

Sámedikki dievasčoahkkin

Čoahkkingirjji oassi 01/07

Ávjovárgeaidnu 50, N-9730 Kárášjohka
Telefon +47 78 47 40 00
Telefaks +47 78 47 40 90
samediggi@samediggi.no
www.samediggi.no

Áigi: 27.02.07 – 02.03.07

Báiki: Kárášjogas

Áššelistu:

| Áššenr. | Áššenamma |
|---------|---|
| 001/07 | Vuođđudeapmi |
| 002/07 | Sámediggeráđi doaibmadieđáhus čoahkkinortnega § 20 vuodul |
| 003/07 | Gažaldagat Sámediggeráđđái čoahkkinortnega § 11 vuodul |
| 004/07 | Odda áššiid dieđiheapmi čoahkkinortnega § 4 vuodul |
| 005/07 | Sámedikki jahkedieđáhus 2006 |
| 006/07 | Davvi Norlánda ja Romssa guovlluid sámi museadoaimma oassečielggadus |
| 007/07 | Njuolggadusat suodjalanplánabargui luonddusuodjalanlága mielde sámi guovlluin |
| 008/07 | Dieđáhus meahccealáhusaid ovddideami birra - ságastallan |
| 009/07 | Gonagasreabbá, resursa vai váttisvuohta |
| 010/07 | Sámediggeráđi áigodaga 2006-2009 politihkalaš prográmma |
| 011/07 | Sámediggeráđi čilgehus guovllulaš ovttasbarggu birra |
| 012/07 | Oddasisválljen - lávdegottiide, Sámi Parlamentáralaš Ráđđái, Doarjjastivrii |

Ávjovárgeaidnu 50, N-9730 Kárášjohka

Telefon +47 78 47 40 00

Telefaks +47 78 47 40 90

samediggi@samediggi.no

www.samediggi.no

Čoahkkináiggat

| Tid | Sak | Side | |
|----------------------|--------------------|---------------|-----|
| Disdat 27.02.2007 | dii. 09.00 – 09.35 | 01/07 | 4 |
| | dii. 09.35 – 16.05 | 02/07 | 8 |
| | dii. 16.05 – 16.25 | 03/07 | 21 |
| | dii. 16.25 – 17.45 | 04/07 | 25 |
| | dii. 17.45 – 18.10 | 11/07 | 204 |
| Gaskavahkku 28.02.07 | dii. 09.00 – 12.00 | 05/07 | 33 |
| Duorastat 01.03.07 | dii. 09.00 – 09.15 | 05/07 joatkka | 33 |
| | dii. 09.15 – 10.00 | 06/07 | 104 |
| | dii. 10.00 – 11.45 | 07/07 | 110 |
| | dii. 13.30 – 15.45 | 08/07 | 114 |
| | dii. 15.45 - 16.40 | 09/07 | 131 |
| | dii. 16.40 - 18.40 | 11/07 joatkka | 204 |
| | dii. 18.40 – 19.15 | 12/07 | 210 |
| Beartjadaga 02.03.07 | dii. 09.00 – 12.05 | 10/07 | 139 |

Ášši 01/07

Čoahkkima vuodđudeapmi

Ášši meannudeapmi álggahuvvui guovvamánu 27. b. 2007 dii. 09.00

Áirasat

Čuovvovaš áirasat ledje vuodđudeamis:

| | |
|---|--|
| 1. Magnhild Mathisen | 23. Tor Mikalsen |
| 2. Gunn-Britt Retter | 24. Åge B. Pedersen (<i>Hilde Anita Nyvoll ovdas</i>) |
| 3. Knut Store | 25. Per-Bjørn Lakselvnnes (<i>Randi A. Skum ovdas</i>) |
| 4. Marianne Balto | 26. Kjell Svein Skog (<i>Bjarne Store-Jakobsen ovdas</i>) |
| 5. Jánoš Trosten | 27. * Nils Djupen (<i>Lene Hansen ovdas</i>) |
| 6. Per-Ivar Henriksen | 28. Ann-Mari Thomassen |
| 7. Egil Olli | 29. <i>Ii várrelahttu Henrik Eriksen ovdas</i> |
| 8. Terje Tretnes | 30. Nanna Thomassen (<i>Susanne Amalie Andersen ovdas</i>) |
| 9. Synnøve Solbakken-Härkönen | 31. Kjersti Myrnes Balto |
| 10. Marie Therese N. Aslaksen | 32. Vibeke Larsen |
| 11. Aili Keskitalo | 33. Roger Pedersen |
| 12. Per Andersen Bæhr | 34. Tone Finnesen |
| 13. Isak Mathis O. Hætta | 35. Anders Urheim |
| 14. Klemet Erland Hætta | 36. Miriam Paulsen |
| 15. Josef Vedhugnes | 37. ** <i>Jarle Jonassen</i> |
| 16. Olaf Eliassen | 38. Sten Erling Jønsson |
| 17. Agnar Mikkelsen (<i>Wiebke Synnøve Slåtsveen ovdas</i>) | 39. Kirsten Appfjell-Eira |
| 18. Per Edvind Varsi | 40. Tor Dalseng (<i>Rita-Alise Porsanger ovdas</i>) |
| 19. Berit Anna Gaup (<i>John Harald Skum ovdas</i>) | 41. Jørn Are Gaski |
| 20. ** <i>Toril Bakken</i> | 42. Johan Mikkel Sara |
| 21. ** <i>Inger Jørstad</i> | 43. Kirsti Guvsám |
| 22. Helene Thomassen (<i>Willy Ørnebakk ovdas</i>) | |

* Várrelahttu Nils Djupen bodii čoahkkimii 27.02.07 maŋgel beaiveborrama.

** Ii lean sajis vuoaudeamis, gč permišuvnnat osiin dievasčoahkkimis.

Juolluduvvon permišuvnnat

Permišuvnnat olles dievasčoahkkimis

Áirras nr. 17 Wiebke Synnøve Slåtsveen
Áirras nr. 19 John Harald Skum
Áirras nr. 22 Willy Ørnebakk
Áirras nr. 24 Hilde Anita Nyvoll
Áirras nr. 25 Randi A. Skum
Áirras nr. 26 Bjarne Store-Jakobsen
Áirras nr. 27 Lene Hansen
Áirras nr. 29 Henrik Eriksen
Áirras nr. 30 Susanne Amalie Andersen
Áirras nr. 40 Rita-Alise Porsanger

Permišuvnnat osiin dievasčoahkkimis

Áirras nr. 6 Per-Ivar Henriksen – permišuvdna 27. – 28.02.07
Áirras nr. 37 Jarle Jonassen – permišuvdna 27.02.07
Áirras nr. 21 Inger Jørstad – permišuvdna 27.02.07
Áirras nr. 29 Toril bakken – permišuvdna 27.02.07 ja 01.03.07 dii. 15.00 rájes – 02.03.07
Áirras nr. 12 Per A. Bæhr – permišuvdna 28.02.07
Áirras nr. 43 Kirsti Guvsám – permišuvdna 01.03.07 dii. 10.00 rájes – 02.03.07
Áirras nr. 22 Helene Thomassen – permišuvdna 01.03.07 dii. 13.00 rájes – 02.03.07
Áirras nr. 33 Roger Pedersen – permišuvdna 01.03.07
Áirras nr. 9 Synnøve Solbakken-Härkönen – permišuvdna 01.03.07
Áirras nr. 4 Marianne Balto – permišuvdna 28.02 - 02.03.07
Áirras nr. 10 Marie Therese N. Aslaksen – permišuvdna 01.03.07 – 02.03.07
Áirras nr. 39 Kirsten Appfjell-Eira – permišuvdna 01.03.07 dii. 13.30 rájes – 02.03.07
Áirras nr. 2 Gunn-Britt Retter – permišuvdna 01.03.07 dii. 17.00 rájes – 02.03.07
Áirras nr. 8 Terje Tretnes – permišuvdna 01.03.07 dii. 17.00 rájes
Áirras nr. 34 Tone Finnesen – permišuvdna 02.03.07 dii. 10.15 rájes
Áirras nr. 35 Anders Urheim – permišuvdna 02.03.07 dii. 10.00 rájes
Várreáirras Agnar Mikkelsen – permišuvdna 02.03.07 dii. 11.00 rájes

Várrelahtut

Nanna Thomassen lei čoahkkimis áirasa nr. 30 Susanne Amalie Andersen ovddas
Åge B. Pedersen lei čoahkkimis áirasa nr. 24 Hilde Anita Nyvoll ovddas
Per-Bjørn Lakselvenes lei čoahkkimis áirasa nr. 25 Randi A. Skum ovddas
Helene Thomassen lei čoahkkimis áirasa nr. 22 Willy Ørnebakk ovddas
Agnar Mikkelsen lei čoahkkimis áirasa nr. 17 Wiebke Synnøve Slåtsveen ovddas
Berit Anna Gaup lei čoahkkimis áirasa nr. 19 John Harald Skum ovddas
Kjell Svein Skog lei čoahkkimis áirasa nr. 26 Bjarne Store-Jakobsen ovddas
Tor Dalseng lei čoahkkimis áirasa nr. 40 Rita-Alise Porsanger ovddas
Nils Djupen lei čoahkkimis áirasa nr. 27 Lene Hansen ovddas
Solfrid Pettersen lei čoahkkimis áirasa nr. 6 Per-Ivar Henriksen ovddas
Egil Utsi lei čoahkkimis áirasa nr. 9 Synnøve Solbakken-Härkönen ovddas
Solfrid Pettersen lei čoahkkimis áirasa nr. 4 Marianne Balto ovddas ovddas 01- 02.03.07

Jávkamat osiin dievasčoahkkimis

Isak Mathis O. Hætta ii lean čoahkkimis 28.02.07

I Áššebáhpirat

Ođđajagimánu 31. b. 2007 beaiváduvvon gohččun ja áššelistu

II Evttohusat ja mearkkašumit

Čoahkkinjođihangotti árvalus Sámediggái

31.01.07 beaiváduvvon gohččun ja áššelistu dohkkehuvvo.

Čoahkkinjođihangoddi ovddastii oktasaševttohusa Bargiidbellodaga sámediggejoavkkus ja NSR sámediggejoavkkus: Ođđa lahtuid välljen Sámedikki lávdegottiide, doarjjastivrui ja Sámi parlamentáralaš ráđđái biddjo gieđahallamii maŋemus áššiin duorastaga njukčamánu 1. b. 2007.

III Jienasteapmi

43 áirasis ledje 38 čoahkis. Jienasteapmi čađahuvvui čuovvovaš vuoru mielde:

- Čoahkkinjođihangotti evttohus mearriduvvui 36 jienain 2 jiena vuostá.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkavuorolistu ja replihkat

| | Sáhkavuorru | Replihkka |
|---|---|---------------|
| 1 | Josef Vedhugnes, áššeovddideaddji | |
| | Jánoš Trosten, čoahkkinortnegii | Anders Urheim |
| | Isak Mathis O. Hætta, čoahkkinortnegii | |
| 2 | Josef Vedhugnes | |
| 3 | Roger Pedersen | |
| 4 | Egil Olli | |
| | Jánoš Trosten, čoahkkinortnegii | |
| | Josef Vedhugnes, čoahkkinortnegii | |
| 5 | Jánoš Trosten | |
| | Anders Urheim, čoahkkinortnegii | |

VI Sámedikki mearráduš

31.01.07 beaiváduvvon gohččun ja áššelistu dohkkehuvvo. Ođđa lahtuid välljen Sámedikki lávdegottiide, Sámedikki doarjjastivrui ja Sámi parlamentáralaš ráđđái biddjojuvvo gieđahallamii maŋemus áššiin duorastaga njukčamánu 1. b. 2007.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui guovvamánu 27. b. 2007 dii. 09.35

Ášši 02/07

Sámediggeráđi doaibmadiedáhus čoahkkinnortnega § 20 vuodul

Arkiiva

Arkiiváššénr.

07/495

Ášši meannudeapmi álggahuvvui guovvamánu 27. b. 2007 dii. 09.35

I Mildosat

| Nr | Beaivi | Geas/Geasa | Namahus |
|----|--------|------------|---------|
| | | | |

II Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđi evttohus Sámediggái

Sámediggeráđi doaibmadiedáhus válđojuvvo diehtun.

1 Doaimma birra

Diedáhus guoská Sámediggeráđi doaimmaide áigodagas 14.11.06 – 15.02.07.

Sámediggeráđđi lea áigodags doallan guokte čoahkkima ja lea meannudan 19 ášši.

Sámediggeráđđi áigu dán diedáhusas válddahallat ollu áššiid maiguin ráđđi lea bargan áigodagas.

Nugo oidno mildosiin, de lea ráđđi lassin searvan ollu čoahkkimiidda ja ovddastemiide.

2 Áššesuorggit

Dásseárvu

Sámedikki presideanttas lea leamaš čoahkkinnissonorganisašuvnnain Sáráhká:in. Presideanttas lea leamaš árabuš dán jagi čoahkkinnissonorganisašuvnnain Sámi NissonForum:in. Danne lea dál dollojuvvon dušše hálldahuslaš čoahkkinn dainna organisašuvnnain. Hálldahuslaš čoahkkinn lea maid dollojuvvon dievdoorganisašuvnnain Dievddut:in. Čoahkkimiid ulbmilin lea leamaš digaštallat proševttaid birra maid

organisašuvnnat áigot čadahit. Dan lassin háliidii Sámedikki presideanta oažžut ruovttoluottadieđuid organisašuvnnain Sámedikki dásseárvopolitiikkii. Čoahkkimat ledje maid vuodđun dásseárvoruhtajuolludusaide mat addojuvvojedje guovvamánus dán guovtti nissonorganisašuvdnii doaibmabijuid čadaheapmái. Sámediggeráđdi árvvoštallá doarjaga maiddá Dievddut organisašuvdnii doaibmabijuid čadaheapmái.

Sámedikki presideanttas lei maid čoahkkin mánáid- ja dásseárvoministtariin 12.12.06. Čoahkkimis čilgii Sámedikki presideanta dan dásseárvobarggu birra maid Sámediggi lea dahkan 2007s. Dan lassin čilgejuvvui maiddái Davviriikkalaš sámi dásseárvokonferánsa birra. Presideanta ja stáhtaráđdi leaigga ovttaoaivilis das ahte galggaí ráhkaduvvot oktasaš áigumušdokumeanta dásseárvokonferánsa oktavuodas. Dát dokumeanta ja konferánsa árvalusat galget leat vuodđun sámi dásseárvoaingiruššamiidda viidáseappot, sihke ráđdehusa ja Sámedikki beales.

Mánáidgárddit

Sámediggi lea Máhttodepartemeantta ávžžuhusa vuodul ráhkadan ”Fáddághppaga sámi kultuvrra birra mánáidgárddis”, mii lea sáddejuvvon buot riikka mánáidgárddiide. Fáddághpa lea oassi ráiddus maid departemeanta lea almmuhan odđa rámma-plána atnuiváldima oktavuodas.

Mánáidgárdeloktema oktavuodas galgá ráhkaduvvot gelbbolašvuodaplána mánáidgárdesektorii. Dien oktavuodas lea Máhttodepartemeanta kártegoahtán sektora gelbbolašvuoda. Vestfolda allaskuvla lea ožžon departemeanttas bargun kártet dihto mánáidgárddiid riikkas. Dan geažil go ledje unnán sámi mánáidgárddit mielde dan kártemis, de lea Sámediggi ožžon ruđaid departemeanttas čadahit kártema mánáidgárddiin main leat sámi mánát. Sámediggi lea addán dán barggu Sámi allaskuvlii.

Sámediggi lea almmuhan ovttá nummira mánáidgárdeáigečállagis ”Stullan”, mas fáddán leat leamaš matematihkkadoahpagat mánáidgárddis.

Sámediggi doalai fierpmádatčoahkkima daidda dievdduide, geat barget sámi mánáidgárddiin. Fierpmádatčoahkkin galgá leat dakkár deaivvadanbáiki, dat dievddut gos geat barget sámi mánáiguin, besset lonuhallat vásihusaideaset ja buoridit gelbbolašvuodaset.

Sámediggi lea searvan Romssa fylkkamánni mánáidgárde- ja skuvlaseminárii Rámma-plána ja Máhttoloktema sámi perspektiivva hárrái. Sámedikkis lei logaldalli semináras.

Oahpahus

Eanebuid oažžut váldit máttasámi oahpu

Sámediggeráđdi ráđđelahtu Jarle Jonassen bokte doalai 06.12.06 čoahkkima dan birra ahte oččodit eanebuid váldit máttasámi oahpu. Ollugat ledje boahtán čoahkkimii mas ledje oahppo- ja dutkanásahusaid ja máttasámi kulturásahusaid ovddasteaddjit. Čoahkkima fáddán lei guđe doaibmabijuid sáhtášii álggahit vai eanet máttasámi kandidáhtat váldigohtet alit oahpu máttasámi fágain, erenoamážit máttasámi oahpaheaddjioahpu.

Elgá giellamovttiidahttinprošeakta

Elgá giellamovttiidahttinprošeakta loahpahuuvui 2006 giđa. Proševttas leat buorit bohtosat, ja Sámediggeráđdi háliida danne ahte dat jotkojuvvo. Skuvla lea ohcama vuodul ožžon ruđaid Oahpahusdirektoráhtas, Bargo- ja searvadahttindepartemeanttas ja Gielda- ja guovlodepartemeanttas 2006/2007 skuvlajahkái. Ruđat leat jurddašuvvon geavahuuvvot skuvlafálaldaga viidásetovddideapmái ja ovttasbarggu viiddideapmái Snoasa sámeskuvllain ja Brekken bajásšaddanguovddážiin. 2007 stáhtabušehta meannudettiin juolluduuvui Elgá skuvlii 500 000 ru sihkarastit máttasámi fálaldaga Elgás.

Dutkan

Konsultašuvnnat Sámi dutkanprográmma 2007-2017 hárrái

Konsultašuvdna lea čađahuvvon ja lea ovttamielalášvuotta Norgga dutkanráđiin sámi dutkanprográmma hárrái lea ollašahattojuvvon.

Konsultašuvnnaid geažil lea prográmmii biddjojuvvon ođđa čuokkis šláddjivuotta ja variašuvnna hárrái, ja mas erenoamážit deattuhuvvo dárbu nannet dutkama máttasámiid dilálašvuotaid birra. Prográmmii lea maid boahán ođđa oassi árbevirolaš máhtolašvuotás. Muđui leat unnibuš muddemat máttasámi ovdahistorjjás ja historjjás, eallinkvalitehtas ja dáruiduhttinpolitihka dearvvašvuotta váikkuhusain, Sámedikki sajis ja posišuvnnas stivrenvuogádagas ja sámi vuoigatvuotaid guhkesáiggi kártema váikkuhusain.

Divišuvdnastivra áigu lagaš boahhteáiggis mearridit prográmma ja nammadit prográmmastivrra. Sámediggi lea konsultašuvdnaprotokollas deattuhan ahte eaktuduvvo ahte Norgga dutkanráđdi čielggadivččii Sámedikkiin ahte sáhtta go Divišuvdnastivra dahkat stuorábuš rievdadusaid dan evttohusas, mas juo lea ovttamielalášvuotta. Go Norgga dutkanráđdi lea bovdn, de searvá Sámediggi hálddahusa dásis áicin prográmmastivrii.

Giella

Sámeálbmotfoanda

Sámediggeráđdi doalai 13.02.07 rabas seminára man fáddán lei Sámeálbmotfoandda ruđaid geavaheapmi. Seminára ulbmilin lei álggahit proseassaid dainna jurdagiin ahte čielggadit movt geavahit foandda ruđaid. Ollu logaldallit ledje bovdjuvvon doallat sáhkavuoru fáttá birra. Dan lassin bohte ovdan máŋga buori ja konstruktiiiva árvalusa seminára oasseváldiin.

Kulturmuittut

Máilmmeárbi Álttás

Dál lea álggahuvvon máilmmeárbbi (báktedáidaga) hálddašanplána ođasmahttin Álttás. Sámedikki hálddahus lea lahttu plána ođasmahttima gulahallanjoavkkus.

”Flybåren laserskanning i nord”

”Flybåren laserskanning” lea hui vuogas vuohki, ollu miellagiddevaš vejolašvuodaiguin, movt logahallat ja birasbearráigeahččat kulturmuittuid. Riikaantikvára lea álggahan ovttasbargoproševtta NIKUin, Romssa fylkkasuohkaniin, Finnmárkku fylkkagiieldain ja Sámedikkiin. Leat dollojuvvon guokte álgočohkkima ja leat juolluduvvon ruđat skánnehit 2x5 km² mat vuosttažettiin juogaduvvojit dásseid Romssa ja Finnmárkku gaskka. Sámediggi lea vuosttaš vuorus mielde dainna lágiin ahte lea mielde válljemin iskanguovlluid ja vejolaččat lea mielde muhtun gieddegeahčademiin.

Kultuvra

Kulturláhka

Sámediggeráđdi lea addán gulaskuddancealkámuša láchkaárvalussii almmolaš eiseválddiid ovddasvástádusa hárrái kulturdoaimmas. Ulbmil dákkár kulturlágain lea addit kultursuorgái nannoset deattu ja stáhtusa almmolaš ovddasvástádussuorgin. Ulbmilin lea čielggasmahttit dan ovddasvástádusa mii almmolaš eiseválddiin lea viiddis kulturdoaimmaid láchčimis, nu ahte buohkat ožžot vejolašvuotta searvat

aktiivvalaččat kulturdoaimmaide ja vásihit kulturovdanbuktimiid girjáivuoda. Áigumuššan lea earhkalis láhka almmá detáljadási čanastusaid juolludusdássái, vuoruhemiide dahje kultursuorggi organiseremii guoskevaš hálddašandásiin. Sámediggi doarju láhkaevttohusa, muhto deattuha gulaskuddancealkámušas ahte stáhtas lea bajimuš ovddasvástádusa sámi kultuvrras. Dasto lea Sámediggeráđdi dovddahan ahte maiddá gielddaide ja fylkkagielddaide berre biddjojvovot stuorat ovddasvástádus kulturdoaimmas oppalaččat, maiddá sámi kultuvrras. Cealkámušas čujuhuvvo dasa ahte fylkkagielddaid ovddasvástádus sámi kultuvrras lea oainnusin dahkkojuvvon ovttasbargošiehtadusain mat leat dahkkojuvvon Sámedikki ja mángga fylkkagieldda gaska.

Sámi filbmaguovddáš

Sámediggeráđdi lea 16.01.07 ovttas Finnmárkku fylkkagielddain ja Guovdageainnu suohkaniin buktán oktasaš árvalusa sámi filmmaid hárrái. Áššeoasálaččat celke ahte sámi filmmaid ovddidanbarggus lea lunddolaš ásahtit riikkaidgaskasaš filbmaguovddáša Guovdageidnui. Dát lea Guovdageainnu suohkana álgaga čuovvoleapmi čielggadussii ahte ásahtuvvo sámi filbmaguovddáš Guovdageidnui, ja livččii lunddolaš oassi davveguovloáŋgiruššamiid čuovvoleamis kultuvrra ja filmmaid ektui.

Beaivváš Sámi Teáhter

Sámedikki presideanta Aili Keskitalo ja ráđđelahttu Terje Tretnes leaba 29.01.07 doallan čoahkkima Beaivváš Sámi Teáhteriin. Beaivváš ovddidii ođđa teáhterviessoplána ja muitalii Sámediggái ođđaviesu, doaimma ja plánaid birra ovddosguvlu.

Valáštallan

Sámediggeráđdi doalai čoahkkima 09.02.07 Sámiid valáštallanlihtuin-Norga/Samenes idrettsforbund-Norge (SVL-N). Ráđđelahttu Terje Tretnes lei čoahkkimis. Čoahkkima fáddán lei sámi valáštallama oppalaš dilli man oktavuodas deattuhuvvui speallanruhtajuohkima čuovvoleapmi ja strategiijat speallanruhtaohcamiidda boahhteáiggis. Dán čoahkkimis lei maid sáhka sámiid searvamis Arctic Winter Games nammasaš lágideimiide.

10. - 11.02.07 ledje sámi valáštallamat Romssas, nissoniud riikasbábbačiekčan Sámi ja Álánda gaska, valáštallangála ja NM heargegilvovuođjin. Ráđđelahttu Terje Tretnes searvvai doaluide. Doaluid oktavuodas geigii Sámi spábbačiekčansearvi Sámediggái dan vuotomearkka maid Sápmi vuittii Viva World cupas Frankriikkas čakčat diibmá. Vuotomearkkas lea Nelson Mandela namma. Sámedikki ovddas lohpidii ráđđelahttu Terje Tretnes ahte dát vuotomearkka galgá biddjot sámediggevistái Kárásjogas oainnus sadjái. Valáštallangállas gudnejahttojuvvojedje maid dat sámi valáštallit ja jodiheadjit, geat leat leamaš čalbmosis valáštallamiiddiset oktavuodas.

Sámi kulturárbbi kárten ja máhcaheapmi

Várrepresideanta Johan Mikkel Sara searvvai konferánsii guovvamánus, mas lei sáhka kulturárbbi máhcaheamis Nuukas Ruonáeatnamis. Konferánsa ulbmilin lei oahppat guđet guimmiid vásáhusain mii guoská kulturárbbi máhcaheapmái. Sámediggeráđdi searvamis konferánsii lei oktavuodas prošeavttain "Recalling Ancestral Voices - Repatriation of Sami Cultural Artefacts", mas Sámediggi lea stivrenjoavkkus. Okta prošeavtta oassemihttomeriin lea álggahit digaštallamiid sámi dávviriid vuogitvuodain.

Sámi girkoráđdi

Ráđđelahttu Terje Tretnes lei 08.02.07 čoahkkin Sámi girkoráđiin. Sámi girkoráđdi čilgi Sámediggái doaimmas birra, ođđa ráđi čoahkádusa birra ja muhtun áššiid birra maid galget meannudit boahhteáiggis. Áššeoasálaččat leat ovttaoavilis ahte doallat oktavuoda áigeguovdilis áššiid birra ovdalگو dat meannuduvvojit.

Guovloovddideapmi

Hálddašanođastus

Dollojuvvui maŋimus konsultašuvdnačoahkkin stáhtačállin Dag Henrik Sandbakken:in hálddašanođastusa birra 17.11.06. Sámediggeráđđi lea maŋŋá konsultašuvnnaid, 28.11.06 beaiváduvvon reivves, cuiggodan ahte Sámediggeráđi mielas eai leat konsultašuvnnat mat leat čadahuvvon dán áššis duodalaččat. Dát vuodustuvvo dainna go konsultašuvdnaproseduyrat deattuhit dan ahte áššeasálaččat galget šaddat ovttaoavili. Vejolaš sierramielalašvuolta galgá vuodustuvvot ja boahit ovdan protokollain. Sámediggeráđi mielas lei proseassa gulaskuddan iige konsultašuvdna.

Ráddehus ovddidii stuorradiggediedáhusa nr 12 (2006/2007) *Regionale fortrinn – regional framtid* 08.12.06. Ráddehus ja Sámediggeráđi leat proseassas šaddan ovttaoavili ahte Sámedikki válđi ii galgga láivuduvvot ođastusa čađaheami geažil.

Rájiidrastideaddji bargu

Davveguovloáššit

Sámediggeráđđi doalai 14.11.06 rabas seminára Kárášjogas ođasmuvakeahtes resurssaid hálddašeami birra davvin. Seminára lei oavvilduvvon vuolgaheapmin Sámediggeráđi riikkaidgaskasaš diedáhusa ”Eamiálbmogiid boahteáiggi ovddideapmi” meannudeapmái. Sámi servodagat fertejit gulahallat nationála ja riikkaidgaskasaš servviiguin mat háliidit ávkástallat luondduresurssaiguin nannámis ja olggobealde rittu. Seminára fáddán lei buriid hálddašanregiimmaid ásaheapmi mat sihkarastet ceavzilis resursageavaheami, nu ahte dat dávista sámi servodaga ovddidansávaldahkii. Logaldalliid searvvis ledje sihke nationála ja riikkaidgaskasaš minerála- ja oljofitnodagat, Báktedoaimmahat, okta sámi gielda ja Árkatalaš Ráđi eamiálbmotčállingoddi.

Sámedikkis leat leamaš mánga čoahkkima oljofitnodagain Eni:in viidáset proseassa ektui mii guoská Goliat-huksema váikkuhusčielggadusaide Barentsábis. Várrepreseidanta lei ovttá dán čoahkkimiin. Čoahkkimiin šattai ovttamielalašvuolta das ahte gulahallat lávga sihkarastin dihte ahte sámi beroštusat gozihuvvojit ulbmillaš vuogi mielde dađistaga go huksenplánat ovdánit.

Sámediggeráđi riikkaidgaskasaš ángiruššansurggiid diedáhusa čuoovolanbarggu oassin lea dollojuvvon čoahkkin Romssas 08.01.07 hálldahusa dásis Sámi ášahusaid davveguovlofierpmádagain ja Sámi Instituhtain. Čoahkkimis lei sáhka ovttasbarggus proševttaid hárrái mat gusket sámi árbevirolaš máhtuide, ja ahte Eni váikkuhančielggadanproseassa Goliat huksemis Barentsábis maiddái bargagoahhtá raššivuoda- ja heivehananalysaiguin.

Okta dain jahkebeallásaš gulahallančoahkkimiin Sámedikki presideantta ja Olgoriikkadepartemeantta stáhtačállin Liv Monica Bargem Stubholt gaskkas dollojuvvui 22.11.06. Ovddidanáššiid stáhtačállin Anne Margareth Fagertun Stenhammer lei maid mielde čoahkkimis. Áššelisttus ledje fáttát nugo Ráddehusa davveguovlostrategiija, Sámedikki riikkaidgaskasaš bargu, dálkkádatpolitihkka, Davviriikkaid sámekonvenšuvdna, ON eamiálbmotjulggastus, sámi prográmma EU guovllulaš ovttasbarggus, davvi dimenšuvdna, Barents ovttasbargu, Árkatalaš Ráđđi ja diehtjuohkináššit.

Árkatalaš ráđđi

Sámedikki presideantta lei ovddastuvvon ”the Standing Committee of Parliamentarians of the Arctic Region” (SCPAR) čoahkkimis Oslos 22.11.06. Lassin SCPAR barggu stáhtusraporttaid ja čuoovolanáššiid 7. Árkatalaš parlamentariihkkariid konferánssas ja raporttaid Árkatalaš ráđi čoahkkimis Salekhardas, ledje áššelisttus maiddái Riikkaidgaskasaš polárajahki 2007 - 2008 (IPY), davvi dimenšuvdna ja Norgga ovdagoddi Árkatalaš ráđis.

Vuoigatvuodát

Bargu davviriikkalaš sámekonvenšuvnnain

Ministarat ja presideanttat šadde 18.10.06 ovttaoavilií joatkit barggu davviriikkalaš sámekonvenšuvnnain, vuosttaš vuorus ain nationála barggu bokte gulaskuddančuovvolemiin ja vejolaš váikkuhananalysaiguin.

Norggas leat válljen čuovvolit mearrádusa dainna lágiin ahte lea biddjojuvvon hálddahaslaš bargujoavku mas leat lahtut Bargu- ja searvadahttindepartemeanttas, Justisdepartemeanttas, Olgoriikadepartemeanttas ja Sámedikkis. Bargujoavkku bargun lea čuovvovaš:

”Áššedovdi raportta ja gulaskuddancealkámušaid vuodul galgá bargujoavku systemáhtalaččat geahčadit konvenšuvdnateavstta dainna áigumušain ahte identifiseret ja guorahallat vejolaš váttisvuodaid nationála rievtti ja álbmotrievtti ektui. Bargu galgá čadahuvvot lávga oktavuodain eará guoskevaš departemeanttaiguin. Bargujoavkku raporta lea vuodđun Norgga šiehtadanposišuvnna viidáset nannemis.”

Bargujoavku álggahii barggus 19.01.07 ja galgá geiget barggus miessemánus 2007.

Konsultašuvnnat plána- ja huksenlága plánaoasi ja mineráلالága birra

Sámediggi lea álggahan konsultašuvnnaid Birasgáhttendepartementtain ođđa plána- ja huksenlága birra ja Ealáhusa- ja gávpedepartemeanttain ođđa mineráلالága birra.

Golbma konsultašuvdnačoahkkima hálddahaslaš dásis leat dollojuvvon 31.11.06, 05.01.07 ja 31.01.07 plána- ja huksenlága birra. Dán rádjai lea leamaš posiitiiva ovdáneapmi konsultašuvnnain, main Sámediggi lea ožžon buriid dieđuid ja beassan oaidnit olles láhkateakstaevttohusa ja mearkkašumiid. Áigumuš lea doallat loahpalaš konsultašuvdnačoahkkima politihkalaš dásis. Birasgáhttendepartemeanta lea mielas ovddidit odeldiggeproposišuvnna 2007 giđa.

Okta konsultašuvdnačoahkkin hálddahaslaš dásis lea dollojuvvon ođđa mineráلالága birra, nubbi konsultašuvdnačoahkkin galgá leat stáhtaráđi ja sámedikki presideantta gaskkas Kárášjogas 27.02.07. Lea ovttamielalášvuohtha das ahte Sámediggi galgá konsultašuvnnain beassat oaidnit olles láhkateakstaevttohusa ja mearkkašumiid. Ealáhus- ja gávpedepartemeanta lea mielas ovddidit odeldiggeproposišuvnna 2007 giđa.

Sihke ođđa plána- ja huksenlága ja ođđa mineráلالága oktavuodas leat áiggi dáfus hástalusat, Ráđđehussii áigemuttu dáfus goas ovddidit proposišuvnna ja Sámediggái áiggi dáfus goas doallat dievasčoahkkima, láhčit dilálašvuodaid vai Sámedikki dievasčoahkkin beassá meannudit loahpalaš konsultašuvnnaid oktan láhkaevttohusain. Ii ge leat čielggas guđelágan dokumeanttain Ráđđehus sáhtta sáddet Sámediggái loahpalaš áššemeannudeapmái.

Ovttasdoaiman NVEin

Čoahkkin hálddahaslaš dásis lea dollojuvvon NVEin bieggamilluhuksema birra sámi guovlluin. Galgá ráhkaduvvot visogovva daid váikkuhusain mat oktiibuot šaddet plánejuvvon bieggafápmoprošeavttain Fosen-njárggas. Dát lea erenoamáš buorre guovllu sámi beroštusaide, dás maiddáí boazodollui. Viidáseappot lei ovttamielalášvuohtha das ahte NVE ja Sámediggi ovttasráđiid galget ráhkadit njuolggadusaid/dagaldumiid energiijaáššiid meannudeapmái konsultašuvdnašiehtadusa vuodul. Dan oktavuodas galgá maid árvoštallojuvvot galget go dollojuvvot bastevaš jahkebeallásaš čoahkkimat NVE ja Sámedikki gaskkas. NVE áigu ain doallat sierra čoahkkimiid daid sámi berošteaddjiiguin, geaidda energiijaáššit sáhttet čuohtat.

Čoahkkimat Birasgáhttendepartementtain

Sámedikki presideanta ja stáhtaráđđi Helen Bjørnøy čáliiga 31.01.07 Oslos vuollái Sámedikki ja Birasgáhttendepartemeantta gaskasaš šiehtadusa suodjalanplánbarggu njuolggadusaid birra luonddugáhttenlága vuodul sámi guovlluin. Seammás ságaškušaiga maiddái Sámedikki presideanta ja várrepresideanta gidđaloddema Guovdageainnus, ja maiddái Divttasvuona-/Oarjevuona-guovllu suodjalanplánaproseassa čuovvoleami. Gidđalodden čuovvoluvvui odđa čoahkkimis 09.02.07 Birasgáhttendepartemeantta, Sámedikki, Guovdageainnu suohkana ja Sámi bivdo- ja meahcástansearvvi gaskkas. Čoahkkima loahppajurdda lei ahte Birasgáhttendepartemeanta hui fargga áigu mearridit sáhtá go gidđalodden jotkojuvvot, ja guđe hámis.

Sámedikki bealis leimmet čielgasat das ahte dát lea čielga konsultašuvdnaássi jus departemeanta árvvoštallá gáržžidit gidđaloddema Guovdageainnus. Suodjalanlánaproseassa oktavuodas Divttasvuona-/ Oarjevuona-guovllus sáhtii departemeanta mitalit ahte bargu lei bissánan ekonomalaš ja siskkáldas návccaid gáržuma geažil mañimus jagi. Muhto orru leamen vejolašvuhta gávdat čovdosa lagamus áiggis.

Eáláhus

Struktuvraváikkuhangaskaoamit bivdofatnasiidda

Sámediggi lea mañimus áigodagas bargan árjjalaččat dokumeanttain NAČ 2006: 16, struktuvraváikkuhangaskaoamit bivdofatnasiidda. Bivdofatnasiid strukureren sáhtá čuočcat negatiivvalaččat sámi guolástemiide. Mii leat leamaš konsultašuvnnain Guolástus- ja riddodepartemeanttain stuorradiggediedáhusa birra mii galgá leat válmmas beassážiidda. Sámediggi áigu dán proseassas bargat dan ala ahte sihkkarastit sámi guolástanvuoigatvuodaid, ja ahte diedáhusa loahppajurdda ii galgga láivudit sámi vuoigatvuodaid ain eanet. Sámediggeráđđi čuovvu maiddái Finnmárkku riddoguoalástuslávdegotti barggu dárkilit. Lea hui deatalaš ahte dat vuotgatvuodát mat ovdal gulle sámi guolásteaddjiide, fievrividuvvojit ruovttoluotta vai sámi guolástus sáhtá bisuhuvvot.

EUa julggaštus njuorjobuvttagávppašeami birra

EU lea buktán julggaštusa man ulbmil lea gielidit gávppašeami njuorjobuktagiiguin EU ja EES guovllus. Sámediggráđđi oaidná ahte dakkár gildosis sáhttet leat váikkuhusat sámi bivdimii ja guolásteapmái. Gávppašangiielddus mielddisbuktá ahte njuorjobivdu uhcco, mii fas mielddisbuktá ahte nálli stuorru Norgga rittus. Stuorát njurjonálii ii leat buorre guolástusaide, erenoamážit mearrasámi vuotnaguovlluin. Gielddus sáhtá maiddái guoskat árbevirolaš sámi njuorjobivdui. Danne lea Sámediggeráđis leamaš oktavuohtha Ruonáeatnama ruovttustivrrain ja Norgga eiseválddiiguin vai cakkašii ahte julggaštus mearriduvvo lánhan. Bargu čuovvoluvvo jeavddalaččat.

Gonagasreabbá

Sámediggeráđđi lea bargan čuolbmačilgehusain gonagasreappá oktavuodas. Boadusin lea evttohus dievasčoahkkimii mas ovddiduvvo vuodđogažaldat gonagasreappá hálddašemi birra. Sámediggeráđđi áigu čuovvolit barggu ráđdehusa diedihuvvon stuorradiggediedáhusa ektui gonagasreappá birra. Geahča muđui sierra dievasčoahkkinašši.

Čoahkkimat guolástusorganisašuvnnaiguin

Sámediggeráđđi háliida vuoruhit oktavuoda sámi guolástusberošteaddjiiguin, ja lea dán áigodagas doallan čoahkkimiid Bivdi - Mearrasámi bivdin- ja guolástanorganisašuvnnain ja Unjárgga guolásteaddjiservviin. Čoahkkimiin ságaškušojuvvojede guovdilis guolástuspolitihakalaš áššit.

Boazodoallošiehtadus

Stáhta, Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta bokte, ja Norgga Boazosámiid Riikkačoahkkin čálle vuollái 2007/2008 boazodoallošiehtadusa 13.02.07. Boazodoallošiehtadus 2007/2008 ii leat olus earalágan go

gustojeaddji boazodoallošiehtadus. Ekonomalaš rámma lassána 4,5 miljon ruvnnuin gustojeaddji šiehtadusa ektui. Gažaldagat divahis boaldámušain ealáhusa doaibmafievrruide, beassat máksimis ATV jahkedivada ja beassat máksimis ovttageardásaš divada ealáhusa doallobiorgasiid háhkama oktavuodas, eai čielgan dán jagáš šiehtadallamiin.

Eaktuduvvo ahte Stuorradiggi proposišuvnna meannudeamis addá Eanadoallo- ja biebmodepartementii fámu čadahit doaibmabijuid mat leat sohppojuvvon boazodoallošiehtadusa vuodul, ja mat leat čadnojuvvon 2008 juolludusaide.

Dearvašvuhta

Čoahkkin mánáid- ja dásseárvoministariin

Sámediggerádis lei čoahkkin mánáid- ja dásseárvoministariin 12.12.06. Das ságaškuššojuvvojedje bálvalusfálaldagaid hástalusat sámi mánáid ja nuoraid ektui. Sámediggeráddi válddii erenoamážit ovdan sámi gelbbolašvuoda dárbbu mánáidsuodjalusas, ja dákkár gelbbolašvuoda dárbbasit fágabargit buot dásiin mánáidsuodjalusbálvalusas. Ovddasvástádus bálvalusa kvalitehtasihkkarastimis gullá bajimus dássái, ja Sámediggeráddi bivddii oažžut ruovttoluotta dieđu das mo “Bufetat – region Nord”, mii lea ožžon ovddasvástádusa sámi mánáidsuodjalusas, fuolaha ovddasvástádusas sámi mánáid ektui. Sámediggeráddi válddii dasto ovdan Mánáidsuodjalusa ovddidanguovddáža barggu Davvi-Norggas. Guovddázis lea erenoamáš ovddasvástádus sámi mánáid mánáidsuodjalusas. Vai fágaovddideapmi sihkkarastojuvvo sámi mánáidsuodjalusas, de evttohii Sámediggeráddi stáhtaráddái ahte Davvi-Norgga mánáidsuodjalusa ovddidanguovddáži galget várrejuvvot sierra ruđat maiguin fuolaha metodihkkaovddideami sámi mánáidsuodjalusas.

Čoahkkimis fuomášahttojuvvui stáhtaráddái ahte Mánáidáittardeaddji lea dovddahan ahte sin kantuvrras ii leat gelbbolašvuhta sámegeijas ja sámi kultuvrras. Sámediggi lea ovdal váldán ovdan Mánáidáittardeaddji gelbbolašvuodadárbbu sámi mánáid ektui. Sámediggi bivddii departemeantta čuovvolit ášši viidáseappot. Čoahkkimis váldojuvvui maiddái ovdan heahstedieđihanbálvalus sámegeilli. Čujuhuvvui dasa ahte lea dárbu álggahit dakkár proseassa mii buvttiha bastevaš ja dohkálaš čovdosiid buot alármbaguovddážiidda, ja ahte buot bealit dieđiheamis ja gearggusvuodas fuolahuvvojit dán barggus. Bargo- ja searvadahttindepartemeanta áigu čuovvolit dán ášši, ja Sámediggi áigu čuovvolit ášši viidáseappot.

Čoahkkin Guovdageainnu suohkaniin

Sámedikki presideanta doalai čoahkkima Guovdageainnu suohkaniin. Čoahkkimis čálmustahttojuvvojedje fálaldagat mánáide ja nuoraide suohkanis, ja mo mii ovttasráđiid sáhttit dustet daid hástalusaid mat sámi mánáid ja nuorain leat. Suohkan válddii dan oktavuodas ovdan čuolbmáilgehuseid váilevaš gelbbolašvuoda geažil ja deattuhii sámi mánáid hástalusaid go deaivvadit ovddasvástideaddji eiseválddiid mánáidsuodjalusbálvalusain.

Čoahkkin dearvašvuoda- ja fuolahusministariin

Sámediggerádis lei konsultašuvdnačoahkkin 04.01.07 dearvašvuoda- ja fuolahusministariin. Čoahkkimis ságaškuššojuvvojedje hástalusat dásseárvosaš dearvašvuoda- ja sosiálabálvalusbarggus sámi álbmoga várás. Sámediggeráddi deattuhii ahte dásseárvosaš bálvalusfálaldat sámi divššohasaide eaktuda ahte guovddáš dásis biddjojuvvojit čielga rámmat dasa mo dan galgá juksat. Sámediggeráddi válddii maid ovdan barggu 2007-2010 nationála dearvašvuodaoplánain, ja Sámedikki 30.11.06 dievasčoahkkima mearrádusa. Sámediggi vuordá ahte nationála dearvašvuodaoplána sihkkarastá dásseárvosaš dearvašvuoda- ja sosiálabálvalusa sámi álbmogii. Sámediggeráddi bivddii oažžut vuodlaš proseassaid dan oktavuodas ahte fuolahit sámi divššohasaide vuoigatvuodaid ja dárbbuid nationála dearvašvuodaoplána čuovvoleamis. Stáhtaráddi fuomášahttojuvvui maiddái ahte Stuorradiggedieđáhusas *nr. 7 (2006-2007) Sámedikki doaimma birra 2005:s, boahká ovdan ahte Sámediggi lea konsulterjuvvon nationála dearvašvuodaoplánabarggus ja barggus stuorradiggedieđáhusain fuolahusbálvalusa birra. Sámediggeráddi čilgii ahte Sámediggeráddi ii ane proseassaid dáid bargguid*

oktavuođas konsultašuvdnan. Juovlamánu 2006 dieđihuvvui Sámediggeráđđái dan birra ahte ráđdehus áiggui ovddidit stuorradiggedieđáhusa sosiála erohusaid birra dearvvašvuodas mas lea nátionála strategiija mo galgá jevdet sosiála dearvvašvuodaerohusaid. Konsultašuvdnačoahkkimis oáčui Sámediggi dieđuid dán dieđáhusa birra. Sámediggi ii leat bovdejuvvon oassálastit dán bargui, ja danne háliidui departemeanta dollojuvot čoahkkima mas čilge dán barggu lagabui.

Stuorradiggedieđáhus nátionála strategiijaid birra jevdet sosiála dearvvašvuodaerohusaid

09.02.07 bijai Ráđdehus ovdan stuorradiggedieđáhusa oktan nátionála strategiijain jevdet sosiála dearvvašvuodaerohusaid. Dieđáhusas daddjojuvvo ahte gávdno uhccán máhttu das mo oktavuohta lea sosiála dilálašvuodaid ja dearvvašvuoda gaskkas sámi álbmogis, ja leat uhccán dutkosat mat buohtastahttet sámi ja dárú dilálašvuodaid. Dieđáhus čujuha dasa ahte lea deatalaš áŋgiruššat máŋggakultuvrralaš gelbbolašvuoda huksemiin dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusas ja dutkanbirrasis. Sámediggeráđđi áigu čuoovvilit barggu viidáseappot.

Máttasámi ráđdeaddinbálvalus

Sámediggi lea dorjon ”Máttasámi ráđdeaddinbálvalus”-proševtta. Ráđdeaddinbálvalus galgá leat máttasámi divššohasaid ja dearvvašvuodábálvalusa gaskalađas, ja veahkehit geavaheaddjiid láhččima, vuoigatvuodaid ja bálvalusaid oktavuođas. Prošeakta áigu maid oččodit ráđdeaddinbálvalusa bistevažžan. Sámediggeráđis lea leamaš čoahkkin prošeaktaorganisašuvnnain ja prošeaktaeaiggádiiguin ságaškuššat proševtta hástalusaid ja Sámediggeráđi vuordámušaid prošeaktii. Sámediggeráđđi áigu ain čuoovvilit ášši.

3 Ođđa áššiid dieđiheapmi – čuoovoleapmi

3.1 Mo ráđđi lea čuoovolan daid áššiid mat dieđihuvvojedje dievasčoahkkimis áššis 45/06

Evttohus 1: Rekrutteren duodjái ja duodjeealáhussii

Sámediggeráđđi lea ovttaoaivilis NSRa Ovttasbargojoavkkuin, Synnøve Solbakken Härköneniin, ahte duodji lea sáme kultuvrra guovddáš ealáhus.

Nu go diehtit de leat Sámedikkis ja duodjeorganisašuvnnain Duojáríid Ealáhussearvvis ja Sámiid Duojs juohke jagi šiehtadusat duodjeealáhusa birra. Dássažii leat dahkan soahpamušaid 2006 ja 2007 várás. Ekonomalaš rámmat leat leamaš dan guovtti jahkái 8,5 miljon ruvnnu ja 8,22 miljon ruvnnu. 2007 rámmat leat vuolleleabbot dannego doarjagat vuovdinorganisašuvnnaide ja Duojáríid Dállui juolluduvvojedje njuolggá Sámedikki bušeahtas. Go dáid rehkenastá de ledje ekonomalaš rámmat 2007 oktiibuot 8,67 miljon ruvnnu. Šiehtadallamiin duodjeorganisašuvnnaiguin lea duojáríid logu lassánahttin ain dávjá fáddá. Ealáhusšiehtadusas várrejuvvojit ruđat earret eará oahpahussii/gealbudeapmái ja álggahanstipeanddaide, ja mat hevejit nuorra álggaheaddjiide. Sámediggi ja duodjeorganisašuvnnat digaštalle maiddá hástalusaid mat gusket duodjeealáhussii eanet duojáríid geasuheapmái, árvvoštallančoahkkimis ođđajagamánu 5. beaivvi 2007 – buohkat leat ovttamielas ahte dát lea duodjeealáhusa vuoruhuvvon suorgi.

Geasuhanpolitihka oassin lea Sámedikki oaivila mielde dehálaš ahte ekonomalaš eavttut váldit vuostá fidnooahppiid buoriduvvojit. Sámediggi lea juolludan 2,0 miljon ruvnnu ruhtadan dihtii 2-jagi fidnooahppiortnega. Plána mielde livččii ortnet galgan loahpahuuvvot 2006, muhto oahpahuskontuvra lea dahkan ođđa šiehtadusaid mat lohppet easka 2009. Ráđđi áigu doallat čoahkkima duodjeorganisašuvnnaiguin ja guovdilis fidnooahpamusnammagottiiguin (Finnmárkkus ja Romssas), guovdilis joatkkaskuvllaiguin ja boazodoalu oahpahuskontuvrrain ja nu beassá čuoovvilit ášši duodjeealáhussii háhkama birra eanet duojáríid. Sámediggeráđđi atná dárbbaslašžžan álggahit guorahallanbarggu man ulbmil lea čielggadit duojárlogu lassánahttima. Ráđđi atná dáid čuoalbmačilgemiid oahpisin ja álkin go áigu mearridit iežas oaivila dan birra.

Evttohus 2: NAV-odastus

Sámediggi lea NAV-odastusa álggaheami oktavuodas fuomášuhtán Bargo- ja searvadahttindepartementii ahte lea dehálaš odđa etáhtii maiddá nákceit láchit sámi geavaheaddjiide dakkár fálddaga mii lea vuodduduvvon sámi gillii, kultuvrii ja servodateallimii. Sámediggi lea ge danne reivves jearran mo odđa Bargo- ja čálgoetáhtas áigot vuhtiiváldit sámi bálvalusvuostáiváldiid vuoigatvuoda váldojuvvot vuostái sámeielain ja sámi kulturádejumii, ja máhtuin sámi servodatdiliid birra. Sámediggi celkkii maiddá ahte áigu čuovvolit ášši politihkalaččat.

Konsultašuvdnačoahkkimisttis Bargo- ja searvadahttinministariin geassemánu 30. beaivvi 2006, válddii Sámediggi ovdan gažaldaga mo sámi geavaheaddjiid vuoigatvuodát galget vuhtiiváldojuvvot odastusas. Bargo- ja searvadahttinministtar mitalii ahte vuosttaš NAV-kantuvra rahppojuvvo sámi guvlui jagi 2007 mielde. Kantuvra áshuvvo Guovdageidnui. Bargo- ja searvadahttinministtar attii maiddá reivvestis beaváduvvon borgemánu 29. beaivvi 2006 dieđu ruovttoluotta ahte Bargo- ja čálgoetáhtii galget doaimmahuvvot Sámedikki oaivilat das mat gusket sámi geavaheaddjiid vuoigatvuodaid ja dárbbuid vuhtiiváldimii odastusa barggu oktavuodas. Reivves čujuhuvvui erenoamážit viidáset bargui gelbbolašvuoda ovddidemiin.

Sámediggi válddii fas ášši ovdan konsultašuvdnačoahkkimisttis juovlamánu 12. beaivvi 2006. NAV lea jo doallan vuosttaš čoahkkima suohkaniin. Sámediggi ja departemeanta leat muđui ovttaoaivilis ahte berre dollojuvvo čoahkkii NAVain sámi oli ovddasvástádusa birra. Sámediggi oaivvilda muđui ahte dát lunddolaččat gullá departemeanta ovddasvástádussuorgái.

Evttohus 3: Lávdegotti nammadeapmi

Prošeavtta ”Mohtorjohtalus ja servodat” (MoSa) raporta lea Norgga instituhta gávpot- ja regiuvdnadutkama (NIBRa) vástádus bargamušii maid Luondduhálddašandirektoráhta (LD) lei addán dasa. Dat vuodđuduvvo earret eará ráđdeaddi joavkku veahkkái. Dán joavkkus lei sámediggeáirras Toril Bakken okta dain gii ovddastii almmolaš eiseváldiid. Norgga Boazosápmelaččaid Rikkasearvi (NBR) lei maiddá ovddastuvvon ealáhusorganisašuvnnaid oasis. Ovdasánis lea aiddostahttojuvvon ahte ráđdeaddi joavku lea oassálastán prosessii priváhta olmmožin čatnasemiid dahje geatnegasvuodaid haga dan organisašuvdnii mas olmmoš bargá dahje lea čatnasan eara láchkai.

Ulbmil MoSa-prošeavttain lei ásaht buori mearridanvuodu vai boahhteáiggis sáhtta hábmet ja čadahit njuolggadusaid, váikkuhangaskaomiid ja doaibmajuiid mohtorjohtaleamis mehciin ja čázadagain. Prošeakta ii galgan addit konkrehta evttohusaid láchkateavsttaide ja dakkáraččaide, muhto dat galggai addit viiddis vuodu njuolggadusbargui.

NIBRa raporttat ”Motorferdsel i utmark – omfang, erfaringer og effekter” (mohtorjohtaleapmi mehciin – viidodat, vásáhusat ja váikkuhusat) ja ”Revisjon av motorferdselloven – verdier, interesser og veivalg” (mohtorjohtaluslaga odasmahttin – árvvut, beroštusat ja doaladeapmi viidáseappot) gárvánii golggotmánus/skábmamánus 2006. Raporta lea sáddejuvvon DNii, ja vástida bajábealde namuhuvvon ulbmilii MoSa:in. NIBR lea geargan iežas bargguin, ja raporttat eai leat gulaskuddamis. Raporttat leat biddjojuvvon DNa ruoktosiidui, ja dieđihuvvo ahte dat galget leat vuodđoávdnasiid oassin go dál leat odasmahttimin mohtorjohtaleami njuolggadusaid. Dieđihuvvo maiddá ahte DN sádde odđa njuolggadusevttohusa gulaskuddamii 2007 gida mielde. Lea jáhkkimis ahte loahpalaš evttohus sáddejuvvo Birasgáhttendepartementii 2007 nuppi jaghkebeali áiggis.

Sámediggi lea čállán reivve DNii ja Birasgáhttendepartementii (BDii) mas dieđiha ahte mohtorjohtalusnjuolggadusaid odastus gáibida konsultašuvnnaid. Sámediggi lea evttohan ahte galgá vuordit dásážiigo láchkaásahus boahá Birasgáhttendepartementii, ovdalgo konsultašuvnnaid álggahuvvojit. Viidáseappot árvaluvvo ahte Sámediggi buktá gulaskuddancealkámuša DNii go ášši sáddejuvvo gulaskuddamii 2007 gida mielde. Dalle lea konkrehta láchkaásahusteaksta maid árvoštallat. Sámediggeráđđi áigu ásaht politihkalaš gulahallanjoavkku Sámedikki siskkobeallái, mas leat 4-5 olbmo, geat sáhttet

ovddidit oaiviliid, árvaladdamiid ja diedáhusaid ruovttoluotta ráđđái go leat bargamin gulaskuddancealkámušain DNii. Posišuvnnat Sámediggeráđi ja BDa gaskasaš konsultašuvnnaid olis láhkaásahusa birra sáhttet maidđái digaštallojuvvot gulahallanjoavkkuin proseassas.

Evttohus 4: Sámi oahpponeavvojahki – Sámi máhttolokten

Sámediggi lea álggahan oahpponeavvobuvttadusa árvoštallama. Sámedikki olggobeallásaš fitnodat čadaha árvoštallama, ja dan bohtosat ovddiduvvojit sierra áššin miessemánu dievasčoahkkimii. Sámediggeráđi vuordá ahte dát árvoštallan čujuha surggiide maiguin de sáhtta viidáseappot bargat. Ráđđi lea ovttaoaivilis ahte lea dárbu ángiruššat oahpponeavvobuvttadusain, ja áigu boahpteáiggi ge váikkuhit oahpponeavvodili buorideapmái. Sámediggeráđi oaivvilda ahte evttohus mearridit oahpponeavvojagi lea ávkkálaš ja posiitiiva. Dattetge háliida vuordit dasságo árvoštallanproseassa lea gárvvis ovdalگو plánegoahtá vejolaš oahpponeavvojagi.

Evttohus 5: Sámediggi boarrásiid fóra boarrásiid várás

Sámediggeráđi oaivvilda ahte lea dehálaš ahte Sámediggi guldala boarráset buolvva. Sámediggeráđi deattuha ahte vuoras sápmelaččat leat min servodaga riggodat, erenoamážit kulturbisuheaddjin ja árbedieđu seailluheaddjin. Mii guoská dakkár fóra ásaheapmái mas Sámedikki ja boarrásiid ovttasbargu formaliserejuvvo, de ii oanne Sámediggeráđi dan vejolažžan duohtan dahkat dálá bušeahhtadilis.

Sámediggeráđi čujuha vuosttain ráđdehusa nammadan Stáhta seniorráđđái 2006-2009. Ráđđi čalmustuhtta buot 50-jagi boarráseabbuid eallindilálašvuodaid ja oassálastima servodateallimii, ja dat lea ráđdeaddi orgána eiseválddiide ja ealáhuseallimii. Sámediggi lea reivvestis beaiváduvvon odđajagimánu 17. beaivvi Bargo- ja searvadahttindepartementii čujuhan ahte Sámediggi ii bovdejuvvon searvat seniorráđi sámi ovddasteaddji nammadanprosessii. Departemeantta vástádusreivves beaiváduvvon cuoŋománu 6. beaivvi 2006 daddjojuvvo ahte ráđdehus lea fuolahán ahte ovttas ráđi lahtuin lea sámi duogáš. Muhto maŋjelet nammademiid oktavuodas áigu departemeanta ovddalgihtii bivdit Sámedikki evttohit evttohasa.

Evttohus 6: Prošeakta "Mánáid Viessu"

Konsultašuvdnačoahkkimis Mánáid- ja dásseárvoministariin juovlamánu 12. beaivvi 2006 válddi Sámediggi ovdan "Mánáid Viessu"- prošeavtta mii lea dakkár mánáid odđa jearahanmálla, geat leat gillán illasteami jna. Sámediggi čujuhii ahte sámi perspektiiva lea guđđojuvvon, ja ahte sámi mánáid vuoigatvuodát ja dárbbut eai leat fuolahuvvon. Danne dáhtui Sámediggi Mánáid- ja dásseárvodepartemeantta váikkuhit dasa ahte sámi mánáid vuoigatvuodát ja dárbbut vuhtiiváldojuvvojit Mánáid viesu viidáset plánemis ja átnui váldimis, ja ahte biddjojit čielga rámmat dasa mo sámi mánáid, nuoraid ja bearrašiid galgá veahkehit dakkár váttis diliin.

Sámediggeráđi áigu dáhttu čoahkkima Justiisa- ja politiijadepartemeanttain árvaladdan dihtii mo sámi mánáid riektesihkkarvuoda ja dárbbuid buoremusat sáhtášii vuhtiiváldit dán barggus.

III Jienasteapmi

43 áirasis ledje 38 čoahkis.

- Dán áššis ii jienastuvvon

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhavuorrolistu ja replihkat

| | Sáhavuorru | Replihkka |
|----|----------------------------------|---------------------|
| 1 | Aili Keskitalo, áššeovddideaddji | |
| 2 | Egil Olli | Ann-Mari Thomassen |
| | | Aili Keskitalo |
| | | Terje Tretnes |
| | Egil Olli | |
| 3 | Olaf Eliassen | Sten Erling Jønsson |
| | | Jánoš Trosten |
| | Olaf Eliassen | |
| 4 | Roger Pedersen | Anders Urheim |
| | | Sten Erling Jønsson |
| | | Ann-Mari Thomassen |
| | Roger Pedersen | |
| 5 | Anders Urheim | Terje Tretnes |
| | Anders Urheim | |
| 6 | Jánoš Trosten | Per Andersen Bæhr |
| | | Kirsti Guvsám |
| | | Johan Mikkel Sara |
| | Jánoš Trosten | |
| 7 | Per Andersen Bæhr | Johan Mikkel Sara |
| | | Sten Erling Jønsson |
| | | Aili Keskitalo |
| 8 | Isak Mathis O. Hætta | Jánoš Trosten |
| | | Johan Mikkel Sara |
| | | Roger Pedersen |
| | Isak Mathis O. Hætta | |
| 9 | Kirsten Appfjell Eira | Anders Urheim |
| | | Jánoš Trosten |
| | Kirsten Appfjell Eira | |
| 10 | Terje Tretnes | |
| 11 | Marianne Balto | Johan Mikkel Sara |
| | Marianne Balto | |
| 12 | Tone Finnesen | Klemet Erland Hætta |
| | | Jánoš Trosten |
| | | Johan Mikkel Sara |
| | Tone Finnesen | |
| 13 | Sten Erling Jønsson | Johan Mikkel Sara |
| | | Jánoš Trosten |
| | Sten Erling Jønsson | |
| 14 | Gunn-Britt Retter | Tor Mikalsen |
| 15 | Johan Mikkel Sara | |
| 16 | Magnhild Mathisen | |
| 17 | Aili Keskitalo | |
| 18 | Tor Mikalsen | |
| 19 | Josef Vedhugnes | |
| 20 | Miriam Paulsen | |
| 21 | Jørn Are Gaski | |
| 22 | Aili Keskitalo | |
| 23 | Berit Anne Gaup | |
| 24 | Terje Tretnes | |

| | | |
|----|----------------------------------|--|
| 25 | Marianne Balto | |
| 26 | Synnøve Solbakken-Härkönen | |
| 27 | Per Edvin Varsi | |
| 28 | Kjersti Myrnes Balto | |
| 29 | Vibeke Larsen | |
| 30 | Kirsti Guvsám | |
| 31 | Anders Urheim | |
| 32 | Klemet Erland Hætta | |
| 33 | Roger Pedersen | |
| 34 | Johan Mikkel Sara | |
| 35 | Terje Tretnes | |
| 36 | Aili Keskitalo, áššeovddideaddji | |

VI Sámedikki mearrádus

Sámedikki doaibmadiedáhus váldojuvvo diehtun.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui guovvamánu 27. b. 2007 dii. 16.05

Ášši 03/07

Gažaldagat Sámedikkeráđđái čoahkkinortnega § 11 vuodul

Arkiiva

Arkiiváššénr.

07/496

Ášši meannudeapmi álggahuvvui guovvamánu 27. b. 2007 dii. 16.05

I Mildosat

| Nr | Beaivi | Geas/Geasa | Namahus |
|----|----------|---|--------------------------------------|
| 1 | 20.02.07 | Áirras Sten Jønsson, Bb sámediggejoavku | Sámediggeráđi politihkalaš prográmma |
| 2 | 20.02.07 | Áirras Per Edvin Varsi, Bb sámediggejoavku | Deanulávdegotti nammadeapmi |

II Evttohusat ja mearkkašumit

Gažaldat 1, áirras Sten Erling Jønsson, Bargiidbellodaga sámediggejoavku

Sámediggeráđi politihkalaš prográmmas, áššis 10/07, leat 11 ulbmila evttohuvvon. Sámedikki 2007 bušeahas lea okta bajimus mihttomeari ja oktiibuot 43 oassemihttomeari iešguđet bušehttakapihttaliin.
1) Vel go dát bušehttamihttomearit leat fámus?

Sámedikki 2007 bušeaha kapihttalis 13 ”Dásseárvodoaibmabijut” lea Sámediggi mearridan čuovvovaš mihttomeari: “Dásseárvosaš sámi servodat”

2) Maid oaivvilda Sámediggeráđđi dainna mihttomeriin?

6. kapihttala “Kultuvra” mihttomeari lea “Ovddidit mánggabelát dáidda- ja kultureallima, ja sihkarastit ahte sámit besset ieža váikkuhit sámi kulturovddideami.” Dát mihttomeari lea bájuhuvvon cealkkaoasis “Kultuvra” 11. siiddus, sámediggeráđi politihkalaš prográmmas.

3) Maid oaivvilda Sámediggeráđđi dainna mihttomeriin, ja mo dulko ráđđi doahpaga váikkuhit?

Sámediggeráđi politihkalaš prográmma kapihttala, “Vuoigatvuoda vuodđu”, ulmil lea “Iešmearrideapmi sámiid vuoigatvuodaide vuodul álbmogin ja álgoálbmogin”.

4) Maid oaivvilda Sámediggeráđđi dainna ulbmiliin, ja mo dulko ráđđi doahpaga iešmearrideapmi?

5) Manne lea doaba váikkuhus válljejuvvon sámi kultuvrra oktavuodas ja doaba iešmearrideapmi vuoigatvuođaid vuoddu oktavuodas?

Sámediggeráđi vástáduš gažaldahkii

Gažaldat 1.

Politiikkalaš prográmma ja bušeahhta leat guokte dokumeantta main lea sierralágan detáljadási. Bušeahhta lea dokumeanta mas mihttomearit juohke doaibmabiju siskkobealde galget oainnusin dahkkojuvvot. Politiikkalaš prográmma mihttomearit leat eanet bajimus dási bušeahhta ektui. Sávaldat lea ahte mihttomearit bušeahtas galget leat basttálmahttojuvvon ja leat ulbmillaččat nu ahte dihto muddui sáhttá dadjat juoidá ulbmilolahusa birra go guoská ruđaid geavaheapmái.

Gažaldat 2.

Go Sámediggeráđi hállá dásseárvvu birra, de lea dat vuosttažettiin sohka bealdásseárvu. Dásseárvosaš sámi servodat lea servodat mas sámi nisnonolbmui ja almmáiolbmui leat ovttalágan vejolašvuođat, vuoigatvuođat ja váikkuhanfápmu.

Gažaldat 3

Mihttomeari lea guovtteoasát. Vuosttaš oasis lea sáhka ahte Sámediggeráđi háliida ovdánahttit šláddjás dáidda- ja kultureallima. Dát mearkaš dan ahte Sámediggeráđi galgá láchit dilálašvuođaid nu ahte sámi álbmot galgá sáhttit doaimmahit viidát dáidda- ja kulturdoaimmaid ja searvat daidda. Vuosttamuš váikkuhangaskaoapmin dás leat sierralágan doarjjaortnegat. Sámediggeráđi ovdánahtta sámi dáidda- ja kultureallima maiddá gulahallama ja ovttasbarggu bokte eará eiseválddiiguin, nu ahte sii váldet ovdasvástádusa das mii sis lea, go guoská sámi kultuvrra ovdideapmái. Ovttasbargošiehtadusat fylkkagielddaguin lea okta buorre ovdamearka dasa. Dasa lassin ovdida Sámediggeráđi váikkuhanvejolašvuođa bokte ráđdehusa ektui, omd. konsultašuvdnašiehtadusa bokte, áššiid mat Sámediggeráđi mielas ovdánahttet šláddjás sámi dáidda- ja kultureallima. Dás lea maid oktavuohka mihttomeari nuppi oassái; sihkkarastit sámi váikkuhanfámu sámi kulturovdideames. Sámediggeráđi háliida váikkuhanfámu ráđdehusa politiikkii dán suorggis. Ráđdehus lea lágaid ja siehtadusaid bokte geatnegahttojuvvon váldit ovdasvástádusa sámi kultuvrra sihkkarastimis ja viidasetovdideames Norggas. Sámediggeráđi oaihvilda ahte Ráđdehus ii sáhte dahkat dán barggu almmá ahte Sámedikkis lea váikkuhanfápmu movt dat dáhpáhuvvá. Dán sáhttá dahkat omd. konsultašuvnnaid bokte Sámedikkiin áššiin mat gusket sámi kulturovdideapmái.

Gažaldat 4

Dát lea dakkár gažaldat maid ii sáhte eankilis vugiin vástidit, go doaba iešmearrideapmi lea váttis ja lea ovdiduvvomin. Idea álbmogiid iešmearridanvuoigatvuođas lea leamaš jurddadásis franskalaš ja amerihkálaš revolušuvnna rájes, ja lea vuolgán 1700-logu jurddašeames álbmotsorjjasmeahtunvuođa-prinsihpa hárrái. Idea lea dađistaga ovdánan álbmotrievttalaš prinsihpan mas dál lea viidát ovttamielalašvuohta, ja masa lea riikkaidgaskasaš doarjja viidát. Álbmogiid iešmearridanriekti lea dynamalaš norpma mii lea ovdiduvvomin, ja eamiálbmogiid gáibádusa iešmearrideames ferte geahččat dan olis.

Iešmearridanvuoigatvuohta adnojuvvo vuodđo oktasaš olmmošvuoigatvuohtan. Dát boahtá albmosii ON-lihtu ulbmilis, artiikkalis 1 nr 2. Dasa lassin boahtá prinsihpa albmosii seammalágan mearrádusain ON-konvenšuvnna siviila ja politiikkalaš vuoigatvuođaid hárrái (SP) artiikkalis 1 ja ON-konvenšuvnna ekonomalaš, sosiálalaš ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid hárrái (ESK) artiikkalis 1.

Sámediggeráđi bidjá vuodđun ahte iešmearridanvuoigatvuohta guoská máiddái eamiálbmogiidda ásavuvvon stáhta siskkobealde. ON olmmošvuoigatvuođalávdegoddi lea ollu oktavuodain bidjan vuodđun ahte SP ja ESK artiikkalat 1 siskkildit maiddá eamiálbmogiid. Norgga ráđdehusa njealját áigodatraportta meannudettiin golgotmánus 1999, ávžžuhii Olmmošvuoigatvuođalávdegoddi Norgga ráđdehusa raporteret movt sámiid iešmearridanvuoigatvuohta SP ja ESK mielde sáhttá álggahuvvot.

Sisdoallu iešmearridanvuoigatvuođas ja man viidodagas dat galgá geavahuvvot demokrátalaš stáhta

siskkobealde, lea dattetge ain ovddiduvvomin.

ILO 169 artihkal 7 nanne ahte eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta mearridit iežaset vuoruhemiid ja stivret sin ekonomalaš, sosialalaš ja kultuvrralaš ovddideami. ILO nr 169 artihkkala 7 hábmi čatnasa dan iešmearridanvuoigatvuhtii mii boahťa álbmosii oktasaš artihkkalis 1 nr 1 ON-konvenšuvnnain siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid, ja ekonomalaš, sosiálalaš ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid hárrái. Vaikko ILOs nr 169 leat muhtun mearrádusat mat siskkildit osiid main lea mearkkašupmi sámi iešmearrideapmái, de ii leat riehta geavahit konvenšuvnna vuodđun sámi iešmearrideapmái álbmotrievttálaš áddejumiin. Danne go konvenšuvnna lea sierra mearrádus artihkkalis 1 (3) mii gáržžida álbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa. Dakko ferte dattetge dárkilastit ahte ILO ieš cealká ahte ILO 169 ii movt ge oppalaččat gáržžit eamiálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa ja ahte dan danne sáhtášii čatnat makkár beare riikkaidgaskasaš instrumentii mii ášahivččii dahje meroštalašii dán lágan vuoigatvuođa eamiálbmogiid.

Gažaldat 5

Doahpagis iešmearrideapmi lea oktavuoha dan juridihkalaš doahpagii mii lea čilgejuvvon vástádusas bajábealde. Dát mearkkaša ahte eamiálbmogiin alddineaset lea riekti vuoruhit ja stivret sin iežaset ovdáneami buot servodatsurggiin. Doaba váikkuhanfápmu čatnasa oktavuhtii eamiálbmoga ja stáhta gaska ja makkár vejolašvuohta eamiálbmogiin lea váikkuhit rámmaeavttuid.

Gažaldat 2, áirras Per Edvind Varsi, Bargiidbellodaga sámediggejoavku

Deanulávdegotti nammadeapmi

Čuovvoleapmin finnmárkkulága kapihttalii 4 Deanu- ja Njávánčázádaga birra lea Birasgáhttentdepartemeanta evttohan nammadit Deanulávdegotti, ja dán lávdegotti mandáhta. Sámediggi sáhtta ieš mearridit háliida go oassálastit dábálaš lahtuin dahje oassálastit áiciin lávdegottis. Mu mielas berre Sámediggi ovddastuvvot dábálaš lahtuin dán lávdegottis.

Anán vuogasin ovddidit čuovvovaš gažaldaga Sámediggeráđđái:

Mii lea duogážin go lahtuid nammadeapmi lávdegodđái lea maŋŋonan?

Mo galgá Sámediggi ovddastuvvot Deanučázádatlávdegottis?

Sámediggeráđi vástádus gažaldahkii

Finnmárkkulága kapihtal 4 deattasta ahte báikegottiid olbmui leat sierra vuoigatvuođat guollebivdui Deanu- ja Njávánčázádagas lága, dološ aiggi rájes geavaheami ja báikkálaš boares vieru vuodul. Finnmárkkulága čuovvoleapmin galgá Birasgáhttentdepartemeanta lánkaásahusain addit dárkilet njuolggadusaid bivddu hálldašeapmái ja čađaheapmái. Lágas boahťa ovdan ahte lánkaásahusbargu galgá dahkkojuvvot ráđđadaladettiin Sámedikkiin, guoskevaš gielddaiguin ja singuin geain leat sierra vuoigatvuođat dáid čázádagaid guolásteapmái.

Konsultašuvnnat leat álggahuvvon Sámedikki ja Birasgáhttentdepartemeantta gaskkas dakkár lávdegotti nammadeami oktavuodas, mii galgá evttohit hálldašanortnega Deanučázádaga várás. Šattai ovtamielalašvuohta das ahte galget čađahuvvot gulaskuddamat departemeantta evtthussii ovdal go konsultašuvnnat loahpahuvvojit. Gulaskuddanreivves lei mielddusin mandáhta- ja čoahkádusevttohus. Dán evttohusas bohtá ovdan ahte Sámediggi ieš mearrida galgat go mii searvat dán lávdegoddebargui, joga dábálaš lahtuin dahje áiciin. Sámediggi lea vuos dieđihan ruovttoluotta ahte mii dahkat oaivila oassálastimis go oaidnit mo lávdegotti čoahkádus muđui šaddá. Sámediggeráđđi navdá ahte lea jierpmálaš oassálastit lávdegodđái, eat ge mii hilggo dan vejolašvuođa ahte mii bivdit beassat searvat guvttuin áirasiin. Sámediggái aŋkke lea mearrideaddjin ahte lávdegoddi oažžu buoremus čoahkádusa ja ahte olles čázadat ovddastuvvo buoremusat.

III Jienasteapmi

43 áirasis ledje 38 čoahkis.

- Dán áššis ii jienastuvvon.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkavuorrolistu ja replihkat

| | Sáhkavuorru | Replihkka |
|---|---------------------|-----------|
| 1 | Sten Erling Jønsson | |
| | Aili Keskitalo | |
| | Sten Erling Jønsson | |
| | Aili Keskitalo | |
| 2 | Per Edvin Varsi | |
| | Terje Tretnes | |
| | Per Edvin Varsi | |
| | Terje Tretnes | |

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui guovvamánu 27. b. 2007 dii 16.25.

Ášši 04/07

Odđa áššiid dieđiheapmi čoahkkinortnega § 4 vuodul

Arkiiva

Arkiiváššénr.

07/497

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 27.02.07 dii. 16.25

I Mildosat

| Nr | Beaivi | Geas/Geasa | Namahus |
|----|----------|---|--|
| 1 | 26.02.07 | Áirras Kirsten Appfjell-Eira, Åarjel Læstoe, Sámit Máttá Norggas, Guovddášbellodat, Guovdageainnu johttisámiid lista, Sámeálbmot bellodat ja NSR` sámediggejoavku | Areáladuohtadeamit lullisámi boazoguohtonguovllus |
| 2 | 26.02.07 | Áirras Vibeke Larsen, BB:a sámediggejoavku | Sámedikki váikkuhus duodješiehtadussii |
| 3 | 26.02.07 | Áirras Vibeke Larsen, BB:a sámediggejoavku | Leairaskuvlafálaldaga ruhtadeapmi sámi ohppiide ferte čovdojuvvot |
| 4 | 26.02.07 | Áirras Nanna Thomassen, NSR:a sámediggejoavku | Sámeskuvla Loabáin |
| 5 | 26.02.07 | Áirras Miriam Paulsen NSR:a ovttasbargojoavku | Bohccot mat vuddjojit jámas Nordlándda- ja Rørosa ruovdemáđiin. |
| 6 | 26.02.07 | Áirras Anders Urheim, Sáme sosiálademokrántalasj belludak | Luossa- ja dápmotkonsešuvnnat Moskkis, Oarjevuonas, Divttasvuona suohkanis |
| 7 | 26.02.07 | Áirras Anders Urheim, Sáme sosiálademokrántalasj belludak | Sámi ovddidanfoanda – njuolggadusaid rievdadeapmi |
| 8 | 26.02.07 | Áirras Anders Urheim, Sáme sosiálademokrántalasj belludak | Sámi vuoigatvuodálávdegoddi – ávžžuhus čuovvut ráhkaduvvon málle |
| 9 | 26.02.07 | Áirras Magnhild Mathisen, BB:a sámediggejoavku ja Finnmarkolistu | Nannet vuoigatvuodaid oahppat sáme giela ja oahppat sáme giillii |

II Evttohusat ja mearkkašumit

Evttohus 1, Áarjel Læstoe, áirras Kirsten Appfjell-Eira, Sámit Máttá Norggas, Guovddášbellodat, Guovdageainnu johttisámiid lista, Sámeálbmot bellodat ja NSR:a sámediggejoavku.

Areáladuohtadeamit lullisámi boazoguohtonguovllus

Boazodoallu lea vuodđuduvvon dasa ahte boazu guohtu váriin ja meahcis birra jagi. Boazodoallu sorjá nuppiiguin sániiguin daddjojuvvon das ahte birra jagi gávdno guohtun.

Dadi bahábut ii leat dilli nu Voengel Njarke boazoorohagas Norlánddas. Voengel Njarke boazoorohahkii leat mañimuš 30 jagi čuočcan ollu duohtadeamit guohtoneatnamiin go leat leamaš elfápmohuksemat, meahccedoallu, geaidnohuksemat ja bartahuksemat. Dasa lassin rasttilda ruovdemáđi orohaga čakčaguohtoneatnamiid, ja juohke jagi šaddet stuorra vahágat go bohccot vuddjojit. Dát orohat lea Norlándda orohagaid gaskkas dat mii lea eanemus massán bohccuid ruovdemáđi alde.

1976s huksejuvvui čakčefápmorusttet geasseguohtoneatnamiid guovddáš guvlui. Dulvadeapmi dagahii dan ahte orohaga buoremus eatnamat gárte čázi vuollái. Ábjøra Kraft bealis árvvoštalle ahte dát huksen ii lean nu hirbmat vearrái, go orohagas ledje eará bievlaguohtoneatnamat nuortta bealde orohagas. 1991s rievdaduvvojedje guovlu- ja orohatrájit. Voengel Njarke orohat massii dán muddemis bievlaguohtoneatnamiid nuortta bealde. Orohat ii ožžon makkárge buhtadusa guohtoneatnamiid massima ovddas. Dát guovlu lei dat seamma guovlu maid Ábjøra Kraft geavahii huksema ággan 1976s. Boazodoallofágalaš árvvoštallamat odđa orohatrájiid oktavuodas ledje váilevaččat, man geažil šadde stuorra váikkuhusat orohaga ealáhussii. Vaikko guohtonguorahallamis 1987s garrasit ávžžuhuvvui ahte ii šat gáržžidit bievlaguohtoneatnamiid orohagas, de muddejuvvojedje guovlurájit. Váilevaš guohtoneatnamat dagahedje earret eará dan ahte bohccuide šadde parasitahat. Navdojuvvo ahte parasitahat šaddan boahhtá das go guoddeatnamat ja geasseatnamat leat latnjalassii.

Dál leat fas pláneamin máŋga stuorra huksema orohagas. Dat leat;

- Alpinrusttega huksen ja dasa bartaguovlu
- Golleruvkedoaimmat
- Bieggamillohuksen
- Čáhcefápmohuksen (3 sierra huksema)
- Elfámu fievrridanlinjá bieggamilloshuksema
- Odđa elfápmo váldofievrridanlinjá Mo i Rana-Møre guovllus
- Bartaguovlu

Dát huksema leat plánejuvvon almmá ráđđádallama haga boazodoaluin. Huksema gusket orohaga buot jahkeáiggiid guohtumiidda. Erenoamážit duohtaduvvo bievlaguohtun. Go orohagas dál jo váilu ollu bievlaguohtun, de dát čuočcá garrasit guovllu lullisámi boazodollui. Jus alpiidnarusttet oktan barttaiguin huksejuvvo, de dat mearkkaša ahte orohat massá ollu jahkeáiggi guohtoneatnamiin. Boadusin lea ahte boazodoallu ii ceavzze. Lea čielggas ahte dakkár boahhteáiggi geažil ballet guovllu boazodoallit mo dát čuočcá sin kultuvrii ja birgejupmái. Guohtumat váldojuvvojit dađistaga eret vaikko guovllu boazodoallu dasa ii movtge leat miehtan. Dát lea hui duođalaš, ja áibbas dohkketmeahtun. Boazodoallu vuosttalda garrasit stuorát sisabahkemiid stáhta eatnamiidda go jo vuoigatvuodát eai leat vuosttalduvvon ja Sámi vuoigatvuodálávdegoddi 2 ii leat vel geargan čielggadeames sámi vuoigatvuodáid lulábealde Finnmárkkku. Viidáseappot muittuhit ahte dat boazodoallopolitihka ulbmilat, mat leat mearriduvvon St.diedáhusas nr 28 ”Nana, bissovaš boazodoallu”, mas čielgasit boahhtá ovdan ahte ulbmil lea ovddidit ekologalaš ja ekonomalaš ceavzilis ealáhusa. Lea maiddá deattastuvvon ahte sihke ealáhusa ja eiseválddiin lea geatnegasvuohta sihkkarastit ahte resursavuodđu ii goariduvvo menddo sakka nu ahte luondu billašuvvá. Diedáhusas lea muđui čujuhuvvon dasa man deatálaš boazodoallu lea ealli sámi servodaga bisuheapmái ja ovddideapmái

sihke ekonomalaččat, sosiálalaččat ja kultuvrralaččat. Erenoamáš deatalaš lea dát lullisámi guovlluin gos giella ja kultuvra dál jo lea garrasit áitojuvvon.

Sámediggi berre farggamusat váldit ovdan dán ášši guoskevaš suohkaniiguin, Statskog:in, ja eará guovddáš eiseválddiiguin sihkkarastin dihtii boahhteáiggi boazodoalu guovllus.

Evttohus 2, áirras Vibeke Larsen, BB:a sámediggejoavku

Sámedikki váikkuhus duodješiehtadussii

Sámedikki ja duodjeorganisašuvnnaid ealáhusšiehtadus lea doaibman jagi ja odđa šiehtadus lea sohppojuvvon 2007 várás. Dat lea leamaš hui ávkkálaš duojáriidda. Dattetge livččii buorre duodješiehtadusa sisdollui jus beasašii buktit evttohusaid šiehtadussii. Dan ii beasa dahkat nu mo dál dahkkojuvvo duodješiehtadus.

Bargiidbellodaga sámediggejoavku ávžžuha Sámediggeráđi váikkuhit dasa ahte Sámedikki dievasčoahkkin beassá ovddidit evttohusaid duodješiehtadussii, ovdalگو odđa šiehtadusa soahpamušat álggahuvvojit

Evttohus 3, áirras Vibeke Larsen, BB:a sámediggejoavku

Leairaskuvlafálaldaga ruhtadeapmi sámi ohppiide ferte čovdojuvvot

Sámedikki mihttomearrin lea oainnusin dahkat ja ovdánahttit sámegiela. Okta oassi sámegiela ovdánahttimis lea fuolahit ahte rekrutteren lea buorre gielaide geavahepmái, maiddáí olggobealde sámegiela hálddašanguovllu. Ollu báikkiin riikkas leat vanhemat válljen oahpahusa sámegielas mánáidasaset, vaikko sii ieža eai hálage sámegiela dahje sis ii leat ealli sámegiella doarjjan beaivválaš eallimis.

Mánáide geat lahkoniit nuoraidskuvlaceahki, lea šaddamin dat dáhpi ahte sii heitet váldimis oahpahusa sámegielas sierra sivaid geažil. Ii sáhte čiehkát ahte nuorat geain ii leat ealli giellabiras báikkálaš servodagas, álkidit sáhttet massit movtta joatkit oahpahusain sámegielas.

Okta váikkuhangaskaoapmi proseassas sámegielagiid rekrutterema sihkkarastimiin, sáhtta leat ahte fuolahit dáid ohppiide dakkár sámi leairaskuvlafálaldaga, mii lea sámegielat birrasis. Ja dán lágan leairaskuvlafálaldagaid bokte sáhtta oainnusain dahkat ealli giela maiddáí olggobealde skuvlla, ja dieinna lágiin movttidahttit nuoraide joatkit sámegiela oahpahusain.

Danne lea sávahahtti ahte Sámediggeráđi geahčada dán lágan váikkuhangaskaoami ja gulahallamiin eiseválddiiguin gávdná čovdosa dán lágan fálaldaga ruhtadeapmái.

Evttohus 4, áirras Nanna Thomassen, NSR:a sámediggejoavku

Sámeskuvla Loabáin

Sámeskuvllas Loabáin leat maŋimus jagiin geahppánan oahppit. Sivvan dasa lea earret eará dat go muhtun vanhemat leat válljen fárrehit mánáid eará skuvllaide. Lea ágga headástuvvat sámeskuvlla boahhteáiggi hárrái, ja barggu hárrái suodjalit ja ealáskahttit sámegiela. Deatalaš lea ahte dán guovllu sámi ohppiide lea buorre fálaldat.

NSR sámediggejoavku bivdá danne Sámediggeráđi váikkuhit dan ahte gávdno dohkalaš čovddus mainna gozihuvvo sámi ohppiide dárbu Loabáin.

Evttohus 5, áirras Miriam Paulsen, Norgga Sámiid Riikasearvi, Árjel læstoe, Sámit Máttá-Norggas, Johttisámiidlistu ja Guovddášbellodat

Bohccot mat vuddjojit jámas Nordlándda- ja Rørosa ruovdemáđiin.

NSRa ovttasbargojoavkku mielas lea šallošahtti go nu ollu bohccot vuddjojit jámas juohke jagi Nordlándda- ja Rørosa ruovdemáđiin.

Ohpihii leat dán dálvve togat vuodján jámas sarváiid ja bohccuid Nordlándda- ja Rørosa ruovdemáđiin. Mángii leat eallit báhcán bealleheggi, maŋŋá go toga lea mannan viiddáseappot. Dát dagaha ahte eallit gillájit maŋggaid diimmuid ovdalگو goddojuvvojit.

Odđajagi rájes lea dát šaddan stuorát váttisvuohtan, maŋŋágo ii leat šat lohpi atnit vearjjuid toga fárus. Dás čujuhit dasa ahte ii leat lohpi vearjolága mielde fievrridit vearjjuid togas.

NSRa ovttasbargojoavku oaivvilda ahte lea dehálaš ahte NSB ja Jernbaneverket bargaba ovttas guovlluid boazosápmelaččaiguin, gávdnat čovdosiid mat dagahit ahte bohccot eai vuddjo jámas.

NSRa ovttasbargojoavku diehtá ahte lea leamaš dán dálvve gaskaboddasaš čovddus mo goddit roasmohuvvan bohccuid. Muhto dát ii leat dohkalaš čovddus boazodollui.

NSRa ovttasbargojoavku bivdá sámediggeráđi loktet ášši stáhta eiseváldiide farggamusat, sihkkarastin dihte geahpedit daid bohccuid logu mat vuddjojit jámas Nordlándda- ja Rørosa ruovdemáđiid alde, ja gávdnat dohkalaš čovdosiid mo johtileamus lági mielde sáhtá goddit roasmohuvvan bohccuid.

Evttohus 6, áirras Anders Urheim, Sáme sosiálademokrátalasj belludak

Luossa- ja dápmotkonsešuvnnat Moskkis, Oarjevuonas, Divttasvuona suohkanis

Čujuhan dievasčoahkkinaššái 51/05 ja mielddistuvvon odđajagimánu 29. b. 2007 beaiváduvvon reivvi Guolástus- ja riddodepartemeanttas Oarjevuona siidda-/ássanráđđái, ja mielddistuvvon beavdegirjái álbmotčoahkkimis Moskkis guovvamánu 20. b. 2007. Sámediggeráđđi lea ávžžuhuvvon, gč. 31.10.05 beaiváduvvon reivve, veahkehit sámi báikegoddeálbmoga ja deaivvadit singuin dan oktavuodas go nuvttá addojuvvon luossa- ja dápmotbiepmankonsešuvnnaid konsešuvdnaeavttut Moskkis eai leat ollašuttuovvon. Dasa ii leat Sámediggi dán ráđjái miedihán.

Namuhuvvon dokumeanttas (álbmotčoahkkima beavdegirjijis) boahtá ovdan ahte dadjat jo olles sámi álbmot ávžžuha garrasit Sámedikki váikkuhit dasa ahte konsešuvdnaoazžu ollašuttá daid lohpadusaid mat lea addojuvvon dáid biepmankonsešuvnnaid juolludeami oktavuodas. Dán guovtti konsešuvnna árvu lea meroštallojuvvon 10 miljon ruvdnosážžan.

Otná beaivvi ráđjai diehtit ahte konsešuvdnaeaggát lea dušše addán uvssa gili skuvlii, árvu 10 000 ru, ja dorjon skuvlamáttki, árvu 3 500 ru. Eanet go dan ii dieđe álbmot makkár doaimbajut galggašedje leat álggahuvvon. Konsešuvdnaeaggáda iežas lohpadusat biddjojuvvojit mielddusin áššái, mas geatnegasvuođat ja lohpadusat leat vižžojuvvon njuolggá konsešuvdnaeaggáda iežas ohcamis, mas justa dát lohpadusat (ohcan) ledje vuodđun dasa ahte aiddo dát konsešuvnnat juolluduvvojedje dán konsešuvdnaeaggádii.

Guolástus- ja riddodepartemeantta 29.01.07 beaiváduvvon reivves boahtá ovdan ahte eavttut leat odđasis ja dárkilit árvvoštallojuvvon dán guovtti luossakonsešuvnna juolludeami oktavuodas fitnodahkii Musken Laks AS. Čuočchuvvo viiddáseappot ahte dieđuid lea viežžan Guolástusdirektoráhtas ja Nordlándda guovllukantuvrras, ja ahte leat dollojuvvon čoahkkimat guovllukantuvrra ja Musken Laks AS gaskkas čielggadan dihtii guđiid doaimmaid fitnodat lea álggahan Moskkis.

Sámi báikegoddeálbmogii ii leat oahpis guđeláhkái dát galggašii leat dahkkojuvvon, ja váilevaš lohpadusollašuhhtin vásihuvvo ollugiidda ahte dat leat Oarjevuonain ávkkástallan, mas konsešuvnnat juolluduvvojedje julevsápmelaččaid namas – aiddo danne vai oazžu dáid konsešuvnnaid.

Danne lea mearrideaddji deatalaš ahte Sámediggi ja almmolaš eiseválddit, Divttasvuona suohkan, ja sámi báikegoddeálbmot beassá diehtit man ala dat árvvoštallamat leat vuodđuduvvon, maidda GRD čujuha. Guđe árvvoštallamiid departemeanta bidjá vuodđun, ja guđe dokumeanttaide čujuhuvvo vuodđun departemeantta loahppajurdagiidda, ferte boahit albmosii ja šaddat almmolažžan.

Čujuhuvvo sierra lánkaásahusaide maid Guolástusdepartemeanta lea mearridan geassemánu 21. b. 2002, mas daddjojuvvo § 1 ahte lánkaásahus galgá váikkuhit nannet julevsámi servodaga Moskkis Divttasvuona suohkanis. Lánkaásahusa mearrádusaid mearkkašumiin čujuhuvvo § 1 Ulbmilat ahte guovtti konsešuvnna juolludeami ulbmil Divttasvuona suohkanis, lea nannet julevsámi servodaga Moskkis. Juolludeami áigumuš lea váikkuhit dasa ahte vuodđuduvvojit bistevas ja sihkkaris bargosajit Moskkiservodahkii. Seammás galgá vuodđudeapmi váikkuhit nannet ássama ja ovdáneami viidáseappot vái dán lánka bisuhivččii ja ovddidivččii muđui rašis julevsámi kultuvrralaš ja gielalaš birrasa.

Sámediggi ávžžuhuvvo garraseamos lági mielde oazžut luvvejuvvot daid dokumeanttaid/raporttaid mat leat dollojuvvon eret almmolašvuodas dál, dahkat dáid almmolažžan, ja gozihit ahte dat lohpadusat mat addojuvvojedje dán guovtti konsešuvnna juolludeami oktavuodas, ollašuhthuvvojit dalán.

Evttohus 7, áirras Anders Urheim, Sáme sosiálademokrátalasj belludak

Sámi ovddidanfoanda – njuolggadusaid rievdadeapmi

Ávžžuhit ahte Sámediggi rievdata Sámi ovddidanfoandda (SOF) njuolggadusaid, nu ahte foanda šaddá eanet daid várás geat duodai berrejit leat oazžun: sámi álbmot Norgga bealde. Ávžžuhit ahte Sámediggi heaittiha eavttu *geografalaš doaibmaguovllut* ja sadjái bidjá *ulbmil*, ja ahte sámit galget vuoruhuvvot ruđaid juohkima oktavuodas foanddas

Evttohus 8, áirras Anders Urheim, Sáme sosiálademokrátalasj belludak

Sámi vuoigatvuodálávdegoddi – ávžžuhus čuovvut ráhkaduvvon málle

Sámediggi ja Birasgáhttendepartemeanta leat ovddit jagiin bidjan bargolávdegotti buktit evttohusa movt julevsámi beroštusat galget sihkkarastojuvvot nu gohčoduvvon ”Divttasvuona-Hellemo guovllus”.

Nationála lávdegoddi julevsámi guovllu geavaheami ja suodjaleami hárrái gárvvistii barggus juovlamánus 2005, mas ovdanbohtet ovttajienalaš rávvagat lávdegottis movt sámi beroštusat galget gozihuvvot ja sihkkarastojuvvot.

Nationála lávdegotti bargoraporta siskkilda evttohusa movt organiseret viidáset barggu, čielggadan-programma ja plána ovddosguvlui. Raportta lea ráhkadan bargojoavku mas ledje lahtut julevsámi birrasis, guoskevaš gielddain ja Norlánda fylkkas. Bargojoavku lea čohkkejuvvon Sámedikki ja Birasgáhtten-departemeantta ávžžuhusain.

Birasgáhttenministár ja várrepreseanta oáččuiga cuoŋománu 18. b. 2006 raportta dan birra movt bargu Divttasvuona-Hellemobotn geavaheami ja suodjaleami sihkkarastimiin galgai ovdánit viidáseappot. Raportta geigen symbolisere ahte dán deatalaš luondduguovllu sihkkarastinbarggus julevsámi ássamiin ja kulturárbevieruiguin lea nationála faggi, ja adnojuvvo deatalažžan sámi vuoigatvuodaid sihkkarastin-barggus, geahča 18.04.06 mannosas oktasaš preassadieđáhusa Sámedikkis ja Birasgáhtten-departemeanttas.

Lávdegotti konklusuvnnat leat earret eará geografalaš juohkin kategoriseremiin “kategoriija I ja kategoriija II”-guovllut, mas sámit hálldašanorgánaid čohkádusain leat nuppis eanetlogus ja nuppis fas unnitlogus.

Sámediggi ávžžuha áсахит gulahallama Sámi vuoigatvuodálávdegottiin, ja evttohit ahte dát málle lea heivvoleamos viidáset barggus, ovdalgo Sámi vuoigatvuodálávdegoddi II ovddida loahpalaš árvalusas.

Evttohus 9, áirras Magnhild Mathisen, BB:a sámediggejoavku ja Finnmarkolistu

Nannet vuoigatvuodaid oahppat sámegiela ja oahppat sámegillii

Duogáš:

Mánáide geain lea sámi duogáš sáhtta lága mielde gáibidit sámegieloahpahusa. Mii oaidnit ahte sámegiella lea jávkame issoras johtilit dain guovlluin mat eai leat guovddáš sámi guovllut. Lea čájehuvvon ahte dáruiduhttin lea leamaš erenoamáš garas dain guovlluin gos leat hállan sihke sámegiela ja suomagiela.

Ollu gielddain ii doaimma sámegieloahpahus dohkalaččat. Ferte viežžat mánáid eret eará dehálaš fágain vai sii ožžot sámegieloahpahusa. Lea juohke skuvlla iežaset dáhtu duohken makkár diimmuin ja fágain galget dasa váldit návccaid. Olluhat mis háldivččüimet iežamet mánáid beassat oahppat sámegiela. Muhto doppe gos skuvla áigu váldit dasa omd matemathikkadiimmuin, doppe šaddet váhnemat hui eahpádussii go eai diede makkár fágaid sii galget vuoruhit. Jos mánná bártida matematihkain, de lea čielggas goabbá fága šaddá eret. Sámegiella diehtelasat vuoittahallá. Ollu váhnemat njulgestaga vuollánišgohtet go oidnet ahte moivi ja eahpečielggasvuolta lea sámegieloahpahusa váldosisdoallu.

Sámegielat fágan orrot duohtadilis leamen skuvlla árvvuheamos fágat. Dasa soaitá sivvan sihke diehtemeahttuvuolta dan vuoigatvuoda dáfus mii juohke oahppis lea oahpahaslága vuodul, ja man dehálaččat sámegielat leat sámi kultuvrii ja iešdovdui.

Sámediggi ferte danne leat čielgaset váikkuheaddji skuvlapolitiikkas vai sámegielaid árvu norgga skuvllan bajiduvvošii, ea ea diehtujuohkimiin ja bargame dan badjelii vai sámi giellaguovddášat ja sámeskuvllat, maiddái hálddašanguovllu olggobealde, šattašedje ressuršaskuvlan ja gelbbolašvuodaguovddášin norgga oahpahasásahussii.

Šaddá stuora váttisvuotan sámegielaide ja kultuvrii jos Sámediggi ii vuorut buorebut dan barggu mii ferte bargojuvvot vai juohkehačča vuoigatvuolta oazžut sámegieloahpu sihke vuodđoskuvllas ja joatkkaskuvllas, beroškeahtta das gos son orru.

Oahpahaslágas kapitáalis 13.1 refererejuvvo:

Kapittel 13. Suohkaniid, fylkasuohkaniid ja stáda ovddasvástádus

§ 13-1. *Suohkanis lea geatnegasvuolta addit vuodđoskuvlaoahpu ja earenoamášpedagogogalaš veahki.*

Suohkan galgá ollašuttit vuoigatvuoda mii buot suohkana ássiin lea dán lága mielde oazžut vuodđoskuvlaoahpu ja earenoamášpedagogogalaš veahki. Ovddasvástádus ii guoskka ohppiide ja earáide geaidda fylkasuohkanis lea ovddasvástádus § 13-2 ja 13-3 a mielde.

Ovttaskas dilálašvuodain sáhtta departementa ráhkadit ášahus dahje eanžil mearrádusain mearridit gean galgá rehkenastit suohkana fásta ássin, ja movt galgá buhtadit goluid mat eará suohkaniid leat vuodđoskuvlaoahpaheapmái.

Almmolaš vuodđoskuvllat galget leat suohkana skuvllat. Earenoamáš oktavuodain sáhtta stáda dahje fylkasuohkan jođihit vuodđoskuvllaid. Departementa galgá dohkkehit fylkasuohkan skuvlla oamasteaddjin. Suohkanhálddahas galgá leat bajimus dási skuvlafágalaš gelbbolašvuolta.

Oahpahaslága lánkačállošis §1.1 čujuhuvvo:

§ 1-1. *Vuodđoskuvlla oahpahas*

Vuodđoskuvllas galgá oahpahas heivehuvvot oahpahasráhkadusa Máhttoloktema mielde. Máhttoloktemis lea oahppoplána oppalaš oassi, oahpahas prinsihpat, fágaid oahppoplánat ja fága- ja diibmojuohkin. Vuosttaš čuoggás eai lohko dát:

- b) Oahppit sámi ássanguovlluin, čuj. oahpahušlága § 6-1 mielde, galget oažžut oahpahuš oahpahušplánaráhkadusa Máhttoloktema mielde. Nu lea maiddá ohppiide geat ožžot sámegeoloahpahuš sámi guovlluid olggobealde, čuj. oahpahušlága § 6-2 nuppi laddásii.
- c) Oahppit geat ožžot sámegeoloahpahuš sámi guovlluid olggobealde galget muđui oažžut oahpahuš Kunnskapsløftet-plánaráhkadusa mielde, muhto galget čuovvut sámi plánaráhkadusa Máhttoloktema sámegeola oahpahušas.

Evttohus:

Sámediggeráđđi galgá váikkuhit dan guvlui ahte oahpahušláhka čuvvojuvvo vai oahppit ožžot dan oahpahuš masa sis lea vuoigatvuohta lága mielde.

Lea maiddá dehálaš nannet bearráigeahču vai váilevašvuodat fuomášuvvojit. Bearráigeahččit fertejit dávjjit oahppaladdat skuvllaid ja sin bargu galgá čavgejuvvot.

Skuvlaeaggáda ovddasvástádus dat lea, nu go fylkkagielddaid, gielddaid ja stáhta, bearráigeahččat ahte oahppit geat válljejit oahpahuš sámegeolas ja sámegeilli ožžot dan fáldaga mii galgá addot sidjiide oahpahušlága kap. 13.1. ja §1.b ja c láhkaásahuš mielde.

III Jienasteapmi

43 áirasis ledje 33 čeahkis. Jienasteapmi čađahuvvui čuovvovaš vuoru mielde:

Čeahkkinjođihangotti evttohus:

Odđa áššit 1-9 sáddejuvvojit Sámediggeráđđái meannudeapmái.

Čeahkkinjođihangotti evttohus mearriduvvui ovttajienalaččat.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhavuorolistu ja replihkat

| | Sáhavuorru | Replihka |
|---|-----------------------|---------------------|
| 1 | Kirsten Appfjell Eira | |
| 2 | Vibeke Larsen | |
| 3 | Johan Mikkel Sara | |
| 4 | Vibeke Larsen | |
| 5 | Nanna Thomassen | |
| 6 | Miriam Paulsen | |
| 7 | Anders Urheim | Ann-Mari Thomassen |
| | Anders Urheim | |
| 8 | Anders Urheim | Klemet Erland Hætta |
| | | Ann-Mari Thomassen |
| | Anders Urheim | |
| 9 | Anders Urheim | Johan Mikkel Sara |
| | Anders Urheim | |

| | | |
|----|-------------------|---------------------|
| 10 | Magnhild Mathisen | Aili Keskitalo |
| | | Klemet Erland Hætta |
| | Magnhild Mathisen | |

VI Sámedikki mearrádus

Odda áššit 1-9 sáddejuvvojit Sámediggeráddái meannudeapmái.

Ášši meannudeapmi loahpahuuvui 27.02.07 dii. 17.45.

Ášši 05/07

Sámedikki jahkedieđáhus 2006

Arkiivááššennr..
06/420406 / 25 - 58

Meannudeamit

| Politiikkaš dássi | Beaivi | Áššennr. |
|--------------------------|---------------------|----------|
| Sámediggeráđđi | 16.01.07 | R 004/07 |
| Plána- finánsalávdegoddi | 15.-16.02.07 | 001/07 |
| Sámedikki dievasčoahkkin | 27.02. - 2.03.07 | 05/07 |

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 28.02.07 dii. 09.00

I Mildosat

| Nr. | Beaivi | Geas/Geasa | Namahus |
|-----|----------|----------------|----------|
| 1 | 16.01.07 | Sámediggeráđđi | R 004/07 |

II Evttohusat ja mearkašumit

Sámediggeráđi mearrádusárvalus lávdegoddái

Sámediggi dohkkeha Sámediggeráđi evttohusa 2006:a jahkedieđáhussii.

Sámediggi

Sámediggi lea sámiid álbmotválljen orgána Norggas ja dasa välljejit sámit sámiid. Sámedikkis lea dál vidát válgááigodat. Dán áigodagas leat Sámedikkis ovtta mađe nisssonolbmot ja almmáiolbmot. Sámi parlameantan galgá Sámediggi bargat oktasaš sámi identitehta suodjalemiin ja ovddidit ja hukset sámi servodaga.

Sámi álbmogii alccesis galgá addojuvvot vuoigatvuohta ja vejolašvuohta láchit eavttuid ja meroštallat dárbbuid boahhteáiggis. Dát mearkaša dan ahte stáhta Norga ollásit dohkkeha sámiid vuoddo iešmearidanvuoigatvuođa álbmogin ja eamiálbmogin Norggas.

Norgga stáhta lea vuodđuduvvon guovtti álbmoga eatnamiidda, sápmelaččaid ja norgalaččaid. Dát bidjá sámi álbmoga erenoamáš dillái Norgga eamiálbmogin. Min vuoigatvuodát go leat sápmelaččat, álbmot ja eamiálbmot mas lea sierra kultuvra, leat min bajimus dási politihka ja min višuvnna guoddit sámi servodaga ektui.

Dásseárvu

Sámediggi lea 2006s bargan aktiivvalaččat dásseárvu. Sámediggeráđđi ovddidii guovvamánus 2006 dásseárvopolitihkalaš čilgehusa Sámediggái. Čilgehusa biddjojuvvojedje guovddázii muhtun ángiruššansuorggit dásseárvu siskkobealde. Dat ledje earret eará suorggit nugo válgaovddastus, dárbu dutkat ja ráhkadit statistihkaid, nissonolbmuid searvadahttin resursahálldašeamis, iešmearridanvuoigatvuohta maidái iežas goruda badjel, veahkaválde- ja vearddahkoproblematihka, ealáhusovddideapmi ja sohkabealit.

Sámediggi lea bargan aktiivvalaččat gulahallama buoridemiin sámi organisašuvnnaiguin ja lea doallan čoahkkimiid guvttiin nissonorganisašuvnnain ja dievdoserviin Dievddut. Čoahkkimiid ulbmilin lea leamaš oažžut árvalusaid organisašuvnnain hástalusaid mat leat dásseárvu siskkobealde ja ovttas gávnnahit proševttaid mat sáhtášedje ovdánahttit dásseárvu sámi servodagas.

Sámediggi lea 2006s šiehttan ovttasbarggu Sámi NissonForumiin davviriikkalaš sámi dásseárvokonferánsa čadahit. Konferánsa dollojuvvo cuoŋománus 2007. Stivrenjoavkkus leat Sámi NissonForum, Sáráhká, Dievddut searvvi, Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegotti ja Sámedikki ovddasteaddjit. Sámediggi bargá maid dán oktavuodas ovttas Mánáid- ja dásseárvodepartemeanttain vai ráhkaduvvo strategiijadokumeanta konferánsii. Danne vai buorebut sihkkarastojuvvošii konferánsa čuovvoleapmi.

Sámediggi lea 2006s álggahan barggu heivehit dásseárvu áššemeannudeamis. Guokte seminára leat dollojuvvon fáttá birra.

Ovttasbargu

Sámedikki guovdilis bargun lea ovddidit eamiálbmotáššiid sihke našuvnnaččat ja riikkaidgaskasaččat. Báikkálaš, guovllulaš ja riikkaidgaskasaš aktiivvalaš ovttasbarggu bokte sáhtta Sámediggi leat mielde váikkuheamen ahte eamiálbmotdimenšuvdna gozihuvvo.

Báikkálaš dásis lágida Sámediggi juohke jagi gielldakonferánsa. Fáddán 2006 konferánsas gielddaiguin ja fylkkagielddaiguin lei dat dieđihuvvon hálldašanođastus. Dán konferánsas ledje guovddáš áššin dat vejolaš váikkuhusat mat ođastusas sáhttet šaddat Sámediggái, gielddaide ja fylkkagielddaide sámi guovlluin. Jos šaddet ođđa ja stuorra regiovnnat, de lea das deatalaš oktiortnerolla gielddaid, stáhta ja ealáhusaid ektui. Dát eaktuda ahte sihke váldi, gelbbolašvuohta ja váikkuhangaskaoamit addojuvvojit geavahussii čoavdit daid suorgedoaimmaid mat galget sirdojuvvot.

Guovllulaš ovttasbargu

Sámedikki guovllupolitihka bajimus mihttomeari lea doalahit ássanminstara váldodovdomearkkaid ja sihkkarastit dássásaš eallineavttuid sámi álbmogii. Go dán mihttomeari galgá juksat, de lea dárbu ahte gávdnojit stabiila ja einnotahti rámmaeavttut sámi guovlluin. Ovttasbargošiehtadusat fylkkagielddaiguin leat gaskaoapmin sihkkarastit eanet stabiila ja einnotahti rámmaeavttuid. 2006s lea Sámediggi bargan daid ovttasbargošiehtadusaid čuovvolemiin maid Sámediggi lea dahkan ovdal go jahki álggii. Dasto lea bargu gárvvistit ovttasbargošiehtadusa Norlánda fylkkagielddain leamaš guovddázis. Dát šiehtadus mearriduvvui Sámedikkis 2006 čakčamánu ja Norlánda fylkkadikkis 2006 golggotmánus. Buot fylkkagielddaiguin leat dollojuvvon čuovvolančoahkkimat 2006s ja oktalaččat bargojuvvo buot šiehtadusaid čuovvolemiin. Ovttasbargu Sámedikki ja fylkkagielddaid gaskka lea dađistaga ovddiduvvon ja Sámedikki oainnu mielde lea dát ovttasbargu hui deatalaš. Sámediggi lei 2006s ráddjen sierra ruđaid daid proševttaid čuovvoleapmái mat čatnasit ovttasbargošiehtadusaid.

Ovddidanprográmma sámiid diliid birra joatkkaskuvllain lea okta ángiruššansuorgi mas Sámedikkis leat buorit vásihusat. Prošeakta "Sámi kulturmáhtolašvuohta Romssa joatkkaskuvllain" lea ovttasbargoprošeakta Sámedikki ja Romssa fylkkagiella gaskka. Prošeakta ruhtaduvvui ovttasbargošiehtadusaid rudaiguin ja loahpahuvvui 2006 guovvamánus. Prošeakta lea mielddisbuktán dan ahte eanet joatkkaskuvllat Romssas barget máhtolašvuođa vuodul sámi ávdnasiiguin. Sámediggi attii 2006 golggotmánus ruđaid dakkár prošeavttaid joatkimii main maiddá fidnofágalaš skuvllat leat ulbmiljoavku.

Ráđdehus lea 2006s bargan stuorradiggediedáhusain ođđa regiovnnaid doaimmaid birra, ja dat ovddiduvvui 2006 juovlamánus. Sámediggeráđdi lea hálddašanođastusa oktavuodas leamaš mielde proseassas ráđdehusain hálddašanođastusa sisdoalu birra. Sámediggi meannudii prinsihpalaš vuoduin hálddašanođastusa dievasčoahkkimis čakčamánus ja dan ovddabealde dollojuvvui miniseminára Sámedikki áirasiidda hálddašanođastusa birra. Mearrádus biddjojuvvui vuodđun vuosttaš konsultašuvnnain gielaministariin golggotmánus.

Sámediggi lea ádden nu ahte áššeasálaččaid gaskka lea ovttaoavilvuohta das ahte Sámedikki sajádat ii galgga láivuduvvot. Dat galgá sihkkarastojuvvot lága bokte dahje gonagaslaš resolušuvnna rievdadusa bokte vai dat váldi mii Sámedikkis dál lea konsultašuvdnašiehtadusa bokte guoská maid regiovnaide. Go konkrehta doaibmasirdinevttohusat leat ovddiduvvon, de galget čadahuvvot duohta konsultašuvnnat. Dasto galget sihke regiovnnat ja Sámediggi doaibmasirdimiin oážžut ollislaš buhtadusa doaimmaid ovddas maid váldet badjelaset. Sámediggi vuordá ahte Stuorradiggi hálddašanođastusa čuovvolemis váldá vuhtii daid mearkkašumiid mat ovdanbohtet bajábealde.

Sámediggi oavvvilda ahte konsultašuvdnaprošedyrat eai leat čuvvojuvvon proseassas nu mot lea čállon stuorradiggediedáhusas. Danne go das eai leat čuvvojuvvon ollislaš diehtujuohkima ja prinsihpaid eavttut ahte konsultašuvnnaid áššeasálaččat galget rahčat dan badjeli ahte boahit ovttaoavili. Sámediggi ii leat ožžon duohta áddejumi áššiid sisdoalus ii ge leat ožžon vástádusa buot daid árvalusaide maid Sámediggi lea addán stáhtaráđdi.

Sámi ovttasbargu

Sápmelaččaide, njealji riikka álbmogin, lea ovttasbargu riikkarájiid rastá deatalaš. Sámi parlamentáralaš ráđdi (SPR) lea deatalaš gaskaoapmin ovddideamis ovttasdoaimbama Suoma, Ruota ja Norgga sámedikkiid gaskka dakkár áššiin mat gusket sápmelaččaide mángga stáhtas dahje sápmelaččaide oktan álbmogin. Ruošša beale sápmelaččat leat bistevaš oassálastin. Sámi parlamentáralaš ráđdi lea deatalaš orgánan davviriikkalaš ovttasbarggu, ja das lea deatalaš doaibma riikkaidgaskasaččat. Jagis 2006 lea Suoma beale Sámedikkis leamaš presideantadoaimma, ja nu maiddá čállingoddedoaibma. 2007 guovvamánus váldá Norgga beale sámediggepresideanta badjelaset presideantadoaimma. Norgga beale Sámedikkis lea dalle čállingoddedoaibma.

Sámi parlamentáralaš ráđdi lea 2006s earret eará bargan Davviriikkalaš sámekonvenšuvnnain, sohkabeliid gaskasaš dásseárvvuin, ONa eamiálbmotjulggaštusain, ja maiddá nannemin ovttasbarggu EUiin.

Davviriikkalaš sámekonvenšuvdna

Davviriikkalaš sámekonvenšuvnna evttohus geigejuvvui sámeministariidda ja sámediggepresideanttaide 2005 golggotmánus. Dan rájes lea evttohus seamma áiggis leamaš gulaskuddamis sihke Suomas, Norggas ja Ruotas. Gulaskuddancealkámušaid čoahkkáigeassu ovddiduvvui Davviriikkaid ámmátolbmoorgáni 2006 čakčamánus. Sámediggi lea meannudan ášši ja dohkkehan áššedovdijoavkku evttohusa. Sámeministarat ja sámediggepresideanttat leat dovddahan ovttamielalašvuođa das ahte joatkit Davviriikkalaš sámekonvenšuvnna barggu, álggos vuos gulaskuddančuovvolemiin našuvnnalaččat ja vejolaš váikkuhussuokkardemiiguin. Lotnolas raporterén, dieđuid lonohallan ja oktiordnen dáhpuhuvvá sámeáššiid davviriikkalaš ovttasbarggu rámmaid sikkobealde. Ministariid ja presideanttaid áigumuš lea ahte riikkat boahpte oktasaš čoahkkimii 2007 čavčča galggaše čielggadan oainnuideaset.

Konvenšuvdna lea vuodđogaskaoapmi mii dohkkeha sápmelaččaide oktan álbmogin ja sápmelaččaide ovttađassasaš vuoigatvuodaid, davviriikkaid rájiid rastá. Danne lea deatalaš ahte buot golbma stáhta Norga, Ruota ja Suopma ratifiserejit konvenšuvnna, ja ahte dat dán láchkai leat mielde sihkkarastimin

sápmelaččaide positiiva servodatovdáneami, mas birgenláhki suodjaluvvo ja mas iešmearrideapmi iežas ovdáneamis dohkkehuvvo.

Riikkaidgaskasaš ovttasbargu

Sámedikki prinsihpalaš oaivil ja beroštusat ovddiduvvojit ja bealuštuvvojit riikkaidgaskasaš arenas. Dan dahká Sámediggi okto, oassálastima bokte Norgga sáttagottiin ja ovttasbarggu bokte eará eamiálbmogui. Norgga ja davviriikkalaš sámepolitihkka hábmejuvvo dakkár šiehtadusaiguin ja konvenšuvnnaiguin, mat geatnegahttet ovttaskas stáhtaid. Sámediggi galgá ain árrjalaččat váikkuhit eamiálbmogiid riikkaidgaskasaš riekteovddideami. Sámediggái lea riikkaidgaskasaš ovttasbargu hui deatalaš. Sámedikkis lea deatalaš máhttu ja gelbbolašvuohta mainna váikkuha sáme- ja eamiálbmotpolitihka hábmemma našuvnnaččat ja riikkaidgaskasaččat. Dattetge lea Sámediggái stuorra hástalusán háhkat ekonomalaš resurssaid dán bargui, mii dagaha min barggu einnostuvvameahttumín. Sámedikki mielaš livččii vuogas jus juolludeamit dán áššesuorgái boadášedje stáhtabušehta bokte, seamma láchai go eará juolludeamit ge.

2006s lea Sámediggeráđđi čállán dieđáhusa riikkaidgaskasaš áŋgiruššansurggiid birra; Eamiálbmogiid boahhteáiggi ovddideapmi. Go sámedikki riikkaidgaskasaš áŋgiruššansuorggit galget hábmejuvvo, de dat dahkkojuvvo árvvoštaladettiin mo dat váikkuhivččii Norgga beale sápmelaččaide, sápmelaččaide eamiálbmogin, dahje eamiálbmogin oppalaččat. Sámediggi áigu uhccán resurssaid geažil vuoruhit daid surggiid main lea buoremus beaktu. Sámedikki rolla iehčanas aktevran ovttas earáiguin lea okta dan golmma bajimus strategiijas, mat deattuhuvvojit riikkaidgaskasaš áŋgiruššansurggiid ektui. Dat eará bajimus strategiijat čatnasit doahpagiidda gulahallan ja ruhtadeapmi. Sámediggeráđi mielas leat vel golbma áibbas deatalaš váldoáŋgiruššansuorggi riikkaidgaskasaš barggustis. Dát leat: eamiálbmogiid olmmošvuoigatvuođaid nannen, dakkár ceavzilis ovddideapmi mii sihkarastá sámi ja eará eamiálbmogiid kultuvrra ávnnaslaš vuđđosa, ja dakkár davviguovlluid ovddideapmi mii nanne sámi ja eará eamiálbmogiid kultuvrra ja servodaga.

Davviguovllut

Politiikkalaš beroštupmi davviguovlluide lea lassánan mealgadit. Sivvan lea vuosttažettiin Snøhvit-guovllu gássabohkan, oljo- ja gássaohtan davvin, ja ahte davvi mearraguovllut leat stuorra guollemáddodagaide goddo- ja bajásšaddanguovllun. Dattetge váikkuhit stuorraláddiid beroštumit ollu dasa mii dáhpuhuvvá davvin, ja maiddá ovttaskasstáhtaid ja stuorra riikkaidgaskasaš fitnodagaide oktavuodát. Dakkár dilis lea váttis Sámediggái ja Ártisa eamiálbmogiidda čuoččuhit beroštusaideaset ja vuoigatvuođaideaset. Sámediggi oaidná iežas bargun ovddastit sámi álbmoga ja ovddidit sámi álbmoga beroštusaid ja vuoigatvuođaid, ja maiddá váikkuhit dasa ahte Ártisa eamiálbmogiid dárbbut ja beroštusat fuolahuvvojit industriálalaš ovddideamis ja davviguovlluid resurssaid bohkamis ja fievrreamis boahhteáiggis.

Sámediggi lea 2006s oassálastán máŋgga čoahkkimii main davviguovlopolitihkka lea leamaš guovddázis; jahkebeallásaš gulahallančoahkkimiidda Olgoriikadepartemeantta ja Sámedikki gaskkas, Olgoriikadepartemeantta ja davvinorgalaš eiseválddiid gaskasaš gulahallanForumi, Norgga sáttagodái Ártkalaš ráđi ministtarčoahkkimiin. Deatalaš áššin leat leamaš Sámediggeráđi riikkaidgaskasaš áŋgiruššansuorggit, Barentsovttasbargu, Davviriikkalaš Sámekonvenšuvdna, Norgga ovdagoddi Ártkalaš rádis, dálkkádatrievdamat, EU ja ONa eamiálbmotjulggáštus.

Norga lea váldán badjelasaš Ártkalaš ráđi ovdagoddedoaimma 2008 rádjái. Gaskaboddasaš čállingoddi galgá áshuvvot Romsii Ártkalaš ráđi várás davviriikkalaš ovdagoddeáigodahkii 2006–2012. Sámediggái lea hui deatalaš ahte eamiálbmotgelbbolašvuohta, das maiddá erenoamáš gelbbolašvuohta sámi diliid birra, lea nanus ja oidnosis čállingottis. Dát guorrasa maiddá St.dieđáhussii 30(2004–2005) ja Storradiiggedieđáhusa evttohussii.

Ártkalaš ovttasbargui gullá maiddá ártkalaš stáhtaid parlamentáralaš čoahkkanemiid ovttasbargu. Juohke nuppi jagi lágiduvvo ártkalaš parlamentarihkarkonferánsa, mas maiddá Sámi Parlamentáralaš Ráđi áirasat oassálastet. 7. Ártkalaš parlamentarihkarkonferánsa lágiduvvui Gironis 2006 borgemánus. Sámi parlamentáralaš ráđđi ja Norgga, Ruota ja Suoma beale sámedikkis raporterejedje konferánsii earret eará Davviriikkalaš sámekonvenšuvdnaevttohusa, ONa eamiálbmotjulggáštuševttohusa, Norgga eiseválddiid ja

Norgga beale Sámedikki gaskasaš konsultašuvdnašiehtadusa, ja maidđái Finnmárkkulága. Konferánsa mearridi 50 čuoggásaš Conference statement, julggaštus mas eamiálbmotdimenšuvdna lea oidnosis. Sámi parlamentáralaš ráđđi oassálastá bistevaš oassálastin Árktalaš parlamentáralaš lávdegottis, the Standing Committee of Parliamentarians of the Arctic Region (SCPAR), mii lea parlamentariihkkariid ovttasbargoorgána árktalaš parlamentariihkkonferánssaid gaskkas.

Barentsovttasbargu lágiduvvo Barentsrádis (ministtardásis), regiovdnarádis ja regiovdnalávdegottis (13 regiovnna ja oktasaš eamiálbmotáirras), ja Eamiálbmogiid bargojoavkkus mii lea regiovdnaráđi ja Barentsráđi ráđdeaddi orgána. Barentsguovllu eamiálbmogiid regiovnnaš bargojoavkku lea Regiovdna-ráđđi nammadan. Bargojoavkku Sámediggelahttu lea eamiálbmogiid bargojoavkku jodiheadđji odđajagimánu 2006 rájes. Jodiheadđji oassálastá Barentsráđi čoahkkimiidda. Dollojuvvo maidđái čoahkkin oktii jahkái ámmátolbmolávdegotti (CSO) ja Bargojoavkku gaskkas.

Eamiálbmogiid bargojoavku lea ráhkadan Eamiálbmogiid doaibmaplána áigodahkii 2005-2008. Doaibmaplána doaibmabijut leat vuosttažettiin njenecalaš, vepsalaš ja sámi guovlluid várás Barentsguovllu Ruošša bealde ángiruššansurggiin dearvvašvuohta, biras ja luonddudoallu, oahpahus ja gelbbolašvuođaovddideapmi, árbevirolaš ealáhusat ja gávppašandoaimmat, kultuvra, vuoddostruktuva ja diehtujuohkin ja mediadoaimmat. Sámediggi šálloša go eai leat ráddjejuvvon sierra ekonomalaš resurssat doaibmabijuid čuovvoleapmái.

Barents Youth Conference 2006 lágiduvvui Romssas. Bajimus fáddán lei ”Youth in the High North and identity to the area”. Barents Regiovnnaš Nuoraidráđđi, mas Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi lei eamiálbmogiid ovddasteaddjin 2006s, lea leamaš mielde plánemin konferánssa.

Odđa regiovnnaš Barents nuoraidprográmma doaibmá áigodahkii 2007-2010. Sámedikki nuoraid-politihkalaš lávdegoddi lea buktán evttohusaid odđa prográmmii. Barents regiovdnaráđđi dohkkehii prográmma 2006a skábmamánus.

Sámediggi juolluda jahkásaččat doarjaga Barents eamiálbmotkantuvrra doibmii Murmánskkas. Doarjja juolluduvvo Barentsčállingodđái, mas ovttas eamiálbmogiid bargojoavkkuin lea ovddasvástádus kantuvrra doaimmahit. Sámediggi oavvilda ahte kantuvra nanne eamiálbmogiid oassálastima Barentsregiovdni. Danne lea šállošahtti go Norgga Sámediggi okto ruhtada kantuvrra doaimma.

Sámediggeráđđi lea dorjon jurdaga ásahtit riikkaidgaskasaš Barentsčállingotti. Ráđđi lea čujuhan ahte eamiálbmotdimenšuvdna ferte leat čielgasit mearriduvvon dakkár čállingottis, ja ferte sihkkarastojuvvot viidáset proseassas.

EU

Sámedikki bargu eurohpapolitihkalaš gažaldagaiguin dahkko SPRa bokte, ja Sámedikki oktavuoda bokte Norgga guovddáš, regiovnnaš eiseválddiiguin. Sámediggi lea mielde ”Guovddáš, regiovnnaš ja báikkálaš eiseválddiid eurohpapolitihkalaš Forumis”. Sámediggi lea maid mielde hálddahaslaš gulahallanjoavkkus.

Sámediggi lea oassálastán EUa rádjeregiovnnaš ovttasbargoprográmmii Interreg III A (2000-2006) guovtti prográmmas Interreg Sápmi ja Interreg Áarjelsamien dajve. Oassálastima ulbmil lea leamaš rádjeregiovnnaid ealáhusekonomalaš ja sosiála ovddideami eavttuid buoridit, ángiruššansurggiid bokte mat čatnasit sámi servodatovddideapmái, máhttui ja gelbbolašvuođaloktemii. Prográmmaáigodagas lea Sámediggi oassálastán 30 prošeavtta doarjumiin. Prošeavttat leat buvttihan mávssolaš oktavuodaid, fierpmádagaid ja gelbbolašvuođa. Ollu prošeavttat loahpalaš prográmmaáigodagas jotkojuvvojit 2007 lohpii.

ON

ONa eamiálbmotáššiid Bistevas Forum

ONa eamiálbmotáššiid Bistevas Forum doalai vidát sešuvnnas New Yorkas. Sámediggi oassálastii Norgga sáttagodđái, ja guovddáš beroštus lei daidda eamiálbmothástalusaide mat čatnasit ONa duhájtagiulbmili ja Davviriikkalaš sámekonvenšuvdnaevttohusii. Sámedikki mielas lea ONa Bistevas Forum bargu hui deatalaš, ja danne lea Sámediggi moadde jagi dorjon jodiheadđji ekonomalaččat.

2006s lea Sámediggi oassálastán riikkaidgaskasaš bargui biologalaš šláddjiivuođa konvenšuvnnain, sihke gávccát osolaščoahkkimis Curitiba, Brasiillas, ja bargojoavkočoahkkimis mii gieđahalai artihkkala 8 (j) eamiálbmotáššiid. Sámediggi lei mielde Norgga sáttagottis dán čoahkkimiin. Sámedikki ja Norgga sáttagotti gaskasaš ovttasbargu lei buorre. Osolaškonferánsas maiddái Ruota sáttagottis ja Sámirádis ledje sápmelaččaid ovddasteaddjit. Sámi áirasat čuoovolede erenoamážit eamiálbmotáššiid, ovdduid oažžun ja juogadeapmi genaresurssaid geavaheami oktavuodas, suodjalanguovlluid, vieris sisaboahán šlájaid, biošláddjiivuođa ja dálkkádatrievdamiid, ja mariidna- ja rittuid biošláddjiivuođa. Sámediggi oassálasttii maiddái árjjalaččat nissoniid ja biošláddjiivuođa fierpmádahkii, ja bijai ovdan Ártisa dálkkádatrievdamiid.

ON-julggaštus eamiálbmotvuoigatvuođaid birra

Sámedikkis lea ovddastus Norgga sáttagottis Olmmošvuoigatvuođakomišuvnna bargojoavkku čoahkkimiin ON-julggaštusa eamiálbmotvuoigatvuođaid evttohusa oktavuodas. Julggaštustekstaevttohus dohkkeha eamiálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa ja eanavuoigatvuođaid.

Sámediggi registrere ahte ollu stáhtat eai leat vel dohkkehan eamiálbmogiid vuoigatvuođaid. Amerihká Ovttastuvvan Stáhtat, Austráalia, Ođđa Selánda, Kanada ja Ruošša leat dovddahan vuostemiela julggaštustekstii. Kanada ja Ruošša jienasteigga goappašagat julggaštusresolušuvnna vuostá ONa olmmošvuoigatvuođarádis.

ONa Válđočoahkkima goalmátlávdegoddi mearridii juovlamánus 2006 maŋidit eamiálbmotjulggaštusa meannudeami 2007 čakčii. Mearráduš dahkkui Namibia, Botswana ja Nigeria evttohusaid vuodul, gos eamiálbmotvuoigatvuođat leat garrasit deddojuvvon idustriálalaš ávkkástallamii ovdun, erenoamážit minerálaberoštusaid ja turismaindustriija bealis. Válđočoahkkima mearráduš sáhtta vuoiggahit ođđa siehtadallamiid sisdoalu dáfus, muhto dán vuoru nu ahte eamiálbmogat eai beasa searvat prosessii. Mii ballat boadusin sáhttit šaddat ahte eanet eamiálbmogat eai lohkkajuvo šat eamiálbmogiin, ahte bajimus rievttálaš prinsihpat nu go iešmearridanvuoigatvuohta ja mielváikkuheapmi massojuvvo ja ahte eamiálbmogiid vuoigatvuođat resurssaide sin árbevirolaš guovlluin duoguštuvvojit sahte nášuvnnalaš lágaiguin.

Sámediggi bargá árjjalaččat dan julggaštustevstta bealuštemiin, maid Olmmošvuoigatvuođarádđi dohkkehii, ja ávžžuha ovttas eará eamiálbmotorganisašuvnnaiguin ja -ásahusaiguin oažžut doarjaga erenoamážit davviriikkain ja eará stáhtain mat buorebut árvvusatnet olmmošvuoigatvuođaid ja atnet daid vuoiggalaččabun, vai mángga čuohte jahkásaš ja seavdnjadis eamiálbmogiid vuđolaš vuoigatvuođaid deaddin ja biehttaleapmi loahpahuvošii positiivvalaččat.

Sámediggi bivdá Norgga ain bargat árjjalaččat dan ala ahte ON-julggaštus eamiálbmotvuoigatvuođaid birra fargga dohkkehuvvošii.

Vuoigatvuođat

Sámedikki bajimus dási doaimmas lea sáhka vuoigatvuođain buot politihkkasurggiin. Sámiin leat vuoigatvuođat individan, sierra álbmogiin, sierra kultuvran ja eamiálbmogiin. Sámiin lea vuoigatvuohta eatnamiidda ja čáziide ja vuoigatvuohta daidda resurssaide mat leat vuodđun oktasaš ávnnaslaš kultuvrii. Vuoigatvuođat leat maid čadnon ollu eará surggiide nu go ovdamearkka dihtii gillii, kultuvrii, ohppui, dearvvašvuhtii ja kulturmuittuide. Riektivuodđu boahá ovdan riikkaidgaskasaš álbmotrievttálaččat geatnegahtti konvenšuvnnain ja nášuvnnalaš rievttis. Sámiid álbmotválljen orgánan Norggas lea Sámedikki ulbmil oažžut sámiid vuoigatvuođa dohkkehuvvot vuodđun sámi kultuvrra, giela ja servodateallima áimmahuššamii ja nannemii.

Konsultašuvnnat

Eamiálbmogiin lea sámiin vuoigatvuohta konsultašuvnnaide dain áššiin, main sáhtta leat njuolgga mearkkašupmi sidjiide. Dát vuoigatvuohta boahá ovdan ILO-konvenšuvnnas nr. 169 eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid hárrái iešmearrideaddji riikkain, gudat kapihttalas. Geassemánu 1. b. 2005 dohkkehii

Sámediggi prosedyraid stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnaid várás (konsultašuvdnašiehtadus) ja stáhtaráđđi mearridii daid suoidnemánu 1. b. 2005. Konsultašuvdnašiehtadus lea deatalaš lávki čalmmustuhttimis Sámedikki saji riikka stivrenvuogádagas. Konsultašuvdna-geatnegasvuohta čalmmustuhtta ahte stáhta eiseválddit duođaid galget oččodit ovttamielalašvuođa Sámedikkiin. Šiehtadus lea deatalaš reaidu mii lea mielde sihkkarastimin ahte mearrádusain lea lobálašvuohta sámi álbmogis dan álbmotválljen orgána bokte.

Sámediggi lea 2006 čađahan konsultašuvnnaid stáhtaeseválddiiguin ollu áššiin. Konsultašuvdnašiehtadus lea vuodđuduvvon Sámedikki ja stáhta eiseválddiid gaskasaš searvevuodáperspektiivii. Jus Sámediggi duođaid galgá doaibmat dássásaš guoibmin konsultašuvnnain, de dat ferte oazžut eanet resurssaid. Sámedikki resurssat eai leat nannejuvvon konsultašuvdnašiehtadusa geažil, juoga mii ferte dáhpáhuvvat guhkit áiggi vuollái.

Sámedikki sajádat lea oppalaččat nannejuvvon dakko bokte ahte máŋga departemeantta leat šaddan dihtomielaabbun searvadahttit Sámedikki deatalaš proseassaide. Sámedikkis leat leamaš máŋga buori konsultašuvdnaproseassa ja máŋga departemeantta leat maŋŋá konsultašuvdnašiehtadusa dovddastan ahte ferte konsultašuvnnaid bokte Sámedikkiin juksat ovttamielalašvuođa. Dattetge dát ii leat ollásit čađahuvvon ja Sámediggi lea mannan jagi vásihan máŋgii ahte stáhta eiseválddit leat rihkkon sihke konsultašuvdnašiehtadusa ja konsultašuvdnageatnegasvuođa ILO bokte. Sámediggi mihttii maiddá ahte eai dollojuvvon konsultašuvnnat earret eará nášuvnnalaš dearvvašvuođaplána ja Barentsábi hálddašanplána birra. Viidáseappot lea dáhpáhuvvan ahte ráđđehus ovttabeallasaččat lea rievadan juoidá mas lea leamaš ovttamielalašvuohta, ja máŋgii leat stáhta bealis gohčodan čielga diehtjuohkinčoahkkimiid konsultašuvdnan.

Konsultašuvdnaproseidyraide ii gula bušeahttamearrideapmi. Ráđđehusas ja Sámedikkis lea dat oktasá áddejupmi ahte bušeahttamearrideapmi Sámediggái galgá čielggaduvvot sierra proseassas. 2006 nammaduvvui departemeanttaid gaskasaš bargojoavku mas leat máŋga sámedikkelahtu mii galgá árvoštallat Sámedikki formálalaš rolla ja buktit bušeahttaproseidyraevttohusa. Bargjoavku galgá buktit evttohusas njukčamánu 2008. Konsultašuvdnašiehtadus lea Sámedikki mielas lunddolaš vuodđun Sámedikki ja stáhta eiseválddiid gaskasaš bušeahttaproseidyraid ráhkadealpmái.

Resursaláगत/vuoigatvuodát

Sámediggi lea 2006 ain bargan oččodit ođđa lágaid mat sihkkarastet luondduresurssaid. Sámediggi oaivvilda ahte resursalágaid bajimus prinsihpat galget dávistit daid álbmotrievttálaš geatnegasvuođaide mat Norggas leat sámiide eamiálbmogin. Sámedikki oaidnu lea ahte Norga ferte ollašuttit dáid geatnegasvuođaid dakko bokte ahte ovttastahttit njuolggadusaid mat sihkkarastet ahte sámit besset ávkkástallat resurssaiguin, njuolggadusaid mat sihkkaraset duohta oassálastima ja mielmearrideami resursahálldašeamis, ja áššemeannudannjuolggadusaid mat sihkkarastet ahte sámi doahhtalusat fuolahuvvojit ja deattuhuvvojit lágaid mearridanproseassas. Dasa lassin ferte resursahálldašepmi vuodđuduvvot lagašvuođa- ja sorjjasvuođaprinsihppi nu ahte dat sihkkarastá sámi ávnnaslaš kulturvuođđosa.

Go vuoigatvuodáid sáhtta oastit ja vuovdit gávpemárkanis, dat daguha váttisvuodáid sámi ealáhusaide ja servodateallimii. Dakkár vuoigatvuodát leat ovdamearkka dihtii mielkeeriid vuovdin, bivdofatnasiid vuovdin oktan eriiguin ja geavahanvuoigatvuodáid vuovdin guohtuneatnamiin ovdamearkka dihtii bieggomilopárkkaide. Sámediggi bivdá ahte vuhtiválddidettiin boahhteáiggi servodatovddideami, čielggaduvvojit vejolašvuođat gáržžidit dán vuoigatvuodamárkana nu ahte sihkkarastá ekonomalaččat ja kultuvrralaččat dohkálaš ovddideami sámi servodagain.

Finnmárkkuláhka

Finnmárkkulága stuorra oasis bohte fápmui 2006. Historjjálaččat dát buvttii stuorra earu Finnmarkku eatnamiid ja resurssaid oamastanvuoigatvuodas ja hálldašeamis. Finnmárkkulága vuodđooaidnu lea ahte Finnmarkku eatnamiid ja resurssaid hálldašepmi galgá erenoamážit sihkkarastit sámi kultuvrra,

boazodoalu, meahcásteami, ealáhusdoaimmama ja servodateallima. Dát sámi vuoigatvuodaid vuodđoaidnu ja prinsihpalaš dohkkeheapmi lea Finnmárkkulága geađgejuolgin.

Ráđđehus lea nammadan lávdegotti mii galgá čielggadit sámiid ja earáid guolástanvuoigatvuodaid mearas Finnmárkku olggobealde. Čielggadus galgá leat gárvvvis ovdal 2007 loahpa. Sámediggi lea hui duhtavaš dainna ahte sámi vuoigatvuodát merrii Finnmárkku olggobealde dál galget sihkkarastojuvvot boahhteáigái. Seammás lea deatalaš deattuhit ahte Sámediggi ii háliit hálldašeami mii lea vuodđuduvvon čearddalašvuhtii, muhto hálldašeami mii lea vuodđuduvvon guovlluide ja ássamii.

Ráđđehusa Finnmárkkukommišuvnna nammadeapmi lea mañiduvvon 2007 giđđii. Sámediggi galgá searvat konsultašuvnnaide komišuvnna mandáhta ja čoahkádusa birra. Bargu Meahcceduopmostuoluin álggahuvvo go Finnmárkkukommišuvdna álggaha barggus. Sámediggi mearridii juovlamánus 2005 evttohit Deanu Finnmárkkukommišuvnna ja Meahcceduopmostuolu hálldahusbáikin.

Sámedikkis leat leamaš konsultašuvnnat Birasgáhttendepartemeanttain dan lávdegotti mandáhta ja čoahkádusa birra, mii galgá evttohit mo čuovvolit Finnmárkkulága 4. kapihttala Deanu- ja Njávđánčázadagaid birra. Áššis ii leat ovttamielalašvuolta ja dat lea sáddejuvvon gulaskuddamii. Konsultašuvnnat jotkojuvvojit go gulaskuddanáigemearri loahppá.

Finnmárkkulága 4. paragrafa vuodul lea Sámediggi 2006s mearridan gaskaboddasaš njuolggadusaid das mo galgá árvvoštallat rievdaduvvon meahccegeavaheami váikkuhusaid sámi kultuvrii, boazodollui, meahcásteapmái, ealáhusdoaimmamii ja servodateallimii. Njuolggadusaid galget almmolaš eiseválddit ja Finnmárkkuopmodat geavahit go sii dahket mearrádusaid. Njuolggadusat gustojit dassážiigo loahpalaš njuolggadusat mearriduvvojit, dattetge ii fal guhkkelii go suoidnemánu 1. b. 2007 rádjái. Njuolggadusat leat sáddejuvvon gulaskuddamii, ja Sámediggeráđđi čadaha viiddes gulaskuddanproseassa. Earret eará leat lágiduvvon álbmotčoahkkimat loahpalaš njuolggadusaid hábmema oktavuodas.

Finnmárkkuopmodat

Sámediggi nammadii juovlamánus 2005 lahtuid Finnmárkkuopmodaga stivríi ja Finnmárkkuopmodaga bearráigeahččanlávdegoddi. Sámediggi evttohi seammás Porsáŋgu Finnmárkkuopmodaga váldohálldahusbáikin.

Sámediggi háliida buori gulahallama Finnmárkkuopmodagain ja jeavddalaš čoahkkimat dollojuvvojit Finnmárkkuopmodaga stivrrain.

Olju ja gássá

Oljo- ja gássadoaimmat davvin lei okta váldofáttáin Oljo- ja energijadepartemeantta ja Sámediggeráđi gaskasaš čoahkkimis borgemánus. Sámiid eamiálbmotvuoigatvuodát fertejit boahit ovdan go Barentsábi oljo- ja gássaresurssaiquin plánejuvvo ávkástallat, go doaimmat čadahuvvojit ja go riggodagat juogaduvvojit. Dán oktavuodas čujuha Sámediggi dasa ahte árbevirolaš riddoássan lea deataleamos ággan sorjjasmeahtunvuhtii ja mearraresursavuoigatvuodaide – dát gusto dieđusge maiddái sámiide sierra álbmogin. Álbmotrievtti vuodul lea sámiin eamiálbmogin maiddái vuoigatvuodát oljui ja gássii iežaset árbevirolaš resursaguovlluin. Dás deattuhuvvo ahte Sámediggi ii čuoččut ahte dát vuoigatvuodát gullet dušše sámiide. Ráđđehus biehttala ahte livčče álbmotrievttálaš geatnegasvuodát sámiid ektui oljo- ja gássaresursavuoigatvuodaid oktavuodas. Dáid ruovttoluottadieđuid vuodul áigu Sámediggi álggahit proseassaid nu ahte dát gažaldagat árvvoštallojuvvojit sorjjasmeahtumit álbmotrievttálačat.

Boazodoallolága ođasmahttin

Sámediggái lea boazodoalloláhka leamaš okta deataleamos áššiin jagis 2006 ja dan čuovvoleapmi vuoruhuvvo hui bajás. Dan rájes go Boazodoallolávdegoddi jagis 2002 geigii evttohusas (NAČ 2001:35 Boazodoalloláhkálávdegotti evttohus), lea Sámediggi máŋgga oktavuodas ávžžuhan Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta vuoruhit boazodoalloláhkabarggu. Sámedikki mielas lea hui buorre go Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta álggaha konsultašuvnnaid boazodoalu birra 2005 čavčča.

Sámediggi lea meannudan Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta boazodoalloláhkaevttohusa 2006 čakčamánu dievasčoahkkimis. Láhkaevttohusa vuodđun leat eanaš NAČ 2001:35, ja Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta, Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvvi ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnat. Konsultašuvdnabeliid gaskkas lei árrat proseassas ovttaimielalášvuohta das ahte dán ođasmahttimii ii galgga boazodoalu hálddašanmodealla gullat. Sámediggi eaktuda ahte álggahuvvo proseassa mii geahčada boazodoallohálddašeami organiserema boahhteáiggi ja ahte odeldiggeproposišuvnnas geatnegahttojuvvo dakkár čuovvoleapmi. Ulbmil ferte leat dakkár hálddašeapmi mii čielgasit guorrasa álbmotrievtti gáibádusaide earret eará ieš- ja mielmearrideami hárrái.

Láhkaevttohusa meannudettiin ii leat Sámediggi beassan geahčadit buot mearkkašumiid láhkaevttohussii. Go láhkaáddejupmi dávjá lea áibbas sorjavaš mearkkašumiin, de ii leat vejolaš Sámediggái oaidnit oppalaččat Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta láhkaevttohusa váikkuhusaid. Sámediggi oaivvilda ahte go ii beasa geahčadit buot dokumeantaid sisdoalu, de dat ii dávis ILO-konvenšuvdnii ja konsultašuvdnašiehtadussii. Sámediggi lea nuppát gearddi bivdán alccesis sáddejuvvot láhkaevttohusa mearkkašumiid.

Mearrádusastis Sámediggi ballá ahte Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta láhkaevttohus hedjonahtá dan riektesuodjalusa mii boazodoalus lea riikkaidgaskasaš lágaid bokte, erenoamážit ILO-konvenšuvnna nr. 169 bokte. Danne lea áibbas čielga eaktu Sámedikki bealis ahte čuovvovaš hámuheapmi ferte válđojuvvot mielde § 1 vuosttaš láđđasii vai sihkkarastojuvvo ahte álbmotrievttálaš bealli ii hedjonahttojuvvo Finnmárkkulága sisdoalu ektui:

” Láhka gusto daid ráddjehusaiguin mat čuvvot ILO-konvenšuvnnas nr. 169 eamiálbmogiid ja čearddaid birra iehčanas stáhtain. Láhka galgá adnojuvvo álbmotrievtti njuolggadusaid mielde álgoálbmogiid ja veahádagaid birra.”

Sámediggi vuordá ahte bajábealde eavttut čuovvoluvvojit, ja dat eará eavttut ja mearkkašumit Sámedikki mearrádusas boazodoallolága ođasmahttima oktavuodas.

Sámi servodagain leat hástalusat mat gáibidit dakkár máškidis ja sektoriidrastideaddji politihka ja hálddašeami, mii sihkkarastá min kultuvrra luondduvuđđosa. Dás ferte eamiálbmovoigatvuodaid, kultursuodjaleami ja luondduhálddašeami geahčadit oktan. Dát lea deatlaš danne go sámi kultuvrras lea lagaš oktavuohka lundui ja danne go riikkaidgaskasaš biraskonvenšuvnnaid ferte geahčadit oktan eamiálbmotvuogitvuodaiguin. Riikkaidgaskasaš birasbargu lea maid áidna vuohki mo dustet daid hástalusaid maid dálkkádatrievdamat ja guhkesgaskkaid nuoskkideapmi mielddisbukta.

Areálasuodjaleapmi ja suodjalanplánat

Sámediggi lea 2006s čadahan konsultašuvnnaid Birasgáhttendepartemeanttain suodjalannjuolggadusaid birra sámi guovlluin. Buot áššit eai leat vel čielgas, gč. Sámedikki jagi 2005 suodjalannjuolggadusaid evttohusa, muhto konsultašuvdnabeliin lea áigumuš loahpahit ášši maŋŋá ođđajagi 2007. Bealit leat maid ovttaimielalaččat das ahte ođđa suodjalanproseassat luonddulága vuodul sámi guovlluin eai galgga álggahuvvot ovdalgo konsultašuvnnaid njuolggadusat leat válbmejuvvon.

Sámediggi lea 2006 loahpageahčen álggahan konsultašuvnnaid ođđa plána- ja huksenlága birra Birasgáhttendepartemeanttain. Sámedikkis lea doavva ahte ođđa láhka galgá sáhttit fuolahit sámi beroštusaid sakka buorebut. Dálá plána- ja huksenláhka ii leat doarváii ahte sihkkarastit sámi beroštusaid jus gievrras huksejeddjit gáibidit ahte eará deatlaš servodatberoštusaid ferte vuhtiiváldit.

Boazodoallolágas, nu mo dat lea dál ja nu mo departemeanta lea evttohan ođasmahttojuvvo, váilu boazodoalu várás duohta ja sektoriidrastideaddji areálasuodjalus. Dása gullá maiddáii ahte ollu guovlluin eai leat sámi vuogitvuodát identifiserjuvvon, mii maiddáii ferte čielggaduvvot ovdalgo duohtadeamit sáhttet čadahuvo. Finnmárkku hárrái leat kommišuvdna ja sierraduopmostuollu mat áigot identifiseret geavahan- ja oamastanvuogitvuodaid. Daid guovvluid dáfus mat leat Finnmárkku máddelis vuordá

Sámediggi Sámi vuoigatvuodálávdegotti cealkámuša. Danne vuordá ge Sámediggi ahte eai čadahuvvoše stuorra duohtadeamit dain sámi guovlluin, gos sámi vuoigatvuodát leat čielggaduvvomin.

Leat maid čadahuvvon konsultašuvnnat Sievju ja Várnjárgga álbmotmehciid evttohusaid birra Finnmárkku fylkkas. Sámediggi deattuha ahte konsultašuvnnat Birasgáhttendepartemeanttain leat veahkehan juksat ovttamielalašvuoda. Meannudeapmi lea leamaš viehka čorgat ja konstruktíiva ja beliin lea leamaš dáhttu gávdnat čovdosiid buot konsultašuvdnačoahkkimiin, ja eará gulahallamiin proseassas. Sámediggi lea sihke áššiid proseassa ja sisdoalu vuodul miehtan Sievju ja Várnjárgga álbmotmehciid suodjaleapmái. Sámediggi eaktuda dattetge ahte galget čadahuvvot ođđa proseassat jus, maŋŋá dálá geavahan- ja oamastanvuoigatvuodaid kárten gávnnavuvvo ahte leat earát go Finnmárkkuopmodat geat oamastit eanaš oasi dain eatnamiin gosa suodjalanguovllut leat ásahuvvon. Viidáseappot eaktuduvvo ahte Luondduhállddašandirektoráhta konsultašuvnnain Sámedikkiin mearrida suodjalanguovlluid hállddašaneiseválddi, ja ahte sámi beroštusat sihkkarastojuvvojit dan hállddašanortnegis mii ásahuvvo. Sámediggi deattuha viidáseappot ahte dat čovdosat maid konsultašuvdnabealit gávnnavit maŋit áiggis heivehuvvojit ja dahkkojit oassin Sievju ja Várnjárgga álbmotmehciid viidáset hállddašanmodealla- ja hállddašanplánabarggus.

Sámediggi ja Suodjalusdepartemeanta leat jagis 2006 čadahan konsultašuvnnaid Meavkki ja Arvenjárgga báhčinsiljuid ovttastahttima oktavuodas Romssa fylkkas. Oktanaga konsultašuvnnaiguin lea oččoduvvon eaktodáhtolaš šiehtadus Meavkki boazorohaga Oskal Siidda bokte, Forsvarsbygg ja Hærens styrker gaska ásaht molssaektosaš guji mii ovttastahtá Meavkki ja Arvenjárgga báhčin- ja hárrjehallansiljuid. Dáid beliid gaskasaš šiehtadus dahkkui 2006 čavčča.

Konsultašuvnnat leat buvttihan Sámedikki ja Suodjalusdepartemeantta gaskkasaš ovttamielalašvuoda das ahte jus Suodjalusa dárbu dien guvlui nohká, de galgá guovlu fas váldot sámi geavaheapmái. Nappo eaktuda ge dát ahte Suodjalus ii sáhte hállddašit guovllu dakkár vugiin mii dagaha dakkár ruovttoluottašievrrideami geavatláččat dahje formálaláččat váttisin dahje veadjemeahttumín.

Sámediggi diehtá ahte dál leat máŋga bieggafápmohuksenplána sámi guovlluin, ja ahte sihke earkil huksenáššit ja buot dieđihuvvon duohtademiid lohku oktiibuot mielddisetbuktet issoras stuorra areáladuohtademiid main leat stuorra váikkuhusat sámi ealáhusaide ja kultuvrii. Sámediggi lea fuolastuvvan dán ovdáneami geažil ja ballá ahte sámi beroštusat buohkanassii eai fuolahuvvo doarvá bures jus buot plánejuvvon huksemat čadahuvvojit. Dát guoská sihke sámi ealáhusaide ja sámi kulturmuittuide ja kulturbirrasiid. Daid váikkuhusaid maid buot bieggafápmohuksemat mielddisetbuktet guoskevaš guvlui ferte ollislaččat čielggadit beroškeahhtá das galle huksejeaddji leat dan guovllus. Regiovnnaš bieggafápmoplánaid ráhkadeapmi sáhtášii maiddá leat mielde stivremin huksemiid buori ja einnosteadđji vugiin. Sámediggi vuordá konsulterevuvvot ovdalguo stuorra huksenplánat čadahuvvojit. Sámediggi lea jagis 2006 váldán ovdan bieggafápmohuksemiid čoahkkimiin sihke Oljo- ja energijadepartemeantta stáhtaráđiin ja Birasgáhttendepartemeantta stáhtaráđiin.

Sámediggi dovddaha maiddá ahte lea fuolastuvvan daid šiehtadusaid dáfus maid energijafitnodagat/doaibmaeaggádat dahket guoskevaš boazodoallojoavkkuiguin. Duogáš manne boazodoallu dahká dákkár šiehtadusaid lea ahte sis dávjá eai leat eará vejolašvuodát. Jus ášši mearriduvvo árvoštallama vuodul, de sáhtá boazodoallu massit eanet go jus eai dagaše dakkár šiehtadusa, ovdamearkka dihtii jus áitojuvvet bággolonistemiin. Sáhtá jearrat sáhtá go boazodoallu šiehtadit eret dakkár guohtuneatnamiid maid sii hállddašit oktasaš sámi rievtti vuodul. Dása gullá maiddá boahhtevaš buolvvaid vuoigatvuohta doaimmahit boazodoalu ja dat vieruiduvvan vuoigatvuohta mii maiddá eará orohagain/siidaosiin lea. Dilálašvuodát fertejit láchčojuvvot nu ahte boazodoallu ain sáhtá šiehtadallat vejolaš doaibmabijuid eavttuid. Seammás ferte láchit dilálašvuodaid nu ahte sámiid álbmotválljenorgána galgá konsulterevuvvot dakkár proseassain.

Boraspiret

Sámediggi lea doallan boraspireseminára guovllulaš boraspirelávdegottiid Sámedikki ovddasteaddjiide.

Boazodoalu buhtadusmihtidemiin leat stuorra erohusat iešguđet fylkkain. Finmárkkus buhtaduvvo vuollel 1% duodaštuvvon vaháigiin, go fas Davvi-Trøndelágas buhtaduvvojit badjel golmma gearddi eanet. Hástalussan lea buoridit duodaštanvuodu ja gávdnat ortnegiid maid lea vejolaš geavahit almmá diekkáraš erohusaid bohciideami.

Sámediggi ferte oažžut duohta váikkuhanfámu bajimuš dási boraspirepolitihkkii sámi guovlluin. Nugo ortnet lea dál, de dat ii dávis stáhta geatnegasvuodaide ráddádallat eamiálbmogiiguin sidjiide guoskevaš áššiin, geahča ILO-konvenšuvnna 169 eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid hárrái iešmearrideaddji riikkain, iige dat dávis konsultašuvdnašiehtadussii.

Kulturmuitosuodjaleapmi

Sámi kulturmuittut leat sámi historjjá ja ovdahistorjjá deatalaš duodaštusávdnasat. Kulturmuittut duodaštit movt olbmot leat bargan eatnadaga ja luonddu ektui ja movt daid leat geavahan áiggiid čađa, ja maid sihke eatnadat ja luondu leat mearkkašan ekonomalaš, sosiálalaš ja oskkoldat beliide. Dáinna lágiin leat kulturmuittut mielde maiddá sámi dálá áiggis nu ahte dat lassin dasa go addet hisjorjjálaš máhtolašvuoda maiddá váikkuhit kultuvrralaš gullevašvuoda ja dihtomielašvuoda vásiheami dan dáfus movt galgá geavahit luonddu ja movt doppe johtit dán áigge.

Kulturmuittuid ja kulturmuitošlájaid sáhtta mángga láhkái meroštallat leat go dat sámi. Daid sáhtta gohčodit sámi kulturmuittun dalle go ealli dahje čallojuvvon sámi árbevierru čatnasa daidda ja go báikkálaš sámi máhtolašvuoda čatnasa daidda sámi kulturoktavuodaš. Sámi kulturmuittuid lea maid vejolaš identifiseret jos dutkanbohtosa vuodul lea vejolaš čájehit ahte dat duodaštit sámi historjjá ja ovdahistorjjá. Kulturmuitošlájaid sáhtta maid meroštallat ahte dain lea oktavuoda sámi ovdahistorjjái; jos dat leat proseassaid fysálaš manifestašuvnnat mat láidejit historjáláččat dovddus sámi kulturdovdomearkkaid ásaheapmái. Dás lea maid dat dovddastus ahte kulturmuitošlájat ovddit ovdahistorjjás sáhttet áddejuvvot eaktun sihke sámi ja ii-sámi kultuvrii. Doppe gos dat leat oassin sámi kultureatnadagas, lea dattetge lunddolaš meannudit daid dego dat gulašedje sámi kulturárbbái.

Sámediggái lea fápmuduvvon válđi kulturmuitolága mielde hálldašit sámi kulturmuittuid. Sámedikkis lea ovddasvástáduš stuorra geográfalaš guovllus masa gullet guhtta fylkkagieldda ja oasis guovlluin Oppland ja Møre og Romsdal.

Dat válđi mii Sámediggái lea fápmuduvvon kulturmuitolága mielde, lea gaskaboddosaš ja maid Birasgáhttendepartemeanta lea 2004s guhkedan doaisttáži. Oažžun dihte sadjai bissovaš hálldašanortnega, ášahuvvui 2005s bargojoavku mii galgá čielggadit boahhteáiggi organiserema ja váldejuohkima sámi kulturmuithálldašeami siskkovalde. Joavkkus leat mielde Sámediggi, Birasgáhttendepartemeanta (BD), Bargo- ja searvadahttindepertemeanta (BSD) ja Riikaantikvára. Sámediggi háliida dakkár hálldašanmálla man bokte hui guhkás sáhtta lojálaláččat čuovvolit riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaid, gozihit Sámedikki iešheanalisisvuoda ja integritehta prinsihpa, sihkkarastit mekanismaid ollislaš ja čoahkes kulturmuithopolitihka goziheami vástte (mihttomeriid ja bušeahtaid bokte), sihkkarastit mekanismaid movt soabahit mearrideami go lea sierramielašvuoda ja/dahje eahpečielggasvuoda ovddasvástádušsuorggi oktavuodaš ja vai ovttaskas olbmuid riektasihkarvuoda gozihuvvošii. Vuordit ahte bargojoavkku raporta gárvvistuvvo oanehis áiggis.

Sámediggi lea 2006s ain bargan čuovvolit Stuorradiggediedáhusa nr. 16 (2004-2005) *Leve med kulturminner*. Diedáhusas meannuduvvojit earret eará fáttát nugo báktedáidda, sámi huksensuodjalus ja árvobuvttadanprográmma kulturmuithosuorggi vástte. Vel ge eai leat juogaduvvon dat ruđat sámi huksensuodjalussii mat leat lohpiduvvon diedáhusas, muhto Riikaantikvára vehkiin lea Sámedikkis liikká leamaš vejolašvuoda álggahit huksensuodjalusproševtta Deanu gielddas. Guovddáš eiseválddit leat garrasit bargan árvobuvttadeami láchčimin kulturmuithosuorggis. Sámi proševttat eai dattetge leat ožžon pilohtta-proševttaid juolludusa dán suorggis. Sámedikkis lea leamaš ságastallan Riikaantikvárain stuorradiggediedáhusa čuovvoleami hárrái ja áigu ain bargat guovddáš eiseválddiid ektui oažžun dihte johtui daid doaibmabijuid mat diedáhusas leat posiitivvaláččat sámi kulturmuithosuodjalussii.

Cuoŋománu 1. b. 2005 mearriduvvon odđa láchkaásahus váikkuhančielggadusaid vástte lea bidjan muhtun čanastusaid areálaplánemii. Dás gáibiduvvo earret eará ahte guovllulaš kulturmuithálldašeapmi bargá

árjjalaččabut gielddaiguin gieldaplánaid areáloasi reviderema oktavuodas. 2006s lea Sámediggi meannudan guokte gieldaplána, Evenášši ja Hemnes, láhkaásahusa mielde, mas viiddis guovlluin leat čilgejuvvon sámi kulturmuittut. Mihttomearrin go bidjat stuorát resurssaid dán muttus plánaproseassas lea oččodit obbalašvuoda hálddašanbargui ja vai áiggi mielde šattašedje unnánot earjkiláššit meannudeapmái. Sámediggi lea 2006s buktán árvalusaid sihke Romssa musea guhkesáigeplánii mii guoská báktedáidaga seailluheapmái ja sihkkarastimii 2006s ja jagiin ovddosguvlui, ja dasto Nordlándda Báktedáiddaplánii. Váldokonklusuvdna lea ahte Sámediggi vuosttáš vuorus sávvá lagat formaliserejuvvon ovttasbarggu sihke Romssa museain ja Norlándda fylkkagiieldain báktedáidaga lámčima, seailluheami ja gaskkusteami hárrái. Dasto lea Sámediggi hábmen seailluhanprošeavtta báktesárgumiidda Aldonis Unjárgga gielddas. Lea hui sakka vejolaš ahte dát leat ođđaset áiggi sárgumat maid sáhtta čatnat gálduide mat muitalit oaffaruššama birra dán várrečohkas. Sáhtta maid leat áigequovdil čadahit eará seailluhandoaimbajuid, ja dasto dárkut fealtta ovdáneami. Prošeakta geahččaluvvo čadahuvvot 2007s.

Sámediggi lea evttohan Ceavccageađggi/Mortensnes máilbmeárbeguovlun. Dát evttohus lea beassan listui mas leat dat prošeavttat mat galget čielggaduvvot viidáseappot.

2006s leat geavahišgoahtán GIS-reaiddu (geografalaš diehtujuohkinvuogádaga) áššemeannudeami ja gieddeberggu oktavuodas. Dát bargu jotkojuvvo ain 2007s. Sámedikki bargit kulturmuittosuođjaleamis leat 2006s čadahán GIS-kuršša mii addá 10 oahppočuoggá, Finnmárkku fylkagieldda ovttasbargošiehtadusa mielde.

Kultuvra

Kultuvra lea árvvut, norpmat, kodat ja symbolat maid olbmot váldet atnui ja gaskkustit viidáseappot buolvvas bulvii. Danne bidjá sámi kultuvra vuodu eanaš bargguide maiguin Sámediggi bargá. Kultuvra buktojuvvo čielgasepmosit albmosii iešguđet dáiddahámiid bokte nugo girjjálašvuoda, lávdedáidaga, govvadáidaga/duoji ja musihka bokte. Kultuvra lea maid dat arenat ja deaivadanbáikkít gos dáidda gaskkustuvvo, nugo kulturviesut ja festiválat. Kultuvra siskkilda dasa lassin viidáset áddejumis valáštallama, museaid, mediaid ja girku.

Sámi kultuvrra johtui bidjan ja ovddideapmi viidáset lea nášuvnnalaš ovddasvástáduš. Norgga stáhta lea iešguđet lágaid, lámkaásahusaid ja konvenšuvnnaid bokte geatnegahttojuvvon váldit ovddasvástádusa sámi gielas, kultuvrras, historjjás ja servodateallimis. Dán ovddasvástádusa ferte Norgga stáhta hálddašit gulahallama bokte Sámedikkiin, ja Sámedikki čanastusat dat fertejit biddjojuvvo vuodđun barggus.

Sámediggi addá doarjaga Sámi kulturfoanddas hálddahusmearrádusaiguin ja Doarjjastivrra mearrádusaiguin. Mañimuš jagiid leat registreren hui ollu doarjjaohcamiid Sámi kulturfoanddas, ja doarjjaohcamiid earenoamážit girjjálašvuhtii ja musihkkii. Stáhta ekonomalaš juolludusaid sámi kultuvrii ja otnáš sámi servodaga duohta dárbbuid gaskavuohhta lea hui skužil.

Kulturovdanbuktimat

Okta doaimbajuiin mángga ovttasbargošiehtadusas Sámedikki ja guoskevaš fylkkagielddaid gaskka lea lámčit sámi musihkkagaskkusteami. Finnmárkui lea Norgga kulturráđđi juolludan 1,5 miljon ruvno prošeaktii Musikk i Finnmark, ja Sámediggi ja fylkkagielda addet guovllulaš oasi. Sámediggeráđi ja guoskevaš sámi dáiddároorganisašuvnnaid ovddasteaddjiid gaskka leat dollojuvvon čoaččimat geahčadan dihte movt sámi dáiddároorganisašuvnnat buoremus lági mielde sáhttet searvat bargui prošeavttain. Sámediggi háliida nannet sámi musihka gaskkusteami vel eanet ja áigu bargat dan badjelii ahte ášahuvvošii etnomusihkkaguovddáš.

Sámediggi lea registreren ahte sámi filbmadoaimmat leat lassánan oalle ollu mañimuš jagiid, man oktavuodas earenoamážit nuorra sámi filbmadahkkít leat beaggigoahtán sihke nášuvnnalaš ja riikkaid-gaskasaš dásis. Lagašvuohhta birrasii ja sámi giela, kultuvrra ja servodaga dovdan váikkuha positiivvalaččat filmaprošeavttaid sisdollui ja hápmái. Sámediggi registrere ahte sámi filmmaid lassánan aktivitehta ii leat čuovvoluvvon dohkálaččat rámmaevttuid lámčimiin sámi filmmaid buvttadeami várás. Sámedikkis lea

beroštupmi buoridit dán dili, ja dien oktavuodas áigu Sámediggi geahčadit livččii go vejolašvuohta ásahit sierra davviriikkalaš sámi filbmaguovddáža.

Ollu jagiid lea leamaš nu ahte rámmaeavttut sámi čáppagirjjálašvuođa almmuheapmái eai leat leamaš nu dohkálaččat. Sámediggi lea duhtavaš go 2006s lea leamaš vejolaš loktet juolludusaid mealgat čáppagirjjálašvuođa buvttadeapmái ja lasihit doaibmadoarjaga sámi girjelágádusaide. Liikká lea dárbu ain vuoruhit veahkkeváriid dán suorgái ovdal go sáhtá dadjat ahte dat leat dohkálaččat.

Sámi teáhterat leat deatalaččat sámi dáiddá- ja kulturovdanbuktimiid vásiheapmái ja sámegiela geavaheapmái. Sámedikkis lea leamaš mihttomearrin sihkkarastit ahte sámi teáhterdoaimmas lea dohkálaš ekonomalaš vuoddu doaimma várás, maiddá ahte Beaivváš Sámi Teáhterii sihkkarastojuvvo dohkálaš ekonomalaš vuoddu doibmii sámi nášuvnnalaš teáhterin. Danne lea Sámediggi 2006s vuoruhan lasihit doaibmadoarjaga teáhterii. Sámediggi lea maid čeahkkimis Girko- ja kulturdeparemeanttain váldán ovdan ášši ahte huksejuvošii ođđa teáherviessu Beaivváš Sámi Teáhterii.

Áarjelhsaemien Teatere/Lullisámi teáhter lea deatalaš lullisámi kultuvrra, giela, identitehta ja iešdovddu nanosmahttimii. Teáhter lea 2006 rájes ožžon fásta doaibmadoarjaga Sámedikki bušehtas. Geahččalit maid sihkkarastit teáhtera doibmii eanet doarjaga ovttasbargošiehtadusa bokte mii Sámedikkis lea lullisámi guovllu fylkkagielddaiguin.

Teáhteroktavuodas lea Sámediggi deattuhan addit doarjaga mánáid ja nuoraid amatorateáhterdoibmii Sámi kulturfoandda bokte.

Dáiddáršiehtadus

Dáiddáršiehtadusa mielde leat Sámediggi ja Sámi dáiddáráđđi dahkan šiehtadua jahkái 2007. Čuovvovaš vihtta sámi dáiddársearvi leat lahttun Sámi Dáiddárádis (SDR): Sámi Girječálliid Searvi (SGS), Sámi Dáiddačehpiid Searvi (SDS), Juoigiid Searvi (JS), Sámi Teáhtersearvi (STS), Foreningen Samiske Komponister (FSK).

Sámi dáiddáráđđi juohká ekonomalaš rámma ovttaskas organisašuvdnii ja SDRii. Sámi dáiddáráđđi dat 2007s ollásit administrere dáiddárstipeandda. Sámediggeráđđi dohkkeha njuolggadusaid dáiddafoandda ruđaid geavaheapmái dan maŋŋá go bealit leat ráđđádallan gaskaneaset.

Sámediggi lea miessemánus dán jagi šiehtadallan šiehtadusa mii gusto jagi 2007 ja rámma dan ulbmilii lea 4 350 000 ruvnno. Dása lea lasihuvvon 350 000 ruvnno šiehtadusa ektui 2006s. Sámediggi áigu dáinna buoridit sámi dáiddáriid bargoeavttuid, ja dieinna lágiin ovdánahttit sámi dáidaga.

Kultuvrralaš arenat ja deaivadanbáikkit

Kulturviesut

Sámi kulturviesut leat sámi servodaga deatalaš ovddidanarenat. Dat doibmet sámi kulturbarggu arenan, ja dat leat deaivadanbáikkit main lea stuorra mearkkašupmi sámi giela ja kultuvrra suodjaleapmái.

Sámediggi juolluda doaibmadoarjaga sámi kulturviesuide bušehtas bokte. Eanet sámi kulturviesuin lea dattetge dárbu maiddá hukset go galget sáhttit gozihit doaimmaset. Sámediggi lea duhtavaš go Nuortasámi musea ruhtadeapmi dál lea sihkkarastojuvvon, ja go lea geažádallon midjiide ahte Ája sámi guovddáš, Saemien Sijte ja Sámi dáiddamusea leat vuoruhuvvon maiddá Ráđdehusa ja Stuorradikki beales.

Sámediggi deattuha ahte sámi servodagas lea dárbu eanet kulturviesuide. Várdobáiki sámi guovddáš Evenáššis/Skániin lea bures boahtán johtui ođđavistti plánemiin. Dán prošeavtta háliida Sámediggi čuovvolit ovddosguvlu.

Festiválat

Sámi festiválain lea deatalaš rolla sámi identitehta, giela ja kultuvrra suodjaleames ja ovddideames. Dat leat deaivvadanbáikkid gos sohka buolvvat deaivvadit rastá riikkarájáid, ja dat leat sámi musihka, dáidaga ja kultuvrra gaskkustanarenat.

Sámediggi addá bissovaš vuoddoarjaga mángga sámi festiválii. Daid gaskkas lea Sámi Musihkkafestivála Guovdageainnus, mii lea šaddan oktan dain deháleamos kulturinstitušuvnnain Sámis. Sámediggi lea ovttasráđiid Romssa ja Norlándda fylkkagiellaiguin veahkehan ahte Márkomeannu dál lea ožžon lávdehuksehusa.

Sámediggeráđdi lea árvalan Kultur- ja Girkodepartementii ahte Riddu Riđđu festivála Gáivuonas šattašii guovddášasahussan. Dát lea Sámedikki 2005 jahkediedáhusa čuovvoleapmi. Stáhtus guovddášfestiválan mearkašivččii dan ahte festivála oažžugoadášii fásta doaimmadoarjaga stáhtabušehtas. Festivála ii ožžon stáhtusa guovddášfestiválan 2007 stáhtabušehtas. Sámediggi šállosa dán ja vuordá dan boahit stáhtabušehtii 2008s.

Mediat

Mediaid rolla servodagas lea buktit diehuid ja oččodit álbmotdigaštallama. Lassin dasa lea mediaid rolla ovddidit ja oidnosii buktit sáme giela sihke njálmálaččat ja čálalaččat, ja dainna lágiin doaimbat giellamállen.

Dárbu lea oažžut beaivválaš odđasiid sáme giellii maiddái áviisahámis vai sihkarastojuvvošii govdadet ođasgaskkusteapmi ja buoret vuodđu sámi ja sáme gielat servodatdigaštallamii. Dasto oaidná Sámediggi ahte lea stuorra dárbu ovddidit ja ása hit sierra fáladagaid julev- ja máttasáme giellii, ja oažžut buori ja dohkálaš tv-fálaldaga sámi mánáide ja nuoraide.

Riikkaviidosas dárogielalaš mediat leat konsešuvdnaeavttuideaset geažil geatnegasat addit fáladaga sámi veahkadahkii, sihke sáme gielalaš prográmmaid ja dahje prográmmaid main lea sámi sisdoallu. Sámediggi lea 2006s registreren ahte mánga konsešuvdnaeavttu leat rihkkuojuvvon, ja oaivvilda ahte dákkár rihkkosiid berre moaitit garrasit.

Valáštallan

Sámi valáštallamis lea nana identitehtahábmejeaddji beaktu ja das lea deatalaš atnit fuola ja ovddidit viidáseappot. Ferte vuoruhit rámmaeavttuid heiveheami ja válbmema vai sámi valáštallanjođiheaddjit ja valáštallit sáhtáše bargat valáštallamiin sihke amatora- ja njunušvaláštallandásis. Dán geažil dárbbasuvvojit mealgat eanet speallanruđat sámi valáštallamii.

Sámiid Valáštallanlihttu/Samenes idrettsforbund (SVL) ja Sámi Spábbačiekčanlihttu/Samisk fotballforbund (SSL) organiserejit valáštallandoaimmaid sámi álbmoga vástes dain guovlluin gos sámit ássat, rájárasttildeaddji perspektiivvain. Go dat searvvit organiserejit sámi measttargilvvuid ja sámi riikka-joavkkuid, de leat dat mielde nannemin ja ovddideamen gullešvuoda mii lea sámiid gaskka riikkarájáid rastá. Dát lea Sámedikki oainnu mielde hui mávssolaš sámi álbmogi, ja lea deatalaš láchit diliid nu ahte dán doaimma sáhtášii bisuhit ja ovddidit. Deatalaš lea oažžut sámi valáštallamii einnostahtti davviriikkalaš ruhtadeami.

Sápmi searvvai valáštalliiguin ja kulturbargiiguin Arctic Winter Games (AWG) nammasaš doaluide mat lágiduvvojede Alaskas njukčamánu dán jagi. AWG lea valáštallandoalut ja kulturdoalut ártkalaš guovlluin nuoraide vástes ja dat lágiduvvojit juohke nuppi jagi. Sámediggi ruhtadii mealgat Sámi searvama AWGs. Sámi oasseváldit, sihke valáštallit ja kulturbargit ovddastedje sámi álbmoga dakkár vugiin maid Sámediggi atná árvvus. Sámedikki mihttomearrin lea láchit diliid nu ahte sámi nuorat maiddái boahtteáiggis ožžot vejolašvuoda leat mielde dain ártkalaš dálvevaláštallamiin. Valáštallandoaimmat leat buorin ovdamearkan ovttasbargui ii dušše sámiid gaskka, muhto maiddái eará eamiálbmogiid gaskka, ja dat lea geavtlaš davveguovopolitiikka.

Sápmi searvvai ja vuittii 2006 VIVA World Cupa, mii lágiduvvui Occitanias Frankriikkas. Dát leat máilmmemeašttirgilvvut spábbačiekčamis daid guovlluid ja nášuvnnaid váste mat eai leat beassan FIFA miellahttun. Searvan ruhtaduvvui earret eará Bargo- ja searvadahttindepartemeantta, Sámedikki ja soames fylkkagieldda doarjagiin. Sámedikki mielas dát lea posiitiivlaš doaibmabidju, vaikko meašttirgilvvuide serve ge unnán joavkkut.

Sámediggi doarju Romssa ohcama lágideat dálve-OG 2018s. Sámediggi oaivvilda ahte dálve-OG davvin sáhtášii mearkkašit ollu sámi servodat- ja identitehtahuksemii. Jos Romsa čujuhuvvo ohcangávppogin, de áigu Sámediggi searvat riikkaidgaskasaš kampánjii vai Romsa vuoittášii gilvvo beassat lágideat dálve-OG 2018s. Sámediggái lea mearrideaddji deatalaš ahte OG-prošeakta goziha sámi beroštumiid. Sámediggi oaivvilda ahte dán sáhtta gozihit dainna lágiin go ohccisearvvi hálddahusas ja iešguđet mearrádusjoavkkuin lea áššáiguoski sámi gelbbolašvuohta, ja ahte dasa vuoruhuvvojit siskkáldas resurssat proševtta buot muttuin.

Girku

Girkoeallimis lea ja lea leamaš guovddáš sadi ollu sámiid gaskkas. Dasa lassin go girku lea oskuservodat, de leat dat maiddái kultuvrralaš ja oskkotdatlaš árbevieruid deatalaš guoddi, mii lea čohkken olbmuid iešguđet eallinmuttuin. Stuurra oassi sámi álbmogis gullá Norgga girku, ja gažaldagat nugo stáhta-girkoortnega boahhteáigi ja eará guovddáš girkoášit leat danne deatalaččat sámi servodahkii. Dalle go Sámediggi meannudii NOU 2006:2 Staten og Den norske kirke, de doarjjui stuurra eanetlohku Sámedikkis dan ahte stáhtagirkoortnet galgá bisuhuvvot.

Beroškeahhtá das makkár oktiigullelašvuohta stáhtas ja girkus galgá leat boahhteáiggis, de lea Sámedikkis beroštupmi fuolahit ahte sámi dimenšuvdna gozihuvvošii. Sámi dimenšuvdna goziheapmái fertjeit ovdiduvvot earret eará girkolaš ávdnasat, ovdamearkka dihte sálbmágirjijt ja biibbalat, buot golmma sámegeallii Norggas, ja fertet oázžut eanet sámegeallat báhpaid ja earáid geat barget girkolaš áššiguin.

Museat

Sámediggi lea dan rájes go válddii badjelassas sámi museaid hálddašanoavddasvástádusa ja go museaodastus álggahuvvui, álggahan sámi museaid gaskkas stuurát nannenproseassa. 2006s lea dát bargu čájehan bohtosiid, earret eará go leat ásuovvon vuodđudusat Saemien Sijte lullisámi guovllus ja Davveoarjesámi museasiida davvesámi guovllus. Davveoarjesámi museasiida lea maiddái ožžon ovddasvástádusa nášuvnnaš sámi museafierpmádaga fierpmádatoktiordnejeaddjin. Ođđasis organiserema geažil lea Sámediggi nannen doaibmadoarjaga dien guovtti museasiidii.

Romssa ja Davvi-Norlándda sámi museadoaimma oassečielggadus lea maid museaodastusa oassi. Čielggadus galgá maid guorahallat beliid čielggadusguovllus ja evttohit strategijaid museadoaimma huksemii ja fierpmádatásaheapmái. Sámediggi lea bargan dainna 2006s lávga ovttasbargguin fágalaš referánsajoavkkuin maid Sámediggi, Romssa fylkkasuohkan ja Norlándda fylkkasuohkan leat nammadan. Čielggadus galgá meannuduvvot Sámedikki dievasčoahkkimis guovvamánus 2007.

Boahhteáiggi sámi museapolitihka vuodđun lea ahte sámi museaid ekonomalaš dilli nannejuvvo mealgat dálá dili ektui, ja ahte sámi museat searvadahttojuvvojit nášuvnnaš museaodastussii. Sámediggi lea 2006s bargan hui ollu sámi museaid organisatuvralaš hástalusaiiguin. Fágalaš hástalusat leat ollu, muhto lea váttis álggahit doaibmabidjuid mat eaktudit čuovvoleami ekonomalaččat. Dát orru leamen hástalusson maiddái 2007s. Sámedikkis leat leamaš 12 483 000 ruvno juolludusat sámi museaide 2006s. Sámediggi lea ođastusa álggaheami rájes cealkán ahte ovdal go ođastus loahpahuvvo, de berre ollislaš stáhtadoarjja sámi museaide leat unnimusat 20 miljon ruvno. Nugo 2006 doarjja čájeha, de lea guhkki dassáži go dát mihttomearri juksojuvvo.

2006 stáhtabušehta bokte juolluduvvui 1 miljon ruvno Sámediggái ásuhit rádjaoafelaččaid dutkan- ja duodaštandoaimma Divdasvuonas. Ášši meannuduvvui Sámedikki čakčamánu 2006 dievasčoahkkimis. Dán oktavuodas lea Árran Julesámij guovdasj ožžon ovddasvástádusa ásaheamis, mii galgá dáhpáhuvvat Sámedikkiin gulahallamiin. Vuolggasadi galgá váldojuvvo rádjaoafelaččaid barggus Divdasvuonas ja

guovlluin dan birra, dasto galgá viidáset leat fokusis oppalaš rádjafelašbargu eai ge ovttaskas olbmot galgga seaguhuvvot dasa.

Sámediggi lea bargan Recalling Ancestral Voices - Repatriation of Sámi Cultural Heritage Interreg-proševtta ollásit ruhtademiin. Proševtta ulbmilin lea kártet sámi kulturárbbi mii gávdno ásašhusain Davvi-riikkain ja Eurohpas. Dát lea ovttasbargoproševtta Várjjaga Sámi museain, Anára Siida-museain Suoma bealde ja Ájttein Ruota bealde, ja mii álggahuvvui giđđat 2006. Sámediggi lea proševtta stivrenjoavkkus, go dat lea deatalaš proševtta mii guoská gažaldahkii mainna Sámediggi lea bargamin. Buot riikkat leat ollásit ruhtadan proševtta, ja Norgga bealde dan leat dorjon ABM-utvikling, Norgga kulturráđdi, Sámediggi ja EU-ruđat.

Sámediggi sávvá fásta jahkásaš čoahkkimiid ABM-utvikling nammasaš ásašhusain, sihke ovttasbarggu, dieđuidlonohallama oktavuodas ja vai oččošeimmet buoret áddejumi daid erenoamáš dárbbuide mat gávdnojit sámi servodagas. Ovttasbargu galgá bidjat vuodu dasa ahte sámi museat searvadahttojuvvojit eanet nášuvnnalaš museaodastusas. Dien oktavuodas dollojuvui čoahkkin hálddahusa dásis Sámedikki ja ABM-utvikling gaskka juovlamánus 2006. ABM-utvikling lea maid bovdjuvvon Sámediggái guovvamánu 2007 dievasčoahkkima oktavuodas.

Giella

Ealli giella eaktuda ahte dat lea aktiivvalaččat geavahusas, sihke priváhta ja almmolaš oktavuodain. Maŋimuš jagiin lea sáme giella geavaheapmi almmolaččat ovdánan eanet posiitivvalaččat. Sáme giellas leat viehka nana rámmaeavttut almmolaččat lágaid ja láhkaásahusaid bokte. Sámediggái lea deatalaš ahte sáme giella geavaheapmi siviila sámi servodagas nannejuvvo. Deatalaš lea ahte sáme giella gullo, oidno ja geavahuvvo beaivválaš oktavuodain ja priváhta arenain.

Sámediggi lea loahpahan viđajagáš giellamovttidahttinproševtta máttasáme giellas Elgá bajásšaddanguovddášis. Dán proševttas leat ožžon buoriid bohtosiid ja dat lea mielddisbuktán dan ahte sáme giella fas lea ealáskan dien guovllus. Proševtta joatkima oktavuodas lea deatalaš ahte Elgá bajásšaddanguovddáš sáhtta joatkit bargguinis, ja ahte proševtta ovddiduvvo bissovaš ortnegin. Sámediggi lea ságastallan Máhtdepartemeanttain ja Hedmárkku fylkkagielladain dan birra ahte doibmii sihkkarastujuvvošii ain ruhtadeapmi. Deatalaš lea ahte máhtolašvuohta mii boahá dán proševttas, fievrividuvvo eará sámi guovlluide.

Sámediggi lei 2006s várren badjel 3,7 miljon ruvno giellaproševttaide giellahálddašanguovllu siskko-bealde ja olggobealde. Prošektaruđaid juolludemiid oktavuodas lea Sámediggi vuoruhan dakkár doaibmabijuid mat váikkuhit tearpmiid čoahkkema, ovddideami ja registrerema lassáneami, sámi báikenamaid čoahkkema, sáme giellat arenaid ovddideami mánáide ja nuoraide ja sáme giella geavaheami eanet njálmmálaččat.

Sáme giella hálddašanguovlu

Norggas lea Sámelága giellanjuolggadusaid bokte sihkkarastujuvvon sáme giellagiid vuoddo vuoigatvuohta geavahit sáme giella.

2006s laktojuvui Divdasvuona suohkan ja Norlándda fylkkasuohkan sáme giella hálddašanguovlui. Dalle gullet ge čieža gieldda ja golbma fylkkagieldda dán hálddašanguovlui. Divdasvuona suohkana laktin hálddašanguovlui lea mielddisbuktán ahte julevsáme giella geavaheaddjiide leat sihkkarastujuvvon vuoddo vuoigatvuodat Sámelága giellanjuolggadusaid ektui. Dainna lea Sámediggi duhtavaš. Sámediggi oaivvilda ahte gielddat mat leat hálddašanguovllus, fertejit leat dihtomiellalaččat ovddasvástádusaset ektui Sámelága giellanjuolggadusaid ulbmila ollašuhttima oktavuodas.

Sámedikkis lea mihttomearrin oážžut eanet gielddaid sáme giella hálddašanguovlui. Sámediggi lea doallan čoahkkimiid Storfjord, Áltta ja Snåase suohkaniiguin dainna áigumušain ahte laktit daid maid áiggi mielde hálddašanguovlui. Boahpteáiggis lea erenoamáš deatalaš ahte gielddat maid lullisámi guovllus laktojuvvojit

sámegiela hálddašanguvlui. Dát sáhtta leat mielde nannemin ja ovddideamen lullisámegiela geavaheami. Danne lea hui buorre go Snåase suohkan juovlamánus 2006 lea mearridan ahte ohcet laktojuvvot hálddašanguvlui. Sámedikkis leat leamaš diehtjuohkinčoahkkimat mánggain gielddain dan birra makkár vuoigatvuođat ja geatnegasvuođat álbmogis ja gielddain leat dalle go gielda gullá hálddašanguvlui.

Sámediggái lea deatalaš doallat lávga oktavuoda daid gielddaiguin ja fylkkagielddaiguin mat gullet sámegiela hálddašanguvlui ja čilget makkár oktasaš hástalusat dain leat go guoská sámegiela geavaheami ovdánahttimii. Dien oktavuodas dollojuvvui čoahkkin ođđajagimánus masa Sámediggi lei bovden sámegiela hálddašanguovllu gielddaid ja fylkkagielddaid. Dasto lei Snåase suohkan ja Davvi-Trøndelága fylkkasuohkan bovdejuvvon čoahkkimii. Čoahkkimis ovddidedje gielddat ja fylkkagielddat plánaideaset ja áigumušaid ja hástalusaid mat leat ovddabealde sámegiela geavaheami ektui. Sámediggi čilgii čoahkkimis guovttegielalašvuođa ruđaid geavaheami raporterema, njuolggadusaid evaluerema ja vejolaš geahčcoortnega ásaheami birra sámegiela váste.

Sámi giellaguovddážit

Sámi giellaguovddážit dahket hui buori barggu sámegiela ovdánahttimiin ja suodjalemiin, ja Sámediggi sávvá ahte eanet giellaguovddážit ásahuvvojit. 2006s ásahuvvui sámi giellaguovddáš Áltái, ja lea mielde ortnegis mas Sámediggi addá bissovaš doarjaga sámi giellaguovddážiidda. Dál ožžot ovcci giellaguovddáža bissovaš doarjaga Sámedikkis, daid gaskkas leat njeallje giellaguovddáža olggobealde sámegiela hálddašanguovllu.

Sámedikki giellastivra

Sámediggi lea 2006s nammadan ođđa giellastivrra. Sámediggerádis lea leamaš čoahkkin giellastivrrain ja dat lea ságastallan stivrra boahpteáiggi strategiijaid birra.

Terminologijabargu

Bargu sámegiela terminologijain lea lassánan mealgat danne go eanet ásahusat ja earát leat aktiivvalaččat geavahišgoahtán sámegiela. Sámedikki sátnevuorkkás Risten.no leat muhtun dihtorteknikkalaš hástalusat maiguin leat bargamin, vuorká lea sámi álbmogii veahkkin go geavahit sámegiela. Dan geažil vai oččošeimmet oktasaš terminologijja iešguđet sámegielaide váste riikkarájiid rastá, lea Sámediggi 2006s searvan oktasaš davviriikkalaš tearbmajoavkkuid nammadeapmái. Tearbmajoavkkut čoahkkanit dárbbu mielde geahčadit tearbmalisttuid maid iešguđet oasálaččat mat geavahit sámegiela iežaset doaimmas ráhkadit. Tearbmalisttut maid joavkkut dohkkehit almmuhuvvojit ja biddjojuvvot sátnevuorkái Risten.no.

Sámi báikenamat

Bargu sámi báikenamaiguin Sámedikki nammanevvohagas báikenammalága ektui lea almmolašvuođa ja earáid várás geat dárbbasit rávvagiid movt čállit báikenamaid. Dát ráđdeaddin lassána juohke jagi, mii čájeha ahte sámegiella dađistaga váldojuvvon eanet ja eanet almmolaš geavahussii. Ráđdeaddima várás adnošii maid sámi báikenammaarkiiva vuodđun nammahámiid duogášdieđuide, čilgehussan movt namat daddjojuvvot jna., muhto bargu báikenammaarkiivvain ii leat biddjojuvvon johtui resursa váilivuođa geažil. 2006s lea leamaš hui viiddis bargu báikenammalága lálkaásahusaiguin ja dát bargu ii leat vel loahpahuvvon.

Mánát ja nuorat

Sámediggi lea geahčcaleamen ásahahttit sámi mánáide ja nuoraide buriid ja stádis bajásšaddaneavttuid. Sámi mánát ja nuorat leat deatalaš resurssat sámi servodaga ovdánahttimii, ja sii han dovdet iežaset árgabeaivvi buoremusat. Jus galgat nagodit oazžut nuoraide mielde servodatánngirusšamii, de fertejit sii oazžut dakkár dovddu ahte sii sáhttet váikkuhit ja ahte leat mielde mearrideamen. Sámediggái lea hui deatalaš ovddidit dáláš ja ođđa kanálaid mánáid ja nuoraide gulahallamii.

Sámediggi vuoruha doarjagiid mánáide ja nuoraide. Earret eará ožžo sámi festiválat main mánát ja nuorat ledje mielde, dahje main ledje oasis oaivvilduvvon mánáide ja nuoraide, doarjaga Sámi kulturfoanddas. Maiddái teáhterdoaimmat mánáide ja nuoraide ožžo doarjaga kulturfoanddas, ja sámi nuoraid diehtujuohkinkantuvra – Infonuorra.

Dál eai gávdno makkárgge njuolggadusat sámi kulturskuvllaide. Sámediggi oaivvilda ahte lea dárbu formaliseret dahje struktureret barggu kulturskuvllaiguin nu ahte dat sáhttet leat kultuvrralaš arenan sámi mánáide ja nuoraide.

Sámediggi lea maiddái juolludan ollu ruđa prošeavttaide mat geahččalit eastadit veahkaválddálašvuoda ja seksuálalaš vearredaguid. Earret eará lea Guovdageainnu Dievdduid searvi ožžon doarjaga čadahit prošeavtta guottuidduddjonbarggu birra. Dievddut barget deatalaš barggu go oččodit dievdoolbmuid váldit ovddasvástádusa vearredaguid eastadanbarggus.

Sámediggeráđi dásseárvopolitihkalaš čielggadusas deattuhuvvo man deatalaččat dievdoovdagovat leat bártnážiidda. Sámediggi lea geahččalan váikkuhit eanet dievdoolbmuid váldit bargguid mánáidgárddiin.

Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi

Sámediggeráđi lea nammadan ođđa lahtuid ja várrelahtuid Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi (SNPL) 2006-2007 áigodahkii. SNPL lea deatalaš oassi Sámedikki barggus oččodit nuoraid sáme-politihkalaš bargui, ja lávdegotti doaibma lea deatalaš Sámedikki bargui iešgudetlágan áššiiguin mat Sámedikkis leat. Sámediggeráđi háliida lagáš oktavuoda nuoraidpolitihkalaš lávdegottiin ja doallá jeavddalaččat čoahkkimiid lávdegottiin.

Sámedikki viđat nuoraidkonferánsa ”Funky business. Sámi ealáhusat boares ja ođđa gávttis” lágiduvvui Svanhovd birasguovddážiis lahka Girkonjárdga golggotmánus 2006. Konferánsa fáddá lei sámi ealáhusat ja fitnodeapmi. Nuoraidkonferánsa ovddidii guokte cealkámuša, nubbi guoskkahii dan ahte movt láchit dili sámi nuoraide geat háliidit bargagoahit sámi árbevirolaš ealáhusas, ja nubbi lei fas foandda/doarjagiid birra sámi nuoraid váste. Goappašat cealkámušat leat čuovvoluvvon Sámedikki 2007 bušehtas.

Mánáidáittardeaddji

Sámedikkis lea leamaš jahkásaš čoahkkin mánáidáittardeaddjiin Reidar Hjermann Guovdageainnus, masa maiddái Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi (SNPL) searvvai. Fáddán ledje sámi mánáid bajás-šaddaneavttut. Sámediggi muitalii ahte buot dásit mánáidsuodjalanbálvalusas dárbbasit máhtolašvuoda ja gelbbolašvuoda sámegeiela ja kultuvrra birra, ja ahte sámi mánáin ja nuorain lea vuoigatvuohta ja dárbu fáldalagaide main sin giella ja kultuvra lea vuolggasadjin. Áššit maid birra maiddái digáštallojuvvui ledje sámi mánáid dili mánáidgárddis ja skuvllas, oahpponeavvodilli ja ovttasbargu davviriikkalaš mánáidáittardeaddjiid gaskkas sámi áššid birra. Sámediggi ohcalii maiddái sámi giella- kulturgelbbolašvuoda Mánáidáittardeaddjis, ja dainna leat dál ovttaoaivilis ahte bargat viidáseabbo. SNPL ovddidii maiddái áššiid sámi nuoraidovddasteaddji birra Mánáidáittardeaddji nuoraidráđis, ja Sámedikki nuoraidkonferánsa 2005 cealkámušat sámegeiela birra válljenfágan buot ohppiide Norggas, ja Oahpahuslága § 6-2, sámegeiel oahpahus vuodđoskuvllas, rievdeami birra.

Mánáidgárddit

Ráđdehusa mánáidgárdelokten guoská maid sámi mánáide. Reviderejuvvon mánáidgárddiid rámmaplána gustogodii 2006s. Sámediggi lea mihtten ahte ollu mánát dattetge eai oazžo mánáidgárdeláldaga mii livččii heivehuvvon sin duogáži, gillii ja kultuvrii, vaikko ođđa mánáidgárdeláhka bidjá čanastusaid dasa. Reviderejuvvon rámmaplána ii bija detáljadási čanastusaid bargui sámi mánáidgárddiiguin. Danne lea Sámedikkis leamaš oktavuoha Máhttodepartemeanttain go guoská muhtun prinsihpalaš áššiid dárkilastimii rámmaplánas, maid Sámediggi bivdá departemeantta čilget dárkilet. Sámediggi lea ráhkadan guokte dain fáddághippagiin maid Máhttodepartemeanta juohká reviderejuvvon rámmaplána oktavuodas.

Sámediggi lea almmuhan guokte "Stullán" mánáidgárdeáigečállaga dan jagi. Áigečála lea fágaáigečála mánáidgárddiid vástes gos leat sámi mánát, dat lea nuvttá ja dat sáddejuvvo mánáidgárddiide gos leat sámi mánát, ja eará berošteddjiide. Sámediggi lea doallan jahkásaš sámi mánáidgárdekonferánsa ja fierpádatčoahkkimiid sámi mánáidgárddiid bargiide. 2006s leat maid juolluduvvon sihke prošeaktaruđat ja ruđat sámi mánáidgárddiid oahpponeavvoproševttaide.

Oahpahus

Skuvla lea okta dain deataleamos arenain mánáide ja nuoraide, ja jus mánát galget oazžut buori bajásšaddama ja oadjebas identitehta, de ferte skuvla doaimmat bures. Sámediggi oaivvilda ahte ieš beassat mearridit oahpahusa sisdoalu ja hámi buot oahppodásiin, lea vuodđu sámi servodaga hábmemii.

Sámediggi lea ovttas skuvlaeiggádiiguin ja skuvlaeiseváldiiguin geahččalan juohkit dieđuid sámi oahpahusa birra oahpahuslága mielde, geavaheddjiide. Sámediggi lea maiddái mángga geardde lokten oahpahuslága rievadanášši eiseváldiide, vai oahppit oččošedje individuála rievtti sámegieloahpahussii, vaikko gos orošet. Dat bargu ii leat dássáži lihkestuvvan, ja Sámediggi vuordá ahte ášši čovdojuvvošii fargga.

Máhttolokten - Sámi

Máhttolokten lea ođđa ođastus olles vuoddoahpahusa várás. Ođastus mielddisbukta olu rievdadusaid skuvlla sisdoalus, hámis ja organiseremis vuosttaš ceahkis vuodđoskuvllas gitta mañemus ceahkkái joatkkaoahpahasas. Ođastus álggahuvvui borgemánus 2006 1.-9. ceahki ohppiide vuodđoskuvllas, ja vuosttaš ceahki ohppiide joatkkaoahpahasas.

Máhttolokten – Sámi lea leamaš hirbmat viiddis bargu Sámedikkis. Dát lea stuorámuš oahpahasodastus maid Sámediggi lea hábmen ovttas guovddáš eiseváldiiguin nugo Oahpahusdirektoráhtain ja Máhttodepartemeanttain. Sámedikki rolla ja ovddasvástádusa ovddideapmi ja digaštallan skuvlaodastusa ovddideami ja johtuvidjama oktavuodas, lea leamaš hástaleaddji bargu sihke Sámediggái ja guovddáš eiseváldiide.

2006s barggai Sámediggi ovttas Máhttodepartemeanttain eanaš gulaskuddamiiguin ja oahppoplánabuktosa iešguđet osiid gárvvistemiin.

Sámi sisdoallu dábalaš oahppoplánain Máhttoloktema Oahppoplánabuktosis

Oahpahusdirektoráhtta ráhkada nášuvnnaš oahppoplánaid, ja Máhttodepartemeantta dohkkeha daid, muhto oktasaš prográmmafágaid ja välljenprográmmafágaid dohkkeha Oahpahusdirektoráhtta. Oahpahuslága § 6-4 mielde galget oahppoplánat geatnegahttit ahte juohke fágasuorggi oktavuodas oahpahuvvo sámi álbmoga birra, sin giela, kultuvrra ja servodaga birra. Departemeanttat sáhttet maiddái buktit lánkaásahusaid eará earenoamáš oahppoplánaide oahpahusa várás mii lea sámi báikkiin ja ohppiide olggobealde sámi báikkiid geat ožžot sámegieloahpahusa. Dat oahppoplánat gohčoduvvojit dasto nášuvnnaš oahppoplánan ja paralealla ovttárvosaš sámi oahppoplánan.

Sámediggeráđdi lea dohkkehan nášuvnnaš oahppoplánaid sámi sisdoalu. Sámi sisdoallu lea lasihuvvon buot oahppoplánaide ovttasbarguin direktoráhtain.

Máhttolokten – Sámi ođđa Oahppoplánabuktosa ovddideapmi

Sámedikki bargu Máhttolokten – Sámi Oahppoplánabuktosis lea 2006s guoskkahan buot osiid oahppoplánabuktosis earret Oppalaš oasi. Oppalaš oasis deattuhit árvovuodu ja álbmotoainnu mii lea oahpahusa vuodđun. O97S oppalaš oassi fievrividuvvo viidásit Sámi Máhttoloktemii.

Oahpahusa prinsihpat

Sámediggi mearridii áššis 19/06 sámi oahppoplakáhtta, ahte galgá ráhkaduvvot sierra sámi prinsihppaoassi. Prinsihppaoassi, Oahpahusa prinsihpat ja rámmat sámi skuvllas ja oahppofitnodagas (Prinsipper og rammer for opplæringen i samisk skole og lærebedrift), lea oassi Máhttolokten – Sámi Oahppoplánabuktosis. Prinsihpat galget čielggadit skuvlaeaiggáda ovddasvástádusa ollislaš oahpahussii njuolggadusaid vuodul, ja galget leat heivehuvvon báikkálaš ja individuála eavttuide ja dárbbuide.

Oahppoplakáhtta lea oassi prinsihpain ja čoahkkáigeassá skuvlla ja oahppobáikki vuodđogeatnegas-vuodaid. Sámi oahppoplakáhtas leat 12 čuoggá; daid gaskkas lea sierra sámi čuokkis mas čuožžu: *Sámi skuvla ja oahppofitnodat galgá láhčit dili nu ahte oahppit ja fidnooahppit ožžot kvalitehtalaš buori oahpahusa mas vuodđun lea sámegeiella, sámi kultuvra ja servodateallin.*

Muđui leat dat eará 11 čuoggá seamma go Máhttoloktema Oahppoplánabuktosa nášuvnnalaš oahppoplakáhtas.

Sámediggi álggahii barggu sámi oahpahusa prinsihpaiguin Máhttolokten – Sámi Oahppoplánabuktosis čakčat 2006, ja dalle sáddejuvvui maiddá gulaskuddamii. Sámedikki dievasčoahkkkin galgá meannudit prinsihpaid 2007 giđa mielde, ovdalگو Máhttodepartemeanta mearrida Sámi oahpahusa prinsihpaid.

Fága- ja diibmojuohku

Ohppiide geain lea sámegeielloahpahus lea mearriduvvon sierra fága- ja diibmojuohku, ja dat guoská buot ohppiide Norggas geain lea sámegeielloahpahus juogo vuosttaš- dahje nubbingiellan vuodđoskuvllas, dahje joatkkaoahpahusas. Deatalemos ášši dás lea ahte vuosttašgiela (sámegeielas/dárogielas) ja nuppigiela diibmolohku lea lassánan O97S ektui.

Oahppit geain lea sámegeielloahpahus eai dárbbáš váldit bákkolaš oahpahusa amasgeielas dahje gielaláš čiekŋudeami. Dat lea danne go dain ohppiin lea juo oahpahus golmma gielas vuodđoskuvllas. Muhto sis lea vuoigatvuohta oazžut oahpahusa amasgeielas/gielaláš čiekŋudeamis jus dan háliidit.

Goalmát váldoášši lea ahte ohppiin geain lea sámegeielloahpahus leat eanet diimmut oktiibuot go ohppiin geat čuvvot dábálaš fága- ja diibmojuogu. Nu leat šaddan dahkat vai vuosttašgiela ja nuppigiela oahpahus nannejuvvošii, ja vai eará fágaid oahpahus ii fuoniduvvošii. Dat lea spiehkastatmearrádus mii guoská ohppiide geain lea sámegeielloahpahus ja geat orrot olggobealde sámegeielguovllu oahpahuslága mielde. Muhto dat oahppit sáhttet dattetge beassat eará fága oahpahusas gitta 76 diibmui mánáidskuvladásis, vai diibmolohku ii šatta nu hirbmat olu stuorát go eará ohppiin geain ii leat sámegeielloahpahus. Lea hirbmat deatalaš organiseret sámegeielloahpahusa nu ahte doarju ja nanne oahppi movtta välljet sámegeiela.

Fágaoahppoplánat

Oassin Máhttoloktema – Sámi Oahppoplánabuktosis leat mearriduvvon odđa oahppoplánat eanaš fágaide vuodđoskuvllas, ja vuodđoskuvlla ja joatkkaoahpahusa čadamanni fágaide.

Sámediggi lea dohkkehan sámegeiela vuosttašgiela ja nuppigiela oahppoplánaid. Dat leat čadamanni oahppoplánat sámegeielloahpahusa várás vuodđoskuvllii ja joatkkaoahpahussii. Oahppoplánat leat davvisámegillii ja dárogillii, ja leat dál jorgaluvvome julevsámegillii ja lullisámegillii. Oahppoplánat addet ollislaš ja čadamanni oahpahusgearddi sámegeielas olles vuodđooahpahussii, ja dat nanne sámegeiela. Sámegeiela nuppigiela oahppoplánas lea earenoamáš hápmi eará oahppoplánaid ektui Máhttolokten – Sámis. Plánas leat iešguđetlágan dásit, ja das leat guokte ovdánanvuogi vai lea buorebut heivehuvvon ohppiide geain lea, ja geain ii leat ovdamáhttu sámegeiela birra, ja das lea ulbmil movttiidahttit ohppiid oahppat sámegeiela.

Máhttodepartemeanta lea dohkkehan vuodđoskuvlla paralealla ovttáarvosas sámi oahppoplánaid čuovvovaš fágain: biebmui ja dearvvašvuohta, musihkka, servodatfága, duodji, ja risttalašvuođa-, osku- ja eallinoainnumáhttu. Departemeanta lea maiddá dohkkehan čadamanni paralealla ovttáarvosas oahppoplánaid vuodđo- ja joatkkaoahpahussii luonddufágas ja dárogielas ohppiide geain lea sámegeiella

vuosttašgiellan. Ovdal go dat plánat dohkkehuvvojedje, de čađahii Sámediggi 2006s gulaskuddama dain oahppoplánain.

Sámediggi lea álggahan barggu ráhkadit oahppoplána sámegiela čiekŋudeamis vuodđoskuvlla nuoraidceahki vástte. Sámediggi ráhkadii ovttas Oahpahusdirektoráhtain evttohusa paralealla sámii oahppoplánaide joatkkaoahpahusa čuoŋvovaš oktasašfágaide; servodatfága, historjá, osku ja etihkka, ja geografijja. Sámediggi lea dasto ráhkadan oahppoplánaevttohusaid studerenráhkkanahhti prográmmafágaid vástte čuoŋvovaš sámii fágain: Sámi historjá ja servodat, sámii musihkka ja lávdi ja sámii visuála kultuvra. Buot dát leat oassin Máhttolokten – Sámi Oahppoplánabuktosis ja gárvejuvvojit 2007 giđa mielde.

Diehtujuohkinbargu Máhttolokten – Sámi johtuibidjama oktavuodas

Sámediggi čađahii 2006:s vuđolaš diehtujuohkinbarggu Máhttoloktema birra, ja deattuhii earenoamážit Máhttolokten – Sámi Oahppoplánabuktosa.

Sámediggi lea doallan diehtujuohkinčoahkkimiid Máhttolokten – Sámi birra čuoŋvovaš suohkaniid vuodđoskuvllaide: Guovdageainnu, Divdasvuona, Porsáŋggu, Deanu ja Unjárgga. Sámediggi lea maiddái searvan máŋgga čoahkkimii ja konferánsii ja juohkán dieđuid skuvlaodastusa birra, earret eará skuvlakonferánsas Kárášjogas, Finnmárkku joatkkaoahpahusa sámegiela- ja suomagiela fágaid ovttasbargoForumis, 7-suohkana ja ravdasuohkaniid čoahkkimiin ja Oahppolihtuin. Diehtujuohkin Máhttolokten – Sámi birra biddjui maiddái Sámedikki neahttašiiduide ja Sámi oahpponehtti.

Lassin lea Sámediggi ovttas Finnmárkku ja Romssa fylkamánniiguin ráhkadan diehtujuohkingihppaga sámii oahpahusa birra mii lea jurddašuvvon váhnemiidda olggobealde sámii hálddašanguovllu.

Vuodđoskuvla ja joatkkaoahpahus

Ulbmilin lea ahte galget gávdnot doarvái sámii oahpponeavvut vai sámii oahppit besset oažžut oahpahusa gustovaš lágaid ja plánaid mielde. Máhttolokten – Sámi ođđa oahppoplánaid vuodul lea Sámediggi juolludan ruđaid sámii dábbalaš- ja digitála oahpponeavvuid ráhkadeapmái ja buvttadeapmái, sihke lulli-, julev- ja davvisámegilli. Maiddái earenoamáš heivehuvvon oahpponeavvuide leat juolluduvvon doarjagat, dan dárbbu vuodul maid fágabirrasat ieža leat dieđihan.

Sámediggi lea ollislaččat geahčadeamen sámii oahpponeavvuid doarjjaortnega, buvttadeami ja Sámedikki ovddasvástádusa, rolla ja váttdi. Ulbmil dainna lea kártet sámii oahpponeavvoráhkadeami beavttu, leat go olahan sámii oahpponeavvobuvttadeami mihttomeriid strategalaš plánas ja lea go dárbbu rievdadit doarjjaortnega. Dasto lea dárbbalaš ahte evaluerenraporta ovdanbuktá evttohusaid movt viidásit galggašii bargat oahpponeavvuiguin, ja rávve movt sáhtášii nannet oahpponeavvobuvttadeami.

Sámii mánáin geain leat earenoamáš dárbbut, galgá buorre earenoamášpedagogalaš fáladat, dat lea mihttomearri. Mánáid, ja doarjjaolbmuid fáladat ferte buoriduvvot, earenoamážit lulli- ja julevsámii guovlluin. Doarjjaolbmot geaiguin váhnemat deaivvadit váttis dilálašvuodas, fertejit vuhtiváldit sámii mánáid ja sin duogaža ja dárbbu. Dain ferte doarvái ja buorre gelbbolašvuolta go galget deaivvadit sámii mánáiguin ja váhnemiiguin.

Sámediggi hálddaša ruđa dutkan- ja ovddidanprošeavttaide ja stipendii dan fágasuorggis. Prošeavttaid vuoruhuvvon suorggit leat leamaš čuoŋvovaš sámii mánáid čállingielalaš váttisvuodaid ektui, sámii mánáid giellaovddideapmi ja máŋggagiela mánáid giella- ja gulahallanváltisvuodas máŋggakultuvrralaš dilálašvuodas. Stipeandaid vuoruhansuorggit leat leamaš audiopedagogihkka, oaidnopedagogihkka, logopedijja, láhttenváltisvuodas, giella ja gulahallan.

Julev- ja lullisámii guovllut, ja lulli-Romsa ja davit Nordlándas leat leamaš vuoruhuvvon báikkid, nugo čuožžu Sámedikki earenoamášpedagogihkalaš gelbbolašvuodoloktenplánas 2004-2006.

”Astta lohkat” lea doaimma- ja strategiijaplána mii galgá movttiidahttit mánáid ja nuoraid lohkanmovtta ja lohkanmáhtu. Finnmárkku fylkkamánni, Sámi allaskuvla ja Sámediggi leat ovttas ráhkadan sierra sámii

doaimaplána ”Astta lohkat”, mii leat vuolgán ”Gi rom for lesing”doaimmas. Okta doaimma mii čađahuvvui 2006:s lei sámi lohkanleaira nuoraide mii lágiduvvui Badje-Sohpparis Ruoŋas. Maiddái ovdánahttinprošeaktii ”Lohkanhállu ja lohkanmokta” leat almmuhuvvon ja juolluduvvon ruđat skuvllaide gos leat sámi oahppit.

Sámediggi ovttasbargá Finnmárkku fylkkamánniin mángga suorggis. ”Gutter i Finnmark” (Finnmárkku bártnit) lea 3- jagi prošeakta, ja Finnmárkku fylkkamánnis lea bajit prošeaktaovddasvástáduš. Prošeavtta váldoulbmil lea geahččalit loktet Finnmárkku bártnážiid skuvlamovtta ja bohtosiid, ja oččodit systemáhtalaš barggu skuvlii vai oahpahus šaddá seammalágan bártnážiidda ja nieiddažiidda sin eavttuid vuodul.

Sámegeiela hálddašanguovllu olggobealde váilot oahpaheaddjit geat oahpahit sámegeilli ja sámegeielas. Danne lea gáiddusoahpahus šaddan molssaeaktun miehtá riikka. Dakkár oahpahusvuohki lea ođas ja gáibida olu resurssaid, ja dasa dárbbášuvvojit ođđa oahpahusávdnasat ja buorit teknihkalaš čovdosat ja reaiddut. Oahpahusdirektoráhtta lea addán muhtun bargojovkui barggu ráhkadit raporterrenplána sámi gáiddusoahpahussii bistevaš ortnegin. Sámediggi searvá dan bargojovkui.

Sámi oahpponeahtta lea Sámedikki neahttsiidu skuvllaid ja mánáidgárddiid váste. Dat lea oassin Skolenettetis, ja ovttasbargu Oahpahusdirektoráhtain. Neahttsiidu válddi 2006s atnui ođđa almmuhanreaiddu ja oaččui ođđa hámi.

Sámediggi lea ovttasbargan vuodđoskuvlla vánhenválddegottiin ja sámi vánhenvierpmádagain. Earret eará lei Sámediggi mielde lágideame sámi vánhenvierpmádatkonferánsa dan jagi.

Alit oahppu ja dutkan

Stipeanda alit ohppui

Movttiidahttindihte gelbbolašvuodáloktemii dakkár surggiin gos lea dárbu, lea Sámediggi juolludan stipeandda alit ohppui. Vuoruhuvvon suorgi lea leamaš sámegeiela, earenoamážit lulli- ja julevsámegeiela.

Alit oahpu kvalitehtaodastus mielddisbuvttii ahte alit oahpu ruhtadanvuogádat rievddai eanet boadusvuodđudeaddjin. Allaskuvllat ja universitehtat ožžot doarjagiid ee. kandidáhttabuvttadeami vuodul. Sámediggi ballá ahte allaskuvllat ja universitehtat válljejit eret sámegeiel oahppofálaldagaid, danne go dain lea dájvja vuollegis rekruterenvuodđu, dahje gáibidit eanet iešruhtadeami studeanttain. Dat lea ovdamearkka dihte dáhpuhuvvan lullisámegeiela fálaldagain. Sámediggi deattuha ahte Máhttodepartemeanttas lea ovddasvástáduš sihkkarastit dakkár bargovuogi ja ovddasvástádušvuogádaga alit oahpus mii sihkkarastá maiddái smávit sámi fágain fálaldaga ja fágalaš ovdáneami.

Sámediggi lea duhtavaš go Sámi dieđaviesu huksen Guovdageainnus dál lea álggahuvvon. Dieđavissui galget mángga máhttoásahusa fárret, ja dat galgá čohkket sámi ja sámegeielat fágabirrasa. Sámediggi sávvá ahte dat fysalaš oktiibidjan šaddá doarjan Sámi allaskuvlla ja Sámi Instituhta áigumušaide ovdánahttit dieđalaš allaskuvlla ja sámi universitehta.

Dutkan ja máhttoovdánahttin

Sámi servodaga máhtolašvuodá dárbu lea stuoris. Dasa gullet olu servodatsuorggit, nugo riekte-dilálašvuodá, resursahálddašepmi ja ealahusovdáneapmi, giella, historjá ja kulturdoaimmat, dearvvašvuodá, sosiála oktavuodá ja skuvlaoktavuodá/pedagogihkka. Seammás go sámi dutkan ráhkada mávssolaš máhttovuodá politihkkaovddideapmái ja hálddašanmearrádušaide, de lea dat maid vuolggasadjin dutkanvuodđuduvvon oahpahussii universitehtain ja allaskuvllain, ja sámegeiela ovdáneapmái dieđagiellan.

Sámediggeráđdi lea bures gulahallan Norgga dutkanráđiin (NFR). Sámediggi ja dutkanráđdi leat šiehttan doallat čoahkkimiid juohke jahkebeale dahje jagi. Sámediggeráđdi lea duhtavaš go profesora Ole Henrik Magga lea nammaduvvon dutkanráđi váldostivrii, ja vuordá ahte dát čuoovvoluvvo nu ahte maiddái divišun-ja prográmmastivrii nammaduvvo sámi ovddasteaddji.

Sámedikkis lea leamaš áirras ođđa sámi dutkanprográmma prográmmaplánalávdegottis. Lassin deatalaš máhtolašvuodadárbbuide maid dat prográmma deattuha, lea dárbu ahte maiddá eará Norgga dutkanrádi prográmmat fátmastit sámi váttisvuodaid ja máhtolašvuodahástalusaid.

Sámediggi jáhká ahte Norgga dutkanrádi birasdutkanprográmma čuovvola Ráđđehusa davviguovlostrategiija ja Norgga dutkanrádi davviguovlovuoruheami máhtolašvuodamihttomeriid. Birashástalusat lea dakkárat go dálkkádatrievdamat ja dat váikkuhusat maid dat sáhttet dagahit eamiálbmogiid resursaávkástallamii, ođđa industriála ovdáneami biras- ja servodatváikkuhusat Barentsábi lassánan doaimmaid geažil, boazodoalloeatnamiid gáržžideapmi, ja mátkkoštusealáhusa ovdáneami váikkuhusat luonddubirrasii ja kulturmuittuide.

Sámediggi lea bidjan johtui prošeavtta Sámi Instituhtas sámi statistihka birra Norggas. Prošeakta čadahuvvo ovttasbarguin gaskal Instituhta ja Statistisk sentralbyrå. Sámi dálá servodatdílalašvuoda birra váilot ollu lohkodiedut, ja lea deatalaš ahte statistihkaprošeakta ovdánahttojuvvo ain viidasit ja ahte dasa sihkkarastojuvvo ruhtadeapmi.

Julev- ja lullisámiguovlluin leat sámi dutkanásahusat smávvat. Sámediggi áigu garraseabbo vuoruhit julev- ja lullisámi dutkama, ja strategalaš áсахushuksema dain guovlluin. Lea leamaš oktavuoha Árran julevsámi guovddážiin julev- ja lullisámi dutkanfierpmádaga birra áсахandihte ovttasdoaimbeavttuid, ja ášši lea maiddá ovddiduvvon Máhttominstarii.

Sámediggi oaivvilda ahte lea eambo dárbu máhtolašvuhtii dearvvašvuodafálaldagaid ja dearvvašvuoda-veahki birra. Lea hirmat deatalaš ahte dearvvašvuodabálvalusas lea nu buorre máhttovuoddu go vejolaš ovdal go doaimmat biddjojot johtui. Muhtun gulaskuddancealkámušas norgga pasieantaregistarara birra lea Sámediggi mearkkašan ahte okta váldovuodustus ráhkadit dakkár pasieantaregistara mas sáhtta identifiseret olbmuid, lea ahte dat addá nu buriid vejolašvuodaid dearvvašvuodapolitihka dutkamii, plánemii ja hábmemii. Sámediggi čatná dán daidda vejolašvuodaide maid dat sáhtta mielddisbuktit sámi pasieanttaide.

Dutkanprošeavttaid lassin lea dárbu duodaštusprošeavttaide, nugo kulturárbbi ja árbevirolaš máhtu birra. Sámediggi lea mángga oktavuodas cuiggodan ahte biologalaš šláddjivuoda Konvenšuvnna, Artihkal 8j, geatnegasvuodaid árbevirolaš máhtu seailuheami birra, ferte čuovvolit duodaštusprošeavttain.

Ealáhusat

Sámediggi lea 2006s bargan sámi ealáhusaid rámmaeavttuid buoridemiin. Dat ii leat dáhpáhuvan dušše váikkuhangaskaomiid geavaheami bokte, muhto maiddá njuolga oktavuoda bokte guovddáš eiseválddiiguin main lea ovddasvástádus ealáhuspolitihkalaš mearrádusain. Dát mañimuš guoská earenoamážit boazodollui ja vuotnabivdui. Rámmeavttuid buorideapmi ealáhusovddideapmái lea ollu oktavuodain seamma deatalaš go doarjaga addin ealáhusásahemiide. Dát lea mávssolaš boahteáiggi buvttadanvuodu buorideapmái.

Sámi ovddidanfoandda ruđaide lea stuorra jearaldat. Dás ii leat oktavuoha dušše doaibmaguovllu viiddideapmái 2004s, muhto maiddá dan beallái ahte Sámediggi vuoruha smávvaásahemiid. Dát mielddisbukta ahte Sámediggi ferte meannudit maiddá ollu unnibuš áššiid. Bajimuš doarjjamearri loktejuvvui 2004s, muhto ii mearriduvvon vuolimuš doarjjaráđji. Vuolimušráji bajidemiin 10 000 ruvdnui unniduvvošii ohcamiid lohku.

Sámediggi lea ealáhusovddidan ángiruššamiinnis vuoruhan gelbbolašvuoda bajideami 2006s. Dađistaga lea dárbu bajidit gelbbolašvuoda ásaheaddjiid gaskkas – dat guoská erenoamážit sámi ásaheaddjiide. Deanu joatkkaskuvlla olis lea čadahuvvon fitnodatvuodđudanoahppu. Lassin fitnodatvuodđudanoahppui lea stuorra dárbu earret eará ekonomiija, rehketdoalu, vuovdima ja márkanfievrrideami, fierpmádathuksema ja oppalaš suogemáhtolašvuoda siskkobalalde.

Sámediggi lea vuoruhan barggu ahte áсахuvvojit máhtolašvuhtii vuodđuduvvon fitnodagat. Earret eará lea Sis-Finnmárkkku ovddidansearvi ožžon 1,5 miljon ruvno doarjjan ovddidankapitalan golmma jagi

áigodagas, ja jahki 2006 lei mañimuš jahki goas searvi oaččui dákkár doarjaga. Muđui lea Sámediggi addán doarjaga hutkkalaš guovddážiid ásaheapmái ja ealáhusgárddiide sámi guovlluin.

Duodji

Sámediggi lea ovttrasáđiid duodjeorganisašuvnnaiguin 2005s ráhkadan válđošiehtadusa duodjeealáhussii. Juohke jagi šiehtadallet duodjeorganisašuvnnat ja Sámediggi jahkásaš ealáhusšiehtadusa. Šiehtadus mearkkaša ahte duojáriin leat vejolašvuodát viidáset ovddidit ovttaskas doaimmaset. Šiehtadus sáhtá maid váikkuhit duodjeárbevieruid goziheami ja bargosajiid háhkama nuorra duodjeásaheaddjiide. Earret eará leat várrejuvvon ruđat doaibmadoarjagii, čálgoortnegiidda, investeremiidda, ovddidandoaibmabijuide ja mearkadávvirhuksema. 2006s leat sullii 50 duojára deavdán eavttuid ja leat sáhtán oheat doaibmadoarjaga ja vejolaš čálgoortnegiid. Šiehtadusbealit leat ovttaoaivilis ahte ásahit duodjeregistara, muhto Databearráigeahčču ferte dohkkehit duodjeregistara ásaheami nu guhká go registtar vuodđuduvvo etnálašvuhtii. Hástalussan lea ásahit earjalis vuogádaga maid lea álki gieđahallat. Sihke sii geat leat mielde vejolaš duodjeregisttaris ja sii geat áigot ásahit duodjeealáhusas lea vejolašvuolta oheat doarjaga investeremiidda ja eará ovddidandoaibmabijuide.

Dál lea álggahuvvon duoji vuovdinorganisašuvnnaid ja Duojáriid dálu evalueren. Áigumuššan lea earret eará árvoštallat dáid organisašuvnnaid ovddideami ja makkár mearkkašupmi dáin leat duojáriidda ja báikegottiide.

Duodjeealáhusa ekonomalaš dili birra lea ráhkaduvvon raporta. Go raporta ráhkaduvvo vuosttaš jagi, de dasa ii gávdno makkárge buohtastahttinuodđu ovddit jagiid ektui. Analysavuodđu lea dahkkojuvvon 34 duojára vuodul. 88% dáin leat Guovdageainnus ja Kárášjogas, ja 71% leat nissonolbmot. Doaibmaboadus (buhtadus bargui ja ieškapitálii) čájeha ahte gaskamearri lea 37 138 ruvno. Sámedikki mihttomearri ahte láchit nannoseabbot ealáhuslaš duoji ovddideami ferte ain bisuhuvvot buoridan dihte doaibmabohtosa ja gánnáhahttivuođa duodjeealáhusas.

Duodjeealáhusas leat ollu stuorra hástalusat sihke mii guoská odđa márkaniid gávdnamii, gálvomearkahuksema ja gelbbolašvuoda bajideapmái ekonomiijas ja rehketoalu fievrrideamis. Sámediggái lea mearrideaddji deatalaš ahte váikkuhangaskaoamit mat leat biddjojuvvon ealáhusšiehtadussii geavahuvvojit iešbuvttaduvvon duoji ovdánahttimii ja ahte ruđat mannet ávkin duojáriidda.

Boazudoalu ja duoji oahpahuskantuvrras Vuonnabađas lea ovddasvástádus čađahit duoji fidnooahppiortnega. Guoktejagi prošeakta lea álggahuvvon 2004s ovttas Romssa ja Finnmarkku fylkkagiellaiguin. Prošeavtta mihttomearrin lea sihkkarastit rekrutterema duoji fágaoahpussii. Áigodagas 2004 - 2006 leat leamaš 15 jeavddalaš šiehtadusa duojis, ja golmmas sis leat juo válđán fágareivve. 10 oahppis geain lea šiehtadus váilu fidnoteoriija, maid fertejit čađahit ovdal go sáhttet válđit fágareivve. Go váilu fidnoteoriija, de manná guhkkat áigi ovdal go kandidáhtta sáhtá válđit fágareivve. Vásihusat čájehit maiddái ahte sis geain lea fidnoteoriija ožžot stuorát ávki oahppoáiggis go sii geain ii leat fidnoteoriija. Mihttomearrin lea ahte duodjefidnooahppiortnet galgá boahit dábalaš fidnooahppiortnega vuollásažžan. Duodjeealáhusa ekonomalaš dili lea dagahan dan ahte Sámediggi lea oaidnán erenoamáš dárbbu doaibmabijuide maiguin sihkkarastit rekrutterema. Heajos gánnáhahttivuohta duojis sáhtá leat okta sivva manne nu unnán válđet duoji joatkkaskuvládasis.

Deatalaš lea maid buoridit duojáriid rámmaeavttuid. Raporta dan birra ahte luvvet momssa duojáriin lea ráhkaduvvon. Raporta deattasta ahte momssa luvven lea beaktilis váikkuhangaskaoapmi mainna sáhtáši buoridit ealáhusa gánnáhahttivuođa. Čuolbmačilgehus lea ovddiduvvon mángga departementii ja momsaluvenortnet ii leat liikká ollašuttojuvvon.

Mátkkoštusealáhus

Turistaaláhusas leat jearahišgoahtán eanet dakkár vásihusbuktagiid mat leat vuodđuduvvon sámi kultuvrii, dáidágii ja sámi ovdanbuktinvugiide. Ollu oasálaččat leat vuodđudan doaimmaset dán lágan buktagiidda. Dát ovdáneapmi lea mielddisbuktán dan ahte dán lágan doaimmat buktet bargosajiid ja seammás sihkkarastet ássama sámi guovlluin. Das go mátkkoštusealáhus lea rievdamin idjadanfálaldagain vásihusaid,

doaimmaid ja diehtajuohkima buvttadeapmái, lea leamaš ávki sámi servodahkii. Ain leat stuorra vejolašvuodát viiddidit doaimmaid main sámi kultuvra lea mielde. Deatlaš lea ahte sámi eallinvuohki ja buktagat gaskkustuvvojit eakti ja jáhkehahtti vuogi mielde ja ahte dát ánggirusšán dávista sámi beroštumiide, norpmaide ja dábiide.

Sámediggi lea 2006s ain vuoruhan gelbbolašvuoda bajideami ja fierpmádathuksema kultur- ja luonddu- vuodus turismmas. Dálveturismma infrastruktuurra huksen lea nubbi eará vuoruhuvvon suorgi mátkkkoštusealáhuseangirusšamis, man oktavuodas guovddáš doaibmabidjun leat skohter-, čuoigan- ja tuvraláhtuid ja lágadet ovttasbarggu láhčín välljejuvvon duottarstobuid gaskka. Lassin dáid doaibmajuiide lea Sámediggi vuoruhan viiddidit dáláš mátkkkoštusealáhuse doaimmaid main sámi kultuvra ja historjá leat stuorra oasit doaibmakonseaptas.

Eanadoallu

Maŋŋá go sámi ovddidanfoandda doaibmaguovlu viiddiduvvui leat juolludusat eanadollui lassánan. Tendeansa ahte eanet huksejeddjit álggahit oktasašdoaimma joatkašuvvá. Dan geažil šaddá earret eará hálbbit hukset ja oktasašdoaluid lahtuin lea vejolašvuohka oázžut eanet friijaáiggi ja álkibut luopmosadjásačča. Muđui leat boanddat sámi guovlluin várrugasat go guoská huksenássiide. Dát boahťa ovdan das go visttiid bajásdoallan maŋiduvvo ja go ollugat heaittihit doalu. Dása leat mánga siva earret eará dat go muhtun doaluin lea heajos doaibmaboadus ja ahte go buot stuorát návethuksema galget heivehuvvot luovosdoibmii ovdal jagi 2024.

Eanadoalu šiehtadusbealit bidje 1 miljon ruvno lihterra liige mielkeeri Finnmarkui 2006s maŋŋá go ožžo oktiortnejuvvon gáibádusa Sámedikkis ja fylkkamánni eanadoalloossodagas. Sámediggi háliidui vuoruhit stuorát mielkeeriid daid doaluide sámi guovlluin mat háliidedje viiddidit doaibmavisti ja main earit leat unnit go 100 tonna. Sámediggi evttohi maiddái rekruttereneriid bidjama nuoraide ja nissonolbmuide, geat háliidit váldit badjelaset mielkebuvtadandoalu, muhto dasa ii mihttojuvvon.

Sámediggi lea mángga oktavuodas bivdán eanadoalloministtara váldit erenoamážit vuhtii eanadoalu sámi guovlluin WTO-šiehtadallamiid oktavuodas. Riikkaidgaskasaš ja nášuvnnalaš šiehtadusat geatnegahttet Norgga stáhta fuolahit ahte šiehtadusain eai šatta negatiivvalaš váikkuhusat sámi guovlluid eanadollui. Dien oktavuodas lea Sámediggi buktán jurdaga ahte ášahuvvošii eamiálbmotávádat earret eará sihkkarastit nannoseabbo báikkálaš luondduresurssaid ráđđenrievtti.

Ealli mearraresurssat

Sámediggi lea deattastan ahte sámit leat guolástan mearas nu guhkes áiggi go gávdnojit historjjálaš gáldut. Dasa gullá gáddelagašbivdu, sesongabivdu ja mearrabivdu. Sámiid vuoigatvuohka resurssaide mearas ja vuoigatvuohka geavahit daid lea mearrideaddji oassi sámi kultuvrra ávnnaslaš vuodus. Sámediggi áigu vuoruhit barggu ahte sihkkarastit sámiid vuoigatvuodaid guolástussii, mariidnaresurssaide ja mearraareálaid geavaheapmái.

Sámediggi lea duhtavaš go ráđdehus lea ráddjen strukturbivdoearreortnegiid. Sámediggi lea maiddái registreren ahte jagi 2006 áigge leat čadahuvvon ollu viiddis barggut ealli mariidnaresurssaid ektui, maidda sámiid beales leat searvan. Das leat mielde earret eará gonagasreappáid hálldašeami evalueren, bivdofatnasiid strukturváikkuhangaskaoamit ja rekrutteren guolástussii. Dáin šaddá leat stuorra mearkkašupmi boahťeáiggi birgenláhkái mearrasámi guovlluin. Dasto lea mearrideaddji deatlaš ahte riddo- ja guolástuspolitihkka váikkuha resurssaid rievttalaš juohkima. Danne áigu Sámediggi aktiivvalaččat searvat viidáset politihkalaš proseassas dáid ássiid čuovvoleami oktavuodas.

Sámediggi sávvá ođđa ja ollislaš riddopolitihka man oktavuodas Sámediggi lea mielde bidjamin eavttuid guolástuspolitihka ovddideapmái Norggas. Dát mearkkaša ahte livččii guovllulaš hálldašandássi masa Sámediggi searvá ja mas lea mielde mearrideamen. Dát guoská maiddái ođđa šlájaid hálldašeapmái nugo gonagasreappá hálldašeapmái. Dasa lassin berre guollebiebmankonsešuvnnaid juohkima ja ođđasis juohkima bidjat guovllulaš dássái. Sámediggi oaidná ahte báikkálaš hálldašanmáliid geahččaleapmi guolástusain attášii vejolašvuoda sihkkarastit ássama ja ovdáneami sámi riddo- ja vuotnaguovlluin.

Sámediggi lea fuolastuvvan go nu ollu guolit gárgidit guollebiebmanrusttegiin ja gáibida ahte álggahuvvojit viiddis doaibmabijut. Dát ealáhus ii galgga uhkidit luonddu guollenáliid ja dain ferte leat dakkár doaibmavuohki mii váldá vuhtii birra. Deatalaš lea ahte guollebiebmanealáhus doaimmahuvvo dainna lágiin ahte dat ii leat hehttehussan árbevirolaš guollebivdui.

Lassánan fanastrafihkka ja petroleumadoaibma davviguovlluin buktá stuorát áitagiid ekovuogádaga ja guolástusaid ektui davvin. Danne lea mearrideaddji deatalaš ahte eastadeaddji doaibmabijut leat buorit ja ahte gearggusvuohka lea nu buorre go vejolaš jos lihkohisvuodát šaddet.

Boazodoallu

Dán jagi boazodoallošiehtadusas (2006/2007 boazodoallošiehtadus) šadde oasálaččat ovttaoavili ahte ášahuvvo stáhtalaš bargojoavku mii galgá árvvoštallat makkár váikkuhusat 1982 nuppástusas leat dalle go divatluvvema sadjai biddjojuvvui eanet doarjja boazodoallošiehtadusas. Dát joavku galgá buktit árvvoštallamiiddis buori áiggis ovdal go 2007/2008 boazodoallošiehtadallamat álget.

Sámedikkis lea beroštupmi ahte boazodoallu oažžu daid seamma eavttuid njeallje- ja guovttejuvllat mohtorsyhkkeliid ja skohtera oastima ja bajásdoallama oktavuodas go eanadolliin leat go ostet traktora ja eará bargoreaidduid, go gearddi mohtorsyhkkel ja skohter leat boazodoalus deataleamos bargoreaiddut. Boazodoalus leat viehka stuorra doaibmagolut investeremiid, bajásdoallama ja dárbbaslaš bargoreaidduid dárbbu geažil ealáhusas. Ekonomalaš lávdegoddi lea raporttas *Reindriften - skatter og avgifter*, meroštallan ahte jahkásáččat seasttášii boazodoallu oktiibuot 31,5 miljon ruvno jos ealáhus ii dárbbasivččii máksit geardedivada go investere bargoreaidduid ja jos dat luvvejuvvošii bensindivadis.

Sámediggi oavvilda ahte boazodollui lea stuorámuš ávkin individuála divatluvvenortnet, iige dat oppalaš buhtadus boazodoallošiehtadusa bokte. Boazodoalu vearro- ja divatortnet berre dollojuvot eret boazodoallošiehtadusa rámmain nugo eará vuodđoealáhusaid šiehtadusarámmain ge lea geavahus.

Sámediggi lea dan vuodul mii bajábealde daddjo ávžžuhan Finánsadepartemeantta njulget skužilvuodaid vearro- ja divatortnegiin ja sihkkarastit ahte vuodđoealáhusat meannuduvvojit dássálaga. Sámediggi áigu čuovvolit dan dán jagi boazodoallošiehtadallamiin. Sámedikki eará árvalusat 2007/2008 boazodoallošiehtadallamiidda čatnasit hástalusaid dásseárvvu ektui boazodoalus, rekruttemii ja plánalaš doaibmabijuide mat gusket árvobuvttadeapmái boazodoalus, boazodoalu ovddidanfondi, goluidvuolidan ja njuolga doarjagi, roassofondi, areálasuodjaleapmái ja čálgoortnegiidda.

Lotnolasealáhusat

Sámediggi bijai gaskaboddosaš njuolggadusaid meahccealáhusaid doaibmadoarjagi 2006s, mat galget gustot 2006s ja 2007s. Dán ortnega ulmiljovkui gullet dat doallit geat barget meahccealáhusain.

Sámediggi lea váldán oktavuoda Ealáhusdepartemeanttain Soria-Moria julggaštusa signálaid ektui ahte galgá álggahuvvot árvobuvttadanprográmma lotnolasealáhusaid ja ahte smávit mátkkoštusealáhusat sámi guovlluin vuoruhuvvojit. Sámediggi lea háliidan ahte meahccealáhusat, smávit mátkkoštusealáhusat ja duodji vuoruhuvvojit dákkár prográmmas. Dasto lea dárbu geahčadit makkár rámmaeavttut galget leat lotnolasealáhusaid váste. Hástalussan lea geahčadit dán prográmma árvobuvttadanprográmmaid ektui borramuša, boazodoalu ja mariidnašlájaid ja mariidnavuodas mátkkoštusealáhusaid siskkoalbealde.

Sáivačáhceprošeakta Guovdageainnus jotkojuvui earret eará Sámedikki doarjaga veagas. Prošeavtta ulbmilin lea háhkat gánnáhahti ealáhusa ja doalahit guliid kvalitehta jávriin. Deatalaš lea maid ahte dain guliin mat mannat borramuššan lea buorre kvalitehta. Sáhtta leat váttis háhkat gánnáhahti ealáhusa dušše sáivačáhcebivduin. Birrajagi doaibmavejolašvuodát dás leat smávvát, muhto go barggašii lotnolagaid sáivačáhcebivduin ja vásihusturismmain, de dat sáhtášii addit birrajagi barggu. Vásihusat dán prošeavttas livčče mávssolaččat boahtteáiggi ovddidanprográmma ásaheapmái meahccealáhusaid.

Dearvvašvuohta ja sosiála

Sámedikki váldoulbmil dearvvašvuođa- ja sosiálapolitihkain lea oččodit ollislaš ja dásseárvosaš dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusa sámi álbmogii seamma dásis go álbmogii muđui ge. Dát lea seamma ulbmil go nášuvnnalaš eiseválddiin ge. Sámedikki dearvvašvuođa- ja sosiálapolitihka vuodđun lea ahte eamiálbmogin lea sámiin vuoigatvuođat maid Norgga lágat ja riikkaidgaskasaš konvenšuvnnat muddejit. Vuoigatvuođat sihkkarastet earret eará vuoigatvuođa dárbbalaš dearvvašvuođaveahkkái ja diehtjuohkimii sin iežaset gillii. ILO-konvenšuvnna nr 169 artihkal 25 sihkkarastá sámiide vuoigatvuođa beassat leat mielde hábmemin guoskevaš dearvvašvuođafálaldagaid. Konvenšuvdna nanne maid sámi geavaheaddjiid vuoigatvuođaid dohkálaš dearvvašvuođabálvalusaide. Norgga ođđaseamos divššohaslágaid vuodul lea divššohasain buoret váikkuhanvejolašvuohta ja vejolašvuohta buorebut gulahallat dearvvašvuođalágádusaiguin.

Sámediggi oaivvilda ahte go galgá ollašuttit dásseárvosaš bálvalusa, de ferte vuodđun leat mángga-kultuvrralaš áddejumi ja gelbbolašvuohta sámegealas ja sámi kultuvrras. Leat ain ollu dearvvašvuođa- ja sosiálafágalaš bargit buot dásiin geat dárbbasit dákkár gelbbolašvuođa. Sámi dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusa kvalitehtasihkkarastin sorjá buori muđui ovttaskas olbmuin buot dásiin. Sis ferte leat sierragelbbolašvuohta sámegealas ja sámi kultuvrras dahje sierra beroštupmi dasa. Sámediggi oaivvilda danne ahte ferte vuoruhit mánggakultuvrralaš áddejumi ja sámegeal- ja sámi kulturgelbbolašvuođa sihkkarastima ja dat ferte vuodđuvvot vuogátdatdássái. Lea hui deatalaš loktet ovddasvástádusa ovttaskas olbmoss bajimus dássái.

Sámediggi lea 2006:s dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusbarggus geahččalan ovddidit áddejumi das mo sáhtáii olahit dásseárvosaš bálvalusa sámi álbmogii. Mii leat maid sámi geahččalan buoridit máhtu sámi bálvalusdárbbasheaddjiid vuoigatvuođaid ja dárbbuid birra. Mii leat maid bargan dainna ulbmiliin ahte ovddasvástádus sihkkarastimis fálaldaga sámi divššohasaide, galgá loktejuvvot bajit dássái.

NAV-odastus

NAV-odastus lea okta dain stuorámus čálgoodastusain mii čadahuvvo Norggas. Odastus mearkkaša ahte Aetat, oadjokantuvrrat ja oasis sosiálabálvalusas ovtastuvvojit čálgostáhtan. Sámediggái lea deatalaš ahte odastus fuolahá sámi geavaheaddjiid vuoigatvuođaid giela, kultuvrra ja servodateallima dáfus. Danne mii leat dan váldán ovdan ovddasvástideaddji stáhtaráđiin ja čujuhan sámi geavaheaddjiid vuoigatvuođaide ja ohcalan proseassa odastusas mii sihkkarastá sámi geavaheaddjiid. Sámediggi áigu dán čuovvolit viidásat barggus.

Nášuvnnalaš dearvvašvuođaplána

Ráđdehus dieđihii Soria Moria-julggaštusas ahte Stuorradiggi áigu meannudit nášuvnnalaš dearvvašvuođaplána juohke njealját jagi. Nášuvnnalaš dearvvašvuođaplána lea boahhtevaš dearvvašvuođabarggu vuodđodokumeanta buot dásiin. Plánaproseassat ja ođđa bušehtamearrádušat galget čuovvut plána. Sámediggi lea mángga čeahkkimis ovddasvástideaddji departemeanttain čujuhan man deatalaš lea oččodit dákkár nášuvnnalaš dearvvašvuođaplána, mas dárbbut fuolahuvvojit ja mii lea mielde ovddideamen ja sihkkarastimin kvalitehta dain dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusain, mat fállujuvvot sámi álbmogii.

Nášuvnnalaš dearvvašvuođaplána 2007 – 2010 biddjuvvui ovdan oktanaga 2007 Stáhtabušehtain. Sámi perspektiiva ii boade ovdan, eai ge plánas leat čielga láidestusat das mo dearvvašvuođafálaldat sámi álbmogii galgá sihkkarastuvvot. Plánas váilu stáhtusa ja hástalusaid árvoštallan. Das váilot maid sámi strategiiat ja vuoruheamit das mo dearvvašvuođabálvalusa galgá fuolahit sámi divššohasaid demokrátalaš vuoigatvuođa dásseárvosaš fálaldahkii.

Norgga lágat ja riikkaidgaskasaš soahpamušat muddejit sámi bálvalusdárbbasheaddjiid vuoigatvuođaid. ILO-soahpamuša nr 169 artihkkalis 25 čuovvu ahte eamiálbmogiidda dearvvašvuođabálvalusaid hábmen galgá leat eamiálbmogiid iežaset ovddasvástádus ja daid čadaheami galget sii beassat stivret. Danne ii sáhte Sámediggi dohkkehit ahte sámi perspektiiva ii leat mielde guovddáš stivrendokumeanttain. Danne lea Sámediggi čeahkkimis ovddasvástideaddji stáhtaráđiin bivdán ahte čadahuvvojit vuodlaš proseassat dan

oktavuođas ahte sámi divššohasaid vuoigatvuodát ja dárbbut fuolahuvvojit Nášuvnnalaš dearvvašvuodaplána čuovvoleamis.

Spesialistadearvvašvuodabálvalus

Sámediggi lea mángga oktavuođas čujuhan ahte go galgá fuoahit sámi divššohasaid vuoigatvuodaid, de lea deatalaš ahte sámi ovddastus dearvvašvuodálágádusain sihkkarastojuvvo. Mii leat maid oaiivildan ahte Sámediggi álbmotválljen orgánan galgá nammadit sámi áirasiid stivrraide. Dán vuodul lea Sámediggi evttohan stivralahtuid daidda regiovnnalaš dearvvašvuodálágádusaide mat fuolahit bálvalusfálaldaga eanaš sámi bálvalusdárbbasaddjiide. Helse Nord RHF lea ožžon ovddastusa Sámedikki evttohusa vuodul. Sámediggi lea maid evttohan lahtuid Helse Nord RHF vuollásaš dearvvašvuodálágadusaid stivrraide. Golbma nammadeami leat dahkkojuvnon Sámedikki evttohusa vuodul. Sámi áirasat leat dearvvašvuodálágadusaid stivrraid gelbbolašvuoda deatalaš nannen. Muhto seammás šálloša Sámediggi go min evttohasat eai leat ožžon saji dearvvašvuodálágusaide Helse Midt-Norge RHF ja Helse Øst RHF. Goappašiin dearvvašvuodálágádusain lea viehka stuorra sámi álbmot dain doaibmaguovlluin ja sii dárbbasit dan gelbbolašvuoda mii Sámedikki evttohasain lea. Sámediggi lea maid bivdán departemeantta čilget lagabui mo sii árvoštallet dán ášši.

Sámediggi lea 2006 joatkán barggus Sámedikki ja regiovnnalaš dearvvašvuodálágadusaid, Sámedikki ja Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeantta ja Sámedikki ja Bargo- ja searvadahttindepartemeantta gaskasaš ovttasbargoorgánain. Dán barggu guovddázis lea sámi divššohasaid vuoigatvuodaid ja dárbbuid fuolaheapmi stivren- ja plánadokumeanttain ja spesialistadearvvašvuodabálvalusa “sorge for ansvar”-dokumeanttas.

Diediheapmi ja gearggusvuoha

Heahtediediheapmi ja diediheapmi sámi geavaheaddjiide ii doaimma dohkálaččat dál. Sámedikkis lea beroštupmi ahte mis lea nášuvnnalaš gearggusvuoha mii váldá maiddái dán vuhtii. Danne lea Sámediggi juolludan prošeaktaruđaid Finnmárkku 110-guovddázii álggahit sierra dulkabálvalusa geahččalanortnega. Prošeakta lea buktán álbmosii mángga hástalus heahtediediheapmis sámi álbmogii. Dát hástalusat leat eanet go dušše dulkabálvalus. Earret eará rievddada áddejupmi das ahte sámi geavaheaddjiin lea vuoigatvuoha beassat vuostáiváldit ja sáddet heahtediedáhhusaid sin iežaset gillii, ja regiovnnalaš ja báikkálaš eiseválddit fertejtit movttiidahttojuvvot searvat prosessii.

Sámediggi lea ovdal ságaškuššan dán ášši birra guovddáš eiseválddiiguin, muhto oaidná ahte lea dárbu dan fas čalmmustahttit. Sámediggi lea danne čoahkkimis nášuvnnalaš eiseválddiiguin jearahan mo gearggusvuoha ja diediheapmi galgá áimmahuššat maiddái sámi servodagaid. Dát gusto buot diediheami ja gearggusvuoda vuogádagaid beliide.

Mánáidsuodjalus

Sámediggi lea mángii čujuhan dasa ahte mánáidsuodjalusas dárbbasuvvo dohkálaš sámegeiel gelbbolašvuoha. Sámi mánáin leat vuoigatvuodát Norgga lágaid ja riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaid vuodul. Dát guoská earret eará mánáidkonvenšuvnna 30. artihkkalii mii dál lea dahkkojuvnon oassin Norga lágain ja mii manná Norgga lágaid ovddabeallái. Sámelága § 3-5 addá sámegeiela hálddašanguovllu mánáide vuoigatvuoda bálvaluvvot sámegeillii dearvvašvuoda- ja sosiálaásahusain.

Fálaldat sámi mánáide ii leat dohkálaš. Sámi mánát deaivvadit dakkár mánáidsuodjalusain, mas lea uhccán gelbbolašvuoha sámi gielas ja kultuvrras. Sámi sadjásašruovttut váilot. Maiddái váilu gielddaid, regiovnnalaš ja stáhta mánáidsuodjalusas giella- ja kulturgelbbolašvuoha. Danne oaiivilda Sámediggi ahte dán barggu ferte vuoruhit. Sámediggi lea čoahkkimis ovddasvástideaddji stáhtarádiin čujuhan dasa ahte dásseárvosaš mánáidsuodjalusfálaldat sámi mánáide gáibida ahte guovddáš dásis biddjojuvvojtit čielga rámmat dasa mo dán ulbmila galgá juksat. Sámediggi lea maiddái bivdán oažžut ruovttoluottadieđu das mo ovddasvástideaddji eiseválddit galget fuolahit sámi mánáid dárbbuid ja vuoigatvuodaid mánáidsuodjalusas.

Buoret fálaldatovddideamis sámi mánáide lea fágalaš metodaovddideapi sámi servodatdiliid vuodul guovddážiis. Sámediggi lea 2006 juolludan prošeaktaruđaid máŋga prošeaktii maid váldoulbmil lea kvalitehtasihkkarastit fálaldagaid sámi mánáide.

Dearvvašvuoda- ja sosiálaprošeavttat

Sámediggi hálldaša ruđaid čuovvolit ráđdehusa dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid doaibmaplána “Máŋggabealátvuohta ja ovttašassávuohta” sámi álbmoga várás. Ruđat juolluduvvojit vuosttažettiin dearvvašvuoda- ja sosiálaprošeavttaide ohcama vuodul. Dat ruđat mat Sámediggái lea fievrividuvvon dán ulbmili, leat bisson sullii seamma dásis 1999 rajes. Prošeaktaruđat leat deatalaš veahkkin dan bargus ahte addit dakkár veahkkefálaldaga sámi divššohasaide, mii lea buorebut heivehuvvon sámi gillii ja kultuvrii. Máŋga gieldda leat prošeaktaruđaid olis bargan dakkár prošeavttaiguin, maid ulbmil lea addit sámi gárrenmirkogeavaheaddjiide dakkár veahkkefálaldaga, mii bidjá sámi giela ja kultuvrra vuodđun. Máŋga prošeavtta leat maid čadahuvvon main fokus lea biddjojuvvon dasa mo máináidsuodjalusbálvalusa metodat leat heivehuvvon sámi mánáide. Earret eará addá Sámediggi ruđaid dakkár prošeaktii, mii ovddida modeallaid mo bearrašiivuodđuduvvon sadjásašruovttuid sáhtta geavahit sámi guovlluin.

Sámediggi oaidná dárbbu juolludit eanet ruđaid dáseárvosaš dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid ovddideapmái sámi álbmoga várás. Máttasámi ássanguovlluin leat erenoamáš stuorra hástalusat. Máttasámi álbmot ássá hui biedgguid máŋgga fylkkas ja gielddas. Viidáseappot lea Sámedikki ulbmil háhkat eanet fágaolbmuid, ja Sámediggi juohká dan oktavuodas stipeandaid sidjiide geat lohket veajuiduhttinfágaid. Jagis 2006 lea Sámediggi válljen joatkit ánggiruššansuorgin gárrendili eastadeami ja daid divššohasaide veahkeheami, geat leat leamaš gárrendivššus.

Sámediggi áigu 2007s evalueret dearvvašvuoda- ja sosiála prošeaktaruđaid.

Plána- ja finánsalávdegotti árvalus

Mearkkašumit

Sami báikenamat

Lávdegoddi, NSR:a ovttasbargojoavkku lahtut Ann-Mari Thomassen, Kirsti Guvsám, Per-Bjørn Lakselvnes, Gunn-Britt Retter, Terje Tretnes, Bargiidbellodaga sámediggejoavkku lahtut Vibeke Larsen, Sten Jønsson, Egil Olli, Magnhild Mathisen, Agnar Mikkelsen ja Helene Thomassen; Čielga Sámi Jiena Jánoš Trosten ja Finnmáркоlistu Kristin Harila

fuomášahttit ahte dat illudahtta go sámi báikenamaid geavaheapmi lea lassáneamen. Sámi báikenamat leat kulturmuittut, ja duodaštit sámi historjjá ja leahkima. Sámegilli galben lea deatalaš go dat buktá oidnosii sámegiela, ja vai sámevuohta šaddá lunddolaš oassi servodagas. Mánát geain ii leat sámi duogáš hárvánit sámi sátnegovaide go sii besset daid oaidnit beaivválaččat galbbain. Lávdegoddi lea bidjan merkii digaštallama dan ektui ahte oahppat sámi alfabehta vuodđoskuvllas, ja vásiha ahte oahppit orrot eanet čájeheamen beroštumi ja leamen posiitiivvalaččat oahppat eanet sámiid ja sámi diliid birra.

Lávdegoddi sávvá ahte bargu báikenammaarkiivvain boahká johtui ja sávvá ahte eanet gielddat geavahišgohtet sámi báikenamaid 1990 mannosáš Báikenammaláhkii dávistettiin.

Sámegiela hálldašanguovllu viiddideapmi

Lávdegoddi

fuomášahtta ahte giellahálldašanguovllu viiddideapmi buktá stuorát ekonomalaš hástalusaid Sámediggái. Lávdegoddi oaihvilda danne ahte giellahálldašanguovllu viiddideapmi ferte leat progressiiva ja fertejit boahtit eanet ekonomalaš rámmat Norgga eiseválddiin dán ulbmili.

Lávdegotti unnitlohku, Finnmarkolistu Kristin Harila fuomášahtta ahte Finnmarkkuláhka gustogodii 01.01.2006 rájes, ja lea erenoamáš norgalaš oktavuodas. Dasto oaidnit dál juo ahte lágas leat ollu hástalusat Finnmarkkuopmodahkii. Ovdamearkka dihtii ii leat lága bokte mearriduvvon ahte ásahtit oktasaččat válljejuvvon lávdegotti fylkkadikki ja sámedikki váste, ja finnmarkkuopmodagas ii leat ovttagaslaš eaiggát man ektui doaibmat. Dasa lassin addá láhka vejolašvuoda lonuhit stivrajodiheddji juohke nuppi jagi, jos earáláhkai eai šatta soabat. Dát buktá dakkár hástalusaid mat eará fitnodagain eai leat, ja Finnmarkkuopmodagas sáhtta šaddat veaháš váttis guhkesáiggi strategalaš barggu ektui..

Lea maid eahperievtalaš go Sámediggi ollislaččat, mas eanetlohku áirasiin áset olggobealde Finnmarkku, vállje 3 lahttu Finnmarkkuopmodaga stivríi. Dát vuoigatvuohta galggašii doalahuvvot Finnmarkku álbmogii, nugo daddjojuvvo lága áigumušas.

Evttohus

NSR:a ovttasbargojoavku lahtut Ann-Mari Thomassen, Kirsti Guvsám, Per-Bjørn Lakselvenes, Gunn-Britt Retter, Terje Tretnes, Bargiidbelldoaga sámediggejoavku lahtut Vibeke Larsen, Sten Jønsson, Egil Olli, Magnhild Mathisen, Agnar Mikkelsen ja Helene Thomassen, Finnmarkolistu Kristin Harila ovddidit čuovvovaš evttohusa:

Evttohus 1

Guovllulaš ovttasbargu:

Lasihuvvo sátni ”ovddidanvejolašvuodát” vuosttaš teakstaoasi vuosttaš cealkagii, mii gullo ná: Sámedikki guovllupolitihka bajimuš mihttomearri lea doalahit ássanminstara váldodovdomearkkaid ja sihkkarastit ovddidanvejolašvuodaid ja dássásaš eallineavttuid sámi álbmogii.

Davviguovllut

Lasáhus goalmmát teakstaoassái:

Norgga ovdagoddi Árktalaš rádis ferte geavahuvvot gaskaoapmin oazžut eará riikkaid guorrasit riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaide.

Lasáhus maŋŋá nubbin maŋimuš teakstaoasi:

Ferte áshuvvot siehtadus davviriikkaid gaskka ahte oktasaččat ruhtadit eamiálbmotbarggu Barentsguovllus.

ON

Ođđa vuolitbajilčála, nubbi teakstaoassi: Biologalaš šláddjivuoda konvenšuvdna.

Lasáhus maŋŋá guđát teakstaoasi:

Sámediggi lea fuolas das go Ovttaštuvvan Našuvnnat maŋŋá 20 jagi barggu máilmeviidosas julggaštusain eamiálbmotvuoigatvuodaid hárrái ii vel leat soahpan teavstta mii ilbmadvččii máilmeviidosas unnimusstandárddaid eamiálbmot vuoigatvuodaide.

Vuoigatvuodát

Lasáhus:

Sámediggi áigu vuoruhit barggu ahte sámi vuoigatvuodaproseassain mat leat jođus sihkkarastojuvvojit johtilit dakkár konklusuvnnat ja čovdosat mat dávistit historjjálaš sámi vuoigatvuodaide ja álbmotriektái. Loahpalaš konklusuvnnat ja mearrádušat eai galgga dahkkojuvvo ovdalگو sámit leat guorrasan daidda.

Rievdadus maŋimuš teakstaoasis:

Bargojoavku áigu buktit evttohusas njukčamánuš 2007.

Ceavzilis birashálddašeapmi

Rievdadus vuosttaš teakstaoasi goalmát cealkagis, nu ahte šaddá ná:

Dát lea deatalaš danne go sámi kultuvrras lea lagaš oktavuoha lundui, ja biras- ja dálkkádatrievdamat čuhcet ovddimuččat eamiálbmogiidda. Danne go riikkaidgaskasaš biraskonvenšuvnnaid ferte geahčadit oktan eamiálbmotvuoigatvuođaiguin.

Kulturviesut

Lasihuvvo ”ja nannemi” vuosttaš teakstaoasi vuosttaš cealkaga nuppi oassái, nu ahte šaddá ná:

... ja dat leat deaivvadanbáikkit main lea stuorra mearkkašupmi sámi giela ja kultuvrra suodjaleapmái ja nannemi.

Festiválat

Lasihuvvo ”...ja filmmaid” nuppi cealkagii, mii šaddá leat ná:

”...ja dat leat sámi musihka, dáidaga, kultuvrra ja filmmaid gaskkustanarenat.”

Sámi giellaguovddážit

Vuosttaš cealkaga rievdadeapmi, leat ná:

Sámi giellaguovddážit leat deatalaš arenat ja dat dahket buori barggu sámegeiela ovdánahttimiin ja suodjalemiin. Sámediggi sávvá ahte ásahuvvojit eanet giellaguovddážit, ja ahte dálá giellaguovddážit viidásetovddiduvvojit.

Mánát ja nuorat

Ođđa teakstaoassi:

Sámediggi šálloša go ii Sámediggi eaige earáge sámi ásahusat lean gulaskuddanáshussan Mánáid Viesu ásaheami oktavuodas. Sámediggi vuordá ahte ráđdehus čuovvola dán viidáset barggus ja goziha sámi mánáid beroštumiid.

Oahpahus

Sániid ”doaimat bures” sadjái biddjo okta dain deataleamos arenain , nu ahte mañimuš oassi cealkagis šaddá leat ná: ..., de ferte skuvla leat okta dain deataleamos arenain.

Sámi sisdoallu dábálaš oahppoplánain Máhttoloktema Oahppoplánabuktosis

Bajisčállagis biddjojuvvo sáni ”dábálaš” sadjái ”nášuvnnaš”, nu ahte bajilčála šaddá leat ná:

Sámi sisdoallu nášuvnnaš oahppoplánain Máhttoloktema Oahppoplánabuktosis

Ealáhusat

Lasáhus mañimuš teakstaoasi mañjá:

Sámi ovddidanfoandda geográfalaš doaimmaguovlu viiddiduvvui dalle go SOF njuolggadusat mañimuččat leat rievdaduvvon. Danne oaidná Sámediggi ahte ruđaid lea dárbu lasihit mealgat eanet Sámi ovddidanfondii.

Eanadoallu

Ođđa vuosttaš cealkka:

Sámediggi lea fuolastuvvan go ollu oapmedoalut heaittihuvvojit, erenoamážit sámi guovlluin..

Čuovvovaš cealkka sihkkojuvvo:

Dan geažil šaddá earret eará hálbbit hukset ja oktasašdoaluid lahtuin lea vejolašvuohta oažžut eanet friijaáiggi ja álkibut luopmosadjásačča.

Ođđa cealkka: Vaikko tendeansa lea ahte eambogat álggahit oktasašdoaluid, de árvoštallá Sámediggi heivego oktadoallu dattetge buoremusat sámi guovlluide.

Ođđa mañimuš cealkka

Muđui lea Sámediggi mearridan ahte ráhkaduvvo sierra eanadoalodiedáhus, ja áigumuššan lea ahte dat meannuduvvo 2007 dievasčoahkkimis.

Ealli mearraresurssat

Lasáhus maŋŋá goalmát teakstaoasi:

Sámedikki mielas lea buorre go distriktabivdoearreortnet váldojuvvui atnui dorskebivddus 2006, mii lea nannen ealáhusaid dáfus geafes guovlluin guliid vuovdima. Distriktabivdoearreortnet guolástusain lea okta lávki rivttes guvlui mainna posiitiivvalaččat ovddidit ealáhusaid dáfus geafes riddo- ja vuotnaguovlluid.

Sámediggi lea duhtavaš go Guolástus- ja riddodepartemeanta lea álggahan ortnega evaluerema. Distrikta-bivdoearreortnet ferte leat nu ahte guolástusat ja unnit vuostáiváldinrusttegat sáhttet áykkástallat muddemiiguin, nu ahte fatnasiidda mat servet ortnegii sihkkarastojuvvo vuovdinvejolašvuohta. Guollearri mii juogaduvvo distriktabivdoearreortnega bokte ferte stuoriduvvot, ja ortnet ferte jotkojuvvot 2007s.

Fertejit dahkkojuvvot geatnegahtti vuovdinšiehtadusat maiguin dáhkiduvvo dat ahte báikkálaš guolle-resurssat mat váldojuvvojit, buktet dan aktivitehta maid unnit báikegottit sávvet.

Lasáhus maŋŋá njealját teakstaoasi:

Eiseválddit galget bidjat birasgáibádusa guollebiebmanealáhussii. Fertejit áshuvvot dustehusdoaimbajit movt bivdit guollebiebmanrusttegiin gárgidan guliid.

Boazodoallu

Maŋimuš teakstaoasis rievdaduvvo nubbi cealkka leat ná:

Sámediggi áigu dán ain čuovvolit.

Bargiidbellodaga sámediggejoavkku Vibeke Larsen, Sten Jønsson, Egil Olli, Magnhild Mathisen, Agnar Mikkelsen ja Helene Thomasen, Čielga Sámi Jiena Jánoš Trosten, Finnmarkolistu Kristin Harila ovddidit čuovvovaš evttohusa:

Evttohus 2

Sámi ovttasbargu

Lasáhus:

Sámediggi Norggas vuordá ahte Norgga ráđdehus váldá oktavuoda ráđdehusaiguin Ruoŋas ja Suomas dainna áigumušain ahte oazžut seammasturrosaš ekonomalaš rámmafievrriedemiid sámi parlamentáralaš ráđđái guoskevaš riikkaid stáhtabušehtain.

Evttohus 3

Konsultašuvnnat

Lasáhus:

Sámediggi lea vásihan ahte iešguđet departemeanttain leat iešguđet lágan prosedyrat movt dulkot stáhta konsultašuvdnageatnegasvuoda Sámedikkiin. Danne bivdá Sámediggi Norgga bealde ahte Ráđdehus ráhkada, ovttas sámedikkiin, oktasaš konsultašuvdnaprosedyraid mat gusket olles stáhtaapparáhtii maidda konsultašuvdnašiehtadus guoská.

Bargiidbellodaga sámediggejoavkku Vibeke Larsen, Sten Jønsson, Egil Olli, Magnhild Mathisen, Agnar Mikkelsen ja Helene Thomasen, Finnmarkolistu Kristin Harila ovddidit čuovvovaš evttohusa:

Evttohus 4

Lasáhus vuosttaš kapihttalii:

Álggahus

Višuvdna: *”Mánggabealát servodat bukkejuvvo sámi árvvuid, vuoddudeaddji olmmošvuoigatvuodaid ja riikkaidgaskasaš oktiigullelašvuoda ala.”*

Sámediggi lea sámi álbmoga áidna ovddasteaddji orgána Norggas. Nu leage Sámediggi guovddáš orgána ovddastit sámiid almmolaš nášuvnnalaš ja riikkaidgaskasaš oktavuodain gos lea sáhka eamiálbmotáššiin. Sámedikki rolla sámiid parlameantan, lea ahte ovddidit politihka mii lea ávkin sámi servodahkii.

Norgga stáhta lea juo dohkkehan sámiid Norgga eamiálbmogin ja seammás julggašta ahte eamiálbmogiid giela, kultuvrra ja servodateallima lea dárbu suodjalit. Go lea eamiálbmot, de leat sorjavaččat Norgga eiseválddiid politihkalaš dáhtus fuolahit ahte juste sámi giella ja servodateallin suodjaluvvo ja ovddiduvvo nugo lea dárbašlaš.

Boahnteáiggis leat stuorra hástalusat maiddá sámi servodagas. Dát hástalusat čovdojuvvojit buoremusat ovttaráidit ja oktasaš áddejumiin Sámedikki ja Norgga eiseválddiid gaska. Danne lea Sámediggái deatalaš ahte konsultašuvdnaortnegat heivehuvvojit buoremus vuogi mielde, nu ahte guđet guimmiid gutne- jahttimiin ja áddejumiin šaddá duohta áššeasálaš dalle go áššit mat gusket sámiide čielggaduvvojit, ja go Norgga eiseválddit dahket mearrádusaid.

Dásseárvu

Lasáhus kapihttala álgui:

Mihttomearri

Dásseárvu sámi servodagas..

Guovllulaš ovttasbargu

Njealját teakstaoasis vuosttaš cealkagis.sihkkojuvvo;

”ii galgga láivuduvvot” sadjái biddjojuvvo ”nannejuvvo”.

Sámi ovttasbargu

Lasáhus kapihttala álgui:

Mihttomearri

Sámi ovttasbargu riikkarájáid rastá.

Riikkaidgaskasaš ovttasbargu

Lasáhus kapihttala álgui:

Mihttomearri

Gozihit eamiálbmotdimenšuvnna nášuvnnalaš ja riikkaidgaskasaš Forumin.

Barentsovttasbargu

Lasáhus kapihttala álgui:

Mihttomearri

Sihkkarastit Barentsguovllu eamiálbmogiidda váikkuhanfámu servodatovdáneapmái iežas guovlluin ja báikegottiin.

EU

Lasáhus vuosttaš teakstaoassái:

Sámediggi konstatere ja lea duhtavaš go Eurohpa Uniovdna lea dohkkehan sámiid eamiálbmogin Eurohpas ja ahte vuoigatvuodát čatnasit sámiid gillii, kultuvrii ja ealáhusaide ja nu leat maiddá oassi uniovdna konstitušuvnnas.

Lasáhus maŋŋá nuppi teakstaoasi:

EU čadaha áigodagas 2007 – 2013 muhtun áššeasálašprográmmaid ovttas ránnjáriikkainisguin, maid searvvis lea Norga. Okta dákkár prográmma lea Interreg IV A Davvi. Norggas lea ovddasvástádus dán ja eará prográmmaid čadaheames main lea mearkkašupmi sámi álbmogiid iešguđet almmolaš oasis. Danne áigu Sámediggi aktiivvalaččat bargat dan badjelii vai prográmmat buoremus lági mielde šattašedje ávkin sámi

álbmogii. Sámediggi áigu maiddá dárkilit čuovvut ahte prográmmat šaddet báikkálaččat olamuddui ja vai prográmmain šaddet proševttat miehtá sámi guovllu.

Vuoigatvuodát

Lasáhus kapihttala álgui:

Mihttomearri

Iešmearrideapmi sámiid vuoigatvuodaid vuodul go lea álbmot ja eamiálbmot.

Boazodoallolága ođasmahttin

Lasáhus maŋimus teakstaoasi ovddabeallái:

Sámediggi háliida ahte boazodoalloláhka mearrida prosedyraid boazologu muddema oktavuodas. Earret eará ferte láhkatekstii biddjojuvvot mearrádus boazologu vuolit rájis ovdalgo ealut unniduvvojit.

Ceavzilis birashálddašeapmi

Lasáhus kapihttala álgui:

Mihttomearri

Sibbekarastit luonddivuodu sámi kultuvrii ja suodjalit sámi kulturmuittuid ja kulturbirrasa dainna lágiin ahte sámi identitehta ja kultuvra nannejuvvojit ja viidásetfievrriduvvojit.

Boraspiet

Olles kapihttala sadjái biddjojuvvo:

Maŋŋá go Stuorradiggi meannudii boraspirepolitihka 2004s, de leat boraspirelávdegottit ovttas eará hálddašemiin čadahišgoahtán ođđa boraspirepolitihka. Dál lea menddo árrat oaidnit movt dat mearriduvvon nállemihtidanlogut geavahusas doibmet guđege regiovnínas. Stuorradikki mihttomearit, earret eará unnit vuostálašvuodaid, buoret einnotahttivuodá, buoret elliidčalggu, vahágiid dagaheaddji elliid váldima jna. hárrái, leat iešalddis buorit vuolggasajit boahhteáiggi hálddašeapmái. Dattetge čájehit dat gieskat loahpahuovvon mihtideamit čielgasit ahte massimat ja vaháгат eai unno. Dat leat seamma ollu go ovdal, dahje stuorat. Guovllulaš hálddašeamis váilot ollu dárbblaš gaskaoamit maid dárbbášit doaimmaideaset čoavdimis.

Sámediggi oaivvilda ahte fertejit addojuvvot dárbblaš resurssat, ja guovllulaš bivdoserviin lámččojuvvot dilli nu ahte dat šaddet hálddašeami gaskaoapmin bivdolobiid čadaheames. Eanaš bivdolobiin dál ii leat leamaš ávki. Okta ovdamearka dasa lea dat go áiggi skábmamánu 20. b. 2006 rájes guovvamánu 15. b. 2007 rádjai leat oppa áiggi leamaš 2-3 lobálaš gumpebivdolobi Guovdageainnus, Kárášjogas ja Porsáŋggus Finnmárkkus, muhto liikká eai leat nagodan goddit ovttage gumppe. Berre maid álggahuvvot geahččalan-doaimma dainna lágiin ahte hálddašanoavdasvástádus earret eará getkkiin ja albasiin biddjojuvvo orohagaide dahje siiddaide, ja báikkálaš sávza- ja gáicadoalliid servviide.

Sámediggi konstatere ahte olles hálddašeapmi lea vuodđuduvvon čivgamiid duodašeapmái. Jos ii leat vejolaš oažžut vuogádaga ollislašžan, mii nagoda háhkat dárkilis geahčastaga boraspirenáliin, de gahččá čuohkkái olles hálddašeapmi, ja mearrádusat dahkkojuvvot boasttu vuodu alde. Sámediggi gáibida ahte Stáhta Luondubearráigeahčus ja Nášuvnalaš bearráigeahččaprográmmain fertejit leat buot dárbblaš resurssat čadahit dan barggu boahhteáiggi.

Kultuvra

Lasáhus kapihttala álgui:

Mihttomearri

Ovddidit sláddjás dáidda- ja kultureallima ja sibbekarastit sámi váikekubanfámu sámi kulturovddideapmái.

Media

Lasáhus nuppi teakstaoasi, vuosttaš cealkagii:

... ja dárogillií ...

Giella

Lasáhus kapihttala álgui:

Mihttomearri

Oidnosii buktit ja ovdánabttit sámegiela geavaheami.

Sámi giellaguovddážat

Lasáhus kapihttala álgui:

Mihttomearri

Sámi giellaguovddážat galget leat sámegiela arenat ja váikekuhit dan abte sámegiella geavahuvo ja ovddiduvvo dan doaimmaguovllus.

Mánát ja nuorat

Lasáhus kapihttala álgui:

Mihttomearri

Ollislaš ja ovttárvošaš bajásšaddanbiras sámi mánáide ja nuoraide.

Mánáidgárddit

Lasáhus kapihttala álgui:

Mihttomearri

Sámi mánáide galgá sihkkarastojuvvot mánáidgárdefálaldat mii vuodduduvvo sámi gillii ja kultuvrii nannen dibte sin identitehra, giela ja kultuvrra.

Lasáhus maŋimus teakstaoasi maŋimus cealkkan:

Olggobealde sámegiela hálddašanguovllu lea deatalaš addit fálaldaga sámi fáttáid birra mánáidgárddiin, maddái dáža mánáide.

Máhttolokten - Sámi

Lasáhus kapihttala álgui:

Mihttomearri

Oahpahas buoret gelbbolašvuohta ja buoret dássi Máhttoloktema ja mánáidgárdeloktema čanastusaide dárivistettiin.

Vuodđoskuvla ja joatkkaoahpahas

Lasáhus kapihttala álgui:

Mihttomearri

Sámi oahpponeavvuin galgá leat dat deatalaš doaimma abte sámi oahppit vuodđoskuvllain ja joatkkaskuvllain ožžot oahpahasu gustovaš lágaide ja oahppoplánaide dárivistettiin.

Alit oahppu ja dutkan

Lasáhus kapihttala álgui:

Mihttomearri

Duobta máhttolokten sámiide sámi dutkanáingiruššamiid nannema bokte.

Ealáhusat

Lasáhus kapihttala álgui:

Mihttomearri

Nana ja ealli sámi servodagat main leat bissovaš ássan ja mánggabealálaš ealáhusat, kultuvra ja servodateallin.

Duodji

Lasáhus kapihttala álgui:

Mihttomearri

Duoji ovddideapmi eanet ealáhussan.

Lasáhus, nubbi cealkka:

Ferte ovddiduvvot ovttasbargu Sámedikki ja sámi joatkkaskuvlla gaskka nu ahte lea vejolaš fállat ollesárvošaš fitnoteoriija duodjefitnoohppiide.

Eanadoallu

Lasáhus kapihttala álgui:

Mihttomearri

Bisubit dálá barggolašvuoda ja doallostruktuvrra.

Maŋimuš teakstaoasis sihkkojuvvo maŋimuš cealkka: *Dien oktavuodas lea Sámediggi buktán jurdaga ahte ásbuvvošii eamiálbmotávádat earret eará sibbekarastit nannoseabbo báikkálaš luondduresurssaid ráddenrievtti.*

Mariidnaresurssat

Lasáhus kapihttala álgui:

Mihttomearri

Bisubit ja ovddidit guolástusa deatalaš ávnnaslaš vuoddun ássamii ja barggolašvubtii sámi riddo- ja vuotnaguovlluin.

Boazodoallu

Lasáhus kapihttala álgui:

Mihttomearri

Ekologalaččat, ekonomalaččat ja kultuvrralaččat ceavzilis boazodoallu.

Dearvvašvuolta ja sosiála

Lasáhus kapihttala álgui:

Mihttomearri

Ollislaš ja ovttáarvosat dearvvašvuoda- ja sosiálafálaldat sámi álbmogii, nugo álbmogis muđui leat.

Bargiidbellodaga sámediggejoavkku Vibeke Larsen, Sten Jønsson, Egil Olli, Magnhild Mathisen, Agnar Mikkelsen ja Helene Thomassen, Čielga Sámi Jiena Jánoš Trosten ovddidit čuovvovaš evttohusa:

Evttohus 5

Olju ja gássa

Lasáhus:

Sámediggi oaidná ahte petroleumadoaimma Barentsábis čadahuvvo sámiid historjjálaš mearraguovllus. Danne čuoččuha Sámediggi vuoigatvuodaid oažžut njuolga vuoittu Barentsábi petroleumadoaimmas dainna lágiin ahte stáhta ásaha eamiálbmotpetroleumafaandda infrastruktuorra huksemii árbevirolaš sámi guovlluin.

Lávdegotti evttohus muđui

Lávdegottis eai leat muđui mearkkašumit eai ge evttohusat áššái ja rávvet Sámedikki mearridit čuovvovačča:

Sámediggi doarju muđui Sámediggeráđi mearrádusevttohusa

Plána- ja finánsalávdegotti odđa árvalus – 28.02.2007

Mearkkašumit

Sámi báikenamat

Lávdegoddi, NSR:aovttasbargojoavkku lahtut Roger Pedersen, Ann-Mari Thomassen, Kirsti Guvsám, Per-Bjørn Lakselvenes, Gunn-Britt Retter, Terje Tretnes, Bargiidbellodaga sámediggejoavkku lahtut Vibeke Larsen, Sten Jønsson, Egil Olli, Magnhild Mathisen, Agnar Mikkelsen ja Helene Thomassen; Čielga Sámi Jiena Jánoš Trosten ja Finnmárgolistu Toril Bakken fuomášahttit ahte dat illudahtta go sámi báikenamaid geavaheapmi lea lassáneamen. Sámi báikenamat leat kulturmuittut, ja duođaštit sámi historjjá ja leahkima. Sámegillii galben lea deatalaš go dat buktá oidnosii

sámegiela, ja vai sámevuohta šaddá lunddolaš oassi servodagas. Mánát geain ii leat sámii duogáš hárvánit sámii sátnegovaide go sii besset daid oaidnit beaivválaččat galbbain. Lávdegoddi lea bidjan merkii digašallama dan ektui ahte oahppat sámii alfabehta vuodđoskuvllas, ja vásiha ahte ohppit orrot eanet čájeheamen beroštumi ja leamen posiitiivvalaččat oahppat eanet sámiiid ja sámii diliid birra.

Lávdegoddi sávvá ahte bargu báikenammaarkiivvain boahká johtui ja sávvá ahte eanet gielddat geavahišgohtet sámii báikenamaid 1990 mannosáš Báikenammaláhkii dávístettiin.

Lávdegoddi fuomášahtá maiddá ahte giellahálldašanguovllu viiddideapmi buktá stuorát ekonomalaš hástalusaid Sámediggái. Lávdegoddi oaivvilda danne ahte giellahálldašanguovllu viiddideapmi ferte leat progressiiva ja fertejit boahit eanet ekonomalaš rámmat Norgga eiseválddiin dán ulbmili.

Lávdegoddi lea duhtavaš Sámedikki ovdánemiin. Jahkediedáhus duodašta dan bures. Lávdegoddi fuomášahtá dattetge ahte jahkediedáhusa ja dasa gullevaš áššebáhpiriid sáhtá ovddidit vel eanet. Diedáhusas berre lea čilgehus mihttomeriid ja bohtosiid birra doaibmajagis. Dasto berre diedáhusas leat plánat odđa doaibmajagis birra, vuosttaš vuorus jagi perspektiivvain, ja mánggajagi plánat gokko nu lea lunddolaš.

Lávdegoddi oaidná ahte rájárastá ovttasbarggus sámii parlamentáralaš ráđis leat stuorra hástalusat, go sámedikkiin leat nu sierralágan ekonomalaš rámmat. Dát váldojuvvui ovdan oktasaščoahkkimis sámedikkiid presideantaid ja sámeministariid gaska 2006s, ja fertejit čuovvovuvot viidáset.

Lávdegoddi lea oaidnán ahte iešguđet departemeanttain lea sierralágan geavahus konsultašuvdna-šiehtadusa ektui, ja bivdá ráđdehusa oktiortnet dan ja dulkot ovttaláhkai.

Lávdegoddi unnitlohku, Finnmárkku Toril Bakken fuomášahtá ahte Finnmárkku gustogoddi 01.01.2006 rájes, ja lea erenoamáš norgalaš oktavuodas. Dasto oaidnit dál juo ahte lágas leat ollu hástalusat Finnmárkkuopmodahkii. Ovdamearkka dihtii ii leat lága bokte mearriduvvon ahte ásahtit oktasaččat válljejuvvon lávdegoddi fylkkadikki ja sámedikki váste, ja finnmárkkuopmodagas ii leat ovttagaslaš eaiggát man ektui doaibmat. Dasa lassin addá láhka vejolašvuoda lonuhit stivrajodiheaddji juohke nuppi jagi, jos earáláhkai eai šatta soabat. Dát buktá dakkár hástalusaid mat eará fitnodagain eai leat, ja Finnmárkkuopmodagas sáhtá šaddat veaháš váttis guhkesáiggi strategalaš barggu ektui..

Lea maid eahperievtalaš go Sámediggi ollislaččat, mas eanetlohku áirasiin ássat olggobealde Finnmárkku, vállje 3 lahttu Finnmárkkuopmodaga stivrii. Dát vuoigatvuohta galggašii doalahuvvot Finnmárkku álbmogii, nugo daddjojuvvo lága áigumušas.

Evttohus

NSR: ovttasbargojoavkku lahtut Roger Pedersen, Ann-Mari Thomassen, Kirsti Guvsám, Per-Bjørn Lakselvnnes, Gunn-Britt Retter, Terje Tretnes, Bargiidbelldoaga sámediggejoavkku lahtut Vibeke Larsen, Sten Jønsson, Egil Olli, Magnhild Mathisen, Agnar Mikkelsen ja Helene Thomassen, Finnmárkku Toril Bakken, Čielga Sámi Jiena Jánoš Trosten
Ovddidit čuovvovaš evttohusa:

Evttohus 1

Guovllulaš ovttasbargu:

Lasihuvvo sátni ”ovddidanvejolašvuodát” vuosttaš teakstaosi vuosttaš cealkagii, mii gullo ná: Sámedikki guovllupolitihka bajimus mihttomearri lea doalahit ássanminstara váldodovdomearkkaid ja sihkkarastit ovddidanvejolašvuodaid ja dássásaš eallineavttuid sámii álbmogii.

Davviguovllut

Lasáhus goalmát teakstaossái:

Norgga ovdagoddi Árktaš ráđis ferte geavahuvvot gaskaoapmin oažžut eará riikkaid guorrasit riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaide.

Lasáhus maŋŋá nubbin maŋimus teakstaoasi:

Ferte áshuvvot šiehtadus davviriikkaid gaska ahte oktasaččat ruhtadit eamiálbmotbarggu Barentsguovllus.

ON

Ođđa vuolitbajilcála, nubbi teakstaoassi: Biologalaš šláddjivuođa konvenšuvdna.

Lasáhus maŋŋá guđát teakstaoasi:

Sámediggi lea fuolas das go Ovtastuvvan Našuvnnat maŋŋá 20 jagi barggu máilmeviidosas julggaštusain eamiálbmotvuoigatvuodaid hárrái ii vel leat soahpan teavstta mii ilbmadivččii máilmeviidosas unnimusstandárddaid eamiálbmot vuoigatvuodaide.

Vuoigatvuodát

Lasáhus:

Sámediggi áigu vuoruhit barggu ahte sámi vuoigatvuodaproseassain mat leat jodus sihkarastojuvvojit johtilit dakkár konklusuvnnat ja čovdosat mat dávistit historjjálaš sámi vuoigatvuodaide ja álbmotriektái. Loahpalaš konklusuvnnat ja mearrádusat eai galgga dahkkojuvvot ovdalgo sámit leat guorrasan daidda.

Rievdadus maŋimus teakstaoasis:

Bargojoavku áigu buktit evttohusas njukčamánu 2007.

Ceavzilis birashálddašeapmi

Rievdadus vuosttaš teakstaoasi goalmát cealkagis, nu ahte šaddá ná:

Dát lea deatalaš danne go sámi kultuvrras lea lagaš oktavuoha lundui, ja biras- ja dálkkádatrievdamat čuhcet ovddimuččat eamiálbmogiid. Danne go riikkaidgaskasaš biraskonvenšuvnnaid ferte geahčadit oktan eamiálbmotvuoigatvuodaiguin.

Kulturviesut

Lasihuvvo ”ja nannemii” vuosttaš teakstaoasi vuosttaš cealkaga nuppi oassái, nu ahte šaddá ná:

... ja dat leat deaivvadanbáikkat main lea stuorra mearkkašupmi sámi giela ja kultuvrra suodjaleapmái ja nannemii.

Festiválat

Lasihuvvo ”...ja filmmaid” nuppi cealkagii, mii šaddá leat ná:

”...ja dat leat sámi musihka, dáidaga, kultuvrra ja filmmaid gaskkustanarenat.”

Sámi giellaguovddážat

Vuosttaš cealkaga rievdadeapmi, leat ná:

Sámi giellaguovddážat leat deatalaš arenat ja dat dahket buori barggu sámegeiela ovdánahttimiin ja suodjalemiin. Sámediggi sávvá ahte áshuvvojit eanet giellaguovddážat, ja ahte dálá giellaguovddážat viidásetovddiduvvojit.

Mánát ja nuorat

Ođđa teakstaoassi:

Sámediggi šálloša go ii Sámediggi eaige earáge sámi áshusat lean gulaskuddanáshussan Mánáid Viesu ásaheami oktavuodas. Sámediggi vuordá ahte ráđdehus čuovvola dán viidáset barggus ja goziha sámi mánáid beroštumiid.

Oahpahus

Sániid ”doaimmat bures” sadjái biddjo okta dain deataleamos arenain , nu ahte maŋimus oassi cealkagis šaddá leat ná: ..., de ferte skuvla leat okta dain deataleamos arenain.

Sámi sisdoallu dábálaš oahppoplánain Máhttloktema Oahppoplánabuktosis
Bajisčállagis biddjojuvvo sámi ”dábálaš” sadjái ”nášuvnnalaš”, nu ahte bajilčála šaddá leat ná:
Sámi sisdoallu nášuvnnalaš oahppoplánain Máhttloktema Oahppoplánabuktosis

Ealáhusat

Lasáhus maŋimuš teakstaoasi maŋŋá:

Sámi ovddidanfoandda geográfalaš doaibmaguovlu viiddiduvvui dalle go SOF njuolggadusat maŋimuččat leat rievdaduvvon. Danne oaidná Sámediggi ahte ruđaid lea dárbu lasihit mealgat eanet Sámi ovddidanfondii.

Eanadoallu

Ođđa vuosttaš cealkka:

Sámediggi lea fuolastuvvan go ollu oapmedoalut beahttibuvvojit, erenoamážit sámi guovlluin..

Čuovvovaš cealkka sihkkojuvvo:

Dan geažil šaddá earret eará hálbbit hukset ja oktasašdoaluid lahtuin lea vejolašvuohta oažžut eanet friijaáiggi ja álkibut luopmosadjásačča.

Ođđa cealkka: *Vaikko tendeansa lea ahte eambogat álggahit oktasašdoaluid, de árvoštallá Sámediggi beivego oktadoallu dattetge buoremusat sámi guovlluide.*

Ođđa maŋimuš cealkka

Muđui lea Sámediggi mearridan ahte ráhkaduvvo sierra eanadoalldiedáhus, ja áigumuššan lea ahte dat meannuduvvo 2007 dievasčoahkkimis.

Ealli mearraresurssat

Lasáhus maŋŋá goalmát teakstaoasi:

Sámedikki mielas lea buorre go distriktabivdoearreortnet váldojuvvui atnui dorsebivddus 2006, mii lea nannen ealáhusaid dáfus geafes guovlluin guliid vuovdima. Distriktabivdoearreortnet guolástusain lea okta lávki rivttes guvlui mainna positiivvalaččat ovddidit ealáhusaid dáfus geafes riddo- ja vuotnaguovlluidd.

Sámediggi lea duhtavaš go Guolástus- ja riddodepartemeanta lea álggahan ortnega evaluerema. Distrikta-bivdoearreortnet ferte leat nu ahte guolástusat ja unnit vuostáiváldinrusttegat sáhttet ávkástallat muddemiiguin, nu ahte fatnasiidda mat servet ortnegii sihkkarastojuvvo vuovdinvejolašvuohta. Guolleearri mii juogaduvvo distriktabivdoearreortnega bokte ferte stuoriduvvot, ja ortnet ferte jotkojuvvot 2007s.

Fertejit dahkkojuvvot geatnegahtti vuovdinšiehtadusat maiguin dáhkiduvvo dat ahte báikkálaš guolle-resurssat mat váldojuvvojit, buktet dan aktivitehta maid unnit báikegottit sávvat.

Lasáhus maŋŋá njealját teakstaoasi:

Eiseválddit galget bidjat birasgáibádusa guollebiebmanealáhussii. Fertejit áshuvvot dustehusdoaimbijut movt bivdit guollebiebmanrusttegiin gárgidan guliid.

Boazodoallu

Maŋimuš teakstaoasis rievdaduvvo nubbi cealkka leat ná:

Sámediggi áigu dán ain čuovvolit.

Boraspiret

Čuovvovaš árvalusa sadjái:

Maŋŋá go Stuorradiggi meannudii boraspirepolitihka 2004s, de leat boraspirelávdegottit ovttas eará hálddašemiin čadahišgoahtán ođđa boraspirepolitihka. Dál lea menddo árrat oaidnit movt dat mearriduvvon nállemihtidanlogut geavahas doibmet guđege regiovnnas. Stuorradikki mihttomearit, earret eará unnit vuostálašvuođaid, buoret einnostahttivuođa, buoret elliidčálgu, vahágiid dagaheaddji elliid váldima

jna. hárrái, leat iešalddis buorit vuolggasajit boahhteáiggi hálldašeapmái. Dattetge čájehit dat gieskat loahpahuvvon mihtideamit čielgasit ahte massimat ja vaháгат eai unno. Dat leat seamma ollu go ovdal, dahje stuorát.

Guovllulaš hálldašeamis váilot ollu dárbblaš gaskaoamit maid dárbbášit doaimmaideaset čoavdimis. Boazodoalus leat stuorra erohusat elliid logu maid ovddas lea ohccojuvvon buhtadus maid boraspiret leat goddán ja elliid logu gaskka maid ovddas duodai máksojuvvo buhtadus. Dát boahotá earret eará das go fylkkamánni buhtadusmihtideamis deattuha duodaštuvvon vahágiid, ja dávjá lea váttis duodaštit ahte boraspiret leat goddán elliid. Dat guoská erenoamážit boazodollui, go eallit leat olgun birra jagi. Finmárkkus lei duodaštuvvon boazovahát 0,9% dieđihuvvon vahágiin, ja dušše 13% dieđihuvvon boazovahágiin buhtaduvvui. Davvi-Trøndelágas lei duodaštuvvon boazovahát 3,1% ohccojuvvon vahágiin, ja 62% dieđihuvvon boazovahágis buhtaduvvui. Hástalussan lea buoridit duodaštanvuodu ja gávdnat ortnegiid maid lea vejolaš geavahit almmá ahte bohciidit diekkáraš erohusat.

Sámediggi oaivvilda ahte fertejit addojuvot dárbblaš resurssat, ja guovllulaš bivdoserviin láchččojuvvot dilli nu ahte dat šaddet hálldašeami gaskaoapmin bivdolobiid čađaheames. Eanaš bivdolobiin dál ii leat leamaš ávki. Okta ovdamearka dasa lea dat go áiggi skábmamánu 20. b. 2006 rájes guovvamánu 15. b. 2007 rádjai leat oppa áiggi leamaš 2-3 lobálaš gumpebivdolobi Guovdageainnus, Kárášjogas ja Porsággus Finmárkkus, muhto liikká eai leat nagodan goddit ovttage gumpe. Berre maid álggahuvvot geahččalan-doaibma dainna lágiin ahte hálldašanoavdasvástádus earret eará getkkiin ja albasiin biddjojuvvo orohagaide dahje siiddaide, ja báikkálaš sávza- ja gáicadoalliid servviide.

Sámediggi konstatere ahte olles hálldašeapmi lea vuodđuduvvon čivgamiid duodašteapmái. Jos ii leat vejolaš oažžut vuogádaga ollislažžan, mii nagoda háhkat dárkilis geahčastaga boraspirenáliin, de gahččá čuohkkái olles hálldašeapmi, ja mearráduosat dahkkojuvvojit boasttu vuodu alde. Sámediggi gáibida ahte Stáhta Luondubearráigeahčus ja Nášuvnnalaš bearráigeahččaprográmmain fertejit leat buot dárbblaš resurssat čađahit dan barggu boahhteáiggis.

Sámediggi ferte oažžut duohta váikkuhanfámu bajimuš dási boraspirepolitihkkii sámi guovlluin. Nugo ortnet lea dál, de dat ii dávis stáhta geatnegasvuodaide ráđđádallat eamiálbmogiiguin áššiin mat gusket sidjiide, geahča ILO-konvenšuvvna 169 eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid hárrái iešmearrideaddji riikkain, uige dat dávis konsultašuvdnašiehtadussii.

Olju ja gássa

Lasáhus:

Sámediggi oaidná ahte petroleumadoaibma lagaš mearraguovlluin davvin čađahuvvo sámiid historjjálaš mearraguovlluin. Danne čuoččuha Sámediggi vuoigatvuodaide dán doaimmas. Sámediggi áigu bargat dan badjelii ahte ásahuvvo sierra eamiálbmotfoanda mii ruhtaduvvo eamiálbmotguovvluid minearála- ja petroleumadoaimmain.

Lávdegotti árvalus muđui:

Lávdegottis eai leat muđui mearkkašumit dahje evttohusat ássái ja bivdá Sámedikki mearridit čuovvovačča: Muđui doarju Sámediggi Sámediggeráđi árvalan evttohusa.

III Jienasteapmi

43 árisis ledje 35 čoahkis. Jienasteapmi čađahuvvui čuovvovaš vuoru mielde:

Čoahkkinjođihangotti evttohus:

Sámediggi dohkkeha ahte árvalus divvojuvvo ja ovddiduvvo ovdal dii 16.00, ja ahte jienasteapmi áššis maŋiduvvo maŋit ididii, 01.03.07.

- Čoahkkinjođihangotti evttohus mearriduvvui ovttajienalaččat.

43 árisis ledje 34 čoahkis. Jienasteapmi čađahuvvui čuovvovaš vuoru mielde:

- Plána- ja finánsalávdegotti evttohus 1 mearriduvvui 33 jienain 1 jiena vuostá.
- Plána- ja finánsalávdegotti árvalus muđui, mearriduvvui ovttajienalaččat.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkvuorrolistu ja replihkat

| | Sáhkvuorru | Replihkka |
|----|---|-----------------------|
| | Anders Urheim, čeahkkinortnegii | Josef Vedhugnes |
| 1 | Kirsti Guvsám, áššejođiheaddji | |
| 2 | Sten Erling Jønsson, skyggesaksordfører | |
| 3 | Jánoš Trosten | Sten Erling Jønsson |
| | | Gunn-Britt Retter |
| | | Klemet Erland Hætta |
| | Jánoš Trosten | |
| 4 | Gunn-Britt Retter | Sten Erling Jønsson |
| | Gunn-Britt Retter | |
| 5 | Vibeke Larsen | Kirsten Appfjell-Eira |
| | | Jarle Jonassen |
| | | Gunn-Britt Retter |
| | Vibeke Larsen | |
| 6 | Olaf Eliassen | Anders Urheim |
| | | Terje Tretnes |
| | | Jánoš Trosten |
| | Olaf Eliassen | |
| 7 | Ann-Mari Thomassen | Magnhild Mathisen |
| | | Olaf Eliassen |
| | Ann-Mari Thomassen | |
| 8 | Egil Olli | Olaf Eliassen |
| | | Jánoš Trosten |
| | | Terje Tretnes |
| | Egil Olli | |
| 9 | Jarle Jonassen | |
| 10 | Magnhild Mathisen | |
| | Johan Mikkel Sara | |
| | Kirsti Guvsám, čeahkkinortnegii | |
| | Sten Erling Jønsson, čeahkkinortnegii | |
| | Jánoš Trosten, čeahkkinortnegii | |
| | Roger Pedersen, čeahkkinortnegii | |
| 11 | Synnøve Solbakken-Härkönen | |
| 12 | Helene Thomassen | |
| | Johan Mikkel Sara | |
| 13 | Tor Mikalsen | |
| 14 | Anders Urheim | |
| 15 | Aili Keskitalo | |
| | Anders Urheim, čeahkkinortnegii | |

| | | |
|----|--------------------------------------|--|
| | Roger Pedersen, čoahkkinnortnegii | |
| | Egil Olli, čoahkkinnortnegii | |
| | Anders Urheim, čoahkkinnortnegii | |
| 16 | Sten Erling Jønsson | |
| 17 | Terje Tretnes | |
| 18 | Klemet Erland Hætta | |
| 19 | Anders Urheim | |
| 20 | Johan Mikkel Sara | |
| 21 | Toril Bakken | |
| 22 | Aili Keskitalo | |
| | Jánoš Trosten, čoahkkinnortnegii | |
| | Vibeke Larsen, čoahkkinnortnegii | |
| | Anders Urheim, čoahkkinnortnegii | |
| 23 | Kirsti Guvsám, áššejođiheddji | |
| | Anders Urheim, čoahkkinnortnegii | |
| | Toril Bakken, čoahkkinnortnegii | |

VI Sámedikki mearrádus

Sámediggi

Sámediggi lea sámiid álbmotválljen orgána Norggas ja dasa välljejit sámít sámiid. Sámedikkis lea dál vidát válgááigodat. Dán áigodagas leat Sámedikkis ovttá mađe nissonolbmot ja almmáiolbmot. Sámi parlameantan galgá Sámediggi bargat oktasaš sámi identitehta suodjalemiin ja ovddidit ja hukset sámi servodaga.

Sámi álbmogii alccesis galgá addot vuoigatvuohta ja vejolašvuohta lámhit eavttuid ja meroštallat boahhteáiggi dárbbuid. Dát mearkkaša dan ahte stáhta Norga ollásit dohkkeha sámiid vuoddo iešmearridanvuoigatvuođa álbmogin ja eamiálbmogin Norggas.

Norgga stáhta lea vuodduvuvon guovtti álbmoga eatnamiidda, sápmelaččaid ja norgalaččaid. Dát bidjá sámi álbmoga erenoamáš dillái Norgga eamiálbmogin. Min vuoigatvuođat go leat sápmelaččat, álbmot ja eamiálbmot mas lea sierra kultuvra, leat min bajimus dási politihka ja min višuvnna guoddit sámi servodaga dáfus.

Dásseárvu

Sámediggi lea 2006s bargan aktiivvalaččat dásseárvvuin. Sámediggeráđđi ovddidii guovvamánus 2006 dásseárvopolitihkalaš čilgehusa Sámediggái. Čilgehusas biddjojede guovddáži muhtun ángiruššansuorggit dásseárvvu siskobealde. Dat ledje earret eará suorggit nugo válgavuođastus, dárbu dutkat ja ráhkadit statistihkaid, nissonolbmuid searvadahttin resursahálddašeamis, iešmearridanvuoigatvuohta maiddái iežas goruda badjel, veahkaválde- ja veardahkoproblematihka, ealáhusovddideapmi ja sohka-bealit.

Sámediggi lea bargan aktiivvalaččat gulahallama buoridemiin sámi organisašuvnnaiguin ja lea doallan čoahkkimiid guvttiin nissonorganisašuvnnain ja dievdoserviin Dievddut. Čoahkkimiid ulbmilin lea leamaš oázžut árvalusaid organisašuvnnain hástalusaid mat leat dásseárvvu siskobealde ja ovttas gávnnahit prošeavttaid mat sáhtásedje ovdánahttit dásseárvvu sámi servodagas.

Sámediggi lea 2006s šiehttan ovttasbarggu Sámi NissonForumiin go guoská davviriikkalaš sámi dásseárvokonferánssa čadaheapmái. Konferánssa dolo cuoŋománus 2007. Stivrenjoavkkus leat Sámi NissonForuma, Sáráhká, Dievddut searvvi, Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lánveggotti ja Sámedikki ovddasteaddjit. Sámediggi lea maid dán oktavuodas ovttasbargamin Mánáid- ja dásseárvu-

departemeanttain vai ráhkaduvvošii strategiijadokumeantta konferánsii. Danne vai buorebut sihkkarastojuvvošii konferánsa čuovvoleapmi.

Sámediggi lea 2006s álggahan barggu heivehit dásseárvvu áššemeannudeamis. Guokte seminára leat dollon fáttá birra.

Ovttasbargu

Sámedikki guovdilis bargun lea ovddidit eamiálbmotáššiid sihke nášuvnnalaččat ja riikkaidgaskasaččat. Aktiivvalaš ovttasbarggu bokte báikkálaččat, guovllulaččat ja riikkaidgaskasaččat sáhtta Sámediggi leat mielde váikkuheamen ahte eamiálbmotdimenšuvdna gozihuvvošii.

Báikkálaš dásis lágida Sámediggi juohke jagi gielldakonferánsa. Fáddán 2006 konferánsas gielddaiguin ja fylkkagielddaiguin lei dat dieđihuvvon hálddašanođastus. Dán konferánsas ledje guovddáš áššin dat vejolaš váikkuhusat mat ođastusas sáhttet šaddat Sámediggái ja sámi guovlluid fylkkagielddaide ja gielddaide. Jos šaddet ođđa ja stuorra regiovnnat, de lea das dehálaš oktiiveivendoaibma gielddaid, stáhta ja ealáhusaid dáfus. Dát eaktuda ahte sihke váldi, gelbbolašvuohta ja váikkuhangaskaoamit addojit geavahussii čoavdit daid suorgedoaimmaid mat galget sirdojuvvot.

Guovllulaš ovttasbargu

Sámedikki guovllupolitihka bajimus mihttomearri lea doalahit ássanminstara váldodovdomearkkaid ja sihkkarastit ovddidanvejolašvuođaid ja dásásaš eallineavttuid sámi álbmogii. Go dán mihttomeari galgá juksat, de lea dárbu ahte gávdnojit stabiila ja einnostahtti rámmaeavttut sámi guovlluin. Ovttasbargošiehtadusat fylkkagielddaiguin leat gaskaoapmin sihkkarastit eanet stabiila ja einnostahtti rámmaeavttuid. 2006s lea Sámediggi bargan daid ovttasbargošiehtadusaid čuovvolemiin maid Sámediggi lea dahkan ovdal go jahki álggii. Dasto lea bargu gárvvistit ovttasbargošiehtadusa Nordlándda fylkkagielddain leamaš guovddážis. Dát siehtadus mearriduvvui Sámedikkis čakčamánu 2006 ja Nordlándda fylkkadikkis golggotmánus 2006. Buot fylkkagielddaiguin leat dollojuvnon čuovvolančoahkkimat 2006s ja oktalaččat bargojuvvo buot siehtadusaid čuovvolemiin. Ovttasbargu Sámedikki ja fylkkagielddaid gaska lea dađistaga ovddiduvvon ja Sámedikki oainnu mielde lea dat ovttasbargu hui deatalaš. Sámediggi lei 2006s ráddjen sierra ruđaid daid proševttaid čuovvoleapmái mat čatnasit ovttasbargošiehtadusaide.

Ovddidanprográmma sámiid diliid birra joatkaskuvllain, lea okta áŋgiruššansuorgi mas Sámedikkis leat buorit vásihusat. Prošeakta ”Sámi kulturmáhtolašvuohta Romssa joatkaskuvllain” lea ovttasbargoprošeakta Sámedikki ja Romssa fylkkagieldda gaska. Prošeakta ruhtaduvvui ovttasbargošiehtadusaid ruđaiguin ja loahpahuuvvui guovvamánus 2006. Prošeakta lea buvttihan dan ahte eanet joatkaskuvllat Romssas barget máhtolašvuođa vuodul sámi ávdnasiiguin. Sámediggi attii golggotmánus 2006 ruđaid dakkár proševttaid joatkimii main maiddái fidnofágalaš skuvllat leat ulbmiljoavku.

Ráđdehus lea 2006s bargan stuorradiggedieđáhusain ođđa regiovnnaid doaimmaid birra, ja dat ovddiduvvui juovlamánus 2006. Sámediggeráđdi lea hálddašanođastusa oktavuodas leamaš mielde proseassas ráđdehusain hálddašanođastusa sisdoalu birra. Sámediggi meannudii prinsihpalaš vuoduin hálddašanođastusa dievasčoahkkimis čakčamánu ja dan ovddabealde dollui miniseminára Sámedikki áirasiidda hálddašanođastusa birra. Mearráduš biddjui vuodđun vuosttaš konsultašuvnnain gielldaministariin golggotmánus.

Sámediggi lea ádden nu ahte áššeasálaččaid gaska lea ovttaoaivilvuohta das ahte Sámedikki sajádat ii galgga láivuduvvot. Dat galgá sihkkarastojuvvot lága bokte dahje gonagaslaš resolušuvnna rievdadusa bokte vai dat váldi mii Sámedikkis dál lea konsultašuvdnašiehtadusa bokte guoská maid regiovnaide. Go konkrehta doaibmasirdinevttohusat leat ovddiduvvon, de galget čađahuuvvot duohta konsultašuvnnat. Dasto galget sihke regiovnnat ja Sámediggi doaibmasirdimiin oažžut ollislaš buhtadusa doaimmaid ovddas maid váldet badjelasaset. Sámediggi vuordá ahte Stuurradiggi barggu čuovvoleamis hálddašanođastusain váldá vuhtii daid mearkkašumiid mat ovdanbohtet bajábealde.

Sámediggi oaivvilda ahte konsultašuvdnaprošedyrat eai leat čuvvojuvvon proseassas nugo lea čállon stuorradiggediedáhusas. Danne go eavttut ollislaš diehtujuohkima ja prinsihpaid hárrái ahte áššeosálaččat konsultašuvnnain galget ráhčat dan badjelii ahte boahit ovttaoavili, eai leat čuvvojuvvon. Sámediggi ii leat duodas ožžon dieđuid áššiid sisdoalus ii ge leat ožžon vástádusa buot daid árvalusaide maid Sámediggi lea addán stáhtaráddái.

Sámi ovttasbargu

Sápmelaččaide, njealji riikka álbmogin, lea ovttasbargu riikarájiid rastá deatalaš. Sámi parlamentáralaš ráđđi (SPR) lea deatalaš gaskaoapmin ovddideamis Suoma, Ruoŋa ja Norgga sámedikkiid ovttaoaimbama dakkár áššiin mat gusket sápmelaččaide mángga stáhtas dahje sápmelaččaide oktan álbmogin. Ruošša beale sápmelaččat leat bistevas oassálastin. Sámi parlamentáralaš ráđđi lea deatalaš orgánan davviriikkalaš ovttasbargus, ja das lea deatalaš oaimbma riikkaidgaskasaččat. Jagis 2006 lea Suoma beale Sámedikkis leamaš presideantadoaimbma, ja nu maiddái čállingoddedoaimbma. 2007 guovvamánus váldá Norgga beale sámediggepresideanta badjelassas presideantadoaimma. Norgga beale Sámedikkis lea dalle čállingoddedoaimbma.

Sámi parlamentáralaš ráđđi lea jagis 2006 earret eará bargan Davviriikkalaš sámekonvenšuvnnain, dásseárvvuin sohkaelid gaska, ONa eamiálbmotjulggaštusain, ja maiddái nannemin ovttasbarggu EUin.

Davviriikkalaš sámekonvenšuvdna

Davviriikkalaš sámekonvenšuvdna evttohus geigejuvvui sámeministariidda ja sámediggepresideanttaide golgotmánus 2005. Dan rájes lea evttohus seamma áiggi leamaš gulaskuddamis sihke Suomas, Norggas ja Ruotas. Gulaskuddancealkámušaid čeahkkáigeassu ovddiduvvui Davviriikkaid ámmátolbmoorgánii čakčamánu 2006. Sámediggi lea meannudan ášši ja dohkkehan áššedovdijoavkku evttohusa. Sámeministarat ja sámediggepresideanttat leat dovddahan ovttamielalašvuoda das ahte joatkit Davviriikkalaš sámekonvenšuvdna barggu, álggos vuos gulaskuddančuovvolemiin nášuvnnalaččat ja vejolaš váikkuhussuokkardemiiguin. Lotnolas raporterren, dieđuid lonohallan ja oktiordnen dáhpáhuvvá sámeáššiid davviriikkalaš ovttasbarggu rámmaid siskobealde. Ministariid ja presideanttaid áigumuš lea ahte riikkat boahhte oktasaš čeahkkimii 2007 čavčča leat čielggadan oainnuideaset.

Konvenšuvdna lea vuodđogaskaoapmi mii dohkkeha sápmelaččaid oktan álbmogin ja sápmelaččaid ovttaoaimbama vuogitvuodaid, Davviriikkaid rájiid rastá. Danne lea deatalaš ahte buot golbma stáhta Norga, Ruoŋa ja Suopma ratifiserejit konvenšuvdna, ja ahte dat dán láhkai leat mielde sihkkarastimin sápmelaččaide positiivva servodatovdáneami, mas birgenláhki suodjaluvvo ja mas iešmearrideampmi iežas ovdáneamis dohkkehuvvo.

Riikkaidgaskasaš ovttasbargu

Sámedikki prinsihpalaš oaivil ja beroštusat ovddiduvvojit ja bealuštuvvojit riikkaidgaskasaš arenas. Dan dahká Sámediggi okto, oassálastima bokte Norgga sáttagottiin ja ovttasbarggu bokte eará eamiálbmogiiguin. Norgga ja davviriikkalaš sámeapolitiikka hábmejuvvo dakkár siehtadusaiguin ja konvenšuvnnaiguin, mat geatnegahttet ovttaskas stáhtaid. Sámediggi galgá ain árjjalaččat váikkuhit eamiálbmogiid riikkaidgaskasaš riekteovddideami. Sámediggái lea riikkaidgaskasaš ovttasbargu hui deatalaš. Sámedikkis lea deatalaš máhttu ja gelbbolašvuodha mainna váikkuha sáme- ja eamiálbmotpolitiikka hábmema nášuvnnalaččat ja riikkaidgaskasaččat. Dattetge lea Sámediggái stuorra hástalus háhkat ekonomalaš resurssaid dán bargui, juoga mii dagaha min barggu einnosmeahtumin. Sámedikki mielaš livččii vuogas jus juolludeamit dán áššesuorgái boadášedje stáhtabušehta bokte, seamma láhkai go eará juolludeamit ge.

2006s lea Sámediggeráđđi čállán dieđáhusa riikkaidgaskasaš ángiruššansurggiid birra; Eamiálbmogiid boahteáiggi ovddideampi. Go sámedikki riikkaidgaskasaš ángiruššansuorggit galget hábmejuvvot, de dat dahkko árvoštaladettiin mo dat váikkuhivččii Norgga beale sápmelaččaide, sápmelaččaide eamiálbmogin, dahje eamiálbmogin oppalaččat. Sámediggi áigu uhccán resurssaid geažil vuoruhit barggu daid surggiiguin main lea buoremus beaktu. Sámedikki rolla iehčanas aktevrán ovttas earáiguin lea okta dan golmma

bajimus strategijjas, mat deattuhuvvojit riikkaidgaskasaš ángirusšansurggiid ektui. Dat eará bajimus strategijjat čatnasit doahpagiidda gulahallan ja ruhtadeapmi. Sámediggeráđi mielas leat vel golbma áibbas deatalaš válđoángirusšansuorggi riikkaidgaskasaš barggustis. Dát leat: eamiálbmogiid olmmošvuoigatvuođaid nannen, dakkár ceavzilis ovddideapmi mii sihkkarastá sámi ja eará eamiálbmogiid kultuvrra ávnnaslaš vuđđosa, ja dakkár davviguovlluid ovddideapmi mii nanne sámi ja eará eamiálbmogiid kultuvrra ja servodaga.

Davviguovllut

Politiikkalaš beroštupmi davviguovlluide lea lassánan mealgadit. Sivvan lea vuosttažettiin Snøhvit-guovllu gássabohkan, oljo- ja gássaohcan davvin, ja ahte davi mearraguovllut leat stuorra guollemáddodagaid godđo- ja bajásáddanguovllun. Dattetge váikkuhit stuoraválddiid beroštumit ollu dasa mii dáhpáhuvá davvin, ja maiddái ovttaskasstáhtaid ja stuorra riikkaidgaskasaš fitnodagaid oktavuodát. Dakkár dilis lea váttis Sámediggái ja Ártisa eamiálbmogiidda čuoččuhit beroštusaideaset ja vuoigatvuođaideaset. Sámediggi oaidná iežas bargun ovddastit sámi álbmoga ja ovddidit sámi álbmoga beroštusaid ja vuoigatvuođaid, ja maiddái váikkuhit dasa ahte Ártisa eamiálbmogiid dárbbut ja beroštusat fuolahuvvojit industriálalaš ovddideamis ja davviguovlluid resurssaid bohkama ja fievrredeami oktavuodas boahhteáiggis.

Sámediggi lea 2006s oassálastán mángga čeahkkimii main davviguovlopolitiikka lea leamaš guovddázis; gulahallančeahkkimiidda juohke jahkebeali Olgoriikadepartemeantta ja Sámedikki gaskka, Olgoriikadepartemeantta ja davvinorgalaš eiseválddiid gaskasaš gulahallanForum, Norgga sáttágoddái Ártkalaš ráđi ministtarčeahkkimiin. Deatalaš áššin leat leamaš Sámediggeráđi riikkaidgaskasaš ángirusšansuorggit, Barentsovttasbargu, Davviriiikkalaš Sámekonvenšuvdna, Norgga ovdagoddi Ártkalaš ráđis, dálkkádatrievdamat, EU ja ONa eamiálbmotjulggaštus.

Norga lea váldán badjelasaš Ártkalaš ráđi ovdagoddedoaimma 2008 rádjai. Gaskaboddasaš čállingoddi galgá áshuvvot Romsii Ártkalaš ráđi várás davviriiikkalaš ovdagoddeáigodahkii 2006-2012. Sámediggái lea hui deatalaš ahte eamiálbmotgelbbolašvuohta, dás maiddái erenoamáš gelbbolašvuohta sámi diliid birra, lea nanus ja oidnosis čállingottis. Dát guorrasa maiddái St.diedáhussii 30(2004-2005) ja Stuorradiggediedáhusa evttohussii. Norgga ovdaolbmoadji Ártkalaš ráđis ferte geavahuvot gaskaoapmin oazžut eará riikkaid guorrasit riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaide.

Ártkalaš ovttasbargui gullá maiddái ártkalaš stáhtaid parlamentáralaš čeahkkanemiid ovttasbargu. Juohke nuppi jagi lágiduvvo ártkalaš parlamentarihkarkonferánsa, mas maiddái Sámi Parlamentáralaš Ráđi áirasat oassálastet. 7. Ártkalaš parlamentarihkarkonferánsa lágiduvvui Gironis 2006 borgemánus. Sámi parlamentáralaš ráđđi ja Norgga, Ruota ja Suoma beale sámedikkat raporterejedje konferánsii earret eará Davviriiikkalaš sámekonvenšuvdnaevttohosa, ONa eamiálbmotjulggaštusevttohosa, Norgga eiseválddiid ja Norgga beale Sámedikki gaskasaš konsultašuvdnašiehtadusa, ja maiddái Finnmárkkulága. Konferánsa mearridii 50 čuoggásas Conference statement, julggaštus mas eamiálbmotdimenšuvdna lea oidnosis. Sámi parlamentáralaš ráđđi oassálastá bistevaš oassálastin Ártkalaš parlamentáralaš lávdegottis, the Standing Committee of Parliamentarians of the Arctic Region (SCPAR), mii lea parlamentarihkariid ovttasbargoorgána ártkalaš parlamentarihkarkonferánsasaid gaskkas.

Barentsovttasbargu lágiduvvo Barentsráđis (ministtardásis), regiovdnaráđis ja regiovdnalávdegottis (13 regiovnna ja oktasaš eamiálbmotáirras), ja Eamiálbmogiid bargojoavkkus mii lea regiovdnaráđi ja Barentsráđi ráđdeaddi orgána. Barentsguovllu eamiálbmogiid regiovnnaš bargojoavkku lea Regiovdna-ráđđi nammadan. Bargojoavkku Sámediggelahttu lea eamiálbmogiid bargojoavkku jođiheaddji odđajagimánu 2006 rájes. Jođiheaddji oassálastá Barentsráđi čeahkkimiidda. Dollo maiddái čeahkkin oktii jahkái ámmátolbmolávdegotti (CSO) ja Bargojoavkku gaskka.

Eamiálbmogiid bargojoavku lea ráhkadan Eamiálbmogiid doaimbaplána áigodahkii 2005-2008. Doaimbaplána doaimbajijut leat vuosttažettiin njenecalaš, vepsalaš ja sámi guovlluid várás Barentsguovllu Ruošša bealde ángirusšansurggiin dearvvašvuohta, biras ja luonddudoallu, oahpahus ja gelbbolašvuođovddideapmi, árbevirolaš ealahusat ja gávppašandoaimmat, kultuvra, vuodđostruktuvra ja diehtujuohkin ja mediadoaimmat. Sámediggi šálloša go eai leat várrejuvnon sierra ekonomalaš resurssat doaimbajijuid čuoovvoleapmái.

Barents Youth Conference 2006 lágiduvvui Romssas. Bajimus fáddán lei ”Youth in the High North and identity to the area”. Barents Regioivnnalaš Nuoraidráđđi, mas Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi lei eamiálbmogiid ovddasteaddjin 2006s, lea leamaš mielde plánemin konferánsa.

Ođđa regioivnnalaš Barents nuoraidprográmma doaibmá áigodahkii 2007-2010. Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi lea buktán evttohusaid ođđa prográmmii. Barents regioivnaráđđi dohkkehi prográmma skábmamánus 2006.

Sámediggi juolluda jahkásaččat doarjaga Barents eamiálbmotkantuvrra doaimmaheapmái Murmánskkas. Doarjja juolluduvvo Barentsčállingoddái, mas ovttas eamiálbmogiid bargojovkkuin lea ovddasvástádus kantuvrra doaimmaheamis. Sámediggi oaivvilda ahte kantuvra nanne eamiálbmogiid oassálastima Barentsregioivdnii. Danne lea šállošahti go Sámediggi Norggas okto ruhtada kantuvrra doaimma. Ferte ásahuvvot šiehtadus davviriikkaid gaskka ahte dat ovttas ruhtadit Barentsguovllu eamiálbmotbarggu .

Sámediggeráđđi lea dorjon jurdaga áсахit riikkaidgaskasaš Barentsčállingotti. Ráđđi lea čujuhan ahte eamiálbmotdimenšuvdna ferte leat čielgasit mearriduvvon dakkár čállingottis, ja ferte sihkarastojuvvot viidáset proseassas.

EU

Sámedikki bargu eurohpapolitihkalaš gažaldagaiguin dahkko SPRa bokte, ja Sámedikki oktavuoda bokte Norgga guovddáš, regioivnnalaš eiseválddiiguin. Sámediggi lea mielde ”Guovddáš, regioivnnalaš ja báikkálaš eiseválddiid eurohpapolitihkalaš Forumis”. Sámediggi lea maid mielde hálddahaslaš gulahallanjoavkkus.

Sámediggi lea oassálastán Eua rádjeregioivnnalaš ovttasbargoprográmmii Interreg III A (2000-2006) guovtti prográmmas Interreg Sápmi ja Interreg Áarjelsamien dajve. Oassálastima ulbmil lea leamaš rádjeregioivnnaid ealáhusekonomalaš ja sosiála ovddideami eavttuid buorideapmi, ángiruššansurggiid bokte mat čatnasit sámi servodatovddideapmái, máhttui ja gelbbolašvuodaloktemii. Prográmmaáigodagas lea Sámediggi oassálastán 30 prošeavtta doarjumiin. Prošeavttat leat buvttihan mávssolaš oktavuodaid, fierpmádagaid ja gelbbolašvuoda. Ollu prošeavttat loahpalaš prográmmaáigodagas jotkojuvvojit 2007 lohppii.

ON

ONa eamiálbmotáššiid Bistevaš Forum

ONa eamiálbmotáššiid Bistevaš Forum doalai viđát sešuvnnas New Yorkas. Sámediggi oassálastii Norgga sáttagoddái, ja guovddáš beroštus lei daidda eamiálbmothástalusaide mat čatnasit ONa duhátjagiulbmilii ja Davviriikkalaš sámekonvenšuvdnaevttohussii. Sámedikki mielas lea ONa Bistevaš Forum bargu hui deatalaš, ja danne lea Sámediggi moadde jagi dorjon jodiheadđji ekonomalaččat.

Biologalaš šláddjivuoda konvenšuvdna

2006s lea Sámediggi oassálastán riikkaidgaskasaš bargui biologalaš šláddjivuoda konvenšuvnnain, sihke gávccat osolaščoahkkimis Curitibas, Brasiillas, ja bargujoavkočoahkkimis mi giedahalai artihkkala 8 (j) eamiálbmotáššiid. Sámediggi lei mielde Norgga sáttagottis dáin čoahkkimiin. Sámedikki ja Norgga sáttagotti gaskasaš ovttasbargu lei buorre. Osolaškonferánsas ledje sápmelaččat maiddái ovddastuvvon Ruota sáttagottis, ja Sámiráđis. Sámi áirasat čuoovledje erenoamážit eamiálbmotáššiid, ovdduid oazžun ja juogadeapmi genaresurssaid geavaheami oktavuodas, suodjalanguovlluid, vieris sisaboahmán šlájaid, biošláddjivuoda ja dálkkádatrievdamiid, ja mariidna- ja rittuid biošláddjivuoda. Sámediggi oassálastii maiddái árjjalaččat nissoniid ja biošláddjivuoda fierpmádahkii, ja bijai ovdan dálkkádatrievdamiid Ártktis.

ON-julggaštus eamiálbmotvuoigatvuodaid birra

Sámediggi lea ovddastuvvon Norgga sáttagottis Olmmošvuoigatvuodakomišuvnna bargujoavkku čoahkkimiin ON-julggaštusa eamiálbmotvuoigatvuodaid evttohusa oktavuodas. Julggaštusteakstaevttohus dohkkeha eamiálbmogiid iešmearridanvuoigatvuoda ja eanavuoigatvuodaid.

Sámediggi oaidná ja diehtá ahte ollu stáhtat eai leat vel dohkkehan eamiálbmogiid vuoigatvuodaid. Amerihká Ovtastuvvan Stáhtat, Austrália, Ođđa Selánda, Kanada ja Ruošša leat dovddahan vuostemiela julggaštustekstii. Kanada ja Ruošša jienasteigga goappašagat vuostá julggaštusresolušuvnna ONa olmmošvuoigatvuodarádis.

ONa Válđočoahkkima goalmátlávdegoddi mearridii juovlamánus 2006 maŋdid eamiálbmotjulggaštusa meannudeami 2007 čakčii. Mearrádus dahkkojuvvui Namibia, Botswana ja Nigeria evttohusaid vuodul, gos eamiálbmotvuoigatvuodát leat garrasit deddojuvvon idustriálalaš ávkkástallamii ovdun, erenoamážit minerálaberoštusaid ja turismaindustriija bealis. Válđočoahkkima mearrádus sáhtta vuolggahit ođđa šiehtadallamiid sisdoalu dáfus, muhto dán vuoru nu ahte eamiálbmogat eai beasa searvat prosessii. Mii ballat ahte boadusin sáhtta šaddat ahte eamet eamiálbmogat eai lohkojuvvo šat eamiálbmogiin, ahte bajimus rievttálaš prinsihpat nu go iešmearridanvuoigatvuohta ja mielváikkuheapmi massojuvvo ja ahte eamiálbmogiid vuoigatvuodát resurssaide sin árbevirolaš guovlluin duoguštuvvojit sahte nášuvnnalaš lágaiguin.

Sámediggi bargá árrjalaččat dan julggaštusteavstta bealuštemiin maid Olmmošvuoigatvuodarádđi dohkkehii, ja ávžžuha ovttas eará eamiálbmotorganisašuvnnaiguin ja -ásahusaiguin oazžut doarjaga erenoamážit davviriikkain ja eará stáhtain mat buorebut árvvusatnet olmmošvuoigatvuodaid ja atnet daid eamet vuoiggalazžan, nu ahte mángga čuohte jahkásaš ja seavdjadis eamiálbmogiid vuđolaš vuoigatvuodaid deaddin ja biehttaleapmi oččoši positiivva loahpa. Sámediggi lea fuolas go Ovtastuvvon Našuvnnat maŋŋá 20 jagi barggu máilmeviidosas julggaštusain eamiálbmotvuoigatvuodaid hárrái ii vel leat soahpan teavstta mii ilbmadvččii máilmeviidosas unnimusstandárddaid eamiálbmot vuoigatvuodaide.

Sámediggi bivdá Norgga ain bargat árrjalaččat dan ala ahte ON-julggaštus eamiálbmotvuoigatvuodaid birra fargga dohkkehuvvo.

Vuoigatvuodát

Sámedikki bajimus dási doaimmas lea sáhka vuoigatvuodain buot politihkkasurggiin. Sámiin leat vuoigatvuodát individan, sierra álbmogiin, sierra kultuvran ja eamiálbmogiin. Sámiin lea vuoigatvuohta eatnamiidda ja čáziide ja vuoigatvuohta daidda resurssaide mat leat vuodđun oktasaš ávnnaslaš kultuvrii. Vuoigatvuodát leat maid čadnon ollu eará surggiide nu go ovdamearkka dihtii gillii, kultuvrii, ohppui, dearvvašvuhtii ja kulturmuittuide. Riektevuodđu bohtá ovdan riikkaidgaskasaš álbmotrievttálaččat geatnegahtti konvenšuvnnain ja nášuvnnalaš rievttis. Sámiid álbmotválljen orgánan Norggas lea Sámedikki ulbmil oazžut sámiid vuoigatvuoda dohkkehuvvot vuodđun sámi kultuvrra, giela ja servodateallima áimmahuššamii ja nannemii. Sámediggi áigu vuoruhit barggu ahte sámi vuoigatvuodaproseassain mat leat jođus sihkkarastovvojot johtilit dakkár konklušuvnnat ja čovdosat mat dávistit historjjálaš sámi vuoigatvuodaide ja álbmotriektái. Loahpalaš konklušuvnnat ja mearrádusat eai galgga dahkkot ovdalگو sámit leat guorrasan daidda.

Konsultašuvnnat

Eamiálbmogiin lea sámiin vuoigatvuohta konsultašuvnnaide dain áššiin, main sáhtta leat njuolggá mearkkašupmi sidjiide. Dát vuoigatvuohta bohtá ovdan ILO-konvenšuvnnas nr. 169 eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid hárrái iešmearrideaddji riikkain, guđat kapihttalis. Geassemánu 1. b. 2005 dohkkehii Sámediggi prosedyraid stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnaid várás (konsultašuvdnašiehtadus) ja stáhtarádđi mearridii daid suoidnemánu 1. b. 2005. Konsultašuvdnašiehtadus lea deatalaš lávki čalmmustuhttimis Sámedikki saji riikka stivrenvuogádagas. Konsultašuvdna-geatnegasvuohta čalmmustuhtta ahte stáhta eiseválddit duodaid galget oččodit ovttamielalašvuoda Sámedikkiin. Šiehtadus lea deatalaš reaidu mii lea mielde sihkkarastimin ahte mearrádusain lea lobálašvuohta sámi álbmogis dan álbmotválljen orgána bokte.

Sámediggi lea 2006 čadahan konsultašuvnnaid stáhtaeiseváldiiguin ollu áššiin. Konsultašuvdnašiehtadus lea vuodđuduvvon Sámedikki ja stáhta eiseválddiid gaskasaš searvevuodáperspektiivii. Jus Sámediggi duodaid galgá doaibmat dássásaš guoibmin konsultašuvnnain, de dat ferte oazžut eamet resurssaid. Sámedikki

resurssat eai leat nannejuvvon konsultašuvdnašiehtadusa geažil, juoga mii ferte dáhpáhuvvat guhkit áiggi vuollái.

Sámedikki sajádat lea oppalaččat nannejuvvon dakko bokte ahte mánga departemeantta leat šaddan dihtomielaabbun searvadahttit Sámedikki deatalaš proseassaide. Sámedikkis leat leamaš mánga buori konsultašuvdnaproseassa ja mánga departemeantta leat maŋŋá konsultašuvdnašiehtadusa dovddastan ahte ferte konsultašuvnnaid bokte Sámedikkiin juksat ovttamielalašvuoda. Dattetge dát ii leat ollásit čadahuvvon ja Sámediggi lea mannan jagi vásihan mángii ahte stáhta eiseválddit leat rihkkon sihke konsultašuvdnašiehtadusa ja konsultašuvdnageatnegasvuoda ILO bokte. Sámediggi mihttii maiddá ahte eai dollon konsultašuvnnaat earret eará nášuvnnalaš dearvvašvuodašplána ja Barentsábi hálddašánplána birra. Viidáseappot lea dáhpáhuvvon ahte ráđdehus ovttabeallasaččat lea rievadan juoidá mas lea leamaš ovttamielalašvuoda, ja mángii leat stáhta bealis gohčodan čielga diehtjuohkinčoahkkimiid konsultašuvdnan.

Konsultašuvdnaproseadyraide ii gula bušeahttamearrideapmi. Ráđdehusas ja Sámedikkis lea dat oktasá áddejupmi ahte bušeahttamearrideapmi Sámediggái galgá čielggaduvvot sierra proseassas. 2006 nammaduvvui departemeanttaid gaskasaš bargojoavku mánggain sámediggelahtuiguin mii galgá árvvoštallat Sámedikki formálalaš rolla ja buktit bušeahttaproseadyraevttohusa. Bargujoavku áigu buktit evttohusas njukčamánu 2007. Konsultašuvdnašiehtadus lea Sámedikki mielas lunddolaš vuodđun Sámedikki ja stáhta eiseválddiid gaskasaš bušeahttaproseadyraid ráhkadealpmái.

Resursalágat/vuoigatvuodát

Sámediggi lea 2006 joatkán barggu oččodit odđa lágaid mat sihkkarastet luondduresurssaid. Sámediggi oaivvilda ahte resursalágaid bajimus prinsihpat galget dávistit daid álbmotrievttálaš geatnegasvuodaide, mat Norggas leat sámide eamiálbmogin. Sámedikki oaidnu lea ahte Norga ferte ollašuttit dáid geatnegasvuodaid dakko bokte ahte ovttastahttit njuolggadusaid mat sihkkarastet ahte sámít besset ávkkástallat resurssaiguin, njuolggadusaid mat sihkkarastet duohta oassálastima ja mielmearrideami resursahálddašeamis, ja áššemeannudannjuolggadusaid mat sihkkarastet ahte sámi doahttalusat fuolahuvvojit ja deattuhuvvojit lágaid mearridanproseassas. Dan lassin ferte resursahálddašepmi vuodđuduvvot lagašvuoda- ja sorjjasvuodašprinsihppii nu ahte dat sihkkarastá sámi ávnnaslaš kulturvuođđosa.

Go vuoigatvuodaid sáhtta oastit ja vuovdit gávpemárkanis, de dat buktá váttisvuodaid sámi ealáhusaide ja servodateallimii. Dakkár vuoigatvuodát leat ovdamearkka dihtii mielkeeriid vuovdin, bivdofatnasiiid vuovdin oktan eriiguin ja geavahanvuoigatvuodaid vuovdin guohtuneatnamiin ovdamearkka dihtii bieggomillopárkkaide. Sámediggi bivdá ahte vuhtiválddidettiin boahhteáiggi servodatovddideami, čielggaduvvojit vejolašvuodát gáržžidit dán vuoigatvuodašmárkana nu ahte sihkkarastá ekonomalaččat ja kultuvrralaččat dohkálaš ovdideami sámi servodagain.

Finnmárkkuláhka

Finnmárkkulága stuorra oasis bohte fápmui 2006. Historjjálaččat dát buvttii stuorra earu Finnmarkku eatnamiid ja resurssaid oamastanvuoigatvuodaš ja hálddašeamis. Finnmarkkulága vuodđooaidnu lea ahte Finnmarkku eatnamiid ja resurssaid hálddašepmi galgá erenoamážit sihkkarastit sámi kultuvrra, boazodoalu, meahcásteami, ealáhusdoaimama ja servodateallima. Dát sámi vuoigatvuodaid vuodđooaidnu ja prinsihpalaš dohkkeheapmi lea Finnmarkkulága geađejuolgin.

Ráđdehus lea nammadan lávdegotti mii galgá čielggadit sámiid ja earáid guolástanvuoigatvuodaid mearas Finnmarkku olggobealde. Čielggadus galgá leat gárvvis ovdal 2007 loahpa. Sámediggi lea hui duhtavaš dainna ahte sámi vuoigatvuodát merrii Finnmarkku olggobealde dál galget sihkkarastojuvvot boahhteáigái. Seammás lea deatalaš deattuhit ahte Sámediggi ii háliit hálddašeami mii lea vuodđuduvvon čearddalašvuhtii, muhto hálddašeami mii lea vuodđuduvvon guovlluide ja ássamii.

Ráđdehusa Finnmarkkukommišuvnna nammadeapmi lea maŋiduvvon 2007 giđđii. Sámediggi galgá searvat konsultašuvnnaide komišuvnna mandáhta ja čoahkádusa birra. Bargu Meahceduoopmostuoluin

álggahuvvo go Finnmarkkukommissuvdna álggaha barggus. Sámediggi mearridii juovlamánus 2005 evttohit Deanu Finnmarkkukommissuvdna ja Meahcceduopmostuolu hálddahušbáikin.

Sámedikkis leat leamaš konsultašuvnnat Birasgáhttentdepartemeanttain dan lávdegotti mandáhta ja čoahkádusa birra, mii galgá evttohit mo čuovvolit Finnmarkkulága 4. kapihtala Deanu- ja Njávánčázadagaid birra. Áššis ii leat ovttamielalašvuohta ja dat lea sáddejuvvon gulaskuddamii. Konsultašuvnnat jotkojuvvojit go gulaskuddanáigemearri loahppá.

Finnmarkkulága 4. paragrafa vuodul lea Sámediggi jagis 2006 mearridan gaskaboddasaš njuolggadusaid das mo galgá árvvoštallat rievdaduvvon meahccegeavaheami váikkuhusaid sámii kultuvrii, boazodollui, meahcásteapmái, ealáhusdoaimmii ja servodateallimii. Njuolggadusaid galget almmolaš eiseválddit ja Finnmarkkuopmodat geavahit go sii dahket mearrádusaid. Njuolggadusat gustojit dassážiigo loahpalaš njuolggadusat mearriduvvojit, dattetge ii fal guhkkelebbui go suoidnemánu 1. b. 2007 rádjái. Njuolggadusat leat sáddejuvvon gulaskuddamii, ja Sámediggeráđđi čadaha viiddes gulaskuddanproseassa. Earret eará leat lágiduvvon álbmotčoahkkimat loahpalaš njuolggadusaid hábmema oktavuodas.

Finnmarkkuopmodat

Sámediggi nammadii juovlamánus 2005 lahtuid Finnmarkkuopmodaga stivríi ja Finnmarkkuopmodaga bearráigeahččánlávdegodái. Sámediggi evttohii seammás Porsáŋggu Finnmarkkuopmodaga váldohálddahušbáikin.

Sámediggi háliida buori gulahallama Finnmarkkuopmodagain ja jeavddalaš čoahkkimat dollojuvvojit Finnmarkkuopmodaga stivrrain.

Olju ja gássa

Oljo- ja gássadoaimmat davvin lei okta váldofáttáin Oljo- ja energiijadepartemeantta ja Sámediggeráđi gaskasaš čoahkkimis borgemánus. Sámiid eamiálbmotvuoigatvuodát fertet boahit ovdan go Barentsábi oljo- ja gássaresurssaiguin plánejuvvo ávkkestallat, go doaimmat čadahuvvojit ja go riggodagat juogaduvvojit. Dán oktavuodas čujuha Sámediggi dasa ahte árbevirolaš riddoássa lea deatleamos ággan sorjjasmeahtunvuhtii ja mearraresursavuoigatvuodaide – dat gusto dieđusge maiddái sámiiide sierra álbmogin. Álbmotrievtti vuodul lea sámiiin eamiálbmogin maiddái vuoigatvuodát oljui ja gássii iežaset árbevirolaš resursaguovlluin. Dás deattuhuvvo ahte Sámediggi ii čuoččut ahte dat vuoigatvuodát gullet dušše sámiiide. Ráđdehus biehttala ahte livčce álbmotrievttálaš geatnegasvuodát sámiiid ektui oljo- ja gássaresursavuoigatvuodaide oktavuodas. Dáid ruovttoluottadieđuid vuodul áigu Sámediggi álggahit proseassaid nu ahte dat gažaldagat árvvoštallojuvvojit sorjjasmeahtumit álbmotrievttálaččat. Sámediggi atná petroleumadoaimma lagaš mearraguovlluin davvin dakkár doaimman mii čadahuvvo sámiiid historjjálaš mearraguovlluin. Danne čuoččuha Sámediggi vuoigatvuodaide dán doaimmas. Sámediggi áigu bargat dan badjelii ahte ásahuvvošii sierra eamiálbmotfoanda mii ruhtaduvvo eamiálbmotguovlluid minearála- ja petroleumadoaimmain.

Boazodoallolága ođasmahttin

Sámediggái lea boazodoalloláha leamaš okta deatleamos áššiiin jagis 2006 ja dan čuovvoleapmi vuoruhuvvo hui bajás. Dan rájes go Boazodoallolávdegoddi jagis 2002 geigii evttohusas (NAČ 2001:35 Boazodoalloláhalávdegotti evttohus), lea Sámediggi mángga oktavuodas ávžžuhan Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta vuoruhit boazodoalloláhkabarggu. Sámedikki mielas lea hui buorre go Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta álggaha konsultašuvnnaid boazodoalu birra 2005 čavčča.

Sámediggi lea meannudan Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta boazodoalloláhaevttohusa 2006 čakčamánu dievasčoahkkimis. Láhkaevttohusa vuodđun leat eanaš NAČ 2001:35, ja Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta, Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvvi ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnat. Konsultašuvdnabeliid gaskkas lei árrat proseassas ovttamielalašvuohta das ahte dán ođasmahttimii ii galgga boazodoalu hálddašanmodealla gullat. Sámediggi eaktuda ahte álggahuvvo proseassa mii geahčada boazodoallohálddašeami organiserema boahteáiggi ja ahte odeldiggeproposišuvnnas geatnegahttojuvvo

dakkár čuovvoleapmi. Ulbmil ferte leat dakkár hálddašeapmi mii čielgasit guorrasa álbmotrievtti gáibádusaide earret eará ieš- ja mielmearrideami hárrái.

Láhkaevttohusa meannudettiin ii leat Sámediggi beassan geahčadit buot mearkkašumiid láhkaevttohussii. Go láhkaáddejupmi dávjá lea áibbas sorjavaš mearkkašumiin, de ii leat vejolaš Sámediggái oažžut dohkálaš oppalašgeahčastaga Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta láhkaevttohusa váikkuhusain. Sámediggi oaivvilda ahte go ii beasa geahčadit buot dokumeanttaid sisdoalu, de dat ii dávis ILO-konvenšuvdnii ja konsultašuvdnašiehtadussii. Sámediggi lea nuppát gearddi bivdán oažžut sáddejuvvot láhkaevttohusa mearkkašumiid.

Mearrádusastis Sámediggi ballá ahte Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta láhkaevttohus hedjonahtá dan riektesuodjalusa mii boazodoalus lea riikkaidgaskasaš lágaid bokte, erenoamážit ILO-konvenšuvnna nr. 169 bokte. Danne lea áibbas čielga eaktu Sámedikki bealis ahte čuovvovaš hámuheapmi ferte válđojuvvot mielde § 1 vuosttaš ladđasii vai sihkkarastojuvvo ahte álbmotrievttálaš bealli ii hedjonahttojuvvot Finnmárkkulága sisdoalu ektui:

”Láhka gusto daid ráddjehusaiguin mat čuvvot ILO-konvenšuvnna nr. 169 eamiálbmogiid ja čearddaid birra iehčanas stáhtain. Láhka galgá adnojuvvot álbmotrievtti njuolggadusaid mielde álgoálbmogiid ja veahádagaidda birra.”

Sámediggi vuordá ahte bajábealde eavttut čuovvoluvvojit, ja dat eará eavttut ja mearkkašumit Sámedikki mearrádusastis boazodoallolága ođasmahttima oktavuodas.

Ceavzilis birashálddašeapmi

Sámi servodagain leat hástalusat mat gáibidit dakkár máškidis ja sektoriidraštideaddji politihka ja hálddašeami, mii sihkkarastá min kultuvrra luondduvuđđosa. Dás ferte eamiálbmovoigatvuodaid, kultursuodjaleami ja luondduhálddašeami geahčadit oktan. Dát lea deatalaš danne go sámi kultuvrras lea lagaš oktavuoha lundui, ja biras- ja dálkkádatrivdamat čuhcet ovddimuččat eamiálbmogiidda. Danne riikkaidgaskasaš biraskonvenšuvnnaid ferte geahčadit oktan eamiálbmotvuogitvuodáiguin. Riikkaidgaskasaš birasbargu lea maid áidna vuohki mo dustet daid hástalusaid maid dálkkádatrivdamat ja guhkesgaskkaid nuoskkideapmi mielddisbuktá.

Areálasuodjaleapmi ja suodjalanplánat

Sámediggi lea jagis 2006 čađahan konsultašuvnnaid Birasgáhttendepartemeanttain suodjalannjuolggadusaid birra sámi guovlluin. Buot áššit eai leat vel čielgas, gč. Sámedikki jagi 2005 suodjalannjuolggadusaid evttohusa, muhto konsultašuvdnabeliin lea áigumuš loahpahit ášši maŋŋá ođđajagi 2007. Bealit leat maid ovttamielalaččat das ahte ođđa suodjalanproseassat luonddulága vuodul sámi guovlluin eai galgga álggahuvvot ovdalگو konsultašuvnnaid njuolggadusat leat válbmejuvvon.

Sámediggi lea loahpageahčen 2006 álggahan konsultašuvnnaid ođđa plána- ja huksenlága birra Birasgáhttendepartemeanttain. Sámedikkis lea doaivva ahte ođđa láhka galgá sáhttit fuolahit sámi beroštusaid sakka buorebut. Dálá plána- ja huksenláhka ii leat doarvái ahte sihkkarastit sámi beroštusaid jus gievrassat huksejeaddjit gáibidit ahte eará deatalaš servodatberoštusaid ferte vuhtiiváldit.

Boazodoallolágas, nu mo dat lea dál ja nu mo departemeanta lea evttohan ođasmahttojuvvot, váilu boazodoalu várás duohta ja sektoriidraštideaddji areálasuodjalus. Dása gullá maiddá ahte ollu guovlluin eai leat sámi vuogitvuodát identifiserjuvvon, mii maiddá ferte čielggaduvvot ovdalگو duohtadeamit sáhttet čađahuvvot. Finnmárkku hárrái leat komišuvdna ja sierraduopmostuollu mat áigot identifiseret geavahan- ja oamastanvuogitvuodaid. Guovlluid hárrái máttabealde Finnmárkku vuordá Sámediggi Sámi vuogitvuodálávdegotti cealkámuša. Danne vuordá ge Sámediggi ahte eai čađahuvvo stuorra duohtadeamit dain sámi guovlluin, gos sámi vuogitvuodát leat čielggaduvvomin.

Leat maid čadahuvvon konsultašuvnnat Sievju ja Várnjárgga álbmotmehciid evttohusaid birra Finnmárkku fylkkas. Sámediggi deattuha ahte konsultašuvnnat Birasgáhttendepartemeanttain leat veahkehan juksat ovttamielalašvuoda. Meannudeapmi lea leamaš viehka čorgat ja konstruktiivva ja beliin lea leamaš dáhttu gávdnat čovdosiid buot konsultašuvdnačoahkkimiin, ja eará gulahallamiin proseassas. Sámediggi lea sihke áššiid proseassa ja sisdoalu vuodul miehtan Sievju ja Várnjárgga álbmotmehciid suodjaleapmái. Sámediggi eaktuda dattetge ahte galget čadahuvvot ođđa proseassat jus, maŋŋá dálá geavahan- ja oamastanvuogitvuodaid kárten gávnnavuvvo ahte leat earát go Finnmárkkuopmodat geat oamastit eanaš oasi dain eatnamiin, gosa suodjalanguovllut leat ásahuvvon. Viidáseappot eaktuduvvo ahte Luondduhálldašandirektoráhta konsultašuvnnain Sámedikkiin mearrida gii dat galgá leat suodjalanguovlluid hálldašaneiseváldi, ja ahte sámi beroštusat sihkkarastojuvvojit dan hálldašanortnegis mii ásahuvvo. Sámediggi deattuha viidáseappot ahte dat čovdosat, maid konsultašuvdnabealit gávnnavit maŋit áiggis, oktiordnejuvvojit ja čadahuvvojit Sievju ja Várnjárgga álbmotmehciid viidáset hálldašanmodealla- ja hálldašanplánabarggus.

Sámediggi ja Suodjalusdepartemeanta leat jagis 2006 čadahán konsultašuvnnaid Meavkki ja Arvenjárgga báhčinsiljuid ovttastahttima oktavuodas Romssa fylkkas. Oktanaga konsultašuvnnaiguin lea oččoduvvon eaktodáhtolaš šiehtadus Meavkki boazorohaga Oskal Siidda bokte, Forsvarsbygg ja Hærens styrker gaskkas ásahit molssaeaktosaš feaskára mii ovttastahtá Meavkki ja Arvenjárgga báhčin- ja hárbhallansiljuid. Dáid beliid gaskasaš šiehtadus dahkkojuvvui 2006 čavčča.

Konsultašuvnnat leat buvttihan ovttamielalašvuoda Sámedikki ja Suodjalusdepartemeantta gaskkas das ahte jus suodjalusa dárbu guvlui nohká, de galgá guovlu fas váldojuvvot sámi geavaheapmái. Nappo eaktuda ge dát ahte suodjalus ii sáhte hálldašit guovllu dakkár vugiin mii dagaha geavatláččat dahje formálalaččat váttisin dahje veadjemeahttumiin čađahit dakkár ruovttoluottafievrrideami.

Sámediggi diehtá ahte dál leat máŋga bieggafápmohuksenplána sámi guovlluin, ja ahte sihke earkil huksenáššit ja buot dieđihuvvon duohtademiid lohku oktiibuot mielddisetbuktet issoras stuorra areáladuohtademiid main leat stuorra váikkohusat sámi ealáhusaide ja kultuvrii. Sámediggi lea fuolastuvvan dán ovdáneami geažil ja ballá ahte sámi beroštusat buohkanassii eai fuolahuvvo doarvai bures jus buot plánejuvvon huksemat čadahuvvojit. Dát guoská sihke sámi ealáhusaide ja sámi kulturmuittuide ja kulturbirrasiid. Daid váikkohusaid maid buot bieggafápmohuksemat guovllus mielddisetbuktet, ferte ollislaččat čielggadit beroškeahhtá das galle huksejeddji dat leat seamma guovllus. Regiovnnaš bieggafápmoplánaid ráhkadeapmi sáhtášii maiddá leat mielde stivremin huksemiid buori ja einnosteddji vugiin. Sámediggi vuordá konsulterevuvvot ovdalgo stuorra huksenplánat čadahuvvojit. Sámediggi lea jagis 2006 váldá ovdan bieggafápmohuksemiid čoahkkimiin sihke Oljo- ja energiijadepartemeantta stáhtaráđiin ja Birasgáhttendepartemeantta stáhtaráđiin.

Sámediggi dovddaha maiddá ahte lea fuolastuvvan daid šiehtadusaid dáfus maid energiijafitno- dagat/doaibmaeaggádat dahket guoskevaš boazodoallojoavkkuiguin. Duogáš manne boazodoallu dahká dákkár šiehtadusaid lea ahte sis dávjá eai leat eará vejolašvuodát. Jus ášši mearriduvvo árvoštallama vuodul, de sáhtá boazodoallu massit eanet go jus eai dagašii dakkár šiehtadusa, ovdamearkka dihtii jus áitet bággonistemiin. Sáhtá jearrat sáhtá go boazodoallu šiehtadit eret dakkár guohtuneatnamiid, maid sii hálldašit oktasaš sámi rievtti vuodul. Dása gullá maiddá boahttevaš buolvvaid vuogitvuohka doaimmahit boazodoalu ja dat vieruiduvvan vuogitvuohka, mii maiddá eará orohagain/siidaosiin lea. Dilálašvuodát fertejit láchčojuvvot nu ahte boazodoallu ain sáhtá šiehtadallat vejolaš doaibmabijuid eavttuid. Seammás ferte láchit dilálašvuodaid nu ahte sámiid álbmotválljenorgána galgá konsulterevuvvot dakkár proseassain.

Boraspiret

Maŋŋá go Stuorradiggi meannudii boraspirepolitihka 2004s, de leat boraspirelávdegottit ovttas eará hálldašemiin čađahišgoahtán ođđa boraspirepolitihka. Dál lea menddo árrat oaidnit movt dat mearriduvvon nállemihtidanlogut geavahusas doibmet guđege regiovnnas. Stuorradikki mihttomearit, earret eará unnit vuostálašvuodaid, buoret einnostahttivuodá, buoret ealliidčálgu, vahágiid dagaheadji ealliid váldima jna. hárrái, leat iešalddis buorit vuolggasajit boahtteáiggi hálldašepmái. Dattetge čájehit dat gieskat

loahpahuuvvon mihtideamit čielgasit ahte massimat ja vahágat eai unno. Dat leat seamma ollu go ovdal, dahje stuorábut.

Guovllulaš hálddašeamis váilot ollu dárbblaš gaskaoamit maid dárbbášit doaimmaideaset čoavdimis. Boazodoalus leat stuorra erohusat elliid logus maid ovddas lea ohcon buhtadus maid boraspiret leat goddán ja elliid logus maid ovddas duođai mákso buhtadus. Dát boahtá earret eará das go fylkkamánni buhtadusmihtideamis deattuha duođastuvvon vahágiid, ja dájvja lea váttis duođástit ahte boraspiret leat goddán elliid. Dat guoská erenoamážit boazodollui, go eallit leat olgun birra jagi. Finmárkkus lei duođastuvvon boazovahát 0,9% diedihuvvon vahágiin, ja dušše 13% diedihuvvon boazovahágiin buhtaduvvui. Davvi-Trøndelágas lei duođastuvvon boazovahát 3,1% ohcon vahágiin, ja 62% diedihuvvon boazovahágis buhtaduvvui. Hástalussan lea buoridit duođastanvuodu ja gávdat ortnegiid maid lea vejolaš geavahit almmá diekkáraš erohusaid bohcciideami haga.

Sámediggi oaivvilda ahte fertejit addot dárbblaš resurssat, ja guovllulaš bivdoserviide láchčojuvvot dilli nu ahte dat šaddet hálddašeami gaskaoapmin bivdolobiid čađaheames. Eanaš bivdolobiin dál ii leat leamaš ávki. Okta ovdamearka dasa lea dat go áiggis skábmamánu 20. b. 2006 rájes guovvamánu 15. b. 2007 rádjai leat oppa áiggi leamaš 2-3 lobálaš gumpebivdolobi Guovdageainnus, Kárásjogas ja Porsággus Finmárkkus, muhto liikká eai leat nagodan goddit ovttage gumppe. Berre maid álggahuvvot geahččalan-doaibma dainna lágiin ahte hálldašnovddasvástádus earret eará getkkiin ja albasiin biddjo orohagaide dahje siiddaide, ja báikkálaš sávza- ja gáicadoalliid servviide.

Sámediggi konstatere ahte olles hálddašeapmi lea vuodduuvvon čivgamiid duođasteapmái. Jos ii leat vejolaš oažžut vuogádaga ollislažžan, mii nagoda háhkat dárkilis ollesgova boraspirenáliin, de gahččá čeahkkái olles hálddašeapmi, ja mearrádusat dahkkojit boasttu vuodu alde. Sámediggi gáibida ahte Stáhta Luonddubearráigeahčus ja Nášuvnnalaš bearráigeahččaprográmmain fertejit leat buot dárbblaš resurssat čadahit dan barggu boahhteáiggis.

Sámediggi ferte oažžut duohta váikkuhanfámu bajimuš dási boraspirepolitihkkii sámi guovlluin. Nugo ortnet lea dál, de dat ii dávis stáhta geatnegasvuodaide ráđđádallat eamiálbmoguiin áššiin mat gusket sidjiide, geahča ILO-konvenšuvnna 169 eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid hárrái iešmearrideaddji riikkain, iige dat dávis konsultašuvdnašiehtadussii.

Kulturmuitosuodjaleapmi

Sámi kulturmuittut leat sámi historijá ja ovdahistorijá deatalaš duođastusávdnasat. Kulturmuittut duođástit movt olbmot leat bargan eatnadaga ja luonddu ektui ja movt daid leat geavahan áiggiid čađa, ja maid sihke eatnadat ja luondu leat mearkkašan ekonomalaš, sosiálalaš ja oskkoldat beliide. Dáinna lágiin leat kulturmuittut mielde maiddái sámi dálááigeoktavuođas nu ahte dat lassin dasa go addet hisjorjáláš máhtolašvuoda maiddái váikkuhit kultuvrralaš gullelašvuoda ja dihtomielalašvuoda vásiheami dan ektui movt galgá geavahit luonddu ja movt doppe johtit dán áigge.

Kulturmuittuid ja kulturmuitošlájaid sáhtá mángga láhkái meroštallat leat go dat sámi. Daid sáhtá gohčodit sámi kulturmuittun dalle go ealli dahje čállojuvvon sámi árbevierru čatnasa daidda ja go báikkálaš sámi máhtolašvuoha čatnasa daidda sámi kulturoktavuođas. Sámi kulturmuittuid lea maid vejolaš identifiseret jos dutkanbohtosa vuodul lea vejolaš čájehtit ahte dat duođástit sámi historijá ja ovdahistorijá. Kulturmuitošlájaid sáhtá maid meroštallat ahte dain lea oktavuohta sámi ovdahistorijái; jos dat leat proseassaid fysálaš manifestašuvnnat mat láidejit historjáláččat dovddus sámi kulturdovdomearkkaid ásaheapmái. Dás lea maid dat dovddastus ahte kulturmuitošlájat ovddit ovdahistorijás sáhttet áddejuvvot eaktun sihke sámi ja ii-sámi kultuvrii. Doppe gos dat leat oassin sámi kultureatnadagas, lea dattetge lunddolaš meannudit daid dego dat gulašedje sámi kulturárbaí.

Sámediggái lea fápmuduvvon váldi kulturmuittolága mielde hálldašit sámi kulturmuittuid. Sámedikkis lea ovddasvástádus stuorra geográfalaš guovllus masa gullet guhtta fylkkagiidda ja oasis guovlluin Oppland ja Møre og Romsdal.

Dat váldi mii Sámediggái lea fápmuduvvon kulturmuittolága mielde, lea gaskaboddosaš ja maid Birasgáhttendepartemeanta lea 2004s guhkedan doaisttáži. Oažžun dihte sadjái bissovaš hálldašanortnega, áshuvvui 2005s bargjoavku mii galgá čielggadit boahhteáiggi organiserema ja váldejuohkima sámi

kulturmuithálddašeami siskkobealde. Joavkkus leat mielde Sámediggi, Birasgáhttendepartemeanta (BD), Bargo- ja searvadahttindepartemeanta (BSD) ja Riikaantikvára. Sámediggi háliida dakkár hálddašanmálla man bokte hui guhkás sáhtá lojála čuovvolit riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaid, gozihit prinsihpa Sámedikki iešheanalisvuoda ja integritehta hárrái, sihkkarastit mekanismmaid ollislaš ja čeahkes kulturmuithopolitiikka goziheami vástte (mihttomeriid ja bušeahtaid bokte), sihkkarastit mekanismmaid movt dahkat mearrádusaid go lea sierramielalašvuhta ja/dahje eahpečielggasvuhta ovddasvástádussuorggi oktavuodas ja vai ovttaskas olbmuid riektesihkarvuhta gozihuvvošii. Vuordit ahte bargojoavkku raporta gárvvistuvvo oanehis áiggis.

Sámediggi lea 2006s ain joatkán bargguin čuovvolit Stuorradiggediedáhusa nr. 16 (2004–2005) *Leve med kulturminner*. Diedáhusas meannuduvvojit earret eará fáttát nugo báktedáidda, sámi huksensuodjalus ja árvobuvttadanprográmma kulturmuithosuorggi vástte. Vel ge eai leat juogaduvvon dat ruđat sámi huksensuodjalussii mat leat lohpiduvvon diedáhusas, muhto Riikaantikvára vehkiin lea Sámedikkis liikká leamaš vejolašvuhta álggahit huksensuodjalusprošeavtta Deanu gielddas. Guovddáš eiseválddit leat garrasit bargan árvobuvttadeami láchčimin kulturmuithosuorggis. Sámi prošeavttat eai dattetge leat ožžon pilohtta-prošeavttaid juolludusa dán suorggis. Sámedikkis lea leamaš ságastallan Riikaantikvárain stuorradiggediedáhusa čuovvoleami hárrái ja áigu joatkit bargat guovddáš eiseválddiid ektui oažžun dihte johtui daid doaibmabijuid mat diedáhusas leat posiitivvalaččat sámi kulturmuithosuodjalussii.

Cuoŋománu 1. b. 2005 mannosas odđa láchkaásahus váikkuhančielggadusa hárrái lea bidjan muhtun čanastusaid areáplánemii. Dás gáibiduvvo earret eará ahte guovllulaš kulturmuithálddašeapmi bargá eanet aktiivvalaččat gielddaid ektui gielddaplánaid areálaoasi reviderema oktavuodas. 2006s lea Sámediggi meannudan guokte gielddaplána, Evenášši ja Hemnes, láchkaásahusa ektui, mas viiddis guovlluin leat čilgejuvvon sámi kulturmuittut. Mihttomearrin go bidjat stuorát resurssaid plánaproseassa dán muttus, lea ahte šattašii eanet ollislaš hálddašanbargu ja áiggi mielde šattašedje unnánot eaŋkiláššit meannudeapmái. Sámediggi lea 2006s buktán árvalusaid sihke Romssa musea guhkesáigeplánii mii guoská báktedáidaga seailluheapmái ja sihkkarastimii 2006s ja jagiin ovddosguvlui, ja dasto Norlánda Báktedáiddaplánii. Váldokonklusuvdna lea ahte Sámediggi vuosttáš vuorus sávva lagat formaliserejuvvon ovttasbarggu sihke Romssa museain ja Norlánda fylkkagielddain báktedáidaga láchčima, seailluheami ja gaskkusteami hárrái. Dasto lea Sámediggi hábmen seailluhanprošeavtta báktesárgumiidda Aldonis Unjárgga gielddas. Lea hui sakka vejolaš ahte dat leat odđaset áiggi sárgumat maid sáhtá čatnat gálduide mat mitalit oaffaruššama birra dán várrečohkas. Sáhtá maid leat áigejuvvođil čadahit eará seailluhandoaibmabijuid, ja dasto dárkut fealtta ovdáneami. Prošeakta geahččaluvvo čadahuvvot 2007s.

Sámediggi lea evttohan Ceavccageađggi/Mortensnes máilbmeárbeguovlun. Dát evttohus lea beassan listui mas leat dat prošeavttat mat galget čielggaduvvot viidáseappot.

2006s lea álggahuvvon GIS-verktøy (geografalaš diehtujuohkinvuogádaga) geavaheapmi áššemeannudeami ja gieddeberggu oktavuodas. Dáinna bargguin jotkojuvvo ain 2007s. Sámedikki bargit kulturmuithosuodjaleamis leat 2006s čadahán GIS-kuršša mii addá 10 oahppočuoggá, Finnmárkku fylkagieldda ovttasbargošiehtadusa ektui.

Kultuvra

Kultuvra lea árvvut, norpmat, kodat ja symbolat maid olbmot váldet atnui ja gaskkustit viidáseappot buolvvas bulvii. Danne bidjá sámi kultuvra vuodu eanaš bargguide maiguin Sámediggi bargá. Kultuvra buktojuvvo čielgaseamosit albmossii iešguđet dáiddahámiid bokte nugo girjjálašvuoda, lávdedáidaga, govvadáidaga/duoji ja musihka bokte. Kultuvra lea maid dat arenat ja deaivadanbáikkit gos dáidda gaskkustuvvo, nugo kulturviesut ja festiválat. Kultuvra siskkilda dasa lassin viidáset áddejumis valášállama, museaid, mediaid ja girku.

Sámi kultuvrra johtui bidjan ja ovddideapmi viidáset lea nášuvnnalaš ovddasvástádus. Norgga stáhta lea iešguđet lágaid, láchkaásahusaid ja konvenšuvnnaid bokte geatnegahttojuvvon váldit ovddasvástádusa sámi gielas, kultuvrras, historjjás ja servodateallimis. Dán ovddasvástádusa ferte Norgga stáhta hálddašit gulahallama bokte Sámedikkiin, ja Sámedikki čanastusat dat fertejit biddjojuvvođun barggus.

Sámediggi addá doarjaga Sámi kulturfoanddas hálddabusmearrádusaiguin ja Doarjjastivrra mearrádusaiguin. Maŋimuš jagiid leat registreren hui ollu doarjjaohcamiid Sámi kulturfoanddas, ja doarjjaohcamiid earenoamážit girjjálašvuhtii ja musihkkii. Stáhta ekonomalaš juolludusaid sámi kultuvrii ja otnáš sámi servodaga duohta dárbbuid gaskavuohta lea hui skužil.

Kulturovdanbuktimat

Okta doaibmabijuin máŋgga ovttasbargošiehtadusas Sámedikki ja guoskevaš fylkkagielddaid gaska lea láchit sámi musihkkagaskusteami. Finnmárkkus lea Norgga kulturráđđi lea juolludan 1,5 miljon ruvno prošehtii Musikk i Finnmark, ja Sámediggi ja fylkkagielda addet guovllulaš oasi. Sámediggeráđi ja guoskevaš sámi dáiddárorganisašuvnnaid ovddasteaddjiid gaska leat dollojuvvon čoahkkimat geahčadan dihte movt sámi dáiddárorganisašuvnnat buoremus lági mielde sáhttet searvat bargui prošeavttain. Sámediggi háliida nannet sámi musihka gaskusteami vel eanet ja áigu bargat dan badjelii ahte ášahuvvošii etnomusihkkaguovddáš.

Sámediggi lea registreren ahte sámi filbmadoaimmat leat lassánan oalle ollu maŋimuš jagiid, man oktavuodas earenoamážit nuorra sámi filbmadahkkat leat beaggigoahtán sihke nášuvnnalaš ja riikkaid-gaskasaš dásis. Lagašvuohta birrasii ja sámi giela, kultuvrra ja servodaga dovdan váikkuha positiivvalaččat filmaprošeavttaid sisdollui ja hápmái. Sámediggi registrere ahte sámi filmmaid lassánan aktivitehta ii leat čuovvoluvvon dohkálaččat rámmaeavttuid láchimiin sámi filmmaid buvttadeami várás. Sámedikkis lea beroštupmi buoridit dán dili, ja dien oktavuodas áigu Sámediggi geahčadit livččii go vejolašvuohta ášahit sierra davviriikkalaš sámi filbmaguovddáša.

Ollu jagiid lea leamaš nu ahte rámmaeavttut sámi čáppagirjjálašvuoda almmuheapmái eai leat leamaš nu dohkálaččat. Sámediggi lea duhtavaš go 2006s lea leamaš vejolaš loktet juolludusaid mealgat čáppagirjjálašvuoda buvttadeapmái ja lasihit doaibmadoarjaga sámi girjelágádusaide. Liikká lea dárbu ain vuoruhit veahkkeváriid dán suorgái ovdal go sáhtta dadjat ahte dat leat dohkálaččat.

Sámi teáhterat leat deatalaččat sámi dáiddá- ja kulturovdanbuktimiid vásiheapmái ja sáme giela geavaheapmái. Sámedikkis lea leamaš mihtomearrin sihkkarastit ahte sámi teáhterdoaimmas lea dohkálaš ekonomalaš vuodđu doaimma várás, maiddái ahte Beaivváš Sámi Teáhterii sihkkarastojuvvo dohkálaš ekonomalaš vuodđu doibmii sámi nášuvnnalašteáhterin. Danne lea Sámediggi 2006s vuoruhan lasihit doaibmadoarjaga teáhterii. Sámediggi lea maid čoahkkimis Girko- ja kulturdeparemeanttain váldán ovdan ášši ahte huksejuvvošii ođđa teáhterviessu Beaivváš Sámi Teáhterii.

Áarjelhsaemien Teatere/Lullisámi teáhter lea deatalaš lullisámi kultuvrra, giela, identitehta ja iešdovddu nanosmahttimii. Teáhter lea 2006 rájes ožžon fásta doaibmadoarjaga Sámedikki bušehtas. Geahččalit maid sihkkarastit teáhtera doibmii eanet doarjaga ovttasbargošiehtadusa bokte mii Sámedikkis lea lullisámi guovllu fylkkagielddaiguin.

Teáhteroktavuodas lea Sámediggi deattuhan addit doarjaga mánáid ja nuoraid amatorateáhterdoibmii Sámi kulturfoandda bokte.

Dáiddáršiehtadus

Dáiddáršiehtadusa ektui leat Sámediggi ja Sámi dáiddárráđđi dahkan šiehtadua jahkái 2007. Čuovvovaš vihtta sámi dáiddársearvi leat lahttun Sámi Dáiddárrádis (SDR): Sámi Girječálliid Searvi (SGS), Sámi Dáiddačehpiid Searvi (SDS), Juoigiid Searvi (JS), Sámi Teáhtersearvi (STS), Foreningen Samiske Komponister (FSK).

Sámi dáiddárráđđi juohká ekonomalaš rámma ovttaskas organisašuvdnii ja SDRii. Sámi dáiddárráđđi dat 2007s ollásit administrere dáiddárstipeandda. Sámediggeráđđi dohkkeha njuolggadusaid dáiddafoandda ruđaid geavaheapmái dan maŋŋá go bealit leat ráđđádallan gaskaneaset.

Sámediggi lea miessemánus dán jagi šiehtadallan šiehtadusa mii gusto jagi 2007 ja rámma dan ulbmili lea 4 350 000 ruvno. Dása lea lasihuvvon 350 000 ruvno šiehtadusa ektui 2006s. Sámediggi áigu dáinna buoridit sámi dáiddáriid bargoeavttuid, ja dieinna lágiin ovdánahttit sámi dáidaga.

Kultuvrralaš arenat ja deaivadanbáikkít

Kulturviesut

Sámi kulturviesut leat sámi servodaga deatalaš ovddidanarenat. Dat doibmet sámi kulturbarggu arenan, ja dat leat deaivadanbáikkít main lea stuorra mearkkašupmi sámi giela ja kultuvrra suodjaleapmái ja nannemii.

Sámediggi juolluda doaibmadoarjaga sámi kulturviesuide bušehtas bokte. Eanet sámi kulturviesuin lea dattetge dárbu maiddái hukset go galget sáhttit gozihit doaimmaset. Sámediggi lea duhtavaš go Nuortasámi musea ruhtadeapmi dál lea sihkkarastojuvvon, ja go leat ožžon signálaid ahte Ája sámi guovddáš, Saemien Sijte ja Sámi dáiddamusea leat vuoruhuvvon maiddái Ráđđehusa ja Stuorradikki beales.

Sámediggi deattuha ahte sámi servodagas lea dárbu eanet kulturviesuide. Várdobáiki sámi guovddáš Evenáššis/Skániin lea bures bohtán johtui ođđavistti plánemiin. Dán prošeavtta háliida Sámediggi čuovvolit ovddosguvlui.

Festiválat

Sámi festiválain lea deatalaš rolla sámi identitehta, giela ja kultuvrra suodjaleames ja ovddideames. Dat leat deaivadanbáikkít gos sohka buolvvat deaivvadit rastá riikkarájaid, ja dat leat sámi musihka, dáidaga, kultuvrra ja filmmaid gaskkustanarenat.

Sámediggi addá bissovaš vuoddoarjaga mángga sámi festiválii. Daid gaskkas lea Sámi Musihkkafestivála Guovdageainnus, mii lea šaddan daid deataleamos kulturásahusaid gaskii. Sámediggi lea ovttasráđiid Romssa ja Norlánda fylkkagiellaiguin veahkehan ahte Márkomeannu dál lea ožžon lávdehuksehusa.

Sámediggeráđdi lea árvalan Kultur- ja Girkodepartementii ahte Riddu Riddu festivála Gáivuonas šattašii guovddášasahussan. Dát lea Sámedikki 2005 jahkediedáhusa čuovvoleapmi. Stáhtus guovddášfestiválan mearkkašivččii dan ahte festivála oažžugoadášii fásta doaibmadoarjaga stáhtabušehtas. Festivála ii ožžon stáhtusa guovddášfestiválan 2007 stáhtabušehtas. Sámediggi šállosa dán ja vuordá ahte dat bohtá stáhtabušehtii 2008s.

Mediat

Mediaid rolla servodagas lea buktit dieđuid ja čuočaldahttit oktasaš ipmárdusa. Lassin dasa lea mediaid rolla ovddidit ja oidnosii buktit sámegiela sihke njálmmálaččat ja čálalaččat, ja dainn lágiin doaibmat giellamállen.

Dárbu lea oažžut beaivválaš ođđasiid sámegillii maiddái áviisahámis vai sihkkarastojuvvo govdadet ođas-gaskkusteapmi ja buoret vuoddu sámi ja sámegiela servodatdigáštallamii. Dasto oaidná Sámediggi ahte lea stuorra dárbu ovddidit ja ásahtit sierra fálladagaid julev- ja máttasámegillii, ja oažžut buori ja dohkálaš tv-fálladaga sámi mánáide ja nuoraide.

Riikkaviidosas dárogielalaš mediat leat konsešuvdnaeavttuideaset geažil geatnegasat addit fálladaga sámi veahkadahkii, sihke sámegielaš prográmmaid ja dahje prográmmaid main lea sámi sisdoallu. Sámediggi lea 2006s registreren ahte mánga konsešuvdnaeavttu leat rihkkojuvvon, ja oaivvilda ahte dákkár rihkkosiid berre moaitit garrasit.

Valáštallan

Sámi valáštallamis lea nana identitehtahábmejeaddji beaktu ja das lea deatalaš atnit fuola ja ovddidit viidáseappot. Ferte vuoruhit barggu ahte oažžut sadjái rámmaeavttuid vai sámi valáštallanjođiheaddjiin ja

valáštalliin lea vejolaš bargat valáštallamiin sihke amatora- ja njunušvaláštallandásis. Dán geažil dárbbasuvvojit mealgat eanet speallanruđat sámi valáštallamii.

Sámiid Valáštallanlihttu/Samenes idrettsforbund (SVL) ja Sámi Spábbačiekčanlihttu/Samisk fotballforbund (SSL) organiserejit valáštallandoaimmaid sámi álbmoga váste dain guovlluin gos sámit ásset, rájárastá perspektiivvain. Go dát searvvit organiserejit sámi meášttingilvvuid ja sámi riikkajoavkkuid, de leat dat mielde nannemin ja ovddideamen gullevašvuoda mii lea sámiid gaskka riikkarájaid rastá. Dát lea Sámedikki oainnu mielde hui mávssolaš sámi álbmogi, ja lea deatalaš láchit diliid nu ahte dán doaimma sáhtta bisuhit ja ovddidit. Deatalaš lea oažžut sámi valáštallamii einnotahtti davviriikkalaš ruhtadeami.

Sápmi searvvai valáštalliiguin ja kulturbargiiguin Arctic Winter Games (AWG) nammasaš doaluide mat lágiduvvojedje Alaskas njukčamánu dán jagi. AWG lea valáštallandoalut ja kulturdoalut ártkalaš guovlluid nuoraid váste ja dat lágiduvvojit juohke nuppi jagi. Sámediggi ruhtadii mealgat Sámi searvama AWGs. Sámi oasseváldit, sihke valáštallit ja kulturbargit ovddastedje sámi álbmoga dakkár vugiin maid Sámediggi atná árvvus. Sámedikki mihttomearrin lea láchit diliid nu ahte sámi nuorat maiddá boahhteáiggis ožžot vejolašvuoda leat mielde dán ártkalaš dálvevaláštallamiin. Valáštallandoaimmat leat buorin ovdamearkan ovttasbargui ii dušše sámiid gaskka, muhto maiddá eará emiálbmogiid gaskka, ja dat lea geavatláš davveguovlopolitihkka.

Sápmi searvvai ja vuittii 2006 VIVA World Cupa, mii lágiduvvui Occitanias Frankriikkas. Dát leat máilmmemeášttingilvvut spábbačiekčamis daid guovlluid ja našuvnnaid váste mat eai leat ožžon lahttovuoda FIFAs. Searvan ruhtaduvvui earret eará Bargo- ja searvadahttindepartemeantta, Sámedikki ja soames fylkkagiella doarjagiin. Sámedikki mielas dát lea positiivvaláš doaimbaidju, vaikko meášttingilvvuide serve ge unnán.

Sámediggi doarju Romssa ohcama lágidity dálve-OG 2018s. Sámediggi oaiivilda ahte dálve-OG davvin sáhtta mearkkašit ollu sámi servodat- ja identitehtahuksemii. Jos Romsa čujuhuvvo ohcangávpogin, de áigu Sámediggi searvat riikkaidgaskasaš kampánjai vai Romsa vuoitášii gilvvo beassat lágidity dálve-OG 2018s. Sámediggái lea mearrideaddji deatalaš ahte OG-prošeakta goziha sámi beroštumiid. Sámediggi oaiivilda ahte dán sáhtta gozihit dainna lágiin go ohccisearvvi hálddahusas ja iešguđet mearrádusjoavkkuiin lea áššáiguoski sámi gelbbolašvuoha, ja ahte dasa vuoruhuvvojit siskkáldas resurssat proševtta buot muttuin.

Girku

Girkoeallimis lea ja lea leamaš guovddáš sadji ollu sámiid gaskkas. Dasa lassin go girku lea oskuservodat, de leat dat maiddá kultuvrralaš ja oskkotdatlaš árbevieruid deatalaš guoddi, mii lea čohkken olbmuid iešguđet eallinmuttuin. Stuorra oassi sámi álbmogis gullá Norgga girkui, ja gažaldagat nugo stáhta-girkoortnega boahhteáigi ja eará guovddáš girkoáššit leat danne deatalaččat sámi servodahkii. Dalle go Sámediggi meannudii NOU 2006:2 Staten og Den norske kirke, de doarjjui stuorra eanetlohku Sámedikkis dan ahte stáhtagirkoortnet galgá bisuhuvvot.

Beroškeahhtá das makkár oktavuohthápmi stáhta ja girku gaskka galgá leat boahhteáiggis, de lea Sámedikkis beroštupmi fuolahit ahte sámi dimenšuvdna gozihuvvo. Sámi dimenšuvnna goziheapmái fertejit ovddiduvvot earret eará girkolaš ávdnasat, ovdamearkka dihte sálbmágirjjit ja biibbalat, buot golmma sámegilli Norggas, ja fertet oažžut eanet sámegielat báhpaid ja earáid geat barget girkolaš áššiguin.

Museat

Sámediggi lea dan rájes go válddii badjelassas sámi museaid hálddašanoavddasvástádusa ja go museaodastus álggahuvvui, álggahan sámi museaid gaskkas stuorát nannenproseassa. 2006s lea dát bargu čájehan bohtosiid, earret eará go leat ásahuvvon vuodđudusat Saemien Sijte lullisámi guovllus ja Davveoarjesámi museasiida davvesámi guovllus. Davveoarjesámi museasiida lea maiddá ožžon ovdasvástádusa našuvnnaš sámi museafierpmádaga fierpmádatoktiordnejeaddjin. Oddasis organiserema geažil lea Sámediggi nannen doaimmadoarjaga dien guovtti museasiidii.

Romssa ja Davvi-Norlándda sámi museadoaimma oassečielggadus lea maid museaodastusa oassi. Čielggadus galgá maid guorahallat beliid čielggadusguovllus ja evttohit strategijaid museadoaimma huksemii ja fierpmádatásaheapmái. Sámediggi lea bargan dainna 2006s lágga ovttasbargguin fágalaš referánsajoavkkuin maid Sámediggi, Romssa fylkkasuohkan ja Norlándda fylkkasuohkan leat nammadan. Čielggadus galgá meannuduvvot Sámedikki dievasčoahkkimis guovvamánus 2007.

Boahtteáiggi sámi museapolitihka vuodđun lea ahte sámi museaid ekonomalaš dili nannejuvvo mealgat dálá dili ektui, ja ahte sámi museat searvadahttojuvvojit nášuvnnalaš museaodastussii. Sámediggi lea 2006s bargan hui ollu sámi museaid organisatuvralaš hástalusaiiguin. Fágalaš hástalusat leat ollu, muhto lea váttis álggahit doaibmajuid mat eaktudit čuovvoleami ekonomalaččat. Dát orru leamen hástalusson maiddái 2007s. Sámedikkis leat leamaš 12 483 000 ruvno juolludusat sámi museaide 2006s. Sámediggi lea ođastusa álggaheami rájes cealkán ahte ovdal go ođastus loahpahuvvo, de berre ollislaš stáhtadoarjja sámi museaide leat unnimusat 20 miljon ruvno. Nugo 2006 doarjja čájeha, de lea guhkki dassázii go dát mihttomearri juksojuvvo.

2006 stáhtabušehta bokte juolluduvvui 1 miljon ruvno Sámediggái ásahtit rádjafelaččaid dutkan- ja duodaštandoaimma Divdasvuonas. Ášši meannuduvvui Sámedikki čakčamánu 2006 dievasčoahkkimis. Dán oktavuodas lea Árran julesámij guovdasj ožžon ovddasvástádusa ásaheamis, mii galgá dáhpáhuvvat Sámedikkiin gulahallamiin. Vuolggasadji galgá válđojuvvo rádjafelaččaid barggus Divdasvuonas ja guovlluin dan birra, dasto galgá viidáset leat fokusis oppalaš rádjafelašbargu eai ge ovttaskas olbmot galgga seaguhuvvot dasa.

Sámediggi lea bargan Recalling Ancestral Voices - Repatriation of Sámi Cultural Heritage Interreg-prošeavtta ollásit ruhtademiin. Prošeavtta ulbmilin lea kártet sámi kulturárbbi mii gávdno ásaheamis Davvi-riikkain ja Eurohpas. Dát lea ovttasbargoprošeakta Várjjaga Sámi museain, Anára Siida-museain Suoma bealde ja Ájttein Ruota bealde, ja mii álggahuvvui giđđat 2006. Sámediggi lea prošeavtta stivrenjoavkkus, go dat lea deatalaš prošeakta mii guoská gažaldahkii mainna Sámediggi lea bargamin. Buot riikkat leat ollásit ruhtadan prošeavtta, ja Norgga bealde dan leat dorjon ABM-utvikling, Norgga kulturráđdi, Sámediggi ja EU-ruđat.

Sámediggi sávvá fásta jahkásaš čoahkkimiid ABM-utvikling nammasaš ásaheamis, sihke ovttasbarggu, dieđuidlonohallama oktavuodas ja vai oččošeimmet buoret áddejumi daid erenoamáš dárbbuide mat gávdnojit sámi servodagas. Ovttasbargu galgá bidjat vuoddu dasa ahte sámi museat searvadahttojuvvojit eanet nášuvnnalaš museaodastusas. Dien oktavuodas dollojuvvo čoahkkinn hálldahusa dásis Sámedikki ja ABM-utvikling gaska juovlamánus 2006. ABM-utvikling lea maid bovdejuvvon Sámediggái guovvamánus 2007 dievasčoahkkima oktavuodas.

Giella

Ealli giella eaktuda ahte dat lea aktiivvalaččat geavahas, sihke priváhta ja almmolaš oktavuodain. Maŋimus jagiin lea sáme giella geavaheapmi almmolaččat ovdánan eanet posiivvalaččat. Sáme gielas leat viehka nana rámmaeavttut almmolaččat lágaid ja lálkaásahusaid bokte. Sámediggái lea deatalaš ahte sáme giella geavaheapmi siviila sámi servodagas nannejuvvo. Deatalaš lea ahte sáme giella gullo, oidno ja geavahuvvo beaivválaš oktavuodain ja priváhta arenain.

Sámediggi lea loahpahan viđajagáš giellamovttidahttinprošeavtta máttasáme gielas Elgá bajásšaddanguovddázis. Dán prošeavttas leat ožžon buoriid bohtosiid ja dat lea mielddisbuktán dan ahte sáme giella fas lea ealáskan dien guovllus. Prošeavtta joatkima oktavuodas lea deatalaš ahte Elgá bajásšaddanguovddázis sáhtá joatkit bargguinis, ja ahte prošeakta ovddiduvvo bissovaš ortnegin. Sámediggi lea ságastallan Máhtdepartemeanttain ja Hedmárkku fylkkagielladain dan birra ahte doibmii sihkarastojuvvošii ain ruhtadeapmi. Deatalaš lea ahte máhtolašvuotta mii bohtá dán prošeavttas, fievrividuvvo eará sámi guovlluide.

Sámediggi lei 2006s várren badjel 3,7 miljon ruvno giellaprošeavttaide giellahálldasanguovllu siskko-bealde ja olggobealde. Prošeaktaruđaid juolludemiid oktavuodas lea Sámediggi vuoruhan dakkár

doaimbajuid mat váikkuhit tearpmad čohkkema, ovddideami ja registrerema lassáneami, sámi báikenamaid čohkkema, sámeielat arenaid ovddideami mánáide ja nuoraide ja sámeiela geavaheami eanet njálmmálaččat.

Sámeiela hálddašanguovlu

Norggas lea Sámelága giellanjuolggadusaid bokte sihkkarastojuvvon sámeielagiid vuoddo vuoigatvuohta geavahit sámeiela.

2006s laktojuvvui Divdasvuona suohkan ja Norlánda fylkkasuohkan sámeiela hálddašanguvlui. Dalle gullet ge čieža gieldda ja golbma fylkkagieldda dán hálddašanguvlui. Divdasvuona suohkana laktin hálddašanguvlui lea mielddisbuktán ahte julevsámeiela geavaheaddjiide leat sihkkarastojuvvon vuoddo vuoigatvuođat Sámelága giellanjuolggadusaid ektui. Dainna lea Sámediggi duhtavaš. Sámediggi oaivvilda ahte gielddat mat leat hálddašanguovllus, fertejit leat dihtomielalaččat ovddasvástádusaset ektui Sámelága giellanjuolggadusaid ulbmila ollašuttima oktavuodas.

Sámedikkis lea mihtomearrin oazžut eanet gielddaid sámeiela hálddašanguvlui. Sámediggi lea doallan čeahkimiid Storfjord, Álttá ja Snåase suohkaniiguin dainna áigumušain ahte laktit daid maid áiggi mielde hálddašanguvlui. Boahhteáiggi lea erenoamáš deatalaš ahte gielddat maid lullisámi guovllus laktojuvvojit sámeiela hálddašanguvlui. Dát sáhttá leat mielde nannemin ja ovddideamen lullisámeiela geavaheami. Danne lea hui buorre go Snåase suohkan juovlamánus 2006 lea mearridan ahte ohcet laktojuvvot hálddašanguvlui. Sámedikkis leat leamaš diehtujuohkinčeahkkimat mánggáin gielddain dan birra makkár vuoigatvuođat ja geatnegasvuođat álbmogis ja gielddain leat dalle go gieldda gullá hálddašanguvlui.

Sámediggái lea deatalaš doallat lávga oktavuoda daid gielddaiguin ja fylkkagielddaiguin mat gullet sámeiela hálddašanguvlui ja čilget makkár oktasaš hástalusat dain leat go guoská sámeiela geavaheami ovdánahttimii. Dien oktavuodas dollojuvvui čeahkkin odđajagimánus masa Sámediggi lei bovden sámeiela hálddašanguovllu gielddaid ja fylkkagielddaid. Dasto lei Snåase suohkan ja Davvi-Trøndelága fylkkasuohkan bovejuvvon čeahkimiid. Čeahkkimis ovddidedje gielddat ja fylkkagielddat plánaideaset ja áigumušaid ja hástalusaid mat leat ovddabealde sámeiela geavaheami ektui. Sámediggi čilgii čeahkkimis guovttegielalášvuoda ruđaid geavaheami raporterema, njuolggadusaid evaluerema ja vejolaš geahččoortnega ásaheami birra sámeiela vásté.

Sámi giellaguovddážit

Sámi giellaguovddážit leat deatalaš arenat ja dat barget ollu sámeiela ovdánahttimiin ja suodjalemiin. Sámediggi sávvá ahte ásahuvvoše eanet giellaguovddážit, ja ahte ain ovdánahttit dálá giellaguovddážiid. 2006s ásahuvvui sámi giellaguovddáš Áltái, ja lea mielde ortnegis mas Sámediggi addá bissovaš doarjaga sámi giellaguovddážiidda. Dál ožžot ovcci giellaguovddáža bissovaš doarjaga Sámedikkis, daid gaskkas leat njeallje giellaguovddáža olggobealde sámeiela hálddašanguovllu.

Sámedikki giellastivra

Sámediggi lea 2006s nammadan odđá giellastivrra. Sámediggerádis lea leamaš čeahkkin giellastivrrain ja dat lea ságastallan stivrra boahhteáiggi strategijaid birra.

Terminologijabargu

Bargu sámeiela terminologijain lea lassánan mealgat danne go eanet ásahusat ja earát leat aktiivvalaččat geavahišgoahtán sámeiela. Sámedikki sátnovuorkkás Risten.no leat muhtun dihtorteknikkalaš hástalusat maiguin leat bargamin, vuorká lea sámi álbmogi veahkkin go geavahit sámeiela. Dan geažil vai oččošeimmet oktasaš terminologijja iešguđet sámeielaid vásté riikkarájiid rastá, lea Sámediggi 2006s searvan oktasaš davviriiikkalaš tearbmajoavkkuid nammadeapmái. Tearbmajoavkkut čeahkkanit dárbbu mielde geahčadit tearbmalisttuid maid iešguđet oasálaččat mat geavahit sámeiela iežaset doaimmas ráhkadit. Tearbmalisttut maid joavkkut dohkkehit almmuhuvvojit ja biddjojuvvojit sátnovuorkái Risten.no.

Sámi báikenamat

Bargu sámi báikenamaiguin Sámedikki nammanevvohagas báikenammalága ektui lea almmolašvuoda ja earáid várás geat dárbbasit rávvagiid movt čállit báikenamaid. Dát ráđdeaddin lassána juohke jagi, mii čájeha ahte sámegeilla dadistaga válđojuvvo eanet ja eanet almmolaš geavahussii. Ráđdeaddima várás adnošii maid sámi báikenammaarkiiva vuodđun nammahámiid duogášdieđuide, čilgehussan movt namat daddjojuvvojit jna., muhto bargu báikenammaarkiivvain ii leat biddjojuvvon johtui resursa váilivuoda geažil. 2006s lea leamaš hui viiddis bargu báikenammalága lálkaásahusaiguin ja dát bargu ii leat vel loahpahuvvon.

Mánát ja nuorat

Sámediggi lea geahččaleamen ásahttit sámi mánáide ja nuoraide buriid ja stádis bajásšaddaneavttuid. Sámi mánát ja nuorat leat deatalaš resurssat sámi servodaga ovdánahttimii, ja sii han dovdet iežaset árgabeaivi buoremusat. Jus galgat nagodit oazžut nuoraide mielde servodatán giruššami, de fertet sii oazžut dakkár dovddu ahte sii sáhttet váikkuhit ja ahte leat mielde mearrideamen. Sámediggái lea hui deatalaš ovddidit dáláš ja odđa kanálaid mánáid ja nuoraide gulahallamiid.

Sámediggi vuoruha doarjagiid mánáide ja nuoraide. Earret eará ožžo sámi festiválat main mánát ja nuorat ledje mielde, dahje main ledje oasis oaivvilduvvon mánáide ja nuoraide, doarjaga Sámi kulturfoanddas. Maiddái teahterdoaimmat mánáide ja nuoraide ožžo doarjaga kulturfoanddas, ja sámi nuoraide diehtujuohkinkantuvra – Infonuorra.

Dál eai gávdno makkárga njuolggadusat sámi kulturskuvllaide. Sámediggi oaivvilda ahte lea dárbu formaliseret dahje struktureret barggu kulturskuvllaiguin nu ahte dat sáhttet leat kultuvrralaš arenan sámi mánáide ja nuoraide.

Sámediggi lea maiddái juolludan ollu ruđa proševttaide mat geahččalit eastadit veahkaválddalašvuoda ja seksuálalaš vearddaguid. Earret eará lea Guovdageainnu Dievdduid searvi ožžon doarjaga čadahit proševtta guottuiddudjonbarggu birra. Dievddut barget deatalaš barggu go oččodit dievdoolbmuid váldit ovddasvástádusa vearddaguid eastadanbarggus.

Sámediggeráđi dáseárvopolitihkalaš čielggadusas deattuhuvvo man deatalaččat dievdoovdagovat leat bártnážiidda. Sámediggi lea geahččalan váikkuhit eanet dievdoolbmuid váldit bargguit mánáidgárddiin.

Sámediggi šálloša go ii Sámediggi eaige earáge sámi ásaheami leantuvva gulaskuddanásahussan Mánáid Viesu ásaheami oktavuodas. Sámediggi vuordá ráđdehusa čuovvolit dán viidaset barggus ja gozihit sámi mánáid beroštumiid.

Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi

Sámediggeráđi lea nammadan odđa lahtuid ja várrelahtuid Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi (SNPL) 2006-2007 áigodahkii. SNPL lea deatalaš oassi Sámedikki barggus oččodit nuoraide sáme-politihkalaš bargui, ja lávdegotti doaibma lea deatalaš Sámedikki bargui iešguđetlágan áššiguin mat Sámedikkis leat. Sámediggeráđi háliida lagáš oktavuoda nuoraidpolitihkalaš lávdegottiin ja doallá jeavddalaččat čeahkkimiid lávdegottiin.

Sámedikki viđat nuoraidkonferánsa ”Funky business. Sámi ealáhusat boares ja odđa gávttis” lágiduvvui Svanhovd birasguovddážiis lahka Girkonjára golgottmánus 2006. Konferánsa fáddá lei sámi ealáhusat ja fitnodeapmi. Nuoraidkonferánsa ovddiidii guokte cealkámuša, nubbi guoskkahii dan ahte movt láchit dili sámi nuoraide geat háliidit bargagoahtit sámi árbevirolaš ealáhusat, ja nubbi lei fas foandda/doarjagiid birra sámi nuoraide váste. Goappašat cealkámušat leat čuovvoluvvon Sámedikki 2007 bušeahtas.

Mánáidáittardeaddji

Sámedikkis lea leamaš jahkásaš čoahkkin mánáidáittardeaddjiin Reidar Hjermmann Guovdageainnus, masa maiddái Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi (SNPL) searvvai. Fáddán ledje sámi mánáid bajásšaddaneavttut. Sámediggi muitalii ahte buot dásit mánáidsuodjalanbálvalusas dárbbasit máhtolašvuoda ja gelbbolašvuoda sámegiela ja kultuvrra birra, ja ahte sámi mánáin ja nuorain lea vuoigatvuohta ja dárbu fáldalagaide main sin giella ja kultuvra lea vuolggasadjin. Áššit maid birra maiddái digáštallojuvvui ledje sámi mánáid dilli mánáidgárddis ja skuvllas, oahpponeavvodilli ja ovttasbargu davviriikkalaš mánáidáittardeaddjiid gaskkas sámi áššid birra. Sámediggi ohcalii maiddái sámi giella- kulturgelbbolašvuoda Mánáidáittardeaddjis, ja dainna leat dál ovttaoaivilis ahte bargat viidáseabbo. SNPL ovddidii maiddái áššiid sámi nuoraidovddasteaddji birra Mánáidáittardeaddji nuoraidráđis, ja Sámedikki nuoraidkonferánssa 2005 cealkámušat sámegiela birra välljenfágan buot ohppiide Norggas, ja Oahpahuslága § 6-2, sámegiel oahpahus vuodđoskuvllas, rievdadeami birra.

Mánáidgárddit

Ráđdehusa mánáidgárdelokten guoská maid sámi mánáide. Reviderejuvvon mánáidgárddiid rámmaplána gustogodii 2006s. Sámediggi lea mihtten ahte ollu mánát dattetge eai oazžo mánáidgárdeláldaga mii livččii heivehuvvon sin duogáži, gillii ja kultuvrii, vaikko ođđa mánáidgárdeláhka bidjá čanastusaid dasa. Reviderejuvvon rámmaplána ii bija detáljadási čanastusaid bargui sámi mánáidgárddiiguin. Danne lea Sámedikkis leamaš oktavuoha Máhtodepartemeanttain go guoská muhtun prinsihpalaš áššiid dárkilastimii rámmaplánas, maid Sámediggi bivdá departemeantta čilget dárkilet. Sámediggi lea ráhkadan guokte dain fáddághippagiin maid Máhtodepartemeanta juohká reviderejuvvon rámmaplána oktavuodas.

Sámediggi lea almmuhan guokte ”Stullán” mánáidgárdeáigečállaga dan jagi. Áigečála lea fágaáigečála mánáidgárddiid vástes gos leat sámi mánát, dat lea nuvtá ja dat sáddejuvvon mánáidgárddiide gos leat sámi mánát, ja eará berošteddjiide. Sámediggi lea doallan jahkásaš sámi mánáidgárdekonferánssa ja fierpádatčoahkkimiid sámi mánáidgárddiid bargiide. 2006s leat maid juolluduvvon sihke prošeaktaruđat ja ruđat sámi mánáidgárddiid oahpponeavvoprošeavttaide.

Oahpahus

Skuvla lea okta dain deataleamos arenain mánáide ja nuoraide, ja buorre skuvla lea okta dain deataleamos arenain go mánát galget oazžut buori bajásšaddama ja oadjebas identitehta. Sámediggi oaivvilda ahte ieš beassat mearridit oahpahusa sisdoalu ja hámi buot oahppodásiin, lea vuodđun sámi servodaga hábmemii.

Sámediggi lea ovttas skuvlaeiggádiiguin ja skuvlaeiseváldiiguin geahččalan juohkit dieđuid sámi oahpahusa birra oahpahuslága mielde, geavaheddjiide. Sámediggi lea maiddái mángga gearde lokten oahpahuslága rievadanášši eiseváldiide, vai oahppit oččošedje individuála rievtti sámegieloahpahussii, vaikko gos orošet. Dat bargu ii leat dásáži lihkestuvvan, ja Sámediggi vuodá ahte áššii čovdojuvvošii fargga.

Máhttolokten - Sámi

Máhttolokten lea ođđa ođastus olles vuodđooahpahusa várás. Ođastus mielddisbukta olu rievdadusaid skuvlla sisdoalus, hámis ja organiseremis vuosttaš ceahkis vuodđoskuvllas gitta maŋemus ceahkkái joatkkaoahpahasas. Ođastus álggahuvvui borgemánus 2006 1.-9. ceahki ohppiide vuodđoskuvllas, ja vuosttaš ceahki ohppiide joatkkaoahpahasas.

Máhttolokten – Sámi lea leamaš hirbmat viiddis bargu Sámedikkis. Dát lea stuorámuš oahpahasodastus maid Sámediggi lea hábmen ovttas guovddáš eiseváldiiguin nugo Oahpahusdirektoráhtain ja Máhtodepartemeanttain. Sámedikki rolla ja ovddasvástádusa ovddideapmi ja digaštallan skuvlaodastusa ovddideami ja johtuvidjama oktavuodas, lea leamaš hástaleaddji bargu sihke Sámediggái ja guovddáš eiseváldiide.

2006s barggai Sámediggi ovttas Máhttodepartemeanttain eanaš gulaskuddamiiguin ja oahppoplánabuktosa iešguđet osiid gárvvistemiin.

Sámi sisdoallu nášuvnnalaš oahppoplánain Máhttoloktema Oahppoplánabuktosis

Oahpahusdirektoráhtta ráhkada nášuvnnalaš oahppoplánaid, ja Máhttodepartemeantta dohkkeha daid, muhto oktasaš prográmmafágaid ja välljenprográmmafágaid dohkkeha Oahpahusdirektoráhtta.

Oahpahuslága § 6-4 mielde galget oahppoplánat geatnegahttit ahte juohke fágasuorggi oktavuodas oahpahuvvo sámi álbmoga birra, sin giela, kultuvrra ja servodaga birra. Departemeanttat sáhttet maiddá buktit lálkkaásahusaid eará earenoamáš oahppoplánaide oahpahusa várás mii lea sámi báikkiin ja ohppiide olggobealde sámi báikkiid geat ožžot sámegeoloahpahusa. Dat oahppoplánat gohčoduvvojit dasto nášuvnnalaš oahppoplánan ja paralealla ovttárvosaš sámi oahppoplánan.

Sámediggeráđđi lea dohkkehan nášuvnnalaš oahppoplánaid sámi sisdoalu. Sámi sisdoallu lea lasihuvvon buot oahppoplánaide ovttasbargguin direktoráhtain.

Máhttolokten – Sámi ođđa Oahppoplánabuktosa ovddideapmi

Sámedikki bargu Máhttolokten – Sámi Oahppoplánabuktosiin lea 2006s guoskkahan buot osiid oahppoplánabuktosis earret Oppalaš oasi. Oppalaš oasis deattuhit árvovuodu ja álbmotoainnu mii lea oahpahusa vuodđun. O97S oppalaš oassi fievrdivuvvo viidasit Sámi Máhttoloktemii.

Oahpahusa prinsihpat

Sámediggi mearridii áššis 19/06 sámi oahppoplakáhtta, ahte galgá ráhkaduvvot sierra sámi prinsihppaoassi. Prinsihppaoassi, Oahpahusa prinsihpat ja rámmat sámi skuvllas ja oahppofitnodagas (Prinsipper og rammer for opplæringen i samisk skole og lærebedrift), lea oassi Máhttolokten – Sámi Oahppoplánabuktosis. Prinsihpat galget čielggadit skuvlaeaggáda ovddasvástádusa ollislaš oahpahussii njuolggadusaid vuodul, ja galget leat heivehuvvon báikkálaš ja individuála eavttuide ja dárbbuide.

Oahppoplakáhtta lea oassi prinsihpain ja čoahkkáigeassá skuvlla ja oahppobáikki vuodđogeatnegas-vuodaid. Sámi oahppoplakáhtas leat 12 čuoggá; daid gaskkas lea sierra sámi čuokkis mas čuožžu: *Sámi skuvla ja oahppofitnodat galgá lálkčit dili nu ahte oahppit ja jidnooahppit ožžot kvalitehtalaš buori oahpahusa mas vuodđun lea sámegeiella, sámi kultuvra ja servodateallin.*

Muđui leat dat eará 11 čuoggá seamma go Máhttoloktema Oahppoplánabuktosa nášuvnnalaš oahppoplakáhtas.

Sámediggi álggahii barggu sámi oahpahusa prinsihpaiguin Máhttolokten – Sámi Oahppoplánabuktosis čakčat 2006, ja dalle sáddejuvvui maiddá gulaskuddamii. Sámedikki dievasčoahkkin galgá meannudit prinsihpaid 2007 giđa mielde, ovdal go Máhttodepartemeanta mearrida Sámi oahpahusa prinsihpaid.

Fága- ja diibmojuohku

Ohppiide geain lea sámegeoloahpahus lea mearriduvvon sierra fága- ja diibmojuohku, ja dat guoská buot ohppiide Norggas geain lea sámegeoloahpahus juogo vuosttaš- dahje nubbingiellan vuodđoskuvllas, dahje joatkkaoahpahusas. Deataleamos ášši dás lea ahte vuosttašgiela (sámegeielas/dárogielas) ja nuppigiela diibmolohku lea lassánan O97S ektui.

Oahppit geain lea sámegeoloahpahus eai dárbbáš váldit bákkolaš oahpahusa amasgeielas dahje gielalaš čiekŋudeami. Dat lea danne go dain ohppiin lea juo oahpahus golmma gielas vuodđoskuvllas. Muhto sis lea vuoigatvuohka oazžut oahpahusa amasgeielas/gielalaš čiekŋudeamis jus dan háliidit.

Goalmát válđoášši lea ahte ohppiin geain lea sámegeoloahpahus leat eanet diimmut oktiibuot go ohppiin geat čuvvot dábalas fága- ja diibmojuogu. Nu leat šaddan dahkat vai vuosttašgiela ja nuppigiela oahpahus nannejuvvošii, ja vai eará fágaid oahpahus ii fuoniduvvošii. Dat lea spiehkastatmearráduš mii guoská ohppiide geain lea sámegeoloahpahus ja geat orrot olggobealde sámegeielguovllu oahpahuslága mielde. Muhto dat oahppit sáhttet dattetge beassat eará fága oahpahusas gitta 76 diibmui mánáidskuvladásis, vai

diibmolohku ii šatta nu hirbmat olu stuorát go eará ohppiin geain ii leat sámegieloahpahus. Lea hirbmat deatalaš organiseret sámegieloahpahusa nu ahte doarju ja nanne oahppi movtta välljet sámegiela.

Fágaoahppoplánat

Oassin Máhttoloktema – Sámi Oahppoplánabuktosis leat mearriduvvon odđa oahppoplánat eanaš fágaide vuodđoskuvllas, ja vuodđoskuvlla ja joatkkaoahpahusa čadamanni fágaide.

Sámediggi lea dohkkehan sámegiela vuosttašgiela ja nuppigiela oahppoplánaid. Dat leat čadamanni oahppoplánat sámegieloahpahusa várás vuodđoskuvllii ja joatkkaoahpahussii. Oahppoplánat leat davvisámegillii ja dárogillii, ja leat dál jorgaluvvome julevsámegillii ja lullisámegillii. Oahppoplánat addet ollislaš ja čadamanni oahpahusgearddi sámegielas olles vuodđooahpahussii, ja dat nanne sámegiela. Sámegiela nuppigiela oahppoplánas lea earenoamáš hápmi eará oahppoplánaid ektui Máhttolokten – Sámis. Plánas leat iešguđetlágan dásit, ja das leat guokte ovdánanvuogi vai lea buorebut heivehuvvon ohppiide geain lea, ja geain ii leat ovdamáhttu sámegiela birra, ja das lea ulbmil movttiidahttit ohppiid oahppat sámegiela.

Máhttodepartemeanta lea dohkkehan vuodđoskuvlla paralealla ovttárvosaš sámi oahppoplánaid čuovvovaš fágain: biebmá ja dearvvašvuohta, musihkka, servodatfága, duodji, ja risttalašvuođa-, osku- ja eallinoainnumáhttu. Departemeanta lea maiddá dohkkehan čadamanni paralealla ovttárvosaš oahppoplánaid vuodđo- ja joatkkaoahpahussii luondufágas ja dárogielas ohppiide geain lea sámegiella vuosttašgiellan. Ovdal go dat plánat dohkkehuvvojedje, de čadahii Sámediggi 2006s gulaskuddama dain oahppoplánain.

Sámediggi lea álggahan barggu ráhkadit oahppoplána sámegiela čiekŋudeamis vuodđoskuvlla nuoraidceahki váste. Sámediggi ráhkadii ovttas Oahpahusdirektoráhtain evttohusa paralealla sámi oahppoplánaide joatkkaoahpahusa čuovvovaš oktasašfágaide; servodatfága, historjá, osku ja etihkka, ja geografijja. Sámediggi lea dasto ráhkadan oahppoplánaevttohusaid studerenráhkkanahhti prográmmafágaid váste čuovvovaš sámi fágain: Sámi historjá ja servodat, sámi musihkka ja lávdi ja sámi visuála kultuvra. Buot dát leat oassin Máhttolokten – Sámi Oahppoplánabuktosis ja gárvejuvvojit 2007 giđa mielde.

Diehtujuohkinbargu Máhttolokten – Sámi johtuibidjama oktavuodas

Sámediggi čadahii 2006:s vuđolaš diehtujuohkinbarggu Máhttoloktema birra, ja deattuhii earenoamážit Máhttolokten – Sámi Oahppoplánabuktosa.

Sámediggi lea doallan diehtujuohkinčoahkkimiid Máhttolokten – Sámi birra čuovvovaš suohkaniid vuodđoskuvllaide: Guovdageainnu, Divdasvuona, Porsáŋggu, Deanu ja Unjárgga. Sámediggi lea maiddá searvan máŋgga čoahkkimii ja konferánsii ja juohkán dieđuid skuvlaodastusa birra, earret eará skuvlakonferánsas Kárášjogas, Finnmárkku joatkkaoahpahusa sámegiela- ja suomagielfágaid ovttas-bargoForumis, 7-suohkana ja ravdasuohkaniid čoahkkimiin ja Oahppolihtuin. Diehtujuohkin Máhttolokten – Sámi birra biddjui maiddá Sámedikki neahttasiidduide ja Sámi oahpponehttii.

Lassin lea Sámediggi ovttas Finnmárkku ja Romssa fylkamánniiguin ráhkadan diehtujuohkingihppaga sámi oahpahusa birra mü lea jurddašuvvon váhnemiidda olggobealde sámi hálddašanguovllu.

Vuodđoskuvla ja joatkkaoahpahus

Ulbmilin lea ahte galget gávdnot doarvái sámi oahpponeavvut vai sámi oahppit besset oazžut oahpahusa gustovaš lágaid ja plánaid mielde. Máhttolokten – Sámi odđa oahppoplánaid vuodul lea Sámediggi juolludan ruđaid sámi dábálaš- ja digitála oahpponeavvuid ráhkadeapmái ja buvttadeapmái, sihke lulli-, julev- ja davvisámegillii. Maiddá earenoamáš heivehuvvon oahpponeavvuide leat juolluduvvon doarjagat, dan dárbbu vuodul maid fágabirrasat ieža leat dieđihan.

Sámediggi lea ollislaččat geahčadeamen sámi oahpponeavvuid doarjjaortnega, buvttadeami ja Sámedikki ovddasvástádusa, rolla ja völddi. Ulbmil dainna lea kártet sámi oahpponeavvoráhkadeami beavttu, leat go olahan sámi oahpponeavvobuvttadeami mihttomeriid strategalaš plánas ja lea go dárbu rievdadit

doarjjaortnega. Dasto lea dárbbaslaš ahte evaluerenraporta ovdanbuktá evttohusaid movt viidásit galggašii bargat oahpponeavvuiguin, ja rávve movt sáhtášii nannet oahpponeavvobuvttadeami.

Sámi mánáin geain leat earenoamáš dárbbut, galgá buorre earenoamášpedagogalaš fáldat, dat lea mihttomearri. Mánáid, ja doarjjaolbmuid fáldat ferte buoriduvvot, earenoamážit lulli- ja julevsámi guovlluin. Doarjjaolbmot geaiguin váhnemat deaivvadit váttis dilálašvuodas, fertejit vuhtiiváldit sámi mánáid ja sin duogáža ja dárbbu. Dain ferte doarvá ja buorre gelbbolašvuohta go galget deaivvadit sámi mánáiguin ja váhneimiiguin.

Sámediggi hálddaša ruđa dutkan- ja ovddidanprošeavttaide ja stipendii dan fágasuorggis. Prošeavttaid vuoruhuvvon suorggit leat leamaš čuolmmat sámi mánáid čállingielalaš váttisvuodaid ektui, sámi mánáid giellaovddideapmi ja mánggagielat mánáid giella- ja gulahallanváttisvuodát mánggakultuvrralaš dilálašvuodas. Stipeandaid vuoruhansuorggit leat leamaš audiopedagogihkka, oaidnopedagogihkka, logopediija, láhttenváttisvuodát, giella ja gulahallan.

Julev- ja lullisámi guovllut, ja davit Nordlándá leat leamaš vuoruhuvvon báikkit, nugo čuožžu Sámedikki earenoamášpedogihkalaš gelbbolašvuodáloktenplánas 2004-2006.

”Astta lohkat” lea doaibma- ja strategijaplána mii galgá movttiidahttit mánáid ja nuoraid lohkanmovtta ja lohkanmáhtu. Finnmárkku fylkkamáni, Sámi allaskuvla ja Sámediggi leat ovttas ráhkadan sierra sámi doaibmaplána ”Astta lohkat”, mii leat vuolgán ”Gi rom for lesing”doaimmas. Okta doaibma mii čadáhuvvui 2006:s lei sámi lohkanleaira nuoraide mii lágiduvvui Badje-Sohpparis Ruotas. Maiddái ovdánahttinprošektii ”Lohkanhállu ja lohkanmokta” leat almmuhuvvon ja juolluduvvon ruđat skuvllaide gos leat sámi oahppit.

Sámediggi ovttasbargá Finnmárkku fylkkamániin mángga suorggis. ”Gutter i Finnmark” (Finnmárkku bártneit) lea 3- jagi prošeakta, ja Finnmárkku fylkkamániis lea bajit prošeaktaovddasvástádus. Prošeavtta váldoulbmil lea geahččalit loktet Finnmárkku bártnežiid skuvlamovtta ja bohtosiid, ja oččodit systemáhtalaš barggu skuvlii vai oahpahus šaddá seammalágan bártnežiidda ja nieiddažiidda sin eavttuid vuodul.

Sámegiela hálddašanguovllu olggobealde váilot oahpaheaddjit geat oahpahit sámegillii ja sámegielas. Danne lea gáiddusoahpahus šaddan molssaeaktun miehtá riikka. Dakkár oahpahusvuohki lea ođas ja gáibida olu resurssaid, ja dasa dárbbasuvvojit ođđa oahpahusávdnasat ja buorit teknihkalaš čovdosat ja reaiddut. Oahpahusdirektoráhtta lea addán muhtun bargojovkui barggu ráhkadit raporterensplána sámi gáiddusoahpahussii bastevas ortnegin. Sámediggi searvá dan bargojovkui.

Sámi oahpponeahtta lea Sámedikki neahttsiidu skuvllaid ja mánáidgárddiid váste. Dat lea oassin Skolenettetis, ja ovttasbargu Oahpahusdirektoráhtain. Neahttsiidu válddii 2006s atnui ođđa almmuhanreaiddu ja oaččui ođđa hámi.

Sámediggi lea ovttasbargan vuodđoskuvlla vánhenválddegottiin ja sámi vánhenvierpmádagain. Earret eará lei Sámediggi mielde lágideame sámi vánhenvierpmádatkonferánsa dan jagi.

Alit oahppu ja dutkan

Stipeanda alit ohppui

Movttiidahttindihte gelbbolašvuodáloktemii dakkár surggiin gos lea dárbu, lea Sámediggi juolludan stipeanda alit ohppui. Vuoruhuvvon suorgi lea leamaš sámegiella, earenoamážit lulli- ja julevsámegiella.

Alit oahpu kvalitehtaodastus mielddisbuvttii ahte alit oahpu ruhtadanvuogádat rievddai eanet boadusvuodđudeaddjin. Allaskuvllat ja universitehtat ožžot doarjagiid ee. kandidáhttabuvttadeami vuodul. Sámediggi ballá ahte allaskuvllat ja universitehtat válljejit eret sámegiela oahppofálaldagaid, danne go dain lea dájvja vuollegis rekruterenvuodđu, dahje gáibidit eanet iešruhtadeami studeanttain. Dat lea ovdamearkka dihte dáhphuvvan lullisámegiela fáldagain. Sámediggi deattuha ahte

Máhttodepartemeanttas lea ovddasvástádus sihkkarastit dakkár bargovuogi ja ovddasvástádusvuogádaga alit oahpus mii sihkkarastá maiddá smávit sámi fágain fáldadaga ja fágalaš ovdáneami.

Sámediggi lea duhtavaš go Sámi dieđaviesu huksen Guovdageainnus dál lea álggahuvvon. Dieđavissui galget mánga máhttoásahusa fárret, ja dat galgá čohkket sámi ja sámeielat fágabirrassa. Sámediggi sávvá ahte dat fysalaš oktiibidjan šaddá doarjjan Sámi allaskuvlla ja Sámi Instituhta áigumušaide ovdánahttit dieđalaš allaskuvlla ja sámi universitehta.

Dutkan ja máhttoovdánahttin

Sámi servodaga máhtolašvuoda dárbu lea stuoris. Dasa gullet olu servodatsuorggit, nugo riekte-dilálašvuodat, resursahálddašepmi ja ealahusovdáneapmi, giella, historjá ja kulturdoaimmat, dearvvašvuolta, sosiála oktavuodat ja skuvlaoktavuohta/pedagogihkka. Seammás go sámi dutkan ráhkada mávssolaš máhttovuođu politihkkaovddideapmái ja hálddašanmearrádusaide, de lea dat maid vuolggasadjin dutkanvuodđuduvvon oahpahussii universitehtain ja allaskuvllain, ja sámeielat ovdáneapmái dieđagiellan.

Sámediggeráđdi lea bures gulahallan Norgga dutkanráđiin (NFR). Sámediggi ja dutkanráđdi leat šiehttan doallat čeahkimiid juohke jahkebeale dahje jagi. Sámediggeráđdi lea duhtavaš go profesora Ole Henrik Magga lea nammaduvvon dutkanráđi váldostivrii, ja vuordá ahte dát čuoovvoluvvo nu ahte maiddá divišun-ja prográmmastivrii nammaduvvo sámi ovddasteaddji.

Sámedikkis lea leamaš áirras ođđa sámi dutkanprográmma prográmmaplánalávdegottis. Lassin deatalaš máhtolašvuodadárbbuide maid dat prográmma deattuha, lea dárbu ahte maiddá eará Norgga dutkanráđi prográmmat fátmastit sámi váttisvuodaid ja máhtolašvuodahástalusaid.

Sámediggi jáhká ahte Norgga dutkanráđi birasdutkanprográmma čuoovola Ráđdehusa davviguovlo-strategiija ja Norgga dutkanráđi davviguovlovuoruheami máhtolašvuodamihttomeriid. Birashástalusat lea dakkárat go dálkkádatrivdamat ja dat váikkuhusat maid dat sáhttet dagahit eamiálbmogiid resursaávkástallamii, ođđa industriála ovdáneami biras- ja servodatváikkuhusat Barentsábi lassánan doaimmaid geažil, boazodoalloeatnamiid gáržžideapmi, ja mátkkoštusealáhusa ovdáneami váikkuhusat luondubirrasii ja kulturmuittuide.

Sámediggi lea bidjan johtui prošeavtta Sámi Instituhtas sámi statistihka birra Norggas. Prošeakta čadahuvvo ovttasbargguin gaskal Instituhta ja Statistisk sentralbyrå. Sámi dálá servodatdilálašvuoda birra váilot ollu lohkodeđut, ja lea deatalaš ahte statistihkaprošeakta ovdánahttojuvvo ain viidasit ja ahte dasa sihkkarastojuvvo ruhtadeapmi.

Julev- ja lullisámiguovlluin leat sámi dutkanásahusat smávvát. Sámediggi áigu garraseabbo vuoruhit julev- ja lullisámi dutkama, ja strategalaš ásahushuksema dain guovlluin. Lea leamaš oktavuolta Árran julevsámi guovddážiin julev- ja lullisámi dutkanfierpmádaga birra ásahandihte ovttasdoaimbabeavttuid, ja ášši lea maiddá ovddiduvvon Máhttominstariin.

Sámediggi oaivvilda ahte lea eambo dárbu máhtolašvuhtii dearvvašvuodafáldadagaid ja dearvvašvuoda-veahki birra. Lea hirbmat deatalaš ahte dearvvašvuodabálvalusas lea nu buorre máhttovuođu go vejolaš ovdal go doaimmat biddjojit johtui. Muhtun gulaskuddancealkámušas norgga pasieantaregistara birra lea Sámediggi mearkkašan ahte okta váldovuodustus ráhkadit dakkár pasieantaregistara mas sáhtta identifiseret olbmuid, lea ahte dat addá nu buriid vejolašvuodaid dearvvašvuodapolitihka dutkamii, plánemii ja hábmemii. Sámediggi čatná dán daidda vejolašvuodaide maid dat sáhtta mielddisbuktit sámi pasieanttaide.

Dutkanprošeavttaid lassin lea dárbu duodaštusprošeavttaide, nugo kulturárbbi ja árbevirolaš máhtu birra. Sámediggi lea mángga oktavuodas cuiggodan ahte biologalaš šláddjivuoda Konvensuvnna, Artihkal 8j, geatnegasvuodaid árbevirolaš máhtu seailluheami birra, ferte čuoovvolit duodaštusprošeavttain.

Ealáhusat

Sámediggi lea 2006s bargan sámi ealáhusaid rámmaeavttuid buoridemiin. Dat ii leat dáhpáhuvván dušše váikkuhangaskaomiid geavaheami bokte, muhto maiddá njuolga oktavuoda bokte guovddáš eiseválddiiguin main lea ovddasvástádus ealáhuspolitihkalaš mearrádusain. Dát mañimuš guoská earenoamážit boazodollui ja vuotnabivdui. Rámmaeavttuid buorideapmi ealáhusovddideapmái lea ollu oktavuodain seamma deatalaš go doarjaga addin ealáhusásahemiide. Dát lea mávssolaš boahhteáiggi buvttadanvuodu buorideapmái.

Sámi ovddidanfoandda ruđaide lea stuorra jearaldat. Dás ii leat oktavuoha dušše doaibmaguovllu viiddideapmái 2004s, muhto maiddá dan beallái ahte Sámediggi vuoruha smávvaásahemiid. Dát mielddisbuktá ahte Sámediggi ferte meannudit maiddá ollu unnibuš áššiid. Bajimuš doarjjamearri loktejuvvui 2004s, muhto ii mearriduvvon vuolimuš doarjjaráđji. Vuolimušráji bajidemiin 10 000 ruvdnui unniduvvošii ohcamiid lohku.

Sámediggi lea ealáhusovddidan áŋgiruššamiinnis vuoruhan gelbbolašvuoda bajideami 2006s. Dađistaga lea dárbu bajidit gelbbolašvuoda ásaheaddjiid gaskkas – dát guoská erenoamážit sámi ásaheaddjiide. Deanu joatkkaskuvlla olis lea čadahuvvon fitnodatvuodđudanoahppu. Lassin fitnodatvuodđudanoahppui lea stuorra dárbu earret eará ekonomijja, rehketdoalu, vuovdima ja márkánfievrrideami, fierpmádathuksema ja oppalaš suogemáhtolašvuoda siskkobeaalde.

Sámediggi lea vuoruhan barggu ahte ásahevvojit máhtolašvuhtii vuodđuduvvon fitnodagat. Earret eará lea Sis-Finnmárkku ovddidansearvi ožžon 1,5 miljon ruvdnui doarjjan ovddidankapitalan golmma jagi áigodagas, ja jahki 2006 lei mañimuš jahki goas searvi oaččui dákkár doarjaga. Muđui lea Sámediggi addán doarjaga hutkkalaš guovddážiid ásaheapmái ja ealáhusgárdiide sámi guovlluin. Sámi ovddidanfoandda geográfalaš doaibmaguovlu viidduduvvui dalle go SOF njuolggadusat mañimuččat rievdaduvvoje. Danne atná Sámediggi dárbut lasihit ruđaid mealgat eanet Sámi ovddidanfondii.

Duodji

Sámediggi lea ovttasráđiid duodjeorganisašuvnnaiguin 2005s ráhkadan váldošiehtadusa duodjeealáhussii. Juohke jagi siehtadallet duodjeorganisašuvnna ja Sámediggi jahkásaš ealáhusšiehtadusa. Šiehtadus mearkkaša ahte duojáriin leat vejolašvuoddat viidáset ovddidit ovttaskas doaimmaset. Šiehtadus sáhtta maid váikkuhit duodjeárbevieruid goziheami ja bargosajiid háhkama nuorra duodjeásaheaddjiide. Earret eará leat várrejuvvon ruđat doaibmadoarjagii, čálgoortnegiidda, investeremiidda, ovddidandoaibmabijuide ja mearkadávvirhuksema. 2006s leat sullii 50 duojára deavdán eavttuid ja leat sáhtán oheat doaibmadoarjaga ja vejolaš čálgoortnegiid. Šiehtadusbealit leat ovttaoavilis ahte ásaheaddjiid duodjeregistara, muhto Databearrágeahčču ferte dohkkehit duodjeregistara ásaheami nu guhká go registtar vuodđuduvvo etnalašvuhtii. Hástalussan lea ásaheaddjiid eanekalis vuogádaga maid lea álki gieđahallat. Sihke sii geat leat mielde vejolaš duodjeregisttaris ja sii geat áigot ásaheaddjiid duodjeealáhusas lea vejolašvuoha oheat doarjaga investeremiidda ja eará ovddidandoaibmabijuide.

Dál lea álggahuvvon duoji vuovdinorganisašuvnnaid ja Duojáriid dálu evalueren. Áigumuššan lea earret eará árvvoštallat dáid organisašuvnnaid ovddideami ja makkár mearkkašupmi dain leat duojáriidda ja báikegottiide.

Duodjeealáhusa ekonomalaš dili birra lea ráhkaduvvon raporta. Go raporta ráhkaduvvo vuosttaš jagi, de dasa ii gávdno makkárga buohtastahttinuoddu ovddidat jagiid ektui. Analysavuoddu lea dahkkojuvvon 34 duojára vuodul. 88% dain leat Guovdageainnus ja Kárášjogas, ja 71% leat nissonolbmot. Doaibmaboadus (buhtadus bargui ja ieškapitalii) čájeha ahte gaskamearri lea 37 138 ruvdnui. Sámedikki mihttomearri ahte láchit nannoseabbot ealáhuslaš duoji ovddideami ferte ain bisuhuvvot buoridan dihte doaibmabohtosa ja gánnáhahttinuoda duodjeealáhusas.

Duodjeealáhusas leat ollu stuorra hástalusat sihke mii guoská odđa márkaniid gávdnamii, gálvomearkahuksema ja gelbbolašvuoda bajideapmái ekonomijjas ja rehketdoalu fievrrideamis. Sámediggái lea

mearrideaddji deatlaš ahte váikkuhangaskaoamit mat leat biddjojuvvon ealáhusšiehtadussii geavahuvvojit iešbuvttaduvvon duoji ovdánahttimii ja ahte ruđat mannet ávkin duojáriidda.

Boazudoalu ja duoji oahpahuskantuvrras Vuonnabađas lea ovddasvástádus čađahit duoji fidnooahppiortnega. Guoktejagi prošeakta lea álggahuvvon 2004s ovttas Romssa ja Finnmárkku fylkkagiellaiguin. Prošeavtta mihttomearrin lea sihkkarastit rekrutterema duoji fágaoahpahussii. Áigodagas 2004 - 2006 leat leamaš 15 jeavddalaš šiehtadusa duojis, ja golmmas sis leat juo váldán fágareivve. 10 oahppis geain lea šiehtadus váilu fidnoteoriija, maid fertejit čađahit ovdal go sáhttet váldit fágareivve. Go váilu fidnoteoriija, de manná guhkkit áigi ovdal go kandidáhtta sáhtta váldit fágareivve. Vásihusat čájehit maiddái ahte sis geain lea fidnoteoriija ožžot stuorát ávki oahppoáiggis go sii geain ii leat fidnoteoriija. Mihttomearrin lea ahte duodjefidnooahppiortnet galgá boahit dábalaš fidnooahppiortnega vuollásažžan. Duodjeealáhusa ekonomalaš dilli lea dagahan dan ahte Sámediggi lea oaidnán erenoamáš dárbbu doaimbajuide maiguin sihkkarastit rekrutterema. Heajos gánnáhahttivuohta duojis sáhtta leat okta sivva manne nu unnán váldet duoji joatkkaskuvladásis.

Deatlaš lea maid buoridit duojáriid rámmaeavttuid. Raporta dan birra ahte luvvet momssa duojáriin lea ráhkaduvvon. Raporta deattasta ahte momssa luvven lea beaktilis váikkuhangaskaoapmi mainna sáhtášii buoridit ealáhusa gánnáhahttivuođa. Čuolbmačigehus lea ovddiduvvon mángga departementii ja momsaluvenortnet ii leat liikká ollašuttuojuvvon.

Mátkkoštusealáhus

Turistaealáhusas leat jearahišgoahtán eanet dakkár vásihusbuktagiid mat leat vuodđuduvvon sámi kultuvrii, dáidágii ja sámi ovdanbuktinvugiide. Ollu oasálaččat leat vuodđudan doaimmaset dán lágan buktagiidda. Dát ovdáneapmi lea mielddisbuktán dan ahte dán lágan doaimmat buktet bargosajiid ja seammás sihkkarastet ássama sámi guovlluin. Das go mátkkoštusealáhus lea rievdamin idjadanfálaldagain vásihusaid, doaimmaid ja diehtujuohkima buvttadeapmái, lea leamaš ávki sámi servodahkii. Ain leat stuorra vejolašvuođat viiddidit doaimmaid main sámi kultuvra lea mielde. Deatlaš lea ahte sámi eallinvuohki ja buktagat gaskkustuvvojit eakti ja jáhkeahhti vuogi mielde ja ahte dát ánggirusšán dávista sámi beroštumiide, norpmaide ja dábiide.

Sámediggi lea 2006s ain vuoruhan gelbbolašvuođa bajideami ja fierpmádathuksema kultur- ja luondduvuođus turismmas. Dálveturismma infrastrukturen lea nubbi eará vuoruhuvvon suorgi mátkkoštusealáhusággiruššamis, man oktavuodas guovddáš doaimbajidjun leat skohter-, čuoigan- ja tuvraláhtuid ja lávgadet ovttasbarggu lámčin válljejuvvon duottarstobuid gaskka. Lassin dáid doaimbajuide lea Sámediggi vuoruhan viiddidit dáláš mátkkoštusealáhusdoaimmaid main sámi kultuvra ja historjá leat stuorra oasit doaimmakonseptas.

Eanadoallu

Sámediggi lea fuolastuvvan go ollu oapmedoalut heahtihuvvojit, erenoamažit sámi guovlluin. Maŋŋá go sámi ovddidanfoandda doaimbagoavlu viiddiduvvui leat juolludusat eanadollui lassánan. Tendeansa ahte eanet huksejeaddjit álggahit searvedoalu joatkašuvvá. Vaikko tendeansa lea ahte eambbogat álggahit searvedoaluid, de árvvoštallá Sámediggi heivešii go oktadoallu dattege buoremusat sámi guovlluide. Muđui leat boanddat sámi guovlluin várrogasat huksenássiid dáfus. Dát boahat ovdan das go visttiid bajásdoallan maŋiduvvo ja go ollugat heahtihit doalu. Dása leat mángga siva earret eará dat go muhtun doaluin lea heajos doaimbaboáđus ja ahte go buot stuorát návethuksema galget heivehuvvot luovosdoimii ovdal jagi 2024. Muđui lea Sámediggi mearridan ahte ráhkaduvvo sierra eanandoalldiedáhus, ja áigumuššán lea ahte dat meannuduvvo 2007 dievasčoahkkimis.

Eanadoalu šiehtadusbealit bidje 1 miljon ruvno lihhtera liige mielkeeari Finnmárkui 2006s maŋŋá go ožžo oktiortnejuvvon gáibádusa Sámedikkis ja fylkkamánni eanadoalloossodagas. Sámediggi háliidi vuoruhit stuorát mielkeeriid daid doaluide sámi guovlluin mat háliidedje viiddidit doaimbavisti ja main earit leat unnit go 100 tonna. Sámediggi evttohi maiddái rekruttereneriid bidjama nuoraide ja nisssonolbmuide, geat háliidit váldit badjelaset mielkebuvtadandoalu, muhto dasa ii mihttojuvvon.

Sámediggi lea mángga oktavuodas bivdán eanadoalloministtara váldit erenoamážit vuhtii eanadoalu sámi guovlluin WTO-šiehtadallamiid oktavuodas. Riikkaidgaskasaš ja nášuvnnalaš šiehtadusat geatnegahttet Norgga stáhta fuolahit ahte šiehtadusain eai šatta negatiivvalaš váikkuhusat sámi guovlluid eanadollui. Dien oktavuodas lea Sámediggi buktán jurdaga ahte ášahuvvošii eamiálbmotávádat earret eará sihkkarastit nannoseabbo báikkálaš luondduresurssaid ráđđenrievtti. Sámediggi lea muđui mearridan ráhkadahttit sierra eanadoalldiedáhusa, ja dan áigu giedáhallat dievasčoahkkimis 2007s.

Ealli mearraresurssat

Sámediggi lea deattastan ahte sámit leat guolástan mearas nu guhkes áiggi go gávdnojit historjjálaš gáldut. Dasa gullá gáddelagašbivdu, sesoŋgabivdu ja mearrabivdu. Sámiid vuoigatvuohta resurssaide mearas ja vuoigatvuohta geavahit daid lea mearrideaddji oassi sámi kultuvrra ávnnaslaš vuodus. Sámediggi áigu vuoruhit barggu ahte sihkkarastit sámiid vuoigatvuodaid guolástussii, mariidnaresurssaide ja mearraareálaid geavaheapmái.

Sámediggi lea duhtavaš go ráđdehus lea ráddjen strukturbivdoearreortnegiid. Sámediggi lea maiddá registreren ahte jagi 2006 áigge leat čađahuvvon ollu viiddis barggut ealli mariidnaresurssaid ektui, maidda sámiid beales leat searvan. Das leat mielde earret eará gonagasreappáid hálddašeami evalueren, bivdofatnasiid strukturváikkuhangaskaoamit ja rekrutteren guolástussii. Dáin šaddá leat stuorra mearkašupmi boahteáiggi birgenláhkáii mearrasámi guovlluin. Dasto lea mearrideaddji deatlaš ahte riddo- ja guolástuspolitihkka váikkuha resurssaid rievttalaš juohkima. Danne áigu Sámediggi aktiivvalaččat searvat viidáset politihkalaš proseassas dáid áššiid čuovvoleami oktavuodas.

Sámediggi sávvá odđa ja ollislaš riddopolitihka man oktavuodas Sámediggi lea mielde bidjamin eavttuid guolástuspolitihka ovddideapmái Norggas. Dát mearkaša ahte livččii guovllulaš hálddašandási masa Sámediggi searvá ja mas lea mielde mearrideamen. Dát guoská maiddá odđa šlájaid hálddašeapmái nugo gonagasreappá hálddašeapmái. Dasa lassin berre guollebiebmankonsešuvnnaid juohkima ja odđasis juohkima bidjat guovllulaš dássái. Sámediggi oaidná ahte báikkálaš hálddašanmálliid geahččaleapmi guolástusain attášii vejolašvuoda sihkkarastit ássama ja ovdáneami sámi riddo- ja vuotnaguovlluin.

Sámedikki mielas lea buorre go distriktabivdoearreortnet váldojuvvui atnui dorskibivddus 2006, mii lea nannen guliid vuovdima ealáhusaid dáfus návccahis guovlluin. Distriktabivdoearreortnet guolástusain lea okta lávki rivttes guvlui mainna posiitiivvalaččat ovddidit ealáhusaid dáfus návccahis riddo- ja vuotnaguovlluid.

Sámediggi lea duhtavaš go Guolástus- ja riddodepartemeanta lea álggahan ortnega evaluerema. Distrikta-bivdoearreortnet ferte leat nu ahte guolástusat ja unnit vuostáiváldinrusttegat sáhttet ávkástallat muddemiiguin, nu ahte fatnasiidda mat servet ortnegii sihkkarastojuvvo vuovdinvejolašvuohta. Guolleearri mii juogaduvvo distriktabivdoearreortnega bokte ferte stuoriduvvot, ja ortnet ferte jotkojuvvot 2007s.

Fertejit dahkkojuvvot geatnegahtti vuovdinšiehtadusat maiguin dáhkiduvvo dat ahte báikkálaš guolle-resurssat mat bivdojit, buktet dan aktivitehta maid unnit báikegottit sávvet.

Sámediggi lea fuolastuvvan go nu ollu guolit gárgidit guollebiebmanrusttegiin ja gáibida ahte álggahuvvojit viiddis doaibmabijut. Dát ealáhus ii galgga uhkidit luonddu guollenáliid ja dain ferte leat dakkár doaibmavuohti mii váldá vuhtii birrasa. Deatlaš lea ahte guollebiebmanealáhus doaimmahuvvo dainna lágiin ahte dat ii leat hehttehussan árbevirolaš guollebivdui.

Eiseválddit galget bidjat birasgáibádusa guollebiebmanealáhussii. Fertejit ášahuvvot dustehusdoaibmabijut movt bivdit guollebiebmanrusttegiin gárgidan guliid.

Lassánan fanastráfihkka ja petroleumadoaibma davviguovlluin buktá stuorát áitagiid ekovuogádaga ja guolástusaid ektui davvin. Danne lea mearrideaddji deatlaš ahte eastadeaddji doaibmabijut leat buorit ja ahte gearggusvuohta lea nu buorre go vejolaš jos lihkohisvuodát šaddet.

Boazodoallu

Dán jagi boazodoallošiehtadusas (2006/2007 boazodoallošiehtadus) šadde oasálaččat ovttaoavilii ahte ášahuvvo stáhtalaš bargojoavku mii galgá árvvoštallat makkár váikkuhusat 1982 nuppástusas leat dalle go divatluvvema sadjái biddjojuvvui eanet doarjja boazodoallošiehtadusas. Dát joavku galgá buktit árvvoštallamiiddis buori áiggis ovdal go 2007/2008 boazodoallošiehtadallamat álget.

Sámedikkis lea beroštupmi ahte boazodoallu oazžu daid seamma eavttuid njeallje- ja guovttejuvllat mohtorsyhkkeliid ja skohtera oastima ja bajásdoallama oktavuodas go eanadolliin leat go ostet traktora ja eará bargoreaidduid, go gearddi mohtorsyhkkel ja skohter leat boazodoalus deataleamos bargoreaiddut. Boazodoalus leat viehka stuorra doaibmagolut investeremiid, bajásdoallama ja dárbbaslaš bargoreaidduid dárbbu geažil ealáhusas. Ekonomalaš lávdegoddi lea raporttas *Reindriften - skatter og avgifter*, meroštallan ahte jahkásaččat seasttášii boazodoallu oktiibuot 31,5 miljon ruvno jos ealáhus ii dárbbasivččii máksit geardevidada go investere bargoreaidduid ja jos dat luvvejuvvošii bensindivadis.

Sámediggi oaivvilda ahte boazodollui lea stuorámus ávkin individuála divatluvvenortnet, iige dat oppalaš buhtadus boazodoallošiehtadusa bokte. Boazodoalu vearro- ja divatortnet berre dollojuvvot eret boazodoallošiehtadusa rámmain nugo eará vuodđoealáhusaid šiehtadusarámmain ge lea geavahus.

Sámediggi lea dan vuodul mii bajábealde daddjo ávžžuhan Finánsadepartemeantta njulget skužilvuodaid vearro- ja divatortnegiin ja sihkkarastit ahte vuodđoealáhusat meannuduvvojit dásálága. Sámediggi áigu dán ain čuovvolut. Sámedikki eará árvalusat 2007/2008 boazodoallošiehtadallamiidda čatnasit hástalusaid dásseárvvu ektui boazodoalus, rekruttemii ja plánalaš doaibmabijuide mat gusket árvobuvttadeapmái boazodoalus, boazodoalu ovddidanfondií, goluidvuolidan ja njuolga doarjagií, roassofondií, areálasuodjaleapmái ja čálgoortnegiidda.

Lotnolasealáhusat

Sámediggi bijai gaskaboddosaš njuolggadusaid meahccealáhusaid doaibmadoarjagií 2006s, mat galget gusstot 2006s ja 2007s. Dán ortnega ulmiljovkui gullet dat doallit geat barget meahccealáhusain.

Sámediggi lea váldán oktavuoda Ealáhusdepartemeanttain Soria-Moria julggaštusa signálaid ektui ahte galgá álggahuvvot árvobuvttadanprográmma lotnolasealáhusaid ja ahte smávit mátkkoštusealáhusat sámi guovlluin vuoruhuvvojit. Sámediggi lea háliidan ahte meahccealáhusat, smávit mátkkoštusealáhusat ja duodji vuoruhuvvojit dákkár prográmmas. Dasto lea dárbu geahčadit makkár rámmaeavttut galget leat lotnolasealáhusaid váste. Hástalusas lea geahčadit dán prográmma árvobuvttadanprográmmaid ektui borramuša, boazodoalu ja mariidnašlájaid ja mariidnavuodus mátkkoštusealáhusaid siskkobealde.

Sáivačáhceprošeakta Guovdageainnus jotkojuvvui earret eará Sámedikki doarjaga veagas. Prošeavtta ulbmilin lea háhkat gánnáhahti ealáhusa ja doalahit guliid kvalitehta jávriin. Deatalaš lea maid ahte dain guliin mat mannat borramuššan lea buorre kvalitehta. Sáhtta leat váttis háhkat gánnáhahti ealáhusa dušše sáivačáhcebiivduin. Birrajagi doaibmavejolašvuodát dás leat smávvát, muhto go barggašii lotnolagaid sáivačáhcebiivduin ja vásihusturismmain, de dat sáhtášii addit birrajagi barggu. Vásihusat dán prošeavttas livčče mávssolaččat boahtteáiggi ovddidanprográmma ásaheapmái meahccealáhusaid.

Dearvvašvuolta ja sosiála

Sámedikki váldoulbmil dearvvašvuoda- ja sosiálapolitihkain lea oččodit ollislaš ja dásseárvosaš dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusa sámi álbmogii seamma dásis go álbmogii muđui ge. Dát lea seamma ulbmil go nášuvnnaš eiseválddiin ge. Sámedikki dearvvašvuoda- ja sosiálapolitihka vuodđun lea ahte eamiálbmogiin lea sámiin vuoigatvuodát maid Norgga lágat ja riikkaidgaskasaš konvenšuvnnat muddejit. Vuoigatvuodát sihkkarastet earret eará vuoigatvuoda dárbbaslaš dearvvašvuodaveahkkái ja diehtujuohkimii sin iežaset gillii. ILO-konvenšuvnna nr 169 artihkal 25 sihkkarastá sámiide vuoigatvuoda beassat leat mielde hábmemin guoskevaš dearvvašvuodafálaldagaid. Konvenšuvdna nanne maiddá sámi geavaheaddjiid vuoigatvuodaid dohkálaš dearvvašvuodabálvalusaide. Norgga ođđaseamos divššohaslágaid

vuodul lea divššohasain buoret váikkuhanvejolašvuotta ja vejolašvuotta buorebut gulahallat dearvvašvuodálágádusaiguin.

Sámediggi oaivvilda ahte go galgá ollašuhhtit dásseárvosaš bálvalusa, de ferte vuodđun leat mángga-kultuvrralaš áddejupmi ja gelbbolašvuotta sámegielas ja sámi kultuvrras. Leat ain ollu dearvvašvuoda- ja sosiálafágalaš bargit buot dásiin geat dárbbasit dákkár gelbbolašvuoda. Sámi dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusa kvalitehtasihkkarastin sorjá buori muddui ovttaskas olbmuin buot dásiin. Sis ferte leat sierragelbbolašvuotta sámegielas ja sámi kultuvrras dahje sierra beroštupmi dasa. Sámediggi oaivvilda danne ahte ferte vuoruhit mánggakultuvrralaš áddejumi ja sámegiel- ja sámi kulturgelbbolašvuoda sihkkarastima ja dat ferte vuodđuduvvot vuogátdatdássái. Lea hui deatalaš loktet ovddasvástádusa ovttaskas olbmos bajimuš dássái.

Sámediggi lea 2006:s dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusbarggus geahččalan ovddidit áddejumi das mo sáhtášii olahit dásseárvosaš bálvalusa sámi álbmogii. Mii leat maiddá geahččalan buoridit máhtu sámi bálvalusdárbbasaddjiid vuoigatvuodaid ja dárbbuid birra. Mii leat maiddá bargan dainna ulbmiliin ahte ovddasvástádus sihkkarastimis fáldaga sámi divššohasaide, galgá loktejuvot bajit dássái.

NAV-odastus

NAV-odastus lea okta dain stuorámus čálgoodastusain mii čađahuvvo Norggas. Odastus mearkkaša ahte Aetat, oadjokantuvrrat ja oasis sosiálabálvalusas ovtastuvvojit čálgostáhtan. Sámediggi lea deatalaš ahte odastus fuolahá sámi geavaheaddjiid vuoigatvuodaid giela, kultuvrra ja servodateallima dáfus. Danne mii leat dan váldán ovdan ovddasvástideaddji stáhtaráđiin ja čujuhan sámi geavaheaddjiid vuoigatvuodaide ja ohcalan proseassa odastusas mii sihkkarastášii sámi geavaheaddjiid. Sámediggi áigu dán čuovvolit viidáset barggus.

Nášuvnnalaš dearvvašvuoda-plána

Ráđdehus dieđihii Soria Moria-julggastusas ahte Stuorradiggi áigu meannudit nášuvnnalaš dearvvašvuoda-plána juohke njealját jagi. Nášuvnnalaš dearvvašvuoda-plána lea boahhtevaš dearvvašvuodabarggu vuodđodokumeanta buot dásiin. Plánaproseassat ja odđa bušehttemearrádusat galget čuovvut plána. Sámediggi lea mángga čeahkkimis ovddasvástideaddji departemeanttain čujuhan man deatalaš lea očodit dákkár nášuvnnalaš dearvvašvuoda-plána, mas dárbbut fuolahuvvojit ja mii lea mielde ovddideamen ja sihkkarastimin kvalitehta dain dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusain, mat fállujuvvojit sámi álbmogii.

Nášuvnnalaš dearvvašvuoda-plána 2007 – 2010 biddjojuvvui ovdan oktanaga 2007 Stáhtabušehtain. Sámi perspektiiva ii boađe ovdan, eai ge plánas leat čielga láidestusat das mo dearvvašvuodafáldat sámi álbmogii galgá sihkkarastujuvot. Plánas váilu stáhtusa ja hástalusaid árvoštallan. Das váilot maiddá strategiját ja vuoruheamit das mo dearvvašvuodabálvalusa galgá fuolahit sámi divššohasaide demokrátalaš vuoigatvuoda dásseárvosaš fáldahkii.

Norgga látat ja riikkaidgaskasaš soahpamušat muddejit sámi bálvalusdárbbasaddjiid vuoigatvuodaid. ILO-soahpamuša nr 169 artihkkalis 25 čuovvu ahte eamiálbmogiidda dearvvašvuodabálvalusaid hábmen galgá leat eamiálbmogiid iežaset ovddasvástádus ja daid čađaheami galget sii beassat stivret. Danne ii sáhte Sámediggi dohkkehit ahte sámi perspektiiva ii leat mielde guovddáš stivrendokumeanttain. Danne lea Sámediggi čeahkkimis ovddasvástideaddji stáhtaráđiin bivdán ahte čađahuvvojit vuodalaš proseassat dan oktavuodas ahte sámi divššohasaide vuoigatvuodát ja dárbbut fuolahuvvojit Nášuvnnalaš dearvvašvuoda-plána čuovvoleamis.

Spesialistadearvvašvuodabálvalus

Sámediggi lea mángga oktavuodas čujuhan ahte go galgá fuolahit sámi divššohasaide vuoigatvuodaid, de lea deatalaš ahte sámi ovddastus dearvvašvuodálágádusain sihkkarastujuvvo. Mii leat maid oaivvildan ahte Sámediggi álbmotválljen orgánan galgá nammadit sámi áirasiid stivraide. Dán vuodul lea Sámediggi evttohan stivralahtuid daidda regiovnalaš dearvvašvuodálágádusaide mat fuolahit bálvalusfáldaga enaš sámi bálvalusdárbbasaddjiide. Helse Nord RHF lea ožžon ovddastusa Sámedikki evttohusa vuodul.

Sámediggi lea maid evttohan lahtuid Helse Nord RHF vuollásaš dearvvašvuodálágadusaid stivrraide. Golbma nammadeami leat dahkkojuvvon Sámedikki evttohusa vuodul. Sámi áirasat leat dearvvašvuodálágadusaid stivrraid gelbbolašvuoda deatalaš nannen. Muhto seammás šálloša Sámediggi go min evttohasat eai leat ožžon sáji dearvvašvuodálágusaide Helse Midt-Norge RHF ja Helse Øst RHF. Goappašiin dearvvašvuodálágadusain lea viehka stuorra sámi álbmot dain doaibmaguovlluin ja sii dárbbášit dan gelbbolašvuoda mii Sámedikki evttohasain lea. Sámediggi lea maid bivdán departemeantta čilget lagabui mo sii árvvoštallet dán ášši.

Sámediggi lea 2006 joatkán barggus Sámedikki ja regiovnnalaš dearvvašvuodálágadusaid, Sámedikki ja Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeantta ja Sámedikki ja Bargo- ja searvadahttindepartemeantta gaskasaš ovttasbargoorganain. Dán barggu guovddázis lea sámi divššohasaid vuoigatvuodaid ja dárbbuid fuolaheapmi stivren- ja plánadokumeanttain ja spesialistadearvvašvuodabálvalusa “sørge for ansvar”-dokumeanttas.

Diediheapmi ja gearggusvuohhta

Heahtediediheapmi ja diediheapmi sámi geavaheaddjiide ii doaimma dohkálaččat dál. Sámedikkis lea beroštupmi ahte mis lea nášuvnnalaš gearggusvuohhta mii váldá maiddái dán vuhtii. Danne lea Sámediggi juolludan prošeaktaruđaid Finnmárkku 110-guovddázii álggahit sierra dulkabálvalusa geahččalanortnega. Prošeakta lea buktán álbmosii mángga hástalusá heahtediediheamis sámi álbmogii. Dát hástalusat leat eanet go dušše dulkabálvalus. Earret eará rievddada áddejupmi das ahte sámi geavaheaddjiin lea vuoigatvuohhta beassat vuostáiváldit ja sáddet heahtediedáhusaid sin iežaset gillii, ja regiovnnalaš ja báikkálaš eiseválddit fertetit movttidahttojuvnot searvat prosessii.

Sámediggi lea ovdal ságaškuššan dán ášši birra guovddáš eiseválddiiguin, muhto oaidná ahte lea dárbu dan fas čalmustahttit. Sámediggi lea danne čoahkkimis nášuvnnalaš eiseválddiiguin jearahan mo gearggusvuohhta ja diediheapmi galgá áimmahuššat maiddái sámi servodagaid. Dát gusto buot diediheami ja gearggusvuoda vuogadagaid beliide.

Mánáidsuodjalus

Sámediggi lea mánggii čujuhan dasa ahte mánáidsuodjalusas dárbbášuvvo dohkálaš sámegiel gelbbolašvuohhta. Sámi mánáin leat vuoigatvuoddat Norgga lágaid ja riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaid vuodul. Dát guoská earret eará mánáidkonvenšuvnna 30. artihkkalii mii dál lea dahkkojuvvon oassin Norga lágain ja mii manná Norgga lágaid ovddabeallái. Sámelága § 3-5 addá sámegiela hálddašanguovllu mánáide vuoigatvuoda bálvaluvvot sámegillii dearvvašvuoda- ja sosiálaásahusain.

Fálaldat sámi mánáide ii leat dohkálaš. Sámi mánát deaivvadit dakkár mánáidsuodjalusain, mas lea uhccán gelbbolašvuohhta sámi gielas ja kultuvrras. Sámi sadjásašruovttut váilot. Maiddái váilu gielddaid, regiovnnalaš ja stáhta mánáidsuodjalusas giella- ja kulturgelbbolašvuohhta. Danne oaivvilda Sámediggi ahte dán barggu ferte vuoruhit. Sámediggi lea čoahkkimis ovddasvástideaddji stáhtaráđiin čujuhan dasa ahte dáseárvosaš mánáidsuodjalusfálaldat sámi mánáide gáibida ahte guovddáš dásis biddjojuvvojit čielga rámmat dasa mo dán ulbmila galgá juksat. Sámediggi lea maiddái bivdán oážžut ruovttoluottadieđu das mo ovddasvástideaddji eiseválddit galget fuolahit sámi mánáid dárbbuid ja vuoigatvuodaid mánáidsuodjalusas.

Buoret fálaldatovddideamis sámi mánáide lea fágalaš metodaovddideapi sámi servodatdiliid vuodul guovddázis. Sámediggi lea 2006 juolludan prošeaktaruđaid mángga prošeaktii maid váldoulbmil lea kvalitehtasihkkarastit fálaldagaid sámi mánáide.

Dearvvašvuoda- ja sosiálaprošeavttat

Sámediggi hálddaša ruđaid čuovvolit ráđdehusa dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid doaibmaplána “Mánggabealátvuohhta ja ovttadássášavuohhta” sámi álbmoga várás. Ruđat juolluduvvojit vuostazettiin dearvvašvuoda- ja sosiálaprošeavttaide ohcama vuodul. Dat ruđat mat Sámediggái lea fievrividuvvon dán ulbmili, leat bisson sullii seamma dásis 1999 rajes. Prošeaktaruđat leat deatalaš veahkin dan barggus ahte addit dakkár veahkkefálaldaga sámi divššohasaide, mii lea buorebut heivehuvvon sámi gillii ja kultuvrii.

Mánga gieldda leat prošeaktaruđaid olis bargan dakkár prošeavttaiguin, maid ulbmil lea addit sámi gárrenmirkogeavaheaddjiide dakkár veahkkefálaldaga, mii bidjá sámi giela ja kultuvrra vuodđun. Mátta prošeavtta leat maid čađahuvvon main fokus lea biddjojuvvon dasa mo máináidsuodjalusbálvalusa metodat leat heivehuvvon sámi mánáide. Earret eará addá Sámediggi ruđaid dakkár prošeaktii, mii ovddida modeallaid mo bearrašiivuodđuduvvon sadjásašruovttuid sáhtta geavahit sámi guovlluin.

Sámediggi oaidná dárbbu juolludit eanet ruđaid dásseárvosaš dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid ovddideapmái sámi álbmoga várás. Máttasámi ássanguovlluin leat erenoamáš stuorra hástalusat. Máttasámi álbmot ássá hui biedgguid mángga fylkkas ja gielddas. Viidáseappot lea Sámedikki ulbmil háhkat eanet fágaolbmuid, ja Sámediggi juohká dan oktavuodas stipeandaid sidjiide geat lohket vejuiduhtinfágaid. Jagis 2006 lea Sámediggi välljen joatkit árgiruššansuorgin gárrendili eastadeami ja daid divššohasaid veahkeheami, geat leat leamaš gárrendivššus.

Sámediggi áigu 2007s evalueret dearvvašvuoda- ja sosiála prošeaktaruđaid.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui 01.03.07 dii. 09.15.

Ášši 06/07

Davvi Norlándda ja Romssa guovlluid sámi museadoaimma oassečielggadus

Arkiivááššennr..
05/340806 / 25 - 58

Meannudeamit

| Politiikkaš dássi | Beaivi | Áššennr. |
|----------------------------------|---------------------|----------|
| Sámediggeráddi | 16.01.07 | R 003/07 |
| Bajásšaddan- ja oahppolávdegoddi | 15.-16.02.07 | 003/07 |
| Sámedikki dievasčoahkkin | 27.02. - 2.03.07 | 06/07 |

Ášši meannudeapmi álggahuvvui njukčamánu 01.b.2007 dii. 09.15.

I Mildosat

| Nr. | Beaivi | Geas/Geasa | Namahus |
|-----|----------|--|---|
| 1 | | Sámediggi | Davvi Norlándda ja Romssa guovlluid sámi museadoaimmai oassečilgehus |
| 2 | 09.01.07 | Kultur- ja girkodepartemeanta | Vástádus - gulaskuddan - Davvi Norlándda ja Romssa guovlluid sámi museadoaimmai oassečilgehus |
| 3 | 20.12.06 | ABM-ovddideapmi | Davvi Norlándda ja Romssa guovlluid sámi museadoaimmai oassečilgehus |
| 4 | 02.01.07 | Bádáddjo suohkan | Cealkámuš Davvi Norlándda ja Romssa guovlluid sámi museadoaimmai oassečilgehussii |
| 5 | 04.01.07 | Skjerstad kulturárbi, Bihttánsámi fora, Skjerstad báikkálaš lávdegoddi (oktasáš cealkámuš) | Cealkámuš Davvi Norlándda ja Romssa guovlluid sámi museadoaimmai oassečilgehussii |
| 6 | 04.01.07 | Árran julevsámi guovddáš | Gulaskuddancealkámuš Davvi Norlándda ja Romssa guovlluid sámi museadoaimmai oassečilgehussii |
| 7 | 10.12.06 | Viesterális ja biras sámisearvi | Cealkámuš museačilgehussii |
| 8 | 22.12.06 | Bállaga suohkan | Gulaskuddanvástádus - Davvi Norlándda ja Romssa guovlluid sámi museadoaimmai oassečilgehus |

| | | | | |
|----|--|----------|---|--|
| 9 | | 22.12.06 | Pippira siida | Gulaskuddanvástádus - Davvi Norlándda ja Romssa guovlluid sámi museadoaimmai oassečilgehus |
| 10 | | 22.12.06 | Evenášši suohkan | Davvi Norlándda ja Romssa guovlluid sámi museadoaimmai oassečilgehus - Gulaskuddan |
| 11 | | 14.12.06 | Várdobáiki sámi guovddáš | Davvi Norlándda ja Romssa guovlluid sámi museadoaimmai oassečilgehus - Gulaskuddancealkámuš |
| 12 | | 27.12.06 | Iinna ja Biras Sámiid searvi - NSR (IBBS/NSR) | Davvi Norlándda ja Romssa guovlluid sámi museadoaimmai oassečilgehus - Gulaskuddancealkámuš |
| 13 | | 13.12.06 | Sørreisa suohkan | Gulaskuddancealkámuš Davvi Norlándda ja Romssa guovlluid sámi museadoaimmai oassečilgehussii (2 mildosa) |
| 14 | | 12.12.06 | Sámi viessu AS | Davvi Norlándda ja Romssa guovlluid sámi museadoaimmai oassečilgehus - Gulaskuddan - ref. 05/3408-16 (oktiibuot 2 mildosa) |
| 15 | | 10.12.06 | Stuoravuona Sámesearvi | Sámi museadoaimma Davvi-Romssas |
| 16 | | 12.12.06 | Stuoravuona Sámesearvi | Gulaskuddan Davvi-Romssa sámi museaplánii (lassicealkámuš) |
| 17 | | 20.12.06 | Lásságammi vuodđudus | Gulaskuddancealkámuš Davvi Norlándda ja Romssa guovlluid sámi museadoaimmai oassečilgehussii - Lásságammi vuodđudus |
| 18 | | 27.12.06 | Gáivuona sámesearvi | Cealkámuš Davvi Norlándda ja Romssa guovlluid sámi museadoaimmai oassečilgehussii |
| 19 | | 15.12.06 | Ája Sámi guovddáš | Davvi Norlándda ja Romssa guovlluid sámi museadoaimmai oassečilgehus - gulaskuddancealkámuš (oktiibuot 2 mildosa) |
| 20 | | 15.12.06 | Davvi-Romssa Musea | Gulaskuddancealkámuš Davvi Norlándda ja Romssa guovlluid sámi museadoaimmai oassečilgehussii (oktiibuot 3 mildosa) |
| 21 | | 13.12.06 | Romssa fylkkasuohkan | Davvi Norlándda ja Romssa guovlluid sámi museadoaimmai oassečilgehus - gulaskuddancealkámuš |

(Mildosat / cealkámušat leat čállojuvvon geográfalaččat, lulde davás, nugo gulaskuddancealkámušat ovdanbuktojuvvojit dás vuollelis)

II Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđi mearrádusárvalus lávdegoddái

- I. Sámediggi mihtte ahte museat Norggas leat nannenproseassas ja dat mearkkaša ahte doaimmat ovddiduvvojit dáláš dásis nana ceavzilit ja fágalaččat, ja museaide leat lohpadallojuvvon mealgat eanet resurssat. Sámi kulturárbbi goziheapmi lea dattetge ceggendásis man oktavuodas sámi museadoaimmii ferte bidjat veahkkeváriid sihke oddásis ásaheamiide, huksemii ja nannemii.
- II. Sámediggi váldá diehttevassii “Davvi Norlándda ja Romssa guovlluid sámi museadoaimma oassečilggadusa”. Sámediggi konstatere ahte čielggadus deattasta dan ahte sámi museat čielggadusguovllus leat nuorat, dain leat unnán resurssat ja mángga láhkai leat álgodásis go lea sáhka fágalaččat dohkálaš museadoaimma doaimmaheamis. Romssas ii leat oktage sámi musea Sámedikki hálddašeami vuollásažžan.

Čielggadusas čalmmustuvvojit sierralágan organiserenevttohusat. Sámediggi bidjá vuodđun ahte sámi museadoaimma sáhtta ovddidit dego dáláš kulturguovddážiid oassin. Sámediggi sáhtta jurddašit málle mii sáhtta ovddidit sihke sámi museadoaimma ja dáláš kulturguovddážiid. Sámediggi lea go lea välljen heivehuvvon Guovddášmálle bidjan vuodđun ollislaš sámi perspektiivva. Sámedikki mielas lea deatalaš doarjut ahte sámi kulturguovddázat ovddiduvvojit guovddáš áсахussan sámi servodagas, man oktavuodas museadoaibma lea deatalaš ja ovttaiduvvon oassi. Ollu gulaskuddancealkámušat dorjot dán oainnu. Sámediggi vällje heivehuvvon Guovddášmálle sámi museadoaimma ovddideapmái čielggadusguovllus vejolašvuodain ovddidit sierra sámi museasiidda. Dát mearkkaša čuoovvovačča:

- a. Ája sámi guovddáži biddjojvvo sámi museaovddasvástádus Davvi-Romssas ja davvi Gaska-Romssas, mii mearkkaša ahte ráhkadit ovddidan- ja nannenčovdosiid guovllu sámi museadoibmii. Dát mearkkaša ahte ovddidit sámi musea Sámedikki hálddašeami vuollásažžan dán guovllus. Sámediggi oaidná ahte dán guovllus dárbbášuvvo sierra sámi musea mii biddjojvvo Sámedikki vuollásažžan ja ahte dat áсахuvvo Ája sámi guovddáži. Buot eará museaálgagat guovllus mat plánejuvvojit Sámedikki hálddašeami vuollásažžan gessojuvvojit mielde bargui. Vurdojuvvo ahte museat main lea sámi museadoaibma gessojuvvojit mielde bargui mii guoská guovllu boahhtevaš museastruktuvrii.
 - b. Várdobáikki sámi guovddáži biddjojvvo sámi museaovddasvástádus márkasámi guovllus Davvi-Norlánddas, mátta Gaska-Romssas, ja dasto Lofuohtas ja Viesterális, mii mearkkaša ahte ráhkadit ovddidan- ja nannenčovdosiid guovllu sámi museadoibmii. Dát mearkkaša ahte ovddidit sámi musea Sámedikki hálddašeami vuollásažžan dán guovllus. Sámediggi oaidná ahte dán guovllus dárbbášuvvo sierra sámi musea mii biddjojvvo Sámedikki vuollásažžan ja ahte dat áсахuvvo Várdobáiki sámi guovddáži. Buot eará museaálgagat guovllus mat plánejuvvojit Sámedikki hálddašeami vuollásažžan gessojuvvojit mielde bargui. Vurdojuvvo ahte museat main lea sámi museadoaibma gessojuvvojit mielde bargui mii guoská guovllu boahhtevaš museastruktuvrii.
 - c. Árran julevsámi guovddáži biddjojvvo sámi museaovddasvástádus julevsámi guovllus, mii mearkkaša maiddái museaovddasvástádusa bihtánsámi guovllus. Dát mearkkaša ahte ovddidit sámi musea Sámedikki hálddašeami vuollásažžan dán guovllus. Sámediggi oaidná ahte dán guovllus dárbbášuvvo sierra sámi musea mii biddjojvvo Sámedikki vuollásažžan ja ahte dat áсахuvvo musea ovddideami bokte Árran julevsámi guovddáži. Buot eará museaálgagat guovllus mat plánejuvvojit Sámedikki hálddašeami vuollásažžan gessojuvvojit mielde bargui. Vurdojuvvo ahte museat main lea sámi museadoaibma gessojuvvojit mielde bargui mii guoská guovllu boahhtevaš museastruktuvrii.
 - d. Go vuodđu sierra sámi museasiidii lea áсахuvvon, de sáhtta Sámediggeráđdi daid dadistaga árvvoštallat ja dohkkehit.
 - e. Guovddášmálle välljen, mii mearkkaša ahte ovddiduvvojit guokte odđa sámi musea, ii galgga čuohtat ekonomalaččat dálá sámi museaide. Ferte bidjat eanet ekonomalaš resurssaid jos Guovddášmálle galgá sáhttit čađahuvvot. Guovddášmálle välljen mielddisbuktá dan ahte ferte muddet unnibun dan ulbmila mii lea ekonomalaš vuordámušaid ektui ahte galggašedje leat unnimusat 8-10 museafágalaš virggi juohke siiddas. Dát gáibida lagat ovttasbarggu daid fágalaš resurssaid ektui dan golbma guovddáža gaskka, ja eará museaásahusaid gaskka.
- III. Sámedikki mielas lea buorre go áсахuvvo fierpmádat nannosebbo ovttasbarggu dihte sámi museaid ja eará museaid gaskka čielggadusguovllus. Muđui čujuha Sámediggi Sámediggeráđi 2004 dieđáhussii sámi museaid birra mas oktasaš čovdosat sámi museaid gaskkas deattuhuvvojit deatalažžan. Dattetge berre čielggadusguovllus árvvoštallat maiddái oktasaščovdosiid sámi ja eará museaid gaskka. Sámediggi čujuha ovttasbargošiehtadussii Sámedikki ja Norlándda fylkkagieldda gaskka, mas čuožžu: ” Áššeosálaččat áigot árvvoštallat oktasaš fágalaš fuolahus- ja bálvalusčovdosiid gos maiddái sámi museat leat ovttárvosaš bealit”. Ovttasbargošiehtadusat ja dán lágan oktasaščovdosat sáhttet nannet sámi museaid.

- IV. Sámediggi čujuha čielggadusa konklusuvdnii dakko mii guoská sámi museaid ekonomalaš dillái. Jos sámi museat eai nannejuvvo ekonomalaččat stáhtabušehta bokte, de mañiduvvo sámi museaovddideapmi, nugo buot viidáset nannen ja vejolašvuohta searvat fierpmádahkii. Danne lea stáhtas ovddasvástádus fuolahit ahte biddjojuvvojit doarvái resurssat museaodastusa čadaheapmái. Dohkálaš sámi museadoaimma ovddideapmi lea álggahanmutter, danne ferte bidjat veahkkeváriid sihke odđa sámi museaid ásaheamiide, ja dasto dálá doaimmaid ovddideapmái ja nannemii.

Bajáššaddan- ja oahppolávdegotti árvalus

Mearkkašumit

Olles lávdegoddi, NSR:a sámediggejoavkku lahtut Synnøve Solbakken-Härkonen, Kjersti Myrnes Balto, Tone Finnesen, Berit Anna Gaup, Tor Dalseng ja Aili Keskitalo, Samer bosatt i sør sámediggejoavkku, Ristin Guttorm, Årjel Læstoe sámediggejoavkku, Kirsten Appfjell-Eira ja Bargiiddbellodaga sámediggejoavkku Åge B. Pedesen, Jørn Are Gaski, Inger Jørstad, Per-Ivar Henriksen ja Josef Ingmar Vedhugnes.

oaidná ahte Sámediggeráđđi iežas árvalusa bokte vuhtiiváldá ahte sámi museadoaimma ovdánahttojuvvo čielggadusguovllus. Go Sámediggeráđđi evttoha hukset musea guovddášmálle mielde, de čájeha dat ahte Sámediggeráđđi ii vuhtiiváldde dušše museafága, muhto maiddái vuhtiiváldá dárbbu hálldašit iežas historijá ja iežas kulturmuituid. Lávdegoddi lea duhtavaš go museahuksen guovddášmálle mielde váikkuha ahte maiddái sámi guovddášat čielggadusguovllus, Ája, Várdobáiki ja Árran, ovdánahttojuvvojit ja nannejuvvojit. Dál lea dohkálaš sámi museadoaimma ovdánahttin álggahandásis, ja danne ferte juolludit eambo ruđa sihke odđa sámi museaid ásaheapmái, ja dálá museaid ovdáneapmái ja nannemii. Sámi museaid diedáhusas miessemánus 2005 mearridii Sámediggi sámi museaid definišuvnna mii earret eará gáibida ahte museafágalaš bargus galgá leat unnimusat okta jahkedoaimma.

Gállogiedde Davvi-Nordlánddas ii govčča dán gáibádusa, muhto gohčoduvvo goitge sámi musean Sámedikki definišuvnna mielde. Sivvan dasa lea ahte musea váldui Sámedikki hálldašeapmái ovdal go museadieđáhus, mas Sámedikki gáibádus lea, mearriduvvui. Sámediggi áigu geahččalit nannet Gállogiettiin ekonomalaččat, nu ahte dat gokčá dan gáibádusa mii lea jus galgá leat dohkálaš sámi musea.

Lávdegoddi diehtá ahte Gállogiettiin stivra, Evenášši suohkan ja Várdobáiki leat hábmeme odđa doaimmamálle mii mielddisbukta ahte Gállogiettiin šaddá oassin Várdobáikki museas. Lávdegotti mielas lea buorre go leat bargame rievdadit doaimmanmálle ja áigu bargat dan ala ahte museadoaimma ovdánahttojuvvo, vai dat gokčá Sámedikki museagáibádusa. Go sierra museasiidda vuoddu lea sajis, de galgá Sámediggeráđđi árvvoštallat ja dohkkehit dan.

Muđui eai leat lávdegottis eará mearkkašumit eaige evttohusat áššái ja ávžžuha Sámedikki mearridit čuovvovačča:

Muđui doarju Sámediggi Sámediggeráđi árvalusa

III Jienasteapmi

43 áirasis ledje 35 čoahkis. Jienasteapmi čadahuvvui čuovvovaš vuoru mielde:

- Bajáššaddan- ja oahppolávdegotti evttohus mearriduvvui ovttajienalaččat.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhavuorrolistu ja replihkat

| | Sáhavuorru | Replihka |
|---|---|---------------|
| 1 | Per Ivar Henriksen, áššeovddideaddji | |
| 2 | Kjersti Myrnes Balto | |
| 3 | Vibeke Larsen | |
| 4 | Tone Finnesen | |
| 5 | Tor Mikalsen | |
| 6 | Johan Mikkel Sara | Anders Urheim |
| | Johan Mikkel Sara | |
| 7 | Johan Mikkel Sara | Anders Urheim |
| | Johan Mikkel Sara | |
| 8 | Aili Keskitalo | |
| 9 | Per Ivar Henriksen, áššeovddideaddji | |

VI Sámedikki mearrádus

- I. Sámediggi mihtte ahte museat Norggas leat nannenproseassas ja dat mearkkaša ahte doaimmat ovddiduvvojit dáláš dásis nana ceavzilit ja fágalaččat, ja museaide leat lohpadallojuvvon mealgat eanet resurssat. Sámi kulturárbbi goziheapmi lea dattetge ceggendásis man oktavuodas sámi museadoibmii ferte bidjat veahkkeváriid sihke oddásis ásaheamiide, huksemii ja nannemii.
- II. Sámediggi váldá diehttevassii “Davvi Norlándda ja Romssa guovlluid sámi museadoaimma oasse-čielggadusa”. Sámediggi konstatere ahte čielggadus deattasta dan ahte sámi museat čielggadus-guovllus leat nuorat, dain leat unnán resurssat ja mángga láhkai leat álgodásis go lea sáhka fágalaččat dohkálaš museadoaimma doaimmaheamis. Romssas ii leat oktage sámi musea Sámedikki hálddašeami vuollásažžan.
- Čielggadusas čalmmustuvvojit sierralágan organiserenevttohusat. Sámediggi bidjá vuodđun ahte sámi museadoaimma sáhtá ovddidit dego dáláš kulturguovddážiid oassin. Sámediggi sáhtá jurddašit málle mii sáhtá ovddidit sihke sámi museadoaimma ja dáláš kulturguovddážiid. Sámediggi lea go lea välljen heivehuvvon Guovddášmálle bidjan vuodđun ollislaš sámi perspektiivva. Sámedikki mielas lea deatalaš doarjut ahte sámi kulturguovddážat ovddiduvvojit guovddáš ásaheamis sámi servodagas, man oktavuodas museadoaimma lea deatalaš ja ovttaiduvvon oassi. Ollu gulaskuddancealkámušat dorjot dán oainnu. Sámediggi vällje heivehuvvon Guovddášmálle sámi museadoaimma ovddideapmái čielggadusguovllus vejolašvuodain ovddidit sierra sámi museasiidda. Dát mearkkaša čuovvovačča:
- a. Ája sámi guovddáži biddjojuvvo sámi museaovddasvástádus Davvi-Romssas ja davvi Gaska-Romssas, mii mearkkaša ahte ráhkadit ovddidan- ja nannenčovdosiid guovllu sámi museadoibmii. Dát mearkkaša ahte ovddidit sámi musea Sámedikki hálddašeami vuollásažžan dán guovllus. Sámediggi oaidná ahte dán guovllus dárbašuvvo sierra sámi musea mii biddjojuvvo Sámedikki vuollásažžan ja ahte dat ásaheamis Ája sámi guovddáži. Buot eará museaálgagat guovllus mat plánejuvvojit Sámedikki hálddašeami vuollásažžan gessojuvvojit mielde bargui. Vurdojuvvo ahte museat main lea sámi museadoaimma gessojuvvojit mielde bargui mii guoská guovllu boahhtevaš museastruktuvrii.
- b. Várdoáiikki sámi guovddáži biddjojuvvo sámi museaovddasvástádus márkasámi guovllus Davvi-Norlánddas, mátta Gaska-Romssas, ja dasto Lofuohtas ja Viesterális, mii mearkkaša ahte ráhkadit ovddidan- ja nannenčovdosiid guovllu sámi museadoibmii. Dát mearkkaša ahte ovddidit sámi musea Sámedikki hálddašeami vuollásažžan dán guovllus. Sámediggi oaidná ahte

dán guovllus dárbbášuvvo sierra sámi musea mii biddjojuvvo Sámedikki vuollásažžan ja ahte dat ásahuvvo Várdobáiki sámi guovddáži. Buot eará museaálgagat guovllus mat plánejuvvojit Sámedikki hálddašeami vuollásažžan gessojuvvojit mielde bargui. Vurdojuvvo ahte museat main lea sámi museadoaimma gessojuvvojit mielde bargui mii guoská guovllu boahhtevaš museastruktuvrii.

- c. Árran julevsáme guovdátjii biddjojuvvo sámi museaovddasvástádus julevsámi guovllus, mii mearkkaša maiddá museaovddasvástádusa bihtánsámi guovllus. Dát mearkkaša ahte ovddidit sámi musea Sámedikki hálddašeami vuollásažžan dán guovllus. Sámediggi oaidná ahte dán guovllus dárbbášuvvo sierra sámi musea mii biddjojuvvo Sámedikki vuollásažžan ja ahte dat ásahuvvo musea ovddideami bokte Árran julevsáme guovdátjis. Buot eará museaálgagat guovllus mat plánejuvvojit Sámedikki hálddašeami vuollásažžan gessojuvvojit mielde bargui. Vurdojuvvo ahte museat main lea sámi museadoaimma gessojuvvojit mielde bargui mii guoská guovllu boahhtevaš museastruktuvrii.
- d. Go vuodđu sierra sámi museasiidii lea ásahuvvon, de sáhtá Sámediggeráđđi daid dađistaga árvvoštallat ja dohkkehit.
- e. Guovddášmálle välljen, mii mearkkaša ahte ovddiduvvojit guokte odđa sámi musea, ii galgga čuohtat ekonomalaččat dálá sámi museaide. Ferte bidjat eanet ekonomalaš resurssaid jos Guovddášmálle galgá sáhttit čađahuvvot. Guovddášmálle välljen miellidibuktá dan ahte ferte muddet unnibun dan ulbmila mii lea ekonomalaš vuordámušaid ektui ahte galggašedje leat unnimusat 8-10 museafágalaš virggi juohke siiddas. Dát gáibida lagat ovttasbarggu daid fágalaš resurssaid ektui dan golbma guovddáža gaskka, ja eará museaásahusaid gaskka.
- III. Sámedikki mielas lea buorre go ásahuvvo fierpmádat nannosebbo ovttasbarggu dihte sámi museaid ja eará museaid gaskka čielggadusguovllus. Muđui čujuha Sámediggi Sámediggeráđi 2004 dieđáhussii sámi museaid birra mas oktasaš čovdosat sámi museaid gaskkas deattuhuvvojit deatalažžan. Dattetge berre čielggadusguovllus árvvoštallat maiddá oktasaščovdosiid sámi ja eará museaid gaskka. Sámediggi čujuha ovttasbargošiehtadussii Sámedikki ja Norlánda fylkkagieldda gaskka, mas čuožžu: ” Áššeoasálaččat áigot árvvoštallat oktasaš fágalaš fuolahus- ja bálvalusčovdosiid gos maiddá sámi museat leat ovttárvosaš bealit”. Ovttasbargošiehtadusat ja dán lágan oktasaščovdosat sáhttet nannet sámi museaid.
- IV. Sámediggi čujuha čielggadusa konklusuvdnii dakko mii guoská sámi museaid ekonomalaš dillái. Jos sámi museat eai nannejuvvo ekonomalaččat stáhtabušehta bokte, de mañiduvvo sámi museaovddideapmi, nugo buot viidáset nannen ja vejolašvuohta searvat fierpmádhkii. Danne lea stáhtas ovddasvástádus fuolahit ahte biddjojuvvojit doarvái resurssat museaodastusa čađaheapmái. Dohkáláš sámi museadoaimma ovddideapmi lea álggahanmutter, danne ferte bidjat veahkkeváriid sihke odđa sámi museaid ásahemiide, ja dasto dálá doaimmaid ovddideapmái ja nannemii.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui 01.03.07 dii. 10.00.

Ášši 07/07

Njuolggadusat suodjalanplánabargui luonddusuodjalanlága mielde sámii guovlluin

Arkiivááššennr..
04/557506 / 25 - 58

Meannudeamit

| Politiikkaš dássi | Beaivi | Áššennr. |
|------------------------------|---------------------|----------|
| Sámediggeráđđi | 16.01.07 | R 012/07 |
| Ealáhus- ja kulturlávdegoddi | 15.-16.02.07 | 002/07 |
| Sámedikki dievasčoahkkin | 27.02. - 2.03.07 | 07/07 |

Ášši meannudeapmi álggahuvvui njukčamánu 01. b. 2007 dii. 10.00

I Mildosat

| Nr. | Beaivi | Geas/Geasa | Namahus |
|-----|----------|--|---|
| 1 | | Sámediggeráđđi | R 012/07 |
| 2 | 1999 | Birasgáhttendepartemeanta | Johtočálus T-3/99: Áššemeannudeapmi luonddugáhttenlága mielde (§18) |
| 3 | 28.02.03 | Sámediggi | Ášši 12/03: Álbmotmehciid ja suodjemehciid ásaheapmi ja viiddideapmi |
| 4 | 28.06.04 | Birasgáhttendepartemeanta | Sámiid beroštumiid suodjalanproseassaid njuolggadusbargu - čuovvolančuoggát čoahkkimis cuoŋumánu 27. b. 2004. |
| 5 | 18.01.05 | Sámediggi | Ášši 003/05: njuolggadusat suodjalanplánabargui sámii guovlluin |
| 6 | 07.02.05 | Sámediggi | Suodjalanplánabargu sámii guovlluin |
| 7 | 23.02.05 | Sámediggi | Ášši 13/05: Njuolggadusat suodjalanplánabargui sámii guovlluin |
| 8 | 15.03.05 | Sámediggi | Čoahkkima bivdin Birasgáhttendepartemeanttain stáhtaráđi bokte |
| 9 | 15.03.05 | Sámediggi Birasgáhttendepartemeanta | Čoahkkima bivdin Birasgáhttendepartemeanttain stáhtaráđi bokte |
| 10 | 29.06.05 | Sámediggi Birasgáhttendepartemeanta | Konsultašuvnnat ja suodjalanplánat rikkis lastavuvddiid várás Finnmárkkus |

| | | | | |
|----|--|----------|--|---|
| 11 | | 26.08.05 | Sámediggi Birasgáhttentdepartemeanta | Suodjalanplánabarggu rutiinnat sámí guovlluin - konsultašuvnna čeahkkingirji 26-8-05 |
| 12 | | 26.09.05 | Sámediggi Birasgáhttentdepartemeanta | Suodjalanplánabarggu |
| 13 | | 29.11.05 | Sámediggi Birasgáhttentdepartemeanta | Sámí guovlluid suodjalanplánabarggu njuolggadusat birra |
| 14 | | 24.02.06 | Sámediggi Birasgáhttentdepartemeanta | Šihttejuvvon čeahkkima birra stáhtarádiin Bjørnøy:in Oslos guovvamánu 24. b. 2006 |
| 15 | | 03.04.06 | Birasgáhttentdepartemeanta Sámediggi | Evttohus beaiváduvvon cuoŋumánu 3. b. 2006 njuolggadusaide suodjalanplánabargui luonddusuodjalanlága mielde sámí guovlluin |
| 16 | | 24.06.06 | Sámediggi Birasgáhttentdepartemeanta | SV: Konsultašuvnnaid bargovuogit - evttohus beaiváduvvon cuoŋumánu 3. b. 2006 Sámediggái |
| 17 | | 10.08.06 | Sámediggi Birasgáhttentdepartemeanta | Čeahkkin sámí guovlluid álbmotmehciid birra j.e. |
| 18 | | 05.09.06 | Sámediggi Birasgáhttentdepartemeanta | Referáhtta čeahkkimis gaskal birasgáhttenministtara Helen Bjørnøy ja Sámedikki várrepreseantta Johan Mikkel Sara suodjalanbarggu birra luonddusuodjalanlága mielde j.e. |
| 19 | | 27.09.06 | Sámediggi Birasgáhttentdepartemeanta | Čeahkkingirji konsultašunčeahkkimis gaskal Sámedikki ja birasgáhttentdepartemeantta čakčamánu 27. b. 2006 |
| 20 | | 02.10.06 | Birasgáhttentdepartemeanta Fylkamánnit | Viidasit bargu suodjalanplánaiguin luonddusuodjalanlága mielde sámí guovlluin |
| 21 | | 08.11.06 | Birasgáhttentdepartemeanta Sámediggi | Evttohus konsultašunbargovugiide suodjalanbargguide luonddusuodjalanlága mielde sámí guovlluin |
| 22 | | 15.01.07 | Birasgáhttenministar Helen Bjørnøy ja sámediggepreseantta Aili Keskitalo | Evttohus - Šiehtadus gaskal Sámedikki ja Birasgáhttentdepartemeantta suodjalanplánabarggu njuolggadusaid birra luonddusuodjalanlága mielde sámí guovlluin |
| 23 | | 17.01.07 | Sámediggi Birasgáhttentdepartemeanta | Čeahkkingirji konsultašuvnnain gaskal Sámedikki ja Birasgáhttentdepartemeantta ođđajagimánu 17. b. 2007 |

II Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđi mearrádusárvalus lávdegoddái

- I. Sámediggi dohkkeha dahkkojuvvon šiehtadusa mii lea beaiváduvvon 31.01.07 birasgáhttenministtara Helen Bjørnøy ja Sámedikki preseantta Aili Keskitalo gaska njuolggadusaid hárrái suodjalanplánabargui luonddusuodjalanlága mielde sámí guovlluin.
- II. Šiehtadus njuolggadusaid hárrái suodjalanplánabargui mearkkaša ahte Sámediggi einnostahti, ollislaš ja fágalaččat dohkálaš vugiin galgá konsulteret golbma sierra hálddašandási, ja seammás galgá leat oktavuoha ja gulahallan sámí beroštumiiguin ja báikegottiiguin. Dát mearkkaša dan ahte Sámedikki bargohivvodat lassána mealgat, ja lea eanet go maid kapasitehta lea otne. Sámediggi ferte oažžut resurssaid bargat suodjalanguovlluid gáhttemiin, nana ceavzilis geavahemiin ja hálddašemiin sámí guovlluin ollislaš vugiin. Sámediggi gáibida ahte stáhtabušehtas juolluduvvojit ruđat vai dát doaimmat čovdojuvvojit dohkálaš vugiin.

Ealáhus- ja kulturlávdegoddi árválus

Dan sivas go lea boasttu namma Sámediggeráđi evttohusa dárogielveršuvnnas, de rievdata Lávdegoddi ášši nama dán láhkái: Njuolggadusat suodjalanplánabargui luonddusuodjalanlága mielde sámi guovlluin.

Evttohusat

Lávdegotti eanetlogus, Norgga sámiid riikasearvvi lahtuin Lene Hansen, Ánne Márjá G. Eira, Jarle Jonassen, Tor Mikalsen, Miriam Paulsen, Bargiidbellodaga sámediggejoavkku Marianne Balto, Henrik Eriksen, Marie Therese Nordsletta Aslaksen, Knut Store, Bjarne Store-Jakobsen, Per Edvind Varsi, Guovdageainnu johtisámelisttu Per Andersen Bæhr, Guovddášbellodaga Olaf Eliassen, eai leat mearkašumit eai ge evttohusat áššái ja rávve Sámedikki mearridit čuovvovaččat:

Evttohus 1

Sámediggi doarju Sámediggeráđi mearrádusárvalusa.

Sámi sosialdemokráhtalaš bellodaga lahttu Anders Urheim, evttohii čuovvovaččat:

Evttohus 2

Ášši mañiduvvo ja meannuduvvo politihkalaččat Sámedikki dievasčoahkkimis go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi II lea ovddidan čilgehusas, doaivumis 2007:s.

Evttohus 3

Okta šiehtadusa ulbmiliin lea ahte sámit eamiálbmogin váldet badjelasaset maiddái ollislaš ovddasvástádusa suodjalanplánabargguin.

Šiehtadus maid sámediggepresideanta ja birasgáhttenministtar čáliiga vuollái odđajagimánu 17. b. 2007 ii sáhte dahkkojuvvot gustojeaddjin ovdal go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi II lea ovddidan loahpalaš evttohusa, ja sáhtá vejolaččat doaibmagoahtit mañjago dat lea meannuduvvon politihkalaččat Sámedikki dievasčoahkkimis.

III Jienasteapmi

43 árisis ledje 31 čoahkis. Jienasteapmi čađahuvvui čuovvovaš vuoru mielde:

- Anders Urheim evttohus 2 hilgojuvvui 28 jienain. 3 jienastedje beali.

43 árisis ledje 37 čoahkis. Jienasteapmi čađahuvvui čuovvovaš vuoru mielde:

- Anders Urheim evttohus 3 hilgojuvvui 35 jienain. 2 jienastedje beali.
- Ealáhus- ja kulturlávdegotti evttohus mearriduvvui 33 jienain 4 jiena vuostá.

IV Beavdegirjelasáhusat

Sámi sosialdemokráhtalaš bellodaga lahttu Anders Urheim beavdegirjelasáhus:

Sámi Sosialdemokráhtalaš bellodat Anders Urheim bokte ii sáhte doarjut ášši eanetlogumearrádusa Sámedikki dievasčoahkkimis. Sivvan dasa lea go šiehtadus maid sámediggepresideanta ja birasgáhttenministtar leaba šiehtadan odđajagimánu 31. b. 2007 ovdal Sámedikki dievasčoahkkima meannudeami njukčamánu 1.b. 2007 ii vástit Sámedikki ovttajienalaš mearrádussii mii mearriduvvui

dievasčoahkkináššis 13/05 -"Njuolggadusat suodjalanplánabargui sámi guovlluin" Johkamohkis guovvamánu 23. b. 2005.

V Sáhavuorrolistu ja replihkat

| | Sáhavuorru | Replihka |
|----|---------------------------------|-------------------|
| 1 | Tor Mikalsen, áššeovddideaddji | |
| 2 | Olaf Eliassen | Anders Urheim |
| | | Toril Bakken |
| | Olaf Eliassen | |
| 3 | Per Edvin Varsi | Olaf Eliassen |
| | | Johan Mikkel Sara |
| | Per Edvin Varsi | |
| 4 | Anders Urheim | Johan Mikkel Sara |
| | Anders Urheim | |
| 5 | Gunn-Britt Retter | |
| 6 | Isak Mathis O. Hætta | Johan Mikkel Sara |
| 7 | Egil Olli | |
| 8 | Anders Urheim | |
| 9 | Toril Bakken | |
| 10 | Per Andersen Bæhr | |
| 11 | Klemet Erland Hætta | |
| 12 | Johan Mikkel Sara | |
| 13 | Tor Mikalsen, áššeovddideaddji | |
| | Anders Urheim, čoahkkinortnegii | |

VI Sámedikki mearrádus

- I. Sámediggi dohkkeha dahkkojuvvon šiehtadusa mii lea beaiváduvvon 31.01.07 birasgáhttenministtara Helen Bjørnøy ja Sámedikki presideantta Aili Keskitalo gaskka njuolggadusaid hárrái suodjalanplánabargui luonddusuodjalanlága mielde sámi guovlluin.
- II. Šiehtadus njuolggadusaid hárrái suodjalanplánabargui mearkkaša ahte Sámediggi einnostahti, ollislaš ja fágalaččat dohkálaš vugiin galgá konsulteret golbma sierra hálddašandási, ja seammás galgá leat oktavuohta ja gulahallan sámi beroštumiiguin ja báikegottiiguin. Dát mearkkaša dan ahte Sámedikki bargohivvodat lassána mealgat, ja lea eanet go maid kapasitehta lea otne. Sámediggi ferte oazžut resurssaid bargat suodjalanguovvluid gáhttemiin, nana ceavzilis geavahemiin ja hálddašemiin sámi guovlluin ollislaš vugiin. Sámediggi gáibida ahte stáhtabušehtas juolluduvvojit ruđat vai dát doaimmat čovdojuvvojit dohkálaš vugiin.

Ášši meannudeapmi loahpahuuvui 01.03.07 dii. 11.45.

Ášši 08/07

Diedáhus meahcceealáhusaid ovddideami birra - ságastallan

Arkiiváášsenr..
04/271306 / 25 - 58

Meannudeamit

| Politiikkaš dássi | Beaivi | Ášsenr. |
|--------------------------|----------------------|----------|
| Sámediggeráđđi | 16.01.07 | R 005/07 |
| Sámedikki dievasčoahkkin | 27.02. - 02.03.07 | 08/07 |

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 01.03.07 dii. 13.30

I Mildosat

| Nr. | Beaivi | Geas/Geasa | Namahus |
|-----|--------------|---------------------------------|--|
| 1 | 16.01.07 | Sámediggeráđđi | R 005/07 |
| 2 | | Sámi bivdo- ja meahcástansearvi | Strátegijjat meahcceealáhusaid ovdánahttimii |
| 3 | 02.03.06 | Dievasčoahkkin | Ášši 09/06 Meahcceealáhusa doaibmadoarjaga gaskaboddosaš njuolggadusat |
| 4 | 22.-24.04.02 | Sámediggeráđđi | Lotnolasealáhusaid diedáhus |

Dievasčoahkkinášši 09/06 vuodul, Meahcceealáhusa doaibmadoarjaga gaskaboddosaš njuolggadusat, ovddiduvvo diedáhus meahcceealáhusaid ovddideami birra ságastallanáššin. Diedáhus meannuduvvo loahpalaččat miessemánu dievasčoahkkinis.

1. Álggahus

1.1 Diedáhusa duogáš

Sámediggi lea ealáhuspolitiikka vuoruhan daid ealáhusaid, mat doaimmahuvvojat lotnolasat. Ávkkástallan meahccherursuissaiguin lea leamaš oassi dán politiikka seammás go meahcceeavaheapmi lea leamaš hui dehálaš fáddán Finnmárkkulága ja Finnmárkkuopmodaga ovdabargguin. Sámedikki juolludan váikkuhangaskaoamit meahcceealáhusaide leat vuosttažettiin leamaš doaibmadoarjja. Muhtun ovddidanprošeavttat leat čađahuvvon, earret eará guokte sáivačáhceguolástanprošeavtta ja bivdofatnasiid ruhtadeapmi sáivačáhceguolásteami várás 1990- jagiin. NIBR árvvoštalai lotnolasealáhusortnega 2001. Doaibmadoarjjaortnet loahpahuvvui 2005 danne go váikkuhangaskaoapmegeavaheapmi ii ollašuttán

ruhtageavaheami ulbmila. Cuonománu 22. - 24. b. 2002-mannosaš Lotnolasealáhusaid diedáhusas daddjojuvvo ná:

Buvttaovddáneami, gelbbolašvuodaloctema, vuovdin ja márkanfievrrideami fierpmádatbuksema ja odasamabttin doaimmaid vuoruheapmi lea buoret vuohki hábmet eanet boahteáiggebeivehuvvon ealáhusovdáneami go čielga doaibmadoarjjaortnega bokte. Váikekuhangaskaaoamit jotkojuvvojit investeremiidda, álggahanstipendií, meahccealáhusaid ávkkestallan doarjagiidda ja gelbbolašvuodaloctemii.

Diedáhusa meannudeamis mearridii dievasčoahkkin čuovvovačča áššis 33/02:

"Sámediggi váldá diehtun Diedáhusa lotnolasealáhusaid birra ja doarju diedáhusa rievdadusevttobusaid mat bohtet ovdan diedáhusas. Sámediggi bivdá abte ráhkaduvojit ođđa njuolggadusat diedáhusa vuodul ja dat ovddiduvojit dievasčoahkkimii."

Dievasčoahkkin dohkkehii Meahccealáhusa doaibmadoarjjaortnega gaskaboddasaš njuolggadusaid áššis 09/06. Mearrádušas daddjojuvvo ee.:

Sámediggi ferte árvvoštallat dárbbášuvvo go bissovaš doaibmadoarjjaortnet meahccealáhusaide. Dasto ráhkaduvojit strategijat ceavzilis meahccealáhusaid ovdánahttimii ja rámmaevttut meahccealáhusii.

1.2 Čielggadanbarggu čadaheapmi

Fitnodagat mat gávppašit meahcebuktagiiguin leat bivdojuvvon čájehit visogova doaimmasteaset. Lea dollojuvvon čoahkkin Goahtegearregiin ja Sámi bivdo- ja meahcástanservviin 09.01.07. Evttohusat eai leat váldojuvvon mielde plánii.

1.3 Ráddjejumit

Meahccealáhusat lea viiddis doaba. Ráddjen dihtii strategijaoasi ferte čielggadit ja ráddjet doahpaga. Meahccealáhusaide gullet sáivačáhceguolásteapmi ja meahccemurjjiiguin, urtosiiiguin ja guobbariiguin ávkkestallan ja villa šattuid ja guollejávrriid dikšun. Dál gávdnojit jo doaimmat mat viidásetnáláštuttet dakkár meahcebuktagiid nu mo čáhpesmurjjiid, čáhpesmuorjeviinna, muorjemeasttu ja dildda. Okta deháleamos osiin meahccealáhusas lea sáivačáhceguolásteapmi mas lea guliid bivdin ja viidásetnáláštupmi mielde. Sáivačáhceguliid šaddadeapmi ja biebman sáhttet leat áigeuovdilát guhkesáiggi perspektiivvas. Turisma mii lea vuodđuduovvon meahcásteapmái, lea mielde dán diedáhusas dannego meahcegeavaheapmi lea dákkár turisma vuodđu.

Meahcis leat ollu iešguđetlágan geavaheaddjit ja geavaheaddjiberoštusat:

Boazodoallit

Eanadoallit

Muorračuohppan iežas atnui ja vuodimassii

Ávnnasteapmi

Lustaoaggut

Ealgabivdit

Rievssatbivdit ja eará smávvaovuodđobivdit

Gidđalodden

Luossabivdit

Sáivačáhcebivdit

Murjejeaddjit

Monnejeadjit ja urtosiid, guobbariid ja eará meahcešattuid čoaggit

Mátkealáhusdoaimmat mat geavahit meahcceresurssaid

Áhpásmahttin

Eará doaimmat nu go mineráldoaimmat ja eará huksenberoštusat

Dán oktavuodas eai leat vuovdedoallu, boazodoallu, eanadoallu dahje dábálaš gilvvagárdedoallu mielde meahccedoahpagis. Muorračuohppan gullá árbevirolaš vuovdedollui. Goahtegearret lea evttohan ahte muorračuohppan galgá leat oassi meahccealáhusaid ángiruššamis ja galgá váldot fárrui dán diedáhussii. Muhtun duojárát dárbbasit ávdnasiid maid fidne meahcis – erenoamážit báhkiid ja eará muorraávdnasiid. Ávnnasteapmi gullá meahcástandoahpagii.

Riddoguolásteapmi ja eará mearradoaimmat eai gula meahcástandoahpagii, muhto dan dahket dakkár doaimmat fiervvás go debbuiguin ja stáráiguin ávkkástallan ja monnen ja uvjačoaggin.

Strategiijaplánas ferte leat 5 jagi áigeperspektiiva. Dán diedáhusa strategiijat leat mielde ollislaš ealáhusplánas sámi guovlluid várás. Doaimbaidjooassi válđojuvvo mielde jahkásaš bušeahtaide.

Dán diedáhusa ulmil ii leat čielggadit meahcásteami vuoigatvuodaid.

Sámi bivdo- ja meahcánstansearvvis lea iežas áddejupmi das mii meahcci lea:

Meahcásteapmi leamaš ovdal ja lea ain dál oassin min beaivválaš birgejumis. Olbmot leat áiggiid čada ávkkástallan meahci riggodagain. Dáloolbmot leat murjen, bivdán guliid, bordán jeahkáliid, bivdán smávvaelliid, lodden, láddjen, gárdun riessabiid, muoraid čuollan ja bivdán ealgga. Meahcis maid atne dálosápmelaččat beargečorrajiid. Dat lea min árbevierru ja meahcci leamaš ja lea ain min ruoktu ja vuodđun min identitehtii. Dát árbevierru lea ain ollislaččat eallime omd. Guovdageainnus. Diehtit ahte guovdageaidnoláččain lea okta dain vuolimus gaskamearalaš sisboaduin Norggas. Dattege eat sáhte lohkat ahte olbmot dáppe leat geafit. Lea justa meahcásteapmi mii ain addá midjiide birgejumi. Meahcásteapmi dagaha maiddái ahte olbmot loktet áiggi dáppe.

Vuodđun birgejupmái lea ahte olmos lea máhttu ja oadjebasvuohka meahccái ja meahcástallamii ja ahte olmos maiddái lea máhttu dasa mo meahci riggodagain sáhtá ávkkástallat ja ahte son dovdá meahci. Dákkár máhttu lea árbevirolaš máhttu.

Birgejumis lea sábkka golmma bealis:

- 1. Ekonoamálaš – nammalassii dan ahte olmmoš birge ekonoamálaš beaivválaš eallimis*
- 2. Máhtolašvuohka – olmmoš máhtá ja hálddaša dárbbaslaš bargguid, vieruid, doaimmaid, doavdagiid ja dálkei vai birge*
- 3. Sosiálalaš - olmmoš birgehallá earáiguin ja juogáda earáiguin nugo árbevierru leamaš omd. verddevuodas*

Meahcásteapmi lei ja lea oassin olmo ekonoamálaš birgejumis. Dat buvttii sihke lasi beaivválaš láibái ja lassi ruđa dálldollui. Meahcásteapmi buktá lasi beaivválaš láibái olbmuide Guovdageainnus ja danin sii birgejit vaikeo ruđalaš dienas ii leat nu badjin. Meahccásteapmi mearkaša ollu birgejupmái maiddái olbmuide geain lea ruđalaš váldodienas, muhto dattege eai leat čadnon vuoddoealáhusii. Nu sáhtá de dadjat ahte meahcásteapmi lea ain lunddolaš eallinvuohki Guovdageain olbmuid gaskkas.

1.4 Dilálašvuodát main lea mearkkašupmi meahccealáhusaide

Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta lea ráhkadan doaimbaplána sáivačáhceguolásteami várás 2006. Doaimbaplána ulbmil lea eanedit ángiruššama sáivačáhceguolástemiin Norggas. Das leat vuoruhuvvon doaimbajut dakkár fidnoguolásteami ja guolástanturisma várás, mas leat mielde maiddái buvttavuođideapmi, vuovdaleapmi, vuovdin, distribušuvdna, dutkan, luhtehasgieđahallan ja guolgeahpedeapmi. Departemeanta lea maid evttohan ovtasbargovugiid sáivačáhceguolásteapmái. Plánas leat mearriduvvon golbma árvoláhki sáivačáhceguolásteapmái; sáivačáhceguliid fidnoguolásteapmi, sáivačáhceguollebiebman ja guolástanturisma. Buot árvoláhkiin leat njeallje lađđasa; resursavuodđu/vuoddoávnas, buvttavuođideapmi, vuovdaleapmi ja distribušuvdna ja vuovdin.

Ráddehusa Soria Moria-julggastusas daddjojuvvo:

- Regjeringen vil sette i verk et verdiskapingsprogram for næringskombinasjoner i samiske strøk
- Satse på samisk reiselivsutvikling som skal sikre og styrke næringslivet i samiske områder. (Ráddehus áigu čadahit árvobuvttadanprográmma lotnolasealáhusaid várás sámi guovlluin Áŋgiruššat sámi mátkeealáhusovddidemiin mii galgá sihkkarastit ja nannet ealáhuseallima sámi guovlluin.)

Goappašat áŋgiruššamat ožžot mearkkašumi meahcceealáhusaid ovddideapmái sámi guovlluin jus dat čadahuvvojit. Lotnolasealáhusdoahpagis leat meahcceealáhusat guovddázis Sámedikki oainnu mielde.

Dálá plánaid lassin leat ovdeš čadahuvvon prošeavtain mearkkašupmi boahhtevaš áŋjiruššamii meahcceealáhusaiguin. Dat meahcceealáhusprošeakta maid earret eará Sámediggi ruhtadii, loahpahuvvui 1996. Finnmarksforskinga (1996) loahppacealkka lei ahte:

- Ferte oččodit buoret organiserema bivdoladđasiid ja vuostáiváldinladđasiid gaskkas ja oččodit guolásteaddjiid iežaset buorebut organiseret.
- Fitnodagat fertejit bidjat eambbo návccaid buvttovddideapmái ja márkanháltásaš doaibmajuide.
- Lea dehálaš bargat viidáseappot resursaávkástallanbuoridemiin (dikšunbargguin) oppalaččat.
- Fitnodagat fertejit buoridit siskkáldas diliideaset dakko bokte ahte buoridit oppalaš guolástan- ja ekonomiijagelbbolašvuodaset.
- Ain lea dárbu oahpahit guolásteaddjiid.
- Bivdosiid ja odđa teknologijja ferte ovddidit dađistaga.

2. Meahcceealáhusaid viidodat

2.1 Gávppašeapmi meahcebuktagiiguin ja bivdin- ja oaggunkoarttaid vuovdin

Meahcceealáhusas lea ráddjejuvvon doaibma. Go vel riikkadásis ge ii leat gallásis meahcceealáhus birrajagidoaibman. Dattetge ii leat statistihkka mii čájeha gallis barget meahcceealáhusain sámi guovlluin. Váttis lea oažžut visogova das dannege ii leat ovttage almmolaš orgánas ovddasvástádus čohkket dákkár dieđuid. Vuolábealde leat čohkkejuvvon sahte dieđut sámi guovlluin. Dát čájehit muhtun muddui man ollu doaimmat leat iešguđet meahcceealáhusain.

Guovdageainnu suohkan čadahii sáivačáhceguolástusprošeavtta áigodagas 2002 - 2006. Prošeakta ruhtaduvvui Geldadeapartemeantta, Sámedikki ja Guovdageainnu suohkana ruđaiguin. Loahpparaporta geigejuvvo odđajágimánus 2007.

Tabella 1. Earit ja bohtosat 7 välljejuvvon jávrru bivdimis Guovdageainnus:

| Jahki | Earri kg | Bivdojuvvon kg |
|-------|----------|----------------|
| 2002 | 43 000 | 29 241 |
| 2003 | 31 533 | 29 906 |
| 2004 | 20 042 | 22 838 |

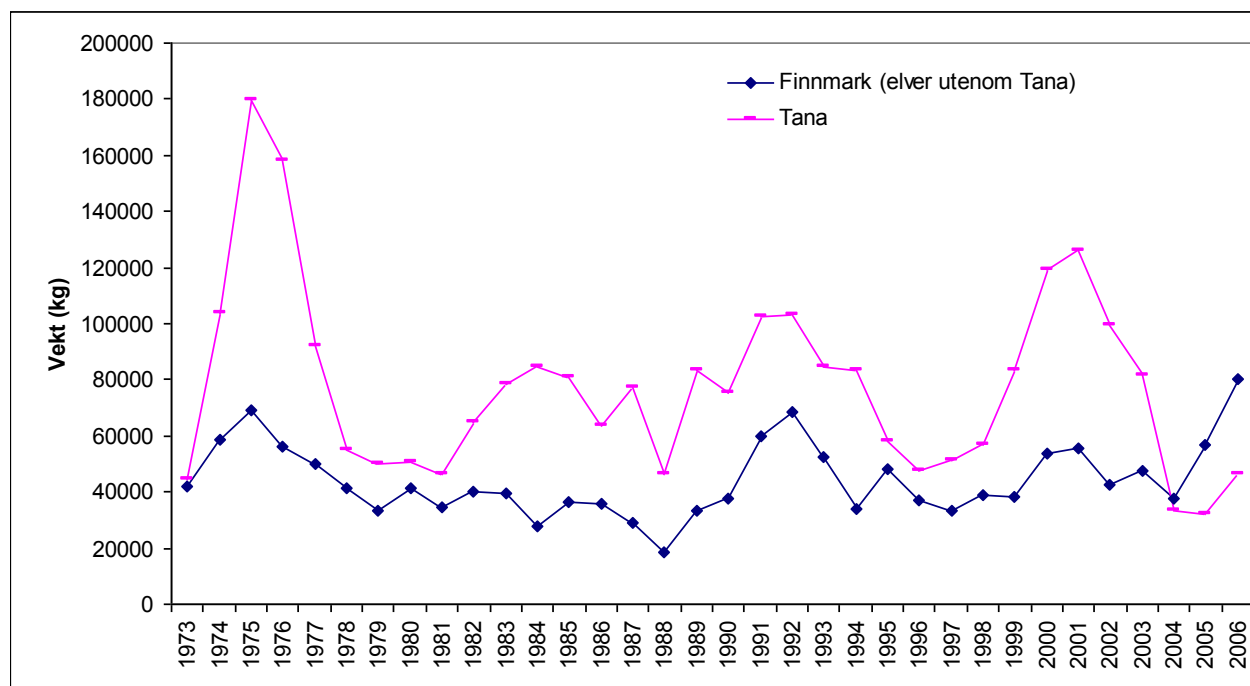
Vuvdojuvvon oaggunkoarttaid ja bivdinkoarttaid lohku čájeha muhtun muddui dákkár doaimma sturrodaga. Dattetge dát ii čájjet guolásteami dahje bivddu resursaváldinhivvodaga dahje bistima.

Tabella 2. Vuovdojuvvon sáivačáhceoaggunkoarttaid (earret luosa) ja bivdinkoarttaid lohku Romssas ja Finnmárkkus (Statsskog)

| Jahki | Finnmárku | | Smávvafooddbivdu | | Romsa | |
|-------|--------------------------------------|-----------------|------------------|------------------------|----------------|------------------|
| | Oaggunkoarttat earret finmárolaččaid | Oggoriikalaččat | Oktiibuot | Finnmárkku olggobealde | Oaggunkoarttat | Smávvafooddbivdu |
| 2002 | 3379 | 2775 | 4919 | 1789 | 5163 | 3649 |
| 2003 | 3929 | 3095 | 5782 | 2592 | 5184 | 3008 |
| 2004 | 4158 | 3308 | 6340 | 3066 | 4841 | 2709 |
| 2005 | 4293 | 3223 | 7138 | 3596 | 5389 | 3168 |

Tabella čájeha ahte smávvafooddbivdiid lohku Finnmárkkus lea lassánan sakka. Vuovdojuvvon bivdinkoarttaid lohku olbmuid Finnmárkku olggobealde lea duppalastojuvvon 2002 rájes. Oaggunkoarttaid vuovdin čájeha maiddái lassáneami, muhto ii fal seamma ollu go smávvafooddbivdinkoarttaid lohku lea lassánan. Tabella čájeha maiddái ahte olgoriikalaččat dat oset eanemus oaggunkoarttaid (75-80 %) dan ektui maid olbmot Finnmárkku olggobealde oset. Finnmárkku ássit eai dárbbas oastit koartta beassat oaggut sáivačázis nu ahte tabella ii čájjet ollislaš gova sáivačáhceguollebivddus.

Bivdojuvvon luossahivvodat rievdá ollu jagis jahkái. Govus čájeha galle kilo luosa lea goddojuvvon Finnmárkku jogain ja Deanus 1973 rájes 2006 rádjai.



Bivdojuvvon luossahivvodat njejai mearkašahhti láhkai 2001 rájes 2006 rádjai Deanučázadagas. Luossahivvodat lea vuolit dásis go fuonimus jagiin 1996 ja 1997. Sáhttet leat sierranas sivat dasa nu go lunddolaš rievdamat luosa laskamis ja das man ollu luossa gorgje čázadahkii, garra bivdu sihke ieš čázadagas ja vuonas, dávddat, luhtehasat jna.

Tabella 3. Galle kilo luosa lea bivdojuvvon Deanučázadagas (Finnmárkku Fylkkamánni)

| Jahki | Oktiibuot kg | Norgga bealde kg | Suoma bealde kg |
|-------|-----------------|---------------------|--------------------|
| 2001 | | 125 910 | |
| 2002 | | 99 547 | |
| 2003 | 153 741 | 81 423 | 72 318 |
| 2004 | 69 997 | 33 184 | 36 813 |
| 2005 | 76 468 | 32 015 | 44 453 |
| 2006 | | 46 039 | |

Mii guoská luossabivddu gálvojohtui, de dahká oaggunkoartavuovdin Deanučázadaga Norgga bealde gaskal 6 ja 7 miljon ruvnu. Álttájogas dagaha luossabivdu sullii 9 miljon ruvdnosaš árvobuvttadeami – submái gullet earret eará oaggunkoarttat, idjadeapmi, fievrredeapmi ja suhkandienas. Go geahččá luossabivddu ollislaččat Finnmárkkus, de bivdojuvvui 2001:s 247 066 kg luossa mearas ja 181 538 kg jogain. Jagis 2006 bivdojuvvui 126 000 kg luossa Finnmárkku jogain.

2.2 Almmolaš doaibmadoarjja meahcceealáhusaide

Sámedikkis leat leamaš doaibmadoarjjaortnegat lotnolasdoalliid várás ja gaskaboddasaš ortnet meahcceealáhusaid várás jagiin 2006 ja 2007. Dáid statistihkaid dieđut sáhttet muhtun muddui čájehit meahcceealáhusaid viidodaga. 2002-2005 áigodagas gustojedje seamma njuolggadusat, muhto dainna spiehkastagain ahte proseantamearri vuoliduvvui 50 proseantas 25 prosentii guovtti mañimus jagis.

Tabealla 4. Meahcceealáhusaid doaibmadoarjjaohccit (Gáldu: Sámediggi)

| Jahki | Ortnet ja proseantamearri | Daid lohku geain lea stuorámus gálvojohtu | Daid ohcciid lohku geain lea maiddá meahcceealáhus | Gálvojohto- submi oktiibuot | Doarjja |
|-------|------------------------------|--|---|-----------------------------------|---------|
| 2002 | Lotnolasealáhusat 50 % | 15 | 39 | 792 000 | 396 000 |
| 2003 | Lotnolasealáhusat 50 % | 12 | 49 | 653 600 | 326 800 |
| 2004 | Lotnolasealáhusat 25 % | 7 | 28 | 403 000 | 101 500 |
| 2005 | Lotnolasealáhusat 25 % | 2 | 18 | 583 804 | 39 600 |

Tabealla čájeha dan gálvojohtosupmi, maid doaibmadoarjjaohccit oktiibuot leat almmuhan ealáhuskoviin. Doarjagiid juohku iešguđet ealáhusaide lea vuodđuduvvon dasa ahte dan ealáhussii, mas lea stuorámus gálvojohtu, fievrriiduvvo maiddái dát doarjja. Jagis 2005 leat dušše guokte ohcci almmuhan meahcceealáhusa stuorámus gálvojohtogáldun. Oktiibuot 18 ohcci almmuhedje gálvojođu meahcceealáhusas. 2005 rádjai lea váldooassi doarjjavuostáiváldiin leamaš boazodoallit.

Meahcceealáhusaid odđa gaskaboddasaš njuolggadusat bohte fápmui 2006. Dalle čavgejuvvojedje gáibádusat ahte meahcceealáhusdoallit galge duodaštuvvot ja logahallojuvvo.

Tabealla 5. Meahcceealáhusaid doaibmadoarjjaohccit 2006 (Gáldu: Sámediggi)

| Jahki | Ortnet ja proseantamearri | Daid lohku geain lea stuorámus gálvojohtu | Daid ohcciid lohku geain lea maiddá meahcceealáhus | Gálvojohto- submi oktiibuot | Doarjja |
|-------|----------------------------------|--|---|-----------------------------------|---------|
| 2006 | Gaskaboddasaš njuolggadusat 50 % | 4 | 4 | 232 800 | 116 400 |

2.3 Meahcástanfitnodagat

Sámi guovlluin leat uhcán meahcefitnodagat main lea birrajagi doaibma. Sis geat váldet vuostái meahcebuktagiid, lea dát lassín eará doibmii. Aage Pedersen čilge dan dán láhkai:

Aage Pedersen As:ii lea meahcegeálvvuid oastin seamma ollu bálvalus doalliide go dat lea dienas fitnodabkii. (Dm. abte nettoboáđus manjá bálká- ja geasehangoluid lea ubcci).

Dan guđa jearahuvvon doaimmas mat geavahit meahci doaimmasteaset, leat njeallje fitnodaga addán dieđuid meahcealáhusdoaimma birra. AVEC (Arntzen vin og cigar) Porsáŋggus váldá vuostái čáhpesmurjjiid mas bealli vuvdojuvvo viidáseappot ja reasta geavahuvvo viidnaráhkadeapmái. 35-50 olbmo vuvdet čáhpesmurjjiid 350 000 ru - 400 000 ru ovddas. Dušše okta olmmoš lea virggis fitnodagas. Dan lassín son bálkáha olbmuid dárbbu mielde go váldá vuostái murjjiid ja go bidjá viinna nu ahte oktiibuot leat 2 jahkeberggu fitnodagas. Earret muorjegávppi ráhkada fitnodat viinna ja fievrrida sisa viinna, olivenolju ja risottoriissa. Fitnodaga gálvojohtu oktiibuot lea 3,1 miljon ruvnnu.

Midnattssol produkter Ivgovuonbađas váldá vuostái čáhpesmurjjiid sullii 120 000 ru ovddas jahkái. Gaskal 10 ja 15 olbmo čogget murjjiid. Eaiggát árvoštallá ahte fitnodagas lea okta jahkebergu ja vejolaččat guokte.

Tabealla 6. Čájeha jođihuvvon meahcebuktagiid árvvu (Aage Pedersen A/S)

| | 2004 | | 2005 | | 2006 | |
|-----------------|---------|--------|---------|--------|--------|--------|
| | Submi | Olbmot | Submi | Olbmot | Submi | Olbmot |
| Rievssahat | 90.000 | 25 | 204.000 | 38 | 38.000 | 20 |
| Luopmánat | 176.200 | 100 | 89.400 | 31 | 45.300 | 21 |
| Gálvojođu submi | 266.200 | | 293.400 | | 83.300 | |

Aage Pedersen Deanus barggaha ovttá olbmo ovttá mánu vuostáiváldit ja jođihit dáid meahcebuktagiid.

Tabealla 7. Čájeha jođihuvvon meahcebuktagiid árvvu (Nordlysmat)

| | 2005 | 2006 |
|--------------|----------|----------|
| | Submi ru | Submi ru |
| Meahcealáhus | 417.000 | 570.000 |

Bakken AS/Nordlysmat doaimmaha meahcealáhusa, ja viidáset náláštuhhtá meahcebuktagiid. Fitnodat geavaha vuostazettiin dáid resurssaid:

- Murjjiid: čáhpesmurjjiid, luopmánid, joŋaid, sarrihid.
- Urtasiid: háđjarásiid, reatkkáid, olbmoborranrásiid, rásselávkkid, lágešlasttaid, skierrelasttaid, gárveniid jna.
- Guliid: rávddu.

Buktagat náláштуttjuvvojit dildan, gløggan, chutneyan, geassáduvvan guollin, oljun, urttasettegin jna. Eanaš oassi murjiin, urtasiin ja guliin čogget/bivdet ieža.

Toril Bakken eaiggáduššá ja doaimmaha Bakken AS/Nordlysmat. Son doaimmaha odđáigásaš lotnolasealáhusa, mas meahcealáhus doaimmahuvvo lotnolasat oaivademiin árktalaš guovlluid ealáhusovddideamis, mátkkealáhusas, biebmobuvttadeamis ja birasbeavttálmahttimis. Fitnodagas leat 1,5 jahkeberggu mas buot leat nissonbargosajit.

2.4 Beroštusorganisašuvnnat ja ealáhusorganisašuvnnat

Guovtti organisašuvnnas leat meahcásteaddjit dahje lotnolasealáhusdoaimmaheadjit ulbmiljoavkun. Goahtegearret oažžu jahkásaččat 250 000 ruvdnosaš doaibmadoarjaga Sámedikki bušeahta bokte.

Tabella 8. Čájeha daid beroštusorganisašuvnnaid ja ealáhusorganisašuvnnaid lahttologuid, main leat meahcásteaddjit dahje lotnolasealáhusdoaimmaheadjit ulbmiljoavkun.

| Jahki | Goahtegearret | Sámi bivdo- ja meahcástansearvi |
|-------|---------------|---------------------------------|
| 2004 | 105 | |
| 2005 | 39 | 0 |
| 2006 | ? | 139 |

Sámi bivdo- ja meahcástansearvi - Samisk fangst og utmarksforening lea aiddo vuodđuduvvon searvi 2006 mas leat 139 lahtu. Searvi lea politihkalaččat bealátkeahkes beroštusorganisašuvdna man ulmil lea ovddidit ja joatkit árbevirolaš sámi kultuvrii vuodđuduvvon meahccegeavaheami ja meahcásteami sámi guovlluin. Searvi ulmil lea ee. fuolahit ja joatkit árbevirolaš sámi fuodđobivddu, guollebivddu, meahcásteami, kultuvrii vuodđuduvvon čoaggima ja eará árbevirolaš meahccegeavaheami. Searvi galgá maiddái sihkkarastit ceavzilis ávkástallama meahcceresurssaiguin, fuodđo- ja guolleresurssaiguin vuodđuduvvon árbevirolaš luondugeavaheapmái sámi kultuvrra vuodul. Dat galgá maiddái sihkkarastit báikkálaš álbmogiid vuoigatvuoda doaimmahit luonddudoalu árbevirolaš meahcceguovlluineaset.

Kántorčujuhus lea Guovdageaidnu.

Goahtegearret (Samenes naturressursforbund - SNF) vuodđuduvvui 2002. Njuolggadusain daddjojuvvo:

1. SNF's formål er å fremme og ivareta utmarks- og kombinasjonsutøverens interesser i de samiske bosettingsområder, økonomiske, sosialt og kulturelt.
2. SNF skal arbeide for sambold blant utmarks- og kombinasjonsutøvere og for å styre utviklingen i næringen. Dette må skje på grunnlag av den sedvanemessige rettsoppfatning og de prinsipper næringsvirksomheten tradisjonelt bygger på.
3. SNF skal arbeide for å fremme samenes rett til tradisjonell ressursutnyttelse av naturen.

Kántorčujuhus lea Kárášjohka.

Bivdi lea mearrasámi fuodđo- ja guollebivdosearvi man ulmil lea ovddidit ja fuolahit mearrasámiid beroštusaid ja vuoigatvuodaid merrii ja mearas. Geográfalaš doaibmagoavlun leat buot báikkat gos mearrasámit ássat. Bivdi ideologiija lea čadnojuvvon dan duohtavuhtii ahte mearraresurssat eai gula dušše ealáhusaide, muhto maiddái servodahkii, ja ahte olles ássan ja kultuvra leat vuodđuduvvon mearraresurssaide, ja dát resurssat gullet álbmogi.

Bivdi vuodđuduvvui cuoŋománu 24. b. 2005. Bivdis ledje 35 lahtu 2005. Kántorčujuhus lea Porsángu.

3. Meahccealáhusa váldohástalusat ja vejolašvuodát

Ollu ferte dahkkojuvvot ovdalgo meahccealáhusat sáhttet ovdánit positiivalaččat. Dás lea sáhka dakkár áššiin maid meahcásteaddji ieš sáhtta čoavdit, maid olles ealáhus ferte čoavdit dahje mas almmolaš eiseválddiin lea ovddasvástáduš.

Kvalitehta:

- Árvoláhkis lea hui dehálaš ahte dat gáibádusat maid Biebmobearráigeahčču bidjá buhtisvuhtii ja dárkkistandagaldumiide sihke bivddu/čoaggima, fievrredeami, viidásetnáláštuttima ja vuovdima oktavuodas.
- Buorre kvalitehta dain buktagiin dahje vuodđoávdnasiin, maid márkan jearaha. Dat mearkkaša earret eará ahte guliin eai leat luhtehasat eai ge dávddat, ahte sturrodat lea heivehuvvon márkaniin ja ahte das lea sensoralaš kvalitehta (hája, máisttu, čoahku ja sullasačča dáfus).
- Go galgá ávkástallat meahcceresurssaiguin, de lea hástalussan ahte daid lea álki fidnet vai sáhtta sihkkarastit johtilis ja fuolalaš fievrredeami. Dát gusto erenoamážit sáivačáhceguliide go johtilis galmmeheapmi lea áibbaš dárbbalaš vai vuodđoávdnasiin lea buorre kvalitehta.
- Resursaviežžama beavttálmahttin sáhtta oanedit resursaviežžama mealgadit ja buoridit vuodđoávdnasiid kvalitehta. Dás lea maid sáhka váldimis atnui ođđa teknihkaid nu go merddiiguin bivdit guliid.
- Buoret gelbbolašvuohta buot lađđasiin resursaviežžama rájes vuovdima rádjai sáhtta movttiidahttit meahcásteaddjiid buoridit meahcebuktagiid kvalitehta.

Sihkkarastit vuodđoávnasháhkama

- Ferte leat dakkár vuostáiváldinvuogádat, mii sihkkarastá vuodđoávdnasiid johtilis giedahallama ja vuovdima dahje gálvvuid viidásetnáláštuttima.
- Fáhtet doarvái vuodđoávnasskáhppeaddjiid. Meahceávdnasiid viežžan lea áddjás bargu. Fáhtet doarvái murjeaddjiid sáhtta leat stuorra hástalussan go gánnáhahttivuohta ii leat buorre meahcealáhusain.
- Doaimmaheaddjiin fertejit leat einnostuvvi rámmaeavttut maid sáhttet vuhtiiváldit. Eanaš guollejávrit ja eará meahcceresurssat sámi guovlluin eai leat priváhta oamastusas, muhto leat jogo stáhtaeatnamis dahje gullet Finnmárkuopmodahkii masa buohkaidvuogavuohta gusto. Jus doaimmaheaddji galgá vuodđudit doaimmas meahcceresurssaide, nu go guliide muhtun guovllus, de ferte son diehtit ahte dát resursa lea sutnje sihkkarastojuvvon guhkit áigái.

Haddi

- Meahcebuktagat fertejit gilvohallat eará biebmogálvvuiguin mat leat hálbbit ja álkit buvttadit. Meahcebuktagiid profiiren ártalaš buvttan sáhtta dahkat álkibun fidnet buoret hatti. Buoret haddi meahcegalvvuin dagaha meahcealáhusa eanet gánnihahttin ja geasuheaddjin.
- Go meahcealáhus lea uhca ealáhusaš, de das ii leat olus ođđahutkkalaš doaibma ja buvttavuođideapmi. Meahcebuktagiid buvttavuođideapmi ferte vuoruhuvvot vai fidne buoret hatti ja vai buvttaduvvojit iešguđetlágan buktagat.

Ođđa meahcedoaimmat

- Turismma mii lea vuodđuduvvon meahcegeavaheapmái, ja árbevirolaš meahcegeavaheami sáhtta oktanaga ovddidit. Hástalus lea eastadit riiddu árbevirolaš meahcegeavahemiin ja báikkálaš álbmoga guovlogeavahemiin. Ovddideapmi ferte dáhpuhuvvat báikkálaš álbmoga eavttuid vuodul ja stivrejuvvo dan vuodul.
- Dakkár mátkeealáhusbuktagiid gaskkusteapmi, mat lea vuodđuduvvon meahcegeavaheapmái, lea uhccán oktiordnejuvvon. Vuodin ja vuovdaleapmi dáhpuhuvvá Interneahta, áigečállagiid dahje oahppásiid bokte. Vejolaš stuorát ángiruššan dán lágan buktagiiguin eaktuda ahte vuovdaleapmi ja vuovdin dáhpuhuvvá ásaheavvon fierpmádagaid bokte.

Nissonolbmot

- Go lotnolasealáhusortnet árvvoštallojuvvui 2001, de čájehe árvvoštallan ahte dušše 27 % doaibmadoarjagis manai nissonolbmuide. Erenoamážit sáivačáhceguolásteamis leat eatnašat almmáiolbmot. Strategijabarggus ferte erenoamážit vuhtiiváldit vuodđudeaddjiid mat leat nissonolbmot, vai eastada dákkár bonjuvuodaid go lotnolasealáhusortnegis.

Meahccealáhusaid vejolašvuohta lea buoremusat meroštallojuvvon Finnmárkku sáivačáhceguolásteamis. Skotvold ja earát (1991) meroštallet ahte sáivačáziin sáhtá bivdit 170 tonna guliid go vuhtiiváldá badjel 4 km² sturrosas jávrriid. Dušše Guovdageainnus meroštallojuvvo vejolažžan bivdit 67 tonna sáivaguliid. Sáivaguliid márkanveadju Skandináviass merroštallojuvvo 43 000 tonnasažžan mas Norggas lea vejolaš bivdit 4 974 tonna (Skotvold ja earát 1991). (Luossa ii leat mielde dán loguin). Olles Norggas gávppašuvvojede 176 tonn sáivačáhceguolit 2001.

Buot vejolašvuodát mat leat meahcebuktagiid ovtasteamis mátkkealáhusain, eai leat eai lahka ge geavahuvvon. Dat ahte stuorra oasit sámi guovlluin leat ”buiga meahcci”, geasuha sihke Norgga ja olgoriikka turisttaid. Dattetge leat iešguđetlágan háliidusat das man bures lágideuvvon ja olahahetti buvttá galgá leat. Olgoriikaturisttat háliidit gárvásit lágideuvvon mátkkiid maid vásiheapmi lea guovddážiis, dan sajis go norgalaččat háliidit ieža lágideut dakkár mátkkiid.

Dávjjibut ja dávjjibut ovtastuvvo sáivačáziis oaggun mátkkoštemiin dain guovlluin Máttá-Norggas ja eará Davvirikkain, mat leat privatiserejuvvon. Beroštupmi dakkár vásihusaide lea stuorrumin ja vejolašvuohta adno leat stuoris. Dás ii leat sáhka dušše mátkkiid gaskkusteamis, muhto maiddái idjadeamis, borramušdárjjodeamis, oahpisteamis. Oaggunkoarttaid vuovdin lea eará vejolaš dienasgáldu.

Čakčamánuid bivdojuvvojit ollu rievssahat sámi guovlluin. Bivdu lea uhccán lágideuvvon ii ge leat oppa oktiordnejuvvon ge. Dat lea dagahan ahte lahka geainnuid ja dakkár guovlluin gosa lea álki beassat, bivdojuvvo hui ollu. Rievssatbivdiid lohku lea stuorámuš vuosttaš bivdovahkus. Báikkálaš mátkkoštanfitnodagain lea vejolašvuohta buoridit dietnasa jus lágida rievssat- ja smávva vuodđobivddu buorebut ja buorida ovttasbarggu dan oktavuodas. Hálddašanovttasbargu eanaeaggádiid ja Finnmárkkuopmodaga gaskkas sáhtášii leat doaibmabidju mii buoridivččii báikkálaš fitnodagaid dietnasa aiddo dalle.

4. Bistevaš doaibmadoarjjaortnega vuoddu árvvoštallan meahccealáhusaid várás

Dievasčoahkkima mearrádus áššis 09/06 mielddisbuktá ahte doaibmadoarjjaortnega dárbu galgá árvvoštallojuvvot. Dás ferte vihkkedallat dárbbášuvvojit go doaibmadoarjjaortnet, ovddidan- ja investerendoaibmabijut ja eará rámmaevttut mat leat mávssolaččat meahccealáhusaide.

Ekonomalaš váikkuhangaskaoamit sáhttet muhtun dáhpáhusain dagahit buori ovdáneami ođđa ángiruššamiid oktavuodas. Doaibmadoarjja lea geavahuvvon buoridan dihtii doaimma ruđalaš vuoddu. Dakkár ortnegat leat eanadoalus, boazodoalus ja duodjeealáhusas. Guolástusain heaittihuvvui dákkár doarjja 1990-logus, ja dan sadjái čadahuvvojede vuovdin- ja márkanovddideaddji doaibmabijut. Vášáhusat duodješiehtadusain čájehit ahte vaikko vel duodješiehtadus lea dahkkojuvvon, de lea ain váttis duodaštit man ollu gávppašuvvo dujiguin nu guhká go ii leat miige dujiid gávppašepmái guoski dohkkehanortnet. Seammá guoská meahccealáhusaide ge. Eai leat matge oktasaš vuovdinorganisašuvnnaid mat sáhttet duodaštit meahcebuktagiid gávppašepmái. Ii ge leat vejolaš sirret meahccealáhusaid livnnetdokumeanttain. Dása eai leat dieđut mat vuodđuduvvojit livnnetdokumeanttaide doarvái dárkkit. Gaskaboddasas doaibmadoarjjaortnet mii gusto guokte jagi, lea vuodđuduvvon livnnetdokumeanttaide, ja dál jo sáhttit vissásit dadjat ahte duodaštepmi lea váilevaš.

Meahcceealáhusaid doaibmadoarjaga gaskaboddasaš njuolggadusain daddjo vidát čuoggás - Juolludaneavttut:

Meahcceealáhusaid gávpejohu galgá leat unnimusat 25.000 ruvnu. Bálkádienas sus gii bargá meahcceealáhusain ii galgga leat eamet go 200.000 ruvnu.

Doaba gávpejohu dás lea brutto gávpejohu mas lea gessojuvvon eret momsa ja almmolaš doarjja. Gávpejohu galgá gávpejoholádas, nugo vuostáiváldinrusttet duodaštit. Gávpejohu dáid láddasiid olggobealde sáhtá dohkkehuvvot jos ohcci sáhtá ovddidit rehketdoalu ja ealáhuskovi.

Ii oktage dan njealljásis geat leat ožžon doaibmadoarjaga 2006:s, leat čájehan duodaštusa vuostáiváldinrusttegis dahje rehketdoalu, muhto dušše ealáhuskovi. Njuolggadusain ii leat dárkileappot meroštallojuvvon makkár rehketdoallu galgá dohkkehuvvot. Jus gáibida dárkilastujuvvon rehketdoalu, de šaddet rehkedoallogolut stuorrát vejolaš doaibmadoarjaga ektui. Ođđa rehketdoallolága fápmuibidjan 2006 gal buorida rehketdoalu veaháš, muhto rehketdoallu bissu ain menddo fuotnin doaibmadoarjjaortnega vuodđun. Áidna mii vel báhcá, lea ahte dohkkehuvvon vuostáiváldinrusttegat dáhkidit vuovdinloguid vuogiatlážžan. Muhto dakkár rusttegat eai gávdno earret guollevuostáiváldinrusttega Guovdageainnus. Eará váttisvuohka mehciin lea ahte dasa ii gávdno miige ealáhuskodaid nu mo dujiide lea – meahcci gahččá guolásteapmi- dahje eanadoallu-doahpágiid vuollái ja dalle dan ii leat vejolaš sirret sierra ealáhuskodain Brønnøysund-registariin.

Bruttogávppašepmi meahcceealáhusas lea hui uhcci. Meahcásteaddjiid gaskamearálaš buktin AVEGi Porsáŋgui lea leamaš sullii 10.000 ruvnu. 25 000 ruvdnosaš gáibádus uhcimus gávppašepmái doaibmadoarjaga oazžuma eaktun lea vuollegaš go vel reheknaš ahte goluid ferte eret geassit vai oazžu duohta dietnasa. Jus ulbmil lea ovddidit ceavzilis meahcceealáhusa, de ferte bruttosubmi oktan doarjagiiguin goittot leat unnimusat 350.000 - 400.000 ruvnu. Dat dagašii olles jahkesisaboáđu. Go jurddaša daid ráddjejuvvon meahcceresurssaid mat leat ja dan duohtadili ahte meahcceealáhusat leat jahkodatealáhusat, de ii oro dat leamen miige realisttalaš ulbmiliid. Go buohtastahtá eanadoaluin mii maiddái lea hui bargogáibideaddji ealáhus, de čájehit eanadoalu heaitimat ahte vaikko vel gávpejorra lea eamet go 350 000 ruvnu, de heitet bonddet eanadoaluin aiddo dannego das báhcá uhccán dienas.

Go árvoštallá galgá go ásahuvvot bastevaš doaibmadoarjjaortnet, de ferte vuhtii váldit man ollu resurssaid galgá geavahit hálddašit ja gozihit ortnega. Ii galgga áсахit ortnegiid mat gáibidit ollu resurssaid. Dán dáhpeáhusas ii gánnit áсахit doaibmadoarjjaortnega go lea nu uhccán meahcásteapmi.

Go NIBR árvoštalai lotnolasealáhusaid ortnega 2001, de lei okta loahppajurdagiin ahte duodje- ja meahcástandoaimma ii lean ovdánan dan áigodagas go doaibmadoarjja addojuvvui, ja ahte bálkásisaboahu lassánii mealgadit – doaibmadoarjja ii váikkuhan ovddidit ealáhusdoaimma dán guovtti ealáhusas. Mearrideaddji gažaldat lea dalle ahte lea go oppa vejolaš ge lassánahttit árvoháhkama meahcásteamis jus ii ásat subsidiaortnegiid. Jus duodas váldá ealáhusa váldohástalusaid, de lea vejolaš oaččohit buori ovdáneami meahcceealáhusain. Muhto dat eaktuda ahte leat ekonomalaš váikkuhangaskaoamit earret eará buoridit buktagiid kvalitehta, beavttálmahttit resursageavaheami, áсахit vuostáiváldinrusttegiid, bargat buvttaovddidemiin ja bargat vuovdalemiin. Daid ekonomalaš doaibmabijuid lassin lea dárbu sihkarastit resurssaid álkkit olaheami meahcis. Doaibmadoarjjaortnega molssaektu lea geavahit ruđaid ovddidan- ja márkanastinbargui ja nannet rámmaeavttuid vai sáhtá bargat meahcceealáhusaiguin.

5. Meahcceealáhusaid ovddidanulbmil

Meahcceealáhusaid ovddidanulbmil lea lassánahttit árvoháhkama sámi guovlluin meahcebuktagiid buoret geavahemiin.

Meahcceresurssaid buoret ávkkástallan sáhtta váikkuhit alit sisabođuide sámi guovlluin. Dat sáhtta maiddá sihkkarastit barggaheami dakkár guovlluin main eai leat mánggalágan ealáhusat. Meahccealáhusaid ávkkástallan čatnasa dihto jagiáigái. Danne ii leat realisttalaš vuordit birra jagi doaimma go geahččá oanehis áiggi ovddosguvlui. Dát ángiruššan mielddisbuktá ahte meahccealáhusa ferte doaimmahit lotnolassii eará ealáhusaiguin.

Mátkealáhusdoaimmat mat leat vuodđuduvvon meahcái, galget maiddá váldojuvvot mielde plánii. Dán plánas ráddjejuvvojit meahcái vuodđuduvvon mátkealáhusdoaimmat dakkár doaibman mas lea sáivaguolásteapmi ja smávvafođđobivdu. Jus válddát meahcái vuodđuduvvon mátkealáhusbuktagiid lassin, de šaddet meahcceresurssat dakkár lassáneaddji árvohákama vuodđun maid muđui livčči váttis juksat. Don oáččut mánggagardái ruovttoluotta go vuovddát hálbbes meahcebuktaga stuorát fáldadaga oassin dahje lassebálvalussan. Dakkár lassebálvalusat sáhttet leat šáhtošeapmi, idjadeapmi, guossoheapmi, oahpisteapmi, kárttaid ja eará veahkkeneavvuid vuovdin, luonddumuosáhusat, báikkálaš historjá ja kultuvra jna.

Ulbmiljoavku sáhtta nu leat guovttelágan; árbevirolaš meahccealáhus ja meahccealáhusa geavaheami mátkeallima oktavuodas.

6. Ángiruššansuorggit ja strategiiat

Strategiiaplána ferte ráddjet dainna ulbmiliin ahte vuoruha ángiruššamiid mat fas addet sámi ealáhuseallimii eanet dietnasa dahje eanet barggu. Kultuvrii vuodđuduvvon meahcebuktagat leat dehálaččat kultuvrra oktavuodas, muhto dan olis ferte ealáhusovddideapmi ja lassáneaddji árvohákan leat guovddázis. Ávkkástallan kultuvrra vuodul lea maiddá dehálaš go dat sirdá nuoraide dakkár dološ árbevieruid go nuohtuma, luossabivdu buođuin ja gárduma. Vuoiŋgastanmátkkit main leat meahcebuktagat, váikkuhit ollu buorredili dovdamii ja loaktimii, muhto dat ii galgga leat Sámedikki vuoruhemiid deháleamos ulbmiljoavku. Ii ge leat dárbu čatnat dasa boazodoalu, eanadoalu dahje muorravuovdima go dat han leat sajáiduvvon ealáhusat/doaimmat. Dán oktavuodas ráddjejuvvo dieđáhus sisdoallat buktagiid main sáivaguollebivdu, smávvafođđuid bivdu, murjen, urtasiid ja eará meahccešattuid čoaggin gártet leat joga álgoávnnasin dahje dáid náláštuhttinávnnasin ja meahcái vuodđuduvvon turisman.

Ángiruššama meahccealáhusaiguin ferte čatnasahitit Ráđđehusa árvohákanprográmmii lotnolasealáhusaid várás sami guovlluin, Ráđđehusa ángiruššamii sámi mátkealáhusaiguin ja Eanan- ja biebmodepartemeantta sáivaguollebivdu doaibmaplánii.

Meahcái vuodđuduvvon mátkealáhusaid oktavuodas lea ekoturisma guovddáš doaba earret eará go áigu sihkkarastit ahte luondu ii vahágahttojuvvo bistevaččat dakkár doaimma geažil ja ahte báikkálaš kultuvra lea dat mii gaskkustuvvo. ONa rávvagat mátkealáhusfitnodagaide mat háliidit profileret iežasat ekoturismafitnodahkan, leat ahte dat čuvvot jagi 2002 Quebec-julggaštusa vuodđojurtagiid. Ekoturismafitnodat lea aisttan Quebec-julggaštusa fitnodat mii

- fállá lundui vuodđuduvvon muosáhusaid
- váikkuha árjjalaččat luonddu- ja kultuvragáhttemii
- váldá vuhtii báikkálaš kultuvrra
- lea buorrin báikkálaš servodahkii
- fállá muosáhusaid mat sisttisetdolleat oahppankonseapta mas guossit ohppet luonddu, birrasa ja báikkálaš kultuvrra birra.
- álot fuolaha ahte nu uhccán go vejolaš čuoahcá lundui, kultuvrii ja birrasii

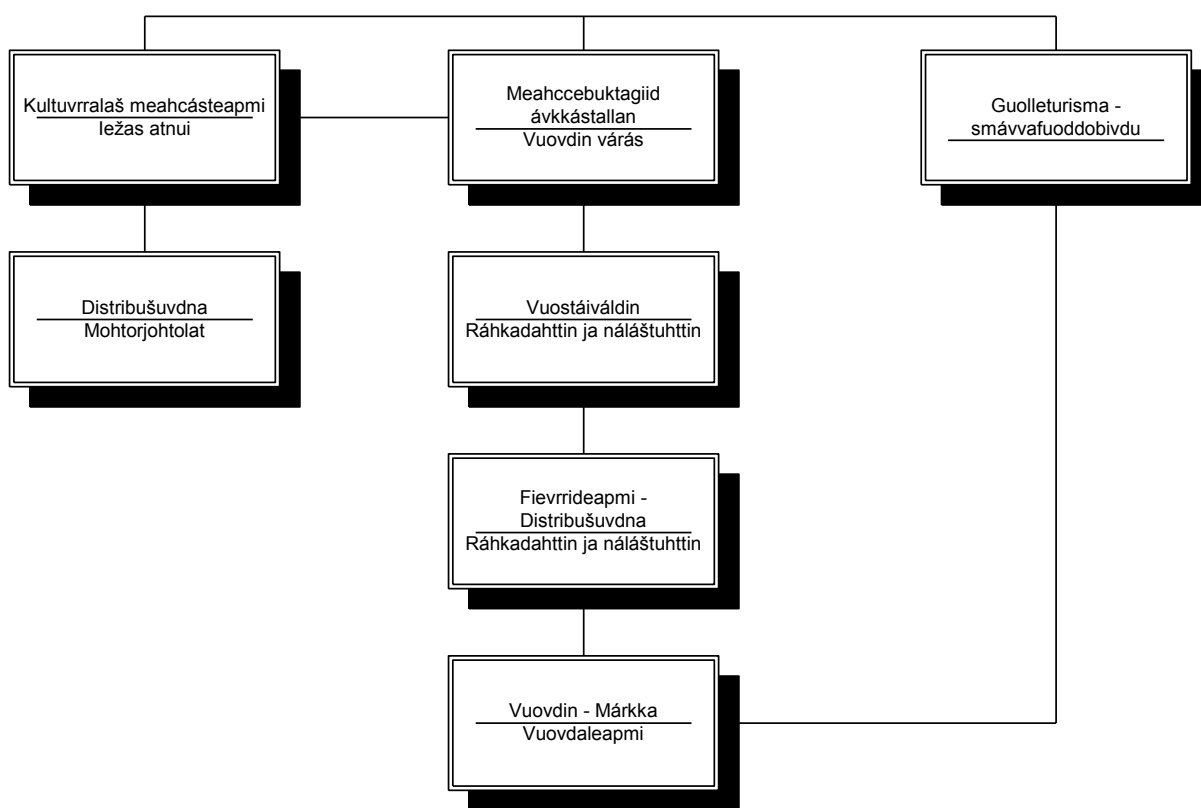
Ii leat doarvái fállat lundui vuodđuduvvon mátkemuosáhusaid, muhto ferte dan lassin čájehit ollislaččat ja jáhkehahti láhkai ahte duođai lea ekoturismafitnodat. Ekoturismmas leat measta álot fitnodagažat, mat

geahččalit juksat oktagasaid ja jovkkožiid. Daid gáibádusaid maid Quebec-julggastus bidjá, sáhttet sámi mátkeealáhusfitnodagat viehka muddui ollašuhttit. Hástalus lea caggat luonddubillistemiid bievlavuodjima ja eará fievrredeami geažil.

Meahcceealáhusat galget ovddiduvvot nu guhkás go vejolaš almmolaš doaibmadoarjaga haga.

Meahcceealáhusat galget ovddiduvvot golmma árvoláhki vuodul; kultuvrii vuodđuduvvon ávkkástallama vuodul iežas atnui, meahcebuktagiid ávkkástallama vuodul vuovdima várás ja lundui vuodđuduvvon ealáhuseallima vuodul. Go áigu vuovdit meahcebuktagiid, de lea dehálaš vuoruhit álgoávdnasiid vuostáiváldima, fievrredeami ja distribušuvnna ja vuovdima ja márkanastima. Meahcái vuodđuduvvon ealáhuseallin ráddjejuvvo dán oktavuodas guolástusturismii ja smávvafluodđobivdui. Govus vulobealde čájeha meahcceealáhusaid golbma árvoláhki:

Ealáhuslaš meahcebuktagiid ávkkástallan



Sámedikki politihkka meahcceealáhusaid ovddideamis galgá vuodđuduvvot buvttavuođideami vuoruheapmái, gelbbolašvuoda ovddideapmái, vuovdima ja márkanastima fierpmáduhksemii ja ođđahutkamii. Ná livččii buoret vuohki ovddidit ealáhusovddideami boahhteáiggi várás go doaibmadoarjajortnegiin. Váikkuhangaskaoapmeortnegat investeremiidda, álggahanstipeanddaide, doarjagiidda ávkkástallat meahcceealáhusaiguin ja gealbudeapmái bisuhuvvojit.

6.1 Meahcceealáhusaid rámmaeavttut

Márggalágan njuolggadusat heađuštit meahcceealáhusaid doaimmaheami ja dakkár hehttehusat leat bievlavuodjima ja dálvevuodjima ráddjen, ráddjemat guollejávrriid geavaheamis. Hástalus lea jávkadit hehttehusaid meahcceealáhusaid doaimmaheamis sámi guovlluin seammás go sihkkarastá ceavzilis biras- ja luonddugeavaheami. Dán oktavuodas lea dehálaš ulbmil sihkkarastit lagat ovttasbarggu boazodoallo- ja eanadoalloaláhusain go dát beroštumit leat guovdilát.

Vejolaš dikšundoaibmabijut ja fysihkalaš doaimmabijut eaktudit lagaš ovttasbarggu Finnmárkkuopmodagain ja eará eanaeiggiiguin Finnmárkku olggobealde. Meahcásteaddjit geat álggahit doaimmaid fertejit beassat plánet ja investeret vuorddehahtti láhkai ja guhkesáigásaččat. Beassat geavahit jávrriid guhkesáigásaš eavttuid vuodul lea mearrideaddji dehálaš erenoamážit go lea investerejuvvon ollu márkanastimii ja jávrriid dikšumii.

Strategiija: Sihkkarastit meahcásteaddjiide lobi geavahit meahcceresurssaid ceavzilis vuogi mielde.

6.2 Kvalitehtasihkkarastin

Kvalitehtasihkkarasttidettiin lea dehálaš geahččat Meahcceealáhusaid oppa árvoláhki ollislažžan luonddusváldima rájes, reaidogeavaheami, fievrredeami, vuostáiváldima, náláštuhhtima, márkanastima ja gitta vuovdima rádjai. Jus okta lađas ii doaimma, de dat váikkuha árvoláhki oassái mii vel báhcá. Dat guoská erenoamážit dasa jus lea sáhka biepmus ja go biebmobuhtisvuohta mearrida biebmohkkarvuođa. Ovttasbargu Biebmobearráigeahčuin mearrida lea go vejolaš sealluhit dološ sámi biebmoráhkadanvugiid seammás go buvttadeapmi ii vuolit biebmogálvosihkkarvuođa. Vuostáiváldinrusttegat fertejit sáhttit vuostáiváldit álgoávdnasiid go dat meahcis váldojuvvojit. Vuostáiváldinrusttegis fertejit seammás diehtit ahte sii duođaid ožžot álgoávdnasiid álgoávdnasbuktiin. Bures doaimmi vuostáiváldinrusttega ceavzineaktun lea ahte leat olbmot dahje berošteaddjit geain lea ovddasvástáduš ja háliidit jođihit vuostáiváldinrusttega. Kvalitehtasihkkarastin ii guoskka dušše buktagii, muhto maiddá lassebálvalusaide mat čatnasit meahcebuktagii, nu mo fuolahussii, fievrredeapmái jna.

Mañimus logi jagi leat guokte stuorra prográmma čadahuvvon sáivaguliid dikšumii. Ulbmil lei buoridit guoli kvalitehta ja buoridit sáivaguliid vuostáiváldindiliid. Eahpesihkkaris lihkestuvvanfáktor dákkár prošeavttain lea ahte gávdnojit go olbmuid dahje birrasiid main lea iežaset beroštupmi jođihit peošavttaid nu ahte dat sáhttet jotkojuvot mañjago prošeaktaáigi lea nohkan. Jus dákkár prošeavttain ii oaččo bastevas beavttu, de ii galgga geavahit almmolaš prošeaktaruđaid dákkár prošeavttaide. Dan lea álkimus oaidnit aiddo dakkár prošeavttain main guollejávrriid dikšun lea guovddáš oassi. Jus eai bivdde jávrriid mañjago doaimmabidju lea loahpahuuvvon, de moatti jagi mañjá lasket fas njoammu luhtehasaiguin giksašuvvi guolit ja smávvguolážat dakkár hivvodahkan mat eai oppa stuoro ge.

Strategiija 1: Kvalitehtasihkkarastit doaimmabijuid meahcceealáhusaid árvoláhki buot lađđasiin.

Strategiija 2: Oktioordnet meahcebuktagiid vuostáiváldima vai sihkkarastá biebmogálvvuid kvalitehta.

Strategiija 3: Sealluhit sámi biebmoarbevieruid ovttas Biebmobearráigeahčuin.

6.3 Gealbudeapmi, dutkan ja ovddideapmi

Livččii gealbudandárbu mángga suorggis. Meahcebuktagiid gieđahallamis leat kvalitehta ja buhtisvuohta mearrideaddji dehálaččat buktagiid vuovdima ja viidásetnáláštuhhtima oktavuodas. Leat uhccán dieđut márkanáddejumi birra go meahcci lea oassin mátkeealáhusáiguššamis. Guolástanoahpisteapmi lea ođđa doaba Norggas – lea dárbu oahpahit eanebuid guolleoahpisteaddjin nu ahte sii maiddá ohppet sámi kulturáddejumi ja sámi ealáhusaid birra.

Go leat leamaš ollu sisabahkkemat meahcái dahje go resursahálldašeapmi lea mealgadit rievdan meahcis, de lea dárbbášlaš atnit dutkama ja ovddideami ulbmilin. Dat lea dárbbášlaš dannego ferte leat fágalaš vuoddu čadahit dákkár doaimmabijuid. DjO ferte geahččalit dakkár ođđa bargosajiid ásahit mat leat vuodduvuvvon meahcceresurssaide.

Meahcceealáhusain leat leamaš uhccán buvttavuođideapmi. Dávjá dárbbášuvvo stuorát buvttavuođideapmi go áigu viidáseappot gárvvistit. Viidáset náláštuhhtimiin sáhtášii lassánahttit dinema ja árvoahkama fitnodagas. Ovdamearkan sáhtta namuhit meahcástanfitnodaga mii lea hutkan ollu ođđa buktagiid dušše čuovžžas. Fitnodat fállá dáid buktagiid: varas čuovžža, varas čuovžáfilea, liekkassuovastuhttojuvvon jorba čuovžža, liekkassuovastuhttojuvvon čuovžáfilea bihpporseaguhusain, liekkassuovastuhttojuvvon filea

sitrovdnabihpporiin, liekkassuovastuhttojuvvon filea urtasiiguin, suovastuhttojuvvon filea, lánastuhtton filea, tomáhtačuovžža, sináhppačuovžža, suvračuovžža, čuovžagáhkuid, čuovžaputtega, čuovžamoussea ja čuovžakaviára.

Odđa buvttadanteknihkat ja -vuogit sáhttet beavttálmahttit buvttadusa. Dat sáhtta leat seaillostuhttin (hermetiseren), vakuumapáhkken jna.

Strategiija: Nannet meahcásteaddjiid gelbbolašvuoda nu ahte sii nákcejit buvttadit meahccebuktagiid main lea buorre kvalitehta.

6.4 Vuovdin ja márkanastin

Leat iešguđetlágan hástalusat sierranas árvoláhkiin das mii guoská vuovdimii. Smávva ealáhusdoaimmaheaddjiin eai leat ekonomalaš eai ge bargoresurssat bargat vuovdimiin ja vuovdalemiin. Hástalus lea fuolahit ahte fitnodagažiid buktagiid sáhtta vuovdit odđa márkaniin vuollegis goluiguin. Bibmojuvvon guolli lea gievra gilvalit luondduguliin gávpemárkaniin. Vuolit haddi ja buorre kvalitehta biebmoguliin dagahit stuorra hástalusaid luondduguliid vuovdiide. Vuolit haddi murjiin mat fievrividuvvot riiki olgoriikkas, maid váikkuhit. Dán oktavuodas lea lunddolaš čujuhit čuvži maid lea váttis vuovdit guovlluide dahje mátkkošteaddjiide geat eai leat hárvánan vilges guollái. Bibmon luossa lea deháleamos guollešládja Norgga restautáŋggain, ja stuorra hástalus lea ealáhusaide jođihit vuovdit báikkálaš buktagiid báikkálaš olbmuide.

Stuorámus oassi mátkeeallindoaimmain leat oanehis áigodagain, mat eai bistte go mánu dahje guokte. Go áigu sihkkarastit buoret sisabohtovuodu, de fertejit báikkálaš mátkeealáhusoassálastit fállat eanet molsašuvvi buktagiid go daid maid odne fállat. Márkaniid ferte váikkuhit nu ahte lea vejolaš vuovdit meahccebuktagiid eará áiggiid go dábálaš jagiáigodagaid.

Meahcái vuodđuduvvon mátkeealáhusbuktagiid márkanastimis ferte čalmmustahttit ekoturismma mas erenoamážit deattastuvvot sámi árbevierut. Dákkár strategiija heiveši sámiid luonddugeavahepmái ja váikkuhivčči ekologalaččat ceavzilis ovdáneapmái luonddugeavaheamis.

Rievssatbivddu vuovdima organiseren lea summal. Jus lágdivčči rievssatbivdiid guovlluide main bivdiid lohku lea uhcit, de dáhkdivčči sihkkaret sállasa ja de oččoši buoret hatti buktagis. Jus atášii dakkár dáhkádusaid, de diedášii márkan makkár vuordámušat sis sáhtášedje leat go oasttášedje dakkár bálvalusaid.

Strategiija 1: Čalmmustahttit meahccebuktagiid sihke ekologalaš ja árktalaš buvttan alit hatti dihtii.

Strategiija 2: Čalmmustit ekoturismma mátkeealáhusovddideamis.

Strategiija 3: Viiddidit mátkeealáhusfálaldaga meahccebuktagiiguin dábálaš jagiáiggiid olggobealde.

6.5 Fierpmádat ja ovttasbargu

Meahcásteaddjit leat uhca ja seagáš jovkkoš. Lea dárbu oáčohit sin fierpmádahkan doaibmat, nu ahte sin beroštumit fuolahuvvot. Dat guoská oktasaš biergasiid geavahepmái, ovttasbargu vuostáiváldinrusttegiid oktavuodas ja oktasaš johtimii fievrriiguin doppe gos dan lea vejolaš oktiordnet. Ja dát guoská áinnas ge meahccebuktagiid vuovdimii ja márkanastimii. Dannego leat nu uhccán meahcásteaddjit, de lea dárbbášlaš ovttas bargat vai árvoháhkkan Meahcceealáhusain lassána.

Norggas lea veaháš gelbbolašvuodta meahcceealáhusaid birra. Hástalus lea oáčohit dáid birrasiid ja sámi meahcásteaddjiid gulahallat.

Áŋgiruššan meahcái vuodđuduvvon mátkeealáhusbuktagiiguin eaktuda ahte áshuvvo oktavuodta gaskal daid Norgga oassálastiid geat leat jo márkanis. Dát guoská daidda oassálastiide geat leat jo válljen bargat fuodđobivdduin ja guollebivdduin, eará meahccebuktagiiguin ja guovllu ealáhuseallimiin muđui. Ii leat vuodđu áshit sierra sámi mátkeealáhusorganisašuvvna mas lea meahcci váldobuvttan.

Strategiija: Lassánahttit Meahcceealáhusaid árvoháhkama fierpmádagain ja ovttasbargguin.

7. Ekonomalaš ja hálddahušlaš váikkuhusat

Sámedikki bušeahhtarámmat leat menddo gáržžit dustet daid hástalusaid mat leat go áigu buoridit ovdáneami meahcceealáhusain. Danne lea eaktun dieđáhusa čadahepmái ahte áŋgiruššan ruhtaduvvo ráđđehusa árvoháhkkanprográmma bokte ealáhuskombinašuvnnaid ja sámi mátkeealáhusaid várás. Ovttasbargu guovddášiseválddiiguin fertet čavgadit vuoruhuvvot nu ahte várrejuvvojit ruđat stáhtabušehtas ovddidit meahcceealáhusaid sámi guovlluin. Dieđáhusaid strategiijaid ii sáhte čuovvolit ovdalگو ruhtadeapmi lea čielggas.

8. Meahcceealáhusdieđáhusa čuovvleapmi, boadusárvoštallan ja evalueren

Galgá ráhkaduvvot jahkásaš doaibmaplána mii muitala ahte galgá čadahit dieđáhusa strategiijaid meahcceealáhusaid ovddideapmái. Dieđáhusa strategiijat galget gustot vihtta jagi. Sámedikki bušeahtta galgá stivret jahkásaš doaimmaid. Juohke jagi dárkkistuvvo prográmma ovdáneapmi. Čadaheapmi galgá árvvoštallojuvvo go prográmma lea bistán vihtta jagi.

III Jienasteapmi

43 áirasis ledje 28 čoahkis. Dán áššis ii jienastuvvon.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkvuorolistu ja replihkat

| | Sáhkvuorru | Replihkka |
|---|---------------------------------|-------------------|
| 1 | Jarle Jonassen, áššejođiheaddji | |
| 2 | Egil Olli | Toril Bakken |
| | | Jarle Jonassen |
| | | Jánoš Trosten |
| 3 | Egil Olli | |
| 4 | Jánoš Trosten | Toril Bakken |
| | | Olaf Eliassen |
| | | Kjell Svein Skog |
| | Jánoš Trosten | |
| 5 | Isak Mathis O. Hætta | Toril Bakken |
| | | Per Andersen Bæhr |
| | Isak Mathis O. Hætta | |
| 6 | Toril Bakken | Olaf Eliassen |
| | | Terje Tretnes |
| | Olaf Eliassen, čoahkkinortnegii | |
| | | Anders Urheim |

| | | |
|----|--------------------------------|---------------|
| | Toril Bakken | |
| 7 | Gunn-Britt Retter | |
| 8 | Olaf Eliassen | |
| 9 | Terje Tretnes | |
| 10 | Per Andersen Bæhr | |
| 11 | Anders Urheim | |
| 12 | Per Edvin Varsi | Jánoš Trosten |
| 13 | Kjersti Myrnes Balto | |
| 14 | Magnhild Mathisen | |
| 15 | Kjell Svein Skog | |
| 16 | Berit Anne Gaup | |
| 17 | Klemet Erland Hætta | |
| 18 | Jarle Jonassen, áššejođiheadđi | |

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui 01.03.07 dii. 15.45.

Ášši 09/07

Gonagasreabbá, resursa vai váttisvuohta

Arkiivááššennr..
04/24706 / 25 - 58

Meannudeamit

| Politiikkaš dássi | Beaivi | Áššennr. |
|------------------------------|---------------------|----------|
| Sámediggeráđđi | 16.01.07 | R 007/07 |
| Ealáhus- ja kulturlávdegoddi | 15.-16.02.07 | 003/07 |
| Sámedikki dievasčoahkkinn | 27.02. - 2.03.07 | 09/07 |

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 01.03.07 dii. 15.45

I Mildosat

| Nr. | | Beaivi | Geas/Geasa | Namahus |
|-----|---|-----------|-------------------------------|---|
| 1 | | 16.01.07 | Sámediggeráđđi | R 007/07 |
| 2 | I | 10.05.06 | Fiskeridirektoratet | Høringsnotat – Forslag til regulering av og adgang til å delta i fangst av kongekrabbe øst for 26° øst i 2006/2007 |
| 3 | U | 29.05.06 | Fiskeri- og kystdepartementet | Høringsuttalelse angående Forslag til regulering av og adgang til å delta i fangst av kongekrabbe øst for 26° Ø i 2006/2007 |
| 4 | I | 01.03.06 | Fiskeri- og kystdepartementet | Evaluering av forvaltningen av kongekrabbe |
| 5 | V | Div. 1996 | Sámediggi | Ráđi mearrádušat, 96 dievasčoahkkinnmearrádušat |

II Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđi mearrádušárvalus lávdegoddái:

Sámediggi áigu stuorradiggedieđáhusa ektui mii lea gonagasreabbá hálddašeami birra ja mii galgá ovddiduvvot Stuorradiggái giđđat 2007, čujuhit muhtun beliide mat gusket gonagasreappáid boahhteáiggi hálddašeapmái.

- I. Sámediggi háliida dál joatkit ráđđenvugiin mas leat sierralágan hálddašanstrategiijat gonagasreabbábivdui nuorttabealde ja oarjjabealde 26°N. Deatalaš lea caggat gonagasreappáid leavvamis viidáseappot. Dát gáibida stuorát ángiruššamiid desimerenbivddus oarjjabealde 26°N. Danne doarju Sámediggi ain gonagasreappáid friijabivddu oarjjabealde 26°N. Dasto ferte árvvoštallot galgá go mearriduvvot davimušráđji gosa gonagasreappát sáhttet leavvat. Dárbu lea dutkat movt strategalaččat sáhttá gurret gonagasreappáid mearas jurddašettiin sihke ekonomalaš váikkuhusaid ja beaktilis bivdostrategiijaid, ja berre árvvoštallojuvvot buhtadusortnet/hadde-doarjja gonagasreappábivdui oarjjabealde 26°N.
- II. Sámediggi háliida ahte galgá ain lea gávppálaš gonagasreabbábivdu nuorttabealde 26°N. Sámediggi oaivvilda ahte lea mearrideaddji deatalaš vuoruhit dutkama movt gonagasreappát váikkuhit davviguovlluid ekovuogádahkii. Árvaluvvo ahte eanet dutkat gonagasreappáid ekologalaš, ekonomalaš ja servodatlaš váikkuhusaid buktojuvvon šládjan Barentsábis. Dán dutkamis ferte geahčadit makkár guhkes áiggi váikkuhusat gonagasreappáin leat. Dán ferte geahčadit eará gávppálaččat deatalaš šlájaid nálleovddideami oktavuodas ja movt dát váikkuha eará guolástusaide guoskevaš guovlluin.
- III. Boahnteáiggi ráđđenvuogi ektui áigu Sámediggi deattuhit čuovvovačča:
- Ássanstruktuvrra sihkkarastimii ja nannemii lea stuorra mearkkašupmi das ahte buot guolásteaddjit geat ássat nuorttabealde 26°N ja ohcet, besset bivdit gonagasreappáid. Dát guoská fatnasiidda mat leat vuollel 15 mehtera.
 - Fatnasat mat leat vuollel 15 mehtera berrejit gonagasreappáid bivddedettiin čuovvut dábálaš bivdoearrejagi. Dat mearkkaša ahte berre beassat bivdit miehtá jagi. Bivdoearrejagi viiddideapmi álkidahtásii bivddu unnit fatnasiin sihke buoret sihkarvuoda (neavvresdálkkiid geažil) ja vejolašvuoda vuodul bivdit reappáid dalle go eará šlájaid fidnen lea váttis. Go biđe gonagasreabbábivddu guhkit áiggi badjel máilmmemárkanis, de sáhtásii dainna maid sihkkarastit buoret reabbáhatti bivdiide dan geažil go Ruošša ja Alaska dál rahpet bivddu oktanaga Norggain.
 - Berre árvvoštallojuvvot ahte ásaheami sierra muddendási mas ii leat doaimma- ja oasseváldigáibádus fatnasiidda mat leat vuollel 6-7 mehtera. Dáinna gozihuvvošedje lotnolasdoallit ja guolásteaddjit vuotnaguovlluin gos sáhttá leat váttis ollašuttit aktivitehtagáibádusa. Berre árvvoštallojuvvot rekruterenbivdoearri dán jovkui.
 - Sámediggi ii rávve bivdoerreráidalaša ásaheami gonagasreabbábivdui.
 - Sámediggi háliida gielddit gonagasreabbábivdoeriid gávppašeami. Oassálastinvuoigatvuoda ii galgga leat lohpi ”automáhtalaččat” sirdit odđa eaiggádii go vuovdá fatnasa.
- IV. Hálddašeapmi.
- Sámi álbmogis lea vuoigatvuoha iežaset guovlluid resurssaide ja lea vuolggasajis maid vuoigatvuoha hálddašit dáid resurssaid. Sámediggi atná gonagasreappá odđa šládjan mii lea boah tán sámi guovlluide. Go šládja dál lea sámi guovlluin, de lea Sámedikkis vuoigatvuoha ja geatnegasvuoha árvvoštallat šlájá leavvama ja leago dat resursa vai váttisvuoha guovllus. Sámediggi háliida konsultašuvnnaid bokte šaddat ovttaoaviliin nátionála eiseválddiiguin gonagasreappáid oktasaš hálddašanstrategiijaid ektui. Dát hálddašanstrategiija berre váldit vuolggasaji das ahte gonagasreabbábivdu lea ráddjejuvvon unnit geografalaš guvlui Finnmárkku rittus ja danne addá dat vejolašvuoda ásaheami regiounnalaš hálddašandási. Sámediggi háliida ahte ásaheami regiounnalaš hálddašandási gonagasreappáid váste. Dán lágan hálddašandási ásaheapmi eaktuda ahte maiddá Sámedikkis lea doaimmaheaddji váldi, ortnegiid bokte mat leat mielde ovddideamen eavttuid gonagasreabbábivdui searvamii ja bargamii, muhto maiddá ovddasvástádus meaddel dan. Sámediggi govahallá dakkár hálddašandási masa Sámediggi ja regiounnalaš dássi servet.

Gažaldagat mat čatnasit movt Sámediggi galgá leat mielde šiehtadallamiin ja riikkaidgaskasaš šiehtadusain, mearrideamen Norgga bivdoeari, bivdoearreaosi bidjamis dutkanulbmiliidda, doaimbajuiin maiguin ráddjet leavvama ja gávdnoma, ja vejolaš guovllu mearrideames nana ceavzilis bivddu váste, leat konsultašuvdnaáššit.

Ealáhus- ja kulturlávdegoddi

Evttohusat

Lávdegoddi, Norgga sámiid riikkasearvvi lahtut Lene Hansen, Ánne Márjá G. Eira, Jarle Jonassen, Tor Mikalsen, Miriam Paulsen, Bargiidbellodaga sámediggejoavkku lahtut, Marianne Balto Henriksen, Henrik Eriksen, Marie Therese Nordsletta Aslaksen, Knut Store, Bjarne Store-Jakobsen, Per Edvind Varsi, Guovdageainnu johttisámelisttu lahttu, Per Andersen Bæhr, Guovddášbellodaga lahttu, Olaf Eliassen, Sáme sosialdemokrátalasj belludaka lahttu, Anders Urheim, ovddididit čuovvovaš evttohusa:

Evttohus 1

Vuosttaš teakstaoassi sihkkuojuvvo ja sadjái biddojuvvo ráđi evttohusa IV čuokkis mii rievdaduvvo čuovvovaččat:

Vuosttaš cealkka galgá čuodjat ná:

Sámi álbmogis lea vuoigatvuohta iežaset guovlluid resurssaide ja nu maiddái vuoigatvuohta hálddašit dáid resurssaid.

Goalmmat cealkka galgá čuodjat ná:

Dán vuodul lea Sámedikkis vuoigatvuohta ja geatnegasvuohta árvoštallat šlájá leavvama ja leago dat resursa vai váttisvuohta guovllus.

Guokte odđa kapihtala:

Dálá hálddašeapmi

Gonagasreappá dálá hálddašeapmi ii váldde vuhtii daid unnitlohkojoavkkuide ja eamiálbmogiidda guoski prinsihpaid, mat geatnegahttet Norgga. Mii čujuhit dás dasa ahte stuorra oassi vuotnaálbmogis Porsáŋgu rájes nuorttas, leat sápmelaččat. Danne leat eiseválddit álbmot- ja eamiálbmotrievtti vuodul geatnegahttojuvvon sihkkarastit guovllu ássiid ávnnaslaš vuđđosa.

Suoidnemánu 9. b. 1990 juo ovddidii alimusriektejustitiarius Carsten Smith Guolástusdepartementii áššedovdi raporttas mearraresurssaid ja eamiálbmot dilálašvuodaid birra.

Raporta válddahallá eiseválddiid rievttálaš geatnegasvuodaid dan oktavuodas ahte sihkkarastit mearraguolásteami ávnnaslaš vuodusin sámi guovlluide. Son deattuhii dalle juo ahte mearrasápmelaččat ledje birzedilis, ja ahte dát geatnegahtti Norgga eiseválddiid čadahit dakkár guolástuspolitihka, mii sihkkarastá dán kultuvrra ávnnaslaš vuđđosa.

Rádddehus čuovvolii Smith čielggadusa Stuorradiggediedáhusain nr. 58, 1991-92, mas nannejuvvo ahte:

"De retningslinjene som utredningen gir med hensyn til den samiske befolkningens rettsstilling i forbindelse med fiskerireguleringer, må tas hensyn til ved framtidige reguleringer som vil berøre denne folkegruppens næringsgrunnlag." (Gč. St. died. nr. 58, 1991-92, s. 107.).

Stuorradikki ealáhuslávdegoddi dadjá ná miessemánu 19. b. 2005 evttohusas Stuorradiggediedáhusa nr. 19 (2004-2005) birra, Marin Næringsutvikling - Den blå åker. (Gč. kap. 12, eamiálbmotáššiid sámeapolitihka birra.);

"... det tradisjonelle fjordfisket i kombinasjon med andre næringer, er en viktig bærer av den samiske kulturen og en av forutsetningene for bosetting på mange av de minste stedene."

Mii guoská gonagasreabbái, de válddahallá Ealáhuslávdegoddi dili ná, ja ávžžuha Ráđđehusa buhtadit dan dili eriid bokte maiddái smávimus fatnasiidda:

"Komiteen konstaterer at mengden av kongekrabbe, særlig innerst i fjordene i Øst-Finnmark, er så stor at det tradisjonelle fisket med line og garn er meget sterkt hemmet. For de minste båtenes vedkommende er fisket til dels umuliggjort. Komiteen finner det derfor ikke urimelig at dette kompenseres, og ber om at det vurderes å gi kvote på kongekrabbe til båter under 7 meter."

Dálá dilli

Árbevirolaš fierbme- ja liidnabivdu lea mealgadii dahkkojuvvon veadjemeahttumin, erenoamážit siskkit vuotnaguovlluin, earret eará reappá geažil. Dát mearkaša ahte uhcimus fatnasiin, mat eai bivdde nu viidát, ii leat šat vejolašvuohta ollašuttit Guolástusdirektoráhta gáibádusaid dorse- ja rundierbmábivdui vai beasašdje bivdit reappáid.

Sii geat bivdet uhcimus fatnasiiguin dán guovllus, leat eahpitkeahttá dat bivdit riikkas, geat váivašuvvet buot eanemusat reappá geažil. Seammás han leat njuolggadusat mat hehtejit sin bivdimis reappáid.

Duohtavuohta lea ahte sii geat geahččalit birgehít iežaset árbevirolaš smávva guollehivvodagain ja lotnolasealáhussain dain vuotnaguovlluin, gos lea gonagasreabbá, eai beasa ávkkástallat dáinna báikkálaš resurssain eallámuššan. Dát áitá garrasait guovllu mearrasámi kultuvrra ávnnaslaš vuđđosa.

Gonagasreappá ođđa nátionála hálddašanortnega ásaheami oktavuodas galget álbmotrievttálaš prinsihpat eamiálbmogiid ektui biddjojuvvot vuodđun.

Bajilčála ráđi dieđáhusa čuoggáide:

Hálddašeapmi

Čuoggá I mañimus cealkka rievdaduvvo čuodjat ná:

Dárbu lea dutkat movt strategalaččat sáhttá gurret gonagasreappáid mearas jurddašettiin sihke ekologalaččat, ekonomalaš váikkuhusaid ja beaktilis bivdostrategiijaid, ja berre árvvoštallojuvvot buhtadusortnet/haddedoarjja gonagasreabbábivdui oarjjabealde 26°N.

Čuoggá a. rievdaduvvo ná:

Ássanstruktuvrra sihkkarastimii ja nannemii lea stuorra mearkašupmi das ahte buot guolásteaddjit geat ássat nuorttabealde 26°N, ohcama vuodul, besset bivdit gonagasreappáid riddo- ja vuotnaguovlluin. Dát guoská fatnasiidda mat leat vuollel 15 mehtera. Stuurát fatnasat eai galgga beassat bivdit vuonain.

Čuoggá c. Ođđa cealkka lasihuvvo mañimus cealkkan:

Sierra nuoraidearri berre áshuvvot vai sihkkarastá ahte nuorat álget guolásteaddjin.

Čuoggá e. Mañimus cealkka sihkkujuvvo ja sadjái boahťa:

Viidáset barggus ferte árvvoštallat eriid sirdit maiddái árbbi bokte.

Ođđa bustávat lasihuvvojít čuoggái:

f. Fuolahán dihtii sihkkarvuodaperspektiivva ferte árvvoštallat ahte guolásteaddjit smávva fatnasiiguin ožžot formálalaš vejolašvuođa bivdit reabbaeriideaset eará báikkálaš fatnasiin mat leat doarvái stuorrát.

g. Ráddjejuvvon lustobivdu sáhttá miedihuvvot.

h. Viidáset barggus hálddašanstrategiijaiguin ferte njiñjelasreabbábivdu árvvoštallojuvvot.

Ođđa mañimus kapihtal:

Lagašvuodá- ja sorjavašvuodáprinsihppa

Sámediggi oaidná ahte dálá gonagasreabbáhálldašcapmi rihkku garrasit daid olbmuid riekteáddejumi, geat ássat dain guovlluin gos eanemusat gillájit reappáid geažil. Danne ferte bidjat lagašvuodáprinsihpa vuodđun, mii nappo lea áibbas vejolaš maiddái dálá lágaid ja njuolggadusaid vuodul. Ferte dohkkehit ahte dorse-, rundearbmá-, dikso-, bálddis- ja eará guollešládjaid máddodagat leat nu garrasit loktojuvvon ahte árbevirolaš bivdu lea garrasit njiedjan ja muhtun muddui billašuvvan dain vuotnaguovlluin, earret eará gonagasreappá geažil. Danne berre dain báikkálaš bivdiin ja lotnolasealáhusdoalliin, geat gillájit eanemusat, leat eavttuhis vuoigatvuolta bivdit dan šlája mii bilida sin bivddu muđui, ja nu maiddái sin birgejumi.

Eai dan riektivuodus eige daid nana politihkalš stivrensignálain mat gávdnojit, leat makkárge juridihkalaš dahje politihkalaš hehttehusat dan vuostái ahte ásaht dakkár vuogádaga, mas buohkat geat gillájit reabbáguovlluin, ožžot govttolaš ja rievttálaš oasi dán resurssas.

Lávdegottis eai leat muđui makkárge mearkkašumit dahje evttohusat áššái ja rávve Sámedikki mearridit čuovvovačča:

Sámediggi doarju muđui Sámediggeráđi mearrádusevttohusa.

III Jienasteapmi

43 áirasis ledje 35 čeahkis. Jienasteapmi čađahuvvui čuovvovaš vuoru mielde:

- Ealáhus- ja kulturlávdegotti evttohus 1 mearriduvvui ovttajienalaččat.
- Ealáhus- ja kulturlávdegotti evttohus muđui doarjut Sámediggeráđi mearrádusevttohusa mearriduvvui ovttajienalaččat.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhavuorrolistu ja replihkat

| | Sáhavuorru | Replihkka |
|----|--------------------------------|--------------------|
| 1 | Olaf Eliassen, áššejođiheaddji | |
| 2 | Knut Store | |
| 3 | Tor Mikalsen | |
| 4 | Magnhild Mathisen | |
| 5 | Jarle Jonassen | Magnhild Mathisen |
| | Jarle Jonassen | |
| 6 | Solfrid Pettersen | |
| 7 | Gunn-Britt Retter | |
| 8 | Jánoš Trosten | Ann-Mari Thomassen |
| | Jánoš Trosten | |
| 9 | Josef Vedhugnes | Per Ivar Henriksen |
| | | Terje Tretnes |
| | Josef Vedhugnes | |
| 10 | Ann-Mari Thomassen | |
| 11 | Olaf Eliassen, áššejođiheaddji | |

VI Sámedikki mearrádus

Sámi álbmogis lea vuoigatvuohta iežaset guovlluid resurssaide ja nu maiddá vuoigatvuohta hálldašit daid resurssaid. Sámediggi atná gonagasreappá odđa šládjan mii lea boahtán sámi guovlluide. Dán vuođul lea Sámedikkis vuoigatvuohta ja geatnegasvuohta árvvoštallat slája leavvama ja leago dat resursa vai váttisvuohta guovllus.

Sámediggi háliida konsultašuvnnaid bokte šaddat ovttaoavilií nationála eiseválddiiguin gonagasreappáid oktasaš hálldašanstrategiijaid ektui. Dát hálldašanstrategiija berre váldit vuolggasaji das ahte gonagasreabbáivdu lea ráddjejuvvon unnit geográfalaš guvlui Finnmárkku rittus ja danne addá dat vejolašvuođa ásahtit regiovnnaš hálldašandási.

Sámediggi háliida ahte ásaheavvo regiovnnaš hálldašandási gonagasreappáid váste. Dán lágan hálldašandási ásaheapmi eaktuda ahte maiddá Sámedikkis lea doaimmaheaddji váldi, ortnegiid bokte mat leat mielde ovddideamen eavttuid gonagasreabbáivdui searvamii ja bargamii, muhto maiddá ovddasvástádus meaddel dan. Sámediggi govahallá dakkár hálldašandási masa Sámediggi ja regiovnnaš dássi servet.

Gažaldagat mat čatnasit movt Sámediggi galgá leat mielde šiehtadallamiin ja riikkaidgaskasaš šiehtadusain, mearrideamen Norgga bivdoeari, bivdoearreosi bidjamis dutkanulbmiliidda, doaimmabijuin maiguin ráddjet leavvama ja gávdnoma, ja vejolaš guovllu mearrideames nana ceavzilis bivdu váste, leat konsultašuvdnaššit.

Dálá hálldašeapmi

Gonagasreappá dálá hálldašeapmi ii váldde vuhtii daid unnitlohkojoavkkuide ja eamiálbmogiidda guoski prinsihpaid, mat geatnegahttet Norgga. Mii čujuhit dás dasa ahte stuorra oassi vuotnaálbmogis Porsáŋggu rájes nuorttas, leat sápmelaččat. Danne leat eiseválddit álbmot- ja eamiálbmotrievtti vuođul geatnegahttojuvvon sihkkarastit guovllu ássiid ávnnaslaš vuđđosa.

Suoidnemánu 9. b. 1990 juo ovddiid alimusriektejustitiarius Carsten Smith Guolástusdepartementii áššedovdi raporttas mearraresurssaid ja eamiálbmot dilálašvuođaid birra.

Raporta válddahallá eiseválddiid rievttálaš geatnegasvuođaid dan oktavuodas ahte sihkkarastit mearraguolásteami ávnnaslaš vuodusin sámi guovlluide. Son deattuhii dalle juo ahte mearrasápmelaččat ledje birzedilis, ja ahte dát geatnegahtti Norgga eiseválddiid čadahit dakkár guolástuspolitihka, mii sihkkarastá dán kultuvrra ávnnaslaš vuđđosa.

Ráđdehus čuovvohii Smith čielggadusa Stuorradiggedieđáhusain nr. 58, 1991-92, mas nannejuvvo ahte:

"De retningslinjene som utredningen gir med hensyn til den samiske befolkningens rettsstilling i forbindelse med fiskerireguleringer, må tas hensyn til ved framtidige reguleringer som vil berøre denne folkegruppens næringsgrunnlag." (Gč. St. died. nr. 58, 1991-92, s. 107.).

Stuorradikki ealáhuslávdegoddi dadjá ná miessemánu 19. b. 2005 evttohusas Stuorradiggedieđáhusa nr. 19 (2004-2005) birra, Marin Næringsutvikling - Den blå åker. (Gč. kap. 12, eamiálbmotáššiid sámpolitihka birra).;

"... det tradisjonelle fjordfisket i kombinasjon med andre næringer, er en viktig bærer av den samiske kulturen og en av forutsetningene for bosetting på mange av de minste stedene."

Mii guoská gonagasreabbái, de válddahallá Ealáhuslávdegoddi dili ná, ja ávžžuha Ráđdehusa buhtadit dan dili eriid bokte maiddá smávimus fatnasiidda:

"Komiteen konstaterer at mengden av kongekrabbe, særlig innerst i fjordene i Øst-Finnmark, er så stor at det tradisjonelle fisket med line og garn er meget sterkt hemmet. For de minste båtenes vedkommende er fisket til dels umuliggjort. Komiteen finner det derfor ikke urimelig at dette kompenseres, og ber om at det vurderes å gi kvote på kongekrabbe til båter under 7 meter."

Dálá dilli

Árbevirolaš fierbme- ja liidnabivdu lea mealgadii dahkkojuvvon veadjemeahttumin, erenoamážit siskkit vuotnaguovlluin, earret eará reappá geažil. Dát mearkaša ahte uhcimus fatnasiin, mat eai bivdde nu viidát, ii leat šat vejolašvuohta ollašuhttit Guolástusdirektoráhta gáibádusaid dorske- ja rundierbmábivdui vai beasašedje bivdit reappáid.

Sii geat bivdet uhcimus fatnasiiguin dán guovllus, leat eahpitkeahttá dat bivdit riikkas, geat váivašuvvet buot eanemusat reappá geažil. Seammás han leat njuolggadusat mat hehtejit sin bivdimis reappáid.

Duohtavuohta lea ahte sii geat geahččalit birgehit iežaset árbevirolaš smávva guollehivvodagain ja lotnolasealáhussain dain vuotnaguovlluin, gos lea gonagasreabbá, eai beasa ávkástallat dáinna báikkálaš resurssain eallámuššan. Dát áitá garrasáit guovllu mearrasámi kultuvrra ávnnaslaš vuodosa.

Gonagasreappá odđa nátionála hálddašanortnega ásaheami oktavuodas galget álbmotrievttálaš prinsihpat eamiálbmogiid ektui biddjojuvvot vuodđun.

Hálddašeapmi

Sámediggi háliida dál joatkit ráđđenvugiin mas leat sierralágan hálddašanstrategiijat gonagasreabbábivdui nuorttabealde ja oarjjabealde 26°N. Deatalaš lea caggat gonagasreappáid leavvamis viidáseappot. Dát gáibida stuorát ánggiruššamiid desimerenbivddus oarjjabealde 26°N. Danne doarju Sámediggi ain gonagasreappáid friijabivddu oarjjabealde 26°N. Dasto ferte árvvoštallot galgá go mearriduvvot davimušrádji gosa gonagasreappát sáhttet leavvat. Dárbu lea dutkat movt strategalaččat sáhttá gurret gonagasreappáid mearas jurddašettiin sihke ekologalaččat, ekonomalaš váikkuhusaid ja beaktilis bivdostrategiijaid, ja berre árvvoštallojuvvot buhtadusortnet/haddedoarja gonagasreappábivdui oarjjabealde 26°N.

Sámediggi háliida ahte galgá ain lea gávppálaš gonagasreabbábivdu nuorttabealde 26°N. Sámediggi oaivvilda ahte lea mearrideaddji deatalaš vuoruhit dutkama movt gonagasreappát váikkuhit davviguovlluidda ekovuogádahkii. Árvaluvvo ahte eanet dutkat gonagasreappáid ekologalaš, ekonomalaš ja servodatlaš váikkuhusaid buktojuvvon šládjan Barentsábis. Dán dutkamis ferte geahčadit makkár guhkes áiggi váikkuhusat gonagasreappáin leat. Dán ferte geahčadit eará gávppálaččat deatalaš šlájaid nálleovddideami oktavuodas ja movt dát váikkuha eará guolástusaide guoskevaš guovlluin.

Boahtteáiggi ráđđenvuogi ektui áigu Sámediggi deattuhit čuovvovačča:

a. Ássanstruktuvrra sihkkarastimii ja nannemii lea stuorra mearkašupmi das ahte buot guolásteaddjit geat ássat nuorttabealde 26°N, ohcama vuodul, besset bivdit gonagasreappáid riddo- ja vuotnaguovlluin. Dát guoská fatnasiidda mat leat vuollel 15 mehtera. Stuorát fatnasat eai galgga beassat bivdit vuonain.

b. Fatnasat mat leat vuollel 15 mehtera berrejit gonagasreappáid bivdedettiin čuovvut dábálaš bivdoearrejagi. Dat mearkaša ahte berre beassat bivdit miehtá jagi. Bivdoearrejagi viiddideapmi álkidahtášii bivddu unnit fatnasiin sihke buoret sihkarvuoda (neavrresdálkkiid geažil) ja vejolašvuoda vuodul bivdit reappáid dalle go eará šlájaid fidnen lea váttis. Go biđe gonagasreabbábivddu guhkit áiggi badjel máilmmemárkanis, de sáhtášii dáinna maid sihkkarastit buoret reabbáhatti bivdiide dan geažil go Ruošša ja Alaska dál rahpet bivddu oktanaga Norggain.

c. Berre árvvoštallojuvvot ahte ásahuvvošii sierra muddendássi mas ii leat doaibma- ja oasseváldigáibádus fatnasiidda mat leat vuollel 6-7 mehtera. Dáinna gozihuvvošedje lotnolasdoallit ja guolásteaddjit vuotnaguovlluin gos sáhttá leat váttis ollašuhttit aktivitehtagáibádusa. Berre árvvoštallojuvvot

rekruterenbivdoearri dán jovkui. Sierra nuoraidearri berre ásahuvvot vai sihkkarastá ahte nuorat álget guolásteaddjin.

d. Sámediggi ii rávve bivdoerreraídalasa ásaheami gonagasreabbábivdui.

e. Sámediggi háliida gielddit gonagasreabbábivdoeriid gávppašeami. Viidáset barggus ferte árvvoštallat eriid sirdit maiddáa árbbi bokte.

f. Fuolahan dihtii sihkkarvuodaperspektiivva ferte árvvoštallat ahte guolásteaddjit smávva fatnasiiguin ožžot formálalaš vejolašvuoda bivdit reabbaeriideaset eará báikkálaš fatnasiin mat leat doarvái stuorrát.

g. Ráddjejuvvon lustobivdu sáhtta mieđihuvvot.

h. Viidáset barggus hálddašanstrategiijaiguin ferte njiŋŋelasreabbábivdu árvvoštallojuvvot.

Lagašvuoda- ja sorjavašvuodaprinsihppa

Sámediggi oaidná ahte dálá gonagasreabbáhálldašeapmi rihkku garrasit daid olbmuid riekteáddejumi, geat ássat dain guovlluin gos eanemusat gillájit reappáid geažil.

Danne ferte bidjat lagašvuodaprinsihpa vuodđun, mii nappo lea áibbas vejolaš maiddáa dálá lágaid ja njuolggadusaid vuodul. Ferte dohkkehit ahte dorske-, rundearbmá-, dikso-, bálddis- ja eará guollešládjaid máddodagat leat nu garrasit loktojuvvon ahte árbevirolaš bivdu lea garrasit njiedjan ja muhtun muddui billašuvvan dán vuotnaguovlluin, earret eará gonagasreappá geažil.

Danne berre dain báikkálaš bivdiin ja lotnolasealáhusdoalliin, geat gillájit eanemusat, leat eavttuhis vuoigatvuohta bivdit dan šlája mii bilida sin bivdu muđui, ja nu maiddáa sin birgejumi.

Eai dan riektivuodus eaige daid nana politihkalaš stivrensignálain mat gávdnojit, leat makkárge juridihkalaš dahje politihkalaš hehttehusat dan vuostái ahte ásaht dakkár vuogádaga, mas buohkat geat gillájit reabbáguovlluin, ožžot govttolaš ja rievttálaš oasi dán resurssas.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui 01.03.07 dii. 16.40.

Ášši 10/07

Sámediggeráđi áigodaga 2006-2009 politihkalaš prográmma

Arkiivááššennr..
05/217206 / 25 - 58

Meannudeamit

| Politiikkaš dássi | Beaivi | Áššennr. |
|----------------------------------|---------------------|----------|
| Sámediggeráđi | | R 000/07 |
| Bajásšaddan- ja oahppolávdegoddi | 15.-16.02.07 | 004/07 |
| Sámedikki dievasčoahkkin | 27.02. - 2.03.07 | 10/07 |

Ášši meannudeapmi álggahuvvui njukčamánu 2. b. 2007 dii. 09.00

I Mildosat

| Nr. | Beaivi | Geas/Geasa | Namahus |
|-----|--------|------------|---------|
| | | | |

II Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđi mearrádusárvalus lávdegoddái

Sámediggi

Višuvdna: *Mánggabealát servodat huksejuvvon sámi árvvuid, vuodđudeaddji olmmošvuoigatvuodaid ja riikkaidgaskasaš oktiigulleašvuoda ala*

Sámediggi lea Norggas sámiid álbmotválljen orgána masa sámit leat välljen sámiid. Vuosttamuš sámediggevalga čađahuvvui Norggas jagi 1989. Dán politihkalaš prográmma áigodat lea Sámedikki viđát válgááigodat. Riika lea juhkkujuvvon golmmanuppelot válgabiirii main guđesge leat golbma áirasa. Dasto leat dan njealji válgabiires main ledje eanemus dohkálaš jienastagat jagi 2005 válggas, okta jevdenmandáhta. Buohkanassii dat šaddet 43 áirasa. Dán áigodaga nissonolbmuid ja dievdduid áirraslogut leat Sámedikkis ovttastuoru. Parlameantan Sámediggi bargá seailluhit oktasaš sámi iešvuodálági ja ovddidit sámi servodagaid.

Sámi álbmogii alccesis lea dárbu miedihit dan vuoigatvuoda ja vejolašvuoda bidjat boahhteáiggi eavttuid ja čilget boahttevaš dárbbuid. Dat mearkkaša ahte stáhta Norga dievvasii ferte dohkkehit sámiid vuoddivuoigatvuoda beassat ieš mearridit álbmogin ja álgoálbmogin Norggas.

Stáhta Norga lea vuoddivuvvon guovtti álbmoga territorijii, sámiid ja dážaid. Dat bidjá sámi álbmoga erenoamáš sajádahkii Norgga álgoálbmogin. Min vuoigatvuodat sápmiin, álbmogin, ja álgoálbmogin mas lea iežas kultuvra, leat min bajimuš politihka cakkat ja min vuordámušaid cakkat sámi servodagaid dáfus.

Mis lea vuoigatvuoha iešmearrideapmái, ovttavewardásašvuhtii, oktasaš iešvuodalági, kultuvrra ja gielaid gáhttemii ja nanosmuhttimii. Mis lea vuoigatvuoha iežamet eatnamiidda ja daidda luondduriggodagaide mat leat min oktasaš ávnnaslaš kultuvravuodu oasis.

Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjelii ahte ovddidit boahttevaš sámi servodagaid main lea kultuvrralaš liđiideapmi ja ealasvuoha sámi árvvuid vuodul. Min višuvdnan leat rabas ja fátmasteaddji servodagat, main olmmošárvu gudnejahttojuvvo, main olbmui leat vejolašvuodát ovdánit olmmožin, ja main dilálašvuodaid láchet olbmuide searvat árjjálaččat servodaga huksemii. Mii dáhttat ovddidit dakkár árvvuid go álbmogiid ovttavewardásašvuoda, dásseárvvu, solidaritehta ja soabalaš ovttaseallima. Nu vai olbmot sáhttet searvat ja doaibmat servodateallima kultuvrralaš ilbmadanvugiid, árvoipmárdusaid ja eallinoainnuid, oskkolaš ja ideologalaš sajádagaid šláddjiivuođas.

Sámediggeráđđi lea deatalaš sáhttit dahkat buriid politihkalaš mearrádusaid máhtu vuodul mii das lea sámi servodagas. Dat gáibida lohkoávdnasiid ja diehtovuodot mearridanvuodu mii bures govvida gokko mii leat. Politihkalaš ulbmil lea mitalit gosa mii áigut, ja mo mii dohko ollet. Statistihkka ja dutkan leat reaidut mat sáhttet sihke mitalit midjiide gokko mii leat, ja mihtidit politihkalaš doaibmabijuid beaktilvuoda.

Statistihkka adnojuvvo odne diehtelasvuohtan servodaga šadui ja ovdáneapmái. Sámiin lea leamaš unnán dutkan ja ráddjejuvvon mearis statistihkka. Jagi 2006 almmuhuvvui vuosttamuš geardde sierra sámi statistihkalaš jahkegirji. Dat lei deatalaš ovddádusbázzi, ja dat ilbmadii Sámediggái buriid mearridan-reaiduid ráhkadeami álggu.

Sámediggi ja stáhtalaš eiseválddit

Sámediggeráđđi bidjá stuorra árvvu dasa, ahte lea soabát, ovttasbargu ja doaibmagoibmevuoha riikka eiseválddiiguin. Go dat politihkka lea álggahuvvon dán suorggis, de lea ollu álkit midjiide ovttamielaláččat eiseválddiiguin áiggi mielde guođdit dihtolágan historjjálaš dáhpusaid, ja baicce geavahit návccaideamet odđa áigái.

Sámediggi lea dan rájis go ásahuvvui ovdánan riikkalaš ja riikkaidgaskasaš riekteovdáneami mielde, ja erenoamážit dainnago lea Norgga sámi álbmoga válljen orgána sámiid várás. Dat lea dagahan ahte Sámediggi lea eambo ja eambo šaddan doaimmaheadji eiseválddeorgánan. Riikkalaš dásis mii leat formaliseren lassáneaddji dohkkehusa Sámedikki sajádahkii finnmárkkulágain ja konsultašuvdna-soahpamušain maid Sámediggi ja stáhtalaš eiseválddit dahke jagi 2005. Soahpamuš lea mearriduvvon gonagaslaš resolušuvnnain, ja dat mearkkaša vuos ja ovddimusat ahte stáhtalaš eiseválddit dohkkehit ovddežis mearriduvvon geatnegasvuodaideaset, maid válde badjelasaset sámiid ektui go ratifiserejedje ILO-soahpamuša 169 Iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja álbmotčearddaid birra.

Konsultašuvdnasoahpamuš geatnegahtta stáhtalaš eiseválddiid geahččalit soahpat Sámedikkiin buot dain áššiin mat erenoamážit gusket sámiide, ovdalگو dahket mearrádusaid. Dábálaš gulaskuddanproseassat eai leat doarvá, main sámiin lea vejolašvuoha cealkit oaiviliiddiset. Dat mearkkaša ahte sihke stáhtalaš eiseválddiin ja Sámedikkis lea stuorra ovddasvástáduš. Soahpamušbealit galget leat njuovžilat ja konstruktiivvat dán barggus. Konsultašuvdnaortnet mearkkaša ahte Sámediggi ja stáhtalaš eiseválddit ovttas galget ovddidit doaibmagoibmeperspektiivva. Dat lea juoga maid Sámediggi čuovvola ja áigu oktiláččat árvvoštallat. Sámedikki sajádaga galget maid geahčadit ja ovddidit guovttegulosas ovttasbarggus dainna ulbmiliin ahte šiehtadallat välljejuvvon servodatsurggiin, nugo omd. Sámedikki bušehtas.

Sámediggeráđi guovlopolitihkka

Sámediggeráđi bajimus ulbmil guovlopolitihkainis lea bisuhit ássánminstara váldosárgosiid ja sihkkarastit ovttdássásaš eallindilálašvuodaid sámi álbmogii. Ollašuhhtin dihte dáid ulbmiliid lea dárbu ahte sámi guovlluin leat stabiila ja vuorddehahti rápmaevttuid. Dat sihkkarastá nana ealáhusaid ja bargovejolašvuodaid sámi báikegottiide. Lassin dárbbasuvvo máhttu dain árvvuin mat leat deatalaččat sámi álbmogii. Sámi servodat eai leat homogena ii kultuvrra iige ealáhusaid dáfus. Sámedikki doaibma ferte sihke bisuhit ja ovddidit oktasaš árvvuid mat sámiin leat álbmogin, ja seammás láchit saji erohusaide.

Sámediggeráđdi oaivvilda ahte servodatdoaibmamušat galget čadahuvvot nu vuollegis hálddahasdásis go vejolaš geavaheadjiid ektui. Suohkaniin fertejit leat ovddasvástádus, máhttu ja resurssat vai sáhttet ollašuhhtit sámpolitihka mearriduvvon ulbmiliid. Danne lea deatalaš ahte suohkaniidda sihkkarastojuvvojit dárbbaslaš rápmaevttuid.

Guvllolaš dási ovttasbargu lea Sámedikki ásaheami rájis ovdánan buori guvlui. Sámedikki rolla guovlopolitihkalaš doaibmin lea nanosmuvvan maŋimus jaŋiid. Mannan áigodaga sohppojuvvojedje mánga ovttasbargansoahpamuša fylkkasuohkaniiguin sámiid árbevirolaš ássanguovlluin. Soahpamušaid ulbmil oažžut áigái oktasaš ipmárdusa, ásahtit lihtolašvuodaid ja iskat oažžut áigái šiehttojuvvon čovdosiid dihto politihkkasurggiin.

Riikkaeiseválddit šaddet áigodaga mielde válmmaštit ođđa hálddahasdásis háldenguovlluide (regiuvnnaide). Sihke geografija ja sisdoallu galget nuppástuhttojuvvo. Norgga háldenguovlluide ođđa juogut šaddet váikkuhit Sámedikki ovttasdoaibmamiid háldenguovlluiguin. Ovdehus lea ahte stáhta ja háldenguovlluide ja Sámedikki gaska juogaduvvon doaibmamušaid juohku nuppástuhttojuvvo duohta gulaskuddamiid vuodul, maid dat bealit čadahit mat doaimmahit stáhta geatnegasvuodaid sámiide. Háldenguovlojuohku sorjá das man stuorra fápmu ja váldi ođđa háldenguovllut ožžot. Sámedikki rolla ja váldi sámi veahkadaga ektui ii galgga unnut, muhto nannejuvvot go váldi sirdojuvvo háldenguovlluide. Danne ferte dili láchčojuvvot nu, ahte lea vejolaš čadahit duohta ja beaktilis golmma oasálačča šiehtadallamiid, namalassii stáhta, háldenguovllu ja Sámedikki, vai dainna lágiin lea sihkkar ahte Norga čuovvu geatnegasvuodaidis sámiide álbmotrievtti mielde. Boahttevaš háldenguovllolaš dásis ferte leat vuoddočielga gaskavuohta sámiid vuoigatvuodaide, mat sis leat álbmogin ja álgoálbmogin.

Sámiid ovttasbargu ja Sámedikki riikkaidgaskasaš sajádat

Sámit ássat njealji riikkas, ja deatalaš lea nannet ja ovddidit sámiid ovttasbarggu nationála stáhtaid rájiid rastá.

Sámediggái lea guovdilis doaibma ovddidit álgoálbmotáššiid sihke riikkalaš dásis ja riikkaidgaskasaš dásis. Riikkaidgaskasaš doaibmamiinnis Sámediggi sáhtta leat mielde doarjumin, nu ahte álgoálbmotviidodat váldojuvvo vuhtii riikkaidgaskasaš forain. Sámediggi šaddá leat sihke premissadahkki ja aktiiva oasálaš dán bargui.

Sámediggi hálddaša prinsihpalaš oaiviliid ja beroštumiid mat biddjojuvvojit ovdan riikkaidgaskasaš arenas. Dan barggu dahká ieš Sámediggi okto, ja norgalaš sáttatgottiid bokte ja bargadettiinis ovttasráđiid eará álgoálbmogiguin. Norgalaš ja davviriikkalaš sámpolitihkka hábmasuvvá ee. šiehtadallamiid ja soahpamušaid veagas, mat geatnegahttet ovttaskas stáhtaid. Sámediggi áigu ain aktiivvalaččat váikkuhit riikkaidgaskasaš álgoálbmotrievttiid ovdánepmái. Historjá čájeha ahte dainna bargguin dat Sámediggi lea nagadan geatnegahttet norgalaš eiseválddiid váldit vuhtii sámi gáibádusaid ja dárbbuid.

Davviriikkalaš sámekonvenšuvdnabargu lea erenoamáš deatalaš proseassa sámi vuoigatvuodaid dohkkeheami, suodjaleami ja oktiiveheami dáfus, ja sámi servodaga ovdánepmái riikarájiid rastá. Sámedikki vuordamuš lea danne, ahte davviriikkalaš sámekonvenšuvdna šaddá leat historjjálaš lávki ovdas guvlui álgoálbmogiid vuoigatvuodaid dáfus, ja ahte konvenšuvdna bisuha, sihkkarastá ja nanne dáláš álbmotrievttálaš norpmaid mat leat álgoálbmogiid vuoigatvuodaid várás.

Joatkevaš proseassas lea lunddolaš ahte buot sámedikkít servet ovttadássásaš áššebeallin go leat stáhtaidgaskasaš šiehtadallamat konvenšuvdnateavsta loahpalaš hámis. Sámediggái lea hirbmat deatalaš ahte lea johtilis ja dohkálaš proseassa. Eaktun ferte leat ahte bohtosa galget sámedikkít dohkkehit ovdalgo loahpalaš konvenšuvdna mearriduvvo.

Sámeálbmotfoanda

Sámi álbmoga foanda vuodđuduvvui jagi 2000. Eiseválddiid ulbmil foandain lei buhttet gielalaš ja kultuvrralaš massimiid ja gillámušaid maid ovddešáigásaš dáruiduhttinpolitihkka dagahii sámi álbmogii.

Dáruiduhttinpolitihkka dagahan vaháigiid sámi álbmogii lea dadjat juo veadjemeahttun govahallat. Dan, go sámit masse iežaset gutni, vuoigŋalaš árvvuid, eatnigiela, kultuvrra ja jáhku sámi álbmoga boahhtevuhtii, ii leat vejolaš geahčadit duššefal historjjálaš ja dalášáigásaš perspektiivvas. Dáruiduhttinpolitihkka čuohcá boahhtevaš sámi buolvvaide maid. Dan foandda sturrodaga, maid stáhta lea juolludan buhtadassan vearredagu ovdii, lea vejolaš geahčadit duššefal symbolalaš supmin.

Sámediggi lei ovddeš mearrádusain bidjan guokte eavttu Sámeálbmotfoandda vuostáiváldimii. Nubbi lei ahte stáhta galgá ovttaráđiid Sámedikkiin sáhttit áigái oažžut ođđa ovttasbarganvuogiid ja doaibmajuid sámiid várás ⁽¹⁾. Nubbi fas lei ahte Ráđdehus galgá bargagoahtit čovdit oahppováillagiid ášši, sin guđet vaháguvve nuppi máilmmesoadi geažil. Sámediggeráđdi oaivvilda ahte dáid eavttuid leat eiseválddit ollašuttán go ásahedje konsultašuvdnaortnega, ja go Stuorradiggi dohkkehi oahppováillagiid vástesaš buhtadasortnega.

Sámediggi hálddaša dál Sámeálbmotfoandda. Sámediggeráđdi oaivvilda ahte Sámediggi berre geavahit dáid ruđaid aktiiva politihkkii mii nanne sáme giela ja sámi kultuvrra. Doaibmajuid ulbmil lea hukset nana ja ealasis sámi báikegottiid, main lea ealli sáme giella ja nana kultuvra.

Vuoigatvuoda vuodđu

Ulbmil: *Iešmearrideapmi sámiid vuoigatvuodaid vuodul álbmogin ja álgoálbmogin*

Bajimus dásis Sámedikki doaibma jorrá buot politihkkasurggiid vuoigatvuodaid hárrái. Sámiin leat vuoigatvuodát ovttaskas olmmožin, sierra álbmogin, sierra kultuvran ja álgoálbmogin. Sámiin lea vuoigatvuodta eatnamiidda ja čáziide ja daidda resurssaide mat leat sin oktasaš ávnnaslaš kulturvuodđu. Vuoigatvuodát čatnasit maid arvat eará surggiide, nugo gillii, kultuvrii, oahpahussii, dearvvasvuhtii ja kulturmuittuide. Láhkvuodđu lea gávdnamis riikkaidgaskasaš álbmotrievttálaččat geatnegahtti soahpamušain ja riikkalaš lánkaásahusas. Das lea deatalaš ovdamearka ILO soahpamuš 169, mii viidát gokčá vuoigatvuodaid eallima enaš surggiin.

Norgga sámi álbmoga válljen orgánan Sámedikki ulbmil lea bargat dan badjelii, ahte sámiid vuoigatvuodát dohkkehuvvojit vuodđun seailuhit sámi kultuvrra, giela ja servodateallima. Sámiin lea vuoigatvuodta oažžut suodjalusa iežaset oktasaš identitehtii ja nannet dan, ja vuoigatvuodta ovttadássásašvuhtii ja dáseárvui earáiguin buot surggiin.

Iešmearrideapmi

Sámiin lea vuoigatvuodta iešmearrideapmái. Mis lea oktasaš vuoigatvuodta mearridit iežamet boahhtevuoda. Sámit dat galget ieža mearridit maid eallinsurggiid sámi álbmot galgá stivret, hovdet ja hálddašit. Dasa maid gullá álbmoga vuoigatvuodta luohpat iežas mearridanválddis.

Sámedikki vuolggasadji lea ahte sámit leat okta álbmot - álgoálbmot – mas leat guhkes historjjálaš čatnasat iežas guovlluide. Álbmogiid vuoigatvuodta iešmearrideapmái lea oppalágan prinsihppa ja

1 Sámedikki mearrádus áššis 23/02

vuodđovuogatuoha, mii lea mearriduvvon rievttálaččat geatnegahtti riikkaidgaskasaš soahpamušain. Guovdil dán oktavuodas lea ON jagi 1966 konvenšuvdna mii gieđahallá nuppe bealis siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid ja nuppe bealis fas ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuodaid. Iešmearrideami rájiid bidjá riikkaidgaskasaš riekti. Danne eai sáhte riikkaeiseválddit ichčanassii defineret eaige ráddjet iešmearridanvuoigatvuoda.

Maŋŋilgo ON vuodđuduvvui, de leat hábmen iešmearridanvuoigatvuoda buot álbmogiidda gullelaš vuoigatvuohtan. Álbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta lea ideologalaš, politihkalaš ja rievttálaš prinsihppa mii lea dynamalaš ja ovdána dadistaga. Nugo álgoálbmogat miehtá máilmmi, de sámitge čuočuhit ahte alddiineaset lea iešmearridanvuoigatvuohta, ja ahte dan vuoigatvuoda máilmmeservodat ja nátionála stáhtat danne fertejit guhtege dilistis dohkkehit. Álgoálbmogiid dilli lea dattetge nu, ahte nátionála stáhtat eai ollásit dohkket sin iešmearridanvuoigatvuoda. Nu lea dilli Norggasge, nugo Suomas, Ruoššas ja Ruotasge.

Dáid maŋimus áiggiid ovdáneapmi lea nu, ahte dadistaga eanet ja eanet ON-orgánat čielgasit dohkkehit álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuoda. Davviriikkalaš dásis dat áššedovdi lávdegoddi maid sámedikkat ja sámeministarat nammadedje ovttasráđiid, lea boahtán dan ipmárdussii Davviriikkalaš sámekonvenšuvnna árvalusas, maid bidje ovdan, ahte iešmearridanvuoigatvuohta fátmasta sámiid. Nátionála eiseváldditge bealuštit álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuoda riikkaidgaskasaš dásis, ja leat ON álgoálbmotjulggastusa barggus leamaš dan oaivila doarjjan.

Dásseárvu

Dásseárvu berre álo leat čalmmus ášši, vai dainna lágiin sihkkarastit rievttalaš servodaga. Nissonolbmuid ja dievdduid dásseárvvus lea sáhka iešmearrideamis, rievttalašvuodas ja ovttadássásašvuodas, sihke kollektiiva ja individuála. Ii giige galgga vealahuvvot seksuála sojus geažil. Nissonolbmuid ja dievdduid galget leat seammát vuoigatvuodát, geatnegasvuodát ja vejolašvuodát buot servodatsurggiin sámi servodagas. Dat ii mearkkaš dan, ahte buohkaiguin, beroškeahtta sohka bealis, galgá meannuduvvot ovttá láchkái dahje ahte sii galget šaddat ovttaláganin. Sáhkan dás lea gudnejahtit oktagasa. Ahte nissonolbmuid ja dievdduid leat ovttá buorit vejolašvuodát, mearkkaša dávja ahte lea dárbu álggahit guovttelágan doaibmabijuid nissonolbmuid ja dievdduide. Dásseárvu gullá buot servodatsurggiide. Dásseárvu lea danne Sámediggeráđi politihkkii integrerejuvvon oassi.

Immateriála vuoigatvuodát

Iešmearridanvuoigatvuohta fátmasta ollu eambo go vuoigatvuoda eatnamiidda. Dat fátmasta álbmoga vuoigatvuoda mitalit iežas historjja, geavahit iežas giela, ollašuttit iežas kultuvrra, čilget iežas oahpahusa sisdoalu ja hálldašit iežas kultuvramuittuid. Sámediggeráđi áigu danne bargat dan badjeli, ahte dakkár immateriála vuoigatvuodátge galget sihkkarastojuvvot seammá ládje go ávnnaslaš vuoigatvuodát. Duodji lea erenoamáš dilis sámi kulturseailluheadji ealáhussan. Danne dán ealáhussii ferte leat sierra riektesuodjalus. Riektesuodjalus galgá váikkuhit dasa, ahte ii oktage galgga sáhttit boastut geavahit duoji gávppálaš sivaidda geažil.

Territorijalaš vuoigatvuodát ja ođđa lágat

Davveguovllu valjis luondduresurssat buktet hástalusaid sihke suodjaluspolitihkalaš, ekonomalaš ja biraslaš sivaidda geažil. Ii ovttage dain hástalusain leat vejolaš duostut jos álgoálbmotperspektiiva ii leat lunddolaččat guovdilis ášši analysain ja go hábmejuvvojit ulbmilat ja doaibmabijut davveguovlopolitihkas. Váibmosis dán barggus lea álgoálbmotperspektiiva integreren. Dat mearkkaša ahte eanan- ja resursavuoigatvuodát galget dohkkehuvvot ja iešmearridanvuoigatvuohta leat mearrádusain, kapasitehta- ja máhttoovddideamis ja stáhtaid ja álgoálbmogiid ovttasbarggus.

Sámediggi lea dan rájis go ášahuvvui, vásihan ahte sámi vuoigatvuodát, beroštumit ja vuhtiiváldima dárbbut leat duvdašuvvan boaittobeallái, ja vuoliduvvon sierraberoštupmin láchkaproseassain. Nu lea erenoamážit go stuoribuš resursalágat galget hábmejuvvojit ja ođasmahttojuvvojit.

Sámediggeráddi ovdeha ahte buot resursalágaid bajimus prinsihpat galget heivet Norgga álbmotrievttálaš geatnegasvuodáide, mat riikkas leat sámiiide álgoálbmogin. Dat šaddet fátmmastit odđa resursalágaid. Dat mii lea dárbu, lea ahte dakkár lágaide ráhkaduvvojit konkrehta njuolggadusat mat sihkkarastet sámiiide beassama resurssaide. Njuolggadusat mat sihkkarastet duohta searvama ja mioldemearrideami resursahálddašeapmái, fertejit leat mielde. Sámediggeráddi oaivvilda ahte resursahálddašeami vuodđun berre leat lagašvuoda- ja sorjavašvuodaprinsihppa, vai sámiiid ávnnaslaš kulturvuodđu gáhttejuvvo.

Dilli lea ain nu, ahte sámiiid vuoigatvuodát eatnamiidda, čážiide ja resurssaide dárbbasit lágalaš nannejumi ja dohkkeheami. Stuorra dárbu lea sektorrastideaddji areálagáhttenjuolggadusaide, mat suodjalit álgoálbmogiid vuoigatvuodaid ja sámii ealáhusaid. Buot ovddeš meassamat, beroškeahhtá das makkárat dat ledje, fertejit árvoštallojuvvot. Dasto lea dárbu struktuvrraide mat gustojit buotlágan hálddašeapmái. Dat galget sihkkarastit ahte sámiiid álo váldet vuhtii doarvái bures. Mii lea deatalaš, lea ahte galget leat njuolggadusat sámiiid iešmearrideamis ja mioldemearrideamis resursahálddašeamis mii maid čadahuvvo lahkaorrun- ja dárbooprinsihpa vuodul. Sámediggeráddi áigu dán áigodaga bargat dan badjelii, ahte dát dáhphuvvá lága hámis, juogo odđa sámii resursavuodđoláhkkan, odđa sámeláhkakapihttalín, dahje ahte dat lasihuvvo vuodlaččat sierralágaide.

Finnmárkkuláhka

Finnmárkkuláhka siskkilda deatalaš prinsihpalaš čilgehusaid mat mángga suorggis fertejit dulkojuvvojuvvot nu, ahte sámii vuoigatvuodát leat oppaláččat dohkkehuvvon. Láhka dohkkeha ahte sámii leat geavahemiineaset háhkkan vuoigatvuoda Finnmarkku eatnamiidda. Sámediggerádis leat stuorra vuordámušat joatkkabargguide, main galget identifiseret sámii geavahan- ja eaiggáduššanvuoigatvuodaid Finnmarkkus. Identifiserema galgá finnmárkkukommišuvnna ja Finnmarkku sierraduopmostuolu vuodđudeapmi buktit áigái. Sámediggeráddái lea lunddolaš jáhkkit ahte sámii árbevierut ja riekteipmárdusat biddjojuvvojit vuodđun dan bargui.

Finnmárkkuláhka gusto dušše nu guhkás olggobeallái gátti go priváhta opmodatvuoigatvuohta ollá. Sámediggeráddi oaivvilda ahte sámiiin lea vuoigatvuohta meara resurssaide. Finnmarkku mearra lea leamaš deatalaš mearrasámii kultuvrii ja ealáhusaid ovddideapmái. Sámii eai leat goassege luohan dán vuoigatvuodain. Vuoigatvuodát Finnmarkku meara resurssaide galget čielggaduvvot dan barggus maid lávdegoddi čadaha, go árvoštallá sámiiid ja earáid vuoigatvuodaid bivdit Finnmarkku gáttiin. Bargu šaddá leat guovdil joatkevaš vuoigatvuodabargui. Sámediggeráddái lea lunddolaš jáhkkit ahte álbmotriekti biddjojuvvo vuodđun, lága erenoamáš ulbmila mielde.

Finnmarkkuopmodaga vuodđudeami maŋŋil Sámediggi lea ožžon odđa rolla eananhálddašeaddjin. Dat gáibida ahte Sámediggi váldá badjelasas ovddasvástádusa hálddašit Finnmarkku eatnamiid. Seammas dat ii galgga hehttet váldimis vuhtii sámii riekteipmárdusa ja árbevieruid. Deatalaš lea fátmmastit guovllu veahkadaga oppalohkái. Hálddašeapmi galgá leat Finnmarkkulága ulbmila mielde, ja daid njuolggadusaid mielde mat biddjojuvvojit vuodđun.

Sámii vuoigatvuodálávdegoddi

Romssa, Nordlándda ja lullisámii guovllu sámii vuoigatvuodaid lávdegoddi šaddá leat deatalaš dán áigodaga. Vuodolaš proseassas, masa dáid guovlluid earáge álbmot gullá, galget konkrehta čovdosat čuovvut vuoigatvuodaid divaštallamiid. Ulbmil ferte leat sihkkarastit ja seailluhit luondduvuođu sámii kultuvrii ja ealáhusaide ja servodateallimii odđa buolvvaid várás. Sámediggeráddái lea lunddolaš jáhkkit ahte sámii vuoigatvuodát dohkkehuvvojit prinsihpalaččat dan mielde go Finnmarkkuláhka ovdána, ja áigu doarjut dan.

Ođasmuvakeahtes resurssat

Minerála- ja petroleumadoaimmain mat leat álgoálbmogiid árbevirolaš geavahan- ja orrunguovlluin ja daid olggobealde, šaddá leat mearkkašupmi sámiiide ja eará álgoálbmogiide davviguovlluin. Ođasmuvakeahtes resurssaid geavaheapmi, nugo oljju ja gássa, buktet odđa vejolašvuodaid, muhto áitet maid álgoálbmogiid kultuvrra ja eallinvugiid. Deatalaš lea rádjerastideaddji álgoálbmotperspektiiva, erenoamážit Ruošša

guvlui, go luondduresurssaid geavaheapmi árvoštallojuvvo davveguovlluid ovddideami ektui. Oktasaš standárddat fertejit ráhkaduvvot, nugohčoduvvon ehtalaš njuolggadusat, mat suodjalit álgoálbmogiid beroštumiid ja searvama resursageavaheapmái.

Dálkkádatrievdamat dagahit dan ahte ođasmuvakehtes resurssat leat eanet ávkkástallanolámuttus. Barents-ábi olju ja gássa bohkamat ja fievrredeamit buktet eambo nuoskkidanvára. Dán meara viidodagat ja daid ekologalaš birrasat leat álo leamaš deatalaččat sámi kultuvrra ja servodaga ovdáneapmái. Nuoskkidanvárra mearkkaša ahte fertejit mearriduvvot standárddat birrasa, sihkkarvuoda, teknologiija ja guolástusa várás. Boahtteáiggi oljo- ja gássadoaimmat Barents-ábis ja Ruoššas muđui gáibidit erenoamáš ollu operatevrrain, fievrredeaddjiin ja stáhtain. Deatalaš lea ahte buohkat leat mielde unnideamen birasvahahttimiid áitaga. Historjá lea addán álgoálbmogiidda vásáhusaid mat čájehit ahte eai leat dušše birasvahahttináitagat ja guovlomassimat. Dat lea maid buktán ođđa ekonomalaš struktuvrra mii lea njuovžil ja nuppástuhtán siskkáldas struktuvrra. Danne lea deatalaš ahte dakkár ovdáneami buotlágan sosiála váikkuhusat árvoštallojuvvojit dárkilit. Álgoálbmogiid mioldemearridan- ja váikkuhanvuoigatvuohta, rievttalaš juogadeapmi ja sosiála gánnáhahttivuohta leat deatalaš čovddasánit dán oktavuodain.

Norgalaš eiseválddit galget váldit vuhtii sámi beroštumiid ja oainnuid go hábmejit resursageavahanplánaid. Sámi álbmogis lea álbmotrievtti mielde vuoigatvuodát minerála- ja petroleumresurssaide mat leat sámi guovlluin. Dát vuoigatvuodát fertejit leat vuodus go plánejit geavahit daid resurssaid, ja go dat juogaduvvojit. Deatalaš lea ahte bohkamat eai vahágahte sámi kultuvrra ja eallinvuogi. Govttolaš oassi riggodagain mat vižžojuvvojit sámi guovllus, fertejit fievrreduvvot ruovttoluotta daidda servodagaide madda leat čuohcan.

Boazodoalloláhka

Boazodoallu lea guovdilis sámi ealáhus ja deatalaš kulturguoddi. Dat addá boazodollui riikkaidgaskasaš rievttálaš suodjalusa. Sámediggeráđdi berošta erenoamážit das ahte ii hedjon dat lánkasuodjalus maid riikkaidgaskasaš lágat addet boazodollui, erenoamážit ILO-soahpamuš nr. 169. Sámedikki bealis lea čielga eaktu ja unnimusčovddus dat, ahte boazodoallolága § 1 nubbi lađđasii bohtá lasáhus, nu ahte lágas lea sullasaš sátnádat go Finnmárolágas § 3. Dat galggašii sihkkarastit ahte álbmotriekti ii láivvo Finnmárolága sisdoalu ektui.

Boazodoallolágas dál oasit ođasmahttojuvvojit. Sámediggi jáhkka ahte boazodoallolága revisuvnna čuovvu maid farga eará boazodoallolágaid ođasmahttin dán áigodagas.

Sámediggeráđdi áigu bargat vai boazodoalu searvan stivrenorgánaide nannejuvvo, nu ahte boazodoallit sáhttet doarvái bures váikkuhit. Dat eaktuda lánkasuodjalusa mii sihkkarastá boazosámi eanetlogu ja jodiheami boazodoalloorgánain.

Deatalaš lea ahte ođđa ollislaš boazodoalloláhka goziha boazodoalu dárbbu oazžut riidočavdinorgána masa ealáhus sáhtta luohttit. Dat mearkkaša ahte sámi riekteipmárdusat ja árbevierut ožžot soahppevaš deattu ja vuhtiiváldima go riidoáššiin mearriduvvo loahpalaš mearrádus. Sámediggeráđdi oaivilda ahte berre vuodđuduvvot sierra riidočavdinorgána mas lea sierra máhttu ee. sámi riektégálduin ja riekteipmárdusain.

Sámediggeráđdi šálloša go boazodoalu olbmot galget noađuhuvvot vuhtiiváldingeatnegasvuodain ja buhttenovddasvástádusain sulastahtti fidnodoaimmaiguin mat doaimmahit erenoamáš váralaš doaimma. Gažaldagat mat čatnasit boazodoalu buhttenovddasvástádussii berre danne nuppástuhttit go boazodoalloláhka fas ođasmahttojuvvo.

Sámediggeráđdi ovdeha ahte Eanandoalodepartemeanta álggaha farga čuovvolanproseassaid daid osiid várás mat boazodoallolágas eai ođasmahttojuvvo dán hávi. Deatalaš lea ahte mii lagaš boahtteáiggi oazžut ollislaš boazodoallolága mii lea heivehuvvon otnáš duohtadillái. Go dat ráhkaduvvo, de lea ee. dárbu geahčadit davviriekkalaš sámekonvenšuvnna árvalusa, plána- ja huksenlága, norgalaš-ruohtiláš boazoguohtunsoahpamuša ja Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusa.

Sámediggeráđđi oaivvilda ahte dárbu lea farga álggahit čuovvolanproseassaid boazodoallohállddaha boahhtevaš organiserema várás.

Birrasa ja kultuvrra gáhtten

Ulbmil: *Sibkekarastit sámi kultuvrra luondduvuođu, ja suodjalit sámi kulturmuittuid ja kulturbirrasa nu ahte dat nanne ja seailluha sámi identitehta ja kultuvrra joatkima*

Sámi eanan- ja resursavuoigatvuođain lea maid historjjálaš viidodat. Sámit leat guhkes áiggiid geavahan luonddu ja nu oamastan alcceseaset vuoigatvuođaid iežaset geavahanguovlluide. Dat geavahus lea buktán áigái luottaid mat leat sámi kulturmuittut. Geavahus lea maid addán máhtu luonddu birra ja dan hearkivuoda birra.

Sámi servodagain lea ain lagaš gullelašvuohta lundui. Luondu lea ealáhusdoaimmaid, eallinviidodaga ráma, vássán áiggiid muittuhusa, máhtu ja eallinvuogi vuoddu. Sámiid kultuvra lea erenoamáš gitta luonddus, eatnamiin ja luondduriggodagain. Vuoddoárvvut vulget sámiid máilmmegovvadásas, ja sámi servodateallin sorjá dain vuoddoárvvuin ja árbevirolaš máhtuin mat mannet njálmmálaččat buolvvas bulvii.

Sámi servodaga ovddas leat stuorra hástalusat mat gáibidit dynamalaš ja sektorrastideaddji politihka ja hálldašeami mat sihkkarastet min kultuvrra luondduvuođu. Dákko lea dárbu geahčadit álgoálbmotvuoigatvuođaid, kultursuodjalusa ja luondduhálldašeami oktan. Dat lea deatalaš dainnago sámi kultuvra sorjá luonddus, ja go riikkaidgaskasaš birassoahpamušat fertejtit geahčaduvvot oktan álgoálbmotvuoigatvuođain. Riikkaidgaskasaš birasovttasbargu lea maid áidna čovddus hástalusaid maid dálkkádatnuppástusat ja guhkásjohtti nuoskkideamit dagahit.

Sámediggeráđđi oaivvilda ahte bievlavuodjimiidda galgá leat geahčču. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte mohtorjohtalusláhka geahčaduvvo ođđasis ja nuppástahattojuvvo. Nu lea dárbu dahkat, vai láhka heive sámi ealáhusaid ja sámi dálloalloekonomiija dárbbuide. Go báikegottit hálldašit meahcceresurssaid lagašvuođa- ja sorjavašvuođaprinsihpaid mielde, de sáhtá sámi kulturvuoddu seailut. Luonddus ja boazoguohtunguovlluin berrejit mohtorjohtalusat ráddjejuvvo. Olbmuid johtimat meahcis eai galgga headuštít vuoddoealáhusaid. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte mohtorjohtalus hálldašuvvo plánalaččat.

Kulturmuittosuođjalus ferte lunddolaš oassin gullat mielde go divastallojuvvo eatnamiid ja luonddu-resurssaid hálldašeamis. Birasbargu, ekonomalaš ovdáneapmi ja vuoigatvuođat gullet oktii, ja láidestit boahhtevaš hálldašanortnegii ja mearridanváldejuogadeapmái, maid mielde sámi guovlluid kulturmuittut hálldašuvvojit. Sámediggeráđđi áigu dán áigodaga bargat dan badjeli, ahte lea ollislaš areálapolitihka sámi beroštumiid várás.

Biologalaš šláddjiivuohta

Davveguovllut leat erenoamáš hearakit garra dálkkádaga ja hearakes ekosystema geažil. Dát mearkkaša maid dan ahte guovllut leat rašit dálkkádatrievdamiid váikkuhusaid. Davveguovllut leat dál šaddamin boahhteáiggi energiijaháldenguovllun. Davveguovlluid veahkadagaide leat dál dakkár hástalusat go dávjjes johtalusat ja stuořit nuoskkidanvárra. Davvi álbmoga bealis Sámediggeráđđi áigu gáibidit garraset birasberráigeahččan- ja dálkkádatpolitihka.

Energiijaháldenguovllu vuoddeapmi davvin sáhtá mearkkašit ahte huksejuvvojit stuorra gádderusttegat. Dat čuočá erenoamážit sidjiide guđet geavahit luondduresurssaid. Go dakkár rusttegat bohtet, de dat dolvot vuoddoealáhusain viidodagaide sihke mearas ja gáttis, sihke go huksejuvvojit ja jođihuvvojit, ja siskkáldas struktuvrra dáfus. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte guovllu energiijaviežžamat eai vahágahte dáláš ealáhusdoaimmaid ja birrasa. Guovlluid oktasas geavaheapmi gáibida ahte váikkuhusat geahčaduvvojit vuđolaččat, omd. oljo- ja gássadoaimmaid váikkuhusat. Sámediggeráđđi áigu geahččat bearrái ahte dán árvoštallamis lea ollislašvuođa perspektiiva.

Beroštupmi geavahit luondduresurssaid, maida gullet genaresurssatge, lassána garrasit, ja daid ávkingeavaheapmái čatnasit stuorra máilmmeviidosas ekonomalaš beroštumit. Seammás lea biologalaš šláddjiivuođa massin šaddan bahás váttisvuohtan olles máilbmái. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte biologalaš šláddjiivuohta seailuduvvo reguleremiiguin ja njuolggadusaiguin. ON-soahpamuš biologalaš šláddjiivuođas, mii mearriduvvui jagi 1992, lea vuosttamuš riikkaidgaskasaš birassoahpamuš mii čielgasit čalmmustahtta geavaheami ja gáhttema oktiigullevašvuođa, ja juogadanprinsihpa. Sámediggeráđđi doarju soahpamuša 2010-mihttomeari, ja áigu bargat dan badjeli, ahte biologalaš šláddjiivuođa geavaheapmi dáhpáhuvá gánnáhahtti ládje. Sámediggeráđđi oaivvilda ahte álgoálbmogiid eallinvuogi ja kultuvrra bisuheapmi veahkeha biologalaš šláddjiivuođa seailluhit, ja nuppe guvluige.

Sámi ealáhusain ja doaimmain lea ollu máhttu mii gullá doahpagii árbevirolaš máhttu. Sámediggeráđđi áigu láchit dilálašvuođaid nu, ahte árbevirolaš máhttu boahá oidnosii ja duođastuvvo deatalaš gáldun luonddu ja birasgáhttenbargguin. Dan barggus lea deatalaš oažžut ovdan, ahte dát máhtut leat deatalaččat biologalaš šláddjiivuođa seailluheapmái, dálkkádatnuppástusaid indikáhtorin, ja go galgat sámi kultuvrii gávdnat positiiva heivehallanstrategiijaid dálkkádatnuppástusdieđuid vuodul.

Guovlogáhtten lea buorre váikkuhangaskaoapmi biologalaš šláddjiivuođa gáhttemis. Go sámi guovllut gáhttejuvvojit, de dat lea veahkkín suodjaleamen ávnnaslaš vuodu, nu ahte sámi kultuvra sáhtta bissut, ovdánit ja joatkit. Dat eaktuda dattetge ahte suodjalanproseassa, sisdoallu ja hálddašuvuohti ii vierásmahte, muhto nanne sámi kultuvrra. Sámediggeráđđi áigu dán áigodaga bargat dan badjeli, ahte sámi guovlluin suodjalanproseassat čađahuvvojit sámi eavttuid mielde. Sámediggi ferte oažžut resurssaid nu ahte sáhtta bargat birasgáhttenáššiiguin ollislaš vuogi mielde sámi guovlluin.

Kulturmuittosuodjalus

Sámi kulturmuittut mitalit midjiide juoidá das, geat mii leat, geat min máttut ledje, maid sii barge ja gos sii orro. Dat lea danne deatalaš sámi identitehtii. Deatalaš lea deattuhit sámi kulturmuittuid ja kulturbirrasiid suodjaleami dainna lágiin ahte dat nanne ja seailluha sámi kultuvrra.

Kulturbirasdoaba gokčá mánggalágan surggiid, nugo viessobirrasiid ja kulturduovdagiid main kulturmuittut gullet oktii. Kulturbirasdoaba siskkilda maid eananguovlluid maida gullet dáhpáhusat, osku ja árbevierut. Kulturbirrasa árvu lea vejolaš meroštallat mángga ládje, dan mielde makkár kultuvrralaš vuolggasadji meroštallis lea. Dávjá leat sierra kultuvrii gullevaš olbmot guđetge áigáseaset geavahan seammá eatnamiid.

Sámi kulturmuittut leat deatalaš dokumentenávdnasat sámi historjái. Kulturmuittut duođastit mo sámit leat árvvoštallan ja geavahan eatnamiid ja luonddu áiggiid čađa. Dás lea maid sáhka eatnamiid ja luonddu mearkkašumis ekonomalaš, sosiála ja oskkolaš sivaid dihte. Kulturmuittut addet olbmui vejolašvuođa vásihit kultuvrralaš gullevašvuođa ja dovdat mo mii odne galgat geavahit luonddu ja lihkadit das.

Sámi kulturmuittuid šláddjiivuohta Sámis mitalit ahte sámit leat guhká geavahan guovlluid. Ráđdejeaddji historjágirjjálašvuođas lea sámi historjá dattetge unnán váldojuvvon vuhtii. Ollu diehtemeahttunvuohta lea sámi dilálašvuođaid ja historjjá birra stuorraservodagas. Norgalaš eiseválddit leat guhkes áiggiid leamaš vuostehágolaččat dohkkehit sámi kulturmuittuid duohtan. Stáhta Norga lea dihto guovlluin unnán addán diehttevassii sámi orruma historjjá, ovdamearkka dihte riddoguovlluin. Kulturmuittuid ja kulturbirrasiid aktiiva bargguin Sámediggeráđđi áigu duođastit sámi historjjá sámiid iežaset eavttuid mielde.

Sámediggi hálddaša sámi kulturmuittuid ja kulturbirrasiid gustojeaddji lágaid mielde. Sámi kulturbirrasat fertejit váldojuvvot vuhtii erenoamážit areálaplánenbarggus. Dárbu lea systemáhtalaččat registrarastit sámi kulturmuittuid dán barggu olis. Sámediggi lea oanehis áiggis huksen arvat áššemahtu kulturmuittohálddašeamis oppalohká, ja sámi kulturmuittuid birra erenoamážit. Dat siskkilda maid máhtu areálapláneamis. Norggas leat guokte bálddalas kulturmuittohálddašeami lullisámi guovllu rájjs davás. Sámediggeráđđi oaivvilda ahte Sámedikkis lea máhttu hálddašit buot kulturmuittuid, ja áigu dán áigodagas bargat dan badjeli, ahte sáhtta váldit ovddasvástádussan hálddašit buot kulturmuittuid stuorra osiin hálddašanguovllus.

Kultuvra

Ulbmil: *Ovddidit šláddjes dáidda- ja kultureallima, ja sihkekarastit sámiiid vejolašvuoda váikekubit sámii kulturovdáneapmái*

Kultuvra leat árvvut, norpmat, kodat ja symbolat maid olbmot váldet árbin ja dolvvodit buolvvas bulvii. Sámi kultuvra lea danne vuodđun eatnašii maiguin Sámediggi bargá. Kultuvra ilbmaduvvo čielgasepmosit mánggalágan dáiddalaš hámis, nugo girjjálašvuolta, lávdedáidu, govvadáidda/duodji ja musihkka. Kultuvra lea maid dat arenat ja deaivvadanbáikkít maid dáidaga ilbmadit, nugo kulturviesut ja festiválat. Kultuvra siskkilda viiddis mearkkašumis dasto vel valášallama, museaid ja media.

Sámi dáidda ja kultureallin lea šláddjii, ja Sámediggeráđđi áigu láchit dilálašvuodaid nu, ahte dát šláddjiivuohta seailu ja ovdána eambbo. Riikkalaš ovddasvástádus lea álggahit ja ovddidit sámi kultuvrra. Norgalaš stáhta lea mánggalágan lágaiguin, njuolggadusaiguin ja soahpamušaiguin geatnegahtán iežas váldit badjelas ovddasvástádussan sámegeala, kultuvrra, historjjá ja servodateallima. Dan ovddasvástádusa ferte norgalaš stáhta hálddašit gulahallamiin Sámedikkiin, ja Sámedikki čujuhusat dat fertejit biddjojuvvot barggu vuodđun.

Sámiiid vuoigatvuodas iežaset kulturilbmadeapmái lea maid gávppálaš bealli. Mañimuš jagiid mii leat vásihan ahte sámi symbolaid leat váldán atnui stuorra fitnodagat jođihahtti gávpegálvun. Leat maid geahččalan patentet symbolaid. Eanet ja eanet álgoálbmogat vásihit dan iežaset symbolaid hárrái. Symbolat leat nannosit čadnojuvvon álgoálbmogiid identitehtii ja árvvuide. Dát lea danne dakkár ovdáneapmi maid Sámediggeráđđi áigu eambbo čalmmustahttit iežas kulturdiedáhusas mii boahá, ja mii čuovvovulvvo riikkaidgaskasaš forain.

Sámi eallinoaidnoárvvut fertejit árvvoštallojuvvoht sihke ovddeš ja dáláš áiggi viidodagas. Sámiiid kristalašvuoda ovdalis osku lea nannosit gittalagaid sámiiid otnáš identitehtain. Olbmot dovdet ja gudnejahttet bassi báikkiid ja bálvvosbáikkiid, ja ollu dain symbolain mat leat mis odne, leat kristtalašvuoda ovdalis oskku rájis. Kristtalašvuodas lea nana sajádat sámi otnáš servodagas, muhto eallinárvvuid girjjáivuohta lea stuoris maiddái sámiiid gaskkas. Deatalaš lea čájehit rabasvuoda ja gierdavašvuoda buotlágan eallinoainnuide sámi servodagas.

Sámediggi ja fylkkasuohkanat leat ovttasbargosoahpamušaiguin buktán oidnosii fylkkasuohkaniid ovddasvástádusa sámi kultuvrra ovdáneamis háldenguovllus. Aktiiva ja oktiiheivehuvvon váikkuhan-gaskaomiid geavahemiin Sámediggi ja fylkkasuohkanat ovttasráđiid leat mielde ovddideamen sámi kulturfálaldaga. Dát guoská maid sámi kultuvrra gaskkusteapmái. Ná huksejuvvo árbevirolaš norgalaš institušuvnnaid ja Sámedikki oktasaš ipmárdus das, makkár dárbbut sámi servodagas leat kultursuorggis.

Sámediggi atná báikkálaš, háldenguvllolaš ja riikkalaš sámi institušuvnnaid deatalaš arenan sámi servodaga ovdáneapmái. Sámi deaivvadanbáikkiid lea áibbas dárbbalaš hukset. Sámi institušuvdnahuksen álggii easka 70-logu loahpageahčen, ja lea ovdánan johtilit. Sámediggi lea mañimuš jagiid ožžon iežas ovddasvástádussan muhtun institušuvnnaid ja ortnegiid, mat galggašedje ovddidit sámi dáidaga ja kultuvrra. Hálldašeamis Sámediggi lea gulahallamiiguin kultur bargiiguin, organisašuvnnaiguin ja institušuvnnaiguin háliidan leat mielde dihkkádeamen kultursuorggi politihkkaovdáneami. Lassin lea deatalaš ahte sámiiin alddineaset lea vejolašvuolta gaskkustit kultuvrraset iežaset eavttuid mielde. Maiddái sámi lágadusain ja buvttadanserviin lea deatalaš rolla ovddidit ja gaskkustit sámi kultuvrra.

Dattetge lea stuorra dárbu ovddidit dáláš institušuvnnaid ja vuodđudit odđa dakkáriid. Sámediggeráđđi atná áibbas dárbbalažžan daid dál vuoruhit ja ollašuttit, ja addit daidda buori doaimmanvuodu. Sámediggeráđđi danne áigu dán áigodaga bidjat ovdan institušuvdnadiedáhusa. Norgalaš eiseválddit eai sáhte hilgádit iežaset ovddasvástádusas sámi kultuvrras dainnago sirdet hálldašandoaimmaid Sámediggái. Sin geatnegasvuolta lea addit Sámediggái buriid rápmaveavttuid, vai sáhtá jođihit ja ovddidit sámi kulturorganisašuvnnaid ja -institušuvnnaid.

Filbma

Filbma lea dáiddalaš ilbmadanvuohki mii lea beavttálmuvvan ja beavttálmuvvan. Filbma lea gaskaoapmi mii fátmasta ollu, ja mii sáhtta vugiinis gaskkustit dieđuid beroškeahhtá geográfalaš, kultuvrralaš ja giellalaš rájiin. Ovdal leat earát go sámít ieža govahallan sámiid, ja dávjá romantalaš ja stereotiippalaš geahčastagaiguin. Áiggi mielde filbma lea dáiddalaš ilbmadanvuohkin fidnen nana coavcci sámii kultuvrra siskkobealde. Vai lea vejolaš ovddidit sámii filmma, de sámii filbmadáiddárat feritejit oazžut buriid barganeavttuid ja arenaid main sáhttet buvttadit ja čájejit filmmaid.

Deatalaš lea čájejit iežas oaiviliid filmmaiguin. Stuorra dárbu lea eambo sámii filbma- ja TV-buvttadeapmái. Filbma lea viehka odđa dáiddalaš ilbmadanvuohki sámiiid gaskkas. Čielga sávaldat lea sámii filbmabirrasis čalmustahttit sámiiid ja álgoálbmogiid neaktofilmaid.

Odne sámii filbmadahkkít deaividit ollu ovdagáttuid norgalaš filbmaorganisašuvnnain fáttáid dáfus maid háliidit gaskkustit. Sámii filbmadahkkít dáhttot dávjá govvidit fáttáid mat sáhttet norddastit norgalaš iešdovdu, ja dan geažil lea váttis ruhtadit sámii filbmaprošeavttaid. Sámediggeráđđi áigu danne dán áigodaga bargat dan badjeli, ahte vuodđuduvvo sámii filbmaguovddáš. Filbmaguovddáš šattašii prošeaktaovddidanreaidun ja birasin mas lea vejolaš ovddidit buriid prošeavttaid. Dasto lea dakkár guovddáš deatalaš sámii filmma rekruttemii.

Deatalaš lea ahte sámii filmma ekonomalaš eavttut leat buorit. Norgalaš filbmafoandda ovddasvástádus lea ruhtadit sámii filmmaid. Dan ovddasvástádusa sii feritejit ipmirdišgoahhtit buorebut.

Girjjálašvuohta

Vuosttamuš čálalaš almmuheamit sámegillii ledje vuoiŋgalaš barggut, nugo biibbal ja sálbmagirjjit. Dain girjjiiin lea ain dálge nana sajádat sámii kultuvrras. Sámii girjjálašvuođa ii leat guhkes čálalaš árbevierru, ja dat lea njálmmálaš muitalanárbevieruid joatka. Das leat guhkes ruohttasat ruoktot vássán áigái. Odđaset áiggis sámii girjjálašvuohta govahallá mánga iešguđetlágan fáttá. Ollugat otnáš sámii čáliin leat dohkkehuvvon čállit main beroštit maiddái Sámii olggobealde. Ahte sámii girjjálašvuohta almmuhuvvo, ja sámii čállit, lea okta deatalaš eaktu, mii nanne sámii identitehta ja sámegiela. Erenoamáš deatalaš šaddá movttidahttit sámii mánáid ja nuoraid lohkat girjjiiid iežaset gillii. Ollašuhttin dihte dán áigumuša, de Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte maiddái mánáid ja nuoraid vástesaš populearagirjjálašvuohta (álbmotgirjjálašvuohta) jorgaluvvo sámegillii. Seammá deatalaš lea movttidahttit mánáid ja nuoraid čállit sámegillii. Seammás Sámediggeráđđi áigu láchit dilálašvuođaid nu, ahte daidge sámiiid girjjálašvuohta guđet eai čále sámegillii, almmuhuvvo. Sámii girjjálašvuođa dáláš doarjjaortnegat vuoruhit čáppagirjjálašvuođa. Nanusmahttin dihte sámii girjjálašvuođa šláddjiivuođa Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte leat doarjjaortnegat sámii fágaproša almmuheapmái.

Ollu buorre sámii girjjálašvuohta čállojuvvo, mii berre leat eanet lohkiid olámuttus. Dáláš doarjjaortnegat mat dorjot álgogiellalaš teavsttaid jorgaleami nuppiid gielaide, feritejit eambo vuoruhit teavsttaid jorgaleami sámegielas. Hirbmat váttis lea fidnet girjjiiid mat leat almmuhuvvon sámegillii. Sámediggeráđđi áigu bargat eambo dan badjeli, ahte eiseválddit davviriikkaid dásis váldet ovddasvástádussaneaset álggahit sámii girjjálašvuođa vástesaš oastinortnega.

Teáhter ja lávdedáidda

Sámii teáhter ja lávdedáidda lea nubbi kulturilbmadeapmi mii joatká sámii muitalanárbevieruid. Teáhter ja lávdedáidda leat dádistaga ožžon guovdilis rolla sámii kultuvrras. Sámii teáhteriin lea deatalaš rolla lávdedáidaga gaskkustan- ja vásihanarenan. Lávdedáidda fieski lea govdat, nugo dánsun, dráma, lávlun ja eará dáiddalaš ilbmadanvuogit. Teáhter lea mielde loktemin sámii giela árvvu, ja dat juohká dieđuid olbmuid sámii kultuvrras ja buorida sin beroštumi das. Ovttasbargguin háldenguvllolaš ja riikkalaš eiseválddiiguin Sámediggeráđđi áigu láchit dilálašvuođaid nu ahte sámii álbmotteáhter, Beaivváš Sámii Teáhter, oazžu vuodá mii dahká teáhterii vejolaš bálvalit olles sámii ássanguovllu. Seammás Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte Áarjelhaemien Teatre oazžu dohkálaš doaimbanvuodá.

Dilálašvuodát fertejit maid láchččojuvvot, vai rekruttet lea vejolaš ođđa sámi neavttáriid ja teáhterbargiid. Nu ferte dahkkojuvvot sihke rápmaveavttuid buoridemiin ja sámi neavttáriid oahpahusa vuodđudemiin.

Musihkka

Sámi musihkka lea veahkehan oidnosii buktit ja loktet sámi kultuvrra sihke sámiid gaskkas ja máilmmis muđui. Juoigamis lea erenoamáš sajádat sámi servodateallimis. Dat ii leat dušše musihkalaš ilbmadanvuohki, muhto maiddá árbevierroguoddi, identitehtamearka ja girjjálaš teaksta. Juoigan-árbevierutge ánsásáit sierra ruhtadanortnegiid ja suodjalusa nugo norgalaš álbmotmusihkka. Sámi musihkkabiras ferte nanusmahttojuvvot sierra institušuvnnalaš ulbmilsurggiin mas lea sámi vuodđu.

Sámi musihkka ii leat čatnasan duššefal juoiganárbevrrui. Sámi musihkka ovdáneapmi 1970- ja 1980-loguid lea ovttaštáhtán juoigama ja eará šáŋgariid nugo rocka, country, jazza ja etnomusihka. Go sámi musihkkagaskusteami ja -ovddideami dihte galget láchččojuvvot dilálašvuodát, de etnomusihkkaguovddáža vuodđudeapmi ja juoigangaskusteapmi skuvllain leat dakkár suorggit maid Sámediggeráđdi áigu gaskkustit. Háldenguvllolaš ovttasbargu veahkeha maid nannet sámi musihkka gaskusteami. Ovttasbargansoahpamušain mat leat fylkkasuohkaniiguin lea okta doaibma dat, ahte sámi musihkka-gaskusteapmi galgá leat doarjaortnegiid gullelaš oassi.

Govvadáidda ja eará dáiddalaš ilbmadeamit

Árbevirolaš málejuvvon gova lassin govvadáidda ja eará dáiddalaš ilbmadeamit siskkildit dáiddaduoji, čuollamiid, hábmema, govvideami, arkitektuvrra ja tekstiiladáidaga. Sámi dáiddailbmadeamit leat ovdánan identitehtadahkki doaimmas iskkadeaddji ilbmadeapmin. Erenoamážit lea nu nuorat sámi dáiddáriid gaskkas. Sámi dáiddárat leat muosáhan eambo dohkkehusa maiddá riikkaidgaskasaš dásis. Vai lea vejolaš ovddidit šláddjes dáiddaeallima, de lea dárbu dáidagiid čoaččat, sealluhit, gaskkustit ja dutkat sámi govvadáidaga ja álgoálbmotdáidaga. Sámediggeráđdi áigu láchčit dilálašvuoda nu, ahte sámi dáidda bissu sámi institušuvnnain ja sámi ássanguovlluin. Sámi govvadáiddárat ja dáiddaduojarat dat leat stuorimus logus dain dáiddáriin geaidda dáidda lea deatalaš dinestusgáldun. Sámediggeráđdi áigu bargat dan badjeli ahte sámi dáiddárat ožžot seammá rápmaveavttuid go dáiddárat muđui riikkas.

Kultuvrralaš arenat ja deaivvadanbáikkid

Sámediggeráđdi atná hirbmat deatalažžan vuodđudit ja ovddidit arenaid sámi kulturdoaimmaide. Sámediggeráđdi danne addá bissovaš doarjagiid sámi kulturviesuide, museaide ja festiválaide. Valáštallan gullá viiddiduvvon kulturdoahpagii, ja valáštallanlágideamit leat deatalaš deaivvadanbáikkid, erenoamážit mánáide ja nuoraide.

Sámi dáidaga gaskusteami arenat

Sámi dáidaga gaskusteapmi lea deatalaš oassi Sámediggeráđdi dáiddapolitiikka. Sihkkarastit dáidaga ovttaskas olbmuide ja servodaga olámuđui lea deatalaš, vai olbmot besset muosáhit máhtto- ja dáiddadáhpáhusaid. Sámediggeráđdi oavvilda ahte berrejit leat šláddjes arenat sámi dáidaga gaskusteami várás. Ovdamearkkat dakkár arenanain leat festiválat, gállirat, čájáhusat, čijaheamit, katalogat ja girjerájuid girjjálašvuoda gaskusteapmi.

Ođđa teknologiija ráhkada eanet vejolašvuodaid dáiddalaš ilbmadeamiide dál go ovdal. Dađistaga eanet dáiddárat geavahišgohtet digitála reaiduid hábmenbargguineaset. Sámediggeráđdi áigu bargat dan badjeli, ahte dáidda valjes arenaide mat gaskkustit sámi dáidaga, oidnojit ja ožžot ekonomalaš vuodu.

Museat

Sámi museat leat deatalaš arenat sámi dáidaga, kultuvrra ja historjja gaskusteapmái. Museat galget lassin gaskusteapmái čoaččat ja sealluhit sámi dáidaga ja kultuvrra, ja sámi kulturárbbi. Mánnga dáhpáhusat sámi museat doibmet kultuvrralaš deaivvadanbáikin unna sámi báikegottiin. Sámediggeráđdi áigu bargat dan badjeli, ahte dat bealit sámi museaid doaimmas bissot ja ovdánit eambo.

Sámediggeráđi bajimus ulbmil sámi museaid dáfus lea sihkkarastit, nannet ja oktiiveivehit ollislaš sámi museadoaimma, man vuodđun leat sámiid iežaset eavttut álbmogin ja álgoálbmogin. Dán ulbmila ollašuhttima váikkuhangaskaoapmi lea dat riikkaviidosas museaođasmahttin maid sámi museat leat álggaheamen. Ođasmahttin mearkkaša ahte sámi museat nannejuvvojit stuorit museasiidan main lea oktasaš doaibma, ja seammás báikkálaš museadoaibma joatká ja buoriduvvo. Ođasmahttima oktavuodas riikkaeiseválddit leat lohpidan ekonomalaš šattu museaide. Riikkaeiseválddit fertejtit fuolahit ahte sámi museat maid ožžot oasi ekonomalaš šattus, nu ahte museaođasmahttima lea vejolaš čadahit.

Ođđa museaid huksen ja dáláš museaid buorideamit berrejit leat sámi servodagas ulbmilsuorgin. Sámi duhátjagi báikki, namalassii Nuortalaš musea, ollašuhttin čajeha ahte leat hirbmat váttis ja áddjilis bargu oazžut dohkkehusa dán áigumuššii. Riikkaeiseválddit eai leat čuovvolan iežaset ovddasvástádusa dán áššiin. Sámediggeráđi áigu dattetge bargat eambo dan badjeli, ahte museahuksen álgá nu farga go vejolaš, ja soahpamušaid mielde mat leat dahkkojuvvon. Sámediggeráđi ii sáhte dohkkehit ahte musea sturrodat unniduvvo šat eambo. Ája sámi Guovddáš, Saemien Sijte ja sámi dáiddamusea leat eará prošeavttat maid lea dárbu čadahit. Maiddái Várdobáikái ja earáge huksenprošeavttaide ferte Sámediggeráđi oččodit ruhtadeami. Vai lea vejolaš loktet sámi institušuvnnaid nu, ahte sámi servodat sáhtta ollit dohkálaš institušuvnnalaš dássái, de dárbbášuvvojtit resurssat. Dát vuolgá riikkaeiseválddiid oktalaš ja maŋggajahkasaš maŋidemiin ja gáibádusain ahte prošeavttaid huksengolut galget geahpeduvvot.

Sámi dávvirat leat maŋimus jahkečuđiid dolvojuvvon Sámis eret juogo dainnago vuvdojuvvojedje dahje váldojuvvojedje iežaset báikkiin eret. Arvat sámi dávvirat leat biddjojuvvon museaide, universitehtaide ja dutkaninstitušuvnnaide mat leat davviriikkain ja Eurohpás. Maŋimus jagiid sámit leat álgoálbmogin gáibidišgoahtán eambo ja eambo ahte sin kulturárbbi galget buktit ruoktot Sápmái. Sámi museat sihtet ahte sámi museadávvirat galget leat sin olámuttus. Dattetge vásihit ahte sii eai fidne iežaset čájáhusaide sámi dávviriid mat leat eará institušuvnnaid hálddus. Ovttaráđiid sámi museaiguin Ruotas ja Suomas Sámediggeráđi lea veahkehan johtui oazžut prošeavtta mas kártejit sámi dávviriid mat leat davviriikkaid ja Eurohpá institušuvnnain. Dat kártenbargu galgá leat vuodđun dasa, ahte sámi dávvirat fievrviduvvojtit ruoktot sámi guovlluide.

Valáštallan

Valáštallamis ja valáštallandoaimmain lea guhkes árbevierru sámi servodagas. Dološ bivdokultuvrras lei geažos beivviid rumašlaš doaibma. Ollu daláš doaimmat leat joatkašuvvan ja leat odne dakkár doaimmat ja valáštallansuorggit main lágíduvvojtit gilvvut. Lágíduvvojtit sierra sámi gilvvut ee. heargevuodjimis ja njoarostallamis. Sámit servet maid riikkaidgaskasaš gilvvuide sámi spábbačiekčiid riikkajoavkku namas, ja nuoraid árktalaš dálvegilvvuide (Arctic Winter Games). Dakkár riikkaidgaskasaš gilvvut nannejit sámiid oktiigullevašvuoda ja seammás dat huksejit sámiid ja eará álgoálbmogiid gaskavuodaid. Gilvvut maid buktet dohkkehusa iežamet ja eará álgoálbmogiid valáštallansurggiide. Deatalaš lea ahte riikkat main leat árbevirolaš sámi ássamat, váldet oktasaš ovddasvástádusa dakkár gilvvuid ruhtadeamis ja searvamis. Sámi valáštallamis lea nana identitehtadahkki váikkuhus, ja dat lea dakkár deaivvadanbáiki maid lea veara seailluhit ja buoridit. Sámediggeráđi áigu bargat dan badjeli, ahte šaddet dakkár rápmaveavttut mat dahket sámi valáštallanjođiheaddjiide ja valáštalliide vejolaš valáštallat sihke dábálaš dásis ja njunušvaláštalliid dásis. Dat gáibida ahte stuorra oassi speallanruđain juolluduvvo sámi valáštallami.

Mediat

Mediaid servodatrolla lea buktit dieđuid ja čuoččaldahttit oktasaš ipmárdusa. Lassin dasa mediaid rolla lea ovddidit ja oidnosii buktit sámegeiela sihke njálmálaččat ja čálalaččat, ja dainna lágiin doaimmat giellamállen. Sámediggeráđi oavvilda ahte sámi mediat galget leat deatalaš giellalaš ovdagovat, ja sámi mediaid rápmaveavttut leat danne hirbmat deatalaččat, go galgat sihkkarastit buori kvalitehta.

Sámi mediat leat dávjá viehka unnit eaige dihtto nu bures otnáš mediafálaldagas. Vai leat eambo oidnosis otnáš mediadilis, de lea dárbu sámegeielalaš beaiveviisi. Sámediggeráđi áigu bargat dan badjeli, ahte sámi aviissaid preassadoarjunortnet nannejuvvo, vai dát ulbmil ollašuvašii.

Sámediggeráđđi atná deatalažžan ahte olbmui leat vejolašvuodát geavahit sáme giela buot oktavuodáin. Nu maiddái julevsámi ja lullisámi guovllunge. Dáidda gielaide mediafálaldat ii leat dohkálaš, ja danne lea dárbu ovddidit sierra fálaldagaid julevsámegilli ja lullisámegilli.

Mánáid ja nuoraid mediafálaldat fertet buoriduvvot. Sámi mánáin ja nuorain lea odne ráddjejuvvon mediafálaldat sierranas ahkejoavkkuide. Dainnago mii diehtit man ollu media, erenoamážit tv, váikkuha, de lea deatalaš ahte sáme gilli lea buorre ja dohkálaš tv-fálaldat.

Neahttavuodot mediat šaddet deataleabbon ja deataleabbon. Gáibádus lea ahte lea sáme gielalaš mediafálaldat neahtas. Interneahtas lea vejolaš buktit ođđasiid ja oaiviliid ollu johtileappot ja eanebuidda go árbevirolaš bábirmediaid bokte. Sámediggeráđđi áigu dán áigodaga bargat dan badjeli, ahte sáme gielalaš mediafálaldat buoriduvvo ja ovdána neahtas.

Riikkaviidosas dárogielalaš mediat leat konsešuvdnaeavttuideaset geažil geatnegasat addit fálaldaga sámi veahkadahkii, sihke sáme gielalaš prográmmaid ja dahje prográmmaid main lea sámi sisdoallu. Šállu lea ahte ohpit fuopmášuvvojit rihkkumat konsešuvdnaeavttuid vuostá. Sámediggeráđđi oaivvilda ahte dat lea bahá ja áigu bargat dan badjeli, ahte sidjiide guđet rihkkot eavttuid, galget leat garraset reakšuvnnat.

Giella

Ulbmil: *Oidnosii buktit ja ovddidit sáme giela geavaheami*

Eatnigiella lea váimmu giella. Go sáme giella nannejuvvo, de loktejuvvo dan árvi sihke ovttaskas olbmuid ja servodaga ipmárdusas. Giella lea geavahuvvon máhtu dávvirvuorká.

Sáme giela sealluheapmi ja ovddideapmi fertet leat oktilaš. Danne lea dárbu ráhkadit guhkesáigásaš ulbmiliid dán barggu várás. Eanaš oktavuodáin sáme giella lea unnitlogu giella. Seammás go sáme giella gáhttejuvvo, de dat maiddái fertet ealáskahttojuvvo, erenoamážit dain guovlluin gos olles buolva lea massán gielaset. Sámediggeráđi ulbmil lea jodihit aktiiva giellapolitiikka, mii heive iešguđetlágan guovlluide. Vaikko nuortalašgiella ii leat almmolaš giella Norggas, de Sámediggeráđđi áigu dán áigodaga bargat dan badjeli, ahte dänge giela árvi buorrána ja giella eambbo ilbmá. Sámis leat mánga sáme giela ja suopmana mat čájehit giellalaš ja kultuvrralaš šláddjiivuoda.

Láhkavuoddu

Norgalaš stáhta lea mángga gustojeaddji lága ja mearrádusa geažil geatnegas váldit ovddasvástádusa sáme gielas. Sáme giella ja dárogiella leat ovtadassásaš gielat Norggas. Norggas sáme giela geavaheami prinsihpalaš vuoddu leat sámelága giellanjuolggadusat ja vuoddolága § 110a. Sámelága giellanjuolggadusaid váldoulbmil lea ovddidit ja sealluhit sáme giela ja nu nannet sáme giela geavaheami almmolaš oktavuodáin. Láhka fertet ođasmahttojuvvo servodatovdánemiin rattálagaid. Sámelága giellanjuolggadusat galget árvvoštallojuvvo, ja Sámediggeráđđi áigu searvat dan bargui.

ILO-soahpamušas nr. 169 celkojuvvo ahte ”doaimbajut galget mearriduvvot sealluhan ja ovddidan dihte áššáigullevaš álbmoga álgogiella”. Norga lea searvan Eurohpálaš lihttui háldenguovlo- ja unnitlohkogielaide várás. Lihtu ulbmil lea gáhttet álgolbmot- ja unnitlohkogielaide. Lihttui searvan stáhtat galget raporttet politiikka ja doaimbajuid maid lea dárbu čadahit. Lihttu dasto geatnegahtta nátionála stáhtaid čadahit konkrehta doaimbajuid sealluhan dihte háldenguovlo, álgolbmot- ja unnitlohkogielaide.

Sáme giella almmolaš giellan Norggas

Ealli giella eaktuda aktiiva geavaheami, sihke ruovttuin ja almmolaš báikkiin. Go sáme giella geavahuvvo almmolaš oktavuodáin, nugo medias, dáidagis ja almmolaš hálddašeamis, de dat buorida giela árvodási. Sámediggi berre movttidahttit olbmuid geavahit sáme giela sámi servodaga buot dásiin ja oktavuodáin, ja almmolaš institušuvnnaid geavahit sáme giela. Mánggagielat almmolaš galbbat ja pláhkáhat leat ovdamearkkat dakkár doaimbajuiin mat sáhttet buktit sáme giela eambbo oidnosii olbmuid árgadilis.

Almmolaš eiseválddiid sámegeiela geavaheapmi lokte sámegeiela árvodási. Maŋimuš jagiid lea leamaš posiitiiva ovdáneapmi dainna lágiin ahte sámegeiela almmolaš geavaheapmi lea lassánan. Mii leat ožžon eanet almmolaš neahttasidduid mat leat sámegilli.

Almmolaš báikkiid sámegeiela geavaheapmái lea lágain ja njuolggadusain viehka garra rápmaeavttut. Sámediggeráđđi áigu čalmmustahttit sámegeiela geavaheami maiddái siviila sámi servodagas. Deatalaš lea ahte sámegeiella gullo, oidno ja geavahuvvo árgabeaidilis ja priváhta arenain. Dilálašvuodaid lea dárbu láchit nu, ahte sámegeiela báikkálaš geavaheapmi čuovvu sámegeiela almmolaš ovdáneami.

Stuorra hástalusat leat das, go galgat ovddidit ollislaš strategiijaid lullisámegeiela ja julevsámegeiela várás. Julevsámegeiela ja lullisámegeiela oktasaš giellaulbmilprográmmaid bargu ferte vuoruhuvvot hui ollu. Deatalaš lea ahte buot institušuvnnat servet dan bargui, mat muđui barget julevsámegeielain ja lullisámegeielain.

Sámediggeráđđi lea loahpahan viđajahkásaš giellamovttiidahttinprošeavtta Elgá Oppveksnter'is. Dát prošeakta lea buktán buriid bohtosiid ja lea váikkuhan nu, ahte sámegeiella fas lea šaddan ealli giellan guovllus. Sámediggeráđđi áigu prošeavtta joatkagis fuolahit ahte Elgá Oppveksnter sáhtá joatkit barggu. Deatalaš lea ahte dat máhttu mii lea bohtán ovdan dán prošeavttas, geavahuvvo ávkin eará sámi guovlluin.

Sámegeiela hálddašanguovlu

Sámegeiela hálddahusguovllu suohkanat ja fylkkasuohkanat leat deatalaš institušuvnnat sámegeiela ovddideapmái ja sealluheapmái. Nannen dihte suohkaniid ja fylkkasuohkaniid guovttegiellalaš bálvalusaid barggu, de juolluduvvojit jahkásaš guovttegiellalašvuoda ruđat. Ruđat galget ássiid vástesaš guovttegiellalaš bálvalusfálaldagaid huksema veahkehit ollašupmái. Suohkaniid ja fylkkasuohkaniid ovddasvástádus dat lea láchit nu, ahte sámi mánáide, nuoraide ja rávesolbmuide lea vejolaš geavahit gielaset aktiivvalaččat. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte juolludemiid ulbmil ollašuvvá, ja áigu danne dán áigodagas árvvoštallat guovttegiellalašvuoda ruđaid geavaheami.

Jagi 2006 Divttasvuotna šattai sámegeiela hálddašanguovllu lahttun. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte eanet suohkanat miehtá sámi ássanguovllu šaddet lahttun, erenoamáš deatalaš lea oččodit lullisámi guovllu suohkaniid searvat. Stuorra hástalusat leat das, go galgat hálddašanguovllu suohkaniin hukset sámegeielalaš bálvalusaid, ja nu lea erenoamážit julevsámi ja lullisámi guovllus. Vaikko davvisámegeiela ovddidanbargu lea ovdánan ollu, de lea ollu dagakeahhtá maiddái dänge sámegeielas.

Dađistaga go sámegeiela hálddašanguovlu viidána, de lassána máhtolašvuoda dárbuge. Suohkaniin lea álgoálggus guđege sierralágan hástalusat, ja guđege suohkana dárbbut fertejit kártejuvvot. Deatalaš lea ahte ulbmálaš ja ollislaš oahpahuš vábmejuvvo, mas sámegeiela oahppu fállujuvvo sihke almmolaš suorggi bargiide ja buot sámi mánáide ja nuoraide mánáidgárddi rájis gitta joatkkaoahpu rádjái. Sámediggeráđđi stuorimus hástalus lullisámegeiela dáfus lea oazžut johtui politihka mas máhtolašvuoda buoridaepmi lea čoavdda. Go olles lullisámegeiela guvlui vábmejuvvo giellaovddidanplána ja ulbmilprográmma, de lea vejolaš kanaliseret resurssaid dohko gos leat buot stuorimus dárbbut.

Giellaguovddážit

Sámedikki ja fylkkasuohkaniid ovtasbargansoahpamušas lea giellaovddidanbargu oassin. Sámi giellaguovddážit leat dárbbaslaš ja heivvolaš arenat sámegeiela ovddideapmái ja sealluheapmái. Danne soahpamušbealit dáhttot vuodđudit eanet heivvolaš sámi giellaguovddážiid guđege guvlui.

Sámi giellaguovddážit leat deatalaš giellaarenat, erenoamážit doppe gos sámegeiella lea rašši. Báikkálaš doaimbit lea dahkat álgaga giellaguovddážiid vuodđudeapmái, ja vuodđudeami duogáš jurdda lea čohkket resurssaid ja ráhkadit giellaarenaid. Giellaguovddážit berrejit leat gitta suohkaniin, dahje gullat institušuvnnii mii lea juo, ja guovddážiid báikkálaš stivrejupmi lea deatalaš.

Giellaguovddážit mat leat juo vuodđuduvvon, berrejit sáhttit viiddidit iežaset doaibmanguovllu, nu ahte dat doibmet háldenguvllolaš giellaguovddážin. Sámi giellaguovddážit galget addit bálvalusaid sihke sámi veahkadahkii ja suohkanlaš ja almmolaš eiseválddiide. Sámi giellaguovddážit galget leat friddjadoaibmi ovttagat main lea báikkálaš stivren ja mat doibmet iežaset guovlluin giellaprošeavttaid koordináhtorin.

Tearbmabargu ja odđááigásaš teknologijaija

Dárbu lea ovddidit odđa sámegeiela terminologijja, vai lea vejolaš gulahallat sámegillii odđa-áigásaš servodagas. Dađistaga go sámegeiela geavaheapmi lassána, sihke almmolaš ja priváhta dásis, de lassána dárbu oažžut rávvagiid ja láidestusa sámegeiela geavahusas. Sámedikki sátnebánkkus www.risten.no lea stuorra mearkkašupmi sámegeiela sániid, tearpmaid ja báikenamaid gaskkusteapmái. Deatalaš lea ahte sátnediehtovuodđu ovddiduvvo nu, ahte dat álkít lea geavaheadjuid olámuttus.

Divodanprográmma Divvun mii lea ráhkaduvvon davvisámegeiela ja julevsámegeiela várás, ferte leat bissovaš ortnet. Rápmaevttut fertejit viiddiduvvot, vai prográmma fátmasta maiddái lullisámegeiela. Ulbmil lea dán áigodagas nannet elektruvnnaš giellaresurssaid ráhkadeami sámegillii.

Sámediggeráđdi áigu bargat dan badjeli, ahte vuodđuduvvo resursaguovddáš sámegeiela várás, mii galgá doaibmat erenoamážit daid hástalusaid ektui maid diehtujuohkin- ja gulahallanteknologiija buktá. Guovddáš galgá leat bajimus dási dutkan- ja fágaguovddáš, ja leat rávvejeadji orgána sihke almmolaš institušuvnnaide ja álbmogii sámegeiela áššiin. Ulbmil lea ráhkadit stuorit dieđalaš arena sámegeiela várás ja movttiidahttit dutkiid geavahit sámegeiela dutkangiellan.

Dán áigodaga Sámediggeráđdi áigu digitálet báikenammaarkiivva. Sámediggeráđdi áigu dasto vel bargat riikkarájiid rastá, nu ahte boahhtá áigái davviriikkalaš sámi báikenammaarkiiva.

Norgga, Ruota ja Suoma sámiin leat oktasaš hástalusat sámegeiela seailuheamis ja ovddideamis. Sámediggeráđdi áigu searvat Davviriikkalaš giellaovttasbargui, ja ulbmil lea ahte ahte risten.no galggašii viidut davviriikkalaš sámi sátnediehtovuodđun.

Mánát ja nuorat guovdileamos sajis

Ulbmil: *Ollislaš ja ovtadássásaš bajásšaddanbiras sámi mánáide ja nuoraide*

Sámediggeráđdi áigu bargat dan badjeli, ahte šaddet buorit ja nana bajásšaddandilálašvuodát buot sámi mánáide ja nuoraide. Vuolggasadjin lea dat, ahte mánát galget bajásšaddat oadjebas ja buriin lagašbirraasiin. Dain sis ferte leat vejolašvuohka hukset iežaset identitehta ja gullelašvuohka sámi servodahkii.

Norga ratifiserii jagi 1991 ON konvenšuvnna mánáid vuoigatvuodaid birra (mánáidkonvenšuvnna). Konvenšuvnna lea stuorit fápmu go eará nationála lágain ja mearrádusain mat leat mánáid ja nuoraid várás, ja dat geatnegahtta norgalaš eiseválddiid ja Sámedikki. Dat mearkkaša ee. ahte mánáid oahpaheapmi galgá ovddidit sin árvvusatnima iežaset kultuvrras, identitehtas, gielas ja árvvuin. Iige mánás galgga biehttaluvvot su vuoigatvuohka návddašit iežas kultuvrra, čuovvolit iežas oskku ja geavahit iežas giela.

Sámi mánát ja nuorat eai leat ovttaláhkásaš joavku, eai orrunsaji eaige vásáhusduogáža dáfus. Stuorra ja johtilis nuppástusat leat leamaš ja dáhpáhuvvet ain sámi servodagain. Otnáš mánáid ja nuoraid kultuvrralaš identitehta ja gullelašvuohka lea mohkkái. Dasto bohtet hástalusat sohkašielid nuppástuvvan rollaid geažil. Identitehta ja gullelašvuohka vulget kultuvrralaš čatnasiin sihke sámi báikegottiide, norgalaš servodahkii ja riikkaidgaskasaš kultuvrii. Gažaldahkii das, mii lea sápmelašvuohka ja mii lea sápmelaškeahhtáivuohka, leat dan dihte ollu sierralágan vástádušat.

Ollu sámi mánát ja nuorat bajásšaddet odne stuorra gávpogiin miehtá riikka. Sámediggái lea deatalaš váikkuhit dasa, ahte dát mánát sáhttet vuodđudit ja hukset sámi identitehta ja gullelašvuohka. Sidjiide ferte leat vejolašvuohka oahppat sámegeiela ja sámi kultuvrra, ja eanet oahppit fertejit oažžut oahpahusa sámegillii. Deatalaš lea ahte sámegeielalaš mánát ja nuorat miehtá riikka besset ovddidit iežaset sámegeiela.

Dat maid gusto daidda sámi mánáide geain šaddá dahkamuš mánáidsuodjalanásahusain. Mánáidsuodjalanásahusas ferte leat máhttu sámi kultuvrras ja servodagas.

Deaivvadanbáikkít

Nannen dihte sámi mánáid ja nuoraid identitehta lea dárbu láchit heivvolaš arenaid, deaivvadanbáikkiid ja astoáigefálaldagaid. Dat fertejit geasuhit otnáš nuoraid ja heivet sihke nieiddaid ja gánddaid dárbbuide. Sámis lea dárbu váldit vuhtii sámi kultuvrra ja bajásšaddanbirrasiid šláddjiivuođa ja sierranasvuodaid. Árbevirolaš arenaid lea deatalaš bisuhit, vai sámiid sosiála ja kultuvrralaš oktiigullevašvuohta ovdána. Dáikko fertejit leat guovdilis áššin buolvvaid deaivvadeapmi, sosialiseren ja máhtuid gaskkusteapmi. Ođđa arenat bohtet lassin ovddidit sámi identitehta, giela ja kultuvrra. Sámediggeráđđi atná báikkálaš, guvllolaš ja riikkalaš sámi institušuvnnaid deatalažžan dán oktavuodas. Nuoraid vástesaš sámi festiválat, valáštallanlágideamit ja dakkáraččat leat ovdamearkkat dakkár deaivvadanbáikkiin mat buktet nuoraid oidnosii sámi kultuvrra, maiddái riikkarájiid rastá.

Mánáidgárddit

Sámi mánáidgárddiin lea deatalaš rolla sámi mánáid bajásšaddamis. Ollu mánát orrot mánáidgárddis mealgat stuorra oasi árgabeivviin. Mánáidgárddit mearkašit ollu mánáid ovdáneapmái sihke gielas ja kultuvrras ja iežaset identitehtahukseamis. Deatalaš lea ahte sámi mánáidgárddiin leat buorit bargoeavttut go galget gaskkustit mánáide sámegeiela ja kultuvrra.

Norga oaččui jagi 2006 ođđa lága ja riikkalaš rápmaplána mánáidgárddiid várás. Ođđa rápmaplána cealká ahte mánáidgárddi galgá doarjut mánáid sin iežaset kultuvrralaš ja olmmošlaš eavttuid vuodul. Rápmaplána deattuha ahte sámi mánáidgárddiin fertejit leat sámegeielalaš bargit. Mánáidgárddi lea giellaoahppama deataleamos arenain okta, ja dárbu lea ahte sámegeielalaš mánát sáhttet sámegeilli gulahallat bargiiguin mánáidgárddis. Ođđa mánáidgárdeláhka deattuha suohkaniid ovddasvástádusa sámi mánáide ja vanhemiidda. Ođđa rápmaplána mielde riikkas buot mánáidgárddit galget oahpahit sámiid birra. Sámediggeráđđi ovdeha ahte buot mánát Norggas, beroškeahttá sin orrunsajis, ožžot mánáidgárdefálaldaga mii vástida mánáidgárdeláhkii ja riikkaidgaskasaš soahpamušaide.

Sámegeiella galgá geavahuvvot mánáidgárddis beaivválaččat. Dainna lágiin giella sáhtta joatkit ođđa buolvvaide ja ealáskit. Media ja stuorraservodaga váikkuhusaid mii oaidnit maiddái doppege gos sámegeiella lea beaivválaš giella. Deatalaš lea ahte leat doaibmabijut mat áiddastit sámegeiela geavaheami unnumis. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte ráhkaduvvojit oahpponeavvut mat sáhttet veahkehit mánáidgárddiid sámegeiela ja sámi kultuvrra gaskkustanbarggus. Sámediggeráđđi dáhttu ahte buot sámi mánáide sihkkarastojuvvo mánáidgárdesadji, ja áigu dán áigodaga árvvoštallat iežas juolludanortnegiid mat leat sámi mánáidgárddiid várás.

Ođđa mánáidgárdeláhka addá vanhemiidda stuorit vuoigatvuoda gáibidit mánáidasaset fálaldaga oahppat sámegeiela mánáidgárddis. Láhka gusto sihke priváhta ja almmolaš mánáidgárddiin. Kultuvrralaš šláddjiivuohta galgá bohtit oidnosii mánáidgárddis. Sámi kultuvra galgá leat oassi mánáidgárddi sisdoalus. Sámediggeráđđi áigu dán áigodaga álggahit doaibmabijuid mat nannejit mánáidgárdebargiid vástesaš máhttobuoridanfálaldaga.

Sámediggeráđđi dáhttu ahte mánáidgárddit barggusteaset čalmmustahttet sohabeallerollaid ja dásseárvvu. Ollašuhttin dihte dan, de doaibmabidju lea mánáidgárddiin oččodit áigái buoret ja dásseabbo juogu nissonolbmobargiid ja dievdobargiid gaskka. Mánáide rollamállet leat deatalaččat, ja danne berre goappašiid soahkabeliin leat ovddasteapmi mánáidgárdebargiid joavkkus. Rápmaplánas celkojuvvo ahte sohkabeliid dásseárvu galgá bohtit oidnosii mánáidgárddi pedagogihkas. Mánáidgárddis galget gánddain ja nieiddain leat seamma buorit vejolašvuodát.

Vuodđoskuvla ja joatkkaoahpahus

Skuvla lea mánáid ja nuoraid deataleamos arena, ja buorre skuvla lea buori bajásšaddama ja oadjebas identitehta ovdáneami eaktu. Sámi servodaga hábmema vuodđoáššin Sámediggeráđdi atná iežas vuoigatvuoda beassat mearridit oahpahusa sisdoalu ja hámi buot oahpahusdásiin.

Sámi servodagain skuvla galgá erenoamáš máhtuid oahpahit ja ovddidit. Máhttobuorideamis – sámegeiella lea árbevirolaš máhttu mii lea biddjojuvvon máhttomearrin mángga fágii. Oahpaheaddjit fertejit buoridit máhtuset Máhttobuorideami – sámegeiella – ollašuhttima ektui.

Buohkat guđet háliidit oahppat sámegeiela, galget oažžut dan vejolašvuoda. Sámi oahppiin galgá leat vuoigatvuota oažžut oahpu sámegeielas ja sámegeilli. Dan geažil ferte sámegeiela oahpahus nannejuvvot, sihke vuosttašgiellan ja nubbegiellan. Jos galggaš leat vejolaš ollašuhttit oahppiide doaibmi guovtgeielalašvuoda, de sámegeiella ferte eambo adnojuvvot oahpahangiellan. Oahppiide ferte addojuvvot individuála vuoigatvuota beassat oahppat sámegeilli, beroškeahttá orrunsajis. Oahpahusláhka ferte nuppástuhttojuvvot vai nu lea vejolaš.

Sámediggeráđdi áigu ovttasráđiid skuvlaeaggádiiguin ja skuvlaeiseválddiiguin bargat dan badjeli, ahte geavaheaddjiide ollet dieđut oahpahuslága addin vuoigatvuodaid birra beassat oahppat sámegeiela.

Sámedikkis lea váldi mearridit rámaid dihto fágaid oahpahusa várás. Sámi oahppoplánat galget leat ovttadássásačcat riikkalaš oahppoplánaiguin, muhto eai ovttaláganat. Dat galget váldit vuhtii álgoálbmogiid árvvuid ja čájehit mo sámi skuvla sáhtta duostut odđa áiggi oktan odđa gáibádusaiguin. Oahppoplánaid vuolggasadjin ferte leat ollislaš máhttu sámegeielas ja kultuvrras. Sámi identitehta, giela ja kuturmáhtu nannen galgá leat guovdilis ášši skuvllas. Oahpahusa sisdoalu dulkoma eaktun lea, ahte sámít ieža definerejit sámi oahppoplánaid sisdoalu. Danne ferte Sámediggái addojuvvot dat váldi.

”Máhttolokten” nammasaš odđa skuvlaodastus galgá sihkkarastit ahte oahppit ja fidnooahpahallit buorebut sáhttet hálddašit máhttoservodaga hástalusaiiguin. Sámediggeráđdi áigu bargat aktiivvalaččat vai Máhttolokten oažžu áigái sámi skuvlla ja oahppiid máhtu ollislaš vuodđoahpahas. Máhttolokten addá skuvllaide friddjavuoda heivehit oahpahanvugiid báikkálaš dárbbuid mielde. Sámediggeráđdi áigu geahččat bearrái ahte dat čađahuvvo. Máhttoloktema álgaheami ulbmiliin lei okta dat, ahte vuodđoskuvlla ja joatkkaoahpahusa gaskka galgá šaddat oktiioahppevašvuota. Sámediggeráđdi áigu bargat dan badjeli, ahte joatkkaoahpahusa sámi oahppofálaldagat nannejuvvojit.

Sámediggi lea mearridan sámi sisdoalu nátionála oahppoplánaide. Deatalaš lea ahte nátionála skuvlla oahpaheaddjit ožžot eambo oahpu dan birra.

Go Máhttolokten árvvoštallojuvvo, de Sámediggeráđdi áigu dárkilit čuovvut dan barggu mii galggašii dáhkidit Máhttoloktema – ahte sámegeiella maid árvvoštallojuvvo.

Ollašuhttin dihte oahppoplánaid ja čađahan dihte sámi 13-jahkásaš oahpahusmeari, de lea dárbu válmmaštit sámi oahpponeavvuid buot fágaide. Sámediggeráđdi áigu erenoamážit ángiruššat válmmaštit digitála oahpponeavvuid. Deatalaš lea ahte oahpponeavvut heivehuvvojit nu, ahte mángga geavaheaddjiidjoavkku sáhttet daiguin ávkašuvvat. Oahpponeavvoráhkadeapmi lea deatalaš dan bargui mii galggašii buoridit sámi skuvlla. Ahte dát bargu čuovvoluvvo ja árvvoštallojuvvo, lea guovdilis ášši dán áigodaga. Dasa lassin berre deattuhuvvot ahte sámi mánát ja nuorat berrejit oažžut sámegeielain deaividit odđaáigasaš teknologijain, nugo omd. dihtorspealuid, interneahtha ja earálágan mediaid bokte.

Suohkaniin lea oahpahuslága mielde geatnegasvuota sáhttit fállat friddjadáhtolaš skuvlafriddjaáigeortnega (SFO) oahppiide 1. luohkás 4. luohkkái ovdal ja maŋŋa skuvlla álgima, ja doaibmavádjegiid gitta 7. luohká lohppii. SFO galgá fállat oahppiide fuola ja geahču ja láchit saji stoahkamii, kultuvrii ja friddjaáigedoaimmaide. Guhtege suohkan galgá hábmet fálaldaga báikkálaš eavttuid ja dárbbuid vuodul, ja deatalaš lea ahte oahppiide lea fálaldat mas lea sámi sisdoallu.

Kultuvrralaš skuvlálávka lea riikkalaš ovddidandoaibmabidju mii doarju eambo dáidaga ja kultuvrra geavaheami skuvllas. Doaibmabidju galgá álkkásmahttit vuodđoskuvlla oahppiide beassama buotlágan dáidda- ja kulturilbmademiide. Sámi dáidda ja kultuvra ferte gaskkustuvvot skuvllas nu, ahte sámi mánát besset sámi dáidda- ja kulturilbmademiid muđdui ja vai buot mánát ožžot geahčastaga sámi dáidagii ja kultuvrii. Sámediggeráđđi áigu dán áigodaga bargat dan badjeli, ahte sámi sisdoallu sihkkarastojuvvo kultuvrralaš skuvlálávkii ja ovddiduvvo. Dat mearkkaša ahte Sámediggi ja eará sámi institušuvnnat galget oažžut oasi nationála ruđain mat leat juolluduvvon dán ulbmili.

Nuoraidpolitihkka

Sámi servodaga sealluheapmi ja ovddideapmi gáibida ollislaš ja sektorrastideaddji perspektiivva, mas sihke oktagas, servodat ja geografija leat guovddáži. Sámediggeráđi prinsihppa lea ahte mánáid ja nuoraid vástesaš doaibmabijut fertejit heivehuvvot sámi servodahkii ja dan mánggalágan dárbbuide. Sámediggeráđi dáhttu nannet sámi mánáid ja nuoraid beroštumiid sihke ollislaš plánemis ja iešguđetlágan doaibmabijuin. Doaibmabidjoruđaid geavaheapmi galgá speadjalastit sámi mánáid ja nuoraid bajásšaddanberrasa ja gielladili šláddjiivuođa. Danne lea dárbu buoridit oktavuoda iešguđetlágan mánáid- ja nuoraidberrasiidda ja máhtu daid birra. Dán prosessii berrejit mánát ja nuorat sáhttit váikkuhit ja searvat.

Sámi mánát ja nuorat lea deatalaš resursa sámi servodaga ovddideamis, ja sii leat iežaset árgabeaivvi áššedovdit. Sámediggeráđi áigu joatkit ja álggahit doaibmabijuid mat sihkkarastet sámi mánáid ja nuoraid aktiiva searvama, álšša ja váikkuheami servodahkii. Sámedikki jahkásaš nuoraidkonfereansa lea dán dáfus guovdil. Nuoraidkonfereansa lea deaivvadanbáiki ja fora masa sámi nuorat bohtet miehtá Norgga ja divastallet. Konfereansa ilbmada deatalaš árvalusaid das, mo Sámedikki nuoraidpolitihkka galgá hábmejuvvot. Nuoraidkonfereansa árvalusaid Sámediggeráđi váldá vuhtii joatkevaš barggustis daiguin áigeguovdilis fáttáiguin maid nuoraidkonfereansa lea giedáhállan.

Váikkuhandovdu ja mearridanváldi leat deatalaš faktorat go áigumuš lea geasuhit nuoraid servodat-áingiruššamii. Erenoamážit Sámediggeráđi oaidná, ahte lea hástalus oččodit nuorra sámi dievdduid politihkalaš bargui. Sámediggeráđi áigu ain bargat dan badjeli, ahte dáláš ja ođđa kanálat ráhkaduvvojit gulahallama dihte mánáiguin ja nuoraiguin. Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi šaddá leat deatalaš oassi Sámediggeráđi barggus, mii galggašii movttiidahttit nuoraid sámedipolitihkalaš bargui. Sámediggeráđi áigu dahkat álgaga dasa, ahte eanet 18 jagi vuollásaš nuorat rekruttejuvvot lávdegoddái ođđa nammadanvuorus, vai dán ahkejoavkku beroštupmi ja váikkuheapmi nannejuvvošii ja movttiidahttojuvvošii. Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegotti bargu lea deatalaš lassi Sámediggeráđi buotlágan sámediggebargguide.

Alit oahppu ja dutkan

Ulbmil: *Sámiid duodalaš máhtolašvuoda lokten sámi dutkama viiddideami vuodul*

Sámi servodaga ovddas leat dađistaga johtileabbo nuppástusat. Ođasmuvvama ja hutkáivuoda gáibádušat sturrot. Vai sámi servodahkii sihkkarastojuvvo gánnáhahtti ovdáneapmi, ja vai sámiid vejolašvuodát meannudit boahpteáiggi hástalusáiguin buorránit, de lea sámi dutkan viehka deatalaš. Sámi dutkanpolitihkka ferte maid adnojuvvot nationála ja davvirikkalaš dutkanpolitihka oassin. Danne lea dárbu geahčadit sámi dutkama eará dutkansurggiiguin ovttas, mat gullet riikkaeiseváldiid dutkanpolitihkii. Deatalaš lea ahte riikkaeiseváldiid politihkalaš signálat sámi dutkamis heivejit oktii daiguin ruhtasumiiguin maid juolludeaddji eiseválddit mearridit juolludit.

Sihkkarastin dihte ealli sámi servodagaid, de sámiin aldiineaset fertejit leat dieđut ja máhttu. Sámi álbmogis ja servodagas lea vuoigatvuohta máhttui, ja stuorra oassi dán máhtus ferte leat álbmoga iežas háhkan máhttu. Dieđut sámi dilálašvuodaid birra eai galgga leat duššefal olggobealde dutkiid áigáibuktimat ja earáid premissaid vuodul. Sámi identitehtii lea sámiid iežaset čilgen deatalaš. Danne fertejit sámit ieža searvat dutkamii ja čadahit dan.

Stuorra dárbu lea diehtit sámi dilálašvuodaid, sihke sámi servodagas alddis, muhto maiddá stuorra-servodagasge. Vai dát dárbu duhtaduvvo, de lea deatalaš ahte oppalaš sámi dutkanrahčamušat buoriduvvojit. Ain eambo lea dárbu ángiruššat dain fágasurrggiin main odne dutkojuvvo, ja seammás sámi dutkan ferte viidut, nu ahte dat fátmmasta eanet fágasurrggiid. Lassin dasa, ahte lea eambo ángiruššan sámi dutkanprogámmas ja eambo prošeaktaruhtadeapmi, de dárbbasuvvojit oktiiveivehuvvon institušuvdnaáŋgiruššamat ja institušuvdnahuksemat, ja sámegiela ovddideapmi diedagiellan.

Lassánan riikkaidgaskasašvuohta ja globaliseren lea buktán eambo dárbbu diehtovuđot árvobuvtta-deapmái. Danne šaddá dutkan ja oahpahuš áibbas guovdilis áššin, vai sáhttit duodaštit ja ovddidit dan máhtu mii lea sámi álbmogis. Sihke sámi vuodđodutkan ja geavahuvvon dutkan ferte nanusmáhttojuvvot. Deba leage dárbu nannet sámi dutkan- ja oahpahušinstitušuvnnaid. Sámi dutkaninstitušuvnnat leat dávjá unnit. Danne dáhttu Sámediggeráđđi láchit dilálašvuodaid nu, ahte sámi dutkanfierpmádat ovdána mii buktá buriid váikkuhusaid sámi servodahkii.

Sámi dutkanbirrasat leat viehka unnit, ja danne dat daidda čuohcá erenoamážit, jos rápmaeavttut, sihke struktuvrralaš ja ekonomalaš rápmaeavttut, nuppástuvvet. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte sámi dutkama ovddalgihtiidiidolašvuohta buorrána, ja vai sámi dutkan šaddá lunddolaš oassin riikkalaš ja riikkaidgaskasaš dutkamii muđui. Oktavuođat eará álgoálbmogiguin lea maid deatalaš, sihke sámi dutkiide ja sámi studeanttaide. Danne fertejit dilálašvuodát láchčojuvvot nu, ahte leat buoret vejolašvuodát lonohallat dutkiid ja studeanttaid eará álgoálbmotinstitušuvnnaiguin. Oktasaš giellaarenaid lea dárbu oažžut áigái, vai dieđut ja ilbmadeamit mat bohtet ovdan dakkár lonohallamiin, leat dárbbasæaddjiid ja riikkaidgaskasaš servodaga olámuttus, mat maiddá dárbbasit dakkár máhtu.

Olbmot leat sámi servodaga stuorimus resursa. Stuorra dárbu lea fágaolbmuide mat máhttet sámi áššiid ja sámegiela. Danne fertejit leat gilvuidohkálaš rápmaeavttut, nu ahte sámi dutkamii sihkkarastojuvvo rekrutten. Positiiva ášši lea, ahte nissonolbmot leat bures ovddastuvvon sámi dutkamis ja alit oahpus. Sámi servodat ferte duostut hástalusa, vai sáhttá rekruttet eanet olbmáid alit ohppui. Dat sáhttá buktit áigái ovttađassásaš sámi servodagaid. Kandidáhtat main lea alit oahppu, šaddet boahteáiggis leat servodaga ja ealahusaid guovdilis virggiin. Vai olahit dásseárvopolitihkalaš ulbmiliid, de lea deatalaš ahte goappašat sohkahealit leat bures ovddastuvvon alit oahpus.

Ii leat sierra sámi dutkanráđđi, iige sámi dutkanfoanda. Danne lea erenoamáš deatalaš ahte Sámediggeráđis lea lagaš oktavuohta Norgga dutkanpolitihkalaš eiseválddiide. Sámediggeráđđi dáhttu fágalaččat govddit sámi dutkanprogámmaid. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte lea sámi ovddasteapmi Norgga dutkanráđi stivrenorgánain. Sámediggeráđđi bargá dan badjeli, ahte guhkibu vuollái vuodđuduvvo sierra sámi dutkanráđđi.

Hirbmat hástaleaddji gielladilli lea julevsámegiela ja lullisámegiela dáfus. Julevsámegiela ja lullisámegiela gielladutkan lea deatalaš oassi dan barggus mii galggašii nannet dáid giellaid. Erenoamáš doaibmabijut dáid fágasurrggiid rekruttema dihte, leat deatalaččat. Seammás lea stuorra váili dakkár dutkiid dáfus guđet máhttet julevsámegiela ja lullisámegiela. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte álggahuvvojit sierra doaibmabijut mat buoridit dáid fágasurrggiid rekruttema.

Sámediggeráđđi áigu dán áigodagas doarjut sierra sámi etihkkalávdegotti vuodđudeami, ja dat lávdegoddi galgá árvvoštallat sámi dutkama ja dakkár dutkama mii dutká sámi servodaga. Ulbmil dainna lea sihkkarastit ahte dutkan čađahuvvo ehtalaččat dohkálaš vuogi mielde.

Rávesolbmuid oahppofálaldat

Ulbmil: *Sámi rávesolbmuiin ollašuvvá vuoigatvuohta vuodđooahpabussii*

Oahppan lea eallima miehtá, sihke formála oahpahušas, barggus ja friddjaáiggis, ovttasdoaimmamis earáiguin ja geavatláš hájáneamis. Sihke nátionála ja riikkaidgaskasaš dásis lea bissovaš gáibáduš ahte olmmoš háhká alces ođđa ja nuppelágan máhtu. 1990-logu loahpageaži rájis lea leamaš bissovaš máhttođasmahttin man bajimus ulbmil lea gokčat servodaga, bargoeallima ja ovttaskas olbmo máhttodárbbuid.

Oahpahuslága mielde rávesolbmui lea vuoigatvuohta oažžut vuoddo- ja joatkkaoahpu. Das vuolga individuála vuoigatvuohta oahppat sámegiela. Riikkaeiseválddiid ovddasvástádus lea sihkarastit ahte rávesolbmuid lea bissovaš oahppofálaldat. Dat guoská erenoamážit sidjiide guđet leat massán sámegiela. Sámediggeráđđi dáhttu doarjut riikkaeiseválddiid go huksejit riikkaviidosas fálaldaga man váldoulbmil lea rávesolbmuid oahpahus sámegielas.

Rávesolbmuid oahppanvuoigatvuohta fátmasta maid vuoigatvuođa oažžut iežas reálamáhtu árvoštallojupmái ja duođastuvvot almmá dárbbaskeahtá čadahit árbevirolaš iskanortnegiid. Vuoddo-prinsihppa lea ahte máhttu galgá árvvusadnojuvvot beroškeahtá das gos olmmoš lea háhkan dan ja mo. Ulbmil lea ahte máhttodohkkehus galggašii oanedit oahpahallama, álkkásmahttit beassama alit ohppui dahje bargodillái.

Dáláš doarjjaortnet mii galggašii gokčat olbmo goluid go oahpahallá sámegiela ja sámegilli, gusto duššefal vuoddoskuvlla sámi oahppiide. Vuđolaččat geahčadit lea dárbu olles doarjjaortnega mii lea sámi rávesolbmuid várás guđet váldet vuoddoeahpu.

Ealáhusovddideapmi

Ulbmil: Nana ja ealasis sámi servodagat main lea bissovaš ássamat ja sláddjes ealáhusat, kultuvra ja servodateallin

Ássamiid, ealáhusaid ja bargomárkana buorit rápmavevttut nanusmahttet ávnnaslaš kulturvuoddu. Dávjá lea deaddu ekonomalaš šattus go sáhka lea buresbirgema ovddideamis. Ekonomalaš šaddu lea okta váikkuhangaskaopmi servodaga posiitiiva ovddideapmái. Sámediggeráđis lea ulbmil buoridit sámi álbmoga eallindilálašvuodaid. Dat lea mohkkás proseassa.

Ovttasbargansoahpamušain maid Sámediggi lea dahkan fylkkasuohkaniiguin lea áigumuš bargat ovttas sámi ealáhuspolitihka ovddideamiin, oidnosii buktimiin ja geavtlaš čadahemiin. Soahpamušbealit galget ovttasráđiid láchit dilálašvuodaid unna ealáhusdoaimmaid várás sámi guovlluin, vai váikkuhangaskaomiiguin buorebut deivet ja gokčat ealáhusaid dárbbuid sámi guovlluin. Oamiruhta, máhttu ja ođđasishutkan leat dávjá hástalusat mat čuožžilit go áigumuš lea árvobuvttadeapmi ja gánnáhahtti ovttalbmodoaimmaid ja báikkálaš fitnodagaid álggaheapmi.

Sámi guovlluin ealáhusaid ovddideapmi lea mealgadii gitta dain rámain maid riikkaeiseválddit mearridit. Lágaid reguleremat, vearro- ja divatpolitihka, márkanregulerejeaddji doaimmabijut ja sullasaš áššit mearkašit mángga dáhpáhusas eambo go ekonomalaš váikkuhangaskaomiid ortnegat. Danne lea merrejeaddji deatalaš ahte Sámediggi váikkuha Norgga kultur- ja ealáhuspolitihka hábmemi.

Buresdoaimbi ealáhusat leat buori servodatovdáneami eavttut. Ealáhusat dárbbasit buori siskáldas struktuvrra ja njuovžilis gulahallamiid ja fievrrádusaid. Sámi guovlluin ealáhusstruktuvrra dovdomearka leat mealgadii vuoddoealáhusat ja unna fitnodagat. Sámediggeráđđi áigu iežas ealáhuspolitihkain bisuhit nu bures go vejolaš otnáš ealáhusstruktuvrra vuodđun bissovaš ássamiidda. Ovdáneapmi industriijaservodagas máhttoservodahkii lea dagahan ahte máhttoealáhusat šaddet deataleabbon, maiddái sámi guovlluin. Dát lea ealáhus maid Sámediggeráđđi áigu vuoruhit dán áigodaga.

Sámedikki ealáhuspolitihka lea leamaš deatalaš ealáhusaid ovddideapmái sámi servodagas. Nu lea dainnago Sámediggi lea vuoruhan doarjagiid dakkár proševttaide main lea oalle unnán dinestus. Sámi servodagas leat eará eavttut gánnáhahtti ealáhusaid ovddideapmái go riikka guovdilis guovlluin.

Sámi guovlluin fitnodagain leat dávjá unnán bargit ja unnán oamiruhta. Sihke formála máhttu ja nana oamiruhta leat deatalaš fáktorat go lea dárbu duostut daid hástalusaid maid jearggasmahttin, struktur-nuppástusat ja internationaliseren buktet. Erenoamáš stuorra leat hástalusat dain ealáhusurggiin maidda hutkáivuohta, ođđabuktagat ja buvttovddideapmi leat guovdilis áššit. Danne lea deatalaš bidjat návccaid fitnodagaid máhttoavttideapmái, hutkáivuhtii ja ođđabuktagiidda. Sámediggeráđđi áigu ain juolludit doarjagiid fitnodagaide main ruhtadinestus lea unni. Sivva lea ahte mii atnit servodatekonomalaš árvvu

stuorisin go olbmot ieža ráhkadit ja ovddidit alcceseaset bargosajiid sámi guovlluin. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte nuoratge vuodđudeaddjiide lea vejolaš álggahit iežaset doaimma.

Sámiid ássanguovlluid ealáhusat, nugo riikkas muđuige, juohkásit sohkabeliid hárrái. Sierra sivat leat dan eahpedássidis juhkui mii lea nissonolbmuid ja dievdduid gaska priváhta ealáhusain. Ealáhusaid heajos rápmæavttut ja buresbirgenortnegat (čálgoortnegat) leat viehka muddui sivvan dán dillái. Oadjoortnegat mánáoažžu nissonolbmuid várás, unnamánáid buohcama ja fuola vástesaš ortnegat eai leat buorit priváhta ealáhusdoaimbiide. Sámediggeráđđi áigu dán áigodaga bargat dan badjeli, ahte sámi ealáhusdoaimbiid oadjovuogiatvuodát buoriduvvojit.

Sámediggeráđđi lea árvoštallan Sámi ovddidanfoandda ruđaid geavaheami sohkabeliid perspektiivvas. Árvoštallama bohtosat čájejit ahte foandda ohcciin leat unnán nissonolbmot. Dat speadjalastá muhtun muddui ealáhusaid struktuvrra ja Sámedikki vuoruhemiid ealáhusaid ovddideamis. Sámediggeráđi ulbmil lea dássidit ruhtajuohku sohkabeliid gaska. Vai lea vejolaš čadáhít dán ulbmila, de Sámi ovddidanfoandda doarjaortnegiid lea dárbu nuppástahttit. Sámediggeráđđi áigu dán áigodagas álggahit dan doaimmabiju.

Vuodđoealáhusat

Vuodđoealáhusat leat deatálaččat sámi servodahkii, sihke ealáhussan ja kulturguoddin. Sámi servodahkii lea ealáhusaid ja kultuvrra gaskavuohhta deatálaš. Danne lea áigumuš ovddidit ja seailluhit ealáhusdoaimmaid mat leat sámi kultuvrra ja identitehta ávnnaslaš dili vuodus. Vaikko sámit servetge ođđaáigásaš mánggasauroggat ealáhusaide, de vuodđoealáhusat dattetge mearkkašit ollu sámi guovlluid ássan- ja bargosadjedillái. Árbeviroláččat lea eanandoalu, guolástusa, boazodoalu, meahccedoalu, duoji ja lotnolas ealáhusaid buvttadeamit leamaš ássamiid ja bargodili vuodđun. Čielggas lea ahte sámi giliid ássamat ja vuodđoealáhusaid addin bargosajit mannet giehtalagaid. Olbmuid, giliid ja bargosajiid oktavuohhta lea čavga. Sámi servodagain ollugat válljejit bargguideaset aitonassii dainnago háliidit leat iežaset giliin, ja danne leage vuodđoealáhusdoaimmain nana sajádat giliin.

Vuodđoealáhusain hárvve nissonat leat doaimmaeaggádat, ja hárvvibut nissonolbmot álggahit ođđa doaimmaid go dievddut. Boazodoallolága álggaheapmi lea čuohcán unohasat nissonolbmuid searvamii boazodollui. Sihke vuodđoealáhusain ja ealáhuseallimis muđui lea dárbu álggahit sierra doaimmabijuid mat váldet nissonolbmuid vuhtii ja njulgejit boasttuvuodaid.

Boazodoallu

Boazodoallu lea deatálaš ekonomalaš sivaidd geažil ja dainnago dat buktá bargosajiid sámi guovlluide, ja mángga servodagas dat lea ieš sámi kultuvrra váldosuotna. Dan geažil ii leat vejolaš árvoštallat boazodoalopolitihka vuhtiválddekeahttá ealáhuspolitihkalaš viidodaga. Sámediggeráđi áigumuš lea boazodoalopolitihkainis sáhttit áigái oažžut ekologalaš, ekonomalaš ja kultuvrralaš boazodoalu. Dán erenoamáš sámi ealáhusa, eallinvuogi ja kulturguoddi lea dárbu sihkkarastit, ovddidit ja nannet. Boahhteáš boazodoalu vuodđun leat guohtuneatnamat. Daid eatnamiid áitet garrasit almmolaš ja priváhta beroštumit.

Eananmeassamiid, johtalusaid ja boraspiriid lassáneapmi ja eará meahhtimat boazodoalu árbevirolaš duovdagiidda duodástit ahte dat eai leat gáhttejuvvon doarvái bures. Ollu diggeáššit leat leamaš, main leat riidán boazodoalus vuogiatvuodaid, erenoamážit lullisámiguovlluin. Sámediggeráđđi oaivvilda ahte, go leat áššin meahhtimat boazoeatnamiidda, de stáhta ferte árvoštallat bággolotnut boazodoalu ovddežis massin eatnamiid buhtadassan guohtuneatnamiid ovdii, dahje skáhppot sadjái ođđa guovlluid duoid massojuvvon eatnamiid sadjái. Áigodagastis Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli ahte boazodoalu eananviidodagat gáhttejuvvojit areálaproseassain ja lánkaásahusas.

Boazodoaloláhka lea boazodoalu regulerejeaddji lágain buot deataleamos. Láhka ferte leat reaidu mii siskkáldas áššin sihkkarastá boazodollui eambo mieldeamearrieddji válddi. Láhka ferte soahpat boazodoalu iežas riekteipmárdussii.

Sámediggeráđđi berošta erenoamáš ollu boazodoalu nissonolbmuid searvama nanusmahttimis. Sin politihkalaš ja hálddahaslaš váikkuhanfápmu lea deatálaš, jos boazodoallokultuvra galggaš bissut danin

manin dan odne dovdat. Nissonolbmot leat guovdilis bargit dálloaluid ja mánáid bajásgeassima organiseremis. Sii ovddasvástidit stuorra oasi boazodoalu hálddahaslaš doaimmain. Boazodoalu nissonolbmuid bargooassi lea stuoris duoji ja borramušbuvttadeami rekruttemis, oahpaheamis ja árvobuorideamis. Danne nissonolbmot leat deatlaš oasálaččat beaivválaš doibmii, ja eatnašiidna dat mearkkaša lasse barggu. Nissonolbmot eaiggáduššet dušše guđadasa boazoealáhusa doaluin. Boazodoalu nissonolbmui eatnašat dinejit olggobealde boazodoalu. Dáid nissonolbmuid gullevašvuohta boazodollui boazoeaiggádin lea registarastojuvvon vielja, isida, beallalačča dahje bártni doalus. Sin duohtadilálaš searvama ráddjejit eará barggut. Deatlaš lea ásahtit rápmavevttuid mat movttiidahttet nissonolbmuid searvat boazodollui.

Boazodoalloaláhus buvttada odne lassin biergguide arvat earáge gálvvuid ja bálvalusaid. Boahttevaš boazodollui lea deatlaš ahte ealáhusa árvobuvttadeamis stuorimus oassi báhcá ávkin boazodoalliide alcceseaset.

Vai lea vejolaš sealluhit ja ovddidit boazodoalu ealasis sámi boazodoallun, de lea deatlaš sihkkarastit ođđa buolvvaid searvama ealáhussii. Sámediggeráđđi lea danne ánggir boazodoalu fidnooahpahusa bealde, ahte dat nanusmuvva ja buorit oahppiidortnegat bisuhuvvojit.

Eanandoallu

Eanandoallu lea deatlaš sámi kultuvrra árbevieruid sealluheapmái, ja dat lea deatlaš bargosajiidisguin sámi guovlluide. Sámediggeráđi deataleamos áigumuš ealáhusa hárrái lea dan bargosajiid bisuheapmi ja dan otnáš doaimmanstruktuorra. Vai dat áigumuš ollašuvašii, de fertejit dáláš mielkebuvttadeaddji doaluide sihkkarastojuvvot stuorit mielkeearit. Unnabuvvebuvttadeaddjiide lea deatlaš ahte sin meahceguohtumat gáhttejuvvojit meassamiid vuostái. Nugo boazodoalus, de dange ealáhusasge lea dárbu gáhttemii, vai earát eai sáhte meahhtit sin eatnamiidda meassamiiguin ja dárbbasmeahtun johtimiiguin, ja vai boraspiriid lassáneapmi ja eará vahágat eai deaivit, mat fuonidivčče eatnamiid árvvu. Ahte dálloalut ieža álget eambo muohkadit buktagiiddiset, lea deatlaš strategiija go áigumuš lea buoridit sámi guovlluid dálloaluid árvobuvttadeami. Vai sámi guovlluin lea vejolaš sealluhit ealasis eanandoalu, de fertejit dakkár doaimmabijut álggahuvvot mat movttiidahttet nuoraid váldit badjelaset dálloaluid joatkevaš jođiheami. Erenoamáš stuoris dát hástalus lea nuorra nissonolbmuid movttiidahttima dáfus.

WTO-šiehtadallamiin Norga geatnegahtii iežas geahpedit duollomáksomeriid ja ruhtadoarjagiid. Dat dagaha dan, ahte erenoamážit sámi guovllut vásihit vahágin ekonomalaš ruhtajuolludemiid unnideami. Sámi guovlluid eanandoallu danne dárbbasá sierra gáhttema. Sámediggeráđđi áigu áigodagastis bargat dan badjeli, ahte eanandoallu bisuhuvvo áidnafidnun ja lotnolas ealáhusa oassin. Sámi guovlluid eanandoalu rápmavevttut leat nuppástuvvan ollu gieskadas jagiid. Sámediggeráđđi áigu danne áigodagastis ráhkadit ođđa eanandoalodieđáhusa, mii galggašii gáhttet ja ovddidit sámi eanandoalu. Dieđáhusas lea deatlaš čalmmustahttit eanandoalu seailuma ja eanandoalu siskkáldas ođasmahttámušaid.

Guolástus

Sámit leat bivdán meara dan áiggi rájis juo masa historjjlaš gáldut olahit. Dan bivdui gulle gáddebivdu, áigodatbivddut ja fávlebivdu. Sámiid vuoigatvuohta meara riggodagaide, ja oppanassiige sin vuoigatvuohta alcceseaset ávkin geavahit daid riggodagaid, lea heakkadárbbaslaš sámi kultuvrra ávnnaslaš vuodđun.

Sámediggeráđi áigumuš lea ođđa ja dievas mearraguovlopolitihkka, mas Sámedikki rolla galgá leat iešmearálaččat go dál. Sámediggi ferte resurssaid hálddašeapmái searvat mángga dásis. Dat sihkkarastá ahte mearridanproseassain váldet buorebut vuhtii ja deattuhit eambo sámiid beroštumiid. Mearragátti ja guolástusa meannudeaddji politihkka galgá áigái sáhttit resurssaid rievttalaš juogadeami. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte šaddet oppalaš čovdosat bajimus vuoigatvuođalaš prinsihpaid vuodul. Sámediggi galgá leat premissadahkki Norgga guolástuspolitihka ovddideapmái. Danne vuoruhuvvo bargu mii galggašii sihkkarastit sámiid vuoigatvuođat guolásteapmái, mearrariggodagaide ja mearraviidodagaide geavaheapmái.

Meara riggodagaid hálldašeami vuodđun ferte leat olbmuid lagašvuoda- ja sorjávašvuoda prinsihppa. Dat mearkkaša guvllolaš hálldašandási mas Sámedikkis galgá leat duohtadilálaš ovddasteapmi ja mieldearridanváldi. Dat gusto maiddá odđa šlájaid hálldašeapmái, omd. gonagasreappá hálldašeapmái. Lassin berre leat nu, ahte váldi juogadit ja odđasis juogadit guollebiebmanlobiid berre sirdojuvvot guvllolaš dássái. Sámediggeráđđi jáhká ahte báikkálaš hálldašanmállit mat geahččaluvvojit guolástusa várás, vejolaččat sáhttet sihkkarastit sámi mearra- ja vuotnaguovlluid ássamiid ja ovddidit daid guovlluid. Dan áigumuša guhkideapmái livččii heivvolaš ásahtit álgoálbmotlaš mearrasona.

Sámediggeráđđi dáhttu ahte mearraresurssaid vuoddosáš árvoavttadeapmi galggašii šaddat nu stuorra ávkin go vejolaš mearragáttiid ja vuotnaguovlluid servodagaide. Sierralágan strukturortnegiiguin leat vuoigatvuodát guollesurssaide šaddan vuovdimassii vejolaš gálvun. Dat leat dađistaga šaddan eambo ja eambo priváhta oapmin mat juohkásit unnalohkosáš vuoigatvuodaeiggádiidda, main lohku uhccu dađistaga. Dasto lea ovdáneapmi áiggi mielde leamaš nu, ahte vuoigatvuodát leat sirdášan unnit fatnasiin stuorit fatnasiidda. Dat leat dagahan ahte stuorra goluid geažil ollu guolásteadđjit leat hehttejuvvon searvamis guolástussii. Meara resurssain oassi gullá oktasaš oapmin sámi álbmogii, ja ii oktage galgga sáhttit eiggáduššat bissovaš oasi guolleeriid mearriduvvon logus. Sámediggeráđđi oaivvilda danne ahte boahhtevaš strukturdoaimbajut fertejit váldit vuhtii soahppevaš fanasstruktuvrra ovddideami, man vuodđun leat guhkesáigásašvuodát sivat ja guollesurssaid govtolaš ávkingeavaheapmi. Boahhtevaš strukturdoaimbajut fertejit maid doarjut mearragátti ássamiid ja bargosajiid sihkkarastima. Sámediggeráđđi danne oaivvilda ahte fanashivvodat man fatnasiid guhkkodat lea unnit go 15 m, lea deatalaš sámi mearragáttiide ja vuonaide. Jos dát fanashivvodat gáhttejuvošii geahpedeami vuostái, de dat gozašii sámi guovlluin negatiiva ovdáneami.

Sámi guovlluid guollebiebmanealáhussii ferte báikkálaš eaggátvuohta sihkkarastojuvvot. Dan lea vejolaš čadahit hálldahuslaš- ja ruhtadanortnegiid heiveheamiin. Deatalaš lea ahte guollebiebmanealáhus jođihuvvu nu ahte ii heađuš árbevirolaš guollebivddu. Iige ealáhus galgga áitit lunddolaš guollemáttuid, ja das ferte leat doaimmanvuohti mii váldá birra vuhtii. Sámediggeráđđi áigu dán áigodaga bargat dan badjeli ahte konsešuvnadivat manná daidda guovlluide mat bidjet viidodagaid konsešuvnadoimbi.

Meahccealáhusat

Meahcceresurssaid ráđjan ja báikkálaš resurssaid geavaheapmi vuodđoealáhusain leat leamaš deatalaččat sámi kultuvrra ovdáneapmái. Olbmuid heivehallamat ealáhussii man vuodđun leat lotnolas doalut, eai leat nu hearkkit ekonomalaš muhttašumiide. Go olbmui leat mánga ealáhusa latnjalassii, de sii sáhttet buorebut geavahit resurssaid, ja sis lea jeavddalaš dinestus ja vejolašvuohta buoridit dinestusa. Hástalus lea ovddidit lotnolas- ja vuodđoealáhussaid dakkár molssaeaktun maidda lea álki rekruthtet odđa olbmuid. Sámediggi áigu oččodit árvoavttadanprográmma ásaheami sámi guovlluid lotnolasealáhussaid váste.

Meahcebuktagiid márkka lea stuoris Davviríikkain. Sámediggeráđđi oaivvilda danne ahte jos buorebut válmmaštuvvošedje meahcebuktagiid fievrreapmi, vuostáiváldin ja vuovdin, de dat dagašii meahcebuktagiid geasuheadđji lassealáhussan. Meahccealáhusat leat dávjá áigodagain gitta. Dat dahká dan ahte doaimma lea dárbu jođihit latnjalassii eará ealáhusaiguin lotnolasealáhussan. Buktagiin maidda oassin gullet sámi kultuvra, idjadeamit, borramušat ja meahccevásašusat, lea potenciála maid márkka ohcala. Sámediggeráđđi áigu dán áigodaga bargat dan badjeli, ahte buoridit meahccealáhussaid rápmaveavttuid. Odđa sámi resursalágit leat dakkár doaimbajut mii buorida daid. Oassin dan barggus Sámediggeráđđi áigu dán áigodaga álggahit sierra sámi ealáhusalága barggu.

Boraspiret

Álbmotrievttálaš geatnegasvuodát mat čatnet Norgga váldit vuhtii sámi beroštumiid, gusket maiddáii nationála boraspirepolitihkkii. Sámediggeráđi oaivila mielde váldet menddo dávjá eambo vuhtii suodjalanberoštumiid. Dat lea stuorra vahágin sidjiide guđet geavahit meahci guohtunresurssaid. Sámediggeráđđi ferte leat mielde hábmemin hálldašeami, nu ahte ealáhusberoštumit váldojuvvojit eambo vuhtii.

Stáhta ferte váldit badjelasas ovddasvástádussan gokčat goluid ja headuštusaid maid boraspiret dagahit ealáhusaide go mehttet guohttu šibihid ala. Dat mearkkaša eanaš ahte boraspiriid lohku ferte geahpeduvvot dain guovlluin main dat leat erenoamáš áittan. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjelii, ahte boraspirelávdegottiin lea máhttu man vuodul dihtet makkár dárbbut ja hástalusat sámi ealáhusain leat boraspireássiin. Juohke boraspireguvlui lea dárbu ásaht boraspirehis sonaid main guvllolaš lávdegottit sáhttet bivdit boraspiriid. Boazodoallu lea ealáhusan eambo áitojuvvon boraspiriid dahkan vaháigiid geažil go eará ealáhusat. Sivva lea dat, ahte bohccot guhtot olgun miehtá jagi. Danne boazodoalus unnibut ožžot duohtadilálaš massimiid ovdii buhtadasaid. Sámediggeráđđi áigu dán áigodaga bargat dan badjelii, ahte šaddá aktiivvalaččat boraspirehálddašeapmi, ja ahte seammás sihkkarastit buriid buhttenortnegiid boraspiriid dahkan vaháigiid várás.

Gávpe- ja bálvalusealáhus

Sámi guovlluin stuorra oassi fitnodagain leat bálvalusealáhusas. Ollu nissonolbmot barget gávpe- ja bálvalusealáhusas, ja árbevirolaččat sin árvu ii leat leamaš nu stuoris váikkuhangaskaomiid ásaahas. Ovdáneapmi lea dagahan ahte dakkár doaimmat sihke buktet bargosajiid ja bisuhit seammás sámi guovlluid ássamiid. Mátkealáhus lea ovdánan vuoddoealáhusan boaittoeal guovlluin. Nu bisuhuvvojit bargosajit sámi guovlluin.

Hástalus lea oažžut áigái differensierejuvvon bargomárkana maiddái boaittoeal guovlluinge. Nu lea erenoamážit nissonolbmuid bargosajiid dáfus. Sámi guovlluin nissonolbmuid lea dábalaččat alit oahppu go dievdduin. Dárbu lea movttiidahttit nannoset priváhta ealáhusaid, main leat eanet doaimmašlájat. Unnán dakkár nissonolbmot barget priváhta sektoris, geain lea alla oahppu, ja potensála lea oččodit dáid nissonolbmuid eambo hutkat ođđa doaimmaid ja álgagiid. Bargomárkka lea juhkkjuvvon viehka ollu sohkelidielde, ja vai šattašii eambo dáseárvu báikkálaš ealáhusaide, de ferte váikkuhangaskaomiid geavaheapmi lágiduvvot nu, ahte heive ealáhusaide main nissonolbmot vuoruhuvvojit.

Mátkealáhusas ohcalit dađistaga eambo vásáhusbuktagiid, maid vuodus lea sámi eallinvuohki. Nuppástus lea leamaš gálvobuvttadeamis vásáhusbuvttadeapmái. Dát sodju lea šaddan sámi servodahkii ávkin. Stuorra potensála lea buvttadit eambo dakkár buktagiid. Dan oktavuodas lea hástalus sáhttit fállat sámi vásáhusbuktagiid duođalaččat ja luohtehahtti vuogi mielde, mat maiddái dohkkejit ehtalaččat. Sámi mátkealáhusdoaimmat leat unnit, ja dain eai leat doarvái buorit fierpmádagat, nu ahte sáhttet geavahit márkana potensála. Sámiid ovttasbargu stuorit mátkealáhusdoaimmaiguin buvttášii guktuid beliide ovdamuniid.

Sámi guovlluin lea viehka stuorra oassi bargosajiin almmolaš bargosajit. Hástalus lea ráhkadit mánggalágan priváhta ealáhusaid. Differensierejuvvon barggaheaddjdivat lea ovdamunni maid davveguovllut návddašit, ja maid sáhttet ávkin geavahit ođđa ealáhusaid álggaheapmái. Deatalaš lea ee. vuodduid máhtto- ja kulturuđot bargosajiid maidda lea viiddis márkka, ja mat eai leat almmolaš doaimmaid hálldus.

Duodji

Árbevirolaččat duodji lea leamaš atnubiergasiid ráhkadeapmi. Odne duodji lea hutkkalaš doaimma, mas lea árvu sihke ealáhusan ja dáiddan. Duodjái čoavddadoaba lea árbevirolaš máhtu sirdin. Mánát ja nuorat leat sámi kultuvrra boahstevaš guoddit ja hálldašeaddjit. Duodji lea deatalaš oassi sámi kultuvrras. Dárbu lea láchit dilálašvuodaid nu, ahte mánát ja nuorat besset oahppat duddjot. Dain guovlluin main sámegealla lea rašši, duodji lea doarjjan sámi kultuvrii ja servodateallimii. Dárbu lea nu láchit dilálašvuodaid duodjái, ahte ođasmuvvá. Dakkár ođasmuhttin fátmasta sihke ođđa buvttadanvugiid ja –teknihkaid ja árbevirolaš duoji seailuma ja joatkašumi.

Árbevirolaččat duoji leat boarraset buolvvat ruovttuineaset oahpahan nuorat buolvvaide. Dát oahpaheapmi ii heive otnáš servodahkii. Deatalaš lea láchit dilálašvuodaid nu, ahte duodjefitnodagat sáhttet váldit oahppiid, ja ahte nuorat movttiidit váldit dakkár oahpa. Sámediggeráđđi geavaha álsša duodjeoahpahusa nannemii, ee. viggamušaidisguin oažžut áigái buriid oahppiidortnegiid.

Sámediggeráđđi mearridii jagi 2005 ealáhusšiehtadusa duoji várás. Ealáhusšiehtadusa ulbmil lea láchčit dilálašvuodaid nu, ahte duodji ovdánivččii eambbo ealáhussan, mas lea buoret dinestus ja mii eambbo jodiha iežas dahkan buktagiid. Dakkár ovdáneapmi eaktuda čalmmustahttima máhttobuorideapmái, buvttahutkama, vuovdaleami ja gávppašeami.

Ealáhusšiehtadus galgá buoridit duojáriid rápmaevttuid ja doarjut ahte duodjeruđat buorebut vástidit duojáriid dárbbuide. Duodjeealáhussii lea lossat oažžut ođđa olmmošlaš návccaid. Sivva lea, ahte ealáhusa dávjá govvidit dakkárin mii unnán gánnáha ja mas lea vuollegis árvu. Jos ođđa buolvvat eai oainne daid vejolašvuodaid mat leat duojs, de lea várra ahte dát árbevierut duššet. Danne lea deatalaš ahte Sámediggeráđđi doarju doaibmajuid mat nannejit ealáhusa ovdánanvejolašvuodaid.

Dat váikkuhangaskaoamit mat bohtet ealáhusšiehtadusas, galget leat guđege duojárii ávkin. Sámediggeráđđi atná deatalažžan bargat ovttrasáđiid báikkálaš, guvllolaš ja guovdilis aktevrraiguin ovddidan dihte duoji gánnáhahti ja kultuvrralaš ealáhussan. Jahkásaš šiehtadallamiid vuodul duodjeealáhus beassá ieš leat mielde ovddideamen ealáhusa buori guvlui. Sámediggeráđđi dáhttu ahte ealáhusšiehtadus galgá doarjut bargovejolašvuodaid buorideami ja ássamiid sámi guovlluin. Go lea posiitiiva šaddu duodjeealáhusas, de dat movttiidahtta ja addá bargomiela duojáriidda ja buktá dainna lágiin áigái ođđa buolvvaid searvama duodjeealáhussii.

Dearvvašvuolta ja sosiála

Ulbmil: *Ollislaš ja ovtadássásaš dearvvašvuoda- ja sosiálafálaldagat sámi álbmogii, nugo riikka álbmogii muđui*

Ollislaš ja ovtadássásaš dearvvašvuoda- ja sosiálafálaldagat leat buori servodaga deatalaš eaktu. Sámiin leat álgoálbmogin vuoigatvuodát maid nátionála láchkaásahus ja riikkaidgaskasaš soahpamušat regulerejit. Vuoigatvuodát sihkkarastet ee. olbmo vuoigatvuoda oažžut dárbbalaš dearvvašvuodaveahki ja dieđuid iežas gillii. Ovtadássásaš fálaldagaid sihkkarastin sámiide gullá bajimuš nátionála doaimmaide, nugo riikka álbmogii muđui.

Sámediggeráđi doaimmas lea guovdilis ulbmilin dat, ahte ráđđi galgá bargat ovtadássásaš dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid, vai diehtu ja ipmárdus sámi bálvalusoazžuid dárbbuin ja vuoigatvuodain lassána. Sámi dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusa kvalitehta sorjá odne hui ollu ovttaskas olbmuin geain lea máhttu sámi gielas ja kultuvrras, dahje guđet beroštit das. Dávjá guhtege sámi bálvalusoazžu ferte ieš čilget ahte dárbbasa heivehuvvon dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid. Sámediggeráđđi atná hirbmat deatalažžan loktet ovddasvástádusa ovttaskas olbmuin eret ja bidjat dan ovddasvástádusa dássái mii lea bajibus. Mánngakultuvrrat birrašii, nugo sámi servodagain, lea dárbu ahte dearvvašvuoda- ja sosiálabargiin lea doarvái buorre máhttu sámegeielas ja sámi kultuvrras. Dat gusto maddái dain guovlluin main ássit ovdal geavahedje sámegeiela. Giellalaš váttisvuodát eai galgga leat hehttehussan olbmuid oazžumii bálvalusaid maid dárbbasit. Dat gáibida ahte máhttu sámegeielas ja sámi kultuvrras, juo mánngakultuvrrat ipmárdus, biddjojuvvo dearvvašvuoda- ja sosiálafágaid vuodđooahpahussii oassin.

Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli ahte guovdilis dásis leat čielga rámat dasa, mo ulbmil oččodit áigái ovtadássásaš dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusa sámi álbmogii galgá čađahuvvot. Stáhtalaš, fylkkasuohkanlaš ja suohkanlaš institušuvnnain dat ovddasvástádus lea bargat dan badjeli, ahte sámi perspektiivvat váldojuvvojit oassin dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalussii. Dat gáibida ahte dát institušuvnnat vuoruhit fálaldaga mas sámegeiella ja sámi kulturipmárdus maid leat mielde.

Sámediggeráđđi lea ovttrasáđiid guovdilis guvllolaš dásiin vuodđudan ovttasbarganorgánaid mat galget sihkkarastit ahte buot sámi geavaheadjjiide lea ovtadássásaš fálaldat. Sámediggeráđđi oaivvilda ahte vejolašvuolta ollašuttit sámi dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusa ásaheami duogáš ulbmila buorrána go ráhkaduvvojit buorit integrearenarenat guovdilis dássái. Deatalaš lea ahte guvllolaš dearvvašvuoda- doaimmaid stivrrain lea sámi áirras, vai lea vejolaš sámi perspektiivvas váikkuhit duohtadilálaš dearvvašvuodapolitiikalaš áššuide.

Vai lea vejolaš ollašuhit ovttađassáas dearvvašvuoda- ja sosiálfálaldagaid, de ferte deaddu leat sámi perspektiivvas, ja dat ferte válđojuvvot oassin dáláš dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalussii. Dat ii čuolde eret sierra sámi fálaldagaid. Vai lea dásseárvu, de lea mángga suorggis dárbu erenoamáš doaimbajjiide, mat leat sámiid várás. Danne šaddá dárbu ásaht institušuvnnaid mat fuolahit sámi geavaheaddjiid dárbbuid go dábalaš fálaldat ii ole dasa. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte institušuvnnaid árvodási loktejuvvo, ja ahte dat nannejuvvojit ruđalaččat ja bargiid dáfus.

Rehabiliterenfálaldat lea unnán huksejuvvon sámi geavaheaddjiid várás. Dat guoská buot sámi geavaheaddjiide, beroškeahhtá sin dávdain ja dárbbuin. Jos fidnobargiun váilu giellalaš ja kultuvrralaš máhttu, de dat váili sáhtá goahcat rehabiliterenproseassa. Nu lea hástalus maidái fágalaš máhtu ja strategijaid huksema dáfus, mat dárbbášuvvojit gárenmirkkuid geavaheaddjiid dikšui ja dakkár mirkkuid geavaheami áiddasteapmái. Áiddastan- ja dikšunstrategijat berrejit ráhkaduvvot aiddonassii sámi geavaheaddjiid várás.

Sámi mánáin ja nuorain lea vuoigatvuohta oazžut dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid dakkár birrasiin main sámi kultuvra ja jurddašepmi válđojuvvo vuhtii. Dat mii lea buoremus mánnái, galgá leat dat mii mearrida makkár fálaldat sutnje galgá addojuvvot. Dát gusto erenoamážit mánáidsudjalanbálvalussii. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte mánáidsudjalanbálvalus sihkarastá sámi mánáide joatkevaš bajásšaddama sámi birrasis.

Sámi dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusa gieđahalli dutkan ja statistihkka galget leat olámuttus vuodđun boahttevaš politihkalaš mearrádusaide. Sámi servodagain váilot ollu dakkár mearrádusvuodut mat servodagas muđui leat adnojuvvon diehttalas áššin. Lea dárbu organiserejuvvon rahčamušaide fidnen dihte bohtosiid dáin surggiin. Deatalaš lea ahte sámi dearvvašvuoda- ja sosiáladutkama vuolggabáikin lea dásseárvoperspektiiva, sihke dutkiid ja dutkansurggiid hárrái.

Sámediggeráđđi oaidná, ahte lea dárbu eambbo bargat riikkaidgaskasaš dásis álgoálbmogiidda guoskevaš dearvvašvuoda- ja sosiálpolitihkalaš áššiguin. Sámediggeráđđi sáhtá dáinna lágiin oahppat eará álgoálbmogiin dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusa organiserema, ja vejolaččat doalvut sidjiide vásáhusaid sámi guovlluin.

Sámediggi lea jagi 1999 rájis juolludan ruđaid dearvvašvuoda- ja sosiálahčamušaide gullevaš prošeavttaide. Hui viiddis prošeaktafáttat leat leamaš. Sámi dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusa gieđahalli dutkan ja statistihkka ferte leat olámuttus vuodđun boahttevaš politihkalaš mearrádusaide. Dearvvašvuhtii ja sosiáldoibmii juolluduvvon ruđat galget danne árvvoštallojuvvot áigodagas. Nu dahkkojuvvo vai oazžut diehttevassii man muđui ulbmilsuorggit ollašuhitet daid dárbbuid mat leat sámi geavaheaddjiin go deaivvadit dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusain.

Sámiid ovttasbargu

Ulbmil: *Sámiid ovttasbargu riikkarájiid rastá*

Sámit leat okta álbmot mii orru njealji riikkas. Nannen ja ovddidan dihte sámiid ovttasbarggu riikkarájiid rastá, de Sámediggeráđđi áigu ain searvat vuodđuduvvon ovttasbarganforaide ja váikkuhit dasa, ahte daid rápmavevttut válđojuvvojit vuhtii.

Sámi parlamentáralaš ráđđi

Jagi 2000 vuodđuduvvui Sámi parlamentáralaš ráđđi (SPR) sámedikkiid bissovaš ovttasbarganorgánan. Ruošša sámit leat bissovaš lahtut SPRs. SPR galgá gozihit sámiid beroštumiid riikkarájiid rastá, ja nannet ovttasbarggu. Sámi parlamentáralaš ráđđi ovttahtá sámiid jienaid máilmmi eará álgoálbmogiidda ja riikkaidgaskasaš ovttasbarggus. Nu lea ee. dakkár vuodđuduvvon forain go Barents-ovttasbarggus, ártkalaš ovttasbarggus, EUs ja ON álgoálbmogiidda gullevaš áššiin.

Vuosttamuš oktasaš čoahkkimis Johkamohkis 2005, mas buot sámedikkit ja Ruošša sámit deaivvadedje, mearridedje oktasaš julggaštusa (Johkamohkkejulggaštusa). Julggaštus deattuha ahte Suopma, Norga, Ruošša ja Ruotta leat geatnegasat dohkkehit sámiid álgoálbmotvuoigatvuodaid. Dat mearkkaša ahte nationála stáhtat dohkkehit ja gudnejahttet sámi álbmoga vuoigatvuoda ieš sáhttit geavahit luondduriggodagaidis ja resurssaidis. Johkamohkkejulggaštusa čuovvoleapmi šaddá leat okta dain váldohástalusain mat leat SPRs dán áigodagas.

Sámediggeráđdi áigu bargat dan badjeli, ahte sámedikkit heivehuvvojit oktii ja barget ovttrasáđiid nu ollu bargosurggiin go vejolaš. Okta deatalaš oktasaš ášši lea sámegiela sealluheapmi ja ovddideapmi. SPRs lea bajimus politihkalaš ovddasvástádus dán barggus.

Sámi parlamentáralaš ráđdi áigu vuoruhit dásseárvobarggu ja mánáide ja nuoraide guoskevaš áššiid. SPR áigu árvoštallat leago dárbu ásahtit rádjerasttideddji ovttasbarganfora sámi nuoraibarggu várás. Deatalaš lea ráhkadit arenaid main sámi nuorat sáhttet deaivvadit huksen dihte oktasaš fierpmádaga. Oktasaš nuoraidskonferansa lea okta dakkár doaibmabidju mii sáhtta leat doarjjan dasa.

Sihkkarastin dihte SPR sámeapolitihkalaš ovttasbarggu, de lea deatalaš ahte nationála stáhtat ovttrasáđiid sámedikkiiguin gávnnaht bissovaš doibmii ruđalaš čovdosa.

Sámeministariid ja sámediggepresideanttaid oktasaš čoahkkimat

Jagi 2000 Davviriikkaid sámeministarat mearridedje vuodđudit ovttasbarggu Davviriikkalaš Ministtarráđi olis. Davviriikkaid ráđdehusaid ja sámedikkiid ovttasbarggu oassin sámeministarat ja sámediggepresideanttat dollet jahkásaččat oktasaš čoahkkimiid, ja hálddahuslaš dásisge lea jeavddalaš čoahkkimat mat čuovvolit ja válmmaštit daid čoahkkimiid. Sámediggeráđdi áigu dán áigodagas geavahit daid čoahkkimiid reaidun buoridit sámiid ovttasbarggu Davviriikkain.

Davviriikkalaš soahpamušat

Árvaluvvon Davviriikkalaš sámekonvenšuvdna biddjojuvvui ovdan jagi 2005. Árvalusa galget giedahallat Norggas, Ruotas ja Suomas ovttrasáđiid sámedikkiiguin. Sámediggerádis leat stuorra vuordámušat konvenšuvna sisdollui. Lunddolaš lea ahte Davviriikkalaš konvenšuvdna manná ovttá lávkki guhkkeli ILO-konvenšuvna 169 ektui, mii heive riikkaidgaskasaš riekteovdáneami mielde muđui. Sámediggerádis šaddá ain dänge áigodaga leat guovdilis rolla proseassas, ja dat áigu doarjut proseassa vai konvenšuvna šaddá sámi álbmogii nu buorre reaidun go vejolaš.

Norgga ja Ruota jagi 1972 mannosas boazoguohtunkonvenšuvdna heaittihuvvui miessemánu 1. b. 2005, iige odđa konvenšuvna lean sohppojuvvon. Ruotta ja Norga leat soahpan mandáhtavuodu šiehtadallamiid álggaheami várás. Mandáhta siskilda Sámediggerádi ja Norgga boazosápmelaččaid riikasearvvi (NBR) Norgga bealde. Dát konvenšuvdna mearkkaša ollu Norgga ja Ruota boazodoaluide, ja Sámediggeráđdi áigu bargat dan badjeli, ahte odđa konvenšuvna sohppojuvvo nu farga go vejolaš.

Riikkaidgaskasaš doaimmat

Ulbmil: *Gozihit álgoálbmotdimenšuvna riikkalaš ja riikkaidgaskasaš forain*

Sámediggeráđdi áigu aktiivvalaččat searvat riikkaidgaskasaš álgoálbmotáššiid bargguide, vai álgoálbmogiid vuoigatvuodát dohkkehuvvojit eambbo ja nannejuvvojit. Dán suorggis ovdáneapmi dáhpáhuvá johtilit. Riikkaidgaskasaš barggut leat deatalaččat sámi álbmogii, maiddái solidaritehta geažil eará álgoálbmogiidda. Sámediggerádi riikkaidgaskasaš barggut dorjot Norgga olmmošvuoigatvuodaid ja álbmotrievtti bargguid. Sámediggeráđdi ferte leat premissadahkki ja árjjálaš oasálaš. Dan máhtu ja daid vásáhusaid maid Sámediggeráđdi lea ožžon, ferte leat vejolaš geavahit ávkin álgoálbmotbargguin, erenoamážit veahkkebargguin.

Sámediggeráđi ulbmil leat aktiiva oasálaš riikkaidgaskasaš bargguide mearkkaša dáláš ovttasbargguid viiddideami ja odđa ovttasbargguid álgaheami. Sámediggeráđi rolla iešmearrideaddji aktevrán ovttrasáđiid earáiguin, lea bajitdási strategiija mii guoská riikkaidgaskasaš bargui. Sámediggeráđis lea iešmearrideaddji autoritehta ja sajádat norgalaš stáhta ja servodaga siskkobealde, ja riikkaidgaskasaš arenas. Deatálaš ulbmil lea, ahte sámit galget ieža beassat ovddastit iežaset riikkaidgaskasaš forain, eaige duššefal stáhtasáttatgottiid olis.

Sámediggeráđi áŋgiruššama golbma váldosuorggi riikkaidgaskasaš barggus leat álgoálbmogiid olmmoš- vuoigatvuodaid nannen, birasstandárddaid ráhkadeapmi, mat gáhttejit sámiid ja eará álgoálbmogiid kultuvrraid ávnnaslaš vuodu, ja sámiid ja eará davveálgoálbmogiid kultuvrra ja servodagaid nannejeddi ovdáneami áigáioažžuma davveguovlluin. Vai sáhtta ollašuttit dan rolla mii Sámediggeráđis lea riikkaidgaskasaš bargguid oasálažžan, de fertejit dasa sihkkarastojuvvot bargoresurssat.

Ovttastuvvan Našuvnnat (ON)

ON-vuogádagas leat arvat orgánat mat gieđahallet álgoálbmogiidda deatálaš áššiid. Sámediggeráđdi áigu áigodagastis vuoruhit bargguid daiguin orgánaiguin mat mearridit riikkaidgaskasaš riektestándárddaid. ON-álgoálbmotjulggastus, ON biologalaš sláddjiivuoda konvenšuvdna ja ON bissovaš fora álgoálbmogiid várás leat áššit maid Sámediggeráđdi deattuha alccesis bargun. Sámediggeráđdi áigu bargat dan badjelii ahte álgoálbmotjulggastus guhkit vuollái viiddiduvvo soahpamuššan.

Sámediggeráđdi áigu čuovvolit ON nuppi jahkelogeža bargguid máilmmi álgoálbmogiid várás (2005-2014), ja erenoamážit bargat dan badjelii ahte álgoálbmogiid nisssonolbmuid dilli buorránicvččii.

Eurohpálaš Uniuvdna (EU)

Ruottilaš ja suomelaš EU-miellahttovuohta lea buktán áigái odđa rápmaeavttuid sámi álbmogii. Danne lea dárbu eambo čalmustahttit EU siskkáldas politihkalaš orgánaid siskkáldas politihkalaš proseassaid. Vaikko Norga ii leat EU-lahttu, de liikká norgalaš sámiide maid váikkuhit EU-vuogádaga siskkáldas politihkalaš mearrádušat. Nu lea ee. go Norga lea searvan lahttun eurohpálaš ekonomalaš ovttasbarganguvlui (EØS). Sámediggeráđdi deattuha deatálažžan searvat aktiivvalaččat rádjeguovlluide guoskevaš álgoálbmotáššiid bargguide. Dat eaktuda ulmmálaš áŋgiruššama mánggalágan proseassaide ja prográmmaide mat mearkkašit ollu álgoálbmogiidda oppalohkái, ja sámi álbmogii erenoamážit.

Sámediggeráđi bargu europolitiikalaš áššiiiguin čađahuvvojit Sámi parlamentáralaš ráđi olis Sámediggeráđi oktavuodaid olis Norgga riikkaeiseválddiide ja guvllolaš eiseválddiide.

Dál ráhkaduvvo odđa Interreg-prográmma prográmmaáigodahkii 2007-2013. Sámediggi háliida sierra sámi oasseprográmma, vai das lea ollislaš sámi perspektiiva.

Davviguovllut

Doaimmaid mat leat davviguovlluin lea dárbu geahčadit rádjerasttideaddji álgoálbmotperspektiivvas. Ulbmil ferte leat ovddidit sosiálalaččat, kultuvrralaččat, ealáhuslaččat ja politihkalaččat doallevaš ovdáneami davi buot servodagaide. Sihke álgoálbmogiid ja kultuvrra dimenšuvnnaide ferte leat sadji joatkevaš ovdáneamis, ja dat fertejit leat dan ovdáneamis vuodđoosit. Dás lea sáhka das mo olbmot ja kultuvrrat deaivvadit ja ovdánit geográfalaš lahkaorruma ja historjja vuodul. Davviguovlluid várás fertejit ráhkaduvvot strategiijat oasálaččaid oktasaš doaimmama vuodul. Sámediggeráđi ja Olgoriikadepartemeantta gaska lea fásta gulahallanoktavuodat davveguovlluide guoskevaš áššiid hárrái.

Árktalaš Ráđdi

Árktalaš Ráđdi vuodđuduvvui foran mii galggašii oktasaš árktalaš áššiin ovddidit ovttasbarggu, oktiivehallama ja ovttasdoaimmama. Guovdilis áššin leat erenoamážit leamaš gánnahtti ovdáneapmi ja birasgáhtten. Go Árktalaš Ráđdi vuodđuduvvui, de ledje deatálaččat álgoálbmogiid erenoamáš máhtuid dohkeheapmi ja daid máhtuid seailleheapmi, go leat mávssolaččat dasa, mo mii ipmirdit árktalaš

servodagaid. Árktalaš Ráđi birasgáhttejeddji ovttasbargu lea buktán ollu eambo vuoittuid go maid guhtege riika livččii sáhttán okto buktit áigái.

Sámediggeráđđi áigu dán áigodaga bargat dan badjeli, ahte álgoálbmotdimenšuvdna váldojuvvo Árktalaš Ráđi buot ulbmilsurggiide oassin. Dát gusto erenoamážit dan bargui mii dahkkojuvvo dálkkádatnuppástusaid dihte, ja oččodan dihte áigái ollislaš resursahálddašeami. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte Árktalaš Ráđi čállingottis lea erenoamáš alla álgoálbmotmáhttu, ja máhttu maiddá sámii áššii.

Barents-ovttasbargu

Barents-ráđđi vuodđuduvvui álggahan dihte guvllolaš ovttasbarggu Ruoŋa, Norgga, Suoma ja Davveoarje-Ruošša davimus guovlluin. Barents-ovttasbargui gullelaš álgoálbmogiin (sámiin, vepsálaččain ja njenjehcain) lea oktasaš áirras guvllolaš dásis. Álgoálbmogiid bargujoavkkus, maid Guovloráđđi vuodđudii, lea ráđdeaddi árvu Barents-ráđi sihke guvllolaš dássái ja bajimus dássái.

Deatalaš lea ahte álgoálbmogiid rolla nannejuvvo Barents-ovttasbarggus, ja ahte álgoálbmogat leat mielde barggu buot dásiin. Dat mearkkaša ahte álgoálbmogiidda lea dárbu sihkarastit ekonomalaš vejolašvuodaid searvat ovttadássásaš árvvuin Barents-bargui. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte várrejuvvojit eambo olggudas resurssat álgoálbmogiid searvamii, máhttohuksemii, ja dasa ahte institušuvnnat huksejuvvojit iešguđet servodatsurggiide.

Bajášaddan- ja oahppolávdegoddi árvalus

Mearkkašumit

Olles lávdegoddi, NSR:a sámediggejoavkku lahtut Synnøve Solbakken-Härkonen, Kjersti Myrnes Balto, Tone Finnesen, Berit Anna Gaup, Tor Dalseng ja Aili Keskitalo, Samer bosatt i sør sámediggejoavkku Ristin Guttorm, Årjel Læstoe sámediggejoavkku Kirsten Appfjell-Eira ja Bargiidbellodaga sámediggejoavkku Åge B. Pedesen, Jørn Are Gaski, Inger Jørstad, Per-Ivar Henriksen ja Josef Ingmar Vedhugnes
ovddidit čouvvoaš mearkkašumiid:

Biras ja kultursuodjaleapmi

Dálkkádatrievdamat

ON dálkkádatraporta beaiváduvvon 3.2.07 čájeha ahte eatnama temperatuvra goarbm. Arktisas rievdá dálkkádat stuorimus leahtuin ja eanemus fámuin. Ábi dásii orru maid badjaneame eambo go ovdal lei einnostuvvon danne go jiehkis ja polárajiekŋa suddá vuordetmeahtun jođanit. Arktisa dálkkádatrievdan mielddisbuktá earret eará ahte nállešládji vuohka ja ekovuogádat rievdá.

Mín lagasguovllui váikkusaid lassin dahket dálkkádatrievdamat issoras dáhpáhusaid nugo eambo trohpalaš stoarpmat ja orkánaid ja ahte sullot gos olbmot orrot šaddet čázi vuollái go mearadássi badjána. Dat čuočcá garrasit maiddá eamiálbmogiidda. Dál go dilli lea nu duodalaš go lea, de lea dehálaš ahte sápmelaččat, mat leat okta dain resursagievrramus eamiálbmogiin máilmmiis, leat mielde dálkkádatbarggus.

Sámedikki riikkaidgaskasaš vuoruhansuorggi diedđáhusas (ášši 49/06) vuoruhá Sámediggi earret eará: Veahkehit ON dálkkádatkonvenšuvnna barggus, nationála dálkkádatdutkanodoaimma barggu čuovvoleapmi, bargat dan ala ahte oktavuohka Norgga eiseválddiid ja sámii ášahusaid gaska nannejuvvo dain surggiin mat gusket dálkkádatrievdamiidda. Sámediggi háliida buoridit dihtomielalašvuodá dálkkádatpolitihka birra ráhkadettiin siskkáldas strategiijaid mat earret eará gusket energiijageavaheapmái ja mátkedoaimmaide.

Mánát ja nuorat guovdileamos sajis

”Prošeakta ”Mánáid viessu”

Prošeakta ”Mánáid viessu” lea geahččalanprošeakta odđa dutkanmodeallaid birra mánáin geat leat gillán seksuálalaš vearddaguid, fysalaš veahkaválddálašvuoda dahje šaddan vásihit veahkaválddálašvuoda bearrašis. Lávdegoddi áigu geahččalit vuhtiiváldit sámi perspektiivra prošeavttas. Sápmelaččain lea riekti ipmirduvvot, sihke gielalaččat ja kultuvrralaččat go deaivvadit almmolaš áhahusaiguin. Earenomážit diekkár duodalaš áššiid oktavuodas go roahcanaššit de lea dehálaš ahte sámi mánát ja nuorat ožžot dakkár fáldadaga mas lea sámi giella- kulturgelbbolašvuoha. Lávdegoddi áigu bargat dan guvlui ahte ráhkaduvvojit čielga rámmat movt sámi bearrašat, mánát ja nuorat galget vuhtiiváldojuvvot diekkár váttis dilálašvuodain.

Vuodđoskuvla ja joatkkaoahpahus

Máhttolokten – sámi lea dehálaš dáhpáhus sámi skuvlla ovdáneapmái. Otná skuvla sámi báikkiin lea rievttimielde dáčča skuvla gos leat moadde sámi elemeantta. Danne áigu lávdegoddi geahččalit ovdánahttit sámi vuodđooahpahusa (vuodđoskuvla ja joatkkaoahpahus) mii lea nannosit vuodđuduvvon sámegeilas, kultuvrras ja servodateallimis, ja mii addá sámi ohppiide oahpahusa mii veahkeha sin doaibmat sihke sámi, dáčča ja internatinonála servodagas. Sihke árbevirolaš máhtu gaskkusteapmi ja odđa hutkkamat fertejtit leat guovddážiis sámi skuvllas. Skuvla ferte sihke fysalaččat ja organisatoralaččat heivehit oahpahusa nu ahte šaddá sámi skuvla mas lea sámi sisdoallu. Sámi skuvla ferte bidjat sihke sámi oahppi ja sámi servodaga dárbbuid guovddáži. Dasa lassin lea maiddái dehálaš ahte eamiálbmotperspektiiva deattuhuvvo oahpahusas.

Karášjoga ja Guovdageainnu sámi joatkkaskuvllain váilo čielga mihttomearresátnádeapmi. Dat hehte skuvllaid ovdánahttima sámi skuvlan. Sámediggi áigu váikkuhit ahte sámi joatkkaskuvllaide ráhkaduvvošii mandáhtta vai skuvllaid sadji ja bargu čielggašii. Dakkár čielggadeapmi veahkehivččii vástidit makkár gullelašvuoha sám joatkkaskuvllain galgá leat boahhteáiggis. Lávdegoddi áigu muđui bargat sámi joatkkaoahpahusa ovdánahttimiin eará giellaguovlluin.

Ealáhusat

Boazodoallu

Lávdegoddi háliidivččii boazodollui seamma eavttuid ealáhusávdnasiid háhkamii go eará vuodđoealáhusain. Boazodoalus leat stuora doallogolut mašinnaid ja rusttegiid investeremii, divvumii ja doaimmaheapmái. Buoret ja vuoiggalaš rámmaeavttut lea deháleamos jus boazodoallu galgá positiivalaččat ovdánit ja šaddat eambo gánnáhahtti. Lávdegoddi oaivvilda ahte boazodoalloealáhus galgá oazžut individuála divatbeassanortnega, nugo bargovuohki lea eará vuodđoealáhusain. Lávdegoddi vuordá ahte ráđdehus njulge daid struktuvrralaš bonju divatortnegiid nu ahte boazodoallu gieđahallojuvvo seamma ládje go eará vuodđoealáhusat.

Nuoraid rekruteren vuodđoealáhusaide

Lávdegoddi oaivvilda ahte lea dehálaš rekruteret nuoraid vuodđoealáhusaide; eanadollui, boazodollui ja guolásteapmái. Vuodđoealáhusat leat ráhkadan ássanvuodu olu giliservodagaide sámi guovlluin ja dain lea guovddáš mearkašupmi sámi kultuvrii. Gáibádušat ja golut mat biddjoit odđaásaheaddji nuoraide leat dávjá váddásat gokčat. Lávdegoddi áigu geahččalit heivehahttit dili sámi nuoraide vai lea buoret vejolašvuoha álgit vuodđoealáhusain.

Sámediggi áigu maiddái geahččalit heivehahttit vuodđoealáhusaid nuoraide dili nu ahte sáhttet álggahit lotnolasdoalu sihke odđáigásaš ja árbevirolaš gaskaomiiguin.

Mearkkašumit lávdegotti unnitlogus lahtuiguin; Jørn Are Gaski, Inger Jørstad, Åge B. Pedersen, Per Ivar Henriksen ja Josef Ingmar Vedhugnes Bargiidbellodaga sámediggejoavkkus ovdáid čuovvovaš mearkkašumiid Sámediggeráđi politihkalaš prográmmii. Sámediggeráđđi ávžžuhuvvo vuhtiváldit daid iežas politihkalaš doaimmas.

Sámediggi ja stáhtalaš eiseválddit

Lasáhus vuosttaš teakstabihttái:

Sámediggi lea riika sámi álbmoga áidna ovdasteaddji orgána. Danne lea Sámediggi guovddášis sámiid ovdasteamis almmolaš nationála ja riikkaidgaskasaš oktavuodain gos leat eamiálbmotáššit.

Sámedikkei rolla sámiid iežas parlameantan ferte leat ovdáidit dakkár politihka mii lea ávkeálaš sámi servodabkii.

Seammás ferte Sámediggi oažžut duohta váikekubanfámu doibmiidat dan politihka surggiin mat leat dehálaččat sámi servodabkii.

Sámediggeráđi guovlopolitihkka

Maŋemus cealkka 1. teakstabihtás molsojuvvo čuovvovaš cealkagiin:

Sámediggeráđđi áigu viššalit čuovvot daid šiehtadusaid ja ovdánabttit daid gokeko lea lunddolaš.

Sámeálbmotfoanda

2. teakstabihtás 4. cealkagis váldo sátni veardedagu eret, ja sadjái biddjo sátni politihka. Cealkka šaddá dasto ná: Dan foandda sturrodaga, maid stáhta lea juolludan buhtadassan politihka ovdii, lea vejolaš geahčadit duššefal symbolalaš supmin.

Lassi maŋemus teakstabihttái:

Sámediggeráđđi vuordá abte ráđdehus hobeha barggu meannudit registrerejuvvon ohcamiid šállobuhtadusaid lávdegottis.

Dásseárvu

Lasáhus 1. teakstabihttái:

Dehálaš eaktu demokrátalaš servodaga ovdánabttimis lea abte lea dásseárvu sobkabealalaš politihkekahábmen ja mearridanproseassa. Lea hui sávvabhtti abte goappešat sobkabealit, nuorat ja boarraset, servet politihkalaš bargui.

Territorijalaš vuoigatvuodát ja ođđa lágat

Ođđa maŋemus celkka 1. teakstabihttái: *Dat mielddisbukta abte eanan- ja resurssavuoigatvuodát dohkkehuvojit.*

Ođasmuvakeahtes resurssat

Lasáhus 1. teakstabihttái:

Sámediggi deattuba abte bákteindustriija lea mávssolaš nugo barggolašvuoda ja árvobáhkama ektui.

Minerálaresurssaid kárten addá dehálaš dieđuid resurssaid dohkálaš ja boahpteáigái heivehuvon hálddašepmái.

Ođđa doaimma ásabeapmi ferte vuhtiváldit árbevirolaš sámi ealáhusaid ja sámi kulturmuittuid seailudeami. Ovdal go álget iskat, ohcat ja čohkkeet, de ferte čadabht váikekubusiskadeami. Minerálaresurssaid viežžan ferte boahhtit buorrin sámi báikeálaš servodabkii.

Lasáhus/rievdadus maŋgel 1. teakstabihtá maŋemus cealkaga – ođđa cealkka:

Ferte árvoštallat ovdánabttit sertifiserenortnega eamiálbmogiid rievttálaš, sosiála ja kultuvrralaš dili dieđuid birra fitnodagaide mat báliidit viežžat resurssaid eamiálbmogiid árbevirolaš eatnamiin.

Lasáhus maŋemus teakstabihtá maŋgái:

Jus árvvut mat váldojit olggos eamiálbmoteatnamiin eai nanne ja gievrrut eamiálbmotservodaga, de dat ii leat ii ehtalaš iiige morálalaš dohkálaš.

Dohkálaš ehtalaš resurssaávkkašuvvan stuora osiin davviguovlluin, eamiálbmogiid guovddážiis, gáibida aktiivvalaš ja ovttáárvoslaš oassálastima sin bealis.

Birrasa ja kultuvrra gáhtten

Lasáhus:

Vaikko bargo- ja oahppovejolašvuodát leat hui dehálaččat ássama ektui, de kulturdoaimmat leat maiddái mávssolaččat dan oktavuodas. Kulturdoaimmaid dibte šaddá gullelašvuohhta, mii lea dehálaš jus olmmoš galgá loaktit bures ja loktet iežas eallinkvalitehta.

Lasáhus nubbin maŋemus teakstabihtái:

Sámediggeráđi sávaldat lea abte eatnamiid ja čázjiid mohtorjohtolaga ektui jođihuvvo čanga bargovuobki. Muhto láhka ferte heivehuvvot báikkálaš árbevieruide ja ealáhusaide. Luondduriggodagaid čohkkeken lea dehálaš oassi sámi ealáhusas. Rikkis eananresursat leat hui mávssolaččat ruovttudollui, kultuvrii ja olbmuid loaktimii, ja sáhttet maid leat vuoddun ođđa ja gelddolaš bargosajiide.

Ođđa maŋemus teakstabihtái: *Sámediggeráđi áigu bargat dan badjelii abte ásabuvvošedje ortnegat mat sibkkarastet birrasa oljju sirdima oktavuodas, go jurddaša oljosturjijideami ektui ja deaddočázji ráidnema ektui.*

Sámi dáidaga gaskkustemi arenat

Lasáhus vuosttaš teakstabihtái maŋgái:

Odne viilojit lanjat gos sáhtta várjalit earenoamáš sámi dáiddačohkkáldagaid. Dáiddačohkkáldagaid ođđa visti prošehteren- ja realiserenbarggu ferte boahpuhit, vai visti gárvána ovdal go jahki 2009 nobká.

Museat

Lasáhus vuosttaš cealkaga maŋgái vuosttaš teakstabihtás:

Kulturmuittuid várjaleapmi lea oassi stáhta ovddasvástádusas, maid kulturmuittoláhka mearrida ja mii lea eaktun gaskkusteapmái, dutkamii ja boahptevas máhtolašvubtii. Várjalanbarggu váldoulbmil lea sibkkarastit boahpteáiggi gálduid.

Giellaguovddážit

Vuosttaš cealkagis molsut sáni Sámediggeráđi sániin Sámedikki. Cealkka šaddá dasto ná: *Sámedikkei ja fylkkasuohkaniid ovttasbargošehtadusas lea giellaovddidanbargu oassin.*

Vuosttaš cealkka maŋemus teakstabihtás rievdaduvvo ná: *Giellaguovddážit mat leat juo vuodduduvvon, berrejit sáhttit viiddidit iežas doaimanguovllu. (maŋemus oassi cealkagis sibkkajojuvo, nu abte dat doibmet háldenguwillolaš giellaguovddážin)*

Vuodđoskuvla ja joatkkaoahpahus

Lasáhus goalmmát maŋemus teakstabihtái maŋgái:

Dat sáhtta leat okta vuobki movttidahttit sámegielaide geavahemi.

Nuoraidpolitihkka

Lasáhus – ođđa maŋemus teakstabihtái:

Sámedikkei nuoraidpolitihkalaš lándegoddi galgá válljejuvvo Sámedikkei dievasčohkkemis gorreloguprinsihpa mielde.

Gávpe- ja báivalusealáhus

Ođđa vuosttaš ja nubbi cealkka goalmmat teakstabihtás:

Mátkeeláhusas obcalit dadistaga eambo vásáhusbuktagiid, maid vuodus lea sámi kultuvra, dáidda ja sámi gaskkustanvuohki. Mátkeeláhus ferte maiddá vuoruhuvvot fylkasuohkaniid ovttasbargošiehtadusain.

Eanandoallu

Rievdadus vuosttaš teakstabihtás – ođđa nubbi ja goalmmat cealkka: *Mii fertet beivebit dili nu abte eanandoallu ain bissu Davvi-Norggas, earret eará šibitdálloturisma bokte, dihtomárkanbuvttadeami bokte ja mearkagálvohuksema bokte "Arktisk Landbruk" olis. Dálá mielkebuvtadeaddji doaluide fertejit sibkekarastojuvvot stuorat mielkeearit.*

Guolástus

Lasáhus/rievdadus vuosttaš cealkka vuosttaš teakstabihtás rievdaduvvo ná: *Sámit leat álo bivdán meara.*

Lasáhus vuosttaš teakstabihtá maŋŋái:

Guolleresurssaid ferte hálddašit ja juogadit nu abte vuhtiiváldá ássama ja bargolašvuoda, maiddá sámi riddo- ja vuotnaguovlluin. Lagasvuohka guolleresurssaid ferte addit vuogiatvuodaid ja leat vuodopriinsihppa guollehálddašeamis. Danne fertejit dat priinsihpat leat dehálaš bázzin bivdofatnasiid strukturragaskaomiid viidásit barggus. Strukturpolitihkalaš barggus ferte atnit muittus eamiálbmotlaš dimenšuvnna, ja maiddá Carsten Smith-lávdegotti barggu guolástusvuogiatvuodaid birra ábis olggobealde Finnmárkeku. Barentsáhpí ja norggaáhpí leat muhtun máilmmii riggámus mearraguovlluin. Mii fertet láhčit dili árvohábkamii meara ja dan resurssaid ceavzi geavabeami bokte. Sámediggeráđi ulbmil lea abte stuora oassi árvohábkamis mearrariggodagaid vuodul galgá boahit buorin davviguovlluide. Stuora oassi Barentsábis gullá Norgga guolástusjuridiksuvdnii, ja lobihis bivdin jáhkkeimis lea davviguovllu guolleresurssaid stuorámuš áitta.

Lasáhus maŋemus teakstabihtá maŋŋái:

Bisubit ja ovdanahhtit guolásteari dehálaš ávnnaslaš vuoddu ássan- ja bargolašvuotii sámi riddo- ja vuotnaguovlluin.

Sámedikkei oainnu mielde ferte guolástushálddašeami vuoddu leat lagasvuoda- ja sorjasašvuodapriinsihppa, vai sámi kultuvrra ávnnaslaš vuoddu sámi riddo- ja vuotnaguovlluin sibkekarastojuvvo. Riddo- ja vuotnabivdofatnasa mii ásaba bargolašvuoda ferte danne vuorubit.

Gárgidan luosat ja dápmobat nuoskekidit min luossajogaid birra. Eiseválddit fertejit dallánaga ovdanbuktit birasgáibádusaid guollebiebmanealáhusii. Dasto ferte ábahit riikaviidosaš gearggusvuodaovttadaga gárgidan bibmonguliid bivdimii. Dan galgá guollebiebmanealáhus ruhtadit.

Ii galgaše gávdnot eahpádus ge das abte das gii doallá bibmonguliid gárddis mearas, galgá alddis leat ovddasvástáduš eastadit ja hehttet gárgideami. Viidásit sáhtá gáibidit abte eiseválddit bivdet guollebiebmanealáhusa bidjat johtui doaimmaid, áinnas oktasašortnegin, bivdit gárgidan bibmonguliid. Muhtun vejolaš modealla sáhtášii leat abte ábahit oktasaš gearggusvuodaovttadaga mas leat rusttegat ja gelbbolašvuohka jođanit doaimmahit barggu.

Guolástusa guovloearreortnet lea buorre boahhtenaš oavdus beajos ealáhusaide riddo- ja vuotnaguovlluin. Geatnegabtti buktinšiehtadusat fertejit ábahuvvot, de sibkekarastá abte báikkálaš guolleresurssat mat vižžojuvvojit, bidjet johtui dan doaimma mii lea sávvabhtti smávit báikkálaš servodagain.

Sámediggi lea duhtavaš go dorsebivdu leat geavahišgoahán guovloeriid 2006 várás, ja dan bokte leat sibkekarastán guollebuktime guovlluide gos leat beajos ealáhusat.

Dál maŋgel oaidnit abte njuolggadusat maid Finnmárkeku fylkkagiela ráhkadii, áibbas čielgasit livčče sáhtán hábmejuvvo earáldáje vai olahivččii daid praktikkalaš ja politikkalaš mihtomeriid maid ortnet galggai vuhtiiváldit.

Guovloearreortnet ferte heivebuvvot dainna lágiin ahte lea buorrin guolásteddjiide ja unnit vuostáiváldinrusttegiidda, dan bokte ahte sibkkarastá guollelágideami dain fatnasiin mat leat mielde ortnegis. Guollebuvvodat mii juolluduvo guovloearreortnega bokte, ferte stuoridit, ja ortnet ferte jotkojuvvot 2007:s.

Danne ferte Sámediggi ovttas Finnmárku fylkkagiieldain geahččalit dárkilastit njuolggadusaid, vai guolásteaddjit ja guolleoastit geat orrot riddo- ja vuotnaguovlluin gos lea beajos ealáhus, sáhttet ávkkestallat ortnegis. Dat ferte leat geatnegahtti sibke guolásteddjiide ja oastiide, vai sibkkarastá ahte lagasservodat olaha dan doaimma mii lea ortnega vuodus.

Lasáhus odđa maŋemus teakstabihtta:

Gonagasreabbá:

Boabttevaš hálddašannráddenvuogi ektui áigu Sámediggi deattuhit čuovvovaš čuoggáid:

a. Sibkkarastin- ja nannendibte ássanstruktuvrra lea hui debálaš ahte buot guolásteaddjit geat orrot 26 °Ø nuorttabealde, sáhttet obcama vuodul oažžut lobi bivdit gonagasreappá riddo- ja vuotnaguovlluin. Dat guoská fatnasiidda mat leat oanebeabbo go 15 mehtera. Stuorát fatnasat fertejit bivdit guovlluin mat leat olggobealde 4 miilla áhperáji.

b. Gonagasreabbá bivdu fatnasiin mat leat oanebeabbo go 15 mehtera berre čuovvut dábálaš earrejagi. Dat mearkkaša ahte berre addit lobi bivdit birra jagi. Earrejagi viiddideapmi álkida bivdima unnimus fatnasiida sibke danne go lea buoret sibkkarvuohra (unnit garradálkei várra) ja go lea vejolaš bivdit reabbáid go eará bivdin lea váttis. Go gonagasreappá háhkan viidána gubkát áigodaga badjel máilmmimárkanis, de dat sáhtta váikkuhit ahte guolásteaddjái sibkkarastojuvvo buoret haddi reabbá ovddas, dál go Ruošša ja Alaska rahpet bivdima oktanagas Norggain.

c. Fatnasiidda mat leat oanebeabbo go 6-7 mehtera berre árvoštallat sierra regulerenjoavkeku mas ii leat doaimma- üge oassálastingáibádus, vuhtiiváldindibte lotnolasealáhusbargiid ja guolásteddjiid vuotnaguovlluin gos lea váttis gokčat doaimmangáibádusa. Viidásit berre árvoštallat ásahit rekrutereneari dán jovkui. Sierra nuoraidearri berre maid álggabuvvot sibkkarastindibte nuoraid guolásteapmái.

d. Sámediggi ii ávžžut ásahit earreráidálasa gonagasreabbá bivdui.

e. Sámediggi háliida gálvojobtogildosa reabbáeriide. Reabbáeri ii galgga sáhttit vuovdit. Árbbi oktavuodas berre leat buorre sierralohpi.

f. Vuhtiiváldindibte sibkkarastinperspektiivva, de berrejit guolásteaddjit geain leat smávva fatnasat, oažžut formála vejolašvuoda bivdit iežas reabbáeri eará báikkálaš fatnasiin mat leat doarvái stuorrát.

g. Sáhtta addit lobi ráddjejuvvon asttuáiggebivdui.

Duodji

Lassisátni maŋemus cealkagii vuosttaš teakstabihtás:

Dakkár ođasmuhttin fátmmasta sihke odđa buvttadanvugiid, *designa* ja teknihkaid ja árbevirolaš duoji seailuma ja joatkašumi.

Lasáhus vuosttaš teakstabihtá maŋgái:

Ja duodjefágaoahpabusa earenoamáš dárbbuid birra berre ásahit ovttasbarggu fylkkasuohkaniguin ovttasbargošiehtadusaid bokte.

Lassisátni maŋemus cealkagii goalmát teakstabihtás: buvttahutkama, *design*.

Lassisátni maŋemus cealkagii nuppi teakstabihtás: *Danne berre eambo deattuhit bagadallama oažžun dibte barggolašvuoda lassi árvoháhkama bokte.*

Eurohpalaš Uniovdna

Goalmát teakstabihtta molsojuvvo dáinna teakstabihtáin:

EU čadaha vissis logu ovttasbargoprográmmaid iežas ránnjáriikkaiguin, maidái Norggain. Okta dakkár prográmma lea Interreg IV A Nord, mii guoská áigodahkii 2007-2013. Iešgudetlágan almmolaš aktevrain Norggas lea ovddasvástádus dán ja eará sullasaš prográmmaid praktikkalaš čadabeapmái. Danne áigu Sámediggi viššalit geabččalit oččodit prográmmaid olamuddui báikkálaš aktevrraide ja ásabit prošeavttaid miehtá sámi.

Árktalaš Ráđđi

Lasáhus nuppi teakstabihtá vuosttaš cealkagii

...váldjuvvo Árktalaš Ráđđi buot ulbmilsurggiide oassin ja lea láhčči orgána mii ovddida barggu eamiálbmogiid vuoigatvuodaiguin.

Muđui eai leat lávdegottis eambo mearkkašumit dahje evttohusat áššái ja ávžžuha Sámedikki jienastit čuovvovačča:

Muđui doarju Sámediggi Sámediggeráđi árvalusa

III Jienasteapmi

43 áirasis ledje 32 čoahkis. Jienasteapmi čadahuvvui čuovvovaš vuoru mielde:

- Bajásšaddan- ja oahppolávdegotti evttohus mearriduvvui ovttajienalaččat

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkavuorrolistu ja replihkat

| | Sáhkavuorru | Replihkka |
|---|-----------------------------------|----------------------|
| 1 | Jørn Are Gaski, áššeoivddideaddji | Aili Keskitalo |
| | | Kjersti Myrnes Balto |
| | | Solveig Pettersen |
| | Jørn Are Gaski | |
| 2 | Synnøve Solbakken-Härkönen | Jørn Are Gaski |
| | Synnøve Solbakken-Härkönen | |
| 3 | Inger Jørstad | Jørn Are Gaski |
| | | Terje Tretnes |
| | | Olaf Eliassen |
| | Inger Jørstad | |
| 4 | Jánoš Trosten | Aili Keskitalo |
| | | Kjersti Myrnes Balto |
| | | Ann-Mari Thomassen |
| | Jánoš Trosten | |
| 5 | Per Ivar Henriksen | Josef Vedhugnes |
| 6 | Olaf Eliassen | Per Edvin Varsi |
| | Olaf Eliassen | |
| 7 | Per Andersen Bæhr | |
| 8 | Terje Tretnes | Inger Jørstad |
| | | Per Ivar Henriksen |

| | | |
|----|----------------------------------|-------------------|
| | Terje Tretnes | |
| 9 | Kjersti Myrnes Balto | Jánoš Trosten |
| | | Jørn Are Gaski |
| | Kjersti Myrnes Balto | |
| 10 | Solveig Pettersen | Terje Tretnes |
| | | Johan Mikkel Sara |
| | Solveig Pettersen | |
| 11 | Johan Mikkel Sara | |
| 12 | Tor Mikalsen | |
| 13 | Kjell Skog | |
| 14 | Ann-Mari Thomassen | |
| 15 | Roger Pedersen | |
| 16 | Per Edvin Varsi | |
| 17 | Johan Mikkel Sara | |
| 18 | Egil Olli | |
| 19 | Jarle Jonassen | |
| 20 | Berit Anne Gaup | |
| 21 | Terje Tretnes | |
| 22 | Synnøve Solbakken-Härkönen | |
| 23 | Aili Keskitalo | |
| 24 | Jørn Are Gaski, ášševoddideaddji | |

VI Sámedikki mearrádus Sámediggi

Višuvdna: *Máŋggabealát servodat bukkejuvvon sámi árvvuid, vuoddudeaddji olmmošvuoigatvuođaid ja riikkaidgaskasaš oktiigulleavašvuoda ala*

Sámediggi lea Norggas sámiid álbmotválljen orgána masa sámit leat välljen sámiid. Vuosttamuš sámediggeválgga čadahuvvui Norggas jagi 1989. Dán politihkalaš prográmma áigodat lea Sámedikki viđát válgááigodat. Riika lea juhkkobjuvvon golmmanuppelot válgabiirii main guđesge leat golbma áirasa. Dasto leat dan njealji válgabiieres main ledje eanemus dohkálaš jienastagat jagi 2005 válggas, okta jevdenmandáhta. Buohkanassii dat šaddet 43 áirasa. Dán áigodaga nissonolbmuid ja dievduid áirraslogut leat Sámedikkis ovttastuoru. Parlameantan Sámediggi bargá seailluhit oktasaš sámi iešvuođalági ja ovddidit sámi servodagaid.

Sámi álbmogii alccesis lea dárbu miedihit dan vuoigatvuođa ja vejolašvuođa bidjat boahtteáiggi eavttuid ja čilget boahttevaš dárbbuid. Dat mearkkaša ahte stáhta Norga dievvasii ferte dohkkehit sámiid vuoddivuoigatvuođa beassat ieš mearridit álbmogin ja álgoálbmogin Norggas.

Stáhta Norga lea vuoddivuvvon guovtti álbmoga territorijii, sámiid ja dážaid. Dat bidjá sámi álbmoga erenoamáš sajádahkii Norgga álgoálbmogin. Min vuoigatvuođat sápmiin, álbmogin, ja álgoálbmogin mas lea iežas kultuvra, leat min bajimuš politihka cakkat ja min vuordamušaid cakkat sámi servodagaid dáfus.

Mis lea vuoigatvuohta iešmearrideapmái, ovttaveardásašvuhtii, oktasaš iešvuođalági, kultuvrra ja gielaid gáhttemii ja nanosmuhttimii. Mis lea vuoigatvuohta iežamet eatnamiidda ja daidda luondduriggodagaide mat leat min oktasaš ávnnaslaš kultuvravuođu oasis.

Sámediggeráđdi áigu bargat dan badjeli ahte ovddidit boahttevaš sámi servodagaid main lea kultuvrralaš lidiideapmi ja ealasuoha sámi árvvuid vuodul. Min višuvdnan leat rabas ja fátmasteaddji servodagat, main olmmošárvu gudnejahttojuvvo, main olbmui leat vejolašvuođat ovdánit olmmožin, ja main dilálašvuođaid láchet olbmuide searvat árjjálaččat servodaga huksemii. Mii dáhttut ovddidit dakkár árvvuid go álbmogiid ovttaveardásašvuođa, dásseárvvu, solidaritehta ja soabalaš ovttaseallima. Nu vai olbmot

sáhttet searvat ja doaibmat servodateallima kultuvrralaš ilbmadanvugiid, árvoipmárdusaid ja eallinoainnuid, oskkolaš ja ideologalaš sajádagaidda šláddjiivuođas.

Sámediggeráddái lea deatalaš sáhttit dahkat buriid politihkalaš mearrádusaid máhttu vuodul mii das lea sámi servodagas. Dat gáibida lohkoávdnasiid ja diehtovuđot mearridanvuodu mii bures govvida gokko mii leat. Politihkalaš ulbmil lea mitalit gosa mii áigut, ja mo mii dohko ollet. Statistihkka ja dutkan leat reaidut mat sáhttet sihke mitalit midjiide gokko mii leat, ja mihtidit politihkalaš doaibmabijuid beaktivuoda.

Statistihkka adnojuvvo odne diehttelasvuhtan servodaga šadui ja ovdáneapmái. Sámiin lea leamaš unnán dutkan ja ráddjejuvvon mearis statistihkka. Jagi 2006 almmuhuvvui vuosttamuš geardde sierra sámi statistihkalaš jahkegirji. Dat lei deatalaš ovddádusbázzi, ja dat ilbmadii Sámediggái buriid mearridan-reaiduid ráhkadeami álggu.

Sámediggi ja stáhtalaš eiseválddit

Sámediggeráddi bidjá stuorra árvvu dasa, ahte lea soabát, ovttasbargu ja doaibmagoibmevuhta riikka eiseválddiiguin. Go dat politihkka lea álggahuvvon dán suorggis, de lea ollu álkit midjiide ovttamielaláččat eiseválddiiguin áiggi mielde guođdit dihtolágan historijálaš dáhpusaid, ja baicce geavahit návccaideamet ođđa áigái.

Sámediggi lea dan rájis go áhahuvvui ovdánan riikkalaš ja riikkaidgaskasaš riekteovdáneami mielde, ja erenoamážit dainnago lea Norgga sámi álbmoga välljen orgána sámiid váras. Dat lea dagahan ahte Sámediggi lea eambbo ja eambbo šadnan doaimmaheaddji eiseválddeorgánan. Riikkalaš dásis mii leat formaliseren lassáneaddji dohkkehusa Sámedikki sajádahkii finnmárkkulágain ja konsultašuvdna-soahpamušain maid Sámediggi ja stáhtalaš eiseválddit dahke jagi 2005. Soahpamuš lea mearriduvvon gonagaslaš resolušuvnnain, ja dat mearkkaša vuosa ja ovddimusat ahte stáhtalaš eiseválddit dohkkehit ovddežis mearriduvvon geatnegasvuodaideaset, maid válde badjelasaset sámiid ektui go ratifiserejedje ILO-soahpamuša 169 Iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja álbmotčearddaid birra.

Konsultašuvdnasoahpamuš geatnegahtta stáhtalaš eiseválddiid geahččalit soahpat Sámedikkiin buot dain áššiin mat erenoamážit gusket sámiide, ovdalge mearrádusaid. Dábálaš gulaskuddanproseassat eai leat doarvá, main sámiin lea vejolašvuhta cealkit oaviliiddiset. Dat mearkkaša ahte sihke stáhtalaš eiseválddiin ja Sámedikkis lea stuorra ovddasvástáduš. Soahpamušbealit galget leat njuovžilat ja konstruktiiuvvat dán barggus. Konsultašuvdnaortnet mearkkaša ahte Sámediggi ja stáhtalaš eiseválddit ovttas galget ovddidit doaibmagoibmeperspektiivva. Dat lea juoga maid Sámediggi čuovvola ja áigu oktalaččat árvvoštallat. Sámedikki sajádaga galget maid geahčadit ja ovddidit guovttegulosat ovttasbarggus dainna ulbmiliin ahte šiehtadallat välljejuvvon servodatsurggiin, nugo omd. Sámedikki bušeahtas.

Sámediggerádi guovlopolitihkka

Sámediggerádi bajimuš ulbmil guovlopolitihkainis lea bisuhit ássánminstara váldosárgosiid ja sihkarastit ovttdássaš eallindilálašvuodaidda sámi álbmogii. Ollašuhhtin dihte dáid ulbmiliid lea dárbu ahte sámi guovlluin leat stabiila ja vuorddehahti rápmavevttuid. Dat sihkarastá nana ealáhusaid ja bargovejolašvuodaidda sámi báikegottiide. Lassin dárbbasuvvo máhttu dain árvvuin mat leat deatalaččat sámi álbmogii. Sámi servodagat eai leat homogena ii kultuvrra iige ealáhusaid dáfus. Sámedikki doaibma ferte sihke bisuhit ja ovddidit oktasaš árvvuidda mat sámiin leat álbmogin, ja seammás láchit saji erohusaide.

Sámediggeráddi oavvilda ahte servodatdoaibmamušat galget čadahuvvot nu vuollegis hálddahusdásis go vejolaš geavaheaddjiid ektui. Suohkaniin fertejit leat ovddasvástáduš, máhttu ja resurssat vai sáhttet ollašuhhtit sámediggi mearriduvvon ulbmiliid. Danne lea deatalaš ahte suohkaniidda sihkarastojuvvojit dárbbaslaš rápmavevttuid.

Guvllolaš dási ovttasbargu lea Sámedikki ásaheami rájis ovdánan buori guvlui. Sámedikki rolla guovlopolitihkalaš doaibmin lea nanosmuvvan maŋimuš jagiid. Mannan áigodaga sohppojuvvojedje mángga ovttasbargansoahpamuša fylkkasuohkaniiguin sámiid árbevirolaš ássanguovlluin. Soahpamušaid ulbmil

oazžut áigái oktasaš ipmárdusa, ásaht lihtolašvuodaid ja iskat oazžut áigái šihthojuvvo čovdosiid dihto politihkkasurggiin.

Riikkaeiseválddit šaddet áigodaga mielde válmmaštít odđa hálddahusmálla háldenguovlluide (regiuvnnaide). Sihke geografija ja sisdoallu galget nuppástuhttojuvvo. Norgga háldenguovlluid odđa juogut šaddet váikkuhit Sámedikki ovttasdoaimmamii háldenguovlluiguin. Ovdehus lea ahte stáhta ja háldenguovlluid ja Sámedikki gaskka juogaduvvo doaimmamušaid juohku nuppástuhttojuvvo duohta gulaskuddamiid vuodul, maid dat bealit čadáhít mat doaimmahit stáhta geatnegasvuodaid sámiiide. Háldenguovlojuohku sorjá das man stuorra fápmu ja váldi odđa háldenguovllut ožžot. Sámedikki rolla ja váldi sami veahkadaga ektui ii galgga unnut, muhto nannejuvvot go váldi sirdojuvvo háldenguovlluide. Danne ferte dilli láhččojuvvot nu, ahte lea vejolaš čadahit duohta ja beaktilis golmma oasálačča šiehtadallamiid, namalassii stáhta, háldenguovllu ja Sámedikki, vai dainna lágiin lea sihkar ahte Norga čuovvu geatnegasvuodaidis sámiiide álbmotrievtti mielde. Boahhtevaš háldenguovllolaš dásis ferte leat vuodđočielga gaskavuohka sámiiid vuoigatvuodaid, mat sis leat álbmogin ja álgoálbmogin.

Sámiiid ovttasbargu ja Sámedikki riikkaidgaskasaš sajádat

Sámit ássat njealji riikkas, ja deatalaš lea nannet ja ovddidit sámiiid ovttasbarggu nationála stáhtaid rájiid rastá.

Sámediggái lea guovdilis doaimma ovddidit álgoálbmotáššiid sihke riikkalaš dásis ja riikkaidgaskasaš dásis. Riikkaidgaskasaš doaimmamiinnis Sámediggi sáhtta leat mielde doarjumin, nu ahte álgoálbmotviidodat váldojuvvo vuhtii riikkaidgaskasaš forain. Sámediggi šaddá leat sihke premissadahkki ja aktiiva oasálaš dán bargui.

Sámediggi hálddaša prinsihpalaš oaiviliid ja beroštumiid mat biddjojuvvojít ovdan riikkaidgaskasaš arenas. Dan barggu dahká ieš Sámediggi okto, ja norgalaš sáttatgottiid bokte ja bargadettiinis ovttasráđiid eará álgoálbmogiiguin. Norgalaš ja davvirikkalaš sámedipolitiikka hábmašuvvá ee. šiehtadallamiid ja soahpamušaid veagas, mat geatnegahttet ovttaskas stáhtaid. Sámediggi áigu ain aktiivvalaččat váikkuhit riikkaidgaskasaš álgoálbmotrievttiid ovdáneapmái. Historjá čájeha ahte dainna bargguin dat Sámediggi lea nagadan geatnegahttit norgalaš eiseválddiid váldit vuhtii sami gáibádusaid ja dárbbuid.

Davvirikkalaš sámedikonvenšuvdnabargu lea erenoamáš deatalaš proseassa sami vuoigatvuodaid dohkkeheami, suodjaleami ja oktiiheiveheami dáfus, ja sami servodaga ovdáneapmái riikkarájiid rastá. Sámedikki vuordamuš lea danne, ahte davvirikkalaš sámedikonvenšuvdna šaddá leat historjjálaš lávki ovddas guvlui álgoálbmogiid vuoigatvuodaid dáfus, ja ahte konvenšuvdna bisuha, sihkarastá ja nanne dáláš álbmotrievttálaš norpmiid mat leat álgoálbmogiid vuoigatvuodaid várás.

Joahtevaš proseassas lea lunddolaš ahte buot sámedikkít servet ovttadássásaš áššebeallin go leat stáhtaidgaskasaš šiehtadallamat konvenšuvdnateavsta loahpalaš hámis. Sámediggái lea hirbmat deatalaš ahte lea johtilis ja dohkálaš proseassa. Eaktun ferte leat ahte bohtosa galget sámedikkít dohkkehit ovdalگو loahpalaš konvenšuvdna mearriduvvo.

Sámeálbmotfoanda

Sámi álbmoga foanda vuodđuduvvui jagi 2000. Eiseválddiid ulbmil foandain lei buhttet gielalaš ja kultuvrralaš massimiid ja gillámušaid maid ovdešáigásaš dáruiduhttinpolitiikka dagahii sami álbmogii.

Dáruiduhttinpolitiikka dagahan vahájiid sami álbmogii lea dadjat juo veadjemeahtun govahallat. Dan, go sámit masse iežaset gutni, vuoigatvuodaid árvvuid, eatnigiela, kultuvrra ja jáhku sami álbmoga boahhtevuhtii, ii leat vejolaš geahčadit duššefal historjjálaš ja dalášáigásaš perspektiivvas. Dáruiduhttinpolitiikka čuohtá boahhtevaš sami buolvvaide maid. Dan foandda sturrodaga, maid stáhta lea juolludan buhtadassan veardedaga ovdii, lea vejolaš geahčadit duššefal symbolalaš supmin.

Sámediggi lei ovdeš mearrádusain bidjan guokte eavttu Sámeálbmotfoandda vuostáiváldimii. Nubbi lei ahte stáhta galgá ovttasráđiid Sámedikkiin sáhttit áigái oazžut odđa ovttasbarganvuogiid ja doaimmabijuid

sámiid várás ⁽²⁾. Nubbi fas lei ahte Ráđdehus galgá bargagoahtit čoavdit oahppováillagiid ášši, sin guđet vaháguvve nuppi máilmmesoadi geažil. Sámediggeráđdi oaivvilda ahte dáid eavttuid leat eiseválddit ollašuhtán go ásahedje konsultašuvdnaortnega, ja go Stuorradiggi dohkkehii oahppováillagiid vástesaš buhtadasortnega.

Sámediggi hálldaša dál Sámeálbmotfoandda. Sámediggeráđdi oaivvilda ahte Sámediggi berre geavahit dáid ruđaid aktiiva politihkkii mii nanne sámegiela ja sámi kultuvrra. Doaibmabijuid ulbmil lea hukset nana ja ealasis sámi báikegottiid, main lea ealli sámegiella ja nana kultuvra.

Vuoigatvuoda vuoddu

Ulbmil: *Iešmearrideapmi sámiid vuoigatvuodaid vuoddu álbmogin ja álgoálbmogin*

Bajimus dásis Sámedikki doaibma jorrá buot politihkkasurggiid vuoigatvuodaid hárrái. Sámiin leat vuoigatvuodat ovttaskas olmmožin, sierra álbmogin, sierra kultuvran ja álgoálbmogin. Sámiin lea vuoigatvuoha eatnamiidda ja čáziide ja daidda resurssaide mat leat sin oktasaš ávnnaslaš kulturvuoddu. Vuoigatvuodat čatnasit maid arvat eará surggiide, nugo gillii, kultuvrii, oahpahussii, dearvvašvuhtii ja kulturmuittuide. Láhkvuoddu lea gávdnamis riikkaidgaskasaš álbmotrievttálaččat geatnegahtti soahpamušain ja riikkalaš láhkaásahusas. Das lea deatalaš ovdamearka ILO soahpamuš 169, mii viidát gokčá vuoigatvuodaid eallima enaš surggiin.

Norgga sámi álbmoga välljen orgánan Sámedikki ulbmil lea bargat dan badjelii, ahte sámiid vuoigatvuodat dohkkehuvvojit vuoddu sealluhit sámi kultuvrra, giela ja servodateallima. Sámiin lea vuoigatvuoha oazžut suodjalusa iežaset oktasaš identitehtii ja nannet dan, ja vuoigatvuoha ovttadássásašvuhtii ja dásseárvui earáiguin buot surggiin.

Iešmearrideapmi

Sámiin lea vuoigatvuoha iešmearrideapmái. Mis lea oktasaš vuoigatvuoha mearridit iežamet boahttevuoda. Sámit dat galget ieža mearridit maid eallinsurggiid sámi álbmot galgá stivret, hovdet ja hálldašit. Dasa maid gullá álbmoga vuoigatvuoha luohpat iežas mearridanválddis.

Sámedikki vuolggasadji lea ahte sámit leat okta álbmot - álgoálbmot – mas leat guhkes historijálaš čatnasat iežas guovlluide. Álbmogiid vuoigatvuoha iešmearrideapmái lea oppalágan prinsihppa ja vuodduvuogitvuoha, mii lea mearriduvvon rievttálaččat geatnegahtti riikkaidgaskasaš soahpamušain. Guovdil dán oktavuodas lea ON jagi 1966 konvenšuvdna mii gieđahallá nuppe bealis siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid ja nuppe bealis fas ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuodaid. Iešmearrideami rájiid bidjá riikkaidgaskasaš riekti. Danne eai sáhte riikkaeiseválddit iehčanassii defineret eaige ráddjet iešmearridanvuogitvuoda.

Maŋŋilgo ON vuodduvuovui, de leat hábmen iešmearridanvuogitvuoda buot álbmogiidda gullevaš vuoigatvuohan. Álbmogiid iešmearridanvuogitvuoha lea ideologalaš, politihkalaš ja rievttálaš prinsihppa mii lea dynamalaš ja ovdána dađistaga. Nugo álgoálbmogat miehtá máilmmi, de sámitge čuočuhit ahte alddiineaset lea iešmearridanvuogitvuoha, ja ahte dan vuoigatvuoda máilmmeservodat ja nationála stáhtat danne fertejit guhtege dilistis dohkkehít. Álgoálbmogiid dilli lea dattetge nu, ahte nationála stáhtat eai ollásit dohkket sin iešmearridanvuogitvuoda. Nu lea dilli Norggase, nugo Suomas, Ruoššas ja Ruotasge.

Dáid maŋimus áiggiid ovdáneapmi lea nu, ahte dađistaga eanet ja eanet ON-orgánat čielgasit dohkkehít álgoálbmogiid iešmearridanvuogitvuoda. Davviriikkalaš dásis dat áššedovdi lávdegoddi maid sámedikkít ja sámeministarat nammadetje ovttasráđiid, lea boahtán dan ipmárdussii Davviriikkalaš sámekonvenšuvnna árvalusas, maid bidje ovdan, ahte iešmearridanvuogitvuoha fáttmasta sámiid. Nationála eiseváldditge

2 Sámedikki mearráduš áššis 23/02

bealuštit álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa riikkaidgaskasaš dásis, ja leat ON álgoálbmotjulggaštusa barggus leamaš dan oaivila doarjjan.

Dásseárvu

Dásseárvu berre álo leat čalmmus ášši, vai dainna lágiin sihkkarastit rievttalaš servodaga. Nissonolbmuid ja dievdduid dásseárvvus lea sáhka iešmearrideamis, rievttalašvuođas ja ovttašasašvuođas, sihke kollektiiva ja individuála. Ii giige galgga vealahuvvot seksuála sojus geažil. Nissonolbmuid ja dievdduin galget leat seammát vuoigatvuođat, geatnegasvuođat ja vejolašvuođat buot servodatsurggiin sámi servodagas. Dat ii mearkkaš dan, ahte buohkaiguin, beroškeahtá sohka bealis, galgá meannuduvvot ovtta láhkái dahje ahte sii galget šaddat ovttaláganin. Sáhkan dás lea gudnejahttit oktagasa. Ahte nissonolbmuid ja dievdduin leat ovtta buorit vejolašvuođat, mearkkaša dávjá ahte lea dárbu álggahit guovttelágan doaibmabijuid nissonolbmuide ja dievdduide. Dásseárvu gullá buot servodatsurggiide. Dásseárvu lea danne Sámediggeráđi politihkkii integrierejuvnon oassi.

Immateriála vuoigatvuođat

Iešmearridanvuoigatvuohta fátmasta ollu eambo go vuoigatvuođa eatnamiidda. Dat fátmasta álbmoga vuoigatvuođa mitalit iežas historjja, geavahit iežas giela, ollašuttit iežas kultuvrra, čilget iežas oahpahusa sisdoalu ja hálddašit iežas kultuvramiuttuid. Sámediggeráđi áigu danne bargat dan badjeli, ahte dakkár immateriála vuoigatvuođat galget sihkkarastojuvvot seammá ládje go ávnnaslaš vuoigatvuođat. Duodji lea erenoamáš dilis sámi kulturseailuheaddji ealáhussan. Danne dán ealáhussii ferte leat sierra riektesuodjalus. Riektesuodjalus galgá váikkuhit dasa, ahte ii oktage galgga sáhttit boastut geavahit duoji gávppalaš sivaid geažil.

Territorijalaš vuoigatvuođat ja ođđa lágat

Davveguovllu valjis luondduresurssat buktet hástalusaid sihke suodjaluspolitihkalaš, ekonomalaš ja biraslaš sivaid geažil. Ii ovttage dán hástalusain leat vejolaš duostut jos álgoálbmotperspektiiva ii leat lunddolaččat guovdilis ášši analysain ja go hábmejuvvojit ulbmil ja doaibmabijut davveguovlopolitihkas. Váibmosis dán barggus lea álgoálbmotperspektiivva integreren. Dat mearkkaša ahte eanan- ja resursavuoigatvuođat galget dohkkehuvvot ja iešmearridanvuoigatvuohta leat mearrádusain, kapasitehta- ja máhttoovddideamis ja stáhtaid ja álgoálbmogiid ovttasbarggus.

Sámediggi lea dan rájis go ásuuvvui, vásihan ahte sámi vuoigatvuođat, beroštumit ja vuhtiiváldima dárbbut leat duvdašuvvan boaittoeallái, ja vuoliduvvon sierraberoštupmin láhkaproseassain. Nu lea erenoamážit go stuoribuš resursaláгат galget hábmejuvvojit ja ođasmahttojuvvojit.

Sámediggeráđi ovdeha ahte buot resursalágaid bajimus prinsihpat galget heivet Norgga álbmotrievttalaš geatnegasvuođaide, mat riikkas leat sámiide álgoálbmogin. Dat šaddet fátmastit ođđa resursalágaid. Dat mii lea dárbu, lea ahte dakkár lágaide ráhkaduvvojit konkrehta njuolggadusat mat sihkkarastet sámiide beassama resurssaide. Njuolggadusat mat sihkkarastet duohta searvama ja mielde mearrideami resursahálddašeapmái, fertejit leat mielde. Sámediggeráđi oaivvilda ahte resursahálddašeami vuodđun berre leat lagašvuođa- ja sorjavašvuođaprinsihppa, vai sámiid ávnnaslaš kulturvuodđu gáhttejuvvo.

Dilli lea ain nu, ahte sámiid vuoigatvuođat eatnamiidda, čážiide ja resurssaide dárbbasit lágalaš nannejumi ja dohkkeheami. Stuorra dárbu lea sektorrastideaddji areálagáhttennjuolggadusaide, mat suodjalit álgoálbmogiid vuoigatvuođaid ja sámi ealáhusaide. Buot ovddeš meassamat, beroškeahtá das makkárat dat ledje, fertejit árvoštallojuvvojit. Dasto lea dárbu struktuvrraide mat gustojit buotlágan hálddašeapmái. Dat galget sihkkarastit ahte sámiid álo váldet vuhtii doarvái bures. Mii lea deatalaš, lea ahte galget leat njuolggadusat sámiid iešmearrideamis ja mielde mearrideamis resursahálddašeamis mii maid čadahuvo lahkaorrun- ja dárbo prinsihpa vuodul. Sámediggeráđi áigu dán áigodaga bargat dan badjeli, ahte dát dáhpuhuvvá lága hámis, juogo ođđa sámi resursavuođđoláhkkan, ođđa sámeláhkakapihttalin, dahje ahte dat lasihuvvo vuodolaččat sierralágaide.

Finnmárkkuláhka

Finnmárkkuláhka siskkilda deatlaš prinsihpalaš čilgehusaid mat mángga suorggis fertejit dulkojuvvojuvot nu, ahte sámi vuoigatvuodát leat oppalaččat dohkkehuvvon. Láhka dohkkeha ahte sámit leat geavahemiineaset háhkan vuoigatvuoda Finnmarkku eatnamiidda. Sámediggerádis leat stuorra vuordámušat joatkkabargguide, main galget identifiseret sámi geavahan- ja eaiggáduššánvuoigatvuodaid Finnmarkkus. Identifiserema galgá finnmárkkukommišuvnna ja Finnmarkku sierraduopmostuolu vuoddeapmi buktit áigái. Sámediggeráddái lea lunddolaš jáhkkit ahte sámi árbevierut ja riekteipmárdusat biddjojuvvojit vuodđun dan bargui.

Finnmárkkuláhka gusto dušše nu guhkás olggobeallái gátti go priváhta opmodatvuoigatvuohta ollá. Sámediggeráddi oaivvilda ahte sámiin lea vuoigatvuohta meara resurssaide. Finnmarkku mearra lea leamaš deatlaš mearrasámi kultuvrii ja ealáhusaid ovddideapmái. Sámit eai leat goassege luohan dán vuoigatvuodain. Vuoigatvuodát Finnmarkku meara resurssaide galget čielggaduvvot dan barggus maid lávdegoddi čadaha, go árvvoštallá sámiid ja earáid vuoigatvuodaid bivdit Finnmarkku gáttiin. Bargu šaddá leat guovdil joatkevaš vuoigatvuodabargui. Sámediggeráddái lea lunddolaš jáhkkit ahte álbmotriekti biddjojuvvo vuodđun, lága erenoamáš ulbmila mielde.

Finnmarkkuopmodaga vuodđudeami maŋŋil Sámediggi lea ožžon odđa rolla eananhálddašeaddjin. Dat gáibida ahte Sámediggi váldá badjelasas ovddasvástádusa hálddašit Finnmarkku eatnamiid. Seammás dat ii galgga hehttet váldimis vuhtii sámi riekteipmárdusa ja árbevieruid. Deatlaš lea fátmastit guovllu veahkadaga oppalohkái. Hálddašeapmi galgá leat Finnmarkkulága ulbmila mielde, ja daid njuolggadusaid mielde mat biddjojuvvojit vuodđun.

Sámi vuoigatvuodalávdegoddi

Romssa, Nordlándda ja lullisámi guovllu sámi vuoigatvuodaid lávdegoddi šaddá leat deatlaš dán áigodaga. Vuđolaš proseassas, masa dáid guovlluid earáge álbmot gullá, galget konkrehta čovdosat čuovvut vuoigatvuodaid divastallamiid. Ulbmil ferte leat sihkkarastit ja seailluhit luondduvuođu sámi kultuvrii ja ealáhusaide ja servodateallimii odđa buolvvaid várás. Sámediggeráddái lea lunddolaš jáhkkit ahte sámi vuoigatvuodát dohkkehuvvojit prinsihpalaččat dan mielde go Finnmarkkuláhka ovdána, ja áigu doarjut dan.

Ođasmuvakeahtes resurssat

Minerála- ja petroleumadoaimmain mat leat álgoálbmogiid árbevirolaš geavahan- ja orrunguovlluin ja daid olggobealde, šaddá leat mearkkašupmi sámiide ja eará álgoálbmogiide davviguovlluin. Ođasmuvakeahtes resurssaid geavaheapmi, nugo olju ja gássa, buktet odđa vejolašvuođaid, muhto áitet maid álgoálbmogiid kultuvrra ja eallinvugiid. Deatlaš lea rádjerastideaddji álgoálbmotperspektiiva, erenoamážit Ruošša guvlu, go luondduresurssaid geavaheapmi árvvoštallojuvvo davveguovlluid ovddideami ektui. Oktasaš standárddat fertejit ráhkaduvvot, nugo čovdovvon ehtalaš njuolggadusat, mat suodjalit álgoálbmogiid beroštumiid ja searvama resursageavaheapmái.

Dálkkádatrivdamat dagahit dan ahte ođasmuvakeahtes resurssat leat eanet ávkkástallanolámuttus. Barents-ábi olju ja gássa bohkamat ja fievrredeamit buktet eambbo nuoskkidanvára. Dán meara viidodagat ja daid ekologalaš birrasat leat álo leamaš deatalaččat sámi kultuvrra ja servodaga ovdáneapmái. Nuoskkidanvárra mearkkaša ahte fertejit mearriduvvot standárddat birrasa, sihkkarvuođa, teknologiija ja guolástusa várás. Boahhteáiggi oljo- ja gássadoaimmat Barents-ábis ja Ruoššas muđui gáibidit erenoamáš ollu operatevrrain, fievrredeaddjiin ja stáhtain. Deatlaš lea ahte buohkat leat mielde unnideamen birasvahahttimiid áitaga. Historjá lea addán álgoálbmogiidda vásáhusaid mat čájehit ahte eai leat dušše birasvahahttináitagat ja guovlomassimat. Dat lea maid buktán odđa ekonomalaš struktuvrra mii lea njuovžil ja nuppástuhtán siskkáldas struktuvrra. Danne lea deatlaš ahte dakkár ovdáneami buotlágan sosiála váikkuhusat árvvoštallojuvvojit dárkilit. Álgoálbmogiid mieldearridan- ja váikkuhanvuoigatvuohta, rievttalaš juogadeapmi ja sosiála gánnáhahttivuohta leat deatlaš čovddasánit dán oktavuodain.

Norgalaš eiseválddit galget váldit vuhtii sámi beroštumiid ja oainnuid go hábmejit resursageavahanplánaid. Sámi álbmogis lea álbmotrievtti mielde vuoigatvuodát minerála- ja petroleumresurssaide mat leat sámi guovlluin. Dát vuoigatvuodát fertejit leat vuodus go plánejit geavahit daid resurssaid, ja go dat juogaduvvojit. Deatalaš lea ahte bohkamat eai vahágahte sámi kultuvrra ja eallinvuogi. Govttolaš oassi riggodagain mat vižžojuvvojit sámi guovllus, fertejit fievrriduvvot ruovttoluotta daidda servodagaide madda leat čuohcan.

Boazodoalloláhka

Boazodoallu lea guovdilis sámi ealáhus ja deatalaš kulturguoddi. Dat addá boazodollui riikkaidgaskasaš rievttálaš suodjalusa. Sámediggeráđđi berošta erenoamážit das ahte ii hedjon dat láhkasuodjalus maid riikkaidgaskasaš lágat addet boazodollui, erenoamážit ILO-soahpamuš nr. 169. Sámedikki bealis lea čielga eaktu ja unnimusčoavddus dat, ahte boazodoallolága § 1 nubbi lađđasii bohtá lasáhus, nu ahte lágas lea sullasaš sátnádat go Finnmárolágas § 3. Dat galggašii sihkkarastit ahte álbmotriekti ii láivvo Finnmárolága sisdoalu ektui.

Boazodoallolágas dál oasit ođasmahttojuvvojit. Sámediggi jáhkka ahte boazodoallolága revisuvnna čuovvu maid farga eará boazodoallolágaid ođasmahttin dán áigodagas.

Sámediggeráđđi áigu bargat vai boazodoalu searvan stivrenorgánaide nannejuvvo, nu ahte boazodoallit sáhttet doarvái bures váikkuhit. Dat eaktuda láhkasuodjalusa mii sihkkarastá boazosámi eanetlogu ja jodiheami boazodoalloorgánain.

Deatalaš lea ahte ođđa ollislaš boazodoalloláhka goziha boazodoalu dárbbu oazžut riidočoavdinorgána masa ealáhus sáhttá luohttit. Dat mearkkaša ahte sámi riekteipmárdusat ja árbevierut ožžot soahppevaš deattu ja vuhtiiváldima go riidoáššiin mearriduvvo loahpalaš mearrádus. Sámediggeráđđi oaivvilda ahte berre vuodđuduvvot sierra riidočoavdinorgána mas lea sierra máhttu ee. sámi riektegálduin ja riekteipmárdusain.

Sámediggeráđđi šalloša go boazodoalu olbmot galget noađuhuvvot vuhtiiváldingeatnegasvuodain ja buhttenovddasvástádusain sulastahtti fidnodoaimmaiguin mat doaimmahit erenoamáš váralaš doaimma. Gažaldagat mat čatnasit boazodoalu buhttenovddasvástádussii berre danne nuppástuhttit go boazodoalloláhka fas ođasmahttojuvvo.

Sámediggeráđđi ovdeha ahte Eanandoallodepartemeanta álggaha farga čuovvolanproseassaid daid osiid várás mat boazodoallolágas eai ođasmahttojuvvo dán hávi. Deatalaš lea ahte mii lagaš boahpteáiggis oazžut ollislaš boazodoallolága mii lea heivehuvvon otnáš duohtadillái. Go dat ráhkaduvvo, de lea ee. dárbu geahčadit davviriikkalaš sámekonvenšuvnna árvalusa, plána- ja huksenlága, norgalaš-ruohtiláš boazoguohtunsoahpamuša ja Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusa.

Sámediggeráđđi oaivvilda ahte dárbu lea farga álggahit čuovvolanproseassaid boazodoallohállddhusa boahhtevaš organiserema várás.

Birrasa ja kultuvrra gáhtten

Ulbmil: *Sihkkarastit sámi kultuvrra luondduvuodu, ja suodjalit sámi kulturmuittuid ja kulturbirrasa nu ahte dat nanne ja seailuha sámi identitehta ja kultuvrra joatkima*

Sámi eanan- ja resursavuoigatvuodain lea maid historjjálaš viidodat. Sámit leat guhkes áiggiid geavahan luonddu ja nu oamastan alcceseaset vuoigatvuodáid iežaset geavanguovlluide. Dat geavahus lea buktán áigái luottaid mat leat sámi kulturmuittut. Geavahus lea maid addán máhtu luonddu birra ja dan hearkivuoda birra.

Sámi servodagain lea ain lagaš gullevašvuohta lundui. Luondu lea ealáhusdoaimmaid, eallinvuodaga ráma, vássán áiggiid muittuhusa, máhtu ja eallinvuogi vuodđu. Sámiid kultuvra lea erenoamáš gitta luonddu,

eatnamiin ja luondduriggodagain. Vuoddoárvvut vulget sámiid máilmmegovvadás, ja sámii servodateallin sorjá dain vuoddoárvvuin ja árbevirolaš máhtuin mat mannet njálmmálaččat buolvvas buolvii.

Sámii servodaga ovdas leat stuorra hástalusat mat gáibidit dynamalaš ja sektorrastideaddji politihka ja hálddašeami mat sihkkarastet min kultuvrra luondduvuođu. Dákká lea dárbu geahčadit álgoálbmot-vuoigatvuodaid, kultursuodjalusa ja luondduhálddašeami oktan. Dat lea deatalaš dainnago sámii kultuvrra sorjá luonddus, ja go riikkaidgaskasaš birassoahpamušat fertejit geahčaduvvot oktan álgoálbmot-vuoigatvuodaiiguin. Riikkaidgaskasaš birasovttasbargu lea maid áidna čoavddus hástalusaid maid dálkkádatnuppástusat ja guhkásjohtti nuoskkideamit dagahit.

Sámediggeráđđi oavvilda ahte bievlavuodjimiidda galgá leat geahčču. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjelii, ahte mohtorjohtalusláhka geahčaduvvo odđasis ja nuppástahattojuvvo. Nu lea dárbu dahkat, vai láhka heive sámii ealáhusaid ja sámii dálloalloekonomiija dárbbuide. Go báikegottit hálddašit meahcceresursaid lagašvuoda- ja sorjavešvuoda-prinsihpaid mielde, de sáhtá sámii kulturvuoddu seailut. Luonddus ja boazoguohtunguohtuvuolun berrejit mohtorjohtalusat ráddjejuvvo. Olbmuid johtimat meahcis eai galgga heađuštit vuoddoealáhusaid. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjelii, ahte mohtorjohtalus hálddašuvvo plánalaččat.

Kulturmuutosuodjalus ferte lunddolaš oassin gullat mielde go divaštallojuvvo eatnamiid ja luonddu-resursaid hálddašeamis. Birasbargu, ekonomalaš ovdáneapmi ja vuoigatvuoddat gullet oktii, ja láidestit boahhteveš hálddašanortnegii ja mearridanváldejuogadeapmái, maid mielde sámii guovlluid kulturmuittut hálddašuvvojit. Sámediggeráđđi áigu dán áigodaga bargat dan badjelii, ahte lea ollislaš areálapolitihka sámii beroštumiid várás.

Biologalaš šláddjiivohta

Davveguovllut leat erenoamáš hearkkit garra dálkkádaga ja hearkkes ekosystema geažil. Dát mearkaša maid dan ahte guovllut leat rašit dálkkádatriedamiid váikkuhusaid. Davveguovllut leat dál šaddamin boahteáiggi energiijaháldinguovllun. Davveguovlluid veahkadagaide leat dál dakkár hástalusat go dávjjes johtalusat ja stuorit nuoskkidanvárra. Davvi álbmoga bealis Sámediggeráđđi áigu gáibidit garraset birasberráigeahččan- ja dálkkádatpolitihka.

Energiijaháldinguovllu vuoddeapmi davvin sáhtá mearkašit ahte huksejuvvojit stuorra gádderusttegat. Dat čuočá erenoamážit sidjiide guđet geavahit luondduresursaid. Go dakkár rusttegat bohtet, de dat dolvot vuoddoealáhusain viidodagaid sihke mearas ja gáttis, sihke go huksejuvvojit ja jodihuvvojit, ja siskkáldas struktuvrra dáfus. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjelii, ahte guovllu energiijaviežžamat eai vahágahte dáláš ealáhusadoaimmaid ja birrasa. Guovlluid oktasáš geavaheapmi gáibida ahte váikkuhusat geahčaduvvojit vuđolaččat, omd. oljo- ja gássadoaimmaid váikkuhusat. Sámediggeráđđi áigu geahččat bearrái ahte dán árvvoštallamis lea ollislašvuoda perspektiiva.

Beroštupmi geavahit luondduresursaid, maida gullet genaresursatge, lassána garrasit, ja daid ávkingeavaheapmái čatnasit stuorra máilmeviidosáš ekonomalaš beroštumit. Seammas lea biologalaš šláddjiivođa massin šaddan bahás váttisvuotan olles máilbmái. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjelii, ahte biologalaš šláddjiivohta seailuduvvo regulereamiiguin ja njuolggadusaiguin. ON-soahpamuš biologalaš šláddjiivođas, mii mearriduvvui jagi 1992, lea vuosttamuš riikkaidgaskasaš birassoahpamuš mii čielgasit čalmustahtá geavaheami ja gáhttema oktiigullelašvuoda, ja juogadanprinsihpa. Sámediggeráđđi doarju soahpamuša 2010-mihttomeari, ja áigu bargat dan badjelii, ahte biologalaš šláddjiivođa geavaheapmi dáhpuhuvvá gánnáhahtti ládje. Sámediggeráđđi oavvilda ahte álgoálbmogiid eallinvuogi ja kultuvrra bisuheapmi veahkeha biologalaš šláddjiivođa seailluhit, ja nuppe guvluige.

Sámii ealáhusain ja doaimmain lea ollu máhttu mii gullá doahpagii árbevirolaš máhttu. Sámediggeráđđi áigu láchit dilálašvuodaid nu, ahte árbevirolaš máhttu boahá oidnosii ja duodaštuvvo deatalaš gáldun luonddu- ja birasgáhttenbargguin. Dan barggus lea deatalaš oazžut ovdan, ahte dát máhtut leat deatalaččat biologalaš šláddjiivođa seailluheapmái, dálkkádatnuppástusaid indikáhtorin, ja go galgat sámii kultuvrii gávdnat positiiva heivehallanstrategiijaid dálkkádatnuppástusdieđuid vuodul.

Guovlogáhtten lea buorre váikkuhangaskaoapmi biologalaš šláddjiivuođa gáhttemis. Go sámi guovllut gáhttejuvvojit, de dat lea veahkkín suodjaleamen ávnnaslaš vuodu, nu ahte sámi kultuvra sáhtta bissut, ovdánit ja joatkit. Dat eaktuda dattetge ahte suodjalanproseassa, sisdoallu ja hálddašanvuohki ii vierásmahte, muhto nanne sámi kultuvrra. Sámediggeráđdi áigu dán áigodaga bargat dan badjeli, ahte sámi guovlluin suodjalanproseassat čađahuvvojit sámi eavttuid mielde. Sámediggi ferte oažžut resurssaid nu ahte sáhtta bargat birasgáhttenáššiguin ollislaš vuogi mielde sámi guovlluin.

Kulturmuittosuodjalus

Sámi kulturmuittut mitalit midjiide juoidá das, geat mii leat, geat min máttut ledje, maid sii barge ja gos sii orro. Dat lea danne deatalaš sámi identitehtii. Deatalaš lea deattuhit sámi kulturmuittuid ja kulturbirrasiid suodjaleami dainna lágiin ahte dat nanne ja seailuha sámi kultuvrra.

Kulturbirasdoaba gokčá mánggalágan surggiid, nugo viessobirrasiid ja kulturduovdagiid main kulturmuittut gullet oktii. Kulturbirasdoaba siskkilda maid eananguovlluid maidda gullet dáhpáhusat, osku ja árbevierut. Kulturbirrasa árvu lea vejolaš meroštallat mángga ládje, dan mielde makkár kultuvrralaš vuolggasadji meroštallis lea. Dávjá leat sierra kultuvrii gullevaš olbmot guđetge áigáseaset geavahan seammá eatnamiid.

Sámi kulturmuittut leat deatalaš dokumentenávdnasat sámi historjái. Kulturmuittut duođaštit mo sámit leat árvoštallan ja geavahan eatnamiid ja luonddu áiggiid čađa. Dás lea maid sáhka eatnamiid ja luonddu mearkkašumis ekonomalaš, sosiála ja oskkolaš sivaid dihte. Kulturmuittut addet olbmui vejolašvuoda vásihit kultuvrralaš gullevašvuoda ja dovdat mo mii odne galgat geavahit luonddu ja lihkadit das.

Sámi kulturmuittuid šláddjiivuohta Sámis mitalit ahte sámit leat guhká geavahan guovlluid. Ráđdejeaddji historjagirjjálašvuodas lea sámi historjá dattetge unnán váldojuvvon vuhtii. Ollu diehtemeahttunvuoha lea sámi dilálašvuodaid ja historjja birra stuorraservodagas. Norgalaš eiseválddit leat guhkes áiggiid leamaš vuostehágolaččat dohkkehit sámi kulturmuittuid duohtan. Stáhta Norga lea dihto guovlluin unnán addán diehttevassii sámi orruma historjja, ovdamearkka dihte riddogovlluin. Kulturmuittuid ja kulturbirrasiid aktiiva bargguin Sámediggeráđdi áigu duođaštit sámi historjja sámiid iežaset eavttuid mielde.

Sámediggi hálddaša sámi kulturmuittuid ja kulturbirrasiid gustojeaddji lágaid mielde. Sámi kulturbirrasat fertejit váldojuvvot vuhtii erenoamážit areálaplánenbarggus. Dárbu lea systemáhtalaččat registrarastit sámi kulturmuittuid dán barggu olis. Sámediggi lea oanehis áiggiis huksen arvat áššemahtu kulturmuittohálddašeamis oppalohká, ja sámi kulturmuittuid birra erenoamážit. Dat siskkilda maid máhtu areálapláneamis. Norggas leat guokte bálddalas kulturmuittohálddašeami lullisámi guovllu rájjs davás. Sámediggeráđdi oaivvilda ahte Sámedikkis lea máhttu hálddašit buot kulturmuittuid, ja áigu dán áigodagas bargat dan badjeli, ahte sáhtta váldit ovddasvástádussan hálddašit buot kulturmuittuid stuorra osiin hálddašanguovllus.

Kultuvra

Ulbmil: *Ovddidit šláddjes dáidda- ja kultureallima, ja sibbekarastit sámiid vejolašvuoda váikekubid sámi kulturovdáneapmái*

Kultuvra leat árvvut, norpmat, kodat ja symbolat maid olbmot váldet árbin ja dolvvodit buolvvas bulvi. Sámi kultuvra lea danne vuodđun eatnašii maiguin Sámediggi bargá. Kultuvra ilbmaduvvo čielgasepmosit mánggalágan dáiddalaš hámis, nugo girjjálašvuoha, lávdedáidu, govvadáidda/duodji ja musihka. Kultuvra lea maid dat arenat ja deaivvadanbáikkid maid dáidaga ilbmadit, nugo kulturviesut ja festiválat. Kultuvra siskkilda viiddis mearkkašumis dasto vel valášallama, museaid ja media.

Sámi dáidda ja kultureallin lea šláddji, ja Sámediggeráđdi áigu láchit dilálašvuodaid nu, ahte dát šláddjiivuohta seailu ja ovdána eambbo. Riikkalaš ovddasvástádus lea álggahit ja ovddidit sámi kultuvrra. Norgalaš stáhta lea mángglágan lágaiguin, njuolggadusaiguin ja soahpamušaiguin geatnegahtán iežas váldit badjelasas ovddasvástádussan sámegeala, kultuvrra, historjja ja servodateallima. Dan ovddasvástádusa ferte

norgalaš stáhta hálddašit gulahallamiin Sámedikkiin, ja Sámedikki čujuhusat dat fertejit biddjojuvvot barggu vuodđun.

Sámiid vuoigatvuodas iežaset kulturilbmadeapmái lea maid gávppalaš bealli. Maŋimus jagiid mii leat vásihan ahte sámi symbolaid leat váldán atnui stuorra fitnodagat jođihahtti gávpegálvun. Leat maid geahččalan patentet symbolaid. Eanet ja eanet álgoálbmogat vásihit dan iežaset symbolaid hárrái. Symbolat leat nannosit čadnojuvvon álgoálbmogiid identitehtii ja árvvuide. Dát lea danne dakkár ovdáneapmi maid Sámediggeráđđi áigu eambo čálmustahttit iežas kulturdieđáhusas mii boahá, ja mii čuovvoluvvo riikkaidgaskasaš forain.

Sámi eallinoaidnoárvvut fertejit árvvoštallojuvvot sihke ovdeš ja dáláš áiggi viidodagas. Sámiid kristalašvuoda ovdalis osku lea nannosit gittalagaid sámiid otnáš identitehtain. Olbmot dovdet ja gudnejahttet bassi báikkiid ja bálvvosbáikkiid, ja ollu dain symbolain mat leat mis odne, leat kristtalašvuoda ovdalis oskku rájis. Kristtalašvuodas lea nana sajádat sámi otnáš servodagas, muhto eallinárvvuid girjái vuohtha lea stuoris maiddái sámiid gaskkas. Deatalaš lea čájehit rabasvuoda ja gierdavašvuoda buotlágan eallinoainnuide sámi servodagas.

Sámediggi ja fylkkasuohkanat leat ovttasbargosoahpamušaiguin buktán oidnosii fylkkasuohkaniid ovddasvástádusa sámi kultuvrra ovdáneamis háldenguovllus. Aktiiva ja oktiivevehuvvon váikkuhan-gaskaomiid geavahemiin Sámediggi ja fylkkasuohkanat ovttasráđiid leat mielde ovddideamen sámi kulturfálaldaga. Dát guoská maid sámi kultuvrra gaskkusteapmái. Ná huksejuvvo árbevirolaš norgalaš institušuvnnaid ja Sámedikki oktasaš ipmárdus das, makkár dárbbut sámi servodagas leat kultursuorggis.

Sámediggi atná báikkálaš, háldenguvllolaš ja riikkalaš sámi institušuvnnaid deatalaš arenan sámi servodaga ovdáneapmái. Sámi deaivvadanbáikkiid lea áibbas dárbbalaš hukset. Sámi institušuvdnahuksen álggii easka 70-logu loahpageahčen, ja lea ovdánan johtilit. Sámediggi lea maŋimus jagiid ožžon iežas ovddasvástádussan muhtun institušuvnnaid ja ortnegiid, mat galggašedje ovddidit sámi dáidaga ja kultuvrra. Hálddašeamis Sámediggi lea gulahallamiiguin kulturbargiiguin, organisašuvnnaiguin ja institušuvnnaiguin háliidan leat mielde dihkádeamen kultursuorggi politihkkaovdaneami. Lassin lea deatalaš ahte sámiin alddineaset lea vejolašvuohtha gaskkustit kultuvrraset iežaset eavttuid mielde. Maiddái sámi lágadusain ja buvttadanserviin lea deatalaš rolla ovddidit ja gaskkustit sámi kultuvrra.

Dattetge lea stuorra dárbu ovddidit dáláš institušuvnnaid ja vuodđudit odđa dakkáriid. Sámediggeráđđi atná áibbas dárbbalažžan daid dál vuoruhit ja ollašuttit, ja addit daidda buori doaibmanvuodu. Sámediggeráđđi danne áigu dán áigodaga bidjat ovdan institušuvdnadieđáhusa. Norgalaš eiseválddit eai sáhte hilgádit iežaset ovddasvástádusas sámi kultuvrras dainnago sirdet hálddašandoaimmaid Sámediggái. Sin geatnegasvuohtha lea addit Sámediggái buriid rápmaveavttuid, vai sáhtá jođihit ja ovddidit sámi kulturorganisašuvnnaid ja -institušuvnnaid.

Filbma

Filbma lea dáiddalaš ilbmadanvuohki mii lea beavttálmuvvan ja beavttálmuvvan. Filbma lea gaskaoapmi mii fátmasta ollu, ja mii sáhtá vugiinis gaskkustit dieđuid beroškeahhtá geográfalaš, kultuvrralaš ja giellalaš rájiin. Ovdal leat earát go sámit ieža govahallan sámiid, ja dávjá romantalaš ja stereotiippalaš geahčastagaiguin. Áiggi mielde filbma lea dáiddalaš ilbmadanvuohkin fidnen nana coavcci sámi kultuvrra siskkoabealde. Vai lea vejolaš ovddidit sámi filmma, de sámi filmadáiddárat fertejit oažžut buriid barganeavttuid ja arenaid main sáhttet buvttadit ja čájehit filmmaid.

Deatalaš lea čájehit iežas oaiviliid filmmaiguin. Stuorra dárbu lea eambo sámi filbma- ja TV-buvttadeapmái. Filbma lea viehka odđa dáiddalaš ilbmadanvuohki sámiid gaskkas. Čielga sávaldat lea sámi filmbarrasis čálmustahttit sámiid ja álgoálbmogiid neaktofilmmaid.

Odne sámi filmadahkkat deaividit ollu ovdagáttuid norgalaš filbmaorganisašuvnnain fáttáid dáfus maid háliidit gaskkustit. Sámi filmadahkkat dáhttot dávjá govvidit fáttáid mat sáhttet norddastit norgalaš iešdovddu, ja dan geažil lea váttis ruhtadit sámi filmaprošeavttaid. Sámediggeráđđi áigu danne dán áigodaga bargat dan badjeli, ahte vuodđuduvvo sámi filbmaguovddáš. Filbmaguovddáš šattašii

prošeaktaovddidanreaidun ja birasin mas lea vejolaš ovddidit buriid prošeavttaid. Dasto lea dakkár guovddáš deatalaš sámi filmma rekruttemii.

Deatalaš lea ahte sámi filmma ekonomalaš eavttut leat buorit. Norgalaš filbmafoandda ovddasvástádus lea ruhtadit sámi filmmaid. Dan ovddasvástádusa sii fertejit ipmirdišgoahtit buorebut.

Girjjálašvuohta

Vuosttanuš čálalaš almmuheamit sámegillii ledje vuoiŋŋalaš barggut, nugo biibbal ja sálbmagirjjit. Dain girjjiin lea ain dálge nana sajádat sámi kultuvrras. Sámi girjjálašvuođas ii leat guhkes čálalaš árbevieru, ja dat lea njálmmálaš muitalanárbevieruid joatka. Das leat guhkes ruohttasat ruoktot vássán áigái. Oddaset áiggis sámi girjjálašvuohta govahallá máŋga iešguđetlágan fáttá. Ollugat otnáš sámi čáliin leat dohkkehuvvon čállit main beroštit maiddá Sámi olggobealde. Ahte sámi girjjálašvuohta almmuhuvvo, ja sámi čállit, lea okta deatalaš eaktu, mii nanne sámi identitehta ja sámegiela. Erenoamáš deatalaš šaddá movttidahttit sámi mánáid ja nuoraid lohkat girjjiid iežaset gillii. Ollašuhttin dihte dán áigumuša, de Sámediggeráđdi áigu bargat dan badjeli, ahte maiddá mánáid ja nuoraid vástesaš populearagirjjálašvuohta (álbmotgirjjálašvuohta) jorgaluvvo sámegillii. Seammá deatalaš lea movttidahttit mánáid ja nuoraid čállit sámegillii. Seammás Sámediggeráđdi áigu láchit dilálašvuođaid nu, ahte daidge sámiid girjjálašvuohta guđet eai čále sámegillii, almmuhuvvo. Sámi girjjálašvuođa dáláš doarjjaortnegat vuoruhit čáppagirjjálašvuođa. Nanusmahttin dihte sámi girjjálašvuođa šláddjivuođa Sámediggeráđdi áigu bargat dan badjeli, ahte leat doarjjaortnegat sámi fágaproša almmuheapmái.

Ollu buorre sámi girjjálašvuohta čállojuvvo, mii berre leat eanet lohkkuid olámuttus. Dáláš doarjjaortnegat mat dorjot álgogiellalaš teavsttaid jorgaleami nuppiid gielaide, fertejit eambbo vuoruhit teavsttaid jorgaleami sámegielas. Hirbmat váttis lea fidnet girjjiid mat leat almmuhuvvon sámegillii. Sámediggeráđdi áigu bargat eambbo dan badjeli, ahte eiseválddit davvirikkaid dásis váldet ovddasvástádussaneaset álggahit sámi girjjálašvuođa vástesaš oastinortnega.

Teáhter ja lávdedáidda

Sámi teáhter ja lávdedáidda lea nubbi kulturilbmadeapmi mii joatká sámi muitalanárbevieruid. Teáhter ja lávdedáidda leat dađistaga ožžon guovdilis rolla sámi kultuvrras. Sámi teáhteriin lea deatalaš rolla lávdedáidaga gaskkustan- ja vásihanarenan. Lávdedáidda fieski lea govdat, nugo dásun, dráma, lávlun ja eará dáiddalaš ilbmadanvuogit. Teáhter lea mielde loktemin sámi giela árvvu, ja dat juohká dieđuid olbmuid sámi kultuvrras ja buorida sin beroštumi das. Ovttasbargguin háldenguvllolaš ja riikkalaš eiseválddiiguin Sámediggeráđdi áigu láchit dilálašvuođaid nu ahte sámi álbotteáhter, Beaivváš Sámi Teáhter, oazžu vuođu mii dahká teáhterii vejolaš bálvalit olles sámi ássanguovllu. Seammás Sámediggeráđdi áigu bargat dan badjeli, ahte Áarjelhaemien Teatre oazžu dohkálaš doaibmanvuođu. Dilálašvuođat fertejit maid láchčojuvvot, vai rekruttet lea vejolaš odđa sámi neavttáriid ja teáhterbargiid. Nu ferte dahkkojuvvo sihke rápmaveavttuid buoridemiin ja sámi neavttáriid oahpahusa vuodđudemiin.

Musihkka

Sámi musihkka lea veahkehan oidnosii buktit ja loktet sámi kultuvrra sihke sámiid gaskkas ja máilmmis muđui. Juoigamis lea erenoamáš sajádat sámi servodateallimis. Dat ii leat dušše musihkalaš ilbmadanvuohki, muhto maiddá árbevierroguoddi, identitehtamearka ja girjjálaš teaksta. Juoiganárbevierutge ánsásáit sierra ruhtadanortnegiid ja suodjalusa nugo norgalaš álbotmusihkka. Sámi musihkkabiras ferte nanusmahttojuvvo sierra institušuvnnalaš ulbmilsurggiin mas lea sámi vuođu.

Sámi musihkka ii leat čatnasan duššefal juoiganárbevirru. Sámi musihka ovdáneapmi 1970- ja 1980-loguid lea ovttastahttan juoigama ja eará šáŋgariid nugo rocka, country, jazza ja etnomusihka. Go sámi musihkkagaskkusteami ja -ovddideami dihte galget láchčojuvvot dilálašvuođat, de etnomusihkkaguovddáza vuodđudeapmi ja juoigangaskkusteapmi skuvllain leat dakkár suorggit maid Sámediggeráđdi áigu gaskkustit. Háldenguvllolaš ovttasbargu veahkeha maid nannet sámi musihka gaskkusteami. Ovttasbargansoahpamušain mat leat fylkkasuohkaniiguin lea okta doaibma dat, ahte sámi musihkka-gaskkusteapmi galgá leat doarjjaortnegiid gullelaš oassi.

Govvadáidda ja eará dáiddalaš ilbmadeamit

Árbevirolaš málejuvvon gova lassin govvadáidda ja eará dáiddalaš ilbmadeamit siskkildit dáiddaduoji, čuollamiid, hábmema, govvideami, arkitektuvrra ja tekstiiladáidaga. Sámi dáidda ilbmadeamit leat ovdánan identitehtadahkki doaimmas iskkadeaddji ilbmadeapmin. Erenoamážit lea nu nuorat sámi dáiddáriid gaskkas. Sámi dáiddárat leat muosáhan eambo dohkkehusa maiddái riikkaidgaskasaš dásis. Vai lea vejolaš ovddidit šláddjes dáiddaeallima, de lea dárbu dáidagiid čoaggit, seailluhit, gaskkustit ja dutkat sámi govvadáidaga ja álgoálbmoddáidaga. Sámediggeráđđi áigu láhčit dilálašvuoda nu, ahte sámi dáidda bissu sámi institušuvnnain ja sámi ássanguovlluin. Sámi govvadáiddárat ja dáiddaduojárat dat leat stuorimus logus dain dáiddáriin geaidda dáidda lea deatalaš dinestusgáldun. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli ahte sámi dáiddárat ožžot seammá rápmaveavttuid go dáiddárat muđui riikkas.

Kultuvrralaš arenat ja deaivadanbáikkit

Sámediggeráđđi atná hirbmat deatalažžan vuodđudit ja ovddidit arenaid sámi kulturdoaimmaide. Sámediggeráđđi danne addá bissovaš doarjagiid sámi kulturviesuide, museaide ja festiválaide. Valáštallan gullá viiddiduvvon kulturdoahpagii, ja valáštallanlágideamit leat deatalaš deaivadanbáikkit, erenoamážit mánáide ja nuoraide.

Sámi dáidaga gaskkusteami arenat

Sámi dáidaga gaskkusteapmi lea deatalaš oassi Sámediggeráđi dáiddapolitiikka. Sihkkarastit dáidaga ovttaskas olbmuid ja servodaga olámuddui lea deatalaš, vai olbmot besset muosáhit máhtto- ja dáiddadáhpáhusaid. Sámediggeráđđi oaivvilda ahte berrejit leat šláddjes arenat sámi dáidaga gaskkusteami várás. Ovdamearkkat dakkár arenanain leat festiválat, gállirat, čájáhusat, čijaheamit, katalogat ja girjerájuid girjjálašvuoda gaskkusteapmi.

Ođđa teknologija ráhkada eanet vejolašvuodaid dáiddalaš ilbmadeamiide dál go ovdal. Dađistaga eanet dáiddárat geavahišgohtet digitála reaiduid hábmenbargguineaset. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte dáidda valjes arenaide mat gaskkustit sámi dáidaga, oidnojit ja ožžot ekonomalaš vuodu.

Museat

Sámi museat leat deatalaš arenat sámi dáidaga, kultuvrra ja historjja gaskkusteapmái. Museat galget lassin gaskkusteapmái čoaggit ja seailluhit sámi dáidaga ja kultuvrra, ja sámi kulturárbbi. Mánnga dáhpáhusas sámi museat doibmet kultuvrralaš deaivadanbáikin unna sámi báikegottiin. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte dat bealit sámi museaid doaimmas bissot ja ovdánit eambo.

Sámediggeráđi bajimus ulbmil sámi museaid dáfus lea sihkkarastit, nannet ja oktiiveivehit ollislaš sámi museadoaimma, man vuodđun leat sámiid iežaset eavttut álbmogin ja álgoálbmogin. Dán ulbmila ollašuttima váikkuhangaskaoapmi lea dat riikkaviidosas museaođasmahttin maid sámi museat leat álggaheamen. Ođasmahttin mearkkaša ahte sámi museat nannejuvvojit stuorit museasiidan main lea oktasaš doaimma, ja seammás báikkálaš museadoaimma joatká ja buoriduvvo. Ođasmahttima oktavuodas riikkaeiseválddit leat lohpidan ekonomalaš šattu museaide. Riikkaeiseválddit fertejit fuolahit ahte sámi museat maid ožžot oasi ekonomalaš šattus, nu ahte museaođasmahttima lea vejolaš čađahit.

Ođđa museaid huksen ja dáláš museaid buorideamit berrejit leat sámi servodagas ulbmilsuorgin. Sámi duhátjagi báikki, namalassii Nuortalaš musea, ollašuttin čajeha ahte leat hirbmat váttis ja áddjilis bargu oazžut dohkkehusa dán áigumuššii. Riikkaeiseválddit eai leat čuovolan iežaset ovddasvástádusa dán áššii. Sámediggeráđđi áigu dattetge bargat eambo dan badjeli, ahte museahuksen álgá nu farga go vejolaš, ja soahpamušaid mielde mat leat dahkkojuvvon. Sámediggeráđđi ii sáhte dohkkehít ahte musea sturrodat unniduvvo šat eambo. Ája sámi Guovddáš, Saemien Sijte ja sámi dáiddamusea leat eará prošeavttat maid lea dárbu čađahit. Maiddái Várdobáikái ja earáge huksenprošeavttaide ferte Sámediggeráđđi oččodit ruhtadeami. Vai lea vejolaš lohtet sámi institušuvnnaid nu, ahte sámi servodat sáhtta ollit dohkálaš institušuvnnalaš dássái, de dárbbášuvvojit resurssat. Dát vuolga riikkaeiseválddiid oktilaš ja mánggajahkásaš mañidemiin ja gáibádusain ahte prošeavttaid huksengolut galget geahpeduvvot.

Sámi dávvirat leat maŋimus jahkečuđiid dolvojuvvon Sámis eret juogo dainnago vuodojuvvojedje dahje váldojuvvojedje iežaset báikkiin eret. Arvat sámi dávvirat leat biddjojuvvon museaide, universitehtaide ja dutkaninstitušuvnnaide mat leat davviriikkain ja Eurohpás. Maŋimus jagiid sámit leat álgoálbmogin gáibidišgoahtán eambo ja eambo ahte sin kulturárbbi galget buktit ruoktot Sápmái. Sámi museat sihtet ahte sámi museadávvirat galget leat sin olámuttus. Dattetge vásihit ahte sii eai fidne iežaset čájáhusaide sámi dávviriid mat leat eará institušuvnnaid hálddus. Ovttrasáđiid sámi museaiguin Ruotas ja Suomas Sámediggeráđđi lea veahkehan johtui oažžut proševtta mas kártejit sámi dávviriid mat leat davviriikkaid ja Eurohpá institušuvnnain. Dat kártenbargu galgá leat vuodđun dasa, ahte sámi dávvirat fievrividuvvojit ruoktot sámi guovlluide.

Valáštallan

Valáštallamis ja valáštallandoaimmain lea guhkes árbevierru sámi servodagas. Dološ bivdokultuvrras lei geažos beivviid rumašlaš doaibma. Ollu daláš doaimmat leat joatkašuvvan ja leat odne dakkár doaimmat ja valáštallansuorggit main lágividuvvojit gilvvut. Lágividuvvojit sierra sámi gilvvut ee. heargevuodjimis ja njoarostallamis. Sámit servet maid riikkaidgaskasaš gilvviide sámi spábbačiekčiid riikkajoavkku namas, ja nuoraid ártkalaš dálvegilvviide (Arctic Winter Games). Dakkár riikkaidgaskasaš gilvvut nannejit sámiid oktiigullevašvuoda ja seammás dat huksejit sámiid ja eará álgoálbmogiid gaskavuodaid. Gilvvut maid buktet dohkkehusa iežamet ja eará álgoálbmogiid valáštallansurggiide. Deatalaš lea ahte riikkat main leat árbevirolaš sámi ássamat, váldet oktasaš ovddasvástádusa dakkár gilvvuid ruhtadeamis ja searvamis. Sámi valáštallamis lea nana identitehtadahkki váikkuhus, ja dat lea dakkár deaivvadanbáiki maid lea veara seailluhit ja buoridit. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte šaddet dakkár rápmaveavttut mat dahket sámi valáštallanjođiheaddjiide ja valáštalliide vejolaš valáštallat sihke dábalaš dásis ja njunušvaláštalliid dásis. Dat gáibida ahte stuorra oassi speallanruđain juolluduvvo sámi valáštallamii.

Mediat

Mediaid servodatrolla lea buktit dieđuid ja čuoččaldahttit oktasaš ipmárdusa. Lassin dasa mediaid rolla lea ovddidit ja oidnosii buktit sámegeiela sihke njálmálaččat ja čálalaččat, ja dainna lágiin doaibmat giellamállen. Sámediggeráđđi oavvilda ahte sámi mediat galget leat deatalaš giellalaš ovdagovat, ja sámi mediaid rápmaveavttut leat danne hirbmat deatalaččat, go galgat sihkkarastit buori kvalitehta.

Sámi mediat leat dávjá viehka unnit eaige dihtto nu bures otnáš mediafálaldagas. Vai leat eambo oidnosis otnáš mediadilis, de lea dárbu sámegeielalaš beaiveaviisii. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte sámi aviissaid preassadoarjunortnet nannejuvvo, vai dát ulbmil ollašuvašii.

Sámediggeráđđi atná deatalažžan ahte olbmui leat vejolašvuodát geavahit sámegeiela buot oktavuodain. Nu maiddái julevsámi ja lullisámi guovlluinge. Dáidda geielaide mediafálaldat ii leat dohkálaš, ja danne lea dárbu ovddidit sierra fálaldagaid julevsámegillii ja lullisámegillii.

Mánáid ja nuoraid mediafálaldat ferte buoriduvvot. Sámi mánáin ja nuorain lea odne ráddjejuvvon mediafálaldat sierranas ahkejoavkkuide. Dainnago mii diehtit man ollu media, erenoamážit tv, váikkuha, de lea deatalaš ahte sámegillii lea buorre ja dohkálaš tv-fálaldat.

Neahttavuđot mediat šaddet deataleabbon ja deataleabbon. Gáibáduš lea ahte lea sámegeielalaš mediafálaldat neahtas. Interneahtas lea vejolaš buktit ođđasiid ja oaviliid ollu johtileappot ja eanebuidda go árbevirolaš bábirmediaid bokte. Sámediggeráđđi áigu dán áigodaga bargat dan badjeli, ahte sámegeielalaš mediafálaldat buoriduvvo ja ovdána neahtas.

Riikkaviidosas dárogeielalaš mediat leat konsešuvdnaevttuideaset geažil geatnegasat addit fálaldaga sámi veahkadahkii, sihke sámegeielalaš prográmmaid ja dahje prográmmaid main lea sámi sisdoallu. Šállu lea ahte ohpit fuopmášuvvojit rihkkumat konsešuvdnaevttuid vuostá. Sámediggeráđđi oavvilda ahte dat lea bahá ja áigu bargat dan badjeli, ahte sidjiide guđet rihkkot evttuid, galget leat garraset reakšuvnnat.

Giella

Ulbmil: *Oidnosii buktit ja ovddidit sámegeaheami*

Eatnigiella lea váimmu giella. Go sámegeaheami nannejuvvo, de loktejuvvo dan árvu sihke ovttaskas olbmuid ja servodaga ipmárdusas. Giella lea geavahuvvon máhtu dávvirvuorká.

Sámegeaheami sealluheapmi ja ovddideapmi fertet leat oktalaš. Danne lea dárbu ráhkadit guhkesáigásaš ulbmiliid dán barggu várás. Eanaš oktavuodain sámegeaheami lea unnitlogu giella. Seammás go sámegeaheami gáhttejuvvo, de dat maiddá fertet ealáskahttojuvvo, erenoamážit dain guovlluin gos olles buolva lea massán gielaset. Sámediggeráđi ulbmil lea jodihit aktiiva giellapolitiikka, mii heive iešguđetlágan guovlluide. Vaikko nuortalašgiella ii leat almmolaš giella Norggas, de Sámediggeráđi áigu dán áigodaga bargat dan badjeli, ahte dänge giella árvu buorrána ja giella eambo ilbmá. Sámis leat máŋga sámegeaheami ja suomana mat čájehit giellalaš ja kultuvrralaš šláddjuvuoda.

Láhkavuoddu

Norgalaš stáhta lea máŋga gustojeaddji lága ja mearrádusa geažil geatnegas váldit ovddasvástádusa sámegeaheami. Sámegeaheami ja dárogiella leat ovtadassásaš gielat Norggas. Norggas sámegeaheami geavaheami prinsihpalaš vuoddu leat sámelága giellanjuolggadusat ja vuodđolága § 110a. Sámelága giellanjuolggadusaid váldoulbmil lea ovddidit ja sealluhit sámegeaheami ja nu nannet sámegeaheami almmolaš oktavuodain. Láhka fertet ođasmahttojuvvo servodatovdánemiin rattálagaid. Sámelága giellanjuolggadusat galget árvvoštallojuvvo, ja Sámediggeráđi áigu searvat dan bargui.

ILO-soahpamušas nr. 169 celkojuvvo ahte ”doaimbajut galget mearriduvvo sealluhan ja ovddidan dihte áššáigullevaš álbmoga álgogiella”. Norga lea searvan Eurohpálaš lihttui háldenguovlo- ja unnitlohkogiellaid várás. Lihtu ulbmil lea gáhttet álgolbmot- ja unnitlohkogiellaid. Lihttui searvan stáhtat galget raportet politiikka ja doaimbajuid maid lea dárbu čadahit. Lihttu dasto geatnegahtta nátionála stáhtaid čadahit konkrehta doaimbajuid sealluhan dihte háldenguovlo, álgolbmot- ja unnitlohkogiellaid.

Sámegeaheami almmolaš giellan Norggas

Ealli giella eaktuda aktiiva geavaheami, sihke ruovttuin ja almmolaš báikkiin. Go sámegeaheami geavahuvvo almmolaš oktavuodain, nugo medias, dáidagis ja almmolaš hálddašeamis, de dat buorida giella árvodási. Sámediggi berre movttiidahttit olbmuid geavahit sámegeaheami sámi servodaga buot dásiin ja oktavuodain, ja almmolaš institušuvnnaid geavahit sámegeaheami. Máŋggagiellat almmolaš galbbat ja pláhkáhat leat ovdamearkkat dakkár doaimbajuin mat sáhttet buktit sámegeaheami eambo oidnosii olbmuid árgadilis.

Almmolaš eiseválddiid sámegeaheami geavaheami lokte sámegeaheami árvodási. Maŋimus jagiid lea leamaš posiitiiva ovdáneapmi dainna lágiin ahte sámegeaheami almmolaš geavaheami lea lassánan. Mii leat ožžon eanet almmolaš neahtasiidduid mat leat sámegeaheami.

Almmolaš báikkiid sámegeaheami geavaheami lea lágain ja njuolggadusain viehka garra rápmavevttut. Sámediggeráđi áigu čalmmustahttit sámegeaheami geavaheami maiddá siviila sámi servodagas. Deatalaš lea ahte sámegeaheami gullo, oidno ja geavahuvvo árgabeaidilis ja priváhta arenain. Dilálašvuodaid lea dárbu láhčit nu, ahte sámegeaheami báikkálaš geavaheami čuovvu sámegeaheami almmolaš ovdáneami.

Stuorra hástalusat leat das, go galgat ovddidit ollislaš strategiijaid lullisámegeaheami ja julevsámegeaheami várás. Julevsámegeaheami ja lullisámegeaheami oktasaš giellaulbmilprográmmaid bargu fertet vuoruhuvvo hui ollu. Deatalaš lea ahte buot institušuvnnat servet dan bargui, mat muđui barget julevsámegeaheami ja lullisámegeaheami.

Sámediggeráđi lea loahpahan vidajahkásaš giellamovttiidahttinprošeavtta Elgá Oppveksenter’is. Dát prošeakta lea buktán buoriid bohtosiid ja lea váikkuhan nu, ahte sámegeaheami fas lea šaddan ealli giellan guovllus. Sámediggeráđi áigu prošeavtta joatkagis fuolahit ahte Elgá Oppveksenter sáhtta joatkit

barggu. Deatalaš lea ahte dat máhttu mii lea boahtán ovdan dán prošeavttas, geavahuvvo ávkin eará sámi guovlluin.

Sámegeiela hálddašanguovlu

Sámegeiela hálddahusguovllu suohkanat ja fylkkasuohkanat leat deatalaš institušuvnnat sámegeiela ovddideapmái ja seailuheapmái. Nannen dihte suohkaniid ja fylkkasuohkaniid guovttegiellalaš bálvalusaid barggu, de juolluduvvojit jahkásaš guovttegiellalašvuoda ruđat. Ruđat galget ássiid vástesaš guovttegiellalaš bálvalusfálaldagaid huksema veahkehit ollašupmái. Suohkaniid ja fylkkasuohkaniid ovddasvástádus dat lea láchit nu, ahte sámi mánáide, nuoraide ja rávesolbmuide lea vejolaš geavahit gielaset aktiivvalaččat. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeliu, ahte juolludemiid ulbmil ollašuvvá, ja áigu danne dán áigodagas árvvoštallat guovttegiellalašvuoda ruđaid geavaheami.

Jagi 2006 Divttasvuotna šattai sámegeiela hálddašanguovllu lahttun. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeliu, ahte eanet suohkanat miehtá sámi ássanguovllu šaddet lahttun, erenoamáš deatalaš lea oččodit lullisámi guovllu suohkaniid searvat. Stuorra hástalusat leat das, go galgat hálddašanguovllu suohkaniin hukset sámegeielalaš bálvalusaid, ja nu lea erenoamážit julevsámi ja lullisámi guovllus. Vaikko davvisámegeiela ovddidanbargu lea ovdánan ollu, de lea ollu dagakeahtá maiddá dange sámegeielas.

Dađistaga go sámegeiela hálddašanguovlu viidána, de lassána máhtolašvuoda dárbuge. Suohkaniin lea álgoálggus guđesge sierralágan hástalusat, ja guđege suohkana dárbbut fertejit kártejuvvot. Deatalaš lea ahte ulbmálaš ja ollislaš oahpahuš válbmejuvvo, mas sámegeiela oahppu fállujuvvo sihke almmolaš suorggi bargiide ja buot sámi mánáide ja nuoraide mánáidgárddi rájis gitta joatkkaoahpu rádjái. Sámediggeráđi stuorimus hástalus lullisámegeiela dáfus lea oazžut johtui politihka mas máhtolašvuoda buorideapmi lea čovdda. Go olles lullisámegeiela guvlui válbmejuvvo giellaovddidanplána ja ulbmilprográmma, de lea vejolaš kanaliseret resurssaid dohko gos leat buot stuorimus dárbbut.

Giellaguovddážit

Sámedikki ja fylkkasuohkaniid ovttasbargansoahpamušas lea giellaovddidanbargu oassin. Sámi giellaguovddážit leat dárbbalaš ja heivvolaš arenat sámegeiela ovddideapmái ja seailuheapmái. Danne soahpamušbealit dáhttot vuodđudit eanet heivvolaš sámi giellaguovddážiid guđege guvlui.

Sámi giellaguovddážit leat deatalaš giellaarenat, erenoamážit doppe gos sámegeiella lea rašši. Báikkálaš doaibmit lea dahkat álgaga giellaguovddážiid vuodđudeapmái, ja vuodđudeami duogáš jurdda lea čohkket resurssaid ja ráhkadit giellaarenaid. Giellaguovddážit berrejit leat gitta suohkaniin, dahje gullat institušuvdnii mii lea juo, ja guovddážiid báikkálaš stivrejupmi lea deatalaš.

Giellaguovddážit mat leat juo vuodđuduvvon, berrejit sáhttit viiddidit iežaset doaibmanguovllu, nu ahte dat doibmet háldenguvllolaš giellaguovddážin. Sámi giellaguovddážit galget addit bálvalusaid sihke sámi veahkadahkii ja suohkanlaš ja almmolaš eiseválddiide. Sámi giellaguovddážit galget leat friddjadoaibmi ovttadagat main lea báikkálaš stivren ja mat doibmet iežaset guovlluin giellaprošeavttaid koordináhtorin.

Tearbmabargu ja ođđaáigásaš teknologijaija

Dárbu lea ovddidit ođđa sámegeiela terminologijja, vai lea vejolaš gulahallat sámegeilli ođđa-áigásaš servodagas. Dađistaga go sámegeiela geavaheapmi lassána, sihke almmolaš ja priváhta dásis, de lassána dárbu oazžut rávvagiid ja láidestusa sámegeiela geavahušas. Sámedikki sátnebánkkus www.risten.no lea stuorra mearkkašupmi sámegeiela sániid, tearpmaid ja báikenamaid gaskkusteapmái. Deatalaš lea ahte sátnediehtovuodđu ovddiduvvo nu, ahte dat álkit lea geavaheadjiid olámuttus.

Divodanprográmma Divvun mii lea ráhkaduvvon davvisámegeiela ja julevsámegeiela várás, ferte leat bissovaš ortnet. Rápmaevttut fertejit viiddiduvvot, vai prográmma fátmasta maiddá lullisámegeiela. Ulbmil lea dán áigodagas nannet elektruvnnalaš giellaresurssaid ráhkadeami sámegeilli.

Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte vuodđuduvvo resursaguovddáš sámegiela várás, mii galgá doaibmat erenoamážit daid hástalusaid ektui maid diehtjuohkin- ja gulahallanteknologiija buktá. Guovddáš galgá leat bajimus dási dutkan- ja fágaguovddáš, ja leat rávvejeaddji orgána sihke almmolaš institušuvnnaide ja álbmogii sámegiela áššiin. Ulbmil lea ráhkadit stuorit dieđalaš arena sámegiela várás ja movttiidahttit dutkiid geavahit sámegiela dutkangiellan.

Dán áigodaga Sámediggeráđđi áigu digitálet báikenammaarkiivva. Sámediggeráđđi áigu dasto vel bargat riikkarájiid rastá, nu ahte boahtá áigái davviriikkalaš sámi báikenammaarkiiva.

Norgga, Ruota ja Suoma sámiin leat oktasaš hástalusat sámegiela seailluheamis ja ovddideamis. Sámediggeráđđi áigu searvat Davviriikkalaš giellaovttasbargui, ja ulbmil lea ahte ahte risten.no galggašii viidut davviriikkalaš sámi sátnediehtovuodđun.

Mánát ja nuorat guovdileamos sajis

Ulbmil: *Ollislaš ja ovtadássásaš bajásšaddanbiras sámi mánáide ja nuoraide*

Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte šaddet buorit ja nana bajásšaddandilálašvuodát buot sámi mánáide ja nuoraide. Vuolggasadjin lea dat, ahte mánát galget bajásšaddat oadjebas ja buriin lagašbirrašiin. Dain sis ferte leat vejolašvuolta hukset iežaset identitehta ja gullevašvuoda sámi servodahkii.

Norga ratifiserii jagi 1991 ON konvenšuvnna mánáid vuoigatvuodaid birra (mánáidkonvenšuvnna). Konvenšuvnna lea stuorit fápmu go eará nationála lágain ja mearrádusain mat leat mánáid ja nuoraide várás, ja dat geatnegahtta norgalaš eiseválddiid ja Sámedikki. Dat mearkaša ee. ahte mánáid oahpaheapmi galgá ovddidit sin árvvusatnima iežaset kultuvrras, identitehtas, gielas ja árvvuin. Iige mánás galgga biehttaluvvot su vuoigatvuolta návddašit iežas kultuvrra, čuovvolit iežas oskku ja geavahit iežas giela.

Sámi mánát ja nuorat eai leat ovttaláhkásaš joavku, eai orrunsaaji eaige vásáhusduogáza dáfus. Stuorra ja johtilis nuppástusat leat leamaš ja dáhpáhuvet ain sámi servodagain. Otnáš mánáid ja nuoraide kultuvrralaš identitehta ja gullevašvuolta lea mohkkái. Dasto bohtet hástalusat sohkašielid nuppástuvvan rollaid geažil. Identitehta ja gullevašvuolta vulget kultuvrralaš čatnasiin sihke sámi báikegottiide, norgalaš servodahkii ja riikkaidgaskasaš kultuvrii. Gažaldahkii das, mii lea sápmelašvuolta ja mii lea sápmelaškeahhtáivuolta, leat dan dihte ollu sierralágan vástádušat.

Ollu sámi mánát ja nuorat bajásšaddet odne stuorra gávpogiin miehtá riikka. Sámediggái lea deatalaš váikkuhit dasa, ahte dát mánát sáhttet vuodđudit ja hukset sámi identitehta ja gullevašvuoda. Sidjiide ferte leat vejolašvuolta oahppat sámegiela ja sámi kultuvrra, ja eanet oahppit fertejit oazžut oahpahusa sámegilli. Deatalaš lea ahte sámegielalaš mánát ja nuorat miehtá riikka besset ovddidit iežaset sámegiela. Dat maid gusto daidda sámi mánáide geain šaddá dahkamuš mánáidsuodjalanásahusain. Mánáidsuodjalanásahus ferte leat máhttu sámi kultuvrras ja servodagas.

Deaivadanbáikkid

Nannen dihte sámi mánáid ja nuoraide identitehta lea dárbu láhčit heivvolaš arenaid, deaivadanbáikkiid ja astoáigefálaldagaid. Dat fertejit geasuhit otnáš nuoraide ja heivet sihke nieiddaid ja gánddaid dárbbuide. Sámis lea dárbu váldit vuhtii sámi kultuvrra ja bajásšaddanbirrašiid šládjiivuođa ja sierranasvuodaid. Árbevirolaš arenaid lea deatalaš bisuhit, vai sámiid sosiála ja kultuvrralaš oktiigullevašvuolta ovdána. Dáikko fertejit leat guovdilis áššin buolvvaid deaivadeapmi, sosialiseren ja máhtuid gaskkusteapmi. Odđa arenat bohtet lassin ovddidit sámi identitehta, giela ja kultuvrra. Sámediggeráđđi atná báikkálaš, guvllolaš ja riikkalaš sámi institušuvnnaid deatalažžan dán oktavuodas. Nuoraide vástesaš sámi festiválat, valástallanlágideamit ja dakkáraččat leat ovdamearkkat dakkár deaivadanbáikkiin mat buktet nuoraide oidnosii sámi kultuvrra, maiddái riikkarájiid rastá.

Mánáidgárddit

Sámi mánáidgárddiin lea deatalaš rolla sámi mánáid bajásšaddamis. Ollu mánát orrot mánáidgárddis mealgat stuorra oasi árgabeivviin. Mánáidgárddit mearkkašit ollu mánáid ovdáneapmái sihke gielas ja kultuvrras ja iežaset identitehtahukseamis. Deatalaš lea ahte sámi mánáidgárddiin leat buorit bargoeavttut go galget gaskkustit mánáide sámegeiela ja kultuvrra.

Norga oaččui jagi 2006 odđa lága ja riikkalaš rápmaplána mánáidgárddiid várás. Odđa rápmaplána cealká ahte mánáidgárdi galgá doarjut mánáid sin iežaset kultuvrralaš ja olmmošlaš eavttuid vuodul. Rápmaplána deattuha ahte sámi mánáidgárddiin fertejit leat sámegeielalaš bargit. Mánáidgárdi lea giellaoahppama deataleamos arenain okta, ja dárbu lea ahte sámegeielalaš mánát sáhttet sámegeilli gulahallat bargiiguin mánáidgárddis. Odđa mánáidgárdeláhka deattuha suohkaniid ovddasvástádusa sámi mánáide ja vanhemiidda. Odđa rápmaplána mielde riikkas buot mánáidgárddit galget oahpahit sámiid birra. Sámediggeráđdi ovdeha ahte buot mánát Norggas, beroškeahhtá sin orrunsajis, ožžot mánáidgárdefálaldaga mii vástida mánáidgárdeláhkii ja riikkaidgaskasaš soahpamušaide.

Sámegeiella galgá geavahuvvot mánáidgárddis beaivválaččat. Dainna lágiin giella sáhtta joatkit odđa buolvvaide ja ealáskit. Media ja stuorraservodaga váikkuhusaid mii oaidnit maiddá doppege gos sámegeiella lea beaivválaš giella. Deatalaš lea ahte leat doaibmabijut mat áiddastit sámegeiela geavaheami unnumis. Sámediggeráđdi áigu bargat dan badjeli, ahte ráhkaduvvojit oahpponeavvut mat sáhttet veahkehit mánáidgárddiid sámegeiela ja sámi kultuvrra gaskkustanbarggus. Sámediggeráđdi dáhttu ahte buot sámi mánáide sihkarastojuvvo mánáidgárdesadji, ja áigu dán áigodaga árvvoštallat iežas juolludanortnegiid mat leat sámi mánáidgárddiid várás.

Odđa mánáidgárdeláhka addá vanhemiidda stuorit vuoigatvuoda gáibidit mánáidasaset fálaldaga oahppat sámegeiela mánáidgárddis. Láhka gusto sihke priváhta ja almmolaš mánáidgárddiin. Kultuvrralaš šláddjiivuohta galgá boahit oidnosii mánáidgárddis. Sámi kultuvra galgá leat oassi mánáidgárddi sisdoalus. Sámediggeráđdi áigu dán áigodaga álggahit doaibmabijuid mat nannejit mánáidgárdebargiid vástesaš máhttobuoridanfálaldaga.

Sámediggeráđdi dáhttu ahte mánáidgárddit barggusteaset čalmmustahttet sohkabeallerollaid ja dásseárvvu. Ollašuhhtin dihte dan, de doaibmabidju lea mánáidgárddiin oččodit áigái buoret ja dásseabbo juogu nissonolbmobargiid ja dievdobargiid gaskka. Mánáide rollamállet leat deatalaččat, ja danne berre goappašiid sohkabeliin leat ovddasteapmi mánáidgárdebargiid joavkkus. Rápmaplánas celkojuvvo ahte sohkabeliid dásseárvu galgá boahit oidnosii mánáidgárddi pedagogihkas. Mánáidgárddis galget gánddain ja nieiddain leat seamma buorit vejolašvuodát.

Vuodđoskuvla ja joatkkaoahpamus

Skuvla lea mánáid ja nuoraid deataleamos arena, ja buorre skuvla lea buori bajásšaddama ja oadjebas identitehta ovdáneami eaktu. Sámi servodaga hábmema vuodđoáššin Sámediggeráđdi atná iežas vuoigatvuoda beassat mearridit oahpahusa sisdoalu ja hámi buot oahpahusdásiin.

Sámi servodagain skuvla galgá erenoamáš máhtuid oahpahit ja ovddidit. Máhttobuorideamis – sámegeiella lea árbevirolaš máhttu mii lea biddjojuvvo máhttoemarrin mángga fágii. Oahpaheaddjit fertejit buoridit máhtuset Máhttobuorideami – sámegeiella – ollašuhhtima ektui.

Buohkat guđet háliidit oahppat sámegeiela, galget oážžut dan vejolašvuoda. Sámi oahppiin galgá leat vuoigatvuoda oážžut oahpu sámegeielas ja sámegeilli. Dan geažil ferte sámegeiela oahpamus nannejuvvot, sihke vuosttašgiellan ja nubbegiellan. Jos galggaš leat vejolaš ollašuhhtit oahppiide doaibmi guovttegielalašvuoda, de sámegeiella ferte eambo adnojuvvo oahpahangiellan. Oahppiide ferte addojuvvot individuála vuoigatvuoda beassat oahppat sámegeilli, beroškeahhtá orrunsajis. Oahpahusláhka ferte nuppástuhttojuvvo vai nu lea vejolaš.

Sámediggeráđdi áigu ovttasráđiid skuvlaeiggádiiguin ja skuvlaeiseválddiiguin bargat dan badjeli, ahte geavaheaddjiide ollet dieđut oahpahuslága addin vuoigatvuodaid birra beassat oahppat sámegeiela.

Sámedikkis lea váldi mearridit rámaid dihto fágaid oahpahusa várás. Sámi oahppoplánat galget leat ovttdássásaččat riikkalaš oahppoplánaiguin, muhto eai ovttaláganat. Dat galget váldit vuhtii álgoálbmogiid árvvuid ja čájehit mo sámi skuvla sáhttá duostut ođđa áiggi oktan ođđa gáibádusaiguin. Oahppoplánaid vuolggasadjin ferte leat ollislaš máhttu sámegeielas ja kultuvrras. Sámi identitehta, giela ja kuturmáhtu nannen galgá leat guovdilis ášši skuvllas. Oahpahusa sisdoalu dulkoma eaktun lea, ahte sámít ieža definerejit sámi oahppoplánaid sisdoalu. Danne ferte Sámediggái addojuvvot dat váldi.

”Máhttolokten” nammasaš ođđa skuvlaodastus galgá sihkkarastit ahte oahppit ja fidnooahpahallit buorebut sáhttet hálldašit máhttoservodaga hástalusaiiguin. Sámediggeráđdi áigu bargat aktiivvalaččat vai Máhttolokten oažžu áigái sámi skuvlla ja oahppiid máhtu ollislaš vuodđooahpahusas. Máhttolokten addá skuvllaide friddjavuođa heivehit oahpahanvugiid báikkálaš dárbbuid mielde. Sámediggeráđdi áigu geahččat bearrái ahte dat čadahuvo. Máhttoloktema álggaheami ulbmiliin lei okta dat, ahte vuodđoskuvlla ja joatkkaoahpahusa gaskka galgá šaddat oktiisoahppevašvuohta. Sámediggeráđdi áigu bargat dan badjeli, ahte joatkkaoahpahusa sámi oahppofálaldagat nannejuvvojit.

Sámediggi lea mearridan sámi sisdoalu nationála oahppoplánaide. Deatlaš lea ahte nationála skuvlla oahpaheaddjit ožžot eambo oahpu dan birra.

Go Máhttolokten árvvoštallojuvvo, de Sámediggeráđdi áigu dárkilit čuovvut dan barggu mii galggašii dáhkit Máhttoloktema – ahte sámegeiella maid árvvoštallojuvvo.

Ollašuhttin dihte oahppoplánaid ja čadahan dihte sámi 13-jahkásaš oahpahusmeari, de lea dárbu válmmaštit sámi oahpponeavvuid buot fágaide. Sámediggeráđdi áigu erenoamážit ángiruššat válmmaštit digítála oahpponeavvuid. Deatlaš lea ahte oahpponeavvut heivehuvvojit nu, ahte mánga geavaheaddjiidjoavkku sáhttet daiguin ávkašuvvat. Oahpponeavvoráhkadeapmi lea deatlaš dan bargui mii galggašii buoridit sámi skuvlla. Ahte dát bargu čuovvoluvvo ja árvvoštallojuvvo, lea guovdilis ášši dán áigodaga. Dasa lassin berre deattuhuvvot ahte sámi mánát ja nuorat berrejit oažžut sámegeielain deaividit ođđaáigásaš teknologijain, nugo omd. dihtorspealuid, internehta ja earálgan mediaid bokte.

Suohkaniin lea oahpahuslága mielde geatnegasvuohta sáhttit fállat friddjadáhtolaš skuvlafriiddjaáigeortnega (SFO) oahppiide 1. luohkás 4. luohkkái ovdal ja maŋŋá skuvlla álgima, ja doaibmavádjegiidna gitta 7. luohká lohppii. SFO galgá fállat oahppiide fuola ja geahču ja láchit saji stoahkamii, kultuvrii ja friiddjaáigedoaimmaide. Guhtege suohkan galgá hábmet fálaldaga báikkálaš eavttuid ja dárbbuid vuodul, ja deatlaš lea ahte oahppiide lea fálaldat mas lea sámi sisdoallu.

Kultuvrralaš skuvlalávka lea riikkalaš ovddidandoaibmabidju mii doarju eambo dáidaga ja kultuvrra geavaheami skuvllas. Doaibmabidju galgá álkásmáhttit vuodđoskuvlla oahppiide beassama buotlágan dáidda- ja kulturilbmademiide. Sámi dáidda ja kultuvra ferte gaskkustuvvot skuvllas nu, ahte sámi mánát besset sámi dáidda- ja kulturilbmademiid muddui ja vai buot mánát ožžot geahčastaga sámi dáidagii ja kultuvrii. Sámediggeráđdi áigu dán áigodaga bargat dan badjeli, ahte sámi sisdoallu sihkkarastojuvvo kultuvrralaš skuvlalávkii ja ovddiduvvo. Dat mearkkaša ahte Sámediggi ja eará sámi institušuvnnat galget oažžut oasi nationála ruđain mat leat juolluduvvon dán ulbmili.

Nuoraidpolitihkka

Sámi servodaga sealluheapmi ja ovddideapmi gáibida ollislaš ja sektorrastideaddji perspektiivva, mas sihke oktagas, servodat ja geografijja leat guovddázis. Sámediggeráđi prinsihppa lea ahte mánáid ja nuoraid vástesaš doaibmabijut fertejit heivehuvvot sámi servodahkii ja dan mánggalálgan dárbbuide. Sámediggeráđdi dáhttu nannet sámi mánáid ja nuoraid beroštumiid sihke ollislaš plánemis ja iešguđetlágan doaibmabijuin. Doaibmabidjoruđaid geavaheapmi galgá speadjalastit sámi mánáid ja nuoraid bajásšaddanberrasa ja gielladili šláddjiivuođa. Danne lea dárbu buoridit oktavuoda iešguđetlágan mánáid- ja nuoraidberrasiidda ja máhtu daid birra. Dán prosessi berrejit mánát ja nuorat sáhttit váikkuhit ja searvat.

Sámi mánát ja nuorat lea deatlaš resursa sámi servodaga ovddideamis, ja sii leat iežaset árgabeaivvi áššedovdit. Sámediggeráđdi áigu joatkit ja álggahit doaibmabijuid mat sihkkarastet sámi mánáid ja nuoraid aktiiva searvama, álšša ja váikkuheami servodahkii. Sámedikki jahkásaš nuoraidkonfereansa lea dán dáfus

guovdil. Nuoraidkonfereansa lea deaivvadanbáiki ja fora masa sámi nuorat bohtet miehtá Norgga ja divaštallet. Konfereansa ilbmada deatalaš árvalusaid das, mo Sámedikki nuoraidpolitihkka galgá hábmejuvvot. Nuoraidkonfereansa árvalusaid Sámediggeráđđi váldá vuhtii joatkevaš barggustis daiguin áigejuovdilis fáttáiguin maid nuoraidkonfereansa lea giedáhállan.

Váikkuhandovdu ja mearridanváldi leat deatalaš faktorat go áigumuš lea geasuhit nuoraid servodat-áingiruššamii. Erenoamážit Sámediggeráđđi oaidná, ahte lea hástalus oččodit nuorra sámi dievdduid politihkalaš bargui. Sámediggeráđđi áigu ain bargat dan badjelii, ahte dáláš ja ođđa kanálat ráhkaduvvojit gulahallama dihte mánáiguin ja nuoraiguin. Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi šaddá leat deatalaš oassi Sámediggeráđi barggus, mii galggašii movttiidahttit nuoraid sámedipolitihkalaš bargui. Sámediggeráđđi áigu dahkat álgaga dasa, ahte eanet 18 jagi vuollásaš nuorat rekruttejuvvot lávdegoddi ođđa nammadanvuorus, vai dán ahkejoavkku beroštupmi ja váikkuheapmi nannejuvvošii ja movttiidahttojuvvošii. Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegotti bargu lea deatalaš lassi Sámediggeráđi buotlágan sámedigge bargguide.

Alit oahppu ja dutkan

Ulbmil: *Sámiid duodalaš máhtolašvuoda lokten sámi dutkama viiddideami vuodul*

Sámi servodaga ovddas leat dađistaga johtileabbo nuppástusat. Ođasmuvvama ja hutkáivuoda gáibádušat sturrot. Vai sámi servodahkii sihkkarastojuvvo gánnáhahtti ovdáneapmi, ja vai sámiid vejolašvuodát meannudit boahhteáiggi hástalusáiguin buorránit, de lea sámi dutkan viehka deatalaš. Sámi dutkanpolitihkka ferte maid adnojuvvot nationála ja davviriikkalaš dutkanpolitihka oassin. Danne lea dárbu geahčadit sámi dutkama eará dutkansurggiiguin ovttas, mat gullet riikkaeiseválddiid dutkanpolitihkii. Deatalaš lea ahte riikkaeiseválddiid politihkalaš signálat sámi dutkamis heivejit oktii daiguin ruhtasumiiguin maid juolludeaddji eiseválddit mearridit juolludit.

Sihkkarastin dihte ealli sámi servodagaid, de sámiin alddiineaset fertejit leat dieđut ja máhttu. Sámi álbmogis ja servodagas lea vuoigatvuohta máhttui, ja stuorra oassi dán máhtus ferte leat álbmoga iežas háhkan máhttu. Dieđut sámi dilálašvuodaid birra eai galgga leat duššefal olggobealde dutkiid áigáibuktimat ja earáid premissaid vuodul. Sámi identitehtii lea sámiid iežaset čilgen deatalaš. Danne fertejit sámit ieža searvat dutkamii ja čadahit dan.

Stuorra dárbu lea diehtit sámi dilálašvuodaid, sihke sámi servodagas alddis, muhto maiddá stuorra-servodagasge. Vai dát dárbu duhtaduvvo, de lea deatalaš ahte oppalaš sámi dutkanrahčamušat buoriduvvojit. Ain eambbo lea dárbu áingiruššat dain fágasurggiin main odne dutkojuvvot, ja seammás sámi dutkan ferte viidut, nu ahte dat fátmasta eanet fágasurggiid. Lassin dasa, ahte lea eambbo áingiruššan sámi dutkanprogámmas ja eambbo prošeaktaruhtadeapmi, de dárbbasuvvojit oktiiheivehuvvon institušuvdnaáingiruššamat ja institušuvdnahuksemat, ja sámegeala ovddideapmi dieđagiellan.

Lassánan riikkaidgaskasašvuohta ja globaliseren lea buktán eambbo dárbbu diehtovuđot árvobuvtta-deapmái. Danne šaddá dutkan ja oahpahuš áibbas guovdilis áššin, vai sáhttit duodaštit ja ovddidit dan máhtu mii lea sámi álbmogis. Sihke sámi vuodđodutkan ja geavahuvvon dutkan ferte nanusmáhttojuvvot. Deba leage dárbu nannet sámi dutkan- ja oahpahušinstitušuvnnaid. Sámi dutkaninstitušuvnnaid leat dávjá unnit. Danne dáhttu Sámediggeráđđi láchit dilálašvuodaid nu, ahte sámi dutkanfierpmádat ovdána mii buktá buriid váikkuhusaid sámi servodahkii.

Sámi dutkanbirrasat leat viehka unnit, ja danne dat daidda čuoheá erenoamážit, jos rápmaveavttut, sihke struktuvrralaš ja ekonomalaš rápmaveavttut, nuppástuvvet. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjelii, ahte sámi dutkama ovddalgihtiidiđolašvuohta buorrána, ja vai sámi dutkan šaddá lunddolaš oassin riikkalaš ja riikkaidgaskasaš dutkamii muđui. Oktavuodát eará álgoálbmogiiguin lea maid deatalaš, sihke sámi dutkiide ja sámi studeanttaide. Danne fertejit dilálašvuodát láchčojuvvot nu, ahte leat buoret vejolašvuodát lonohallat dutkiid ja studeanttaid eará álgoálbmotinstitušuvnnaiguin. Oktasaš giellaarenaid lea dárbu oážžut áigái, vai dieđut ja ilbmadeamat mat bohtet ovdan dakkár lonohallamiin, leat dárbbasveadjiid ja riikkaidgaskasaš servodaga olámuttus, mat maiddá dárbbasit dakkár máhtu.

Olbmot leat sámi servodaga stuorimus resursa. Stuorra dárbu lea fágaolbmuid mat máhttet sámi áššiid ja sámegiela. Danne fertejit leat gilvuidohkálaš rápmavevttut, nu ahte sámi dutkamii sihkkarastojuvvo rekruhtten. Positiiva ášši lea, ahte nissonolbmot leat bures ovddastuvvon sámi dutkamis ja alit oahpus. Sámi servodat ferte duostut hástalusa, vai sáhtttá rekruhttet eanet olbmáid alit ohppui. Dat sáhtttá buktit áigái ovttaássásaš sámi servodagaid. Kandidáhtat main lea alit oahppu, šaddet boahtteáiggis leat servodaga ja ealáhusaid guovdilis virggiin. Vai olahit dásseárvopolitihkalaš ulbmiliid, de lea deatalaš ahte goappašat sohka bealit leat bures ovddastuvvon alit oahpus.

Ii leat sierra sámi dutkanráđđi, iige sámi dutkanfoanda. Danne lea erenoamáš deatalaš ahte Sámediggerádis lea lagaš oktavuoha Norgga dutkanpolitihkalaš eiseválddiide. Sámediggeráđđi dáhttu fágalaččat govddit sámi dutkanprográmmaid. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte lea sámi ovddasteapmi Norgga dutkanráđi stivrenorgánain. Sámediggeráđđi bargá dan badjeli, ahte guhkibu vuollái vuodduuvvo sierra sámi dutkanráđđi.

Hirbmat hástaleaddji gielladilli lea julevsámegiela ja lullisámegiela dáfus. Julevsámegiela ja lullisámegiela gielladutkan lea deatalaš oassi dan barggus mii galggašii nannet dáid gielaid. Erenoamáš doaibmabijut dáid fágasurggiid rekruhttema dihte, leat deatalaččat. Seammás lea stuorra váili dakkár dutkiid dáfus guđet máhttet julevsámegiela ja lullisámegiela. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte álggahuvvojit sierra doaibmabijut mat buoridit dáid fágasurggiid rekruhttema.

Sámediggeráđđi áigu dán áigodagas doarjut sierra sámi etihkkalávdegotti vuodđudeami, ja dat lávdegoddi galgá árvvoštallat sámi dutkama ja dakkár dutkama mii dutká sámi servodaga. Ulbmil dainna lea sihkkarastit ahte dutkan čađahuvvo ehtalaččat dohkálaš vuogi mielde.

Rávesolbmuid oahppofálaldat

Ulbmil: *Sámi rávesolbmuid ollašuvva vuoigatvuohta vuodđooahpabussii*

Oahppan lea eallima miehtá, sihke formála oahpahusas, barggus ja friddjaáiggis, ovttaoahpamis earáiguin ja geavtlaš hárbjaneamis. Sihke nátionála ja riikkaidgaskasaš dásis lea bissovaš gáibáduš ahte olmmoš háhká alces ođđa ja nuppelágan máhtu. 1990-logu loahpageaži rájis lea leamaš bissovaš máhttoodasmahttin man bajimus ulbmil lea gokčat servodaga, bargoeallima ja ovttaskas olbmo máhttodárbbuid.

Oahpahuslága mielde rávesolbmuid lea vuoigatvuohta oazžut vuodđo- ja joatkkaoahpu. Das vuolgá individuála vuoigatvuohta oahppat sámegiela. Riikkaeiseválddiid ovddasvástáduš lea sihkkarastit ahte rávesolbmuid lea bissovaš oahppofálaldat. Dat guoská erenoamážit sidjiide guđet leat massán sámegiela. Sámediggeráđđi dáhttu doarjut riikkaeiseválddiid go huksejit riikkaviidosaš fálaldaga man váldoulbmil lea rávesolbmuid oahpahuš sámegielas.

Rávesolbmuid oahppanvuoigatvuohta fátmasta maid vuoigatvuođa oazžut iežas reálamáhtu árvvoštallojupmái ja duođastuvvot almmá dárbbaskeahhtá čađahit árbevirolaš iskanortnegiid. Vuodđo-prinsihppa lea ahte máhttu galgá árvvusadnojuvvot beroškeahhtá das gos olmmoš lea háhkan dan ja mo. Ulbmil lea ahte máhttodohkkehus galggašii onedit oahpahallama, álkkásmahttit beassama alit ohppui dahje bargodillái.

Dáláš doarjjaortnet mii galggašii gokčat olbmo goluid go oahpahallá sámegiela ja sámegilli, gusto duššefal vuodđoskuvlla sámi oahppiide. Vuđolaččat geahčadit lea dárbu olles doarjjaortnega mii lea sámi rávesolbmuid várás guđet váldet vuodđooahpu.

Ealáhusovddideapmi

Ulbmil: *Nana ja ealasis sámi servodagat main lea bissovaš ássamat ja sláddjes ealáhusat, kultuvra ja servodateallin*

Ássamiid, ealáhusaid ja bargomárkana buorit rápmáevttut nanusmahttet ávnaslaš kulturvuoddu. Dávjá lea deaddu ekonomalaš šattus go sáhka lea buresbirgema ovddideamis. Ekonomalaš šaddu lea okta váikkuhangaskaopmi servodaga posiitiiva ovddideapmái. Sámediggerádis lea ulbmil buoridit sámi álbmoga eallindilálašvuodaid. Dat lea mohkkás proseassa.

Ovttasbargansoahpamušain maid Sámediggi lea dahkan fylkkasuohkaniiguin lea áigumuš bargat ovttas sámi ealáhuspolitihka ovddidemiin, oidnosii buktimiin ja geavtlaš čađahemiin. Soahpamušbealit galget ovttasrádiid lámčit dilálašvuodaid unna ealáhusdoaimmaid várás sámi guovlluin, vai váikkuhangaskaomiiguin buorebut deivet ja gokčēt ealáhusaid dárbbuid sámi guovlluin. Oamiruha, máhttu ja ođđasishutkan leat dávjá hástalusat mat čuožžilit go áigumuš lea árvobuvttadeapmi ja gánnáhahtti ovttalbmodoaimmaid ja báikkálaš fitnodagaid álggaheapmi.

Sámi guovlluin ealáhusaid ovddideapmi lea mealgadii gitta dain rámain maid riikkaeiseválddit mearridit. Lágaid reguleremat, vearro- ja divatpolitihka, márkanregulerejeaddji doaimmabijut ja sullasaš áššit mearkašit mángga dáhpáhusas eambo go ekonomalaš váikkuhangaskaomiid ortnegat. Danne lea merrejeaddji deatalaš ahte Sámediggi váikkuha Norgga kultur- ja ealáhuspolitihka hábmemii.

Buresdoaimmi ealáhusat leat buori servodatovdáneami eavttut. Ealáhusat dárbašit buori siskkáldas struktuvrra ja njuovžilis gulahallamiid ja fievrrádusaid. Sámi guovlluin ealáhusstruktuvrra dovdomearka leat mealgadii vuodđoealáhusat ja unna fitnodagat. Sámediggeráddi áigu iežas ealáhuspolitihkain bisuhit nu bures go vejolaš otnáš ealáhusstruktuvrra vuodđun bissovaš ássamiidda. Ovdáneapmi industriijaservodagas máhttoservodahkii lea dagahan ahte máhttoealáhusat šaddet deataleabbon, maiddái sámi guovlluin. Dát lea ealáhus maid Sámediggeráddi áigu vuoruhit dán áigodaga.

Sámedikki ealáhuspolitihka lea leamaš deatalaš ealáhusaid ovddideapmái sámi servodagas. Nu lea dainnago Sámediggi lea vuoruhan doarjagiid dakkár proševttaide main lea oalle unnán dinestus. Sámi servodagas leat eará eavttut gánnáhahtti ealáhusaid ovddideapmái go riikka guovdilis guovlluin.

Sámi guovlluin fitnodagain leat dávjá unnán bargit ja unnán oamiruha. Sihke formála máhttu ja nana oamiruha leat deatalaš fáktorat go lea dárbu duostut daid hástalusaid maid jearggasmahttin, struktur-nuppástusat ja internationaliseren buktet. Erenoamáš stuorra leat hástalusat dain ealáhusurggiin maidda hutkáivuoha, ođđabuktat ja buvttavovddideapmi leat guovdilis áššit. Danne lea deatalaš bidjat návccaid fitnodagaid máhtto buorideapmái, hutkáivuhtii ja ođđabuktagiidda. Sámediggeráddi áigu ain juolludit doarjagiid fitnodagaide main ruhtadinestus lea unni. Sivva lea ahte mii atnit servodatekonomalaš árvvu stuorisin go olbmot ieža ráhkadit ja ovddidit alcceseaset bargosajiid sámi guovlluin. Sámediggeráddi áigu bargat dan badjelii, ahte nuoratge vuodđudeaddjiide lea vejolaš álggahit iežaset doaimma.

Sámiid ássanguovlluid ealáhusat, nugo riikkas muđuige, juohkásit sohkašielid hárrái. Sierra sivat leat dan eahpedássidis juhku mii lea nissonolbmuid ja dievdduid gaska priváhta ealáhusain. Ealáhusaid heajos rápmáevttut ja buresbirgenortnegat (čálgoortnegat) leat viehka muddui sivvan dán dillái. Oadjoortnegat mánáoažžu nissonolbmuid várás, unnamánáid buohcama ja fuola vástesaš ortnegat eai leat buorit priváhta ealáhusdoaimmiide. Sámediggeráddi áigu dán áigodaga bargat dan badjelii, ahte sámi ealáhusdoaimmiid oadjoovuogavuoddat buoriduvvojit.

Sámediggeráddi lea árvvoštallan Sámi ovddidanfoandda ruđaid geavaheami sohkašielid perspektiivvas. Árvvoštallama bohtosat čájeht ahte foandda ohcciin leat unnán nissonolbmot. Dat speadjalastá muhtun muddui ealáhusaid struktuvrra ja Sámedikki vuoruhemiid ealáhusaid ovddideamis. Sámediggerádi ulbmil lea dássidis ruhtajuohku sohkašielid gaska. Vai lea vejolaš čađahit dán ulbmila, de Sámi ovddidanfoandda doarjaortnegiid lea dárbu nuppástahttit. Sámediggeráddi áigu dán áigodagas álggahit dan doaimmabiju.

Vuodđoealáhusat

Vuodđoealáhusat leat deatalaččat sámi servodahkii, sihke ealáhussan ja kulturguoddin. Sámi servodahkii lea ealáhusaid ja kultuvrra gaskavuoha deatalaš. Danne lea áigumuš ovddidit ja seailluhit ealáhusdoaimmaid mat leat sámi kultuvrra ja identitehta ávnaslaš dili vuoddu. Vaikko sámit servetge ođđááigásaš mánggasuorggat ealáhusaide, de vuodđoealáhusat dattetge mearkašit ollu sámi guovlluid ássan- ja

bargosadjedillái. Árbevirolaččat lea eanandoalu, guolástusa, boazodoalu, meahcedoalu, duoji ja lotnolas ealáhusaid buvttadeamit leamaš ássamiid ja bargodili vuodđun. Čielggas lea ahte sámi giliid ássamat ja vuodđoealáhusaid addin bargosajit mannet giehtalagaid. Olbmuid, giliid ja bargosajiid oktavuoha lea čavga. Sámi servodagain ollugat válljejit bargguideaset aitonassii dainnago háliidit leat iežaset giliin, ja danne leage vuodđoealáhusdoaimmain nana sajádat giliin.

Vuodđoealáhusain hárvve nissonat leat doaibmaeaggádat, ja hárvvibut nissonolbmot álggahit ođđa doaimmaid go dievddut. Boazodoallolága álggaheapmi lea čuohcán unohasat nissonolbmuid searvamii boazodollui. Sihke vuodđoealáhusain ja ealáhuseallimis muđui lea dárbu álggahit sierra doaibmabijuid mat váldet nissonolbmuid vuhtii ja njulgejit boasttuvuođaid.

Boazodoallu

Boazodoallu lea deatlaš ekonomalaš sivaidda geažil ja dainnago dat buktá bargosajiid sámi guovlluide, ja mángga servodagas dat lea ieš sámi kultuvrra váldosuotna. Dan geažil ii leat vejolaš árvvoštallat boazodoallopolitihka vuhtiválddekeahhtá ealáhuspolitihkalaš viidodaga. Sámediggeráđi áigumuš lea boazodoallopolitihkainis sáhttit áigái oažžut ekologalaš, ekonomalaš ja kultuvrralaš boazodoalu. Dán erenoamáš sámi ealáhusa, eallinvuogi ja kulturguoddi lea dárbu sihkkarastit, ovddidit ja nannet. Boahttevaš boazodoalu vuodđun leat guohtuneatnamat. Daid eatnamiid áitet garrasit almmolaš ja priváhta beroštumit.

Eananmeassamiid, johtalusaid ja boraspiriid lassáneapmi ja eará meahhtimat boazodoalu árbevirolaš duovdagiidda duodástit ahte dat eai leat gáhttejuvvon doarvái bures. Ollu diggeáššit leat leamaš, main leat riidán boazodoalus vuogiatvuodáid, erenoamážit lullisámiguovlluin. Sámediggeráđi oaivvilda ahte, go leat áššin meahhtimat boazoeatnamiidda, de stáhta ferte árvvoštallat bággolotnut boazodoalu ovddežis massin eatnamiid buhtadassan guohtuneatnamiid ovdii, dahje skáhppot sadjái ođđa guovlluid duoid massojuvvon eatnamiid sadjái. Áigodagastis Sámediggeráđi áigu bargat dan badjelii ahte boazodoalu eananviidodagat gáhttejuvvojit areálaproseassain ja lánkaásahusas.

Boazodoalloláhka lea boazodoalu regulerejeddji lágain buot deatleamos. Láhka ferte leat reaidu mii siskkáldas áššiin sihkkarastá boazodollui eambo mieldemearrideaddji válddi. Láhka ferte soahpat boazodoalu iežas riekteipmárdussii.

Sámediggeráđi berošta erenoamáš ollu boazodoalu nissonolbmuid searvama nanusmahttimis. Sin politihkalaš ja hálddahušlaš váikkuhanfápmu lea deatlaš, jos boazodoallokultuvra galggaš bissut danin manin dan odne dovdat. Nissonolbmot leat guovdilis bargit dálloaluid ja mánáid bajásgeassima organiseremis. Sii ovddasvástidit stuorra oasi boazodoalu hálddahušlaš doaimmain. Boazodoalu nissonolbmuid bargooassi lea stuoris duoji ja borramušbuvttadeami rekruttemis, oahpaheamis ja árvobuorideamis. Danne nissonolbmot leat deatlaš oasálaččat beaivválaš doibmii, ja eatnašiidna dat mearkaša lasse barggu. Nissonolbmot eaggáduššet dušše guđadasa boazoealáhusa doaluin. Boazodoalu nissonolbmuin eatnašat dinejit olggobealde boazodoalu. Dáid nissonolbmuid gullevašvuohta boazodollui boazoeaggádin lea registrarastojuvvon vielja, isida, beallalačča dahje bártne doalus. Sin duohtadilálaš searvama ráddjejit eará barggut. Deatlaš lea ásahtit rápmavevttuid mat movttidahttet nissonolbmuid searvat boazodollui.

Boazodoalloealáhus buvttada odne lassin birgguide arvat earáge gálvvuid ja bálvalusaid. Boahttevaš boazodollui lea deatlaš ahte ealáhusa árvobuvttadeamis stuorimus oassi báhcá ávkin boazodoalliide alcceseaset.

Vai lea vejolaš seailuhit ja ovddidit boazodoalu ealasis sámi boazodoallun, de lea deatlaš sihkkarastit ođđa buolvvaid searvama ealáhussii. Sámediggeráđi lea danne ánggir boazodoalu fidnooahpahusa bealde, ahte dat nanusmuvva ja buorit oahppiortnegat bisuhuvvojit.

Eanandoallu

Eanandoallu lea deatlaš sámi kultuvrra árbevieruid seailuheapmái, ja dat lea deatlaš bargosajiidisguin sámi guovlluide. Sámediggeráđi deatleamos áigumuš ealáhusa hárrái lea dan bargosajiid bisuheapmi ja dan

otnás doaibmanstruktuvrra. Vai dat áigumuš ollašuvašii, de fertejit dáláš mielkebuvtadeaddji doaluide sihkkarastojuvvot stuorit mielkeearit. Unnabuvvebuvttadeaddjiide lea deatalaš ahte sin meahcceguohtumat gáhttejuvvojit meassamiid vuostái. Nugo boazodoalus, de dänge ealáhusasge lea dárbu gáhttemii, vai earát eai sáhte meahhtit sin eatnamiidda meassamiiguin ja dárbbasmeahttun johtimiiguin, ja vai boraspiriid lassáneapmi ja eará vaháгат eai deaivit, mat fuonidivčče eatnamiid árvvu. Ahte dálodoalut ieža álget eambo muohkadit buktagiiddiset, lea deatalaš strategiija go áigumuš lea buoridit sámi guovlluid dálodoaluid árvobuvttadeami. Vai sámi guovlluin lea vejolaš sealluhit ealasis eanandoalu, de fertejit dakkár doaibmabijut álggahuvvot mat movttiidahttet nuoraid váldit badjelasaset dálodoaluid joatkevaš jodiheami. Erenoamáš stuoris dát hástalus lea nuorra nissonolbmuid movttiidahttima dáfus.

WTO-šiehtadallamiin Norga geatnegahtii iežas geahpedit duollomáksomeriid ja ruhtadoarjagiid. Dat dagaha dan, ahte erenoamážit sámi guovllut vásihit vahágin ekonomalaš ruhtajuolludemiiid unnideami. Sámi guovlluid eanandoallu danne dárbbasa sierra gáhttema. Sámediggeráđđi áigu áigodagastis bargat dan badjeliu, ahte eanandoallu bisuhuvvo áidnafidnun ja lotnolas ealáhusa oassin. Sámi guovlluid eanandoalu rápmaveavttut leat nuppástuvvan ollu gieskadaš jagiid. Sámediggeráđđi áigu danne áigodagastis ráhkadit odđa eanandoalodiedáhusa, mii galggašii gáhttet ja ovddidit sámi eanandoalu. Diedáhusas lea deatalaš čalmmustahttit eanandoalu seailuma ja eanandoalu siskkáldas ođasmahttámušaid.

Guolástus

Sámit leat bivdán meara dan áiggi rájis juo masa historjjálaš gáldut olahit. Dan bivdui gulle gáddebivdu, áigodatbivddut ja fávlebivdu. Sámiid vuoigatvuohta meara riggodagaide, ja oppanassiige sin vuoigatvuohta alcceseaset ávkin geavahit daid riggodagaid, lea heakkadárbbaslaš sámi kultuvrra ávnnaslaš vuodđun.

Sámediggeráđi áigumuš lea odđa ja dievas mearraguovlopolitihkka, mas Sámedikki rolla galgá leat iešmearálaččat go dál. Sámediggi ferte resurssaid hálddašeapmái searvat mángga dásis. Dat sihkkarastá ahte mearridanproseassain váldet buorebut vuhtii ja deatuhit eambo sámiid beroštumiid. Mearragátti ja guolástusa meannudeaddji politihkka galgá áigái sáhttit resurssaid rievttalaš juogadeami. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeliu, ahte šaddet oppalaš čovdosat bajimuš vuoigatvuođalaš prinsihpaid vuodul. Sámediggi galgá leat premissadahkki Norgga guolástuspolitihka ovddideapmái. Danne vuoruhuvvo bargu mii galggašii sihkkarastit sámiid vuoigatvuođat guolásteapmái, mearrariggodagaide ja mearraviidodagaid geavaheapmái.

Meara riggodagaid hálddašeami vuodđun ferte leat olbmuid lagašvuoda- ja sorjavašvuoda prinsihppa. Dat mearkkaša guvllolaš hálddašandási mas Sámedikkis galgá leat duohtadilálaš ovddasteapmi ja mielde mearridanváldi. Dat gusto maiddái odđa šlájaid hálddašeapmái, omd. gonagasreappá hálddašeapmái. Lassin berre leat nu, ahte váldi juogadit ja odđasis juogadit guollebiebmanlobiid berre sirdojuvvot guvllolaš dássái. Sámediggeráđđi jáhkká ahte báikkálaš hálddašanmállit mat geahččaluvvojit guolástusa várás, vejolaččat sáhttet sihkkarastit sámi mearra- ja vuotnaguovlluid ássamiid ja ovddidit daid guovlluid. Dan áigumuša guhkideapmái livččii heivvolaš ášahit álgoálbmotlaš mearrasona.

Sámediggeráđđi dáhttu ahte mearraresurssaid vuodosaš árvobuvttadeapmi galggašii šaddat nu stuorra ávkin go vejolaš mearragáttiid ja vuotnaguovlluid servodagaide. Sierralágan strukturortnegiiguin leat vuoigatvuođat guolleressurssaide šaddan vuoddimassii vejolaš gálvun. Dat leat dađistaga šaddan eambo ja eambo priváhta oapmin mat juohkásit unnalohkosaš vuoigatvuođaeiggiid, main lohku uhccu dađistaga. Dasto lea ovdáneapmi áiggi mielde leamaš nu, ahte vuoigatvuođat leat sirdášan unnit fatnasiin stuorit fatnasiidda. Dat leat dagahan ahte stuorra goluid geažil ollu guolásteaddjit leat hehttejuvvon searvamis guolástussii. Meara resurssain oassi gullá oktasaš oapmin sámi álbmogii, ja ii oktage galgga sáhttit eiggáduššat bissovaš oasi guolleeriid mearriduvvon logus. Sámediggeráđđi oaiivilda danne ahte boahttevaš strukturdoaimabijut fertejit váldit vuhtii soahppevaš fanasstruktuvrra ovddideami, man vuodđun leat guhkesáigásašvuodát sivat ja guolleressurssaid govttolaš ávkingeavaheapmi. Boahttevaš strukturdoaimabijut fertejit maid doarjut mearragátti ássamiid ja bargosajiid sihkkarastima. Sámediggeráđđi danne oaiivilda ahte fanashivvodat man fatnasiid guhkkodat lea unnit go 15 m, lea deatalaš sámi mearragáttiide ja vuonaide. Jos dát fanashivvodat gáhttejuvvošii geahpedeami vuostái, de dat gozašii sámi guovlluin negatiiva ovdáneami.

Sámi guovlluid guollebiebmanaláhussii ferte báikkálaš eaiggátvuohta sihkkarastojuvvot. Dan lea vejolaš čadáhít hálddahaslaš- ja ruhtadanortnegiid heiveheamiin. Deatlaš lea ahte guollebiebmanaláhus jođihuvvo nu ahte ii headuš árbevirolaš guollebivddu. Iige ealáhus galgga áitit lunddolaš guollemáttuid, ja das ferte leat doaimmanvuohki mii váldá birra vuhtii. Sámediggeráđđi áigu dán áigodaga bargat dan badjeli ahte konsešuvdnadivat manná daidda guovlluide mat bidjet viidodagaid konsešuvdnadoibmii.

Meahccealáhusat

Meahcceresurssaid rádjan ja báikkálaš resurssaid geavaheapmi vuoddoealáhusain leat leamaš deatlaččat sámi kultuvrra ovdáneapmái. Olbmuid heivehallamat ealáhussii man vuodđun leat lotnolas doalut, eai leat nu hearkkit ekonomalaš muhttašumiide. Go olbmui leat mánga ealáhusa latnjallasii, de sii sáhttet buorebut geavahit resurssaid, ja sis lea jeavddalaš dinestus ja vejolašvuohta buoridit dinestusa. Hástalus lea ovddidit lotnolas- ja vuoddoealáhussaid dakkár molssaektun maidda lea álki rekruttet ođđa olbmuid. Sámediggi áigu oččodit árvobuvttadanprográmma ásaheami sámi guovlluid lotnolasealáhussaid váste.

Meahccebuktagiid márkka lea stuoris Davviriikkain. Sámediggeráđđi oaivvilda danne ahte jos buorebut válmmaštuvvošedje meahccebuktagiid fievrrideapmi, vuostáiváldin ja vuovdin, de dat dagašii meahccebuktagiid geasuheadđi lassealáhussan. Meahccealáhusat leat dávjá áigodagain gitta. Dat dahká dan ahte doaimma lea dárbu jođihit latnjallasii eará ealáhusaiguin lotnolasealáhussan. Buktagiin maidda oassin gullet sámi kultuvra, idjadeamit, borramušat ja meahccevásuhusat, lea potensála maid márkka ohcala. Sámediggeráđđi áigu dán áigodaga bargat dan badjeli, ahte buoridit meahccealáhussaid rápmavevttuid. Ođđa sámi resursalágit leat dakkár doaimbaidju mii buorida daid. Oassin dan barggus Sámediggeráđđi áigu dán áigodaga álggahit sierra sámi ealáhusalága barggu.

Boraspiret

Álbmotrievttálaš geatnegasvuodát mat čatnet Norgga váldit vuhtii sámi beroštumiid, gusket maiddáa nátionála boraspirepolitihkkii. Sámediggeráđi oaivila mielde váldet menddo dávjá eambo vuhtii suodjalanberoštumiid. Dat lea stuorra vahágin sidjiide guđet geavahit meahci guohtunresurssaid. Sámediggeráđđi ferte leat mielde hábmemin hálddašeami, nu ahte ealáhusberoštumit váldojuvvojit eambo vuhtii.

Stáhta ferte váldit badjelasas ovddasvástádussan gokčat goluid ja headuštusaid maid boraspiret dagahit ealáhusaide go mehttet guohttu šibihiid ala. Dat mearkkaša eanaš ahte boraspiriid lohku ferte geahpeduvvot dain guovlluin main dat leat erenoamáš áittan. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte boraspirelávdegottiin lea máhttu man vuodul dihtet makkár dárbbut ja hástalusat sámi ealáhusain leat boraspireáššiin. Juohke boraspiregolvui lea dárbu ásaht boraspirehis sonaid main guvllolaš lávdegottit sáhttet bivdit boraspiriid. Boazodoallu lea ealáhussan eambo áitojuvvon boraspiriid dahkan vaháguid geažil go eará ealáhusat. Sivva lea dat, ahte bohccot guhtot olgun miehtá jagi. Danne boazodoalus unnibut ožžot duohtadilálaš massimiid ovdii buhtadasaid. Sámediggeráđđi áigu dán áigodaga bargat dan badjeli, ahte šaddá aktiivvalaččat boraspirehálddašeami, ja ahte seammás sihkkarastit buriid buhttenortnegiid boraspiriid dahkan vaháguid várás.

Gávpe- ja bálvalusealáhus

Sámi guovlluin stuorra oassi fitnodagain leat bálvalusealáhusas. Ollu nissonolbmot barget gávpe- ja bálvalusealáhusas, ja árbevirolaččat sin árvu ii leat leamaš nu stuoris váikkuhangaskaomiid ásaahas. Ovdáneapmi lea dagahan ahte dakkár doaimmat sihke buktet bargosajiid ja bisuhit seammás sámi guovlluid ássamiid. Mátkealáhus lea ovdánan vuoddoealáhussan boaittoeal guovlluin. Nu bisuhuvvojit bargosajit sámi guovlluin.

Hástalus lea oazžut áigái differensierejuvvon bargomárkana maiddáa boaittoeal guovlluinge. Nu lea erenoamážit nissonolbmuid bargosajiid dáfus. Sámi guovlluin nissonolbmui lea dábálaččat alit oahppu go dievdduin. Dárbu lea movttiidahttit nannoset priváhta ealáhussaid, main leat eanet doaimbášlájat. Unnán dakkár nissonolbmot barget priváhta sektoris, geain lea alla oahppu, ja potensála lea oččodit dáid nissonolbmuid eambo hutkat ođđa doaimmaid ja álgagiid. Bargomárkka lea juhkkajuovvon viehka ollu

sohkabeliid mielde, ja vai šattašii eambo dásseárvu báikkálaš ealáhusaide, de ferte váikkuhangaskaomiid geavaheapmi lágiduvvot nu, ahte heive ealáhusaide main nisssonolbmot vuoruhuvvojit.

Mátkealáhusas ohcalit dadistaga eambo vásáhusbuktagiid, maid vuodus lea sámi eallinvuohki. Nuppástus lea leamaš gálvobuvttadeamis vásáhusbuvttadeapmái. Dát sodju lea šaddan sámi servodahkii ávkin. Stuorra potensála lea buvttadit eambo dakkár buktagiid. Dan oktavuodas lea hástalus sáhttit fállat sámi vásáhusbuktagiid duodalaččat ja luohtehahtti vuogi mielde, mat maiddá dohkkejit ehtalaččat. Sámi mátkealáhusdoaimmat leat unnit, ja dain eai leat doarvái buorit fierpmádagat, nu ahte sáhttet geavahit márkana potensála. Sámiid ovttasbargu stuorit mátkealáhusdoaimmaiguin buvttášii guktuid beliide ovdamuniid.

Sámi guovlluin lea viehka stuorra oassi bargosajiin almmolaš bargosajit. Hástalus lea ráhkadit mánggalágan priváhta ealáhusaid. Differensierejuvvon bargagaheaddjdivat lea ovdamunni maid davveguovllut návddašit, ja maid sáhttet ávkin geavahit ođđa ealáhusaid álgaheapmái. Deatalaš lea ee. vuodđudit máhtto- ja kulturuodot bargosajiid maidda lea viiddis márkka, ja mat eai leat almmolaš doaimmaid hálddus.

Duodji

Árbevirolaččat duodji lea leamaš atnubiergasiid ráhkadeapmi. Odne duodji lea hutkkalaš doaibma, mas lea árvu sihke ealáhussan ja dáiddan. Duodjái čoavddadoaba lea árbevirolaš máhtu sirdin. Mánát ja nuorat leat sámi kultuvrra boahntevas guoddit ja hálddašeaddjit. Duodji lea deatalaš oassi sámi kultuvrras. Dárbu lea láchit dilálašvuodaid nu, ahte mánát ja nuorat besset oahppat duddjot. Dain guovlluin main sámegeiella lea rašši, duodji lea doarjjan sámi kultuvrii ja servodateallimii. Dárbu lea nu láchit dilálašvuodaid duodjái, ahte ođasmuvvá. Dakkár ođasmuhttin fátmasta sihke ođđa buvttadanvugiid ja –teknihkaid ja árbevirolaš duoji seailuma ja joatkašumi.

Árbevirolaččat duoji leat boarraset buolvvat ruovttuineaset oahpahan nuorat buolvvaide. Dát oahpaheapmi ii heive otnáš servodahkii. Deatalaš lea láchit dilálašvuodaid nu, ahte duodjefitnodagat sáhttet váldit oahppiid, ja ahte nuorat movttiidit váldit dakkár oahpa. Sámediggeráđđi geavaha állšša duodjeoahpahusa nannemii, ee. viggamušaidisguin oazžut áigái buriid oahppiidortnegiid.

Sámediggeráđđi mearridii jagi 2005 ealáhusšiehtadusa duoji várás. Ealáhusšiehtadusa ulbmil lea láchit dilálašvuodaid nu, ahte duodji ovdánivččii eambo ealáhussan, mas lea buoret dinestus ja mii eambo jođiha iežas dahkan buktagiid. Dakkár ovdáneapmi eaktuda čalmmustahttima máhtto buorideapmái, buvttahutkama, vuovdaleami ja gávppašeami.

Ealáhusšiehtadus galgá buoridit duojáriid rápmaevttuid ja doarjut ahte duodjeruđat buorebut vástidit duojáriid dárbbuide. Duodjeealáhussii lea lossat oazžut ođđa olmmošlaš návccaid. Sivva lea, ahte ealáhusa dávjá govvidit dakkárin mii unnán gánnáha ja mas lea vuollegis árvu. Jos ođđa buolvvat eai oainne daid vejolašvuodaid mat leat duojs, de lea várra ahte dát árbevierut duššet. Danne lea deatalaš ahte Sámediggeráđđi doarju doaibmabijuid mat nannejit ealáhusa ovdánanvejolašvuodaid.

Dat váikkuhangaskaomit mat bohtet ealáhusšiehtadusas, galget leat guđege duojárii ávkin. Sámediggeráđđi atná deatalažžan bargat ovttasráđiid báikkálaš, guvllolaš ja guovdilis aktevrraiguin ovddidan dihte duoji gánnáhahtti ja kultuvrralaš ealáhussan. Jahkásaš šiehtadallamiid vuodul duodjeealáhus beassá ieš leat mielde ovddideamen ealáhusa buori guvlui. Sámediggeráđđi dáhttu ahte ealáhusšiehtadus galgá doarjut bargovejolašvuodaid buorideami ja ássamiid sámi guovlluin. Go lea posiitiiva šaddu duodjeealáhusas, de dat movttiidahtta ja addá bargomiela duojáriidda ja buktá dainna lágiin áigái ođđa buolvvaid searvama duodjeealáhussii.

Dearvvašvuohhta ja sosiála

Ulbmil: *Ollislaš ja ovttadássásaš dearvvašvuoda- ja sosiálafálaldagat sámi álbmogii, nugo riikea álbmogii mudui*

Ollislaš ja ovttadássásaš dearvvašvuoda- ja sosiálafálaldagat leat buori servodaga deatalaš eaktu. Sámiin leat álgoálbmogin vuoigatvuodát maid nationála láhkaásahus ja riikkaidgaskasaš soahpamušat regulerejit. Vuoigatvuodát sihkkarastet ee. olbmo vuoigatvuoda oažžut dárbbaslaš dearvvašvuodaveahki ja dieđuid iežas gillii. Ovttadássásaš fálaldagaid sihkkarastin sámiide gullá bajimuš nationála doaimmaide, nugo riikka álbmogii muđui.

Sámediggeráđi doaimmas lea guovdilis ulbmilin dat, ahte ráđđi galgá bargat ovttadássásaš dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid, vai diehtu ja ipmárdus sámi bálvalusoažžuid dárbbuin ja vuoigatvuodain lassána. Sámi dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusa kvalitehta sorjá odne hui ollu ovttaskas olbmuin geain lea máhttu sámi gielas ja kultuvrras, dahje guđet beroštit das. Dávjá guhtege sámi bálvalusoažžu ferte ieš čilget ahte dárbbasa heivehuvvon dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid. Sámediggeráđdi atná hirkmat deatalažžan loktet ovddasvástádusa ovttaskas olbmuin eret ja bidjat dan ovddasvástádusa dássái mii lea bajibus. Mánnggakultuvrrat birraiin, nugo sámi servodagain, lea dárbu ahte dearvvašvuoda- ja sosiálabargiin lea doarvái buorre máhttu sámegeielas ja sámi kultuvrras. Dat gusto maiddái dain guovlluin main ássit ovdal geavahedje sámegeiela. Giellalaš váttisvuodát eai galgga leat hehttehussan olbmuid oažžumii bálvalusaid maid dárbbasit. Dat gáibida ahte máhttu sámegeielas ja sámi kultuvrras, juo mánnggakultuvrrat ipmárdus, biddjojuvvo dearvvašvuoda- ja sosiálafágaid vuodđooahpahussii oassin.

Sámediggeráđdi áigu bargat dan badjeli ahte guovdilis dásis leat čielga rámat dasa, mo ulbmil oččodit áigái ovttadássásaš dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusa sámi álbmogii galgá čađahuvvot. Stáhtalaš, fylkkasuohkanlaš ja suohkanlaš institušuvnnain dat ovddasvástádus lea bargat dan badjeli, ahte sámi perspektiivvat váldojuvvojit oassin dearvvašvuoda- ja sosiálabálvussii. Dat gáibida ahte dát institušuvnnat vuoruhit fálaldaga mas sámegeiella ja sámi kulturipmárdus maid leat mielde.

Sámediggeráđdi lea ovttasráđiid guovdilis guvllolaš dásiin vuodđudan ovttasbarganorgánaid mat galget sihkkarastit ahte buot sámi geavaheaddjiide lea ovttadássásaš fálaldat. Sámediggeráđdi oaivvilda ahte vejolašvuolta ollašuttit sámi dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusa ásaheami duogáš ulbmila buorrána go ráhkaduvvojit buorit integrearenarenat guovdilis dássái. Deatalaš lea ahte guvllolaš dearvvašvuoda- doaimmaid stivrrain lea sámi áirras, vai lea vejolaš sámi perspektiivvas váikkuhit duohtadilálaš dearvvašvuodapolitihkalaš áššiide.

Vai lea vejolaš ollašuttit ovttadássásaš dearvvašvuoda- ja sosiálafálaldagaid, de ferte deaddu leat sámi perspektiivvas, ja dat ferte váldojuvvot oassin dáláš dearvvašvuoda- ja sosiálabálvussii. Dat ii čuoldde eret sierra sámi fálaldagaid. Vai lea dásseárvu, de lea mánngga suorggis dárbu erenoamáš doaibmabijuide, mat leat sámiid várás. Danne šaddá dárbu ásaheit institušuvnnain mat fuolahit sámi geavaheaddjiid dárbbuid go dábálaš fálaldat ii ole dasa. Sámediggeráđdi áigu bargat dan badjeli, ahte institušuvnnain árvodássi loktejuvvo, ja ahte dat nannejuvvojit ruđalaččat ja bargiid dáfus.

Rehabiliterenfálaldat lea unnán huksejuvvon sámi geavaheaddjiid várás. Dat guoská buot sámi geavaheaddjiide, beroškeahhtá sin dávddain ja dárbbuin. Jos fidnobargiin váilu giellalaš ja kultuvrralaš máhttu, de dat váili sáhtta goahcat rehabiliterenproseassa. Nu lea hástalus maiddái fágalaš máhtu ja strategiijaid huksema dáfus, mat dárbbasuvvojit gárrenmirkkuid geavaheaddjiid dikšui ja dakkár mirkkuid geavaheami áiddasteapmái. Áiddastan- ja dikšunstrategiijat berrejit ráhkaduvvot aiddonassii sámi geavaheaddjiid várás.

Sámi mánáin ja nuorain lea vuoigatvuolta oažžut dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid dakkár birraiin main sámi kultuvra ja jurddašeapmi váldojuvvo vuhtii. Dat mii lea buoremus mánái, galgá leat dat mii mearrida makkár fálaldat sutnje galgá addojuvvot. Dát gusto erenoamážit mánáidsuodjalanbálvussii. Sámediggeráđdi áigu bargat dan badjeli, ahte mánáidsuodjalanbálvalus sihkkarastá sámi mánáide joatkevaš bajásšaddama sámi birraisin.

Sámi dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusa giedahalli dutkan ja statistihkka galget leat olámuttus vuodđun boahhtevaš politihkalaš mearrádusaide. Sámi servodagain váilot ollu dakkár mearrádusvuodut mat servodagas muđui leat adnojuvvon diehttalas áššin. Lea dárbu organiserejuvvon rahčamušaide fidnen dihte bohtosiid dain surggiin. Deatalaš lea ahte sámi dearvvašvuoda- ja sosiáladutkama vuolggabáikin lea dásseárvoperspektiiva, sihke dutkiid ja dutkansurggiid hárrái.

Sámediggeráđđi oaidná, ahte lea dárbu eambo bargat riikkaidgaskasaš dásis álgoálbmogiidda guoskevaš dearvvašvuoda- ja sosialpolitihkalaš áššiiguin. Sámediggeráđđi sáhtá dáiinna lágiin oahppat eará álgoálbmogiin dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusa organiserema, ja vejolaččat doalvut sidjiide vásáhusaid sámi guovlluin.

Sámediggi lea jagi 1999 rájis juolludan ruđaid dearvvašvuoda- ja sosiálahčamušaide gullevaš prošeavttaide. Hui viiddis prošeaktafáttát leat leamaš. Sámi dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusa giedahalli dutkan ja statistihkka ferte leat olámuttus vuodđun boahttevaš politihkalaš mearrádusaide. Dearvvašvuhtii ja sosiáladoibmii juolluduvvon ruđat galget danne árvoštallojuvvot áigodagas. Nu dahkkojuvvo vai oažžut diehttevassii man muddui ulbmilsuorggit ollašuttet daid dárbbuid mat leat sámi geavaheaddjiin go deaivvadit dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusain.

Sámiid ovttasbargu

Ulbmil: *Sámiid ovttasbargu riikkarájiid rastá*

Sámit leat okta álbmot mii orru njealji riikkas. Nannen ja ovddidan dihte sámiid ovttasbarggu riikkarájiid rastá, de Sámediggeráđđi áigu ain searvat vuodđuduvvon ovttasbarganforaide ja váikkuhit dasa, ahte daid rápmavevttut váldojuvvot vuhtii.

Sámi parlamentáralaš ráđđi

Jagi 2000 vuodđuduvvui Sámi parlamentáralaš ráđđi (SPR) sámedikkiid bissovaš ovttasbarganorgánan. Ruošša sámit leat bissovaš lahtut SPRs. SPR galgá gozihit sámiid beroštumiid riikkarájiid rastá, ja nannet ovttasbarggu. Sámi parlamentáralaš ráđđi ovttastahtá sámiid jienaid máilmmi eará álgoálbmogiidda ja riikkaidgaskasaš ovttasbarggus. Nu lea ee. dakkár vuodđuduvvon forain go Barents-ovttasbarggus, árktalaš ovttasbarggus, EUs ja ON álgoálbmogiidda gullevaš áššiin.

Vuosttamuš oktasaš čoahkkimis Johkamohkis 2005, mas buot sámedikkiid ja Ruošša sámit deaivvadedje, mearridedje oktasaš julggaštusa (Johkamohkkejulggaštusa). Julggaštus deattuha ahte Suopma, Norga, Ruošša ja Ruotta leat geatnegasat dohkkehit sámiid álgoálbmotvuoigatvuodaid. Dat mearkkaša ahte nationála stáhtat dohkkehit ja gudnejahtet sámi álbmoga vuoigatvuoda ieš sáhttit geavahit luondduriggodagaidis ja resurssaidis. Johkamohkkejulggaštusa čuovvoleapmi šaddá leat okta dain váldohástalusain mat leat SPRs dán áigodagas.

Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte sámedikkiid heivehuvvojit oktii ja barget ovttasráđiid nu ollu bargosurggiin go vejolaš. Okta deatalaš oktasaš ášši lea sámegeiela sealluheapmi ja ovddideapmi. SPRs lea bajimus politihkalaš ovddasvástádus dán barggus.

Sámi parlamentáralaš ráđđi áigu vuoruhit dásseárvobarggu ja mánáide ja nuoraide guoskevaš áššiid. SPR áigu árvoštallat leago dárbu ásahit rádjerastideaddji ovttasbarganfora sámi nuoraidbarggu várás. Deatalaš lea ráhkadit arenaid main sámi nuorat sáhttet deaivvadit huksen dihte oktasaš fierpmádaga. Oktasaš nuoraidkonfereansa lea okta dakkár doaimbaidju mii sáhtá leat doarjjan dasa.

Sihkkarastin dihte SPR sámeapolitihkalaš ovttasbarggu, de lea deatalaš ahte nationála stáhtat ovttasráđiid sámedikkiiguin gávnnaht bissovaš doibmii ruđalaš čovdosa.

Sámeministariid ja sámediggepresideantaid oktasaš čoahkkimat

Jagi 2000 Davviriikkaid sámeministarat mearridedje vuodđudit ovttasbarggu Davviriikkalaš Ministtarráđi olis. Davviriikkaid ráđdehusaid ja sámedikkiid ovttasbarggu oassin sámeministarat ja sámediggepresideanttat dollet jahkásaččat oktasaš čoahkkimiid, ja hálldahuslaš dásisge lea jeavddalaš čoahkkimat mat čuovvolit ja válmmaštit daid čoahkkimiid. Sámediggeráđđi áigu dán áigodagas geavahit daid čoahkkimiid reaidun buoridit sámiid ovttasbarggu Davviriikkain.

Davviriikkalaš soahpamušat

Árvaluvvon Davviriikkalaš sámekonvenšuvdna biddjojuvvui ovdan jagi 2005. Árvalusa galget giedahallat Norggas, Ruotas ja Suomas ovttasráđiid sámedikkiiguin. Sámediggerádis leat stuorra vuordámušat konvenšuvnna sisdollui. Lunddolaš lea ahte Davviriikkalaš konvenšuvdna manná ovttá lávkki guhkkeli ILO-konvenšuvnna 169 ektui, mii heive riikkaidgaskasaš riekteovdáneami mielde muđui. Sámediggerádis šaddá ain dánge áigodaga leat guovdilis rolla proseassas, ja dat áigu doarjut proseassa vai konvenšuvdna šaddá sámi álbmogii nu buorre reaidun go vejolaš.

Norgga ja Ruota jagi 1972 mannosas boazoguohtunkonvenšuvdna heaittihuvvui miessemánu 1. b. 2005, iige odđa konvenšuvdna lean sohppojuvnon. Ruotta ja Norga leat soahpan mandáhtavuodu šiehtadallamiid álggaheami várás. Mandáhta siskkilda Sámediggeráđi ja Norgga boazosápmelaččaid riika-searvvi (NBR) Norgga bealde. Dát konvenšuvdna mearkkaša ollu Norgga ja Ruota boazodoaluide, ja Sámediggeráđi áigu bargat dan badjeli, ahte odđa konvenšuvdna sohppojuvvo nu farga go vejolaš.

Riikkaidgaskasaš doaimmat

Ulbmil: *Gozibit álgoálbmotdimenšuvnna riikkalaš ja riikkaidgaskasaš forain*

Sámediggeráđi áigu aktiivvalaččat searvat riikkaidgaskasaš álgoálbmotáššiid bargguide, vai álgoálbmogiid vuoigatvuodát dohkkehuvvojit eambo ja nannejuvvojit. Dán suorggis ovdáneapmi dáhpáhuvvá johtilit. Riikkaidgaskasaš barggut leat deatalaččat sámi álbmogii, maiddái solidaritehta geažil eará álgoálbmogiidda. Sámediggeráđi riikkaidgaskasaš barggut dorjot Norgga olmmošvuoigatvuodaid ja álbmotrievtti bargguid. Sámediggeráđi ferte leat premissadahkki ja árijálaš oasálaš. Dan máhtu ja daid vásáhusaid maid Sámediggeráđi lea ožžon, ferte leat vejolaš geavahit ávkin álgoálbmotbargguin, erenoamážit veahkkebargguin.

Sámediggeráđi ulbmil leat aktiiva oasálaš riikkaidgaskasaš bargguide mearkkaša dáláš ovttasbargguid viiddideami ja odđa ovttasbargguid álggaheami. Sámediggeráđi rolla iešmearrideaddji aktevran ovttasráđiid earáiguin, lea bajitdási strategiija mii guoská riikkaidgaskasaš bargui. Sámediggerádis lea iešmearrideaddji autoritehta ja sajádat norgalaš stáhta ja servodaga siskkobeaide, ja riikkaidgaskasaš arenas. Deatalaš ulbmil lea, ahte sámit galget ieža beassat ovdastit iežaset riikkaidgaskasaš forain, eaige duššefal stáhtasáttatgottiid olis.

Sámediggeráđi ángiruššama golbma váldosuorggi riikkaidgaskasaš barggus leat álgoálbmogiid olmmošvuoigatvuodaid nannen, birasstandárddaid ráhkadeapmi, mat gáhttejit sámiid ja eará álgoálbmogiid kultuvrraid ávnaslaš vuodu, ja sámiid ja eará davveálgoálbmogiid kultuvrra ja servodagaid nannejeddji ovdáneami áigáioažžuma davveguovlluin. Vai sáhtta ollašuttit dan rolla mii Sámediggerádis lea riikkaidgaskasaš bargguid oasálažžan, de fertejit dasa sihkkarastojuvvot bargoresurssat.

Ovttastuvvan Našuvnnat (ON)

ON-vuogadagas leat arvat orgánat mat giedahallet álgoálbmogiidda deatalaš áššiid. Sámediggeráđi áigu áigodagastis vuoruhit bargguid daiguin orgánaiguin mat mearridit riikkaidgaskasaš riektestandárddaid. ON-álgoálbmotjulgaštus, ON biologalaš sláddjiivuoda konvenšuvdna ja ON bissovaš fora álgoálbmogiid várás leat áššit maid Sámediggeráđi deattuha alccesis bargun. Sámediggeráđi áigu bargat dan badjeli ahte álgoálbmotjulgaštus guhkit vuollái viiddiduvvo soahpamuššan.

Sámediggeráđi áigu čuovvolit ON nuppi jahkelogeža bargguid máilmmi álgoálbmogiid várás (2005-2014), ja erenoamážit bargat dan badjeli ahte álgoálbmogiid nisssonolbmuid dilli buorráncvččii.

Eurohpálaš Uniuvdna (EU)

Ruottilaš ja suomelaš EU-miellahttovuohta lea buktán áigái ođđa rápmaveavttuid sámi álbmogii. Danne lea dárbu eambo čalmmustahttit EU siskkáldas politihkalaš orgánaid siskkáldas politihkalaš proseassaid. Vaikko Norga ii leat EU-lahttu, de liikká norgalaš sámiide maid váikkuhit EU-vuogádaga siskkáldas politihkalaš mearrádusat. Nu lea ee. go Norga lea searvan lahttun eurohpálaš ekonomalaš ovttasbarganguvlui (EØS). Sámediggeráđđi deattuha deatalažžan searvat aktiivvalaččat rádjeguovlluide guoskevaš álgoálbmotáššiid bargguide. Dat eaktuda ulmmálaš ángiruššama mánggalágan proseassaide ja prográmmaide mat mearkašit ollu álgoálbmogiidda oppalohká, ja sámi álbmogii erenoamážit.

Sámediggeráđi bargu europolitiikalaš áššiguin čadahuvvojit Sámi parlamentáralaš ráđi olis Sámediggeráđi oktavuodaid olis Norgga riikkaeiseválddiide ja guvllolaš eiseválddiide.

Dál ráhkaduvvo ođđa Interreg-prográmma prográmmaáigodahkii 2007-2013. Sámediggi háliida sierra sámi oasseprográmma, vai das lea ollislaš sámi perspektiiva.

Davviguovllut

Doaimmaid mat leat davviguovlluin lea dárbu geahčadit rádjeraštideaddji álgoálbmotperspektiivvas. Ulbmil ferte leat ovddidit sosiálalaččat, kultuvrralaččat, ealahuslaččat ja politihkalaččat doallevaš ovdáneami davi buot servodagaide. Sihke álgoálbmogiid ja kultuvrra dimenšuvnnaide ferte leat sadji joatkevaš ovdáneamis, ja dat fertejit leat dan ovdáneamis vuodđoosit. Dás lea sáhka das mo olbmot ja kultuvrrat deaivvadit ja ovdánit geográfalaš lahkaorruma ja historjja vuodul. Davviguovlluidda várás fertejit ráhkaduvvot strategiijat oasalaččaid oktasaš doaibmama vuodul. Sámediggeráđi ja Olgoriikadepartemeantta gaskka lea fásta gulahallanoaktavuodát davveguovlluide guoskevaš áššiid hárrái.

Árktalaš Ráđđi

Árktalaš Ráđđi vuodđuduvvui foran mii galggašii oktasaš árktalaš áššiin ovddidit ovttasbarggu, oktiiveivehallama ja ovttasdoaibmama. Guovdilis áššin leat erenoamážit leamaš gánnáhahtti ovdáneapmi ja birasgáhtten. Go Árktalaš Ráđđi vuodđuduvvui, de ledje deatalaččat álgoálbmogiid erenoamáš máhtuid dohkeheapmi ja daid máhtuid seailuheapmi, go leat mávssolaččat dasa, mo mii ipmirdit árktalaš servodagaid. Árktalaš Ráđi birasgáhtteaddji ovttasbargu lea buktán ollu eambo vuottuid go maid guhtege riika livččii sáhtán okto buktit áigái.

Sámediggeráđđi áigu dán áigodaga bargat dan badjeli, ahte álgoálbmotdimenšuvdna váldojuvvo Árktalaš Ráđi buot ulbmilsurggiide oassin. Dát gusto erenoamážit dan bargui mii dahkkojuvvo dálkkádatnuppástusaid dihte, ja oččodan dihte áigái ollislaš resursahálddašeami. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte Árktalaš Ráđi čállingottis lea erenoamáš alla álgoálbmotmáhttu, ja máhttu maiddái sámi áššiin.

Barents-ovttasbargu

Barents-ráđđi vuodđuduvvui álggahan dihte guvllolaš ovttasbarggu Ruota, Norgga, Suoma ja Davveoarje-Ruošša davimus guovlluin. Barents-ovttasbargui gullevaš álgoálbmogiin (sámiin, vepsálaččain ja njenjehcain) lea oktasaš árras guvllolaš dásis. Álgoálbmogiid bargujoavkkus, maid Guovloráđđi vuodđudii, lea ráđdeaddi árvu Barents-ráđi sihke guvllolaš dássái ja bajimus dássái.

Deatalaš lea ahte álgoálbmogiid rolla nannejuvvo Barents-ovttasbarggus, ja ahte álgoálbmogat leat mielde barggu buot dásiin. Dat mearkaša ahte álgoálbmogiidda lea dárbu sihkarastit ekonomalaš vejolašvuodaid searvat ovtadássásaš árvuun Barents-bargui. Sámediggeráđđi áigu bargat dan badjeli, ahte várrejuvvojit eambo olgguldas resurssat álgoálbmogiid searvamii, máhttohuksemii, ja dasa ahte institušuvnnat huksejuvvojit iešguđet servodatsurggiide.

Ášši meannudeapmi loahpahuuvvui 02.03.07 dii. 12.05.

Ášši 11/07**Sámediggeráđi čilgehus guovllulaš ovttasbarggu birra**

Arkiiva

Arkiivaáššer.

SF-99

07/473

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 27.02.07 dii. 17.45

I Mildosat

| Nr. | Beaivi | Geas/Geasa | Namahas |
|-----|--------|------------|---|
| 1 | | | Sámedikki ja Finnmárkku fylkkagiellada gaskasaš ovttasbargšiehtadusa stáhtusraporta 2006 |
| 2 | | | Ovttasbargšiehtadus Finnmárkku fylkkagielladain |
| 3 | | | Ovttasbargošiehtadus Sámedikki ja Romssa fylkkasuohkana gaskkas |
| 4 | | | Stáhtusraporta 12.05.2006 muttus - Ovttasbargošiehtadus Sámedikki ja Romssa fylkkasuohkana gaskkas |
| 5 | | | Ovttasbargošiehtadus Sámedikki ja Nordlánda fylkkasuohkana gaskkas |
| 6 | | | Áarjelsaemih ovttasbargošiehtadus |
| 7 | | | Máttasámeguovllu fylkkasuohkaniid ja Sámedikki gaskasaš ovttasbargošiehtadusa stáhtus 23.06.06 muttus |

Álggahus

Sámediggái mearkaša guovloovddideapmi gievrras ja geasuheadđji sámi báikegottiid hábmen. Mii guovlopolitihkka lea mearriduvvon dan vuolggasajis maid mii välljet ja das sáhttet leat sihke riikkaidgaskasaš ja riikkalaš hástalusat. Riikkaidgaskasaččat gullá Sápmi stuorát regiovdniid go Davviriikkaide, Skandináviaii jna. Erenoamážit lea dát prespektiiva deatalaš sámi álbmogii mii ássá njealji riikkas. Riikkaidgaskasaš perspektiiva fuolahuvvo Sámediggeráđi dieđáhusas riikkaidgaskasaš áŋgiruššansurggiid birra mii ovddiduvvui Sámedikki dievasčoahkkimii skábmamánu 2006. Dieđáhus čuovvoluvvo áššin miessemánu 2007 dievasčoahkkimis. Danne válddahallá dát čilgehus Sámedikki nátionála guovlopolitihkka. Dán čilgehusa ovddidemiin háliida Sámediggeráđdi ahte Sámediggi evttohoha doaibmajuid daid hástalusaid oktavuodas mat leat iešguđet guovlluin. Dat šiehtadusat ja raporttat mat

čuvvot mielddusin leat deatalaččat dan digaštallamii maid Sámediggiráđđi háliida vuolggahit go dát ášši váldojuvvo ovdan maŋŋeleappos dán vahkus.

Norggas fuolahit fylkkagielddat, gielddat ja guovllu stáhtaásahusat stuorra oasi guovlopolitihkalaš barggus. Ovttasbargu sihke guovllu stáhtaásahusaiguin ja fylkkagielddaiguin lea mearkkašan ollu Sámedikki guovlopolitihkalaš bargui.

Sámedikki rolla lea rievdan sakka dan rájes go dat áсахuvvui. Sihke eamiálbmotrievtti riekteovdáneapmi riikkaidgaskasasaččat ja dan čađaheapmi riikkas lea mearkkašan ollu Sámedikki rollii. Das ahte doaibmat fylkkagielddaid ja guovllu stáhtaásahusaid gulaskuddanáсахussan dasa ahte šaddat árjalahat oassálastin guovlopolitihkalaš digaštallamis, lea mielddisbuktán ahte ovttasbargu fylkkagielddaiguin ja guovllu stáhtaásahusaiguin lea rievdan. Sámedikki jáhkku searvevuhtii ja Sámedikki ođđa rolla lei sivan go Sámediggi háliidii dahkat ovttasbargošiehtadusaid fylkkagielddaiguin. Dál leat mii vuolláičállán njeallje ovttasbargošiehtadusa 6 fylkgielddain. Dáid šiehtadusaid čuovvoleapmi lea leamaš hui deatalaš Sámedikki guovlopolitihkalaš barggus ja danne áigu Sámediggeráđđi dán čilgehusas eanemus deattu bidjat daidda ovttasbargošiehtadusaide, mat leat dahkkojuvvon fylkkagielddaiguin.

Sámedikkis lea viiddes perspektiiva guovlopolitihkas. Guovlopolitihka Sámediggái lea ealahusovddideapmi, giella, kultuvra, biras jna. Dát perspektiiva boahat ovdan iešguđet ovttasbargošiehtadusaid sisdoalus.

Ovttasbargošiehtadusaid stáhtus

Vuosttaš ovttasbargošiehtadus mii vuolláičállojuvui fylkkagielddain lei ovttasbargošiehtadus Romssa fylkkasuohkaniin. Dat vuolláičállojuvui 2002. Dasto čuovui ovttasbargošiehtadus Finnmárkkuin 2003, máttasámi guovlluin 2005 ja Nordlánddain 2006.

Sámediggeráđis leat jahkasaš čoahkkimat politihkalaš dásis buot fylkkagielddaiguin šiehtadusaid čuovvoleapmin. Ovdal čoahkkimiid ráhkaduvvo stáhtusraporta. Máttasámi, Romssa ja Nordlándda šiehtadusaid oktavuodas dahkkojuvvo raporterens cuoŋománu 15. b. juohke jagi, ja politihkalaš čoahkkimat dollojuvvojit miessemánu. Finnmárkku várás ráhkaduvvo raporta gollgotmánu gaskkamuttus ja politihkalaš čoahkkin dollojuvvo skábmamánu. 2006 stáhtusraporttat leat biddjojuvvon dán čilgehusa mielddusin.

Šiehtadusaid čuovvoleami stuorámuš hástalus lea leamaš šiehtadusaid oktiiordnen bajimus dásis. Dát lea dagahan ahte Romssa šiehtadusaid čuovvoleami várás galget nammaduvvot hálddahuslaš bargojoavkkut. Hálddahuslaš bargojoavkkut galget maid šágaškuššojuvvot máttasámi, Finnmárkku ja Nordlándda fylkkagielddaiguin.

Sámediggeráđđi áigu dás giedahallat iešguđet ovttasbargošiehtadusa ja váldit ovdan muhtun osiid juohke šiehtadusas. Mielddistuvvon šiehtadusain ja raporttain sáhtta maiddái lohkat šiehtadusaid čuovvoleami birra.

Romsašiehtadus

Romsašiehtadus lea čuovvoluvvon jeavddalaččat ja jahkasaš raporttat leat čállojuvvon šiehtadusa vuolláičállima rájes. Šiehtadusa čuovvoleapmi ovdána ain positiivvalaččat ja bargojoavkku ásaheapmi iešguđet artihkkaliid čuovvoleami várás álkidahtta barggu. Buot šiehtadusa artihkkalat čuovvoluvvojit, muhto eai buot seamma muddui. Oppalaččat lea ovttasbargu buorre ja vásihuvvo positiivan.

Erenoamážit lea prošakta sámi kulturmáhttu Romssa joatkkaskuvllain, mii loahpahuvvui 2006 giđa, lihkestuvvan bures. Kulturmuutosuodjaleamis lea ovttasbargu geográfalaš váldoovddasvástádussurggiid juogadeapmi bissehuvvon Sámedikki ja Birasgáhttendepartemeantta gaskasaš barggu geažil.

Diehtujuohkinbealis lea Romssa fylkkasuohkan dahkan ollu. Erenoamáš buorre lea dat bargu, mii lea dahkkojuvvon til www.ungitroms.no oktavuodas ja man ulbmiljoavkun leat sámevielat nuorat Romssa fylkkas gaskal 14-20 jagi.

Finnmárkkusiehtadus

Šiehtadus lea čuovvoluvvon jeavddalaččat, ja buot artihkkalat leat čuovvoluvvon iešguđetge muddui. Sámedigepresideantta ja fylkkasátnejođiheaddji gaskasaš politihkalaš čoahkkimat dollojuvvojit skábmamánu juohke jagi. Ovttasbargu fylkkagielddaiguin vásihuvvo oppalaččat posiitiivan.

Deatalaš ovttasbargoprošakta mii lea leamaš ávkin beliide, lea geográfalaš diehtujuohkinprošakta, maiddá gohčoduvvon GIS. Prošakta álggahuvvui 2005. GIS-prošakta lea vuolggahan nannoset ovttasdoaimama, buoridan gelbbolašvuoda ja buoridan goappašiid organisašuvnnaid resursageavaheami. Digítala veahhkeneavvut leat váldojuvvon atnui kulturmuittuid loahallamis. 2007 gieddeáigodagas galget dieđuid čohkken ja analysat dahkkojuvvot digítala vugiin. Beliin lea áigumuš viidásetovddidit prošeavtta.

Fylkkagieldda bargu sámevielain ja guovttegielalášvuodadoarjaga geavaheapmi lea leamaš guovdilis fáddá ovttasbargošiehtadusas. Fylkkagielda lea dál virgádan giellakonsuleantta, ja ođđa doaimaplána fylkkagieldda barggu várás sámi gielain ja kultuvrrain lea ráhkaduvvomin.

Máttasámešiehtadus

Dán šiehtadusa čuovvoleami vuosttaš čoahkkinn politihkalaš dásis dollojuvvui borgemánu 2006. Ovttasbargu lea hástalussan danne go šiehtadus guoská mángga fylkkasuohkanii. Guhkkinn eret buot šiehtadusa kapihttalat leat čuovvoluvvon ja lea stuorra dárbu oazzut ovttasbargojoavkku mii oktiordne doaimabijuid fylkkarájiid rastá.

Šiehtadusbarggus lea fokus biddojuvvon erenoamážit gillii ja oahpahussii. Rorosa gieallaguovddáža ásaheapmi mearkaša hui ollu, ja daid eará plánejuvvon giellaguovddážiid ásaheapmi lea leamaš guovddázis. Giellaguovddážiid ásaheapmi ja daid gaskasaš ovttasbargu vurdojuvvo nannet giellaovdáneami máttasámevuovllus. Dan lassin lea Elgá-prošakta ja dán lihkostuvvan prošeavtta joatkka leamaš deatalaš.

Sámi boazodoallu máttasámevuovlluin lea áibbas deatalaš máttasámevuovrra ja -giela ceavimii ja ovdáneapmái. Danne leat bealit vuoruhan čadahit guokte prošeavtta maid ulbmil lea guorahallat boazodoalu eanageavaheami ja eanasuodjaleami máttasámevuovlluin.

Nordlánddašiehtadus

Dát šiehtadus vuolláičállojuvvui 2006. Šiehtadusa čuovvoleami raporta čállojuvvo njukčamánu/cuoŋománu 2007. Sámediggeráđi mielas lea hui buorre go leat ožžon ovttasbargošiehtadusa Nordlándain, ja vuorddaša mielas šiehtadusa čuovvoleami 2007:s.

Hálddašanođastus

Hálddašanođastusa čadaheapmi šaddá mearkašit ollu daidda ovttasbargošiehtadusaide, mat Sámedikkis leat fylkkagielddaiguin. Guovllulaš organiserema rievdeapmi gáibida ahte ođđa šiehtadusat dahkkojuvvojit. Soria Moria julggaštus lei vuodđun ráđdehusa hálddašanođastusbargui. Ođastusas leat golbma váldoulbmila: demokratiija nannen, lávdadeapmi ja buoret ávkkástallan báikkálaš ovdduiguin.

Sámediggi lea váldojuvvui mielde ođastusbargui árrat 2006. Proseassas lea boahtán ovdan ahte ráđdehusas ja Sámediggeráđis lea ovttamielalášvuolta das ahte Sámedikki váldi ii galgga fámoahuhttojuvvot ođastusa čadahettiin.

Sámedikki dievasčoahkkin meannudii ášši čakčamánu 2006. Sámedikki dievasčoahkkin deattastii ahte sii dorjot evttohusa golmmaid hálddašandásiin Norggas, muhto ahte ođđa guovllulaš juogadeapmi ferten nannet Sámedikki válldi. Ráđđehus ovddidii st.died. 12 (2006/2007) *Regionale fortrinn – regional framtid. Sámediggeráđdi áigu čuovvolit ášši.*

Boahtteáiggi hástalusat

Ovttasbargošiehtadusat:

Sámediggeráđdi áigu váldit ovdan muhtun dain oktasaš čuoggáin ovttasbargošiehtadusain.

Ealáhusovddideapmi

Muhtun ovttasbargošiehtadusain lea čujuhuvvon dárbbui ahte lea sámi perspektiiva ealáhusovddideamis. Ealáhusovddideapmi sámi guovlluin lea leamaš ja lea mánggabealat, das ahte vuodđudit vuodđoealáhusaid mikrodásis dasa ahte vuodđudit ealáhusaid oljo- ja gássabohkama oktavuodas. Dattetge lea sámi guovlluid ealáhusstruktuvrra dovdomearka ahte stuorra oassi lea vuodđoealáhusdoallit ja ahte leat ollu smávva fitnodagat. Sámediggeráđdi lea leamaš ulbmilin ahte Sámediggi ealáhuspolitihkas bokte nu bures go vejolaš galgá gáhttet dálá ealáhusstruktuvrra vuodđun dássidis ássamii. Dát boahtá maid oidnosii daid ealáhusovddideami ruđain maid Sámediggi juohká. Fuolakeahhtá das de leat stuorra struktuvrarijvdat vuodđoealáhusain mielddisbuktán ahte vuodđoealáhusbargiid lohku lea njiedjan. Rievdatdusain leat stuorra váikkuhusat sámi báikegottiide. Dat váikkuha gittiid ja mehciid geavaheapmái ja luonduriggodagaiguin ávkásatallamii sámi álbmoga lagašguovlluin.

Ovdáneapmi industriijaservodagas máhttoservodahkii lassin sámi vuoigatvuodaid dohkkeheami lea dagahan ahte eanet almmolaš bargosajit leat ásašuvvon sámi guovlluide. Oahppodási sámi servodagas lea lohtanan ja erenoamážit oaidnit ahte sámi nissonat eanet go riikkas muđui válde alit oahpu. Ollugat sis bargagohtet almmolaš sámi ásašusain. Hástalusain lea mo sámi servodat sáhtá ávkástallat dáinna gelbbolašvuodain ealáhusaid oktavuodas.

Ovttasbargošiehtadusain lea ealáhusperspektiiva buori muddui oppalaš dásis ja dain leat ealáhusaid sierra hástalusat uhccán válldahallojuvvon. Spiehkastahkan lea boazodoallu ja duodji mat leat erenoamážit namuhuvvon mángga šiehtadusas ja guolástus mii lea namuhuvvon Finnmárkkušiehtadusas.

Giella

Sámegiellaid ovdáneapmi lea guovddážiis Sámedikki barggus. Buot gielain galgá leat seamma vejolašvuohta gáhttejuvot ja ovddiduvot. Iešgudet sámegiellaid dilli lea iešgudetlágan ja gáibidit danne iešgudetlágan ángirusšamiid. Giellaguovddážiin lea guovddáš rolla buot guovlluin ja Sámediggi lea vuoruhan dáid ovddidit buot šiehtadusain. Sámi giellaguovddážit ángirusšet sámegiella ovddideamiin ja gáhttemiin. Sámediggeráđdi oaidná ahte lea erenoamáš dárbbu ásašit eanet giellaguovddážiid máttasámeguvlui. Dát ferten dahkkojuvot danne máttasámegiella lea erenoamážit áitojuvvon. Máttasámeguovllus galgá lassin giellaguovddážiid ásaheami maiddá álggahuvvot sierra giellaovddidanprošeakta.

Oahpahus

Oahpahusas leat sihke sámegiella ja máhttu sámi dilálašvuodaid birra leamaš deatalaččat guovlopolitihkalaš barggus. Danne lea dát mielde eanaš ovttasbargošiehtadusain. Sávaldat lea ahte fylkkagielddat galget fállat sámegiella buot joatkkaskuvllain. Dát lea stuorra hástalusain earret eará danne ollu guovlluin lea váttis fidnet oahpaheaddjiid dán oahpahussii. Okta čoavddus sáhtá leat geavahit eanet návccaid gáiddusoahpahussii.

Giella lassin lea hui deatalaš gaskkustit máhttu sámi dilálašvuodaid birra oassin Norgga historjjáš. Dál lea ođđa nátionála oahppoplánaide válđojuvvon mielde maiddá sámi sisdoallu mii lea ráhkaduvvon máhttoloktema oktavuodas. Dattetge oaidná Sámediggeráđdi dárbbu eanet deattu bidjat dása viidásat ovttasbarggus fylkkagielddaiguin.

Kulturmutohálddašeapmi

Sámediggeráđđái lea ulbmil oažžut ollislaš sámi kulturmutohálddašeami Hedmárkku rájes máddin Finnmárkku rádjai davvin. Kulturmutohálddašeapmi lea leamaš oktasaš fáddá ovttasbargošiehtadusain.

Kultuvra

Šiehtadusaid kulturosiin leat ollu čuoggát mat leat iešguđet muddui aiddostahttojuvvon šiehtadusas šiehtadussii. Sámediggeráđđi oaidná šiehtadusaid vejolašvuohtan oktasaččat áŋgiruššat regiovnnaid kultursuorggis. Sámediggi atná báikkálaš, regionála ja nationála sámi ášahusaid deatalaš arenan sámi servodagaid ovddideamis. Ovttasbargošiehtadusat leat deatalaš reaidun go galgá regiovnna dahkat dihtomialalážžan ja ovddasvásttolažžan dán suorggis.

Ekonomiija

Ovttasbargošiehtadusain leat doaibmabijut ollu servodatsurggiin maid oktavuodas lea ovttamielalašvuohta. Dáidda doaibmabijuide juolluduvvo njuolggá Sámedikki bušehtas doaibmadoarjjan kulturášahusaide jna, ja oktasaš prošeavttaide. Prošeavttat mat gullet ovttasbargošiehtadusaide, gáibidit oktasaš ruhtadeami fylkkagielddaidguin. Sámedikki ruđat mat leat čadnojuvvon ovttasbargošiehtadusaide, addet vejolašvuođa čadahit doaibmabijuid go muđui eai livčče oažžut doarjaga. Go Sámediggi galgá leat ovttadássásaš ruhtadeaddji oktasaš prošeavttaid čadaheami oktavuodas, de lea deatalaš ahte Sámedikkis leat ruđat maid beassá hálldašit. Ovttasbargošiehtadusaid ovttasbarggu ovddideamis lea danne deatalaš sihkkarastit ahte dát poasta Sámedikki bušehtas dássidit stuorru.

Oktasaš áššit

Muhtun ovttasbargošiehtadusain leat váldojuvvon ovdan iešguđet suorggit main bealit barget guovddáš eiseválddiid ektui nu ahte oktasaš áššit ovddiduvvojit. Dakkár áššit sáhttet leat riikkaidgaskasaš áššit, guolástus, oahpahus ja kultuvra. Dákkár ovttasbargu lea uhccán čuovvoluvvon ovttasbargošiehtadusaid barggus dán rádjai. Beliide lea hástalussan gávdnat oktasaš strategiijaid iešguđet áššiid čuovvoleapmái. Danne áigu Sámediggeráđđi geavahit daid politihkalaš čoaikkimiid, mat dollojuvvojit fylkkagielddaiguin, ságaškuššat guđe áššiid bealit ovttas sáhttet váldit ovdan ráđdehusain.

Hálldašanođastus:

Struorradiggediedáhus nr 12 (2006/2007) evttoha veaháš eanet ovddasvástádusa regiovnnaide. Sámediggeráđđi lea dovddahan ahte stuorát regiovnnaid sáhttá leat buoret váikkuhus sámi guovlluide go dál. Dát sáhttá sihkkarastit ahte sámi álbmot buorebut oktiordnejuvvo ja oažžu ovttárvosaš meannudusa.

Mearkkašahhti bargosirdin buhte dálá guovdilastojuvvon, sektoriid mielde juhkojuvvon hálldašanođastusa. Nu sáhttet regiovnnaid stivret mángga suorggi resurssaid seamma guvlui ja rahpat vejolašvuođaid dakkár regionála plánemii ja regiovdnaáŋgiruššamii, mii váikkuha seamma guvlui.

Sámediggeráđđi mielas lea deatalaš ahte Sámediggi oažžu duohta rolla dain stivrenorgánain, mat hálldašit resurssaid dain regiovnnaid, gos lea sámi árbevirolaš geavahan- ja ássanguovllut, ILO-konvenšuvnna 169 vuodul. Dán prinsihpa ferte geavahit buot resurssaid regionála hálldašeami oktavuodas.

Resursahálldašeapmi ja vuoigatvuođaperspektiiva luondduriggodaid geavaheamis lea mearkkašan eanemusat Sámedikki guovlopolitihkas. Sámediggi lea guhká čuočuhan ahte ráđdehus ferte bidjat lagašvuođa- ja sorjajavšvuođaprinsihpa vuodđun luondduriggodagaid ávkkástallama ja hálldašeami oktavuodas. Sámediggeráđđi háliida nannoset guovlopolitihkalaš váikkuhanfámu sihke giella-, kultuvra- ja ealáhuspolitihkas. Dát ferte čuovvoluvvot maiddái hálldašanođastusa čadaheami oktavuodas.

Dákko bokte lea Sámediggeráđđi guovlopolitihkalaš čilgehus ovddiduvvon Sámedikki dievasčoaikkimii, ja mii mielas vuorddašit konstruktivva digaštallama ja konkreetta evttohusaid.

III Jienasteapmi

43 áirasis ledje 32 čoahkis. Dán áššis ii jienastuvvon.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkavuorrolistu ja replihkat

| | Sáhkavuorru | Replihkka |
|----|--------------------------------|---------------------|
| 1 | Terje Tretnes, áššejođiheadđji | |
| 2 | Jarle Jonassen | |
| 3 | Sten Erling Jønsson | Jarle Jonassen |
| | Sten Erling Jønsson | |
| 4 | Klemet Erland Hætta | Egil Olli |
| | | Sten Erling Jønsson |
| | Klemet Erland Hætta | |
| 5 | Per Edvin Varsi | Aili Keskitalo |
| | Per Edvin Varsi | |
| 6 | Jánoš Trosten | Sten Erling Jønsson |
| | | Per Edvin Varsi |
| | Jánoš Trosten | |
| 7 | Olaf Eliassen | Per Edvin Varsi |
| | Olaf Eliassen | |
| 8 | Kjersti Myrnes Balto | Jánoš Trosten |
| | | Egil Olli |
| | Kjersti Myrnes Balto | |
| 9 | Magnhild Mathisen | |
| 10 | Per Andersen Bæhr | Jánoš Trosten |
| | | Anders Urheim |
| | Per Andersen Bæhr | |
| 11 | Egil Utsi | |
| 12 | Vibeke Larsen | |
| 13 | Nanna Thomassen | |
| 14 | Kjell Svein Skog | |
| 15 | Tor Mikalsen | |
| 16 | Tone Finnesen | |
| 17 | Sten Erling Jønsson | |
| 18 | Klemet Erland Hætta | |
| 19 | Aili Keskitalo | |

Ášši meannudeapmi loahpahuuvui 01.03.07 dii. 18.40.

Ášši 12/07

Ođđasisválljen - lávdegottiide, Sámi Parlamentáralaš Ráđđái, Doarjjastivrii

Arkiivááššennr..
07/1125

Meannudeamit

| Politiikkaš dássi | Beaivi | Áššennr. |
|--------------------------|----------------------|-----------|
| Válggalávdegoddi | 28.02. - 01.03.07 | VL 001/07 |
| Sámedikki dievasčoahkkin | 27.02. - 2.03.07 | 012/07 |

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 01.03.07 dii. 18.40.

Mildosat

| Nr. | Beaivi | Geas/Geasa | Namahus |
|-----|--------|------------|---------|
| | | | |

II Evttohusat ja mearkkašumit

Válggalávdegotti evttohus

Čuovvovaš lahtut evttohuvojit Bajásšaddan- ja oahppolávdegoddái:

Kirsten Appfjell-Eira evttohuvo sirdojuvvot Ealáhus- ja kulturlávdegoddái.
Aili Keskitalo evttohuvo sirdojuvvot Ealáhus- ja kulturlávdegoddái

Jánoš Trosten evttohuvo sirdojuvvot Bajásšaddan- ja oahppolávdegoddái
Randi Skum evttohuvo sirdojuvvot Bajásšaddan- ja oahppolávdegoddái

Bajásšaddan- ja oahppolávdegoddin evttohuvojit dalle dát lahtut

1. Synnøve Solbakken-Härkönen, jođiheadji
2. Jørn Are Gaski, nubbi jođiheadji
3. Inger Jørstad, lahttu
4. John Harald Skum, lahttu

5. Josef Vedhugnes, lahttu
6. Rita-Alise Porsanger, lahttu
7. Jánoš Trosten, lahttu
8. Tone Finnesen, lahttu
9. Hilde Anita Nyvoll, lahttu
10. Kjersti Myrnes Balto, lahttu
11. Per-Ivar Henriksen, lahttu
12. Isak Mathis O. Hætta, lahttu
13. Randi Skum, lahttu
14. Johan Mikkel Sara, lahttu

Čuovvovaš lahtut evttohuvvojit Plána- ja finánsalávdegoddái:

Jánoš Trosten evttohuvvo sirdojuvvot Bajásšaddan- ja oahppolávdegoddái
Randi Skum evttohuvvo sirdojuvvot Bajásšaddan- ja oahppolávdegoddái

Miriam Paulsen evttohuvvo Plána- ja finánsalávdegoddái
Aili Keskitalo evttohuvvo sirdojuvvot Plána- ja finánsalávdegoddái

Plána- ja finánsalávdegoddin evttohuvvojit dalle dát lahtut

1. Roger Pedersen, jodiheaddji
2. Vibeke Larsen, nubbijodiheaddji
3. Gunn Britt Retter, lahttu
4. Egil Olli, lahttu
5. Ann-Mari Thomassen, lahttu
6. Miriam Paulsen, lahttu
7. Sten Erling Jønsson, lahttu
8. Kirsti Guvsám, lahttu
9. Willy Ørnebakk, lahttu
10. Magnhild Mathisen, lahttu
11. Toril Bakken, lahttu
12. Wiebke Synnøve Slåtsveen, lahttu
13. Aili Keskitalo, lahttu
14. Terje Tretnes, lahttu

Čuovvovaš lahtut evttohuvvojit Ealáhus- ja kulturlávdegoddái:

Miriam Paulsen evttohuvvo Plána- ja finánsalávdegoddái

Kirsten Appfjell-Eira evttohuvvo sirdojuvvot Ealáhus- ja kulturlávdegoddái

Ealáhus- ja kulturlávdegoddin evttohuvvojit dalle dát lahtut

1. Marianne Balto, jodiheaddji
2. Lene Hansen, nubbijodiheaddji
3. Kirsten Appfjell-Eira, lahttu
4. Anders Urheim, lahttu
5. Susanne Andersen, lahttu
6. Knut Store, lahttu
7. Klemet Erland Hætta, lahttu
8. Henrik Eriksen, lahttu
9. Tor Mikalsen, lahttu
10. Bjarne Store-Jakobsen, lahttu
11. Marie Therese N. Aslaksen, lahttu
12. Per Edvind Varsi, lahttu

13. Per A. Bæhr, lahttu
14. Jarle Jonassen, lahttu
15. Olaf Eliassen, lahttu

Čuovvovaš lahtut evttohuvojit Bearráigeahččanlávdegoddái:

Klemet Erland Hætta ii leat šat Bearráigeahččanlávdegotti lahttun.

Kjersti Myrnes Balto álgá lahttun Bearráigeahččanlávdegoddái

Bearráigeahččanlávdegottis leat dalle dát lahtut

1. Hilde Anita Nyvoll, jođiheaddji
2. Per Edvind Varsi, nubbijjođiheaddji
3. Henrik Eriksen, lahttu
4. Kjersti Myrnes Balto, lahttu
5. Lene Hansen, lahttu

Čuovvovaš lahtut evttohuvojit Doarjjastivrii:

Čuovvovaš lahtut evttohuvojit Sámedikki doarjjastivrii:

| | | |
|---------------------------|-------------------|--------------------------|
| Namma | Doaibma | Persovnnalaš várrelahttu |
| Jon Harald Skum | jođiheaddji | Tor Mikalsen |
| Willy Ørnebakk | nubbijjođiheaddji | Toril Bakken |
| Ánne Márjá Gaup Eira | lahttu | Kirsten Appfjell-Eira |
| Miriam Paulsen | lahttu | Ellen Kristine Saba |
| Marie Therese N. Aslaksen | lahttu | Knut Store |
| Marja Lise Kappfjell | lahttu | Bente Mortenson |
| Olaf Eliassen | lahttu | Camilla Pedersen |

Čuovvovaš lahtut evttohuvojit Sámi parlamentáralaš ráđđái

Sten Jønsson evttohuvo Anders Urheim sadjái Sámi parlamentáralaš ráđđái

Sámi parlamentáralaš ráđđái evttohuvojit dalle dát lahtut:

1. Aili Keskitalo, persovnnalaš várrelahttu Johan Mikkel Sara
2. Jarle Jonassen, persovnnalaš várrelahttu Johan Mikkel Sara
3. Kirsti Guvsám, persovnnalaš várrelahttu Ann-Mari Thomassen
4. Sten Jønsson, persovnnalaš várrelahttu Marie Therese N. Aslaksen
5. Gunn-Britt Retter, persovnnalaš várrelahttu Synnøve Solbakke-Harkonen
6. Magnhild Mathisen, persovnnalaš várrelahttu Bjarne Store-Jakobsen
7. Egil Olli, persovnnalaš várrelahttu Marianne Balto

Evttohus 2, Dáloniid lista áirras Isak Mathis O. Hætta,

Evttohus 1:

Čuovvovaččat evttohuvojit lahttun Sámi Parlamentáralaš Ráđđái:

1. Aili Keskitalo
2. Kirsti Guvsám, persovnnalaš várrelahttu Ann-Mari Thomassen
3. Sten Jønsson, persovnnalaš várrelahttu Marie Therese N. Aslaksen
4. Gunn-Britt Retter, persovnnalaš várrelahttu Lene Hansen

5. Anders Urheim, persovnnalaš várrelahttu Vibeke Larsen
6. Egil Olli, persovnnalaš várrelahttu Marianne Balto

Evttohus 2:

Čuovvovaččat evttohuvvojit lahttun Plána- ja finánsalávdegoddái:

Seammá go válgalávdegotti evttohus, čuovvovaš rievdadusaiguin:
Isak Mathis O. Hætta lahttun.

Dás čuovvu ahte Aili Keskitalo evttohuvvo lahttun Bajásšaddan- ja oahppolávdegoddái.

III Jienasteapmi

43 áirasis ledje 33 čoaččis. Jienasteapmi čadahuvvui čuovvovaš vuoru mielde:

- Evttohus 1 hilgojuvvui 31 jienain. 2 jienastedje beali.
- Evttohus 2 hilgojuvvui 31 jienain. 2 jienastedje beali
- Válgalávdegotti evttohus mearriduvvui 31 jienain 2 jiena vuostá.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhavuorrolistu ja replihkat

| | Sáhavuorru | Replihkka |
|---|---|-----------|
| 1 | Magnhild Mathisen, áššejođiheadđi | |
| | Anders Urheim, čoaččkinortnegii | |
| 2 | Isak Mathis O. Hætta | |
| | Isak Mathis O. Hætta, čoaččkinortnegii | |
| 3 | Magnhild Mathisen | |
| 4 | Jánoš Trosten | |
| 5 | Anders Urheim | |
| 6 | Isak Mathis O. Hætta | |
| | Anders Urheim, čoaččkinortnegii | |
| | Isak Mathis O. Hætta, čoaččkinortnegii | |

VI Sámedikki mearrádus

Čuovvovaš lahtut válljejuvvoje Bajásšaddan- ja oahppolávdegoddái:

1. Synnøve Solbakken-Härkönen, jođiheadđi
2. Jørn Are Gaski, nubbijjođiheadđi
3. Inger Jørstad, lahttu
4. John Harald Skum, lahttu
5. Josef Vedhugnes, lahttu

6. Rita-Alise Porsanger, lahttu
7. Jánoš Trosten, lahttu
8. Tone Finnesen, lahttu
9. Hilde Anita Nyvoll, lahttu
10. Kjersti Myrnes Balto, lahttu
11. Per-Ivar Henriksen, lahttu
12. Isak Mathis O. Hætta, lahttu
13. Randi Skum, lahttu
14. Johan Mikkel Sara, lahttu

Čuovvovaš lahtut válljejuvvoje Plána- ja finánsalávdegoddái:

1. Roger Pedersen, jodiheaddji
2. Vibeke Larsen, nubbijodiheaddji
3. Gunn Britt Retter, lahttu
4. Egil Olli, lahttu
5. Ann-Mari Thomassen, lahttu
6. Miriam Paulsen, lahttu
7. Sten Erling Jønsson, lahttu
8. Kirsti Guvsám, lahttu
9. Willy Ørnebakk, lahttu
10. Magnhild Mathisen, lahttu
11. Toril Bakken, lahttu
12. Wiebke Synnøve Slåtsveen, lahttu
13. Aili Keskitalo, lahttu
14. Terje Tretnes, lahttu

Čuovvovaš lahtut válljejuvvoje Ealáhus- ja kulturlávdegoddái:

1. Marianne Balto, jodiheaddji
2. Lene Hansen, nubbijodiheaddji
3. Kirsten Appfjell-Eira, lahttu
4. Anders Urheim, lahttu
5. Susanne Andersen, lahttu
6. Knut Store, lahttu
7. Klemet Erland Hætta, lahttu
8. Henrik Eriksen, lahttu
9. Tor Mikalsen, lahttu
10. Bjarne Store-Jakobsen, lahttu
11. Marie Therese N. Aslaksen, lahttu
12. Per Edvind Varsi, lahttu
13. Per A. Bæhr, lahttu
14. Jarle Jonassen, lahttu
15. Olaf Eliassen, lahttu

Čuovvovaš lahtut válljejuvvoje Bearráigeahččanlávdegoddái:

1. Hilde Anita Nyvoll, jodiheaddji
2. Per Edvind Varsi, nubbijodiheaddji
3. Henrik Eriksen, lahttu
4. Kjersti Myrnes Balto, lahttu
5. Lene Hansen, lahttu

Čuovvovaš lahtut válljejuvvoje Doarjjastivrii:

| Namma: | Doaibma: | Persovnnalaš várrelahttu: |
|---------------------------|------------------|---------------------------|
| Jon Harald Skum | jodiheaddji | Tor Mikalsen |
| Willy Ørnebakk | nubbijodiheaddji | Toril Bakken |
| Ánne Márjá Gaup Eira | lahttu | Kirsten Appfjell-Eira |
| Miriam Paulsen | lahttu | Ellen Kristine Saba |
| Marie Therese N. Aslaksen | lahttu | Knut Store |
| Maja Lisa Kappfjell | lahttu | Bente Mortenson |
| Olaf Eliassen | lahttu | Camilla Pedersen |

Čuovvovaš lahtut válljejuvvoje Sámi parlamentáralaš ráđđái:

1. Aili Keskitalo, persovnnalaš várrelahttu Johan Mikkel Sara
2. Jarle Jonassen, persovnnalaš várrelahttu Johan Mikkel Sara
3. Kirsti Guvsám, persovnnalaš várrelahttu Ann-Mari Thomassen
4. Sten Jønsson, persovnnalaš várrelahttu Marie Therese N. Aslaksen
5. Gunn-Britt Retter, persovnnalaš várrelahttu Synnøve Solbakke-Harkonen
6. Magnhild Mathisen, persovnnalaš várrelahttu Bjarne Store-Jakobsen
7. Egil Olli, persovnnalaš várrelahttu Marianne Balto

Ášši meannudeapmi loahpahuuvui 01.03.07 dii. 19.15.

